

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 5

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Члени редакційної колегії:

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Маслов Ю. К. – доктор політичних наук, професор, голова Правління ГО «Альянс відновлення України»

Рудольф Кухарчик – декан факультету міжнародних відносин, Економічний університет в Братиславі

Ондрей Філіпець – Університет Палацького, Оломоуц (Чеська Республіка)

Долженков О. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Ростецька С. І. – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Кокорєв О. В. – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри журналістики, соціальних комунікацій та ІТ-права, Державний університет інтелектуальних технологій та зв'язку

Монолатій І. С. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Арабаджієв Д. Ю. – доктор політичних наук, професор, начальник науково-дослідної частини, Запорізький національний університет

Аміран Хевцуріані – PhD у сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин, Грузинський технічний університет (Грузія)

Еліот Долан Еванс – доктор філософії, Університет Монаша (Австралія)

Яковлев Д. В. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології, політології та соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Яковлева Л. І. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Науковий журнал «Politicus» внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з політичних наук (спеціальність: С2 «Політологія») відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

**Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)**

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського, протокол № 3 від 29 жовтня 2025 р.**

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 225
від 01.02.2024 року. Ідентифікатор медіа: R30-02644.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(вул. Старопортофранківська, буд. 26, м. Одеса, 65020,
pdpu@pdpu.edu.ua, тел. +38-048-752-98-10).

Мови видання: українська, англійська, німецька, польська.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

**ISSN 2414-9616 (Print)
ISSN 2664-6013 (Online)**

© Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського, 2025

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ**Гарбадин А. С.**

Політична ідентичність і межа іншості: від тотожності до розрізнення.....7

Герман Мирослава Василівна

Трансформації у політологічному дискурсі щодо феномену громадських ініціатив.....14

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ**Бабкіна О. В., Меньшеніна А. Є.**

Трансформація інструментарію політичної науки в умовах нової політичної реальності: дискурс-аналіз і Narrative Policy Framework..... 20

Волобуєв В. В., Сергієнко Т. І., Сластін В. О.

Вплив зовнішніх і внутрішніх інформаційних потоків на політичну культуру та свідомість українців..... 25

Громадська Н. А., Мизь М. Д.

Інформаційна війна в контексті національної безпеки України: загрози та виклики.....33

Ковальов А. В.

Стратегічні військово-політичні комунікації в контексті протидії інформаційній агресії: інституційно-організаційне удосконалення в країнах ЄС та НАТО.....39

Malikli N.

Political views of regional representatives of the Parliament of the Azerbaijan Democratic Republic (1918–1920)..... 45

Медведська В. Ю., Бадер А. В., Меженська О. В.

Державні комунікації як інструмент легітимізації політичних рішень.....50

Науменко М. М.

Вплив стратегічних комунікацій на національну стійкість України в умовах військової агресії з боку Росії..... 57

Наумкіна С. М., Гедікова Н. П.

Трансформація національної ідентичності в умовах цифрової глобалізації та інформаційних війн..... 65

Ситник О. І.

Соціальна політика як інструмент забезпечення сталого розвитку держави..... 69

Скороход О. П.

Вплив технологій штучного інтелекту на трансформацію політичної участі в умовах цифрової демократії.....75

Хлівнюк Т. П.

Концептуальні зміни моделі соціальної держави в Україні в умовах євроінтеграції та гібридних загроз (2021–2025 рр.).....82

Хома Н. М.

Інструменти запобігання абсентеїзму в контексті підготовки до повоєнних виборів в Україні.....86

Цебенко О. О.

Суть та основні підходи до розуміння абсентеїзму.....93

Шляхтун П. П., Роїна В. О.

Взаємодія держави та місцевого самоврядування під час воєнного стану.....98

Яцкова К. В., Іванов М. С.

Стратегічні вектори європеїзації України.....106

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Бучин М. А.

Суть та особливості рашизму як політичної ідеології.....113

Коломієць Т. В.

Освітня політика перемоги.....117

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Agalar. N. Abbasbeyli, Zhang Jia

Contemporary green diplomacy of China.....123

Asadov Etibar Muhammed oglu

Features of manifestation of global cultural integration.....129

Войтович О. І.

Американо-британські «особливі відносини» в умовах згорання міжнародної розрядки (1977–1981 рр.).....136

Zazuliak Z. M., Kalashnyk S. T.

Features of the U.S. migration policy in 2017–2025 and its global impact.....145

Ільницька У. В.

Інституціоналізація гуманітарної політики ЄС щодо захисту прав дітей України в умовах російсько-української війни (2014–2025).....151

Ільченко І. О.

Школи регіоналізму: основні питання досліджень та особливості національних підходів.....161

Логвиненко В. В.

Трансформація європейської системи безпеки в умовах російсько-української війни.....168

Майстренко Ю. І.

Політика Японії в регіоні Західні Балкани наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття.....177

Рослонь Д. Т.

Державна регіональна політика України: основні напрямки, проблеми та виклики.....182

Рослонь Д. Т., Пехник О. В.

Вплив кредитно-фінансової експансії Китаю в Африці: економічні виклики та геополітичні аспекти.....187

Саць А. Р., Сухорольський П. М.

Зовнішня політика Індії в контексті російсько-української війни.....193

Сікора І. І., Віннічук О. В.

Вибірчі принципи в контексті цифровізації демократичних процедур: політологічний аналіз.....199

Чжан Ботун, Ван Чень

Роль Китаю у післявоєнному відновленні України: можливості та виклики.....205

Leyla Shahhuseynbayova

Strategic formulation of Azerbaijan's national security paradigm.....211

РОЗДІЛ 5. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Ботіка Т. С.

Історичні концепти діалогу культур у контексті викликів сучасності: ідеї української державності.....216

CONTENTS

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

Garbadyn A. S.

Political identity and the boundary of otherness: from sameness to differentiation.....7

Herman M. V.

Transformations in political science discourse regarding the phenomenon of public initiatives....14

SECTION 2. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Babkina O. V., Menshenina A. Ye.

Transformation of political science methodology in the context of a new political reality: discourse analysis and the narrative policy framework.....20

Volobuiev V. V., Sergiienko T. I., Slastin V. O.

The influence of external and internal information flows on the political culture and consciousness of Ukrainians.....25

Hromadska N. A., Myz M. D.

Information warfare in the context of Ukraine's national security: threats and challenges.....33

Kovalyov A. V.

Strategic military-political communications in the context of countering information aggression: institutional and organizational improvement in the EU and NATO countries.....39

Malikli N.

Political views of regional representatives of the Parliament of the Azerbaijan Democratic Republic (1918–1920).....45

Medvedska V. Yu., Bader A. V., Mezhenka O. V.

State communications as a tool for the legitimization of political decisions.....50

Naumenko M. M.

The impact of strategic communications on Ukraine's national resilience Amid Russia's military aggression.....57

Naumkina S. M., Hedikova N. P.

Transformation of national identity in the context of digital globalization and information wars.....65

Sytnyk O. I.

Social policy as a tool for ensuring sustainable development of the state.....69

Skorokhod O. P.

The impact of artificial intelligence technologies on the transformation of political participation in the conditions of digital democracy.....75

Khlivnyuk T. P.

Conceptual changes in the social state model in Ukraine in the context of European integration and hybrid threats (2021–2025).....82

Khoma N. M.

Tools for preventing absenteeism in the context of preparations for post-war elections in Ukraine.....86

Tsebenko O. O.

The essence and main approaches to understanding absenteeism.....93

Shliakhtun P. P., Roina V. O.

Interaction between the state and local self-government under martial law.....98

Yatskova K. V., Ivanov M. S.

Strategic vectors of Ukraine's Europeanization.....106

SECTION 3. POLITICAL CULTURE AND IDEOLOGY

Buchyn M. A.

The essence and features of rashism as a political ideology.....113

Kolomiiets T. V.

Educational policy of victory.....117

SECTION 4. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS AND GLOBAL DEVELOPMENT

Agalar. N. Abbasbeyli, Zhang Jia

Contemporary green diplomacy of China.....123

Asadov Etibar Muhammed oglu

Features of manifestation of global cultural integration.....129

Voytovych O. I.

The American-British «special Relationship» in the context of the collapse of international détente (1977–1981).....136

Zazuliak Z. M., Kalashnyk S. T.

Features of the U.S. migration policy in 2017–2025 and its global impact.....145

Ilnytska U. V.

Institutionalization of the EU humanitarian policy on the protection of the rights of children of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war (2014–2025).....151

Ilchenko I. O.

Schools of regionalism: main research questions and features of national approaches.....161

Lohvynenko V. V.

Transformation of the European security system in the context of the Russian-Ukrainian war.....168

Maistrenko Yu. I.

Japan's Policy in the Western Balkans at the end of the 20th and beginning of the 21st century.....177

Roslon D. T.

State regional policy of Ukraine: main directions, problems and challenges182

Roslon D. T., Pekhnyk O. V.

The impact of China's credit and financial expansion in Africa: economic challenges and geopolitical aspects.....187

Sats A. R., Sukhorolskyi P. M.

India's foreign policy in the context of the Russian-Ukrainian war.....193

Sikora I. I., Vinnichuk O. V.

Electoral principles in the context of digitalization of democratic procedures: a political science analysis.....199

Zhang Botong, Wang Chen

The role of China in Ukraine's post-war reconstruction: opportunities and challenges.....205

Leyla Shakhuseynbayova

Strategic formulation of Azerbaijan's national security paradigm.....211

SECTION 5. ETHNOPOLITICAL SCIENCE AND ETHNOPOLITICAL STUDIES

Botika T. S.

Historical concepts of the dialogue of cultures in the context of modern challenge: the ideas of Ukrainian sovereignty.....216

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Гарбадин Андрій Стефанович

Політична ідентичність і межа іншості: від тотожності до розрізнення

УДК 330.1 : 32

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.1>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Гарбадин Андрій Стефанович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
політичної науки
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Університетська 1, Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-2784-8031

У статті здійснено концептуальний аналіз феномену політичної ідентичності як ключового чинника формування сучасного суб'єкта політичного буття. Актуальність проблеми зумовлена кризою традиційних форм колективної належності в умовах національної держави, глобалізації, міграційних процесів, цифрових трансформацій та війни як екстремального випробування ідентичності. Сучасні виклики, включно з конфліктами та культурними зіткненнями, демонструють, що ідентичність не може бути стабільною чи статичною категорією, а постійно переосмислюється у взаємодії з владою, ідеологією та комунікаційними практиками. Особлива увага приділяється процесам політичної ідентифікації на межі між «своїм» і «чужим», національним і глобальним, індивідуальним і колективним, що визначають можливість політичного самовизначення та включення в суспільний дискурс.

Метою дослідження є виявлення способів, за допомогою яких політична влада, культура та комунікація формують відчуття належності й відчуження, а також розкриття діалектики «тотожності» й «іншості» як основного механізму політичної суб'єктизації. Автор аналізує, як у постмодерному політичному дискурсі ідентичність трансформується з фіксованої сутності на динамічну конструкцію, що перебуває у постійному взаємозв'язку з владними структурами, дискурсивними практиками та соціальними нормами.

Методи дослідження поєднують феноменологічний, дискурсивний та герменевтичний аналіз, що дозволяє простежити становлення політичної ідентичності як результату взаємодії індивіда з соціально-політичними структурами. Використано ідеї М. Фуко, Ю. Батлера, Ш. Муффа, Л. Донскіса та інших мислителів, які висвітлюють ідентичність через призму влади, тілесності, соціальної взаємодії, конфлікту та пам'яті.

Результати дослідження демонструють, що політична ідентичність є простором боротьби за визнання, а межа іншості виступає не загрозою, а умовою діалогу, самопізнання та розвитку суспільної солідарності. Національна ідентичність, зокрема в українському контексті, постає актом політичного самоствердження й опору, де поєднуються досвід травми та прагнення свободи. Стаття підкреслює важливість розуміння ідентичності як відкритої, плюральної, динамічної структури, що визначає сучасну політичну суб'єктивність та перспективи демократичного розвитку.

Ключові слова: політична ідентичність, національна ідентичність, розрізнення, влада, дискурс-аналіз, суб'єктність, комунікація, самоідентифікація.

Вступ. Політична ідентичність є однією з найскладніших і водночас найвизначальніших категорій сучасного суспільства. Вона формує не лише усвідомлення людиною свого місця у світі, а й визначає межі колективного «ми»: того символічного простору, у якому конститується громадянство, нація, держава. У добу глобалізації, міграцій і цифрових комунікацій ідентичність дедалі більше набуває політичного характеру: вона не лише відображає належність, але й перетворюється на поле боротьби, де конструюються, руйнуються і знову відновлюються межі між «своїм» і «чужим».

Проблемне поле дослідження охоплює трансформацію розуміння тотожності в контексті політичної модерності та постмодерності. Якщо класичні політичні теорії виходили з припущення про стабільну, раціональну ідентичність суб'єкта (громадянина, члена спільноти), то сучасні підходи – від постструктуралізму до деколоніальних студій – вба-

чають у ній рухому, багатозарову конструкцію, що формується у відносинах влади та дискурсивних практиках. Відповідно, постає питання: як політика визначає не лише наші ролі, але й саму можливість бути впізнаним – або навпаки, перетвореним на «іншого», чужинця?

Мета та завдання дослідження. Мета дослідження полягає у виявленні способів, якими політична влада, культура та комунікація формують відчуття тотожності й відчуження. Йдеться не лише про опис механізмів політичної ідентифікації, а й про критичний аналіз самого процесу – переходу від стабільного «я» до множинного, гібридного, часто маргіналізованого суб'єкта. Таким чином, у центрі розгляду – діалектика належності та виключення, що постає як фундаментальний вимір політичного буття сучасної людини.

Для досягнення мети передбачено такі завдання: розкрити сутність поняття політичної ідентичності та її зв'язок із владними структурами;

простежити взаємозв'язок між національною, культурною та особистісною ідентичністю; охарактеризувати концепт «чужинця» як межу політичного дискурсу; з'ясувати роль розрізнення як мисленнєвої та політичної категорії.

Методи дослідження. У роботі застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднує філософсько-політичний аналіз, дискурсивну аналітику (М. Фуко), а також порівняльний метод для виявлення різних моделей ідентичності – від класичних до постструктуралістських. Використано герменевтичний аналіз для інтерпретації текстів і концептів (зокрема у працях Ю. Батлер, Ш. Муфф, Л. Донскіса), а також метод критичного прочитання у контексті сучасної політичної філософії.

Результати дослідження. Ми прагнемо критично переосмислити використання ідентичності як поняття з огляду на його функціонування у полі політичного означення особистості. Популярність цього поняття ґрунтується на кризі національної держави та глобалістичних тенденціях розвитку світу, які примушують переосмислювати ідентичність у будь-яких формах її прояву.

Національна ідентичність поєднує особисте й колективне, символічне й інституційне. Вона постає не лише як форма спільності, а як простір осмислення спільної долі, форма уявлення про історичну «тотожність», що тримається на наративах пам'яті, культури, мови та досвіду. Її межа – це не кордон, а місце зустрічі «свого» і «чужого», де політичне стає простором розрізнення, а не виключення.

Особливе значення цей процес має для України, де війна Росії проти України актуалізувала питання національної ідентичності як питання виживання. Українська ідентичність сьогодні – це акт політичного самоствердження і вияв суб'єктності, здатної творити власний світ смислів.

Подальший аналіз у тексті розкриває інтерпретації цього поняття в контексті класичної (Декарт, Гегель) і постмодерної традиції, а також критику підходів Л. Донскіса щодо співвідношення індивідуальної і колективної ідентичності, показуючи, що межа іншості є не запереченням, а умовою існування політичного суб'єкта.

Отже, національна ідентичність постає не лише як форма самозбереження, а й як простір творчого переосмислення політичного буття. Вона об'єднує досвід травми й прагнення свободи, пам'ять і відкритість, минуле й майбутнє. Саме в цій напрузі, між відновленням власного голосу і визнанням чужого, розгортається сучасна політика ідентичності, яка визначає напрям демократичного розвитку націй і держав.

Загалом під ідентичністю слід розуміти можливість співвіднесення чогось із собою у їх неперервності й мінливості та його осмислення. Класична традиція її розуміння, в межах різноманітних

інтерпретацій діалогізму, формує ключову для дискурсів ідею «всюдизнаходжуваності» людини, суть якої полягає у тому, що істинне «Я» завжди перебуває в точках неспівпадіння людини із самою собою, в її ідентифікаціях з «Іншим». У контексті предмета нашого дослідження це можна пояснити так: особистість проектує свою позицію, своє ставлення до актуальної політичної проблематики, обмеженої дискретним означенням простір-часу, в інтерсуб'єктивний горизонт життєвого світу, що виявляється у політичному дискурсі. Відповідно концепція персоналізованої ідентичності, можливості автономної дії, може бути стійкою лише у разі, якщо опиратиметься на згоду чи підтвердження від механізмів схвалення такої дискурсивності. Це і обмежує можливість вияву і дискурсивності, яка надає індивідуальності, адже ідентичність має пройти через механізми владного схвалення, ідеологічні надбудови і побудови, що здебільшого її обмежує чи впорядковує лапівки доцільності.

Як зауважує Мішель Фуко, «індивід не є передумовою влади; навпаки, він є її продуктом – у тому сенсі, що влада формує індивідів, створює їх як суб'єктів» [3]. Саме тому ідентичність не може існувати поза мережами дискурсу й владних відносин, які її конституують і водночас обмежують. Ідентичність завжди «викликана» через механізми визнання – інституційного, соціального чи символічного, – що підтверджують її легітимність у політичному полі.

Тут і виникає концепт чужинця, зовнішнього стосовно цих правил гри, здатного зумовлювати їх межовість, шляхом утвердження своєї межовості та, відповідно, всепроникності у політичний зріз буття людини. Уникання цієї проблематики містить у собі інтенцію із тоталізації політологічного дискурсу, котра позбавляє його зовнішнього впливу, що в перспективі може спричинити його самозамикання і перерости у тоталітарну завершеність. Натомість його розробка здатна виявити можливість плюральності та прояву особистісних означень без загрози їх нівелювання панівними тенденціями динаміки існування політологічного дискурсу.

Нетотожність індивіда самому собі виявляється у трьох вимірах: по-перше, на рівні інтерсуб'єктивної автокомунікації Я-Я (тут чужинець виявляється як констатація нецентрованої можливості самопозиціонування у політиці); по-друге, на рівні інтерсуб'єктивного відношення Я-Ти, тобто «Ми» (чужинця тут представлено як нетотожність загально окресленій позиції, вихід за межі схеми домінантної ідеології та її ціннісної шкали); по-третє, відношення Я-не-Я, тобто рівня «тілесності» (тут чужинець постає у призмі наявності та окресленні її постулювання – у можливості матеріального означення себе як цілісності у політологічному дискурсі). Отож і самореалізація концепту чужинця тут виходить дворівнева: по-перше,

у сенсі об'єктивації просторово-часових означень наявності, по-друге, у сенсі символічного виразу такого концепту шляхом маскування, маркування політичної реальності та виведення альтернативи існування у її межах. Юдит Батлер наголошує, що «ідентичність – це не сутність, а повторювана стилізація тіла, що набуває реальності через дисциплінарні норми» [2]. Таким чином, суб'єкт стає «впізнаваним» лише у межах нормативної рамки, яка визначає, що є прийнятним ідентифікаційним жестом у даному суспільному полі.

Доцільно згадати відому дослідницю Шанталь Муфф. У полі її наукових інтересів перебувають ідентичності, які, відповідно до її позиції, завжди залишаються незавершеними, оскільки влада та антагонізми є невіддільною частиною політики. «Будь-яка ідентичність може набути значення або конкретизації тільки через свої виняткові зв'язки з іншими: одне слово, створення ідентичності «ми» завжди вимагає конструювання ідентичності «вони», що є відмінною від «ми» [5, с. 277]. Протиставлення ми-вони завжди є двозначним, оскільки вміщує у собі цього іншого, а саме тому усяка ідентичність завжди є незавершеною. В політичному просторі буття це окреслює бінарність свій-чужий, як форму опредмечення всеохопності соціально-політичних відносин. Відмінності, розрізнення між ідентичностями за таких умов повинні опиратись на певну міру еквівалентності – без останньої та чи інша ідентичність була б байдужою до прояву інших варіацій можливого смислу, була б завершеною у логіці свого існування. А за таких умов (оскільки ще й жодна ідентичність не є наслідком природності, а виникає у соціально-політичному середовищі), «влада завжди буває втягнена в утворення кордонів, які окреслюють ідентичність, особливо тих, які створюють суперечність між другом та ворогом» [5, с. 277]. Таким чином, простір колективної ідентичності перетворюється на простір політичної боротьби. Для її характеристики Муфф застосовує поняття гегемонічної стратегії – такої стратегії, що прагне встановити деталізовані межі ідентичності, поза якою інші її варіації втрачають свій сенс. На ґрунті цих переконань Ш. Муфф вважає недоцільним розгляд можливості функціонування раціонально нейтральних правил, згідно з якими деякі дослідники прагнуть будувати суспільно-політичний дискурс щодо найважливіших суспільних справ, подібним чином будуючи конструкт політологічного дискурсу.

Цікаво в цьому аспекті згадати поняття акултетичного («наслідувальницького») обґрунтування, запропонованого Робертом Шарлеманом для опису відношення Я–Інший, відповідно до якого внутрішнє суб'єктивне «я» відповідає на заклик до наслідування, що випливає із самої суб'єктивності, яка знаходить свій вияв у іншій особі. Передумовою такого підтвердження є ситуаційна вираженість дискурсу,

у який занурено співвідношення Я–Інший. Інший за таких умов здатен проявити мою суб'єктивність, активізувати мою волю, сприяти реальному означенню потенційних форм мого існування.

Загалом класичне розуміння чужинця детермінує появу концепту ідентичності, покликаного якнайрізноманітніше структурувати відмінність, розрізнення до тотожності. Це ще Декартова традиція – інакшість як тотожність самому собі найменш суперечлива, а у Гегеля вона знайшла абсолютний вияв – самоприсутність, охоплена Абсолютним Духом, не може стосуватись відсутності як такої. Саме в межах цієї традиції відмінність підпорядкована ідентичності. В такому контексті постмодерного прочитання Гегеля в чужинці «я» впізнає себе поза собою, а потім стає повністю присутнім перед собою в запереченні й через заперечення алтерності чужинця. Постмодерне прочитання в цьому аспекті має дві можливі варіації – винесення чужинця поза межі тотальності «я» і фактичне його переосмислення концептом чужинця, а по-друге, фіксація чужинця через можливість альтернативного прочитання себе самого у персоналізованому діалозі, що фактично зводить його до іншого і тому сенсі, який йому був наданий вище.

Відомий дослідник Леонідас Донскіс, кажучи про ідентичність, відзначає, що «спосіб, у який ми сприймаємо себе і навколишній світ, може бути унікальним і дуже особистим, але поняття, якими ми мислимо, і мова, якою розмовляємо, представляє світ і довгу історію людської душі ... поєднання того, що існувало задовго до нас, із новизною і самотністю наших реакцій і вибору запускає в дію нашу ідентичність» [4, с. 25]. Загалом залишається слабо обґрунтованим те, як особистісна унікальність може нести у собі вияв універсальних понять у сенсі їх розуміння як історично лінійного нагромадження досвіду у політичному зрізі буття людини, адже поза дискретністю умов її існування історичний вектор накопичення означень здебільшого має характер анахронізму. Така форма прогресування може стосуватись заледве принципів, ціннісних аспектів її самоусвідомлення, однак і вони відчують на собі темпорально-просторово зумовлену мутацію.

Ще один цікавий аспект, визначений Л. Донскісом: «насправді, ідея ідентичності не тільки допомагає подолати прогалину між «має бути» і «є», а й постає спробою погодити й поєднати те, що роз'єднала сучасність: правду і цінність, раціональність і традицію, знання і соціальну близькість, індивідуальне і колективне. Що слабшим стає відчуття приналежності, то сильнішим є прагнення створити, змінити чи викувати ідентичність. Вражає двоїстість ідентичності: обіцяючи подарувати вам незалежне існування як самотньому, постійному і незамінному індивідові, вона водно-

час приборігає й тримає для вас безпечну нішу в громаді, з якою ви з тих чи інших причин ідентифікуєте себе більше, ніж з іншими громадами чи групами» [4, с. 27]. Не зовсім зрозуміло, як цю прогалину заповнюють при зіставленні себе із якоюсь загальною ідеєю – хай це вищі ідеали, відчуття доцільності в системі при ролі «Гвинтика», особиста участь як невідворотна... У будь-якому разі це буде не зовсім коректне означення свого становища у всякій формі його інтерпретації. Та й факт роз'єднаності правди і цінності в умовах сучасності шляхом колективного переконання навряд чи коректно виправляти. Переконання – це завжди форма викривленості об'єктивної даності. Це теж своєрідний конструкт. Проте не варто його культивувати через призму традиції, тим паче раціонального ладу, оскільки хтосьна чи можна говорити, що такі знання гарантуватимуть момент соціальної близькості. Та й можливість поєднаності незалежності існування та життя у громаді сумнівна, у будь-якому ідентифікаційному її вимірі, адже остання так чи інакше передбачатиме визнання певних рівнів поєднаності, хай яким незалежним індивід би не був. Усе це чітко здатний проілюструвати політичний дискурс, у межах якого такі вияви ідентичності можуть лише показати міру індивідуальної готовності піти на зустріч і прийняти, погодити втрату певного рівня особистісності заради ідентичності. Це може навіть нагадувати класичну форму суспільного договору – аби повністю ввійти у контекст ідентифікації, потрібно добровільно позбутись певних особистісних характеристик, адже соціальність через призму ідентичності ще більш чутлива до компромісності, чи навіть уніфікації. Тут і виявляє себе по-особливному чужинець як певний критерій обмеження у політологічному дискурсі (та й обмеженості) ідентичності – адже остання, позбавлена межі, із відкритою можливістю до саморозгортання, здатна набувати загрозливих форм. Прикладом цього може бути доктрина націонал-соціалізму – тут теж чітко можна простежити ідентичність расову, культурну, раціональну і віддану традиціям. Важливо пам'ятати, що традицію, раціональність не треба сліпо розглядати через еволюційність. Її доцільність повинна не виходити за межі принципу, методу, тобто специфіки мисленнєвого процесу, а не перетворюватись на невидимий тягар, що нависає кінцевою потребою над індивідом.

Важко погодитись і з тезою Л. Донскіса про те, що «ідентичність стає майже всім для людини постмодерну, яка є і творцем, і переважно трансформатором цієї ідентичності. У цьому наш сенс буття, форма дискурсу, самопізнання, самотлумачення, світосприйняття і чудова нагода сформулювати себе іншим у своїй країні. Ідентичність оберегає і ранив нас. Завдяки формуванню чи зміні ідентичності можна перейти з політичної більшості

до культурної меншості і навпаки» [4, с. 31]. Безумовно, під впливом тенденцій глобалізації питання ідентичності порушене по-новому, – або ж у сенсі необхідності захисту локальної унікальності громад, або її розчиненні у загальногуманістичних виявах людяності, проте не можна сказати, що така дихотомія гідна претендувати на статус сенсу життя. Безумовно, вона претендує на статус дискурсу, проте лише у напрямку відтворення іншого як форми підтвердження ідентифікаційних нахилів тієї чи іншої ідентичності.

Ще одним цікавим моментом є співвідношення чинників індивідуальності та суспільності у сенсі ідентичності. «У той час, як одна частина нашої ідентичності утримує нас від суспільства, інша кличе туди за ідентифікацією ... Ми здатні тримати в собі два взаємовиключні підходи до суспільства – той, що відкидає, і той, що залучає в себе, індивідуалістичний і холистичний – і обидва дарують нам спосіб існування» [4, с. 36]. Проте і тут складно погодитись, адже чітке протиставлення індивідуального та холистичного підходу через призму ідентичності вельми сумнівне, адже ідентичність передбачає зіставлення себе із кимось – самототожність хіба що здатна творити іншого, який логічно вміщується у правила дискурсу, динаміка якого визначена ідентичністю. Питання чужинця тут просто виключене. Саме тому варто не погодитись і з таким твердженням, що «мати ідентичність означає бути представленим як самотутній індивід, член родини, людська істота з її унікальним життєвим досвідом і цінністю, представник соціального класу і член або представник нації» [4, с. 36]. Самобутність не обмежена і не визначена суто унікальністю досвіду, тим паче індуктивно переміщеного до соціального ланцюжка «клас-нація». Індивідуальність чужинця, особливо у її політичному означенні, може бути осмислена лише через відмінності та розмежування, розрізнення, і, відповідно, не може мати ідеологічної надбудови, оскільки остання мусить ґрунтуватись на певній доктрині, як результаті функціонування політичного дискурсу із визначеним результатом та визначеним напрямком подальшого руху, що заперечує логіці існування концепту чужинця загалом.

Зрештою, все зводиться до розрізнення – рознесення, відхилення, відмінності, розмінювання, розмежування, роздрібнення, відходу, перетину... І це геть не межа – смислове спільнокореневе виходить на рівень усякої диференціації, однак унікає винесення у новий, якісний порядок існування.

Доцільніше буде розглянути розрізнення у сенсі мисленнєвого навантаження, прояву через нього. В контексті цієї тематики розрізнення, осмислене в категоріях епістемологічного трактування, має спонукати визнати смислову неспроможність та неадекватність усякої ідентичності у сенсі само-

очевидної обмеженості останньої. Ні на теоретичному рівні, ні на емпіричному її доказовість неможливо обґрунтувати. По-друге, взаємозалежність мереж смислоозначення, що так чи інакше артикульована у межах наукового дискурсу, унеможливорює трактування ідентичності як досяжності без відблиску деформації, спричиненої як процесом пізнання, так і конкретною соціально-політичною практикою.

Критика різних аспектів ідентичності – справа не нова. І Г. Ф. В. Гегель, і К. Маркс, і Ф. Ніцше так чи інакше його торкалися, однак такі демонструючи її нову уподібнення. Проте така позиція вже не здатна задовольнити. Боротьба із нападами утиску, осмислена пошуками нових категорій єдності, нехай і руйнує стереотипи, однак створює їх новітні формації – перетин межі накреслює нову межу. Доцільно погодитись із Ж. Дельзом, який у цій ситуації пропонує на місце суспільного простору, розкресленого одиничними ідентичностями, які утворюють більш-менш ємнісну мозаїку, поставити ідею відкритого простору, який містить у собі процес модуляції та деформації.

Загалом осмислення і пошук шляхів обґрунтування не-ідентичності, форм ствердження чужинця як варіанту позбавлення політичного дискурсу статусу завершеної тотальності, характерне для представників постмодернізму. Водночас не слід бачити тут намір звуження динаміки такого концептуального потягу лише до постмодерного означення. Цікаві погляди в цьому контексті належать Теодорові Адорно, зокрема розробка негативної діалектики як форми функціонування критики універсальності Просвітництва.

Т. Адорно вважає, що суперечності – це ознака неістинної тотожності, тоді як видимість тотожності властива мисленню, так мислити – означає ідентифікувати, визначати тотожність, «оскільки ця цілісність будує себе за зразком логіки, ядром якої є закон виключення третього, то все, що цьому закону не підкоряється (все якісно розрізнене), позначається як протиріччя» [1], тоді як останнє – це нетотожне з точки зору тотожності: «головування принципу протиріччя в діалектиці означає співвідношувальність, співмірність гетерогенного і мислення цілісності. Діалектика – це послідовне логічне усвідомлення нетотожності» [1]. Недостатність, незавершеність, неповнота штовхає думку із безпосереднього мислення у діалектику як форму її концептуалізації. Тотожність і протиріччя за таких умов стають нероздільними, а «тотальність знову перетворює конкретність в ідеологію, якою конкретність справді стає» [1].

Специфічного означення за таких реалій набуває чужинець. Його тут слід розуміти як не-наявну самість, того, хто позбавлений достовірних означень, це радше стосується «царини непідкореного,

неусмиренного, табу на яке накладає понятійна сутність» [1]. Додаткового впливати на цю незаангажовану процесуальність може ідеологія.

На думку Т. Адорно, розв'язання діалектичної суперечності, яке належить Г.Ф.В. Гегелю, є досить ілюзорним, оскільки відмінності між двома членами протиставлення знімає вищий концепт, попередньо підпорядковуючись поняттю ідентичності, яке Т. Адорно критично називав «мисленням ідентичності». Мислення ідентичності послаблює смислове навантаження відмінності, шляхом її опосередкування, універсалізацією. У розумінні Т. Адорно, така редукція має насильницький характер, який він прагне подолати через негативну діалектику. Специфіку останньої можна зрозуміти так: її негативність продиктована відмовою від опосередкування відмінностей вищим концептом, а відповідно сторони суперечності залишаються протиставленими, чи то «негативними». Діалектика Г. Ф. В. Гегеля має теоретичний характер, ще й тому вона ілюзорна.

Натомість думка, що поза діалектичним процесом не здатна окреслити нічого позитивного, ствердного, здатна вийти за межі предмету, із яким до цього створювала ілюзорну єдність – їй більше не потрібно виявляти цю поєднуваність, оскільки «така думка стає більш незалежною, ніж у концепції своєї абсолютності, в рамках якої змішується суверенне і зумовлено-слухняне» [1]. Альтернативність негативної діалектики полягає в такому: «вимога обов'язковості системи є вимогою наявності моделі мислення. Ці моделі не є за своїм типом монадологічними» [1]. Така модель мислення, вважає Т. Адорно, здатна досягати особливе, не-ідентичне контекстові загальної тотожності, не розчиняючи його сутнісну особливість у загальному понятті. Це гарантує можливість модельної форми мислення, його передавання через ансамбль моделей.

Загалом важко заперечити кризу ідентифікації, теоретичну ідейність якої було сформовано у руслі постмодерних наукової парадигми. Виклики глобалізованого світу посилили, серед іншого, і тенденцію еклектизму, яку було лиш відтворено у постмодерні як одну із характеристик у поясненні різнонаправленості властивих йому наукових концептів. Еклектизм виявив себе і в контексті політичних відносин, на нього неможливо не зважати і при побудові моделі сучасного політологічного дискурсу. Це і дає нам можливість заявляти про принципову плюральність у соціально-політичній інтерпретації доцільності на спрямованості політичного дискурсу, його матричній визначеності. За таких умов втрачає свою актуальність дискурс легітимації, що у політичній сфері набував означення через ідеологічно окреслену лінійність, потребу у пошуку єдиних вартостей, єдиного напрямку руху. Натомість за нових умов стає пріоритетним

чужинець як певний феномен розрізнення – чинник зовнішній стосовно системи як динамічної активності політичного дискурсу, що, зважаючи на свою смислову інваріантність, виступає іманентним фактором внутрішньої можливості такого дискурсу, за умов констатації у ньому цього еклектизму, цієї плюральності.

Політична ідентичність є не стільки відображенням реальності, скільки механізмом її творення. Вона визначає, хто має право говорити, діяти, бути почутим, а хто залишається на периферії – у статусі «чужинця». Рух від тотожності до іншості є водночас історичним, етичним і комунікативним процесом: у ньому розгортається боротьба за визнання, за включення в політичний простір як рівноправного суб'єкта.

Сучасні кризи – війни, міграційні хвилі, культурні конфлікти – лише підсилюють цей вимір політичного існування. Вони показують, що ідентичність не може бути даною раз і назавжди; вона постійно переосмислюється у контексті влади, ідеології та медіа. Тому осмислення політичного виміру ідентичності означає, зрештою, не пошук остаточної відповіді на питання «хто ми є», а усвідомлення відкритості цього питання – як умови свободи, солідарності та демократичного співіснування.

Висновки. Політична ідентичність постає як рухома, конфліктна конструкція, що формується у взаємодії влади, дискурсу та культури. Ідентичність неможлива поза концептом іншості – вона

виникає через розрізнення, а не через замкнену тотожність. Український контекст демонструє, що національна ідентичність може стати простором не лише самозбереження, а й творчого самотворення. Розрізнення, а не тотожність, є головною умовою політичного мислення сучасності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Adorno, T. W. *Negative Dialectics*. London : Routledge & Kegan Paul, 1973. 312 p.
2. Butler J. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York : Routledge, 1990. 256 p.
3. Foucault M. *The Subject and Power* // *Critical Inquiry*. 1982. Vol. 8, No. 4. P. 777–795.
4. Донскіс Л. Збережена ідентичність і сучасний світ. Київ : Факт, 2010. 312 с.
5. Енциклопедія постмодернізму / наук. ред. О. Шевченко. Київ : Основи, 2003. 503 с.

REFERENCES:

1. Adorno, T. W. (1973). *Negative dialectics* (E. B. Ashton, Trans.). Routledge & Kegan Paul.
2. Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
3. Foucault, M. (1982). *The subject and power*. *Critical Inquiry*, 8(4), 777–795.
4. Donskis, L. (2010). *Zberezhena identychnist i suchasnyy svit* [Preserved identity and the modern world]. Fakt.
5. Shevchenko, O. (Ed.). (2003). *Entsyklopediia postmodernizmu* [Encyclopedia of postmodernism]. Osnovy.

Political identity and the boundary of otherness: from sameness to differentiation

Garbadyn Andriy Stefanovych

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Theory and History of Political Science
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2784-8031

This article provides a conceptual analysis of the phenomenon of political identity as a key factor in the formation of the contemporary subject of political existence. The relevance of the problem is determined by the crisis of traditional forms of collective belonging in the context of the nation-state, globalization, migration processes, digital transformations, and war as an extreme test of identity. Contemporary challenges, including conflicts and cultural encounters, demonstrate that identity cannot be a stable or static category, but is constantly reinterpreted in interaction with power, ideology, and communicative practices. Particular attention is paid to the processes of political identification at the boundary between the "self" and the "other," the national and the global, the individual and the collective, which define the possibility of political self-determination and inclusion in public discourse.

The aim of the study is to identify the ways in which political power, culture, and communication shape feelings of belonging and alienation, as well as to reveal the dialectics of "sameness" and "otherness" as the core mechanism of political subjectivation. The author analyzes how, in postmodern political discourse, identity transforms from a fixed essence into a dynamic construct, constantly interacting with power structures, discursive practices, and social norms.

The research methods combine phenomenological, discursive, and hermeneutic analysis, allowing for the tracing of the formation of political identity as a result of the interaction between the individual and socio-political structures. The study draws on the ideas of M. Foucault, J. Butler, Ch. Mouffe, L. Donskis, and other thinkers who examine identity through the lenses of power, corporeality, social interaction, conflict, and memory.

The results demonstrate that political identity functions as a space of struggle for recognition, while the boundary of otherness does not pose a threat but serves as a condition for dialogue, self-understanding, and the development of social solidarity. National identity, particularly in the Ukrainian context, emerges as an act of political self-affirmation and resistance, combining the experience of trauma with the pursuit of freedom. The article emphasizes the importance of understanding identity as an open, plural, and dynamic structure that defines contemporary political subjectivity and prospects for democratic development.

Key words: political identity, national identity, differentiation, power, discourse analysis, subjectivity, communication, self-identification.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.11.2025

Дата публікації: 15.12.2025

Герман Мирослава Василівна

Трансформації у політологічному дискурсі щодо феномену громадських ініціатив

УДК 323.2

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.2>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Герман Мирослава Василівна
аспірантка кафедри політичних
інститутів та процесів
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ,
Україна
ORCID: 0009-0009-2712-4453

Проаналізовано трансформації в осмисленні феномену громадських ініціатив, зокрема, у контексті історичної ретроспективи зміни ролі і ступеня втручання держави у суспільне життя. Виокремлено кілька етапів у формуванні змістів громадських ініціатив: від локальних проявів громадської самодіяльності, що часто виступала як акт підтримки або доповнення до діяльності держави на межі XIX-XX ст. ст., спроб протистояння державній монополії та недемократичним рішенням її ключових інститутів у середині XX ст. до проявів паритетних відносин між інститутами громадянського суспільства і держави у другій половині XX ст. – на початку XXI ст., появи інституціоналізованих форм громадських ініціатив, які є носіями реальних функцій контролю та нагляду за роботою органів державної влади і місцевого самоврядування. Наголошено, що на кожному етапі існували цілком закономірні відмінності зарубіжних та вітчизняних практик упровадження громадських ініціатив. Складовою реалізації дослідницьких завдань став аналіз окремих теорій, в яких науково концептуалізовано прояви і характеристики громадських ініціатив. Йдеться про теорію груп інтересів, яка пояснює політичний процес крізь призму взаємодії різних груп, теорії соціальних рухів та колективної поведінки, що сформували теоретичну базу для розуміння витоків та динаміки великих громадських кампаній, теорії мобілізації ресурсів, які аналізують організаційні структури та доступ до ресурсів як ключові чинники для успіху громадських ініціатив, соціонку як науку, котра вивчає взаємодію людей у групах та специфіку інформаційних обмінів між ними, і, звичайно, комплекс теорій громадянського суспільства.

У дослідженні обґрунтовано тезу про те, що трансформація у політологічному дискурсі щодо феномену громадських ініціатив має всі ознаки еволюційного розвитку – такого, який характеризується послідовною зміною якісних станів громадських ініціатив: від хаотичних і контраверсійних проявів до різноспрямованих організованих структур, від напівлегальних об'єднань до інституціоналізованих форм, від реакційних локальних виступів до носіїв загальнонаціональних ідей, які в різні часи протиставлялися офіційній державній ідеології (політиці) або ж доповнювали її актуальним суспільно затребуваним контекстом.

Ключові слова: громадська ініціатива, громадянське суспільство, демократія, громадянська активність, політичний інститут, держава.

Вступ. Політологічне осмислення громадських ініціатив (далі ГІ – авт.) пройшло шлях від розуміння як периферійного феномену до визнання його ключовим елементом громадянського суспільства та демократичного процесу, перетворившись з об'єкта спостереження на суб'єкт політичного впливу, що вимагає вивчення його ролі у формуванні політики, взаємодії з державою та мобілізації громадянського активізму. Як вже зазначалося у наших попередніх наукових розвідках, існує відмінність у розумінні громадських і громадянських ініціатив. Так, у першому випадку йдеться про ініціювання від імені громадськості – групи, активу, організації, руху тощо, у другому ж суб'єктом ініціювання може бути як окремий громадянин, так і коло однодумців [1, с. 33]. У статті акцентовано саме феномен ГІ, позаяк на ранніх етапах еволюції проявів соціально-консолідованої дії аспект індивідуальної участі (права на неї, умов для реалізації і масштабування) не був пріоритетним або ж предметно виокремленим.

Мета та завдання. У контексті представленого дослідження його метою є з'ясування політологічних маркерів трансформації громадських ініціатив крізь призму визначення етапів наукового осмислення цього феномену і кореляції із поступом соці-

оцентричних теорій, аналізу змістовних напрямів, які в історичній ретроспективі потрапляли у фокус громадського ініціювання.

Методи дослідження. Дослідження теоретичного виміру трансформацій громадських ініціатив характеризується застосуванням комплексного методологічного підходу, який об'єднує порівняльні та історичні методи для контекстуалізації трансформації, аналітичний підхід, який умовно розділив складний феномен ГІ на його складові частини (структуру, ресурси, стратегії, вплив). Методи емпіричного рівня (спостереження, опис, структурний функціоналізм та ін.) використані для безпосереднього збору та опису фактичних даних щодо змін статусу і ролі громадських ініціатив, масштабу їх поширення і впливу, рівня організованості та обсягів функцій. Якщо загальнонаукові методи забезпечують логіку, то суто політологічні підходи фокусуються на владі, політичних інститутах, конфліктах та ухваленні рішень, що є суттю дослідження ГІ як політичних суб'єктів. Так, інституціоналізм зосереджується на формальних структурах та правових нормах, які регулюють діяльність громадських об'єднань, і дозволяє з'ясувати, як політико-нормативні умови впливають на їхні ініціативи, неоінституціоналізм додає до методологічного інстру-

ментарію можливість включити до предметного поля ще й неформальні правила, норми та культуру. Методи аналізу політичної дії використані для оцінки взаємодії громадських ініціатив з іншими акторами та їхнього впливу на владу.

Результати. Хоча ідеї, пов'язані з діяльністю груп громадян, простежуються ще у працях Арістотеля та мислителів Нового часу (Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є, Г. Гегель, А. де Токвіль та ін.), які розмірковували про громадянське суспільство, однак перші обґрунтовані дослідження щодо колективної поведінки та груп інтересів з'явилися наприкінці XIX ст. – у першій половині XX ст. У цей період домінували соціологічні та соціально-психологічні підходи, які набули науково-практичного оформлення у рамках Чиказької школи соціології. Припускаємо, що основою для сучасного аналізу громадських ініціатив стало систематичне вивчення груп інтересів після Другої світової війни, яке особливо було поширене саме у наукових колах Сполучених Штатів Америки. Однак, повертаючись до ретроспективи дослідження громадських ініціатив у політології, акцентуємо увагу на низці важливих теорій:

- теорія груп інтересів, або групові теорії (А. Бентлі, Дж. Вілсон, Р. Солсбері, Д. Трумен), які ототожнюють політичний процес із взаємодією різних груп. Так, основоположник теорії А. Бентлі наголошував, що політику слід розглядати як боротьбу та взаємодію груп інтересів [3]. А вже американський учений Д. Трумен з'ясував роль груп інтересів та асоціацій у розбудові демократії [11];

- теорії соціальних рухів та колективної поведінки (Е. Берджес, Г. Блумер, Р. Парк), які з позиції соціології сформували теоретичну базу для розуміння природи та динаміки великих громадських кампаній та ініціатив. Зокрема, представники вже згадуваної Чиказької школи здійснили первинний аналіз колективної поведінки та соціальних рухів. У праці «Вступ до науки соціології» вказано, що «історичні припущення щодо людської природи, якими б фантастичними чи ненауковими вони не були, тим не менш, мали далекосяжний вплив на групові дії. Періоди соціальних революцій започатковуються теоретиками, які бачать лише зло в інституціях і добро в людській природі. З іншого боку, «охоронці суспільства», не довіряючи імпульсам людської природи, покладаються на умовності та існуючі форми соціальної організації» [6, с. 140]. Отже фіксуємо визнання одночасно і раціонального, і чуттєвого компонентів природи колективної дії, а також необхідної умови організації суспільства та ролі у цьому політичних інститутів. Наприклад, автори книги стверджували, що «комуністичні суспільства були організовані на певних ідеях людської природи та існували доти, доки ці переконання, що їх надихали, контролювали поведінку членів групи» [6, с. 140];

- теорії мобілізації ресурсів (М. Залд, Дж. Маккарті, Ч. Тіллі, Дж. Фріман) перенесли акцент з психологічних чинників на організаційні структури та доступ до ресурсів як ключові для успіху громадських ініціатив та рухів. У праці «Від мобілізації до революції» американського соціолога і політолога Ч. Тіллі чітко розмежовує звичайну колективну дію та революцію, яка, за його визначенням, виникає лише за двох умов: наявність революційної ситуації (як-от багатовладдя) та формування революційної коаліції [9, с. 191–192]. Водночас найбільш відома теза автора стосується форми, в яку вбудована колективна дія (так звана концепція «репертуару контентів»), – це обмежений набір звичних, вивчених і соціально визнаних способів, якими люди в певний час і в певному місці можуть діяти колективно, щоб висловити свої вимоги чи інтереси (такими можуть бути петиції, мітинги, пікети, протести). Ці способи суспільної активності, які вважаємо телеологічно подібними до громадських ініціатив, з часом можуть еволюціонувати: «від локалізованих, безпосередніх форм протесту («народний» репертуар) до національних, стандартизованих форм (демонстрації, пресконференції, «модульний» репертуар) [9, с. 151–152];

- структурно-функціональний вимір соціоніки (А. Аугустинавичюте, К. Петрак, К. Юнг) – науки, що вивчає взаємодію людей у групах та специфіку інформаційних обмінів між ними. Як стверджує одна із засновниць наукового напрямку А. Аугустинавичюте, соціонічна модель дозволяє не лише визначити психологічний тип особистості, але й передбачити проблеми в її взаємодії з іншими та суспільством в цілому [7, с. 3]. Ця теоретична модель включена до дослідження з огляду на те, що громадянська ініціатива неможлива без з'ясування і консолідації цілей спільноти, яка просуває ту чи іншу ідею (потребу, запит) у суспільстві, що досягається шляхом інформаційно-комунікаційних обмінів;

- теоретичний пласт досліджень громадянського суспільства (Р. Патнем, А. де Токвіль). Так, класичний ранній аналіз значення асоціацій (згодом – громадських об'єднань) для підтримки демократії міститься у праці «Демократія в Америці» [10], а роль і важливість соціального капіталу та участі громадян у різних об'єднаннях описана у роботі «Занепад громадянської Америки» [8]. Зв'язок між теоретичними розробками щодо громадянського суспільства та ГІ є прямим і двостороннім: теорія дає концептуальну рамку для розуміння ініціатив, а самі ініціативи слугують емпіричним матеріалом для оцінки стану розвитку громадянського суспільства, в якому воно й інкорпорується в ту чи іншу теоретичну модель.

Сучасні політологічні дослідження громадських ініціатив об'єднують перелічені підходи, вивчаючи їх у контексті громадянського суспільства, неуря-

дових організацій, груп тиску та нової політики соціальних рухів. Водночас, вивчаючи питання формування підґрунтя для виникнення ГІ, передусім звертаємося до проблематики розвитку держави як політичного інституту, локальних управлінських практик, появи прав громадян і сприятливого середовища їх реалізації. Спробуємо етапізувати розвиток громадських ініціатив саме крізь призму взаємин суспільства із державою.

На початкових етапах (XIX ст. – початок XX ст.) громадські ініціативи розглядалися як прояви громадської самодіяльності, що часто виступала актом підтримки або доповнення до діяльності держави. Такі активності були переважно локалізовані в громадах, а не на загальнополітичному рівні. Якщо проілюструвати це твердження прикладами зі світових практик, то вони часто були реакцією на індустріалізацію, урбанізацію та соціальну нерівність. Тут згадаємо реформістський соціальний рух («поселенський рух») 1880-1920 рр. у США та Великобританії, який прагнув об'єднати заможних і бідних містян у їхньому відчутті належності до одного суспільства. Тоді в економічно депресивних міських районах створювали «поселенські будинки», де громадські волонтери здійснювали просвітницьку діяльність та надавали соціальну допомогу представникам малозабезпечених верств населення [4]. Ще один приклад – суфражистський рух у Великій Британії та США на зламі XIX–XX ст. ст., спрямований на консолідацію зусиль для досягнення фундаментальної політичної мети – надання рівного виборчого права жінкам. Також у цей час відбувався розвиток профспілок та робітничих асоціацій як вияв організованої боротьби за скорочення робочого дня, покращення умов праці, підвищення зарплати) через колективні переговори та страйки. Тоді ж виникла перша велика наднаціональна неурядова організація, що мала за мету допомогти пораненим на полі бою, а саме Міжнародний рух Червоного Хреста (1863 р.).

Вказаний період XIX ст. – початку XX ст. був часом інтенсивного розвитку громадянського суспільства і на українських землях, які тоді перебували у складі Російської та Австро-Угорської імперій. На відміну від згаданих зарубіжних практик, які були орієнтовані на формування масової підтримки гостро-соціального порядку денного, вітчизняний контекст стосувався зміцнення національної ідентичності, освіти та культури. Зокрема, в різних регіонах функціонували «громади» (напівлегальні організації української інтелігенції, які ставили за мету культурно-просвітницьку роботу серед народу), Товариство «Просвіта», Наукове товариство ім. Шевченка, яке фактично виконувало функції національної академії наук в умовах відсутності української держави.

Як форма економічної самопомогі існували економічні та кооперативні ініціативи – кредитні

спілки, благодійні фонди, меценати (як-от родина Терещенків у Києві, яка засновувала музеї, школи, лікарні, підтримувала митців, Євген Чикаленко, котрий фінансово підтримував українські видання та допомагав студентам, родина Симиренків, яка фінансувала видання українських книг, театри...). У ті ж часи діяли професійні театральні трупи (Марка Кропивницького, Михайла Старицького, Миколи Садовського та ін.), започатковувалися приватні видавництва, які друкували українську літературу в обхід цензурних обмежень, а також формувалися політичні асоціації – перші легальні політичні партії (Русько-українська радикальна партія, Українська національно-демократична партія, Революційна українська партія).

На нашу думку, перелічені ініціативи підтверджують неотоквіліанську тезу про важливість проміжних асоціацій для вирішення суспільних проблем та підтримки демократії. В українському вимірі, тобто за умов відсутності власної держави, вони формували соціальний капітал, навчали громадян самоорганізації та виступали протиположною імперській владі.

Показові відмінності для демократичної і соціалістичної (для України того періоду комуністичної) традицій у змісті та еволюції громадських рухів виявили себе в середині XX ст. З одного боку, під час домінування інституціоналізованих форм політичної участі (партії, вибори тощо) громадські ініціативи часто залишалися позаду, сприймаючись як менш легітимні або ефективні шляхи впливу на владу. З іншого боку, спостерігався глобальний сплеск суспільних рухів, які прагнули фундаментальних змін у питаннях прав людини, екології та культури. Приклади громадських рухів цього періоду – це, у тому числі, про тенденцію поширення глобальних гасел, які не втрачали своєї нагальності протягом тривалого часу й актуалізувалися, щойно історія повторювалася. Йдеться про прояви руху за громадянські права у США (як-от, The Civil Rights Movement [5]), антивоєнні виступи (протести проти війни у В'єтнамі, кампанія за ядерне роззброєння), початок масових екологічних рухів, поширення ідей фемінізму, які стали основою для подальшого заснування низки національних та міжнародних організацій, дисидентські рухи (зокрема, в СРСР та його окремих республіках).

Повертаючись до тогочасної української реальності, то в умовах радянської України громадські ініціативи існували переважно у формі саме дисидентського руху. Оскільки влада не дозволяла створювати незалежні політичні чи громадські організації, ці ініціативи були нелегальними або функціонували під виглядом культурних чи літературних об'єднань, що робило їх надзвичайно важливими для збереження громадянської свідомості. На протиположній системі функціонував Рух шістдесятників, підпільні політичні та правозахисні

групи (Українська робітничо-селянська спілка, Український національний фронт, дисидентський рух за соціально-економічні права), Українська Гельсінська група (чи не єдина ініціатива середини ХХ ст., що діяла відкрито) та ін. З цього приводу вітчизняний політолог Ю. Шайгородський зазначає, що «українське суспільство має чималий досвід функціонування формальних інституцій громадянського суспільства радянського зразка, однак негативне ставлення до більшості з них позначилося й на сприйнятті нових громадських формувань, на оцінці їхніх потенційних можливостей, відповідності суспільним потребам, спроможності реально впливати на розв'язання наявних проблем» [2, с. 364]. Та навіть враховуючи такі наслідки відсутності сприятливих обставин для повноцінної інституціоналізації громадянського суспільства в Україні, його стрімкий поступ з моменту здобуття країною незалежності став потужним імпульсом для суспільних трансформацій й усвідомлення ролі активної спільноти для подолання наслідків тоталітарного управління.

Глобальні демократичні перетворення кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст., передусім в Європі, потребували об'єднання зусиль як інституційної складової державного розвитку, так і громадянського суспільства. Через це виник закономірний інтерес до потенціалу й ресурсів ГІ, які сприймалися як атрибут, характеристика і ознака демократії. Відтак вважаємо сучасний етап періодом відродження інтересу до ГІ та їхнього масштабування, формування міжнародної мережі громадянських колаборацій.

Політологія вказаного періоду включила громадські ініціативи до суб'єктів політичних змін, мобілізації громадян і формування громадської думки. При цьому взаємодії з державою могли мати форми від конфронтації до партнерства, лобіювання та участі у здійсненні політики. ГІ кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. охоплювали значну кількість галузей економіки, сфер суспільного життя, тяжіли до використання сучасних інформаційних технологій, адже орієнтувалися на широку (транснаціональну) аудиторію.

Цифрова активність зумовила появу ініціатив, пов'язаних із використанням інтернету для мобілізації та поширення інформації, часто діючи без централізованої структури. Прикладами реалізації таких ініціатив є Рух за відкрите програмне забезпечення (Open Source Movement), поява вільної багатомовної онлайн-енциклопедії «Вікіпедія» (з 2001 р.) [12], Цифрова громадська журналістика (Citizen Journalism), фактчекінгові ініціативи (StopFake). Екологічний напрямок ГІ втілюється у діяльність міжнародних неурядових організацій «Greenpeace», «Всесвітній фонд дикої природи» (WWF), міжнародної низової мережі «Friends

of the Earth International» та ін., правозахисний напрямок – це «Amnesty International», «Human Rights Watch» тощо. В Україні громадські ініціативи того періоду прагнули відстояти реальні демократичні процеси і практики (починаючи з виступів студентської революції на граніті), підсилити упроваджені інститути демократії (діяльність Комітету виборців України), протидіяти неконвенційним діям влади у політиці та економіці (Transparency International Ukraine, Центр протидії корупції), формувати спроможні громадські інституції для реагування на нагальні суспільні запити (поява і розвиток волонтерського руху, зокрема для прямої допомоги армії під час російсько-української війни). Транскордонність громадських рухів зумовила появу аналогічних ініціатив в різних країнах світу і не оминула Україну, де їх підхопило цілком спроможне громадянське суспільство.

Таким чином, політологічне осмислення феномену громадських ініціатив еволюціонувало від сприйняття їх як другорядного елементу до розуміння як ключового рушія демократизації та політичного розвитку, а також як потужного інструменту впливу громадян на суспільно-політичні процеси.

Висновки. Громадські ініціативи у своїй трансформації як щодо наукової концептуалізації, так і у контексті безпосередньої реалізації демонструють еволюційний шлях розвитку. Попри різні цивілізаційно-історичні, соціально-політичні, економічні, ціннісно-орієнтаційні обставини ГІ на кожному дослідженому етапі змінювали один якісний стан на інший. Так, громадські ініціативи переходили від хаотичних і контраверсійних проявів до цілком організованих структур з послідовними цілями, від напівлегальних об'єднань (таємних товариств, підпільних рухів) до інституціоналізованих форм (громадські організації, рухи, фонди тощо), від реакційних локальних виступів до носіїв загальнонаціональних ідей (як-от політичні партії), які в різні часи протиставлялися офіційній державній політиці або ж доповнювали її актуальним суспільно затребуваним контекстом. Одночасно відбувалося формування політологічного бачення феномену «громадська ініціатива», яке складалося із доведених гіпотез різних теорій на межі філософії, соціології і політології. І хоча у статті констатовано позитивну динаміку трансформації громадських ініціатив, набуття ними форми глобальних рухів і носіїв нових цінностей, визначаємо як важливу для подальших наукових досліджень проблематику впливу на траєкторію сучасних ГІ інституційних рамок, які виникають через політичну нестабільність, відкати від демократії, наростаючі тенденції авторитаризму, кризові стани у світовій політиці та політиках окремих держав.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Герман М. Європейські стандарти та досвід реалізації громадянських ініціатив. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 17. С. 33–40.
2. Шайгородський Ю. Розвиток громадянського суспільства та проблема «дефіциту демократії». *Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. С. 332–367.
3. Bentley A. F. *The Process of Government: A Study of Social Pressures*. Chicago: The University of Chicago Press, 1908. 534 p.
4. Berry M. The settlement movement 1886-1986: One Hundred Years on Urban Frontiers. *United Neighborhood Centers of America*. 2025. URL: <https://socialwelfare.library.vcu.edu/settlement-houses/settlement-movement-1886-1986/>
5. Carson C. American civil rights movement. *Encyclopaedia Britannica*. 2025. URL: <https://www.britannica.com/biography/Martin-Luther-King-Jr/The-Montgomery-bus-boycott>
6. Park R., Burgess E. *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago and London: The University of Chicago, 1921. 1068 p.
7. Pietrak K. The foundations of socionics. *Cognitive Systems Research*. 2018. № 47. P. 1–11.
8. Putnam R. D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Touchstone Books by Simon & Schuster, 2001. 544 p.
9. Tilly Ch. *From Mobilization to Revolution*. New York: Random House, 1978. 364 p.
10. Tocqueville A. de. *Democracy in America*. London: Saunders and Otley, Conduit Street, 1835. URL: <https://www.gutenberg.org/files/815/815-h/815-h.htm>
11. Truman D. *The Governmental Process: Political Interests and Public Opinion*. University of Michigan: Knopf, 1951. 544 p.
12. *Wikipedia – the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Help:Getting_started

REFERENCES:

1. Herman, M. (2024). Yevropeyski standarty ta dosvid realizatsii hromadianskykh initsiatyv [European standards

and experience in implementing civic initiatives]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriya: Politologiya*. vol. 17. pp. 33–40. [in Ukrainian]

2. Shaihorodskiy, Yu. (2021). Rozvytok hromadianskoho suspilstva ta problema «defitsytu demokratii» [The development of civil society and the problem of the «democracy deficit»]. *Politychnyi protses u nezalezhnii Ukraini: pidsumky i problemy*. Kyiv: Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. pp. 332–367. [in Ukrainian]

3. Bentley, A. F. (1908). *The Process of Government: A Study of Social Pressures*. Chicago: The University of Chicago Press. 534 p. [in English]

4. Berry, M. (2025). The settlement movement 1886-1986: One Hundred Years on Urban Frontiers. *United Neighborhood Centers of America*. URL: <https://socialwelfare.library.vcu.edu/settlement-houses/settlement-movement-1886-1986/> [in English]

5. Carson, C. (2025). American civil rights movement. *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Martin-Luther-King-Jr/The-Montgomery-bus-boycott> [in English]

6. Park, R., Burgess, E. (1921). *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago and London: The University of Chicago. 1068 p. [in English]

7. Pietrak, K. (2018). The foundations of socionics. *Cognitive Systems Research*. Vol. 47. pp. 1–11. [in English]

8. Putnam, R. D. (2001). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Touchstone Books by Simon & Schuster. 544 p. [in English]

9. Tilly, Ch. (1978). *From Mobilization to Revolution*. New York: Random House. 364 p. [in English]

10. Tocqueville, A. de. (1835). *Democracy in America*. London: Saunders and Otley, Conduit Street. URL: <https://www.gutenberg.org/files/815/815-h/815-h.htm> [in English]

11. Truman, D. (1951). *The Governmental Process: Political Interests and Public Opinion*. University of Michigan: Knopf. 544 p. [in English]

12. *Wikipedia – the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Help:Getting_started [in English]

Transformations in political science discourse regarding the phenomenon of public initiatives

Herman Muroslava Vasylivna

Postgraduate Student at the Department
of Political Institutions and Processes
Vasyl Stefanyk Precarpathian National
University
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
Ukraine
ORCID: 0009-0009-2712-4453

The transformations in the understanding of the phenomenon of public initiatives are analyzed, in particular, in the context of a historical retrospective of changes in the role and degree of state intervention in public life. Several stages in the formation of the content of public initiatives are identified: from local manifestations of public self-activity, which often acted as an act of support or complement to the activities of the state at the turn of the 19th and 20th centuries, attempts to resist the state monopoly and undemocratic decisions of its key institutions in the mid-20th century to manifestations of parity relations between civil society institutions and the state in the second half of the 20th century – early 21st century, the emergence of institutionalized forms of public initiatives that perform real functions of control and supervision over the work of state authorities and local self-government bodies. It is emphasized that at each stage there were quite natural differences between foreign and domestic practices of implementing public initiatives.

An integral part of the research tasks was the analysis of individual theories that scientifically conceptualize the manifestations and characteristics of public initiatives. These include interest group theory, which explains the political process through the prism of interaction between different groups; theories of social movements and collective behavior, which formed the theoretical basis for understanding the origins and dynamics of large public campaigns; theories of resource mobilization, which analyze organizational structures and access to resources as key factors for the success of public initiatives, sociotics as a science that studies the interaction of people in groups and the specifics of information exchange between them, and, certainly, a set of theories of civil society.

The study substantiates the thesis that the transformation in political science discourse regarding the phenomenon of public initiatives has all the hallmarks of evolutionary development – one characterized by a gradual change in the qualitative state of public initiatives: from chaotic and controversial manifestations to multidirectional organized structures, from semi-legal associations to institutionalized forms, from reactionary local protests to carriers of nationwide ideas, which at various times opposed the official state ideology (policy) or complemented it with a relevant socially demanded context.

Key words: public initiative, civil society, democracy, civic activism, political institution, state.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Бабкіна Ольга Володимирівна
Меньшеніна Анна Євгеніївна

Трансформація інструментарію політичної науки в умовах нової політичної реальності: дискурс-аналіз і Narrative Policy Framework

УДК 32:001.891:316.77(477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.3>
Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Бабкіна Ольга Володимирівна
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
ORCID: 0000-0003-3594-3298

Меньшеніна Анна Євгеніївна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
вул. Кониського, 8/14, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-7824-2718

В статті аналізуються актуальні методологічні тренди політичної науки, викликані світовими широкомасштабними політичними та суспільними трансформаціями, серед яких однією з ключових стала повномасштабна війна в Україні, що похитнула існуючий з другої половини XX століття світопорядок. Для дослідження таких складних тектонічних змін, що відбуваються в міжнародних політичних процесах виявилися недостатніми застосування класичних методологічних підходів таких, як інституціональний, структурно-функціональний та інші. Актуальним виявляється зосередження на таких методологічних підходах, як дискурс-аналіз та дослідження наративів у політиці через інструмент Narrative Policy Framework (наративно-політична рамка), як нових способів аналізу складних політичних процесів сучасності. Метою статті є аналіз деяких нових перспективних підходів до дослідження української тематики в умовах російського повномасштабного вторгнення в Україну за допомогою дискурс-аналізу та наративно-політичної рамки (Narrative Policy Framework). У фокусі дослідницької уваги є можливість вищезазначених підходів виявляти політичні смисли, які через текст чи оповіді формують уявлення, норми, цінності, що в загальному визначають порядок денний політики та впливають на прийняття політичних рішень чи їх легітимацію. Методологічні підходи, що розглядаються в статті, засновані на аналізі підходів і методів, що застосовуються в сучасній зарубіжній політичній науці. Дискурс-аналіз, який широко застосовується в постмодерністській методології, як класичний інструментарій політичної науки, доповнюється відносно новим методологічним підходом і методом таким, як наративно-політична рамка (Narrative Policy Framework). Можливості цих підходів ще недостатньо вивчені в українській політичній науці, а їх застосування є перспективним, особливо в умовах широкомасштабної російської агресії проти України. Практичне значення статті полягає в висвітленні методологічного інструментарію для вивчення складних політичних процесів, пов'язаних з сучасними методиками ведення війни та прийняття політичних рішень в умовах інформаційних воєн, коли сенси конструюють дійсність.

Ключові слова: методологія, методи політичної науки, дискурс-аналіз, наратив, наративно-політична рамка, Narrative Policy Framework.

Вступ. Війна стала не лише цивілізаційним викликом для сучасного суспільства, трагічно змінюючи структуру населення та його настрої, геополітичний порядок денний, економічну та технологічну сфери, але і викликом для класичної методології політичних досліджень та дослідницьких парадигм. Повномасштабне російське вторгнення вплинуло на сучасне розуміння конвенційної війни, зробивши українську тематику предметом актуальних політичних досліджень у зарубіжній політичній науці та теорії міжнародних відносин. Одночасно зі зміною політичної реальності та актуальними дослідженнями України, змінюються об'єкти та предмети дослідження, набувають актуальності інші підходи та методи дослідження, а також змінюється сам інструментарій здійснення дослідження та інтерпретації отриманих результатів.

Отже, в умовах кризи традиційних політичних інститутів, в тому числі у сфері міжнародних відносин, вразливості демократій до популізму

та інформаційних атак, коли постає питання ефективності урядових і неурядових практик, а також зміни безпекових пріоритетів через повернення «великої війни» в порядок денний західних суспільств, – трансформується методологія суспільно-політичних наук. Адже класичні методи та підходи не завжди можуть адекватно описати багатовимірність сучасної політики, особливо, зважаючи на її тенденцію до ірраціональності, персоналізації, застосування гібридних методів ведення війни та масштабні інформаційні операції, що впливають на громадську думку.

Метою статті є аналіз деяких нових перспективних підходів до дослідження української тематики в умовах російського повномасштабного вторгнення в Україну за допомогою дискурс-аналізу та наративно-політичної рамки (Narrative Policy Framework).

Методи дослідження: проаналізовано наукові статті, присвячені українській тематиці, в електро-

нній базі публікацій Taylor & Francis Online, опубліковані з 2022 до 2025 року в категорії «політична наука та міжнародні відносини». Вибір бази публікацій обумовлений її статусом як джерела, в якій містяться публікації з провідних фахових видань з високими показниками цитування, що відображає загальні методологічні тренди у виборі тем і підходів до здійснення дослідження, присвяченого українській проблематиці.

Результати дослідження. Пізнання та відбиття всього багатоманіття та складнощів вивчення політичних явищ, інститутів і процесів базується на методології як складній системі принципів, методів, процедур. Методологія – це вчення про використання методологічних принципів, методів і підходів для дослідження політичних явищ. Головне завдання методології політичних досліджень – забезпечення теорії певною програмою пізнання політичної реальності в її генезі та функціонуванні, підвищення евристичної ефективності, теоретичного та практичного освоєння дійсності. У змістовний аспект методології входять такі проблеми: структура наукового знання взагалі та наукової теорії зокрема; закони становлення, функціонування та зміни наукових теорій; понятійно-категоріальний апарат політичної науки; структура і операційний склад методів науки, умови та критерії науковості тощо.

Теорія спирається на методологічні основи, які є системою принципів, форм і методів їх дослідження. Існує широкий діапазон трактування методів пізнання: як способу побудови та обґрунтування знання, сукупності прийомів і операцій практичного та теоретичного освоєння, розуміння методу як вираженої закономірності рушення людського мислення усвідомлення найбільш загальних і широко діючих законів самої дійсності. Метод, на відміну від теорії, визначає шляхи спрямованості наукового дослідження.

Структура методології має кілька рівнів. Основним із них є філософсько-світоглядний, що визначає головні напрямки та загальні принципи пізнання, категоріальний ряд науки загалом. Другий – загальнонауковий (міждисциплінарний) рівень застосовується для пізнання особливої групи однотипних об'єктів. Третій – спеціальнонауковий рівень, застосовується у процесі пізнання специфіки окремого об'єкта, і нарешті, перехідний від пізнавально-теоретичної до практично-перетворювальної діяльності, рівень, що відкриває загальні шляхи й форми впровадження результатів наукових досліджень у практику. А в умовах війни важливе переосмислення цих рівнів – від ціннісного (світоглядного) до прикладного.

Актуальним стає глибоке вивчення самого пізнавального процесу. Повномасштабна російсько-українська війна визначила новий евристичний виклик політичній науці, а саме інтерпретацію

результатів дослідження в умовах нестабільної політичної дійсності, часто багаторівневої та травматичної, перенавантаження інформаційного простору хибною інформацією, що є одним з ключових засобів ведення гібридної війни. Втрачається «обчислювальність» політичної науки, її стабільність, що поступається місцем ситуативності та непрогнозованості. Така тенденція є ознакою особливостей політики як об'єкта дослідження, що полягає в її амбівалентності, значною мірою непередбачуваності, поєднанні раціонального та ірраціонального в політичних процесах. У сучасних умовах зростаючий об'єм наукових знань підвищує вимоги до достовірності, точності, логічної послідовності наукового мислення. Через це релевантність методології залежить від самої політичної реальності.

В такому контексті орієнтація на вимірювання поведінки за допомогою емпіричних даних втрачає свою релевантність в умовах невизначеності, панування ірраціонального компонента політики. Отже, біхевіоризм з його кількісною верифікацією людської поведінки в умовах зростання ірраціонального фактору в політиці поступається місцем інтерпретативним підходам, які базуються на сенсах і контекстах.

Інституційний підхід з своїм акцентом на дослідження сталих інститутів та структур (структурно-функціональний аналіз) при аналізі політичних процесів має враховувати такі вагомні критерії сучасного політологічного дослідження як адаптація та гнучка інтерпретація в умовах непередбачуваності та нових викликів світового політичного порядку, адже правила та інституції також зазнають суттєвих змін.

Реалізм (Realpolitik) в міжнародних відносинах так само не може пояснити проблеми солідарності, ціннісної орієнтації в політиці, приділяючи увагу дослідженню політичної доцільності та балансу сил. Все частіше увага науковців зосереджується на нормативній теорії міжнародних відносин, а безпекові дослідження (security studies) звертаються до тематики міжнародних відносин. Отже, у політичній науці відбувається певне зміщення від дослідження сталих інститутів і систем до аналізу смислів, якими наповнюються політичний простір.

Сучасний політичний аналіз має справу з фактами, що часто замінюються сенсами. На перше місце виходить інтерпретація самих фактів і дослідження історій, які вони в несуть у собі. Саме тому теоретико-методологічні інструменти такі як дискурс-аналіз і наративно-політична рамка (Narrative Policy Framework) дозволяють досліджувати політику через призму смислів. Таким чином, протягом останніх років дискурс аналіз і наративно-політична рамка (Narrative Policy Framework) стають важливими інструментами дослідження політичного життя.

Ще в центрі класичної постмодерністської традиції приділялася увага мові не з точки не лінгвістичного аналізу, а саме пошуку смислів і сенсів, які конструюють дискурс, а отже й суспільну реальність (Ж. Дельоз, Ф. Гватарі, М. Фуко, Ж. Дерріда, Р. Барт). В загальному сенсі дискурс є системою висловлювань, формулювань, за допомогою якої формується уявлення про політику, коли смисли змінюють політичну діяльність та формують її сприйняття.

За цих умов, як реакція на постмодерні глибокі трансформації суспільства, сенси формують реальність, нового інструментального значення набуває дискурс-аналіз, який покликаний досліджувати як мова, мовні конструкції, формулювання впливають на політичний порядок денний, а за твердженням Е. Лакло та Ш. Муфф сам політичний порядок денний є боротьбою дискурсів за гегемонію в пошуку універсальності [11]. Отже, мова стає інструментом боротьби за смисли та владу.

Дискурс-аналіз як підхід і метод одночасно, через мову аналізує як політичні актори формують образи задля досягнення політичних цілей: обґрунтування доцільності прийнятих рішень, мобілізація електорату, нейтралізація політичних конкурентів, формування образів ворога та союзника. В загальному значенні дискурс через мову та сенси легітимізує владу та визначає як та які ціннісні орієнтири розгортатимуться в суспільстві.

Дискурс-аналіз має предметом свого дослідження в рамках політичної науки промови політичних лідерів, парламентські дебати, медійні матеріали, передвиборчі програми, а також коментарі в соціальних мережах, що базуються на аналізі тексту, який в свою чергу передбачає дослідження таких критеріїв: «ролі та цілі промовців, особливі умови та обставини, а також зокрема функціональність такого дискурсу» [1, с. 22].

В умовах повномасштабної війни цей підхід дає змогу прослідкувати, як політичні актори та медіа через мову конструюють підтримку Україні чи засуджують Росію, як в умовах близькості війни змінюється безпековий порядок денний у дискурсі політичних лідерів країн Балтії [16] чи змінюють позицію щодо санкційної політики в країнах ЄС [6]. До українського контексту додається мова воєнного часу (wartime language) та комунікація воєнного часу (wartime communication) [9], досліджується як змінюється смисли та сама мова на інституційному рівні під час війни, наприклад у формулюваннях Національного Банку України [15] чи української розвідки та використання нею інструмента ведення соціальних мереж [13], який взаємовплив має воєнний дискурс і м'яка сила в українському суспільстві на прикладі реклами [5]. В українській проблематиці з такими «маркерами» як «стійкість» (resilience), «опір», «солідарність», «геноцид» тощо.

Логічним продовженням дискурс-аналізу є дослідження наративів (історій і оповідей), що знайшли втілення в інструментарії наративно-політичної рамки (Narrative Policy Framework), що відповідає на питання як створюються історії та як вони формують політичну дійсність, які наслідки ці наративи будуть мати. Також виникає питання, як наративи впливають на громадську думку, поведінку політичних еліт та прийняті ними політичні рішення. «З моменту свого створення NPF займає унікальне місце між двома парадигмами дослідження публічної політики: позитивізмом і інтерпретативізмом, де першу можна широко розуміти як спробу наслідувати позитивістський підхід природничих наук, поки друга спирається на суб'єктивну епістемологію, згідно з якою дослідження не можуть давати об'єктивних результатів» [10].

Наративи широко використовуються політичними лідерами для просування певного політичного рішення, об'єднання навколо цього рішення, мобілізації підтримки чи нейтралізації противників. В класичному історичному контексті наративна стратегія «чорне-біле» («добро-зло») ставала підставою для початку воєнних кампаній і експансій.

Виділяють два компоненти наративів: «форма оповіді (наративу) та зміст оповіді (наративу)» [10]. «Наративна форма в рамках NPF найчастіше визначається як суміш персонажів, місця дії, сюжету та моралі історії» (Shanahan et al, 2013: 457). В класичному сенсі наративи включають таких персонажів, як жертва, лиходій та герой. Лиходії стають причиною страждань жертв, яких герої рятують чи намагаються врятувати. За твердженням Kuenzler, J., Stauffer, B. та інших, додатково вирізняють в сучасних реаліях бенефіціарів та союзників: «Бенефіціари отримують користь від політики, тоді як союзники допомагають чи жертві чи герою» [10].

«Окрім персонажів, наратив містить місце дії, сюжет та мораль історії. Місце дії стосується політично-наслідкових аспектів проблеми, як визначив оповідач (наратор). Такі аспекти можуть включати географію, політичне питання, докази чи інші аспекти, що вважаються доречними для наративу. Сюжет визначає відносини між персонажем і місцем дії. В рамках NPF мораль історії зазвичай стосується політичного рішення чи заклик до дії» [10]. Отже, дослідження наративів на відміну від дискурс-аналізу, має більш вузько визначену методологічну рамку, що дозволяє пристосувати її до практичних цілей, таких як визначення громадської думки, характеристика політичних акторів, дослідження як приймаються рішення та який вплив вони мають.

Російська агресія проти України актуалізувала дослідження наративів, які складають основу російської інформаційної політики та пропаганди, а саме дослідження як оповіді мобілізують сус-

пільство, формують образ ворога та власний образ нації, виправдовують агресивну політику, наприклад через протиставлення «своїх» традиційних цінностей «чужим» [3], за яких умов виникає спростування агресії по відношенню до жертви [8]. В рамках дослідження наративів здійснюються дослідження медіасередовища для визначення національної ідентичності, наприклад виникнення «захисного націоналізму» в умовах війни [2; 7].

NPF виявляється перспективним підходом для організації дослідження політичної комунікації, легітимації політиків і політик, формування ціннісних орієнтацій, мобілізації суспільства. Ключовим є питання інтерпретації отриманих даних, що складаються з оповідей, контекстів, смислів і цінностей. А тому NPF поєднує ідею дискурсу з емпіричними методами, ставлячи на перше місце питання інтерпретації оповідей за допомогою кількісних і якісних методів, серед яких все ж превалюють якісні методи через їхню можливість відтворювати смисли в політиці. «Вчені дедалі частіше застосовують NPF до нових інституційних контекстів та сфер політики, експериментуючи з різними методологіями, використовуючи NPF разом з іншими теоріями політичного процесу та пов'язуючи різні рівні аналізу» [4; 12].

Висновки. В умовах сучасних викликів, коли політичні процеси часто набувають нових впливів і характеристик, все частіше ірраціональних, виникає необхідність переосмислення методологічного інструментарію політичної науки відповідно до нових викликів. Все частіше класичні методи політології, що базуються на вимірюваності, поступаються місцем методам і підходам, орієнтованим на інтерпретацію, що здатна пояснити складні, ірраціональні явища політичної дійсності. Серед методів та одночасно підходів, здатних пояснити складні смислові явища, ціннісні настанови є дискурс-аналіз і наративно-політична рамка (Narrative Policy Framework).

ЛІТЕРАТУРА:

1. van Dijk T. A. What is Political Discourse Analysis? *Political Linguistics*. 1998. P. 11–52. DOI: <https://doi.org/10.1075/bjl.11.03dij?locatt=mode:legacy>.
2. Estes K., Feinstein S. External Threat and Dynamic Shifts in Ukrainian National Identity (2021–2022). *Europe-Asia Studies*. 2025. Vol. 77, No. 6. P. 955–976. DOI: <https://doi.org/10.1080/09668136.2025.2524433>.
3. Hoban I., Nguyen M., Johnson D. What kind of a family should exist? Children and Russia's use of 'traditional family values' narratives in the Russia-Ukraine war. *Critical Studies on Security*. 2024. P. 1–23. DOI: <https://doi.org/10.1080/21624887.2025.2578562>.

4. Jones M. D. Advancing the narrative policy framework? The musings of a potentially unreliable narrator. *Policy Studies Journal*. 2018. Vol. 46, No. 4. P. 724–746. DOI: <https://doi.org/10.1111/psj.12296>.
5. Kochkina N., Katsiuba S., Kanishchenko O., Gatto G. Wartime transformation of advertising discourse in Ukraine: a cultural perspective on civilian soft power. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*. 2025. P. 1–24. DOI: <https://doi.org/10.1080/25739638.2025.2559385>.
6. Korkea-aho E., Lonardo L. How Russia's war against Ukraine changed EU sanctions decision-making. *Journal of European Integration*. 2025. P. 1–22. DOI: <https://doi.org/10.1080/07036337.2025.2545921>.
7. Korostelina K. V., Zakharchenko A., Rohalov O., Molotsiian V., Fursenko M., Zakharchenko O., Bakhtiarova K. Dynamics of national identity narratives in Ukraine. *National Identities*. 2025. P. 1–25. DOI: <https://doi.org/10.1080/14608944.2025.2473699>.
8. Kostovicova D., La Lova L. Vicarious denial: war crimes and online deliberation in Serbia for and against Ukraine. *East European Politics*. 2025. P. 1–23. DOI: <https://doi.org/10.1080/21599165.2025.2562415>.
9. Kudriavtseva N. Research on language in wartime: a critical ethnographic sociolinguistic approach. *Post-Soviet Affairs*. 2025. P. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.1080/1060586X.2025.2562874>.
10. Kuenzler J., Stauffer B., Schlauffer C., Song G., Smith-Walter A., Jones M. D. A systematic review of the Narrative Policy Framework: a future research agenda. *Policy & Politics*. 2025. Vol. 53, No. 1. P. 129–151. DOI: <https://doi.org/10.1332/03055736Y2024D000000046>.
11. Laclau E., Mouffe Ch. Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics. 2nd ed. New York, London: Verso, 2001. 198 p.
12. Schlauffer C., Kuenzler J., Jones M. D. et al. The Narrative Policy Framework: A Traveler's Guide to Policy Stories. *Politische Vierteljahresschrift*. 2022. Vol. 63. P. 249–273. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11615-022-00379-6>.
13. Schrijver P. Ukrainian Intelligence's Use of Telegram in Wartime. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 2025. P. 1–27. DOI: <https://doi.org/10.1080/08850607.2025.2522222>.
14. Shanahan E. A., Jones M. D., McBeth M. K., Lane R. R. An angel on the wind: how heroic policy narratives shape policy realities. *Policy Studies Journal*. 2013. Vol. 41, No. 3. P. 453–483. DOI: <https://doi.org/10.1111/psj.12025>.
15. Szyszko M., Rutkowska A., Motuzka O. Central bank communication during the war: the case of the National Bank of Ukraine. *Post-Soviet Affairs*. 2025. Vol. 41, No. 6. P. 611–642. DOI: <https://doi.org/10.1080/1060586X.2025.2528508>.
16. Valentinavičius V. Influence of the Russia-Ukraine war on security discourse of Baltic presidents. *European Security*. 2025. P. 1–19. DOI: <https://doi.org/10.1080/09662839.2025.2569072>.

Transformation of political science methodology in the context of a new political reality: discourse analysis and the narrative policy framework

Babkina Olha Volodymyrivna

Doctor of Political Science, Professor,
Professor at the Department of Political
Science

Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3594-3298

Menshenina Anna Yevheniivna

PhD in Political Science,
Associate Professor at the Department
of Political Science
Dragomanov Ukrainian State University
Konyskogo str., 8/14, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7824-2718

The article analyzes current methodological trends in political science caused by large-scale global political and social transformations, among which one of the key ones has been the full-scale war in Ukraine, which has shaken the world order that had existed since the second half of the twentieth century. To study such complex tectonic changes taking place in international political processes, the application of classical methodological approaches such as institutionalism, structural-functionalism, and others is sometimes insufficient. It has become relevant to focus on methodological approaches such as discourse analysis and the study of narratives in politics through the instrument of the Narrative Policy Framework (NPF) as new ways of analyzing complex contemporary political processes. The purpose of the article is to analyze several new and promising approaches to the study of Ukrainian issues in the context of Russia's full-scale invasion of Ukraine using discourse analysis and the Narrative Policy Framework. The research focuses on the potential of these approaches to reveal political meanings that, through texts or narratives, shape perceptions, norms, and values, which together determine the political agenda and influence decision-making or its legitimization. The methodological approaches discussed in the article are based on the analysis of methods and frameworks used in contemporary foreign political science. Discourse analysis, which is widely applied in postmodernist methodology as a classical tool of political science, is complemented by a relatively new methodological approach and method – the Narrative Policy Framework. The potential of these approaches has not yet been sufficiently explored in Ukrainian political science, and their application is promising, especially under the conditions of large-scale Russian aggression against Ukraine. The practical significance of the article lies in highlighting methodological tools for studying complex political processes related to modern methods of warfare and political decision-making in the context of information wars, where meanings construct reality.

Key words: methodology, methods of political science, discourse analysis, narrative, narrative-political framework, Narrative Policy Framework.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 15.12.2025

Волобуєв Владислав Владиславович
Сергієнко Тетяна Іванівна
Сластін Віталій Олександрович

Вплив зовнішніх і внутрішніх інформаційних потоків на політичну культуру та свідомість українців

УДК 32(477).327.34.316.32
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.4>
Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Волобуєв Владислав Владиславович
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри політології
та загальноправових дисциплін
Національного університету
«Запорізька політехніка»
вул. Університетська, 64, Запоріжжя,
Україна
ORCID: 0000-0002-2515-7878

Сергієнко Тетяна Іванівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри бізнесу та управління
Національного університету
«Запорізька політехніка»
вул. Університетська, 64, Запоріжжя,
Україна
ORCID: 0000-0002-4654-9248

Сластін Віталій Олександрович
аспірант спеціальності
052 «Політологія»
кафедри політології
та загальноправових дисциплін
Національного університету
«Запорізька політехніка»
вул. Університетська, 64, Запоріжжя,
Україна
ORCID: 0009-0006-8799-4280

Вступ. Інформаційні війни та потоки зовнішньої і внутрішньої пропаганди суттєво впливають на політичну культуру та свідомість українців, формуючи нові механізми політичного впливу та громадської участі. В умовах повномасштабної війни в Україні геополітична нестабільність, активне використання медіа і соціальних мереж, а також масштабне поширення дезінформації створюють складне інформаційне середовище, яке трансформує традиційні уявлення про політичну комунікацію та взаємодію між владою, громадянами і суспільством загалом. У цих умовах особливої актуальності набуває дослідження зовнішніх і внутрішніх інформаційних потоків, їхнього впливу на політичні цінності, установки, переконання та громадську думку, а також аналіз механізмів протидії дезінформації та маніпуляціям. Дослідження цих процесів дозволяє не лише визначити сучасні тенденції трансформації політичної культури та свідо-

Стаття присвячена аналізу впливу зовнішніх і внутрішніх інформаційних потоків на політичну культуру та свідомість українців. Актуальність проблеми зумовлена посиленням інформаційних загроз у контексті геополітичної нестабільності та активним використанням медіа, пропаганди та інформаційних кампаній як інструментів політичного впливу. У цих умовах важливо дослідити, яким чином зовнішні та внутрішні інформаційні потоки формують політичні цінності, установки, переконання та громадську думку населення.

Метою статті є аналіз механізмів впливу інформаційних потоків на політичну культуру та свідомість українців, визначення основних тенденцій їх трансформації, а також окреслення ризиків і можливостей у контексті поширення пропаганди, дезінформації та медіакампаній. Методологічна основа дослідження базується на комплексному підході, який поєднує загальнонаукові та спеціальні методи. Зокрема, системний підхід дозволяє розглядати політичну культуру як динамічну соціально-політичну систему, що змінюється під впливом інформаційних потоків. Метод структурно-функціонального аналізу застосовується для вивчення ролі зовнішньої пропаганди, внутрішніх медіакампаній та їхнього впливу на формування політичних установок, свідомості та поведінки громадян. У статті також досліджено та проаналізовано понятійно-категоріальний апарат, що включає такі ключові поняття: інформаційні війни, пропаганда, дезінформація, інформаційні потоки, медіакампанії, політична культура, політична свідомість, політичні цінності, політичні установки, громадська думка, медіаграмотність та інформаційна безпека. Результати дослідження свідчать, що інформаційні потоки, зокрема через соціальні мережі та мас-медіа, значно впливають на політичну свідомість населення, сприяючи поширенню як достовірної інформації, так і дезінформації. Особливо важливою є роль медіаграмотності та критичного сприйняття інформації для формування усвідомлених громадянських позицій і збереження політичної стабільності. Висновки підкреслюють, що дослідження впливу інформаційних потоків на політичну культуру та свідомість українців є надзвичайно актуальним для розуміння сучасних політичних процесів та розробки ефективних механізмів інформаційної протидії.

Ключові слова: інформаційні війни, пропаганда, медіакампанії, політична культура, політична свідомість, громадська думка, дезінформація, медіаграмотність, інформаційна безпека.

мості українців у контексті війни, але й розробити ефективні стратегії інформаційного захисту та підвищення медіаграмотності громадян.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Тема інформаційного впливу та політичних маніпуляцій активно висвітлюється у працях як українських, так і зарубіжних дослідників. Теоретичні засади інформаційної безпеки, інформаційних війн та механізмів дезінформації розглядають Н. Ларіончева [9], К. Кузьменкова [8] та І. Ломака з колегами [10]. Автори наголошують, що сучасні інформаційні конфлікти характеризуються поєднанням пропагандистських, психологічних і кібернетичних інструментів, що дозволяє агресору впливати як на масову свідомість, так і на політичні процеси в державі. Проблематика політичної маніпуляції та її впливу на суспільну свідомість широко розкрита у дослідженнях Д. Арабаджієва [2], які акцентують на загрозах інформаційно-психоло-

гічній безпеці громадян в умовах гібридної війни. Окремий напрям становлять дослідження політичної свідомості та ціннісних орієнтацій громадян, які формуються під впливом медіа та соціокультурних чинників. Так, Т. Волянчук [4] та І. Дранчук [6] підкреслюють роль політичної культури та аксіологічних засад у формуванні образу держави, тоді як Р. Ковальчук [7] аналізує взаємозв'язок між політичними переконаннями та моделями поведінки. Дослідження медіавпливів на молодіжну аудиторію представлено у статті О. та Р.-У. Гуцол [5], де показано, як ЗМІ формують політичні уподобання студентства. Особливої уваги заслуговують публікації, присвячені трансформації ціннісних орієнтацій у контексті медіаглобалізації [11; 12].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність ґрунтовних напрацювань, залишається актуальною проблема систематизації понять і термінів, що описують динаміку політичної комунікації та вплив зовнішніх і внутрішніх інформаційних потоків на політичну культуру й свідомість громадян. Дослідження цих процесів є необхідним для розробки ефективних механізмів інформаційного захисту та комунікації, що сприятимуть демократичному розвитку суспільства, формуванню усвідомлених громадянських позицій і збереженню інформаційної безпеки. **Метою статті** є аналіз механізмів впливу інформаційних потоків на політичну культуру та свідомість українців, визначення основних тенденцій їх трансформації, а також окреслення ризиків і можливостей у контексті поширення пропаганди, дезінформації та медіакампаній. **Методологічна основа дослідження** базується на комплексному підході, який поєднує загальнонаукові та спеціальні методи. Зокрема, системний підхід дозволяє розглядати політичну культуру як динамічну соціально-політичну систему, що змінюється під впливом інформаційних потоків. Метод структурно-функціонального аналізу застосовується для вивчення ролі зовнішньої пропаганди, внутрішніх медіакампаній та їхнього впливу на формування політичних установок, свідомості та поведінки громадян.

Результати. У процесі дослідження впливу зовнішніх і внутрішніх інформаційних потоків на політичну культуру та свідомість українців важливим є чітке визначення та систематизація понятійно-категоріального апарату. Саме через категорії «інформаційні війни», «пропаганда», «дезінформація», «інформаційні потоки», «медіакампанії», «політична культура», «політична свідомість», «політичні цінності», «політичні установки», «громадська думка», «медіаграмотність» та «інформаційна безпека» можна глибше осмислити механізми формування суспільних переконань та поведінкових моделей у сучасному медіапросторі.

Кожне з цих понять виконує специфічну функцію в структурі політичної комунікації. Так, категорії «інформаційні війни», «пропаганда» та «дезінформація» описують деструктивний потенціал інформаційного впливу, спрямованого на маніпуляцію масовою свідомістю та підлив суспільної єдності. Поняття «інформаційні потоки» та «медіакампанії» характеризують канали та інструменти поширення повідомлень, як офіційних, так і маніпулятивних. Категорії «політична культура», «політична свідомість», «політичні цінності» та «політичні установки» відображають внутрішній стан суспільства, його здатність до осмислення політичної реальності та вироблення позиції щодо неї. У свою чергу, поняття «громадська думка» демонструє узагальнену реакцію соціуму на зовнішні інформаційні впливи, тоді як «медіаграмотність» та «інформаційна безпека» виступають ключовими захисними механізмами, що забезпечують стійкість громадян до маніпуляцій.

З метою уточнення змісту зазначених понять та їхньої ролі у трансформації політичної свідомості українців у таблиці 1 подано їхні визначення та функціональне призначення у контексті інформаційного впливу.

Таким чином, систематизація ключових понять, наведених у таблиці 1, дозволяє глибше усвідомити складність інформаційного впливу на політичну культуру та свідомість українців. Кожна із розглянутих категорій виконує специфічну функцію в процесі формування політичних установок, цінностей та моделей поведінки громадян. Інформаційні війни, пропаганда та дезінформація виступають деструктивними чинниками, спрямованими на маніпуляцію суспільною свідомістю, тоді як медіаграмотність та інформаційна безпека відіграють роль захисних механізмів, що забезпечують стійкість громадян до зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз. Розуміння сутності та взаємозв'язку цих понять є необхідною передумовою для розробки ефективних стратегій інформаційної політики та підвищення рівня політичної культури суспільства. Це створює підґрунтя для подальших наукових досліджень і практичних рішень у сфері зміцнення інформаційного суверенітету України.

Для поглибленого аналізу впливу інформаційних потоків на політичну культуру та свідомість українців важливо не лише визначити понятійно-категоріальний апарат, а й продемонструвати практичні механізми функціонування зовнішніх і внутрішніх джерел інформаційного впливу. Інформаційний вплив – це цілеспрямована дія на свідомість, поведінку та оцінки індивідів або груп через систематичне поширення інформації з метою формування певних установок, переконань або поведінкових реакцій [1, с. 14].

Зовнішні джерела інформаційного впливу – це суб'єкти та структури, які перебувають поза меж-

Таблиця 1

Основні категорії та поняття, що визначають вплив інформаційних потоків на політичну культуру та свідомість українців

Поняття	Визначення	Роль у формуванні політичної культури та свідомості
Інформаційні війни [9, с. 15]	Цілеспрямоване використання інформації для досягнення політичного, військового або ідеологічного впливу на населення чи державу.	Використовуються для дестабілізації суспільства, підризу довіри до інститутів влади.
Пропаганда [13]	Систематичне поширення ідей, поглядів або чутток для впливу на масову свідомість.	Формує бажані для суб'єкта впливу політичні установки та переконання.
Дезінформація [8, с. 102]	Навмисне поширення хибної або викривленої інформації з метою маніпуляції.	Спричиняє спотворення реальності, посилює поляризацію та панічні настрої.
Інформаційні потоки [3]	Сукупність каналів та процесів поширення інформації в суспільстві.	Забезпечують циркуляцію як достовірних, так і маніпулятивних повідомлень.
Медіакампанії [5, с. 116]	Організовані інформаційні заходи для впливу на громадську думку.	Використовуються як інструмент мобілізації або маніпуляції громадян.
Політична культура [14, с. 59]	Сукупність політичних знань, цінностей, норм і моделей поведінки громадян.	Визначає здатність суспільства до участі в демократичних процесах.
Політична свідомість [4, с. 354]	Усвідомлення громадянами політичної реальності та власної ролі в ній.	Визначає ступінь критичного сприйняття політичної інформації.
Політичні цінності [6]	Установки, що визначають ставлення людини до влади, демократії, свободи, справедливості тощо.	Сприяють формуванню сталих світоглядних орієнтирів.
Політичні установки [7]	Готовність індивіда діяти певним чином у політичних ситуаціях.	Визначають виборчу поведінку та рівень політичної активності.
Громадська думка [12, с. 214]	Узагальнені уявлення та оцінки суспільства щодо політичних подій або явищ.	Виступає індикатором ефективності інформаційного впливу.
Медіаграмотність [11, с. 51]	Здатність критично аналізувати інформацію та розпізнавати маніпуляції.	Є захисним механізмом проти пропаганди та дезінформації.
Інформаційна безпека [10, с. 115]	Стан захищеності інформаційного простору держави та громадян від загроз.	Забезпечує стійкість суспільства до зовнішнього та внутрішнього інформаційного тиску.

ами національної інформаційної системи та здійснюють вплив на громадян через транснаціональні медіа, соціальні мережі, міжнародні організації, іноземні державні або приватні інформаційні агенції. Внутрішні джерела інформаційного впливу – це медіа, політичні партії, громадські організації, державні інститути та інші суб'єкти, що функціонують у межах країни та формують інформаційний простір, впливаючи на громадську думку та політичну поведінку населення.

З цією метою доцільно звернутися до порівняльного аналізу основних каналів поширення інформації, рівня довіри до них серед населення, а також типових інструментів маніпуляції та пропаганди, які використовуються в українському інформаційному просторі.

У таблиці 2 представлено структуру зовнішніх і внутрішніх інформаційних потоків, включаючи міжнародні медіа, російські пропагандистські ресурси, українські загальнонаціональні ЗМІ, соціальні мережі та індивідуальні канали комунікації (блогери, Telegram-канали тощо). Це дозволило нам виявити різницю між джерелами впливу та їхньою аудиторною спрямованістю.

Аналіз даних, представлених у таблиці 2, демонструє, що зовнішні та внутрішні джерела інформаційного впливу відрізняються за своєю аудиторною спрямованістю та методами формування політичної свідомості. Зовнішні джерела переважно орієнтовані на формування певних міжнародних наративів та вплив на загальний інформаційний контекст, часто використовуючи технології масової пропаганди та емоційної маніпуляції. Внутрішні джерела, навпаки, мають більш персоналізовану аудиторну спрямованість, здебільшого впливаючи на громадську думку через національні медіа, соціальні платформи та державні комунікаційні механізми.

Отримані результати підкреслюють важливість диференційованого підходу до оцінки інформаційних потоків, що дозволяє точніше визначати вразливі сегменти суспільства та ефективні стратегії підвищення медіаграмотності та стійкості до маніпуляцій.

Для глибшого розуміння механізмів інформаційного впливу доцільно перейти від загальної характеристики джерел до конкретних інструментів маніпуляції та пропаганди, які застосовуються

Основні джерела зовнішніх і внутрішніх інформаційних потоків та їхній вплив на політичну свідомість українців

Джерело	Тип	Основний зміст / меседж	Потенційний вплив на політичну свідомість	Приклади
Російські державні медіа	Зовнішній	Пропагандистські меседжі, дезінформація про події в Україні	Формування недовіри до української влади, підрив патріотичних настроїв	RT, Sputnik, «Рос-сія 24»
Міжнародні ЗМІ	Зовнішній	Новини про війну, аналітика, міжнародна позиція	Інформування про події, вплив на міжнародний дискурс та свідомість громадян	BBC, CNN, DW, Al Jazeera
Українські загальнонаціональні медіа	Внутрішній	Новини, офіційні повідомлення, аналітика	Формування національної ідентичності, підтримка морального духу	1+1, ICTV, Суспільне
Соціальні мережі	Внутрішній/зовнішній	Оперативна інформація, репости, меми, відеоконтент	Швидке поширення новин і дезінформації, мобілізація громадян	Facebook, Telegram, TikTok
Блогери та індивідуальні канали	Внутрішній	Персональні коментарі, аналіз подій, особисті оцінки	Вплив на формування політичних переконань, емоційних реакцій	Telegram-канали, YouTube-блогери
Інформаційні агентства	Внутрішній/зовнішній	Новини, аналітика, повідомлення про офіційні події	Підвищення обізнаності та довіри до фактів	Укрінформ, Interfax-Україна, Reuters

в українському медіапросторі. Таблиця 3 демонструє класифікацію найбільш поширених пропагандистських і маніпулятивних технік із прикладами, зафіксованими у період повномасштабного вторгнення. Такий підхід дозволяє виявити закономірності використання цих інструментів та оцінити їхній вплив на формування політичних установок і емоційних реакцій населення.

Аналіз даних, представлених у таблиці 3, показує, що ефективне протидіяння інформаційному впливу можливе лише за умови системного підходу до підвищення медіаграмотності, розвитку критичного мислення та застосування заходів щодо перевірки достовірності інформації [2, с. 39].

Виявлені закономірності також слугують основою для розробки стратегій інформаційної безпеки та зміцнення стійкості суспільства до маніпуляцій.

Для наочного представлення динаміки інформаційного впливу доцільним є використання візуальних моделей. Зокрема, Рисунок 1 демонструє трансформацію інформаційного повідомлення від джерела до кінцевого сприйняття громадянином з етапами інтерпретації, емоційного забарвлення та подальшого поширення, що дозволяє простежити механізми впливу й ефективність пропагандистських та маніпулятивних технік.

Аналіз моделі трансформації інформаційного повідомлення, представленої на рисунку 1, демон-

Таблиця 3

Основні пропагандистські та маніпулятивні техніки в українському інформаційному просторі

Техніка	Визначення	Приклад у контексті війни в Україні	Потенційний ефект на свідомість громадян
Фейк (фейкова інформація)	Навмисне поширення хибних фактів	Неправдиві повідомлення про втрати українських військ	Дезорієнтація, паніка, недовіра до офіційних джерел
Емоційна маніпуляція	Використання страху, гніву чи співчуття для впливу на реакції	Пост у соцмережі про «масові жертви» під час бойових дій	Формування емоційно забарвлених політичних установок
Перекручування фактів	Подання частково правдивої інформації у викривленому контексті	Зображення локальних поразок як масштабної поразки держави	Підрив довіри до влади, посилення песимізму
Повторення меседжу	Постійне повторення однієї ідеї через різні канали	Постійні публікації про «корупційність української влади»	Закріплення певного стереотипу в масовій свідомості
Використання авторитетів	Залучення відомих осіб або «експертів» для підтвердження меседжу	Коментарі нібито «експертів» з РФ про нібито поразки України	Підвищення довіри до маніпулятивних повідомлень
Деморалізаційна інформація	Контент, що спрямований на зниження морального духу	Пости про гуманітарні катастрофи та «неможливість оборони»	Зменшення громадської підтримки та мобілізації
Маніпуляції статистикою	Використання цифр у спотвореному вигляді	Подання відомостей про «високі втрати» без підтвердження	Створення хибного уявлення про ситуацію

Рис. 1. Модель трансформації інформаційного повідомлення в суспільній свідомості

струє складність процесу формування політичної свідомості громадян, який включає етапи інтерпретації, емоційного забарвлення та поширення отриманої інформації. Модель підкреслює, що ефективність інформаційного впливу визначається не

лише джерелом повідомлення, а й характеристиками аудиторії та каналами його сприйняття. Рисунок 2 подає порівняння впливу зовнішніх і внутрішніх інформаційних потоків на свідомість українців – телебачення, соціальних мереж, месендже-

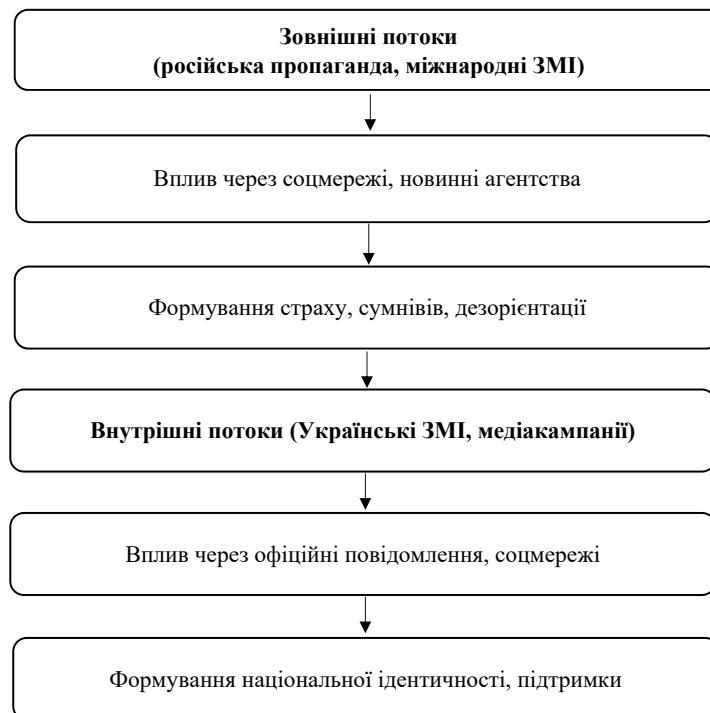

Рис. 2. Порівняння впливу зовнішніх і внутрішніх інформаційних потоків на свідомість українців

рів, офіційних державних ресурсів та міжнародних медіа, що дозволяє визначити, які канали є найбільш впливовими у формуванні політичної свідомості та на яких сегментах суспільства слід концентрувати інформаційну роботу.

Аналіз представлених рисунків дозволяє зробити кілька важливих узагальнень щодо динаміки та ефективності інформаційного впливу в Україні. Рисунок 1 показує, що процес трансформації інформаційного повідомлення в суспільній свідомості є багатоступеневим і залежить як від характеристик самого повідомлення, так і від індивідуальних особливостей сприйняття аудиторії. Рисунок 2 демонструє, що рівень довіри до різних типів медіа суттєво варіюється, що визначає їхню спроможність формувати політичні установки та емоційні реакції громадян.

Узагальнено можна констатувати, що ефективність інформаційного впливу визначається поєднанням факторів джерела, каналу поширення та характеристик аудиторії. Це підкреслює необхідність комплексного підходу до аналізу інформаційного простору та розробки заходів щодо зміцнення медіаграмотності й стійкості населення до маніпуляцій.

Висновки. Підводячи підсумок дослідження, зазначимо, що інформаційні потоки та джерела значною мірою формують політичну свідомість українців, особливо в умовах гібридної та повномасштабної війни. До 24 лютого 2022 року вплив носив переважно світоглядний характер, спрямовуючи увагу на ціннісні орієнтири та національну ідентичність. Після повномасштабного вторгнення він став більш інтенсивним і оперативним із широким застосуванням пропагандистських та маніпулятивних технік, таких як дезінформація, емоційна маніпуляція та підміна фактів. Аналіз джерел і каналів показав, що зовнішні та внутрішні медіа відрізняються аудиторною спрямованістю та рівнем довіри, що визначає їх ефективність у формуванні політичних установок. Модель трансформації повідомлення демонструє складність процесу сприйняття й поширення інформації, підкреслюючи важливість комплексного підходу до оцінки впливу. Особливо актуальним є розвиток медіаграмотності та критичного мислення громадян для аналізу інформаційних потоків і протидії маніпуляціям. Політичні та державні інститути повинні балансувати між відкритістю до зовнішніх джерел і захистом національних інтересів, забезпечуючи стабільність політичного та інформаційного середовища.

Перспективою подальших наукових досліджень є вивчення механізмів інформаційного впливу та пропаганди в умовах кризових і воєнних ситуацій, а також аналіз ефективності заходів щодо підвищення стійкості суспільства до дезінформації. Дослідження цих аспектів дозволить

глибше зрозуміти взаємозв'язок між інформаційними потоками, громадською поведінкою та стабільністю демократичних процесів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арабаджієв Д.Ю., Сергієнко Т.І. Маніпулювання свідомістю суспільства в умовах інформаційної та гібридної війни в Україні. Гілея: науковий вісник. К.: «Видавництво «Гілея», 2019. Вип. 146 (№ 7). Ч. 3. Політичні науки. С. 12–15.
2. Арабаджієв Д.Ю., Сергієнко Т.І. Політична маніпуляція та інформаційно-психологічна безпека в політичних відносинах. Політикус: Науковий журнал. Видавничий дім «Гельветика». № 2. 2020. С. 36–43.
3. Брайчевський С.М., Інформаційні потоки та інформаційні об'єкти. Інформація і право, 2012. № 2(5). DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2012.2\(5\).271872](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2012.2(5).271872).
4. Воляннюк Т. А. Політична свідомість і культура як чинники формування образу сучасної української держави. Право та державне управління, 2023. № 2. С. 353–358. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/51.pdf.
5. Гуцол, О., Гуцол, Р.-У. Медіа та політика: як змк впливають на політичні уподобання та переконання студентів. Інтегровані комунікації, 2024. № 1 (17). С. 115–122. <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2024.1715>.
6. Дранчук І. Політичні цінності як аксіологічні засади функціонування суспільства і держави. «Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 2023. № 3(58). <https://doi.org/10.21564/2663-5704.58.285714>.
7. Ковальчук Р.О. Політичні установки і політична поведінка URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/mn/mn2024/paper/viewFile/19585/16413>.
8. Кузьменкова К.С. Феномен «дезінформація» як об'єкт наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування, 2025. Том 36 (75) № 1. С. 100–105.
9. Ларіончева Н. А. Сучасні інформаційні війни: на прикладі російсько-українського протистояння. Політикус, 2014. № 1. С. 14–20.
10. Ломака І.І., Липчук О.І., Кобець Ю.В. Інформаційна безпека держави: теоретико-методологічні засади та особливості в умовах збройного конфлікту. Пріональні студії, 2022. № 31. С. 113–118. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/31/21.pdf>
11. Сергієнко Т.І., Курта О.О., Сластін В.О. Зміни ціннісних орієнтацій у політичній культурі в умовах медіаглобалізації та цифрових технологій. Сучасні політичні візії, 2024. № 2. С. 49–54. URL: <https://journalsofznu.zp.ua/index.php/political/issue/view/214/195>.
12. Сергієнко Т.І., Єремєєва І.А. Співвідношення держави та громадянського суспільства у політичній думці. Theoretical and practical aspects of modern scientific research: collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov.

Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2022. С. 212–223.

13. Що таке пропаганда: її вплив на людей та як вона працює в умовах війни. URL: <https://tsn.ua/ato/scho-take-propaganda-yiyi-vpliv-na-lyudey-ta-yak-vona-pracyuye-v-umovah-viyni-2068972.html>.

14. Sergiienko T., Babarykina N. Features and trends of the development of the political culture of the Ukrainian society in the conditions of the hybrid warfare. *Humanities studies: збірник наукових праць / Гол. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Випуск 7 (84). С. 58–64. URL: <http://humstudies.com.ua/issue/view/14152>.*

REFERENCES:

1. Arabadzhyev D.YU., Serhiyenko T.I. (2019). Manipulyuvannya svidomistyu suspil'stva v umovakh informatsiynoyi ta hibrydnoyi viyny v Ukrayini [Manipulation of public consciousness in the conditions of information and hybrid warfare in Ukraine]. *Hileya: naukovyy visnyk. K.: «Vydavnytstvo «Hileya». Vyp. 146 (no. 7). CH. 3. Politychni nauky. pp. 12–15.*

2. Arabadzhyev D.YU., Serhiyenko T.I. (2020). Politychna manipulyatsiya ta informatsiynopsykholohichna bezpeka v politychnykh vidnosynakh [Political manipulation and informational and psychological security in political relations]. *Politykus: Naukovyy zhurnal. Vydavnychyy dim «Hel'vetyka». no. 2. pp. 36–43.*

3. Braichevskyi S.M. (2012). Informatsiini potoky ta informatsiini ob'ekty [Information flows and information objects]. *Informatsiia i pravo, № 2(5). DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2012.2\(5\).271872](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2012.2(5).271872).*

4. Volianiuk T.A. (2023). Politychna svidomist' i kultura yak chynnyky formuvannya obrazu suchasnoi ukrains'koi derzhavy [Political consciousness and culture as factors in shaping the image of the modern Ukrainian state]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia, №2, pp. 353–358. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/51.pdf.*

5. Hutsol O., Hutsol R.-U. (2024). Media ta polityka: yak ZMK vplyvaiut' na politychni upodobannia ta perekonannia studentiv [Media and politics: how mass media influence students' political preferences and beliefs]. *Intehrovani komunikatsii, №1(17), pp. 115–122. <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2024.1715>.*

6. Dranchuk I. (2023). Politychni tsinnosti yak aksiolohichni zasady funktsionuvannya suspil'stva i derzhavy [Political values as axiological principles of the functioning of society and the state]. *Visnyk NLU imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia, № 3(58). <https://doi.org/10.21564/2663-5704.58.285714>.*

7. Kovalchuk R.O. (n.d.). Politychni ustanovky i politychna povedinka [Political attitudes and political behavior]. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/mn/mn2024/paper/viewFile/19585/16413>.

8. Kuz'menkova K.S. (2025). Fenomen «dezinformatsiia» yak ob'iekt naukovykh doslidzhen [The phenomenon of “disinformation” as an object of scientific research by domestic and foreign scientists]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Publichne upravlinnia ta administruvannia, Vol. 36 (75), № 1, pp. 100–105.*

9. Larioncheva N.A. (2014). Suchasni informatsiini viiny: na prykladi rosiis'ko-ukrains'koho protystoiannia [Modern information wars: the case of the Russian-Ukrainian confrontation]. *Politykus, № 1, pp. 14–20.*

10. Lomaka I.I., Lypchuk O.I., Kobets Yu.V. (2022). Informatsiina bezpeka derzhavy: teoretyko-metodolohichni zasady ta osoblyvosti v umovakh zbroinoho konfliktu [Information security of the state: theoretical and methodological principles and features in the conditions of armed conflict]. *Rehional'ni studii, № 31, pp. 113–118. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/31/21.pdf>.*

11. Sergiienko T.I., Kurta O.O., Slastin V.O. (2024). Zminy tsinnisnykh oriientsii u politychnii kul'turi v umovakh mediahlobalizatsii ta tsyfrovyykh tekhnolohii [Changes in value orientations in political culture under conditions of media globalization and digital technologies]. *Suchasni politychni vizii, №2, pp. 49–54. URL: <https://journalsofznu.zp.ua/index.php/political/issue/view/214/195>.*

12. Sergiienko T.I., Yermieieva I.A. (2022). Spivvidnoshennia derzhavy ta hromadians'koho suspil'stva u politychnii dumtsi [The correlation between the state and civil society in political thought]. In *Theoretical and practical aspects of modern scientific research: collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California: GS Publishing Services, pp. 212–223.*

13. Shcho take propahanda: yii vplyv na liudei ta yak vona pratsiuie v umovakh viiny [What is propaganda: its impact on people and how it works in wartime]. URL: <https://tsn.ua/ato/scho-take-propaganda-yiyi-vpliv-na-lyudey-ta-yak-vona-pracyuye-v-umovah-viyni-2068972.html>.

14. Sergiienko T., Babarykina N. (2021). Features and trends of the development of the political culture of the Ukrainian society in the conditions of the hybrid warfare. *Humanities studies, Issue 7 (84), pp. 58–64. Zaporizhzhia: Vydavnychiy dim «Hel'vetyka». URL: <http://humstudies.com.ua/issue/view/14152>.*

The influence of external and internal information flows on the political culture and consciousness of Ukrainians

Volobuiev Vladyslav Vladyslavovych

Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Science and General Legal
Disciplines
National University "Zaporizhzhia
Polytechnic"
Universytetska str., 64, Zaporizhzhia,
Ukraine
ORCID: 0000-0002-2515-7878

Sergienko Tetiana Ivanivna

Candidate of Political Science, Associate
Professor,
Associate Professor at the Department
of Business and Management
National University "Zaporizhzhia
Polytechnic"
Universytetska str., 64, Zaporizhzhia,
Ukraine
ORCID: 0000-0002-4654-9248

Slastin Vitalii Oleksandrovych

Postgraduate Student in Specialty
052 "Political Science"
at the Department of Political Science
and General Legal Disciplines
National University "Zaporizhzhia
Polytechnic"
Universytetska str., 64, Zaporizhzhia,
Ukraine
ORCID: 0009-0006-8799-4280

The article is devoted to analyzing the influence of external and internal information flows on the political culture and consciousness of Ukrainians. The relevance of the issue is driven by the intensification of information threats in the context of geopolitical instability and the active use of media, propaganda, and information campaigns as tools of political influence. Under such conditions, it is essential to explore how external and internal information flows shape political values, attitudes, beliefs, and public opinion.

The purpose of the article is to examine the mechanisms through which information flows affect the political culture and consciousness of Ukrainians, to identify key trends in their transformation, as well as to outline the risks and opportunities associated with the spread of propaganda, disinformation, and media campaigns. The methodological basis of the study relies on a comprehensive approach that combines general scientific and specialized methods. In particular, the system approach makes it possible to consider political culture as a dynamic socio-political system that evolves under the influence of information flows. The method of structural and functional analysis is applied to study the role of external propaganda, internal media campaigns, and their impact on the formation of political attitudes, consciousness, and citizen behavior. The article also explores and analyzes the conceptual and categorical framework, which includes the following key concepts: information warfare, propaganda, disinformation, information flows, media campaigns, political culture, political consciousness, political values, political attitudes, public opinion, media literacy, and information security.

The research results indicate that information flows – particularly through social networks and mass media – significantly influence public political consciousness, contributing to the dissemination of both accurate information and disinformation. The role of media literacy and critical perception of information is especially important for shaping informed civic positions and maintaining political stability. The conclusions emphasize that studying the impact of information flows on the political culture and consciousness of Ukrainians is highly relevant for understanding contemporary political processes and developing effective mechanisms of information resistance.

Key words: information warfare, propaganda, media campaigns, political culture, political consciousness, public opinion, disinformation, media literacy, information security.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 14.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

Громадська Наталя Анатоліївна
Мизь Максим Дмитрович

Інформаційна війна в контексті національної безпеки України: загрози та виклики

УДК 323.23:[002.1:355.01(477)]
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.5>
Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Громадська Наталя Анатоліївна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри журналістики
та політології
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
вул. 68 Десантників, 10, Миколаїв,
Україна
ORCID: 0000-0002-2310-3489

Мизь Максим Дмитрович
магістрант спеціальності «Політологія»
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
вул. 68 Десантників, 10, Миколаїв,
Україна
ORCID: 0009-0006-9964-7761

У статті розглядається феномен інформаційної війни в контексті національної безпеки України, її загрози та виклики. У сучасному глобалізованому світі інформаційна сфера стала стратегічним простором для реалізації політичних, економічних та військових цілей держав. Інформаційна війна перетворилася на потужний інструмент дестабілізації національної безпеки, оскільки дозволяє впливати на громадську думку, формувати суспільні настрої, змінювати політичні пріоритети та послаблювати державні інституції без прямого застосування фізичної сили. Актуальність проблеми зумовлена зростанням масштабів інформаційних загроз у сучасному світі, що стають невід'ємними складовими гібридних конфліктів. Особливо ця проблема стосується України, яка зазнає системного інформаційного впливу. Метою дослідження є аналіз сутності та специфіки інформаційної війни, визначення її впливу на систему національної безпеки України, окреслення основних загроз і викликів, а також розробка пропозицій щодо механізмів протидії. У роботі було використано метод бібліографічного аналізу літератури, аналіз, синтез, узагальнення, порівняльний та аналітичний метод. У результаті дослідження встановлено, що інформаційна війна є багатовимірним явищем, яке охоплює політичну, соціальну, економічну та культурну сфери суспільства. Вона здатна провокувати внутрішні конфлікти, підривати довіру до державних інституцій, дезорієнтувати суспільство та створювати сприятливі умови для зовнішнього впливу. Аналіз таких інструментів, як дезінформація, пропаганда, кібератаки та психологічні операції, дозволяє розкрити їхню багатовекторну спрямованість на підрив суспільної свідомості та руйнування критичної інфраструктури. Наведені можливі способи протидії інформаційним загрозам знижують можливість дестабілізації національної безпеки країни.

Ключові слова: інформаційна війна, національна безпека, інформаційна безпека, інструменти інформаційної війни.

Вступ. У сучасних військово-політичних реаліях важко заперечувати роль інформації в якості інструменту протистояння, що по суті є зброєю, яка може критично впливати як на перебіг війни, так й на політичний простір. На тлі становлення інформаційного суспільства та стрімкого розвитку технологій, явище інформаційної війни стало частіше згадуватися як в наукових дискурсах, так й в мас-медіа, а також серед населення. Актуальність вивчення загроз та викликів інформаційної війни в контексті національної безпеки є особливо гострою для України. Країна, яка протягом десятиліть після здобуття незалежності не виробила достатнього імунітету до гібридних інформаційних загроз, стала об'єктом агресії з боку Росії. В сучасних інформаційних війнах активно використовуються цифрові платформи, ЗМІ та соціальні мережі для створення дезінформаційного простору, спрямованого на дискредитацію уряду, формування паніки та маніпуляції суспільною думкою. З іншої сторони, відповіддю на це, є формування системи інформаційної безпеки, яка повинна протистояти викликам та загрозам.

Метою дослідження є аналіз сутності та специфіки інформаційної війни, визначення її впливу на систему національної безпеки України, окреслення основних загроз і викликів, а також розробка пропозицій щодо механізмів протидії.

Завдання дослідження:

- розкрити сутність понять «інформаційна війна», «національна безпека» та «інформаційна безпека»;
- визначити основні форми та інструменти ведення інформаційної війни;
- розглянути внутрішні та зовнішні загрози інформаційній безпеці держави;
- проаналізувати вплив інформаційної війни на систему національної безпеки України;
- окреслити ключові загрози та виклики, що постають перед державою в умовах інформаційної агресії;
- запропонувати можливі напрями та механізми підвищення ефективності інформаційної безпеки держави.

Методи дослідження. У роботі було використано метод бібліографічного аналізу літератури (для загальної характеристики стану інформаційної безпеки України), аналіз, синтез та узагальнення (для характеристики основних уявлень про інформаційну безпеку та інформаційні війни); порівняльний метод (для аналізу основних теоретичних підходів до розуміння суті поняття «інформаційна війна»); аналітичний метод (при характеристиці існуючих загальних уявлень про інструменти та методи ведення інформаційної війни).

Результати. Національна безпека є фундаментальною категорією, що визначає стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів від реальних та потенційних загроз. Наприклад, закон «Про національну безпеку», підписаний президентом США Г. Труменом у 1947 році, трактує національну безпеку як об'єднання аспектів внутрішньої, зовнішньої та військової політики з метою формування збалансованого підходу до вирішення питання про застосування Сполученими Штатами різноманітних інструментів – як військових, так і невійськових – у зовнішній політиці для захисту власної безпеки. Відтак, у цьому визначенні сутності національної безпеки акцент робиться на зовнішніх діях США [8, с. 80]. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про національну безпеку України», загрози визначаються як «явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України» [4]. А в статті 17 Конституції України згадується, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави». Тому складовою національної безпеки можна визнати інформаційну безпеку [6].

Інформаційна безпека визначається захистом ключових інтересів індивіда, суспільства та держави від ризиків в інформаційному середовищі. У Сполучених Штатах та державах Європейського Союзу під цим терміном розуміють рівень захисту інформації та інформаційних мереж від несанкціонованого втручання, експлуатації, змін, обмеження доступу, руйнування, пошкодження цілісності тощо. В Україні застосовують ширше тлумачення, що охоплює, зокрема, аспекти політичної безпеки, пов'язані з роботою медійного простору [5]. В чинній стратегії інформаційної безпеки України, окрім питання захисту інформації, зазначається й «...існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій...» [12].

Таким чином, інформаційна безпека є ключовою складовою національної безпеки, що забезпечує захист від загроз та реагування на виклики в інформаційному просторі.

Наразі термін «інформаційна війна» має переважно публіцистичне забарвлення і ще не набув сталого визначення. Це підтверджують постійні дискусії стосовно справжнього змісту цього поняття, а також дебати щодо його коректності та практичної корисності.

Вперше поняття «інформаційна війна» застосував Т. Рон у доповіді «Системи озброєння та інформаційна війна», яку він підготував у 1976 році. У документі було наголошено, що інформаційна інфраструктура становить основний елемент американської економіки, водночас перетворюючись на потенційно вразливу ціль як у період війни, так і в мирний час [9, с. 77].

Серед поглядів дослідників, які займаються питаннями інформаційних війн, можна виділити декілька підходів до цього визначення, деякі з яких можна представити наступним чином [9, с. 78–81]:

- перший – психологічний підхід, який розглядає інформаційну війну як прихований вплив інформації на свідомість окремих людей, груп і мас у цілому за допомогою пропаганди, дезінформації та маніпуляцій, спрямований на формування нових уявлень про соціально-політичний устрій суспільства через зміну ціннісних орієнтацій та базових переконань особистості;

- другий – геополітичний підхід, що трактує інформаційну війну як міждержавне протистояння, спрямоване на досягнення зовнішньополітичних цілей не через фізичну силу, військову техніку або зброю, а за допомогою витончених технологій примусового контролю, що зовні проявляються у дипломатичних формах;

- третій – соціально-комунікативний підхід, який розуміє інформаційну війну як комунікаційну технологію, що спрямована на здобуття інформаційної переваги в рамках національної стратегії, де ключову роль відіграє інформація, яка впливає на когнітивні орієнтації.

- четвертий – системний підхід, де інформаційну війну розглядають як динамічний процес, що протікає в складній самоорганізованій системі з великою кількістю елементів, взаємозв'язки між якими мають імовірнісний, а не детермінований характер.

Також існують поняття, які акцентують увагу на військовому протистоянні, де інформаційна війна є частиною загальних військових заходів.

Крім того, привертає увагу дослідження П. Шпиги та Р. Рудника, в якому виділяються чотири підходи до тлумачення цього поняття [13, с. 328].

Інформаційна війна може включати такі дії: збір тактичної інформації, перевірку її достовірності, поширення пропаганди та дезінформації з метою деморалізації або маніпулювання опонентом і громадськістю, підлив якості інформації опонента та обмеження його здатності збирати дані. Можна побачити, що інформаційна війна ведеться як на ворожий суб'єкт (державу, групу тощо), так і населення [7, с. 239].

Таким чином, інформаційна війна націлена на ослаблення моральних і матеріальних (інформаційних) ресурсів супротивника та посилення власних через пропагандистський та технічний вплив.

Таблиця 1

Підходи до «інформаційної війни» П. Шпиги та Р. Рудника

Підхід	Опис
Перший	Інформаційна війна як комплекс політико-правових, соціально-економічних і психологічних дій, спрямованих на контроль інформаційного простору, усунення противника, руйнування його комунікацій та обмеження доступу до засобів передачі повідомлень.
Другий	Найгостріша форма протистояння в інформаційному просторі, де ключовими є безкомпромісність, висока інтенсивність суперечки та короткі періоди активного конфлікту.
Третій	Інформаційна війна як спосіб підтримки військових дій через сучасні електронні засоби, такі як цифрові випромінювачі, супутникові передавачі та інші технології.
Четвертий	Інформаційна війна ототожнюється з кібернетичною війною, тобто протистоянням між технічними системами.

Джерело: сформовано автором на основі [13]

На відміну від збройних конфліктів, інформаційна війна не спричиняє безпосередніх руйнувань або жертв, проте наслідки таких воєн у сфері психології особистості та суспільства можуть перевищувати ефекти від реальних бойових дій.

Наглядними для розуміння є окреслені національні загрози та виклики в Стратегії інформаційної безпеки України, які безпосередньо стосуються небезпеки інформаційних війн для держави [12]:

- інформаційне домінування держави-агресора на тимчасово окупованих територіях України;
- обмежені можливості реагувати на дезінформаційні кампанії;
- несформованість системи стратегічних комунікацій;
- недосконалість регулювання відносин у сфері інформаційної діяльності та захисту професійної діяльності журналістів;
- спроби маніпуляції свідомістю громадян України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України;
- недостатній рівень інформаційної культури та медіаграмотності в суспільстві для протидії маніпулятивним та інформаційним впливам.

Вищезгадані загрози вказують на те, що для України явище інформаційної війни є актуальним та критичним. Тому важливо розглянути прояви інформаційної війни в контексті агресії з боку Росії.

Певні прояви інформаційних операцій по відношенню до України можна побачити ще під час президентських виборів 2004 року, де російські медіа та політичні діячі відкрито протистояли одному кандидату (В. Ющенко) та підтримували іншого (В. Януковича). Також російські інформаційні кампанії намагалися знизити міжнародний імідж України під час «газових війн» 2005 року. Крім цього, в різні часи змінювався перелік провідних тем, таких як проблеми Чорноморського флоту, проблематика паливно-енергетичного комплексу, проблеми Криму і кримських татар, а також діяльність екстремістських політичних організацій [10, с. 19].

Окремо також потрібно виділити висвітлення російськими ЗМІ подій Євромайдану в агресивно-пропагандистському світлі, де подальші події

показали вразливість українського населення до інформаційно-пропагандистських атак [11, с. 239].

Є. Магда виділяє п'ять основних методів інформаційної агресії Росії проти України до початку широкомасштабного вторгнення: дезінформацію та маніпуляції, пропаганду, перекичування громадської думки, психологічний і психотропний тиск, а також поширення чуток. [11, с. 239].

Також інші дослідники виділяли (до широкомасштабного вторгнення), що Росія діяла в таких напрямках ведення інформаційної війни [10, с. 21]:

- зниження міжнародного авторитету України для послаблення її геополітичного значення;
- спотворення та фрагментування інформації з метою дестабілізації країни та впровадження «керованого хаосу»;
- створення стереотипу меншовартості українців і руйнування національної самосвідомості;
- поширення російської мови та культури для утвердження російської ідентичності при витісненні української.

Серед інструментів інформаційної війни, які використовуються донині, на нашу думку, можна відзначити такі:

- широке використання підконтрольних ЗМІ (телебачення, радіо, інтернет) для пропаганди та здійснення спрямованого інформаційно-психологічного впливу на українців з метою дезінформації, нагнітання, виправдання агресії та деморалізації патріотично налаштованих верств суспільства;
- використання методів контрінформаційної боротьби, включно з блокуванням загальнодержавних українських телеканалів і радіостанцій на окупованих територіях, а також контролем регіональних та місцевих ЗМІ;
- застосування пропагандистських підрозділів та «лідерів думок» у соціальних мережах та онлайн-платформах.

Вразливість України до інформаційних атак відмічається, з однієї сторони – несформованістю і недостатньою визначеністю системи цінностей та інтересів суспільства, а також наявністю численних протиріч між інтересами різних соціальних спільнот і професійних груп, що, з однієї сторони,

спричиняє політичну та соціальну нестабільність, а з іншої – недосконалість системи національної інформаційної безпеки [2, с. 106].

Тому для захисту та запобігання від вищезазначених загроз потрібні чіткі цілі та завдання, спрямовані на протидію таким загрозам. В Україні основою інформаційної безпеки є «Стратегія інформаційної безпеки України» від 2021 року. Цей документ чітко окреслює внутрішні та зовнішні загрози та виклики та надає план розвитку та удосконалення системи національної інформаційної безпеки [12].

Серед стратегічних цілей особливо виділяються задачі, які повинні бути направлені на підвищення медіаграмотності та забезпечення розвитку української культури, що повинно підвищити захищеність населення від ворожих інформаційно-психологічних атак.

Серед іншого, пріоритетним напрямком повинна стати присутність України в світі та підвищення її іміджу, бо, як демонструють результати опитування TNS, проведеного 3–8 вересня 2015 року у восьми країнах ЄС (Великобританія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Німеччина, Польща, Франція, Швеція) 53% опитаних європейців вважають, що на сході України триває громадянська війна [3, с. 240]. Таким чином, для ефективного входження України до світового інформаційного простору важливо спиратися на міжнародний досвід, розвивати сучасну нормативно-правову базу, забезпечувати доступ до глобальних інформаційних ресурсів та впроваджувати світові стандарти роботи з інформацією. Не менш значущими є використання іноземних інформаційних продуктів для формування власних ресурсів, підтримка їх актуальності, розширення української присутності в глобальному середовищі, а також активна участь у міжнародних програмах і проектах, що стосуються новітніх інформаційних технологій. Важливою умовою залишається постійний моніторинг методів інформаційного впливу, що дозволить Україні зміцнити свої позиції на світовій арені.

В цілому, на нашу думку, Україна повинна зосередитися на наступних напрямках в сфері інформаційної безпеки:

- забезпечення інформаційного суверенітету та розробка ефективних механізмів, спрямованих на розвиток українського суспільства на засадах національної гідності та з дотриманням прав і свобод громадян у інформаційній сфері;
- формування системної координаційної системи інформаційної безпеки та впорядкування інформаційної діяльності для налагодженої взаємодії органів влади з громадськістю;
- протидія загрозам та удосконалення заходів щодо нейтралізації шкідливих інформаційних впливів через наповнення медіапростору якісним контентом і підвищення інформаційної культури населення;

– гармонізація законодавства за допомогою реформування нормативно-правової бази у сфері обігу інформації з обмеженим доступом відповідно до вимог міжнародного права ЄС та НАТО;

– удосконалення кібербезпеки, що передбачає створення ефективної системи захисту кіберпростору, включаючи моніторинг загроз, захист критичної інфраструктури та розробку необхідної законодавчої бази.

Висновки. Інформаційна війна є одним із ключових інструментів гібридної агресії, що підриває політичну стабільність, маніпулює суспільною свідомістю та послаблює національну безпеку. На прикладі України показано, як інформаційна агресія може призвести до загроз різного масштабу та критичності, а також продемонстровано, наскільки важливим є один із ключових елементів національної безпеки – інформаційна безпека. Ефективна стратегія протидії інформаційним загрозам повинна бути комплексною і включати правове регулювання, кіберзахист, медіаграмотність та міжнародну співпрацю.

Особливо потрібно звертати увагу на підвищення рівня інформаційної культури населення, що дозволяє громадянам критично оцінювати отриману інформацію та розпізнавати дезінформацію, пропаганду й маніпулятивні медіатехнології. В умовах постійного інформаційного тиску саме свідоме й медіаграмотне суспільство здатне протистояти зовнішньому впливу та не ставати інструментом у руках агресора. Крім того, державі слід активно розвивати власний інформаційний простір, підтримувати незалежні медіа, удосконалювати механізми стратегічних комунікацій та забезпечувати оперативне інформування громадян. Важливою складовою є і зміцнення кіберінфраструктури, адже кібератаки нерідко поєднуються з інформаційними операціями, формуючи єдину систему гібридного впливу.

Отже, у сучасних умовах інформаційна безпека стає не лише питанням державної політики, а й фактором національної стійкості. Успішна протидія інформаційним війнам можлива лише за умови об'єднання зусиль держави, суспільства та міжнародних партнерів, адже саме інформація сьогодні є одним із головних ресурсів, що визначає безпечний розвиток держави та її майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Khoroshko V., Khokhlachova Y., Pirtskhalava T., Ivanchenko I. Information weapons as a tool of information warfare. Ukrainian Information Security Research Journal. 2022. Vol. 24, No 2 (Information protection). DOI: 10.18372/2410-7840.24.16930. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/ZI/article/view/16930> (дата звернення: 22.09.2025);
2. Горулько В. В. Роль і місце інформаційної безпеки в загальній системі національної без-

пеки держави. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, серія «Право». 2022. Вип. 34. С. 104–109. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/21301/20766> (дата звернення: 21.09.2025).

3. Дмитренко М. А. Проблемні питання інформаційної безпеки України. Міжнародні відносини. Серія Політичні науки. 2017. № 17. С. 236–243;

4. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. *Відомості Верховної Ради України*, № 31, 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 21.09.2025);

5. Інформаційна безпека / О. В. Литвиненко // *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: <https://esu.com.ua/article-12457>. (дата звернення: 22.08.2025);

6. Конституція України від 26.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*, №30, 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 20.09.2025);

7. Марценко М. С. Поняття та види інформаційних війн // *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Російсько-українська війна: право, безпека, світ»* (29–30 квітня 2022 р.). – Тернопіль, 2022. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/943> (дата звернення: 20.09.2025).

8. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України: підручник / Г. П. Ситник, М. Г. Орел; за ред. Г. П. Ситника. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372 с.

9. Проноза І. І. (2018). Інформаційна війна: сутність та особливості прояву. Актуальні проблеми політики, Вип. 61, 76–84.

10. Сасин Г. В. Інформаційна війна: сутність, засоби реалізації, результати та можливості протидії (на прикладі російської експансії в український простір) / Г. В. Сасин // *Грані*. 2015. № 3. С. 18–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_3_5 (дата звернення 19.08.2025);

11. Стрільчук, Л. (2023). Інформаційна війна як складова сучасних гібридних воєн (на прикладі Грузії та України). *Літопис Волині*, (28), 235–239. URL: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.33> (дата звернення 18.08.2025);

12. Указ Президента України №685/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 20121 року «Про Стратегії інформаційної безпеки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення 18.08.2025);

13. Шлига П. С., Рудник Р. М. Основні технології та закономірності інформаційної війни. Проблеми міжнародних відносин. 2014. Вип. 8. С. 326–339.

REFERENCES:

1. Khoroshko V., Khokhlachova Y., Pirtskhalava T., Ivanchenko I. (2022). Informacijna zbroja jak instrument informacijnoji vijny [Information weapons as a tool of information warfare]. *Ukrainian Information Security Research Journal* (electronic journal), vol. 24, no. 2 pp. 50–58. DOI: 10.18372/2410-7840.24.16930.

Retrieved from: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/ZI/article/view/16930> [in Ukrainian].

2. Horulko V. V. (2022). Rolj i misce informacijnoji bezpeky v zaghalnij systemi nacionalnoj bezpeky derzhavy [The role and place of information security in the overall system of national security of the state]. *Visnyk Kharkivskogho nacionalnogho universytetu imeni V. N. Karazina, serija «Pravo»* [Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University, series «Law»] (electronic journal), vol. 34, pp. 104–109. Retrieved from: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/21301/20766> [in Ukrainian].

3. Dmytrenko M. A. (2017). Problemni pytannja informacijnoji bezpeky Ukrajiny [Problematic issues of information security in Ukraine]. *Mizhnarodni vidnosyny, serija Politychni nauky*, №17, pp. 236–243 [in Ukrainian].

4. Verkhovna Rada Ukrainy (2018). Zakon Ukrainy «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy» vid 21.06.2018 roku [Law of Ukraine «On National Security of Ukraine» dated 21.06.2018.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> [in Ukrainian].

5. Lytvynenko O. V. (2011). Informatsiina bezpeka [Information security]. *Encyklopedija Suchasnoji Ukrajiny*. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-12457>.

6. Verkhovna Rada Ukrainy (1996). Konstytutsiia Ukrainy vid 26.06.1996 roku [Constitution of Ukraine of June 26, 1996]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> [in Ukrainian].

7. Martsenko M. S. (2022). Ponjattja ta vydy informacijnykh vijn [Concept and types of information warfare]. *Proceedings of the Mizhnarodnoji naukovopraktychnoji konferenciji «Rosijsko-ukrajinsjka vijna: pravo, bezpeka, svit»* (Ukraine, Ternopil, April 29–30 2022), Ternopil pp. 239–242. Retrieved from: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/943> [in Ukrainian].

8. Sytnyk H. P., Orel M. H. (2021). Natsionalna bezpeka v konteksti yevropeiskoi intehtratsii Ukrainy [National security in the context of Ukraine's European integration]. Kyiv: *Mizhrehionalna Akademiya upravlinnja personalom*, 372 p. [in Ukrainian].

9. Pronoza I. I. (2018). Informacijna vijna: sutnistj ta osoblyvosti projavu [Information warfare: essence and features of manifestation]. *Aktualjni problemy polityky* [Current problems of politics] (electronic journal), vol. 61, pp. 76–84. Retrieved from: http://app.nuoua.od.ua/archive/61_2018/9.pdf [in Ukrainian].

10. Sasyn H. V. (2015). Informacijna vijna: sutnistj, zasoby realizaciji, rezuljtaty ta mozhlyvosti protydiji (na prykladi rosijskoji ekspansiji v ukrajinsjkyj prostir) [Information warfare: essence, means of implementation, results and possibilities of counteraction (using the example of Russian expansion into Ukrainian space)]. *Hrani*, № 3. pp. 18–23. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_3_5 [in Ukrainian].

11. Strilchuk L. (2023). Informacijna vijna jak skladova suchasnykh ghibrydnykh vojen (na prykladi Ghruziji ta Ukrajiny) [Information warfare as a component of modern hybrid wars (using the example of Georgia and Ukraine)]. *Litopys Volyni*, (28), pp. 235–239. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.33> [in Ukrainian].

12. Prezydent Ukrainy (2021). Ukaz Prezydenta Ukrainy № 685/2021 «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnia 2021 roku «Pro Stratehii informatsiinoi bezpeky» [Decree of the President of Ukraine No. 685/2021 "On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of October 15, 2021 "On Information Security Strate-

gies»]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> [in Ukrainian].

13. Shpyha P. S., Rudnyk R. M. (2014) Osnovni tekhnolohii ta zakonmirnosti informatsiinoi viiny [Basic technologies and patterns of information warfare]. *Problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, vol. 8, pp. 326–339. [in Ukrainian].

Information warfare in the context of Ukraine's national security: threats and challenges

Hromadska Natalia Anatoliivna

PhD in Political Science,
Associate Professor at the Department
of Journalism and Political Sciences
Petro Mohyla Black Sea National
University
68 Desantnykiv str., 10, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2310-3489

Myz Maksym Dmytrovych

Master's Student in Political Science
Petro Mohyla Black Sea National
University
68 Desantnykiv str., 10, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0009-0006-9964-7761

The article examines the phenomenon of information warfare in the context of Ukraine's national security, its threats, and challenges. In today's globalized world, the information sphere has become a strategic domain for achieving political, economic, and military objectives of states. Information warfare has evolved into a powerful tool for destabilizing national security, as it allows influencing public opinion, shaping social attitudes, altering political priorities, and weakening state institutions without the direct use of physical force. The relevance of this issue is determined by the growing scale of information threats in the modern world, which have become integral components of hybrid conflicts. This problem is particularly significant for Ukraine, which is subject to systemic information influence.

The purpose of the study is to analyze the essence and specific features of information warfare, to determine its impact on Ukraine's national security system, to outline the main threats and challenges, and to develop proposals for counteraction mechanisms. The research employed methods of bibliographic literature analysis, analysis, synthesis, generalization, as well as comparative and analytical methods.

The results of the study show that information warfare is a multidimensional phenomenon encompassing the political, social, economic, and cultural spheres of society. It can provoke internal conflicts, undermine trust in state institutions, disorient society, and create favorable conditions for external influence. The analysis of such tools as disinformation, propaganda, cyberattacks, and psychological operations reveals their multidirectional impact aimed at undermining public consciousness and destroying critical infrastructure. The proposed ways of counteracting information threats help reduce the likelihood of destabilization of the country's national security.

Key words: information warfare, national security, information security, instruments of information warfare.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 18.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

Ковальов Андрій Вікторович

Стратегічні військово-політичні комунікації в контексті протидії інформаційній агресії: інституційно-організаційне удосконалення в країнах ЄС та НАТО

УДК 327.340

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.6>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Ковальов Андрій Вікторович
кандидат політичних наук,
речник Генерального штабу ЗСУ,
докторант кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-1081-3024

Розглядаються організаційно-планувальні заходи, актори та інститути, які здійснюють моніторинг аналіз та вироблення рекомендацій щодо поведінки урядів та військового сектору в умовах ворожих маніпуляцій. У цьому контексті стратегічний рівень військово-політичних комунікацій актуалізується в рамках завдань уточнення інституційних форм координації дій так і в рамках змінного наповнення інформаційних повідомлень. В статті проаналізовано підходи до стратегічних комунікацій, прийняті сучасними міжнародними й національними організаціями (зокрема, ЄС, НАТО), підкреслено особливості поєднання оборонних та проактивних заходів. Зазначено про необхідність сприяння всебічному розумінню ворожих наративів та розробку контрповідомлень, які підтримують прозорість та достовірність. Наголошено, що суспільний вимір є критично важливим, оскільки стратегічні комунікації спираються не лише на повідомлення «згори донизу», але й на розширення можливостей громадян розпізнавати дезінформацію та чинити їй опір навіть на рівні особистих публікацій або реакцій в мережі Інтернет. Виявлено значення цілісного підходу, який ЄС застосовує на основі поєднання регуляторних заходів, інституційної координації та державно-приватного партнерства. Обґрунтовано, що підхід ЄС щодо протидії деструктивним повідомленням також включає цілеспрямовані законодавчі ініціативи. Проаналізовано розробку НАТО та ЄС показників та аналітичних інструментів для оцінки масштабів, впливу та динаміки дезінформаційних кампаній. Встановлено, що організаційні інновації охоплюють технологічні досягнення, платформи для співпраці та креативні методи комунікації. Виявлено особливості планування протидії дезінформації на тривалий період, потреби в ревізії національних ресурсів та інтеграції цивільних установ до військово-стратегічних комунікаційних кампаній. Розкрито значення вироблення цілісної військово-політичної стратегії протидії дезінформації, яке потребує інтеграції зусиль не лише на рівні між державами в контексті обміну інформацією, але й синхронізації стратегічної військово-політичної комунікації. Зроблено висновок, що для сучасної України в умовах боротьби з росією вкрай важливим є планування військово-політичних комунікацій з встановленням чітких цілей і завдань, а також дією на випередження.

Ключові слова: стратегічні комунікації, військово-політична комунікація, дезінформація, політичний консенсус, політичні інститути, військово-цивільна співпраця, медіаграмотність.

Постановка проблеми. В умовах інтенсивного інформаційного впливу країни-агресора з метою підризу політичної довіри єдності та згуртованості сучасних демократій постає питання ефективної військово-політичної протидії. Сучасні актори та інститути, які здійснюють моніторинг аналіз та вироблення рекомендацій щодо поведінки урядів та військового сектору в умовах ворожих маніпуляцій та інвазій потребують координації та вироблення спільних алгоритмів для дії на тривалий період. Сучасна Україна продемонструвала здатність формувати гнучкі військово-політичні комунікаційні заходи, акції та стратегії, спрямовані як на захист внутрішнього інформаційного поля, так і на зовнішній вплив. Стратегічний характер ворожої деструктивної дезінформації вимагає методів та засобів протидії, які не обмежуються суто технічними заходами. Ідеться про спільні політико-комунікаційні платформи публічних консультацій, формування єдиного демократичного наративу, розробки переконливих версій подій та ситуацій, заснованих на фактах та раціональних судженнях.

Інтеграція інститутів та органів військово-політичної комунікації на міжнародному рівні вимагає ревізії національних підходів та встановлення шляхів модернізації. В основі цих дій має бути покладена політична згода та компроміси, які будуть усувати напругу між державами в контексті їх попереднього історичного досвіду. Стратегічний рівень військово-політичних комунікацій актуалізується як в контексті уточнення інституційних форм координації дій, так і в рамках змінного наповнення інформаційних повідомлень. Також на часі розгляд значення військових та цивільних структур в контексті формування стратегічної військово-політичної співпраці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні науковці активно розробляють специфіку деструктивного інформаційного впливу та методи протидії. Зокрема, А. Раджі, та А. Олаворе, А. Мустафа та Дж. Джозеф, пропонують вичерпний огляд інтеграції штучного інтелекту, машинного навчання та аналізу даних для покращення заходів кібербезпеки [9]. М.Сенк та Н. Хайнек досліджують спільні зусилля між НАТО та ЄС щодо протидії інформацій-

ній війні, пропонуючи нову модель «циркуляторного інституціоналістського» підходу, яка наголошує на волюнтаризмі експертів та динамічній інституційній взаємодії [10]. Б. К. Сміт, досліджує політичну динаміку у військових коаліціях, зосереджуючись на тому, як обмін інформацією та управління нею впливають на стабільність та ефективність коаліції [11]. При цьому слід звернути увагу на комплексні політичні організаційно-інституційні зусилля ЄС та НАТО щодо протидії дезінформації на стратегічному рівні.

Метою статті є виявлення особливостей стратегічних військово-політичних комунікацій в умовах протидії різновекторній ворожій агресії в інформаційному просторі. Завданням статті є з'ясування концептуальних напрямків інституційного оновлення військово-політичних комунікацій демократичних країн.

Методи дослідження. Основними методами дослідження є інституційний та організаційний аналіз форм кооперації структур стратегічної комунікації. Також у статті задіяні системний підхід та структурний аналіз у рамках розкриття особливостей рис та умов прояву військово-політичної комунікації в умовах дезінформаційних загроз.

Виклад основного матеріалу. Стратегічні комунікації країн НАТО та ЄС у боротьбі з дезінформацією є критично важливим та багатоскладовою політикою, спрямованою на захист демократичних цінностей, підтримку громадської довіри та забезпечення безпеки у дедалі складнішому інформаційному середовищі. Як конкретний ілюстративний кейс Марі Едер (генерал-майор у відставці армії США та експерт зі зв'язків з громадськістю та стратегічних комунікацій) наводить нещодавній приклад, згідно з яким у 2024 році кіберкомандування армії США розпочало комплексні зусилля з управління інформаційною перевагою командування, активувавши новий підрозділ – Загін інформаційної переваги театру військових дій (TIAD). Цей підрозділ та додаткові TIAD мають бути повністю оперативно функціонувати у 2026 фінансовому році та діяти на кожному театрі військових дій. Наведені зусилля покликані забезпечити стратегічну перевагу у застосуванні інформації, оскільки наші супротивники продовжують демонструвати свої потужні та далекосяжні можливості в інформаційній сфері. Союзники США також досягли успіхів не лише у виявленні дезінформації, але й у посиленні зусиль щодо забезпечення потужних стратегічних комунікацій [3].

Дезінформація, яка визначається як навмисне поширення неправдивої або оманливої інформації з метою обману, маніпулювання або дестабілізації, стала значною загрозою політичній та соціальній єдності західних демократій [2]. Країни НАТО та ЄС визнали необхідність розробки надійних рамок стратегічних комунікацій, які не лише протидіють

дезінформації, але й підвищують інституційну стійкість та обізнаність громадськості в умовах концентрованого ворожого інформаційного впливу [2]. М. Едер доречно вказує, що російський уряд надзвичайно вправний у стратегічній комунікації, використовуючи політичні технології. Це стосується тактики та методів, які не лише намагаються вплинути на громадську думку в політичній сфері, але й продовжують сіяти розкол у всій культурі та суспільстві США з метою підризу демократичних інституцій. Політичні технології використовують інструменти, подібні до тих, що були настільки ефективними під час Другої світової війни, але з додаванням високо-технологічних платформ доставки вони стають ще більш всеохоплюючими та руйнівними. Соціальні мережі, блоги, фальшиві новинні агентства та інші заповнюють медіапростір витонченою пропагандою, дезінформацією та оманливими історіями та зображеннями, фальшивими відеокліпами тощо. Ферми тролів та процес відмивання інформації стають дедалі витонченішими та наполегливішими у руйнуванні самої тканини суспільства, залишаючи після себе лише нитки [3].

Центральним в інституційно-організаційних зусиллях країн ЄС та НАТО є розуміння того, що дезінформація – це не просто комунікаційний виклик, а багатовимірне питання безпеки, що вимагає скоординованої, адаптивної та інноваційної відповіді [2]. Підхід до стратегічних комунікацій, прийнятий сучасними міжнародними й національними організаціями, підкреслює поєднання оборонних та проактивних заходів, інституційну координацію та інтеграцію нових технологій та методологій для ефективного реагування на підступну тактику дезінформаційних кампаній. У цьому контексті М. Едер посиляється на безліч прикладів відмивання інформації, пов'язаних з російським вторгненням в Україну. Зазвичай вони стосуються неправдивої історії, яку повторює каскадна кількість інших джерел, доки походження не буде приховано, а зростаюча кількість пов'язаних історій надасть оригіналу більше легітимності. Одним із таких прикладів є стаття російських державних ЗМІ, в якій стверджується, що США використовуватимуть заражених птахів як частину кампанії біологічної війни. Історія повторювалася, доки кінцевим результатом не стала плутанина щодо того, що було правдою, а що ні. За словами політичної теоретики Ганни Арендт, «Постійна брехня, якщо її не контролювати, неминуче скидає всі стандарти цінностей... результат полягає не в тому, що ви вірите в брехню, а в тому, що ніхто більше ні в що не вірить» [3].

Організаційно-інституційні рамки стратегічних комунікацій НАТО ґрунтуються на її основній місії колективної оборони та кризового менеджменту, яка поширюється на інформаційну сферу. Інноваційний підхід Альянсу включає підвищення ситуаційної обізнаності шляхом обміну розвід-

увальними даними, розробку механізмів швидкого реагування на нові дезінформаційні загрози та сприяння стратегічним партнерствам з державами-членами та зовнішніми суб'єктами, такими як медіа-організації та компанії-розробники інформаційних технологій [8]. Дослідник з Університету Вандербільта Бредлі Сміт висуває слушне запитання: коли дипломатичне спілкування може сприяти військовій співпраці? Він аналізує формальну модель, в якій держави можуть формувати коаліції для війни, але не впевнені в готовності партнера до боротьби. Вчений продемонстрував, що стимули до брехні найбільші, коли потенційні партнери по коаліції домовляються про те, як врегулювати суперечку. Крім того, для вченого важлива аудиторія спілкування. Спілкування між військовими партнерами є достовірним лише тоді, коли воно відбувається приватно, поза полем зору спільного ворога. У сукупності результати показують, що неоднорідність уподобань та секретність необхідні для достовірного спілкування між військовими партнерами. У розширенні я показую, що наявність додаткових платежів посилює труднощі спілкування. Теоретичні результати забезпечують основу для розуміння спостережуваної різниці в успіху докризової дипломатії серед потенційних членів коаліції [11].

Центр передового досвіду стратегічних комунікацій НАТО, що на даний час базується в Латвії [7], є прикладом організаційно-інституційної спрямованості на боротьбу з дезінформацією шляхом проведення досліджень, розробки передового досвіду та навчання персоналу методам стратегічних комунікацій. Ця діяльність сприяє всебічному розумінню ворожих наративів та дозволяє розробляти контрповідомлення, що підтримують прозорість та достовірність. Згідно з керівним документом Корпусу Морської піхоти США щодо висловлювання політичної позиції діючими військовими, чинні військовослужбовці можуть висловлювати особисті погляди з питань, які не сприяють успіху чи невдачі партійного політичного кандидата чи партії. Вони повинні бути обережними, щоб уникнути будь-якої видимості підтримки конкурентних політичних сил Міністерством оборони [5].

Не менш важливим є акцент НАТО на підвищенні стійкості суспільств шляхом сприяння медіаграмотності, підтримки незалежної журналістики та заохочення критичного мислення серед громадськості. Цей суспільний вимір є критично важливим, оскільки стратегічні комунікації спираються не лише на повідомлення «згори донизу», але й на розширення можливостей громадян розпізнавати дезінформацію та чинити їй опір навіть на рівні особистих публікацій або реакцій в мережі Інтернет [13]. Як свідчать керівні документи морської піхоти США, якщо сайт/публікація в соціальних мережах ідентифікує військовослужбовця як такого, що

перебуває на дійсній службі, то в записі має бути чітко та помітно зазначено, що висловлені погляди належать лише особі, а не Міністерству оборони чи Корпусу морської піхоти. Оскільки дійсний військовослужбовець не може брати участь у партійній політичній діяльності, він не може публікувати або створювати прямі посилання на політичну партію, кандидата, кампанію чи справу. Така діяльність є аналогічною розповсюдженню літератури від імені цих організацій, що заборонено відповідним нормативним посиланням [5].

У сучасному Європейському Союзі боротьба з дезінформацією вбудована в більш широкі рамки цифрового управління, політики безпеки та демократичної згуртованості. ЄС застосував цілісний підхід, який поєднує регуляторні заходи, інституційну координацію та державно-приватне партнерство. Європейська служба зовнішніх дій (ЄЗД, дипломатична служба ЄС) відіграє ключову роль через свою Робочу групу East StratCom, яка контролює та викриває дезінформаційні кампанії, особливо ті, що походять від іноземних суб'єктів [14]. Ця робоча група регулярно готує звіти, перевіряє інформацію та надає державам-членам та громадськості ресурси для перевірки фактів. Проте в країнах НАТО наявні тенденції адміністративного регулювання поведінки чутливих груп громадян в умовах зростання кіберзагроз.

Зокрема, національні регламенти поведінки в Інтернет-середовищі наголошують на етичних аспектах індивідуальної цифрової поведінки. Згідно з чинними рекомендаціями Корпусу морської піхоти США, військовослужбовці можуть додавати до друзів або вподобати сторінку в соціальних мережах або слідкувати за обліковим записом у соціальних мережах політичної партії чи кандидата від партії, кампанії, групи чи справи. Однак чинні військовослужбовці не повинні займатися діяльністю щодо облікових записів цих організацій у соціальних мережах, яка б являла собою політичну діяльність. Це включає пропозицію іншим додавати до них лайки, дружити з ними або слідкувати за політичною організацією; це також включає пересилання електронною поштою запрошень або прохань від цих організацій іншим. Окрім посилання за пунктом (а), члени активної служби підпадають під обмеження, передбачені Спільним регламентом з етики та правилами, що регулюють використання державних ресурсів та урядових комунікаційних систем, таких як електронна пошта та використання Інтернету [5].

Підхід ЄС щодо протидії деструктивним повідомленням також включає законодавчі ініціативи, зокрема такі, як закон ЄС «Про цифрові послуги» [6], метою якого є притягнення онлайн-платформ до відповідальності за поширення шкідливого контенту, включаючи дезінформацію. Політико-інституційний вимір колективної протидії дезін-

формації та ефективності стратегічних комунікацій є складним, але важливим компонентом, який все ще перебуває в процесі становлення. Тому колишній канадійський військовий і співробітник штаб-квартири НАТО в Брюсселі Б. Будро на основі авторського аналізу критично називає основний механізм управління стратегічними комунікаціями (правління, яке в кращому випадку збирається щоквартально) слабким і недостатнім для потреб. Функція зв'язків з громадськістю «хитається під вагою» безперервного оперативного темпу з його нескінченними вимогами та шкодою від ініціативи військових стратегічних комунікацій, закритої колишнім головнокомандувачем Джонатаном Венсом у листопаді 2020 року. Немає ані політики стратегічних комунікацій, ні доктрини, ні початкової директиви для формування необхідних змін – через сім років після того, як CAF почали працювати саме над цим [1].

Як НАТО, так і ЄС розробили чіткі показники та аналітичні інструменти для оцінки масштабів, впливу та динаміки дезінформаційних кампаній. Ці вимірювання включають насамперед кількісні дані (зокрема, обсяг дезінформаційних повідомлень, статистику охоплення та залученості в соціальних мережах, а також якісний аналіз наративних тем та сегментації аудиторії тощо) [8]. Проте Б. Будро вважає, що відповідна політика демократичних країн в обороні серйозно застаріла, повноваження та обов'язки розпорошені, існує мало механізмів для надання керівництва для функцій, пов'язаних з інформацією, а організація залишається алергічною на зовнішні поради та нагляд. Гарна новина полягає в тому, що з майже 1000 посадами, пов'язаними зі зв'язками з громадськістю, можлива значна кількість якісного контенту, тому покращення результатів значною мірою є проблемою структури, управління, керівництва та розподілу ресурсів, а не проблемою кількості ресурсів; принаймні, у зв'язках з громадськістю [1].

Інтеграція штучного інтелекту та алгоритмів машинного навчання розширила можливості виявлення закономірностей та нових тенденцій у режимі реального часу, що дозволяє своєчасно та цілеспрямовано реагувати [9]. Б. Будро наводить низку слушних рекомендацій щодо ефективнішої комунікації в сфері національної безпеки. Зокрема, генеральний аудитор повинен провести аудит ефективності комунікаційної функції федерального уряду, щоб визначити, чи відповідає ця можливість меті сучасного інформаційного середовища та наших майбутніх потреб. Якщо ні, то чому; як отримати кращу віддачу від вкладених інвестицій; та визначити, які установи та юрисдикції особливо добре справляються в цій сфері та чому. Це є ключовим для розуміння поточної базової лінії, для початку прокладання шляху вперед та оцінки прогресу [1].

Крім того, організаційно-інституційне удосконалення військово-політичної комунікації поширюється на оцінку успіху комунікаційних стратегій. Воно включає моніторинг громадської думки, рівня довіри до інституцій та поширення контрнарративів. Для вдосконалення тактики обміну повідомленнями, виявлення вразливостей та адаптації до змін у інформаційному середовищі створюються науково обґрунтовані цикли зворотного зв'язку [10]. Постійна оцінка гарантує, що стратегічні комунікації залишаються актуальними та ефективними в умовах постійно мінливого середовища.

Інноваційні практики боротьби з дезінформацією відіграють дедалі більш важливу роль у стратегіях НАТО та ЄС. Ці інновації охоплюють технологічні досягнення, платформи для співпраці та креативні методи комунікації [12]. При цьому заходи потребують значних ресурсів та матеріального забезпечення. У цій сфері Б. Будро радить розробити серйозну міжурядову ініціативу для розвитку, забезпечення та зростання нових можливостей та сталого потенціалу в громадянському суспільстві, некомерційних організаціях, університетах, ЗМІ та аналітичних центрах, щоб бути більш поінформованими про інформаційний простір. Ці інвестиції повинні становити близько 100 мільйонів доларів на рік протягом 12 років (а не запропоновані 10 мільйонів доларів протягом п'яти років у попередньому бюджеті) – або те, що DND втратив у затверджених коштах лише минулого року [1].

У сучасний період спроможність центрів стратегічної комунікації ЄС та НАТО швидко виявляти та нейтралізувати дезінформацію покращилася на основі технологічно використання аналітики великих даних, обробки природної мови та інструментів виявлення дипфейків. Звідси Б. Будро слушно зазначає, що модель формування сил для інформаційних можливостей військових, конструкція, побудована для доінтернетної холодної війни, потребує змін. Це означає перепрофілювання інформаційних операцій та психологічних операцій та створення більш потужних оперативних комунікаційних можливостей, які є спільними (не лише одного виду), інтегрованими (військовими та цивільними) та базуються на регулярних силах, доповнених резервістами [1].

Отже, організаційно-інституційні зусилля країн НАТО та ЄС у сфері стратегічних комунікацій характеризуються комплексним, адаптивним та інноваційним підходом, який поєднує оборонні та проактивні заходи, інституційну координацію та постійну оцінку [12]. Ці стратегії відображають визнання складної та постійно мінливої природи дезінформації як загрози безпеці суспільства. Б. Будро справедливо наголошує, що функцію урядових військово-політичних комунікацій потрібно значно переосмислити. З часом чинна модель перетворилася з «максимального розкриття з міні-

мальною затримкою» та «вся інформація є несекретною, якщо не доведено інше» на ситуацію, ближчу до «мінімальне розкриття з максимальною затримкою» та «вся інформація є секретною, якщо не доведено інше». Додатковий контекст, перспектива та активна участь громадськості в роботі політики допоможуть підвищити обізнаність та краще зрозуміти проблеми та виклики, зміцнюючи довіру до того, що уряд та установи принаймні докладають добросовісних зусиль [1].

При цьому використання технологічних досягнень реалізується через сприяння партнерству та розширення можливостей сучасних демократій. На основі медіапроосвіти та прозорої комунікації НАТО та ЄС працюють над підтримкою демократичної стійкості та збереженням цілісності інформаційного середовища. Поточні виклики вимагають постійної концентрації, гнучкості та креативності для вирішення нових загроз та забезпечення того, щоб стратегічні комунікації залишалися наріжним каменем колективної безпеки та демократичного управління.

Висновки. Таким чином, модернізація інституційної та змістовної основ стратегічної військово-політичної комунікації сучасних демократій має багато важливих рівнів. Наявність профільних установ стратегічного комунікування на глобальну аудиторію (так званих «Страткомів») стала першим кроком до усвідомлення військово-політичним керівництвом країн НАТО масштабів небезпеки російської дезінформації та інформаційних маніпуляцій інших деструктивних міжнародних акторів.

Вироблення цілісної військово-політичної стратегії протидії дезінформації потребує інтеграції зусиль не лише на рівні між державами в контексті обміну інформації, але й інституційної синхронізації стратегічної військово-політичної комунікації. Йдеться про планування протидії дезінформації на тривалий період, ревізію національних ресурсів та інтеграцію цивільних установ до військово-стратегічних комунікаційних кампаній. Перспективні дії стосовно оновлення підходів до військово-політичної комунікації передбачають нормативні та організаційні дії на регіональному та локальному рівнях, на рівні окремих галузей та організацій. Матеріали рекомендацій щодо поведінки американських військовослужбовців в мережному спілкуванні демонструють, що єдність та стратегічна координація включають регулятивні дії навіть на мікрорівні.

Для сучасної України в умовах боротьби з росією вкрай важливим є планування військово-політичних комунікацій із встановленням чітких цілей і завдань, а також дією на випередження. Також необхідним є формування середовища згуртованості та політичної єдності в умовах протидії агресору з метою розпізнавання дезінформації, масштабування позитивних кейсів спів-

праці та налаштування суспільства на формування інформаційного імунітету. Означення аспекти доречно розглядати в наших подальших наукових розробках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Boudreau, B. (2022) Army Puts Political Operative in Charge of Public Affairs, Stoking Concerns of Creeping Partisanship https://www.cgai.ca/fixing_strategic_communications_at_national_defence_demands_a_whole_of_government_effort
2. Disinformation: 10 steps to protect yourself and others. European Parliament. (2025) URL:<https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20250603STO28720/disinformation-10-steps-to-protect-yourself-and-others>
3. Eder, M. (2025) Strategic Communication: Key To Deterrence And Defense. URL:<https://warroom.armywarcollege.edu/articles/deterrence-and-defense/>
4. EU-NATO strategic partnership. The Diplomatic Service of the European Union. URL:https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-nato-strategic-partnership_en
5. Guidance on political campaigns and activity. Marines Number: 086/24. URL:<https://www.marines.mil/News/Messages/Messages-Display/Article/3685658/guidance-on-political-campaigns-and-activity/>
6. Heynike F., LL.M. (Stellenbosch), Wipper A.-K. The Digital Services Act – what does it mean for companies? URL:<https://kpmg-law.de/en/the-digital-services-act-what-does-it-mean-for-companies/>
7. NATO Strategic Communications Centre of Excellence URL:<https://stratcomcoe.org/>
8. NATO's approach to counter information threats. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_231905.htm
9. Raji, A. & Olawore, A., Mustapha, A. & Joseph, J. (2023). Integrating Artificial Intelligence, machine learning, and data analytics in cybersecurity: A holistic approach to advanced threat detection and response. *World Journal of Advanced Research and Reviews*. 20. 2005-2024. 10.30574/wjarr.2023.20.3.2741.
10. Šenk, M., & Hynek, N. (2025). NATO/EU synergies against information warfare: a “circulatory institutionalist” model of expert voluntarism. *European Security*, 1–22. <https://doi.org/10.1080/09662839.2025.2566519>
11. Smith B. C. Military Coalitions and the Politics of Information. URL:<https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/711625>
12. Strategic agenda 2024-2029. European Council. URL:<https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/strategic-agenda-2024-2029/>
13. Weiß, M, Gollwitzer, M and Hewig, J. (2024) Social influence and external feedback control in humans [version 3; peer review: 2 approved]. *F1000Research*, 12:438 (<https://doi.org/10.12688/f1000research.133295.3>)
14. Why and when was the East StratCom Task Force created? URL:https://www.eeas.europa.eu/eeas/questions-and-answers-about-east-stratcom-task-force_en

Strategic military-political communications in the context of countering information aggression: institutional and organizational improvement in the EU and NATO countries

Kovalyov Andrii Viktorovich

Candidate of Political Science,
Spokesperson of the General Staff
of the Armed Forces of Ukraine,
Doctoral Student at the Department
of Political Science
Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1081-3024

The article examines organizational and planning measures, actors and institutions that monitor, analyze and develop recommendations regarding the behavior of governments and the military sector in the context of hostile manipulations. In this context, the strategic level of military-political communications is updated within the framework of the tasks of clarifying institutional forms of coordination of actions and within the framework of the variable content of information messages. The article analyzes approaches to strategic communications adopted by modern international and national organizations (in particular, the EU, NATO), emphasizes the features of combining defensive and proactive measures. The need to promote a comprehensive understanding of enemy narratives and develop counter-messages that support transparency and credibility is noted. It is emphasized that the societal dimension is critically important, as strategic communications rely not only on top-down messaging, but also on empowering citizens to recognize and counter disinformation, even at the level of personal posts or reactions on the Internet. The importance of the EU's holistic approach, based on a combination of regulatory measures, institutional coordination, and public-private partnerships, is highlighted. It is argued that the EU's approach to countering destructive messages also includes targeted legislative initiatives. The development of indicators and analytical tools by NATO and the EU to assess the scale, impact, and dynamics of disinformation campaigns is analyzed. It is established that organizational innovations encompass technological advances, platforms for collaboration, and creative communication methods. The specifics of planning for countering disinformation over the long term, the need for a review of national resources, and the integration of civilian institutions into military-strategic communication campaigns are identified. The importance of developing a comprehensive military-political strategy to counter disinformation is revealed, which requires the integration of efforts not only at the level between states in the context of information exchange, but also the synchronization of strategic military-political communication. It is concluded that for modern Ukraine in the context of the fight against Russia, planning military-political communications with the establishment of clear goals and objectives, as well as preemptive action, is extremely important.

Key words: strategic communications, military-political communication, disinformation, political consensus, political institutions, military-civilian cooperation, media literacy.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

Malikli Nurlana

Political views of regional representatives of the Parliament of the Azerbaijan Democratic Republic (1918–1920)

UDC 342

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.7>Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Postgraduate Student, Lecturer
Baku Engineering University
Hasan Aliyev str., 120, Baku, Azerbaijan
ORCID: 0000-0002-9450-0828

The main objective of this study is to examine the political views of regional deputies in the Parliament of the Azerbaijan Democratic Republic and their representational activities in various factions. The study analyzes the process of determining the socio-political composition of deputies representing regions in the Parliament of Azerbaijan and the exchange of opinions on various issues between factions. The study utilized analytical and synthesis methods, examining events within the context of a specific historical period. A comparative analysis of facts was conducted to determine the reliability of information from various sources. This allowed for an objective study of the problem.

Research Methods. The study utilized analytical and synthesis methods, examining events within the context of a specific historical period. A comparative analysis of facts was conducted to determine the reliability of information from various sources. This allowed for an objective study of the problem.

The scientific novelty of this article lies in its first focus on the political views of regional representatives in the Azerbaijani Parliament and their factional representation in Parliament. Despite the diverse socio-political composition of regional representatives in the Azerbaijani Parliament, they all took similarly active positions in discussing and resolving issues affecting the districts they represented in Parliament.

In conclusion, it should be noted that, despite the differences in their political views and political leanings, their work in the highest legislative body serves a common goal: strengthening the foundations of national statehood and addressing the socioeconomic and cultural problems of the regions. The work of the Azerbaijani parliament, including the active participation of regional representatives in the legislative assembly, was a striking example of the widespread adoption of parliamentary traditions in the republic and the republic's status as a state that embodies democratic values based on the principles of multiparty politics and political, national, and regional representation.

Key words: Azerbaijan Democratic Republic, parliament, region, district, deputies, faction.

Introduction. The Azerbaijan National Council, which was established on May 27, 1918 and declared Azerbaijan's independence a day later, has gone down in history as the first Parliament of Azerbaijan in legal terms [1, p. 4; 2, p. 11–12]. The establishment of the republic also brought about a revival in the regions of Azerbaijan and led to an increase in the political activity of its population.

With the establishment of the independent Azerbaijan Democratic Republic, the political forces of Azerbaijan faced completely different tasks: protecting and strengthening the independence of Azerbaijan, establishing the foundations of national statehood. Among these tasks, the establishment of the supreme authority in the country – the Constituent Assembly, which was supposed to be formed on the basis of all-democratic principles, occupied an important place. Although the establishment of the supreme authority in the country – the Constituent Assembly – was envisaged within six months in accordance with the decision of the National Council of Azerbaijan dated June 17, 1918, this task was not fulfilled for a number of reasons, mainly due to the events taking place in the region and the world [1, p. 5–6; 2, pp. 28–31; 3, p. 2128]. Since the results of the First World War did not allow holding general, multi-party elections in Azerbaijan, the establishment

of a temporary parliament – the Majlisi-Mabusan was considered necessary in order to ensure the legitimacy of the government. Taking into account the newly created conditions, the National Council of Azerbaijan resumed its activities, at its meeting held on November 19, 1918, it was decided to convene a temporary Parliament – the Majlisi-Mabusan, and a law on the establishment of the Parliament was adopted [3, p. 2129; 2, p. 36].

The Parliament, called the Majlisi-Mabusan (Assembly of Deputies, Representatives), became the supreme representative body in which all regions of Azerbaijan were equally represented in terms of population. The Parliament, in addition to playing an important role in the development of the national identity and national statehood of the Azerbaijani people, became a decisive factor in the implementation of political, economic, and administrative changes in the country, including in the regions, and the main body where the socio-cultural needs of the regional population were brought up for wide discussion [4, p. 211]. An analysis of the 17-month legislative activity of the Parliament shows that among the laws adopted by it during this period, laws related to the socio-economic, political-administrative, cultural-educational issues of various regions of Azerbaijan occupied an important place.

Analysis of the activities of the Parliament shows that deputies from the regions of Azerbaijan were closely involved both in the legislative sphere and in the implementation of internal and foreign policy. The main factor determining the activities of regional deputies in the Parliament was their representation in various factions (some sources use the term “faction” along with the term “parliamentary department” – N.M.), and the declarations voiced by the factions at the first meetings of the Parliament were also their programs of action. The factions and groups of the Parliament, along with national goals, also acted on the interests and ideology of the political force, national minorities they represented [5, p. 158].

The main purpose of the research is to study the political views of regional deputies in the Parliament of Democratic Republic of Azerbaijan and their representative activities in various factions. The historical chronology of the research covers the years 1918–1920s.

Research Methods. During the research, analysis and synthesis methods were used, and the events were approached in the context of a specific historical time. A comparative analysis of facts was carried out to determine the validity of information from various sources. All this made it possible to objectively study the problem.

The scientific novelty. For the first time in the research study, the political views of regional representatives in the Parliament of Azerbaijan and their faction representation in parliament were highlighted as the object of research. In this research, the political views of regional deputies were highlighted in terms of their representation in various factions. Although the socio-political composition of representatives of regions in the Azerbaijani Parliament was different, they took the same active position in discussing and solving the problems of the districts they represented in Parliament. Since the political views of deputies from the regions were different, they were represented in different factions in Parliament.

Literature Review. The first steps towards highlighting the activities of the Azerbaijani Parliament were taken during the Republic, and many authors touched upon various aspects of the work of the Parliament in the pages of periodicals. In this regard, the work “Azərbaycan Cümhuriyyəti” [6] written by the leader of the national movement M.A. Rasulzadeh in 1923 should be specially noted. In the work, the author, along with many aspects of the history of the Republic, also highlighted the activities of the Parliament, and provided extensive information about the establishment of the legislative body, the decisions it made, and the composition of the factions.

After Azerbaijan regained its independence in 1991, ample opportunities arose for an objective study of the history of the ADR, as well as many dark

pages of recent history. During the years of independence, Azerbaijani historians wrote many generalizing works, monographs, and books reflecting the history of the ADR.

Among the research the article by S. Rustamova-Tohidi entitled “Azərbaycan Parlamenti necə yarandı” [7], the processes taking place in Azerbaijan on the eve of the establishment of the Parliament of the Republic and the political conditions that necessitated the establishment of the Parliament are extensively analyzed, and detailed information is provided about the opening ceremony and first session of the Parliament.

In the first volume of the 2-volume work “Azərbaycan parlamentarizmi tarixi” jointly written by M. Gasimli, B. Muradova and V. Gafarov [5], the history of the bodies performing parliamentary functions in Azerbaijan is reflected on the basis of rich sources and literature, and the establishment and activities of the National Council and Parliament of Azerbaijan are highlighted in the general context.

It is necessary to specially mention the 2-volume Encyclopedia of the Azerbaijan Democratic Republic [2; 8] and N. Yagublu's book “Cümhuriyyət qurucuları” [9]. These publications, along with other leaders of the Republic, also contain information about the deputies who represented the regions of Azerbaijan in the Parliament.

The article by Gadimaliyev, A. R. entitled “Organization of parliamentary institutes in Azerbaijan Democratic Republic” examines the constitutional and legal development issues of ADR Parliament [3]. In his another research, named “Evolution of parliamentarism in Azerbaijan: from the 20th century to the present” gives vast analysis of ADR parliament, its activity and composition [4].

The research by Jagodzińska, M. B. “Declaration of Independence of The Democratic Republic of Azerbaijan (1918–1920) – Legal Analysis” author investigates the wide range interpretation of the process of establishment and declaration issues of ADR [1].

Among the sources used when studying the problem, the 895th fund of the State Archive of the Republic of Azerbaijan, where the documents of the Parliament and the personal files of the deputies are stored, was widely used in the research article.

Political views of regional deputies and faction representation in Parliament

The party affiliation of the deputies representing the regions of Azerbaijan in the parliament was diverse. They were represented in each of the four main factions (Musavat and independent, Ittihad, Ahrar, Socialists Union) [10, w. 1–6]. 11 factions and groups were represented in the parliament. By January 16, 1919, the parliament had 83 members, so the quorum for making decisions was set at 41 people [11, p. 55], a year later the number of deputies reached 96 [5, p. 196], but throughout its existence,

the parliament did not have the 120 deputies stipulated by the law. This was due to the fact that as a result of the admission of new members, the departure of some deputies from the parliament, and the change of their factions, the composition of the parliament and the factions was never stable. At the session of the Parliament held on February 25, 1919, the Chairman of the Parliament, H. Agayev, presented the following figures on the number and composition of the factions: Musavat faction 23, Ittihad 11, Ahrar 8; Hummet 4; Socialist Union 7; Neutrals 12; Russian-Slavic Society 5, Armenians 6; Independents 2 deputies [12, p. 303]. However, this composition was not stable and was constantly changing until the last moments of the Parliament's activity.

Most of the regional deputies, when declaring their faction affiliation in the Parliament, indicated the Musavat and Independent faction. These are R. Agabayov (Goychay city), R. Akhundzade (Javad district), B. Rustembayov (Salyan city), A. Sheikhalibayov (Shikalibayov) (Shamakhi city), M. Akhundov (Guba district), H.S. Akhundzade and G.H. Kazimbayov (Lankaran district), A. Rzayev (Ganja city), A. Taghiyev (Aghdash city), M.A. Efandizade (Aresh district), M.S. Akhundzade and J. Sultanov (Zangezour district) [8, p. 233].

Most of the members of the Ahrar faction were elected deputies from the regions: among them were H.H. Efendiyev from Goychay district, H.M.A. Nuruzade from Ganja district, G. Karimov (Kerimoglu) from Nukha district, B.N. Kichikhanov (Kichikkhanli) (Zagatala district), A. Gabulov and B. Gabulov (Zagatala city) (he initially represented the faction of independents. However, at the 133rd session of the parliament on March 11, 1920, B. Gabulov and Mashadi Samad Mammad oglu appealed to the Parliament about their belonging to the "Ahrar" faction [13, p. 848].

As can be seen, unlike other party factions, those represented in the Ahrar faction mainly represented the northwestern (Zagatala and Sheki regions) and western regions (Ganja, Goychay) of Northern Azerbaijan. Unlike other factions, the members of the Ahrar party faction also mainly consisted of people living in the regions.

Many deputies who represented the Ittihad faction were elected members of the Parliament from the districts. I. Akhundov from the Shamakhi district, H. A. Afandizadeh from the Guba district, A. Zizikski from Guba city, J. Lamberanski from Javanshir district, M.A. Efandizade from Arash district, Z. Vazirov from Shusha city, B. Vazirov from Jabrayil district were members of the "Ittihad" faction in the Parliament [8, pp. 72–73].

Most members of the factions that formed the left wing of the Azerbaijani Parliament (Hummet and the Union of Socialists) entered the Parliament as members of the South Caucasus Seym

and the Azerbaijan National Council when it was formed. Many of them (A. Safikurdski, G. Jamalbeyov, I. Abilov, A.H. Garayev, B. Rzayev and others) were originally from the regions, but participated in the Parliament as members of the Socialist faction co-opted on the general party list. Of them, only H.K. Sanily directly represented the region – the Gazakh district [2, p. 463].

The majority of deputies from the regions were represented in the Musavat faction. In the declaration voiced by the faction leader M.A. Rasulzadeh at the parliament meeting on December 10, 1918, the faction, which considered itself a federalist, Turkist and national-democratic force, stated that it would work for the legal strengthening, organization and protection of Azerbaijani independence from abroad, the peaceful resolution of all disputed issues with neighboring states, the establishment of friendly relations with other states, the provision of all political and civil rights and freedoms in the country, and the recognition of the right to cultural and national autonomy of all national minorities [14].

The Socialist faction (14 people) in the parliament was represented by two trends – "Hummet" (Menshevik) and Muslim socialists (national socialists). Three deputies – A. Safikurdskiy, A.A. Sheikhuislamov and A.J. Pepinov – spoke in the Parliament regarding the declaration of the Socialist faction. A. Safikurdskiy stated that the first priority was to address the problems of the peasants, who constituted ninety percent of the population, and that it was important to ensure parliamentary control over the government and resolve border issues between the three republics – Azerbaijan, Georgia, and Armenia [12, pp. 58–63].

The "Ittihad" faction, which formed the right wing of the parliament, was represented in the parliament initially with 11 and later with 14 deputies. Most of the members of the faction were elected members from the regions when the parliament was established – J. Lamberanski, B. Vezirov, H. A. Afandizadeh, Z. Vezirov, A. Zizikski, G. Aliverdiler, A. Amirov, A. Safaraliyev. The party's declaration, read by G. Garabeyli, stated that the main task of the faction was to convene the parliament on democratic grounds, defend the independence of Azerbaijan, and ensure unity among the peoples [15; 16, p. 52–54].

There were several reasons why the Ahrar faction, unlike other factions of the Parliament, submitted its declaration a month later than the opening of the Parliament. The faction itself was organized after the establishment of the Parliament – in late December 1919. Almost all of the members of the faction (A. Gardashov, H.M.A. Nurizade, M.A. Efandizade, K. Kerim, B.N. Kichikkhanov, A. Gabulzade) were elected from the northern and northwestern regions of the country [12, pp. 131–137]. The declaration emphasized that the Azerbaijani Turks were a nation

worthy of independent existence in every respect, that they had the right to occupy a position among civilized nations, and that the main task of the Parliament was to organize a reliable and strong government and ensure control over it, and to draft a fair law for the organization of the parliament. The faction proposed the introduction of an 8-hour working day and a progressive income tax [12, pp. 166–172].

The last faction to make its declaration on behalf of the factions was the Non-Parties faction. In fact, this faction was not a stable faction either in terms of its political position or composition. Some individuals who were initially in the Non-Parties faction joined other factions or acted independently [12, p. 303].

At the 8th session of the Parliament on January 16, 1919, Yusif Ahmadov presented the declaration of the Non-Parties faction. The declaration, which consisted of 8 points, included the organization of a strong army; the election of the Parliament with a four-way system; the implementation of all civil rights and freedoms, the application of a progressive income tax, and the protection of the rights of minority nationalities [17].

Conclusion. It is necessary to specially note the activity of the representatives of the Parliament of the regions of Azerbaijan in strengthening the political, economic, and cultural foundations of national statehood and independence in the country. They actively participated in the discussion of laws, both as members of the faction and as independent deputies, and voiced national issues from the parliamentary rostrum. A number of regional deputies submitted laws to the Parliament for discussion and justified their adoption.

The activities of the Parliament and its members representing the regions, the laws and decisions adopted regarding the situation and development of the regions were of great importance in terms of strengthening the foundations of Azerbaijan's independent statehood and determining the path of its future development.

Despite their short-term activities, the figures representing the regions in the supreme legislative body played an important role in the formation of the tradition of the parliamentary institution formed on the basis of multi-party, multi-mandate elections in the country. Therefore, repeated consideration and study of the lives and activities of these individuals is of exceptional importance in terms of preserving statehood traditions, national-historical values, and passing them on to future generations. At that time, the supreme legislative body openly discussed the country's urgent problems, exchanged views on various issues between factions, sent inquiries to executive authorities, etc. It still retains its relevance today and is a valuable experience in terms of improving parliamentary democracy in Azerbaijan.

Of course, since they were represented in different factions, the attitudes of the deputies elected from the regions to the issues discussed and, in general, to the development problems of an independent state were also different. However, although their political views and political affiliations are different, their activities in the supreme governing body serve one goal – strengthening the foundations of national statehood, solving the socio-economic and cultural-spiritual problems of the regions.

The activities of the Azerbaijani Parliament, including the active participation of regional representatives in the work of the legislative assembly, were a clear example of the widespread presence of parliamentary traditions during Azerbaijan Democratic Republic, and the Republic being a state that is a bearer of democratic values, based on the principles of multi-party, political, national and regional representation.

REFERENCES:

1. Jagodzińska M. B. "Declaration of Independence of the Democratic Republic of Azerbaijan (1918–1920) – Legal Analysis", *Studia Iuridica Cassoviensia*, Vol. 10, No. 1, 2022, pp. 4–11 [in English]
2. Mahmudov Y. (2004) [Encyclopedia of the Azerbaijan Democratic Republic: in 2 volumes, volume I], *Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Ensiklopediyası: 2 cildə, I cild / [və b.]*. Bakı: Lider, 439 s. [in Azerbaijani]
3. Qədiməliyev, A. R. (2023) ["Organization of parliamentary institutes in Azerbaijan Democratic Republic"], *"Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində parlament institutlarının təşkili"*, *Akademik Tarix və Düşüncə Dergisi*, 10 (6), səh. 2125–2138. [in Azerbaijani]
4. Qədiməliyev, A. R. (2023) ["Evolution of parliamentarism in Azerbaijan: from the 20th century to the present"], *"Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində parlament institutlarının təşkili"*, *Akademik Tarix və Düşüncə Dergisi*, 10 (6), səh. 212–213. [in Azerbaijani]
5. Qasımlı, M. (2018) [History of Azerbaijani parliamentarism: in 2 volumes. Volume I] *Azərbaycan parlamentarizminin tarixi: 2 cildə. I cild / M. Qasımlı, B. Muradova, V. Qafarov*. Bakı: Mütərcim, 688 s. [in Azerbaijani]
6. Rəsulzadə, M. Ə. (1990) [Rasulzadeh, M.A. Republic of Azerbaijan] *Azərbaycan Respublikası / M. Ə. Rəsulzadə*. Bakı: Qarağac, 116 s. [in Azerbaijani]
7. Rüstəmov-Tohidi, S. (2019) [How the Azerbaijani Parliament was formed]. *Azərbaycan Parlamenti necə formalaşdı \ Müstəqilliyin çətin yolu. Məqalələr toplusu*. Bakı: ADU. s. 269–300 [in Azerbaijani]
8. *Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası* (2004): [Encyclopedia of the Azerbaijan Democratic Republic: in 2 volumes, volume II]. *Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası 2 cildə, II cild / Y. Mahmudov [və b.]*. Bakı: Lider, 2004, 469 s. [in Azerbaijani]
9. Yaqublu, N. (2018) [Yaqublu, N. Founders of the Republic], *Cümhuriyyət qurucuları/ N. Yaqublu*. Bakı: Nurlar NPM, 504 s. [in Azerbaijani]

10. Azərbaycan Parlamentinin bütün fraksiyalarının üzvlərinin və bitərəf üzvlərinin siyahısı (2012) [List of members of all factions and non-partisan members of the Azerbaijan Parliament] // ARDA (ARSA), f.895, siyahı 1, səh.19, səh. 62. [in Azerbaijanian]

11. İsmayilov, K.N. (2019) [Party and parliament in the political system of the Azerbaijan Democratic Republic (1918–1920)], Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin siyasi sistemində partiya və parlament (1918–1920) / K. İsmayilov. Bakı: Turxan IPO, 2019. 188 s. [in Azerbaijanian]

12. Stenoqrafik hesabatlar (1998) [Azerbaijan Democratic Republic (1918–1920). Parliament (Stenographic reports). Volume I]. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918–1920). Parlament. I cild / Bakı: Azərbaycan, 976 s. [in Azerbaijanian]

13. Stenoqrafik hesabatlar (1998) [Azerbaijan Democratic Republic (1918–1920). Parliament (Stenographic reports). Volume II]. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti

(1918–1920). Parlament. I cild / Bakı: Azərbaycan, 992 s. [in Azerbaijanian]

14. Azərbaycan Məclisi-Məbusanda (1918) [In the Azerbaijani Majlis-Mabusan. Declaration of the Majlis-Mabusan branch of the Turkish Centralist “Musavat” faction]. Türkiyə Mərkəzçi “Müsavat” fraksiyasının Məclisi-Məbusan qolunun Bəyannaməsi // Azərbaycan. 12 dekabr, No 63, s. 2 [in Azerbaijanian]

15. Azərbaycan Məclisində “İttihad” fraksiyasının bəyannaməsi-Məbusan (1918) [Declaration of the “İttihad” faction in the Azerbaijani Majlis-Mabusan], // Azərbaycan. 1918, 13 dekabr, No 64, s. 2. [in Azerbaijanian]

16. Azərbaycan məclisində-Məbusan (1919) [In the Azerbaijani Majlis-Mabusan. 8th session. Declaration of Non-Parties], 8-ci seans. Tərəf olmayanların Bəyannaməsi. // Azərbaycan. 1919, 20 yanvar, No 92, s. 2. [in Azerbaijanian]

Політичні погляди регіональних представників парламенту Азербайджанської Демократичної Республіки (1918–1920 рр.)

Маліклі Нурлана

аспірант, викладач
Бакинського інженерного університету
вул. Гасана Алієва, 120, Баку,
Азербайджан
ORCID: 0000-0002-9450-0828

Основною метою дослідження є вивчення політичних поглядів регіональних депутатів у Парламенті Азербайджанської Демократичної Республіки та їхньої представницької діяльності у різних фракціях. У дослідженні проаналізовано процес визначення громадсько-політичного складу депутатів, які репрезентують регіони в Парламенті Азербайджану, та обмін думками з різних питань між фракціями. У ході дослідження використовувалися методи аналізу та синтезу, події розглядалися у контексті конкретного історичного часу. Проведено порівняльний аналіз фактів визначення достовірності інформації з різних джерел. Усе це дало змогу об'єктивно вивчити проблему.

Методи дослідження. У ході дослідження було використано методи аналізу та синтезу, а події розглядалися в контексті конкретного історичного часу. Проведено порівняльний аналіз фактів визначення достовірності інформації з різних джерел. Усе це дало змогу об'єктивно вивчити проблему.

Наукова новизна статті полягає в тому, що вперше як об'єкт дослідження було виділено політичні погляди представників регіонів у Парламенті Азербайджану та їхнє фракційне представництво у Парламенті. Незважаючи на те, що соціально-політичний склад представників регіонів у Парламенті Азербайджану був різним, вони займали однаково активну позицію в обговоренні та вирішенні проблем округів, які вони представляли у Парламенті.

На закінчення слід зазначити, що, незважаючи на відмінність їхніх політичних поглядів та політичних уподобань, їхня діяльність у вищому законодавчому органі є єдиною метою – зміцненню основ національної державності, вирішенню соціально-економічних та культурних проблем регіонів. Діяльність парламенту Азербайджану, включаючи активну участь регіональних представників у роботі законодавчих зборів, була яскравим прикладом широкого поширення традицій парламентаризму в республіці і того, що республіка є державою, яка є носієм демократичних цінностей, заснованих на принципах багатопартійності, політичного, національного та регіонального представництва.

Ключові слова: Азербайджанська Демократична Республіка, парламент, регіон, округ, депутати, фракція.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

Медведська Вікторія Юріївна
Бадер Антон Васильович
Меженська Олена Володимирівна

Державні комунікації як інструмент легітимізації політичних рішень

УДК 328.1:316.77:32.019.5(477)(045)

DOI [https://doi.org/10.24195/2414-](https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.8)

9616.2025-5.8

Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Медведська Вікторія Юріївна

доктор філософії зі спеціальності

052 «Політологія»,

доцент кафедри політології

і міжнародних відносин

Державного закладу «Луганський

національний університет

імені Тараса Шевченка»

вул. Івана Банка, 3, Полтава, Україна

ORCID: 0000-0001-6817-155X

Бадер Антон Васильович

доктор політичних наук, професор,

директор Навчально-наукового

інституту соціальних і гуманітарних наук

Державного закладу «Луганський

національний університет

імені Тараса Шевченка»

вул. Івана Банка, 3, Полтава, Україна

ORCID: 0000-0002-3670-5753

Меженська Олена Володимирівна

кандидат політичних наук,

доцент кафедри політології

і міжнародних відносин

Державного закладу «Луганський

національний університет імені Тараса

Шевченка»

вул. Івана Банка, 3, Полтава, Україна

ORCID: 0000-0002-1053-5020

У статті досліджується роль державних комунікацій як ключового інструменту легітимізації політичних рішень в Україні. Автори наголошують, що у сучасних умовах повномасштабної війни та інтенсивного інформаційного тиску державні комунікації виконують подвійну функцію: забезпечення прозорості та пояснення суспільству логіки ухвалених рішень, а також захист від дезінформації та ворожих маніпулятивних наративів. Наукова новизна роботи полягає у комплексному аналізі не лише позитивних ефектів, але й ризиків, пов'язаних із комунікативними практиками влади, зокрема небезпеки надмірної централізації, «монополізації тривоги» та цифрового розриву.

Зазначено, що метою статті є з'ясування місця, ролі та ключових актуальних проблем державних комунікацій як інструменту легітимізації політичних рішень в Україні. Заявлено, що застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема описовий, системний, структурно-функціональний, інституціональний, історичний та порівняльний. Використання цих підходів дало змогу проаналізувати місце та значення, механізми функціонування державних комунікацій у контексті їхньої ролі в процесі легітимізації політичних рішень.

У статті окреслено основні підходи до розуміння державних комунікацій у політичному дискурсі, наголошено на їхніх функціях як регулятора соціально-політичних процесів та засобу підтримання стабільності в демократичному суспільстві. Аналізуються приклади з українського досвіду останніх років: реформування мобілізаційної політики, функціонування «Пунктів незламності» та застосунків повітряної тривоги, контрдезінформаційна діяльність Центру стратегічних комунікацій, а також розвиток екосистеми «Дія» як символу цифрової держави. У статті підкреслюється, що ці практики підсилюють довіру громадян, формують відчуття процедурної справедливості та підвищують стійкість політичної влади.

Водночас, автори акцентують на потребі у впровадженні деліберативних механізмів демократії, які забезпечили б ширший простір для критичного публічного діалогу та участі громадян у процесі прийняття рішень. Це дозволило б подолати загрозу формалізації легітимності та зміцнити її внутрішній, ціннісний вимір. Таким чином, дослідження пропонує концептуальні та практичні орієнтири для вдосконалення державних комунікацій в Україні як основи легітимного політичного врядування.

Ключові слова: державні комунікації, легітимізація політичних рішень, інформаційна безпека, дезінформація, цифрова держава, довіра, деліберативна демократія.

Вступ. У сучасних умовах процес легітимізації політичних рішень ускладнюється низкою факторів, серед яких варто виокремити невизначеність та недостатню компетентність управлінських рішень, поширення недостовірної інформації, маніпулятивні практики та цілеспрямовану дезінформацію, що набувають суспільної значущості. У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження проблематики застосування комунікаційних інструментів у сфері державного управління, а також визначення перспектив їх ефективного функціонування в сучасних соціальних структурах.

У зв'язку із комплікацією змісту та структури діяльності суспільства, соціальних організацій і політичних інститутів відбувається стрімке зростання обсягів інформації, що зумовлює підвищення ролі державної комунікації як регулюючого

і координуючого механізму у взаємодії держави й громадянського суспільства, що забезпечує стабільність та ефективність функціонування суспільної системи загалом. Першість у формуванні якісного двостороннього діалогу між органами державної влади та громадянського суспільства сьогодні отримують держави, які досягли стрімкого та масштабного розвитку комунікаційних систем і мереж та забезпечують їхнє ефективне використання у сферах управління.

Сучасний політичний дискурс визначається високим рівнем поляризації, що супроводжується зростанням недовіри до політичних інститутів, органів державної влади та суспільних груп. Апатія виборців, посилення протестних рухів, поширення дезінформації та маніпулятивних практик актуалізують проблему неефективності державних кому-

нікацій. У таких умовах ключового значення набуває пошук нових комунікаційних моделей, здатних забезпечити досягнення суспільного консенсусу, підвищити рівень довіри до політичних рішень і створити передумови для вироблення довгострокових стратегій розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження питань державних комунікацій та легітимізації політичних рішень досить широко представлені в науковій літературі. З'ясуванням даної проблематики займаються українські вчені, такі як О. Антіпова, Н. Баюрко, О. Борисенко, Н. Вінникова, Я. Дибчинська, А. Зінченко, Т. Ломакіна, В. Маракін, І. Тітаренко, К. Чернокалова, Я. Попович та інші. Водночас, даній проблематиці присвячені дослідження зарубіжних вчених, зокрема Р. Батлера, Р. Вуда, В. Даура, П. Долан, А. Рейса, М. Хоуллетт, Т. Чабрая. Однак малорозробленою та недослідженою виступає проблема ролі державних комунікацій як інструменту легітимізації політичних рішень, зокрема в умовах глобальної трансформації суспільств в інформаційно-комунікативні суспільства та в українському суспільно-політичному просторі.

Метою даної статті, що змістовно відрізняє її від інших наукових досліджень виступає з'ясування місця, ролі та ключових актуальних проблем державних комунікацій як інструменту легітимізації політичних рішень в Україні. У межах досягнення поставленої мети першочерговим завданням є визначення сутнісних характеристик та функціонального значення державних комунікацій у суспільно-політичному процесі. Важливим є також з'ясування змісту, специфіки та факторів легітимізації політичних рішень, а також комплексне дослідження сучасних актуальних проблем державних комунікацій як інструменту забезпечення легітимності політичних рішень в Україні.

Методи дослідження. Дослідження ґрунтується на комплексному застосуванні наукових методів. Для досягнення поставленої мети було застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема описовий, системний, структурно-функціональний, інституціональний, історичний та порівняльний. Використання цих підходів дало змогу проаналізувати місце та значення, механізми функціонування державних комунікацій у контексті їхньої ролі в легітимізації політичних рішень. Крім того, за допомогою екстраполяційного методу було досліджено вплив сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на трансформацію комунікаційних стратегій держави та їхнє значення у становленні й розвитку демократичного суспільства в Україні, яке перебуває на етапі адаптації до європейських стандартів.

Результати дослідження. Суспільно-політична трансформація останніх десятиліть у розвинених країнах зумовили зростання значення комунікативної складової політичного процесу, що спричинило

перехід від традиційних підходів до нових моделей демократичного врядування. У цьому контексті особливого значення набувають державні комунікації, які виступають ключовим інструментом легітимізації політичних рішень шляхом залучення громадськості до процесу їхнього обговорення та схвалення. Саме ефективні комунікаційні практики забезпечують легітимність політичних рішень, сприяють підвищенню довіри громадян до державних інституцій та формують підґрунтя для стабільного розвитку демократичних механізмів врядування.

Сучасні демократичні моделі стикаються з низкою викликів: неспроможністю адекватно виражати волю народу як носія суверенітету, кризою довіри до державних інститутів, розривом між декларативними принципами та практикою їх реалізації. У цих ключовими постають комунікативні механізми взаємодії держави та громадянського суспільства, як пропонують інструменти подолання зазначених проблем. У зв'язку з цим орієнтиром взаємодії органів державної влади та громадянського суспільства постає забезпечення діалогу, публічного обговорення суспільно значущих питань і поступова легітимізація політичних рішень через відкриту систему державних комунікацій.

З метою досягнення поставлених завдань наукового дослідження насамперед необхідно з'ясувати сутність та значення терміну «державні комунікації», яке місце та роль вони займають у політичному дискурсі. Аналіз словника «Публічне управління: термінологічний словник» дозволяє зазначити, що під «державними комунікаціями» в українському вжитку розуміється «процес двостороннього спілкування органів державної влади з громадськістю за допомогою різних комунікаційних каналів та інструментів з метою підвищення довіри громадян до влади через процес побудови державної репутації» [2].

О. П. Борисенко, доктор наук з державного управління, у своїй статті «Комунікація як інструмент державного управління: сучасні тенденції» акцентує увагу на важливості місця та ролі державних комунікацій через призму фундаментальних функцій, які вони виконують, а саме: збереження інституційної цілісності державної системи та підтримання суспільної рівноваги, що забезпечує сталість розвитку соціального організму; синхронізація управлінських рішень із реальними потребами та змінами суспільства, що дозволяє державі ефективно адаптуватися до нових викликів; врахування інтересів різних соціальних груп та сприяння формуванню узгоджених рішень, спрямованих на зміцнення суспільної єдності; забезпечення легітимності політичних рішень шляхом отримання суспільної підтримки, що сприяє формуванню довіри до державних інститутів та консолідації громадської думки [1, с. 59].

Виходячи із вищезазначеного, можемо стверджувати, що державні комунікації відіграють особливе значення у соціально-політичному середовищі та сприяють формуванню продуктивного суспільно-комунікаційного простору через канали заохочення діалогових форм комунікації органів державної влади та громадськості [7].

Наступним кроком для досягнення поставлених завдань наукової статті необхідно з'ясувати зміст поняття «політичне рішення» та фундаментальні основи легітимізації як процесу суспільного визнання та схвалення. Зокрема, політологічний енциклопедичний словник визначає політичне рішення як «політичну дію інформованого суб'єкта влади для реалізації певної мети, що передбачає оптимізацію зовнішніх і внутрішніх умов функціонування даного суб'єкта і визначення перспектив його подальшого розвитку» [5, с. 576]. Маємо підкреслити, що рішення є елементом політичного процесу і завжди перебуває у динамічному стані. У даному контексті варто зауважити, що процес легітимізації політичних рішень виступає необхідною умовою для налагодження ефективної комунікації між органами державної влади та громадянського суспільства.

Водночас, легітимність як здатність того чи іншого політичного режиму досягти суспільного визнання та виправдання обраного політичного курсу, прийнятих ним політичних рішень або функціональних змін у структурах влади відрізняє від легітимізації в основному дії та механізми, за допомогою яких влада намагається отримати та зберегти суспільне визнання [5, С. 304–305].

Антоніо Рейс, викладач курсу з політичного дискурсу, окреслює легітимізацію як «процес, за допомогою якого схвалюють або надають право на певний тип соціальної поведінки». Крім того, вчений зазначає, що процес легітимізації реалізується через аргументацію, тобто шляхом надання аргументів, що пояснюють наші соціальні дії, ідеї, думки, висловлювання тощо [15, с. 801–802].

Відтак, можемо стверджувати, що легітимізація політичних рішень виступає фундаментальною засадою для пояснення цілей і наслідків рішень, забезпечення прозорості процесу ухвалення, узгодження інтересів соціальних груп і формування суспільної довіри до інститутів влади.

Політологи Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара відзначають, що ефективність комунікативних технологій легітимізації політичної влади зумовлюється не лише їхнім безпосереднім внеском у процес легітимізації політичного посередництва, але й здатністю формувати комунікативні умови, що забезпечують підвищення рівня довіри між політичними суб'єктами та суспільством, репрезентованим громадською думкою. Ключовою передумовою такої взаємодії виступає реальна орієнтація політичних суб'єктів

на задоволення суспільних інтересів і визнання цінності індивіда як автономної соціальної одиниці, яка заслуговує на повагу, турботу, свободу, довіру та перспективи розвитку [14, с. 47–48]. У цьому контексті максимальна результативність комунікативних технологій легітимізації в межах політичного посередництва досягається через структуровану комунікацію, спрямовану на збереження та утвердження людської гідності.

Збірник під редакцією Роберта Батлера має чітку мету проаналізувати дискурсивні стратегії легітимізації в часи кризи та конфлікту, з ширшою метою започаткувати новий напрямок досліджень легітимізації. Книга методично поділена на три основні розділи для досягнення цієї мети. Перший розділ присвячено аналізу інституційного дискурсу та методів, за допомогою яких політичний дискурс встановлює владу, авторитет і порядок речей. Другий розділ досліджує роль нових медіа в політичному дискурсі, зосереджуючись зокрема на цифрових медіа та рекламних роликах політичних кампаній. Третій і останній розділ зосереджений на ролі метафор та образної мови в політичних суперечках [12, с. 336].

Необхідно зазначити, що значення вище згаданого дослідження полягає не лише у поглибленому аналізі дискурсивних стратегій легітимізації, а й у продукуванні теоретико-методологічних орієнтирів для осмислення державних комунікацій як основоположного механізму легітимізації політичних рішень. Державні комунікації в сучасних умовах постають не просто як інструмент передавання інформації, а як цілісний процес конструювання довіри, формування суспільної згоди та вироблення відчуття політичної доцільності ухвалених рішень. У цьому контексті аналіз інституційного дискурсу, цифрових медіа та мовно-метафоричних практик, представлений у збірнику, відкриває нові горизонти для розуміння того, як комунікаційні стратегії можуть забезпечувати стійкість політичної влади та знижувати ризики делегітимізації в кризових ситуаціях.

У зв'язку з цим доцільно розглянути як в українському політичному середовищі державні комунікації забезпечують легітимізацію політичних рішень, зокрема під час повномасштабної війни росії проти України.

По-перше, комунікації під час реформування мобілізаційної політики за 2023–2024 рр. демонструють механізм «випереджувального пояснення» як складової легітимізації спірних, але необхідних політико-правових норм. Аналітичні огляди демонструють, що урядова й парламентська комунікація про мотиви зниження віку мобілізації, очікувані результати та поетапність імплементації мали за мету зниження невизначеності та нормалізацію нових вимог як «раціонально неминучих» [6]. Паралельно Міністерство оборони

України та Міністерство цифрової трансформації України [4] акцентували на цифровізації сервісів для військових. Мова йде про проєкт Army+, електронні реєстри, які дозволили переводити дискусію з площини «примусу» в площину адміністративної передбачуваності та процедурної справедливості – ключових маркерів легітимності в умовах воєнного стану [10].

По-друге, кризові комунікації щодо безпеки цивільних від повітряних тривог до «Пунктів незламності» виконують роль «матеріалізації державної турботи», конвертуючи політичні рішення у ефективно функціонуючі сервіси [6]. Інституціалізовані канали (мобільні застосунки сповіщень, публічні довідники, інтерактивні карти) знижують транзакційні витрати для громадян і створюють відчуття оперативного контролю держави над ризиками, що підсилює довіру до рішень щодо енергетичної безпеки, евакуації тощо. Дані про мережу «Пунктів незламності» та розвиток застосунків повітряної тривоги ілюструють як сервісна логіка комунікації підкріплює легітимність управлінських дій у пікові періоди ударів по інфраструктурі [11].

Водночас не можна ігнорувати й потенційні ризики. Надмірна концентрація інформаційних потоків у руках держави може створювати ефект «монополізації тривоги», коли громадяни стають залежними від офіційних каналів і сприймають їх як єдине джерело істини. У таких умовах будь-які недоліки від технічних проблем застосунків до невчасних повідомлень здатні знижувати рівень довіри та породжувати підозри щодо приховування частини інформації. Це виступає свідченням, що навіть у випадку високої ефективності державних комунікацій необхідно враховувати їхню вразливість до технічних і когнітивних «збоїв довіри», які можуть частково нівелювати легітимізуючий потенціал [6].

По-третє, контрдезінформаційні практики, які інституційно закріплені через Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, стали одним із ключових інструментів протидії підривному операціям, спрямованим на делегітимізацію політичних рішень в Україні в умовах війни. Їхня ключова функція полягає у створенні своєрідного «санітарного кордону» довкола рішень державних інституцій, що знижує ефективність деструктивних інформаційних впливів і зменшує когнітивну вразливість громадян [6]. Програми з медіаграмотності, відеоматеріали на державних і комерційних медіаплатформах, а також систематична деконструкція російських наративів сприяють формуванню критичного мислення та підтримують здатність суспільства сприймати навіть непопулярні, але стратегічно необхідні рішення як частину раціональної політики. Таким чином, держава використовує інформаційний простір не лише для

оборони, а й для побудови довіри як основи легітимності [13].

Водночас зазначений інструментарій має і низку потенційно проблемних аспектів. Сюди можемо віднести централізацію контрдезінформаційних зусиль у межах державних структур, що створює ризик звуження простору для альтернативних голосів і критичних оцінок та в довгостроковій перспективі може сприйматися як інформаційна монополія. Крім того, сама логіка «захисного кордону» передбачає певне фільтрування повідомлень, що інколи породжує підозри щодо вибіркості або надмірної селективності у представленні фактів. Зокрема, орієнтація на викриття зовнішніх наративів може відтіснити на другий план внутрішню критику з боку громадянського суспільства, позбавляючи комунікаційну систему властивої демократичному суспільству саморефлексії [6].

І зрештою розгляньмо як концепція цифрової держави як каналу легітимзації постає однією з найвиразніших інновацій української політичної комунікації у воєнних умовах. Розширення екосистеми «Дія» та суміжних цифрових сервісів істотно підвищує «видимість» держави як ефективного провайдера публічних благ, трансформуючи саму природу взаємодії громадянина з інституціями [4]. Публічні комунікації про кількісні показники користування застосунком, запуск нових функцій та міжнародне визнання технологічних рішень створюють образ держави, здатної забезпечувати не лише фізичну безпеку, а й адміністративну стабільність у критичних умовах. У межах теоретичних моделей легітимності такий підхід безпосередньо корелює з процедурними та результативними критеріями, а саме прогнозованістю норм та принципів, а також оцінкою досягнутих результатів, що підсилює суспільну готовність сприймати навіть складні чи непопулярні політико-правові норми.

Водночас цифровізація державних комунікацій має і низку неоднозначних аспектів, які у перспективі можуть стати викликом для легітимності. Насамперед залежність громадян від цифрових сервісів породжує ризик «цифрової вразливості»: будь-які технічні проблеми, кібератаки чи обмеження доступу до мережі здатні миттєво підірвати довіру до держави як до надійного партнера [4]. Надмірна концентрація комунікаційних і сервісних функцій у межах однієї платформи формує передумови для інформаційної монополії, що може обмежувати плюралізм та породжувати відчуття «цифрового патерналізму» [4]. Крім того, існує ризик відтворення соціальної нерівності, оскільки не всі громадяни мають однаковий доступ до цифрових ресурсів і це створює «цифровий розрив», у межах якого частина суспільства залишається менш охопленою державними комунікаціями та послугами.

Таким чином, можемо спостерігати, що цифрова держава в умовах війни демонструє висо-

кий потенціал для легітимізації політичних рішень, проте її довгострокова ефективність потребує збалансованого врахування як позитивних, так і проблемних аспектів. Тільки за умови поєднання технологічної інноваційності з прозорістю, інклюзивністю та стійкістю до зовнішніх загроз цифрові комунікації здатні утвердитися як стабільне джерело легітимності політичної влади, а не перетворитися на чинник її вразливості [7, с. 34].

У зв'язку з вище окресленим, маємо підкреслити, що сучасні проблеми державних комунікацій в Україні як інструменту легітимізації політичних рішень безпосередньо пов'язані з умовами повномасштабної війни на території України та постійного інформаційного тиску з боку росії. У цих обставинах державні комунікації виконують подвійну функцію: з одного боку, вони мають забезпечувати прозоре пояснення суспільству причинно-наслідкових зв'язків політичних рішень, з іншого – діяти як захисний бар'єр від дезінформації та ворожих наративів. Проте саме в цій подвійності й виникає низка актуальних проблем. Часто наголошувана «єдність інформаційної безпеки» ризикує перетворитися на надмірну централізацію комунікацій, що знижує якість суспільного дискурсу та обмежує критичне мислення і різноманітність інтерпретацій. Це призводить до ситуації, коли навіть правильно обґрунтовані політичні кроки сприймаються частиною громадян як результат примусу, а не свідомого суспільного вибору. Таким чином, ключова проблема полягає в досягненні балансу між ефективною мобілізацією підтримки та збереженням простору для критичної рефлексії, без якої легітимність набуває радше формального ніж внутрішньо переконливого характеру. Саме тут постає потреба у впровадженні принципів деліберативної демократії, що передбачає інституційне забезпечення якісного публічного діалогу, де громадяни мають реальний вплив на обговорення, оцінку та подальше прийняття рішень органами державної влади [3].

Ще однією проблемною площиною є взаємодія державних комунікацій із цифровим середовищем, яке одночасно відкриває нові можливості для легітимізації рішень і створює серйозні виклики. Екосистема цифрових сервісів, зокрема «Дія», значно розширює інструменти уряду щодо матеріалізації політичних рішень у зручні для громадян послуги, тим самим підсилюючи відчуття процедурної та результативної легітимності. Водночас така «цифрова концентрація» породжує ризик інформаційної монополії й підвищує вразливість системи до кібератак чи технічних збоїв, що здатні миттєво підірвати довіру. Вище нами було встановлено, що варто враховувати й ризик цифрового розриву, оскільки частина населення, яка не має доступу до сучасних технологій або не володіє

достатньою цифровою грамотністю, опиняється поза комунікаційним полем, що ставить під сумнів інклюзивність державних стратегій. У цьому контексті інтеграція деліберативних практик у цифрові комунікації могла б стати шляхом подолання зазначених обмежень: онлайн-платформи для громадських обговорень, електронні консультації та цифрові механізми колективного прийняття рішень не лише підвищують прозорість, а й забезпечують реальну участь громадян у формуванні політики [8, 9]. Таким чином, сучасні державні комунікації в Україні перебувають у стані динамічної напруги: вони зміцнюють легітимність через оперативність і сервісність, але водночас потребують деліберативного підґрунтя, здатного надати їм більшої стійкості й відповідності демократичним стандартам.

Висновки. У статті доведено, що державні комунікації в Україні є визначальним інструментом легітимізації політичних рішень у кризових умовах. Вони виконують не лише інструментальну функцію інформування, але й формують підґрунтя суспільної довіри, сприяють консолідації та підтримці демократичних практик. Водночас виявлено низку проблем, пов'язаних із централізацією інформаційних потоків, ризиками цифрової монополізації та вразливістю до дезінформації. Автори роблять висновок, що для досягнення справжньої легітимності державні комунікації мають бути доповнені елементами деліберативної демократії, інституціоналізованим діалогом між органами державної влади і громадянами, заснованим на прозорості, інклюзивності та повазі до громадської думки.

Державні комунікації у статті розглядаються не як допоміжний інструмент, а як системоутворюючий чинник сучасного врядування, який здатний перетворити політичні рішення з формально ухвалених у суспільно визнані. Їхня ефективність визначається не лише швидкістю поширення інформації, а й здатністю забезпечувати якісний публічний діалог, створювати умови для критичного мислення та зворотного зв'язку. Особливої ваги набуває розвиток цифрових платформ, що поєднують інформаційний, сервісний і демократичний виміри, роблячи комунікацію між державою та суспільством багатовимірною та більш інтерактивною.

Таким чином, автори підкреслюють, що майбутнє державних комунікацій в Україні має ґрунтуватися на поєднанні інноваційних технологічних рішень, стратегій прозорості та розширення участі громадян у процесах прийняття політичних рішень. Лише за таких умов державні комунікації здатні трансформуватися з інструмента кризового управління у стійку основу демократичного врядування, яка забезпечувала б не лише формальне визнання рішень, але й їх глибоке внутрішнє прийняття суспільством.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисенко О., Чернокалова К. Комунікація як інструмент державного управління: сучасні тенденції. *Механізми публічного управління. Публічне управління та митне адміністрування*. № 2 (25), 2020. С. 58–62. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2020/2/12.pdf> (дата звернення: 20.08.2025).
2. Державні комунікації. Е-підручники. URL: https://e-pidruchniki.com/content/1077_derjavni_komunikacii.html (дата звернення: 22.08.2025).
3. Медведська В. Ю. Специфіка становлення й розвитку віртуалізації деліберативного діалогу між громадянами та представниками органів державної влади. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. Львів: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Випуск 36. С. 218–224.
4. Міністерство цифрової трансформації України. «Дія» – екосистема цифрової держави. URL: <https://thedigital.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2025).
5. Політологічний енциклопедичний словник / Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; за ред.: Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ: Генеза, 2004. 736 с.
6. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Аналітичні матеріали та офіційні повідомлення (2023–2025). URL: <https://spravdi.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2025).
7. Baiurko N. Становлення комунікативної діяльності органів державної влади України в контексті розвитку інформаційного законодавства. *Communications and Communicative Technologies*. 2024. № 24. С. 32–40. DOI: <https://doi.org/10.15421/292404> (дата звернення: 17.08.2025).
8. Dryzek J. *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford University Press, 2000. 195 p.
9. Fishkin J. *When the People Speak: Deliberative Democracy and Public Consultation*. Oxford: Oxford University Press, 2009. 255 p.
10. FOI Memo 8786. Swedish Defence Research Agency. URL: <https://foi.se/rest-api/report/FOI%20Memo%208786> (дата звернення: 17.08.2025).
11. Freedom House. *Ukraine: Freedom on the Net 2024*. URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-net/2024> (дата звернення: 17.08.2025).
12. Jérémy Dieudonné, *Political discourse analysis: legitimisation strategies in crisis and conflict*, *International Affairs*, Volume 101, Issue 1, January 2025, P. 336–338. DOI: <https://doi.org/10.1093/ia/iaae287> (дата звернення: 17.08.2025).
13. *Legitimation Technologies as Factors of Political Mediation*. *Evropský politický a právní diskurz*. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2025/2025-12-2/06.pdf> (дата звернення: 20.08.2025).
14. Prymakov K., Stavchenko S., Zienkin M., Vysotskyi O. *Legitimation Technologies as Factors of Political Mediation*. *Evropský politický a právní diskurz*. 2025. Vol. 12, № 2. P. 41–53. DOI: <https://doi.org/10.46340/eppd.2025.12.12.4>.
15. Reyes A. *Strategies of legitimization in political discourse: From words to actions*. *Discourse*

& Society. 2011. Vol. 22, № 6. P. 781–807. DOI: 10.1177/0957926511419927.

REFERENCES:

1. Borysenko, O., & Chernokalova, K. (2020). *Komunikatsiia yak instrument derzhavnoho upravlinnia: suchasni tendentsii* [Communication as a tool of public administration: modern trends]. *Mekhanizmy publicnoho upravlinnia. Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia*, 2 (25), 58–62. Retrieved from <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2020/2/12.pdf> [in Ukrainian].
2. *Derzhavni komunikatsii* [State communications]. E-pidruchnyky. Retrieved from https://e-pidruchniki.com/content/1077_derjavni_komunikacii.html [in Ukrainian].
3. Medvedska, V. Yu. (2021). *Spetsyfika stanovlennia y rozvytku virtualizatsii deliberativnoho dialohu mizh hromadianamy ta predstavnykamy orhaniv derzhavnoi vlady* [Specifics of the formation and development of virtualization of deliberative dialogue between citizens and representatives of state authorities]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filosofsko-politologichni studii*, 36, 218–224. Lviv: Vydavnychy dim “Helvetyka” [in Ukrainian].
4. *Ministerstvo tsyfrovoy transformatsii Ukrainy*. (2025). “Diia” – ekosystema tsyfrovoy derzhavy [“Diia” – ecosystem of the digital state]. Retrieved from <https://thedigital.gov.ua> [in Ukrainian].
5. Shemshuchenko, Yu. S., Babkin, V. D., & Horbatenko, V. P. (Eds.). (2004). *Politolohichni entsyklopedychnyi slovnyk* [Political science encyclopedic dictionary]. 2nd ed., rev. and ext. Kyiv: Heneza, 736 p. [in Ukrainian].
6. *Tsentr stratehichnykh komunikatsii ta informatsiinoi bezpeky*. (2025). *Analitychni materialy ta ofitsiini povidomlennia (2023–2025)* [Analytical materials and official reports (2023–2025)]. Retrieved from <https://spravdi.gov.ua> [in Ukrainian].
7. Baiurko, N. (2024). *Stanovlennia komunikativnoi diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady Ukrainy v konteksti rozvytku informatsiinoho zakonodavstva* [Formation of communicative activity of state authorities of Ukraine in the context of the development of information legislation]. *Communications and Communicative Technologies*, 24, 32–40. <https://doi.org/10.15421/292404> [in Ukrainian].
8. Dryzek, J. (2000). *Deliberative democracy and beyond: Liberals, critics, contestations*. Oxford: Oxford University Press.
9. Fishkin, J. (2009). *When the people speak: Deliberative democracy and public consultation*. Oxford: Oxford University Press.
10. Swedish Defence Research Agency. (2025). FOI Memo 8786. Retrieved from <https://foi.se/rest-api/report/FOI%20Memo%208786>.
11. Freedom House. (2024). *Ukraine: Freedom on the Net 2024*. Retrieved from <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-net/2024>.
12. Dieudonné, J. (2025). *Political discourse analysis: legitimisation strategies in crisis and conflict*. *International Affairs*, 101 (1), 336–338. <https://doi.org/10.1093/ia/iaae287>.

13. Evropský politický a právní diskurz. (2025). Legitimation technologies as factors of political mediation. Retrieved from <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2025/2025-12-2/06.pdf>.

14. Prymakov, K., Stavchenko, S., Zienkin, M., & Vysotskyi, O. (2025). Legitimation technologies as factors

of political mediation. *Evropský politický a právní diskurz*, 12(2), 41–53. <https://doi.org/10.46340/eppd.2025.12.12.4>.

15. Reyes, A. (2011). Strategies of legitimization in political discourse: From words to actions. *Discourse & Society*, 22 (6), 781-807. <https://doi.org/10.1177/0957926511419927>.

State communications as a tool for the legitimization of political decisions

Medvedska Viktoriia Yuriivna

Doctor of Philosophy in Political Science (Specialty 052 "Political Science"), Associate Professor at the Department of Political Science and International Relations
State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University"
Ivana Banka str., 3, Poltava, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6817-155X

Bader Anton Vasylovych

Doctor of Political Sciences, Professor, Director of the Educational and Scientific Institute of Social and Humanitarian Sciences
State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University"
Ivana Banka str., 3, Poltava, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3670-5753

Mezhenska Olena Volodymyrivna

PhD in Political Science, Associate Professor at the Department of Political Science and International Relations
State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University"
Ivana Banka str., 3, Poltava, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1053-5020

The article examines the role of state communications as a key instrument for legitimizing political decisions in Ukraine. The authors emphasize that under the current conditions of full-scale war and intensive information pressure, state communications perform a dual function: ensuring transparency and explaining to society the logic of political decisions, while simultaneously protecting against disinformation and hostile manipulative narratives. The scientific novelty of the work lies in its comprehensive analysis of not only the positive effects but also the risks associated with governmental communication practices, particularly the dangers of excessive centralization, the "monopolization of anxiety," and the digital divide.

The stated purpose of the article is to clarify the place, role, and key current challenges of state communications as an instrument for legitimizing political decisions in Ukraine. The authors apply a set of general scientific and specialized methods, including descriptive, systemic, structural-functional, institutional, historical, and comparative approaches. The use of these methods makes it possible to analyze the significance, functions, and mechanisms of state communications within the broader process of political decision legitimization.

The article outlines the main approaches to understanding state communications in political discourse and emphasizes their role as a regulator of socio-political processes and a means of maintaining stability in a democratic society. It further analyzes examples from Ukraine's recent experience, such as the reform of mobilization policy, the operation of "Points of Invincibility" and air raid alert applications, the counter-disinformation activities of the Center for Strategic Communications, as well as the development of the "Diia" ecosystem as a symbol of the digital state. The study highlights that these practices strengthen public trust, foster perceptions of procedural fairness, and enhance the resilience of political authority.

At the same time, the authors stress the need for the introduction of deliberative democratic mechanisms that would provide broader space for critical public dialogue and citizen participation in decision-making processes. This would help overcome the threat of merely formal legitimacy and reinforce its deeper, value-based dimension. Accordingly, the study offers conceptual and practical guidelines for improving state communications in Ukraine as the foundation of legitimate political governance.

Key words: state communications, legitimization of political decisions, information security, disinformation, digital state, trust, deliberative democracy.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 17.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

Науменко Марина Михайлівна

Вплив стратегічних комунікацій на національну стійкість України в умовах військової агресії з боку Росії

УДК 329.1

DOI [https://doi.org/10.24195/2414-](https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.9)

9616.2025-5.9

Стаття поширюється на умовах ліцензії

CC BY 4.0

Науменко Марина Михайлівна
аспірантка кафедри політичних наук
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
ORCID: 0009-0005-1034-5197

Повномасштабна війна Російської Федерації проти України актуалізувала питання стратегічних комунікацій як ключового інструмента забезпечення державної стійкості. Інформаційний простір став однією з основних сфер протистояння, у якій визначаються здатність суспільства зберігати єдність, довіру до державних інституцій і сталість підтримки міжнародних партнерів. У цих умовах комунікації виконують функції оборони інформаційного суверенітету, мобілізації громадян, протидії дезінформації та легітимації політичних рішень.

Метою дослідження є аналіз трансформації стратегічних комунікацій України та оцінка їхнього впливу на забезпечення національної стійкості в умовах збройної агресії РФ. Методологічну основу становлять системний і інституційний підходи, контент-аналіз нормативних актів, офіційних комунікацій, аналітичних матеріалів, а також інтерпретація даних соціологічних досліджень.

Результати дослідження демонструють, що система стратегічних комунікацій України пройшла певний розвиток від нормативно визначеної моделі до операційно адаптивної, орієнтованої на швидке реагування на інформаційні загрози. Посилилися інституції протидії дезінформації, сформовано підхід «єдиного голосу держави», розширено роль цифрових платформ, зросла участь громадянського суспільства й волонтерських спільнот у комунікаційному процесі. Стратегічний наратив, зосереджений на цінностях свободи, гідності та європейського майбутнього України, став центральним інструментом національної консолідації та міжнародної підтримки.

З огляду на це можемо зробити висновок, що стратегічні комунікації становлять у секторі безпеки і оборони, впливають на психологічну стійкість суспільства та посилюють міжнародну суб'єктність держави. Перспективними напрямками розвитку є посилення інформаційної присутності України на міжнародному рівні та паралельне нарощування спроможностей державних та місцевих інституцій і перехід до «наративу відновлення», що стане підґрунтям для повоєнної модернізації та зміцнення демократичного розвитку України.

Повномасштабна війна Російської Федерації проти України актуалізувала питання ефективності стратегічних комунікацій як інструмента державної стійкості. Інформаційний простір став ключовою сферою протистояння, у якій визначається здатність суспільства зберігати єдність і довіру до рішень держави, а також підтримка міжнародної коаліції союзників України. Метою статті є дослідити трансформацію підходів до стратегічних комунікацій України у 2022–2025 рр. та оцінити їхній вплив на забезпечення національної стійкості. Методологічну основу становлять аналіз нормативних документів, аналітичних матеріалів, звітів державних інституцій, соціологічних даних та емпіричних кейсів реагування на дезінформацію.

Результати демонструють еволюцію від нормативної до операційно адаптивної системи комунікацій, здатної до швидкого реагування на загрози. Особливого значення набули інституції протидії дезінформації, узгодженість державних повідомлень, застосування моделі «єдиного голосу», цифрові канали, стратегічний наратив та участь громадянського суспільства. Практики України підтверджують, що комунікаційні механізми є важливим чинником довіри, консенсусу і міжнародної підтримки. Наукова новизна полягає в комплексному аналізі ролі державних і суспільних акторів у зміцненні інформаційної стійкості. Перспективи пов'язані з наративним переходом до тем відновлення, посиленням роботи на міжнародному та національному рівні, водночас, а також розвитком місцевих комунікаційних спроможностей.

Ключові слова: стратегічні комунікації, інформаційна політика, стратегічний наратив, дезінформація, інформаційна безпека, публічна дипломатія, гібридна війна, комунікації, державна стійкість, національна стійкість, міжнародна підтримка.

Вступ. Інформаційна агресія РФ є невід'ємною складовою її збройного наступу проти України. Ще до початку повномасштабного вторгнення Україна зазнавала системних деструктивних інформаційних впливів, спрямованих на підрив державної стабільності. У воєнних умовах інформаційний вимір перетворився на один із ключових сфер де вирішується здатність держави зберігати стійкість перед зовнішніми загрозами. Росія застосовує інформаційний тиск для руйнування внутрішньої згуртованості українського суспільства та висна-

ження міжнародної підтримки, яка забезпечує обороноздатність України. За таких умов стратегічні комунікації відіграють визначальну роль як інструмент захисту інформаційного суверенітету, підтримки єдності громадян і мобілізації міжнародної солідарності.

Значення стратегічних комунікацій відіграє важливу роль у формуванні міжнародного іміджу України та протидії деструктивним інформаційним впливам [8]. Та із початком повномасштабної збройної агресії РФ у 2022 році їхня роль істотно

зросла: комунікації набули оборонного виміру, стали важливою складовою сектору національної безпеки та однією з передумов суспільної згуртованості.

За цих умов аналіз трансформації стратегічних комунікацій України у згаданий вище період є необхідним для розуміння механізмів підтримки державної стійкості й ухвалення політичних рішень в умовах масштабних безпекових викликів.

Мета та завдання. Мета статті полягає у теоретико-методологічному та практичному обґрунтуванні ролі стратегічних комунікацій у забезпеченні стійкості держави під час повномасштабної війни, а також у визначенні основних напрямів їх трансформації в Україні у 2022–2025 рр.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- проаналізувати концептуальні підходи до залучення стратегічних комунікацій у сфері інформаційної політики та національної безпеки;
- окреслити функціональну роль стратегічних комунікацій в умовах збройної агресії Росії проти України;
- дослідити інституційні та організаційні зміни системи стратегічних комунікацій України в умовах воєнного стану;
- розкрити особливості формування стратегічного наративу;
- проаналізувати практики протидії дезінформації та їх вплив на громадську думку;
- сформулювати рекомендації щодо удосконалення стратегічних комунікацій на етапі відновлення.

Методи дослідження. У статті застосовано комплексну методологію, що ґрунтується на:

- системному підході – для розгляду стратегічних комунікацій як інтегрованої складової сектору безпеки й оборони;
- інституційному аналізі – для оцінки трансформації державних структур стратегічних комунікацій;
- аналізі нормативних-правових актів та інформаційно-аналітичних матеріалів;
- аналізі впливу публічних комунікацій представників влади, що здійснюються через офіційні канали інформування;
- аналізі звітів профільних органів та міжнародних аналітичних центрів.

Застосування зазначених методів забезпечило всебічність і наукову обґрунтованість дослідження.

В українському нормативному полі стратегічні комунікації визначаються як скоординована діяльність державних органів, спрямована на забезпечення національних інтересів в інформаційній сфері [17]. Їх інституціоналізація відбулася у відповідь на зростання масштабів інформаційної агресії та посилення гібридних загроз проти України, що вимагало від держави нових управлінських рішень у сфері захисту інформаційного суверенітету [15].

Ключовим елементом концепту є координація між органами влади, що забезпечує узгодженість зовнішнього та внутрішнього інформаційного впливу. На нормативному рівні це охоплює повноваження МЗС України у сфері публічної дипломатії та міжнародної комунікації [7], а також діяльність парламенту з інституціоналізації відкритих комунікацій [6].

Ураховуючи зростання ролі інформаційного простору як простору протистояння, сучасні дослідники підкреслюють, що інформаційні війни спрямовані на формування політичної поведінки громадян [1, 14]. На думку українських експертів, такі впливи становлять реальну загрозу національній безпеці, оскільки націлені на підірив довіри населення за рахунок реалізації деструктивних інформаційних впливів [2, 10].

Стратегічні комунікації як інструмент державної політики забезпечують узгоджене подання інформації, спрямоване на підтримку національної безпеки [15]. У періоди криз та війни вони виконують превентивну та захисну функцію – спростовують дезінформацію, формують правильне розуміння загроз і мотивують населення до спротиву.

Євроатлантичний контекст також відіграє суттєву роль у розвитку стратегічних комунікацій державної влади України. Системна взаємодія з НАТО сприяє впровадженню принципів єдиного комунікаційного голосу, а також управління сприйняттям союзників та громадськості [9].

Важливе місце у концепції стратегічних комунікацій займає стратегічний наратив – система смислів, яка забезпечує суспільне розуміння сенсу боротьби, мотивує громадян до спротиву та легітимує політичні рішення уряду [3]. Наратив задає рамку інтерпретації конфлікту: «хто ми?», «чому боремось?», «яку майбутню перемогу творимо?».

Таким чином, стратегічні комунікації забезпечують не тільки поширення інформації, а й конструювання реальності, в якій громадяни відчувають себе суб'єктами боротьби за свободу та майбутнє.

Від початку повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році стратегічні комунікації перетворилися на один із ключових чинників державної обороноздатності та захисту інформаційного суверенітету.

За оцінками Шведського агентства оборонних досліджень FOI, Україна сформувала поліфонічну модель стратегічних комунікацій, що поєднує державні інституції, сили оборони, медіа, бізнес та громадянське суспільство в єдине комунікаційне середовище.

Єдність українського суспільства стала ключовим фактором стійкості держави та легітимності ухвалених рішень. Зокрема, у 2022–2024 рр. довіра до Збройних Сил України стабільно перевищувала 90%, а висока підтримка Президента України демонструвала готовність суспільства до тривалого спротиву агресії [5].

Позитивний наратив незламності, свободи та гідності формує морально-психологічну основу стійкості, що відповідає теоретичній концепції стратегічних наративів у сучасних конфліктах.

Українська система стратегічних комунікацій реалізується як всеохоплюючий підхід (whole-of-society), що забезпечує оперативність реагування та високу адаптивність [5]. Ця модель унікальна тим, що поєднує директивність державного рівня з горизонтальною взаємодією активних громадян, журналістів, волонтерів та IT-сектору.

Не менш важливим аспектом є забезпечення інформаційної безпеки: координація загальнонаціонального медіапростору, робота телемарафону та інституційне реагування на ІПСО РФ мінімізували ризики паніки та хаосу [16].

Центр протидії дезінформації при РНБО (далі – Центр) забезпечує систематичний моніторинг і спростування маніпулятивних наративів РФ. Центр виконує функції постійного моніторингу інформаційного простору, виявлення та спростування дезінформаційних кампаній РФ, а також оцінки їхнього потенційного впливу на громадську думку та безпекову ситуацію в Україні. Діяльність Центру охоплює аналіз хибних наративів, оперативне інформування населення щодо загроз, підготовку аналітичних матеріалів для ухвалення рішень у секторі безпеки й оборони, а також взаємодію з міжнародними партнерами у сфері протидії гібридним загрозам. Публічна комунікація Центру спрямована на підвищення стійкості суспільства, зміцнення довіри до офіційних повідомлень та нейтралізацію інформаційно-психологічних операцій противника [11].

Варто зазначити що суттєвим елементом комунікаційної стійкості є міжнародний вимір. Україна послідовно формує образ держави, що бореться за міжнародне право, демократію та безпеку Європи [7; 4].

У 2025 році Уряд України затвердив оновлений Операційний план реалізації Стратегії комунікацій з питань європейської інтеграції до 2026 року, який передбачає координацію діяльності органів влади, залучення місцевого самоврядування, медіа та громадських організацій [7].

Україна продемонструвала, що стійкість держави формується не лише матеріальними ресурсами, а й довірою, єдністю та силою стратегічних смислів. Її досвід уже вивчається партнерами ЄС і НАТО як приклад ефективної оборонної комунікації, здатної протистояти агресору та одночасно зміцнювати демократичний розвиток [5; 4].

Водночас попри значні успіхи в побудові партнерської взаємодії з міжнародними партнерами країни Європи та США, зберігаються виклики щодо ефективності меседжів у країнах Глобального Півдня, використання противником нових технологій інформаційного впливу, включно з deepfake,

та ризик втрати міжнародних аудиторій від теми війни [5; 13].

Та навіть в умовах російської агресії, що триває з 2014 року, розвиток стратегічних комунікацій України не зупинявся. Яскравим прикладом цього є поступовий перехід від переважно нормативної рамки до операційно орієнтованої моделі, спрямованої на забезпечення оперативного реагування на потенційні та актуальні інформаційні загрози. У контексті війни стратегічні комунікації набули значення критичного інструмента підтримки державної стійкості та єдності суспільства.

Суттєве розширення спроможності стратегічних комунікацій відбулося через розвиток інституцій протидії дезінформації. Центр протидії дезінформації при РНБО України у 2022–2025 рр. виконує функцію постійного моніторингу та аналізу інформаційних загроз, адаптуючи методи реагування до тактики російських ІПСО та нових форматів хибного контенту [11].

Комунікації Офісу Президента України та Кабінету Міністрів стали центральним механізмом синхронізації офіційних повідомлень. Створення телемарафону «Єдині новини» як інструмента кризового інформування дозволило швидко формувати єдину інформаційну картину для населення в умовах дезінформаційного тиску [12]. Разом з тим незалежні експертні огляди засвідчують, що централізація телепростору вже у середньостроковій перспективі вимагає переформатування з метою збереження конкурентності медіасередовища та довіри громадян.

Яскравим проявом трансформації інформаційного простору в умовах війни та підвищення ролі цифрових комунікаційних платформ є масове використання месенджерів, передусім Telegram. Якщо до 2022 року він виконував переважно функцію альтернативного джерела інформації, то з початком повномасштабного вторгнення перетворився на один із ключових каналів офіційної комунікації – держава через нього поширює оперативні попередження про ракетні атаки, правила поведінки під час загроз, звернення військово-політичного керівництва та інші критично важливі повідомлення.

Водночас, з огляду на воєнні дії, зростає важливість контролю за інформацією у відкритому доступі, оскільки поширення чутливих даних може бути використане противником у межах інформаційно-психологічних операцій.

Попри це, міжнародні організації відзначають, що цифрова мобільність української комунікації стала одним із чинників збереження інформаційної суб'єктності України в умовах війни [11].

Міжнародні аналітичні оцінки підкреслюють, що загальним змістовним вектором трансформації стратегічних комунікацій стало впровадження моделі «єдиного голосу держави», яка перед-

бачає узгодженість наративів і повідомлень між центральними органами влади, сектором оборони та зовнішньополітичними інституціями [5]. Водночас українська система стратегічних комунікацій функціонує поліфонічно – у взаємодії з громадянським суспільством, волонтерськими мережами, незалежними медіа й цифровими спільнотами.

Результатом трансформації стало формування адаптивної, стійкої та технологічно розвинутої системи комунікацій, здатної працювати у середовищі інтенсивного інформаційного тиску [5; 4]. Це дозволяє державі не лише протидіяти дезінформаційним кампаніям РФ, але й підтримувати консолідованість суспільства, забезпечувати прогнозованість міжнародних оцінок своєї політики та зміцнювати спроможність до довготривалої оборони.

Саме тому стратегічний наратив України під час повномасштабної війни виконує ключову роль у поясненні сенсу спротиву українського суспільства, легітимації оборонних рішень держави та мобілізації міжнародної підтримки. У політичній науці стратегічний наратив розглядається як цілісна система смислів, що формує узгоджене бачення подій, спрямоване на забезпечення підтримки державної політики з боку внутрішніх і зовнішніх аудиторій, а також на вплив на їхнє сприйняття реальності [15].

Змістовна складова українського наративу зосереджується на праві народу України на свободу, самовизначення та захист демократичного вибору. Таке позиціонування створює чітке розмежування між Україною як частиною європейського цивілізаційного простору та Російською Федерацією як агресором, що прагне знищити українську державність [13]. Дослідники підкреслюють, що цей наратив виконує ключову роль у мобілізації суспільства, формуванні суспільної стійкості й посиленні внутрішньої ідентичності в умовах тривалого протистояння [8].

Інформування населення з блоку Президента України та ключових державних інституцій формує ефект співучасті громадян у боротьбі. Звернення вирізняються актуальністю, послідовністю й акцентом на спільній відповідальності за майбутнє країни. Аналітики зазначають, що важлива роль таких звернень – підтримка відчуття контролю й здатності діяти в умовах загрози [16].

Невід'ємним інструментом формування наративу стало використання цифрових і візуальних каналів комунікації. Офіційні акаунти в соціальних мережах відіграють роль оперативних майданчиків для поширення смислів та формування образу України як сучасної, відкритої й технологічної держави. Дослідження показують, що візуальні наративи державних комунікаційних команд сприяють персоніфікації війни через історії реальних людей та символи опору [17].

Особливе значення має наратив для міжнародної аудиторії. Україна послідовно комунікує, що боротьба ведеться не лише за власну територіальну цілісність, а й за міжнародний правопорядок і стабільність Європи. Це стає аргументом на користь довгострокової міжнародної підтримки – військової, політичної та економічної.

Додатковим викликом є посилення інформаційної присутності України в країнах Глобального Півдня, де радянські наративи та сучасна російська пропаганда досі мають значний вплив [18]. Тому стратегічний наратив України адаптується для аудиторій із різними геополітичними поглядами – через пояснення глобальних наслідків агресії РФ та демонстрацію внеску України у підтримку світової безпеки.

Значна частина наративної роботи спрямована на спростування російських маніпуляцій, що прагнуть подати війну як «внутрішній конфлікт» або «боротьбу великих держав». Український наратив протидіє цим повідомленням через чітке маркування агресора, документування злочинів РФ та акцент на праві України на самооборону [4].

Дослідники звертають увагу на феномен «connective strategic narrative» – коли громадяни, інституції, волонтери та діаспора активно долучаються до поширення офіційних смислів, що посилює їх природність і легітимність серед аудиторій [19]. Це особливо важливо у цифровому середовищі, де довіра до незалежних джерел інколи перевищує довіру до державних.

Результати. Стратегічний наратив України забезпечує не лише внутрішню консолідацію суспільства, але й посилює міжнародну суб'єктність держави, зміцнюючи її дипломатичні й безпекові позиції. Його здатність адаптуватися до різних аудиторій і каналів комунікації визначає ефективність протидії агресору та є вагомим чинником державної стійкості в умовах затяжної війни.

Разом з тим повномасштабна війна РФ проти України супроводжується інтенсивним застосуванням інформаційно-психологічних операцій, спрямованих на підірив внутрішньої стійкості держави. У 2022–2025 рр. російські дезінформаційні кампанії систематично намагалися впливати як на українську, так і на міжнародну аудиторію – провокувати панічні настрої, послаблювати довіру до інститутів влади, дискредитувати оборонні рішення та делегітимізувати зовнішню підтримку України. Центр протидії дезінформації при РНБО України фіксує регулярні хвилі ІПСО, синхронізовані з військовими подіями й внутрішньополітичним контекстом держави [11].

Основні дезінформаційні наративи РФ були спрямовані на дискредитацію української армії та політичного керівництва, створення образу внутрішньої нестабільності, представлення допомоги партнерів як неефективної або корупційної.

Значне місце посідали теми «зовнішнього управління», «втоми Заходу», «неефективності мобілізації» та «невідворотності поразки». Суттєвим елементом впливу стали спроби розпалити протиріччя між військовими і політиками та послабити довіру до демократичних інституцій.

Результати міжнародних досліджень підтверджують, що споживання російських або проросійських медіа знижує підтримку демократичних процесів та послаблює ідентифікацію з Україною, одночасно підвищуючи сприйнятливість до фейкових повідомлень про війну [20]. Це підкреслює, що інформаційна безпека є критичним елементом загальної безпеки держави.

Українська система стратегічних комунікацій відповіла на загрози через поєднання оперативного реагування та проактивного продукування смислів. З перших днів вторгнення активізувалися офіційні канали комунікації, включно зі щоденними повідомленнями Генерального штабу, роз'ясненнями рішень уряду, оновленнями щодо загроз для цивільного населення. Важливим напрямом стала боротьба з панічними настроями: швидке спростування фейків про «оточення столиці», «крах економіки» та «втечу керівництва» суттєво обмежило ефективність перших хвиль російських ІПСО.

У порядку денному державних комунікацій посилювалися позитивні мобілізуючі кейси. Зокрема, міжнародна платформа United24 стала дієвим інструментом демонстрації результатів підтримки України партнерами й громадянами інших країн [21]. Бренд «BRAVE» позиціонував Україну як державу, що захищає свободу і майбутнє Європи. Такі кампанії відігравали водночас іміджеву й дипломатичну роль – впливали на рішення партнерів щодо оборонної та фінансової допомоги.

Значну роль відіграли комунікації безпеки, спрямовані на раціоналізацію поведінки громадян у періоди загрози: інформаційні кампанії щодо дотримання правил під час повітряних тривог, антипанічні роз'яснення щодо стабільності енергосистеми після атак на критичну інфраструктуру, інформаційний супровід евакуацій. Такі повідомлення сприяли збереженню громадського порядку, довіри до державних рішень і зменшенню психологічного впливу атак противника.

Зміна інформаційних звичок населення стала фактором підвищення ефективності державної комунікації. Офіційні Telegram-канали стали головними джерелами оперативної інформації, що підтримувало залученість суспільства до спротиву.

Дані соціологічних опитувань підтверджують ефективність цих підходів: як вже вище зазначено, довіра до Збройних Сил України впродовж 2022–2024 рр. переважно перевищувала 90%. Довіра до волонтерських організацій – 80%, що загалом забезпечувало легітимність рішень держави в обо-

ронній політиці [5]. Попри коливання довіри до окремих органів влади, загальна підтримка курсу держави на спротив агресії залишалася стабільною.

Таким чином, практичний досвід України свідчить, що ефективна протидія дезінформації не зводиться до блокування ворожих каналів. Вона потребує комплексної системи дій – інформаційного захисту, проактивного формування наративів, технологічної адаптивності та тісної взаємодії державних інституцій із громадянським суспільством. Саме ці чинники дозволили Україні зберегти інформаційну стійкість і забезпечити широку внутрішню й міжнародну підтримку в умовах затяжної війни.

Подальший розвиток стратегічних комунікацій України потребує одночасного забезпечення інформаційної стійкості під час війни й підготовки системи державних комунікацій до післявоєнного періоду. Це вимагає послідовної роботи в трьох напрямках – міжнародна комунікація, інституційне зміцнення та наративне оновлення.

Одним із ключових завдань є посилення інформаційної присутності України в медіапросторі Європи та США. Паралельно необхідно вибудовувати довгострокову інформаційну політику щодо країн Глобального Півдня. Історичні зв'язки з Росією, радянська спадщина та поширення маніпулятивних наративів створюють там особливо сприятливі умови для деструктивних інформаційних впливів. У міжнародних дослідженнях наголошено, що РФ продовжує мати комунікаційні переваги у цих регіонах саме через свій образ «визволителя» та «стабілізатора» [10].

Для України це означає необхідність адаптації комунікаційних стратегій до локальних медіа, створення контенту регіональними мовами, активного залучення місцевих лідерів думок. Розробка мікро-регіональних кампаній із акцентом на гуманітарну складову, розвиток інфраструктури й технологічну підтримку може зміцнити довіру й мінімізувати можливості ворожих впливів.

З інституційної точки зору важливим є розвиток спроможностей на місцевому рівні. Дослідження свідчать, що громадяни значно більше довіряють органам місцевого самоврядування, волонтерам і громадським активістам, ніж центральним інституціям у кризовий період [11]. Це створює передумови для побудови ефективних вертикалей комунікації «центр – регіони»: формування комунікаційних команд у громадах, розвиток локальних цифрових каналів, синхронізація наративів із національними пріоритетами. Важливим стає спрощення процедур взаємодії між державними та громадськими структурами, підготовка фахівців на місцях з медіаграмотності й кризового інформування.

У контексті ризиків медіапростору актуальним є забезпечення балансу між свободою слова й національною інформаційною безпекою. Ана-

ліз медіа-середовища свідчить, що контент, який ретранслює проросійські наративи або дезінформацію, підриває легітимність держави та демократичні процеси [9]. Тому доцільним є формування чіткої політики щодо регулювання інформаційного простору на основі принципів пропорційності й прозорості: незалежний моніторинговий орган, підзвітний парламенту, може оцінювати інформаційні ризики та рекомендувати заходи реагування без надмірного втручання.

Динамізм інформаційного середовища зумовлює потребу в розвитку аналітичних спроможностей системи стратегічних комунікацій. Доцільним є створення централізованої платформи збору даних щодо медіа-активності, інформаційних атак, ефективності наративів і цифрових кампаній. Спільна робота держави, академічної спільноти та ІТ-сектору дозволить прогнозувати сценарії впливу й оцінювати результативність комунікацій. Найкращі світові практики можуть бути адаптовані під український контекст.

У середньостроковій перспективі доцільним є перехід від «наративу виживання» до «наративу відновлення». Комунікації мають акцентувати увагу не лише на спротиві, але й на розвитку – інноваційній модернізації, демократичних інституційних змінах, європейській інтеграції, зеленій трансформації, відбудові громад. Такий змістовий зсув здатний зменшити інформаційну втому, зміцнити громадську єдність і сприяти залученню міжнародних партнерів та інвестицій. Саме перехід до комунікації майбутнього стане основою для довгострокової стійкості держави.

Реалізація цих напрямів – міжнародного, інституційного та комунікаційно-наративного – створить системну стратегію розвитку стратегічних комунікацій України. Вона підсилить суб'єктність держави у глобальному вимірі та забезпечить умови для демократичної модернізації у післявоєнний період.

Висновки. Розвиток стратегічних комунікацій України у умовах війни підтвердив їхню ключову роль у забезпеченні національної стійкості в умовах російської агресії. Стратегічні комунікації стали інтегральним елементом сектору безпеки й оборони, інструментом формування довіри, суспільної згуртованості та підтримки міжнародної суб'єктності держави.

Українська система стратегічних комунікацій пройшла трансформацію від нормативно визначеної моделі до операційно адаптивної, спроможної швидко реагувати на зміни безпекового й інформаційного середовища. Поєднання «єдиного голосу держави» з активною участю громадянського суспільства, незалежних медіа й цифрових спільнот забезпечило ефективну протидію інформаційно-психологічним операціям та збереження високого рівня довіри до інституцій.

Формування стратегічного наративу, заснованого на цінностях свободи та права на оборону, сприяло мобілізації населення й стабільному рівню міжнародної підтримки України. Важливою складовою стало впровадження механізмів протидії дезінформації й розвиток цифрових каналів державних комунікацій, що дозволило зберегти інформаційну ініціативу.

Попри досягнення, зберігаються стратегічні виклики: інформаційний вплив РФ у країнах Глобального Півдня, ризики інформаційної втоми, потреба зміцнювати спроможність місцевих комунікаційних структур та зберігати баланс між безпекою і свободою слова. Подолання цих викликів визначатиме подальшу еволюцію системи стратегічних комунікацій.

Отже, стратегічні комунікації стали важливим фактором зміцнення державності України в умовах війни та мають залишатися пріоритетним напрямом розвитку як під час воєнного стану, так і на етапі післявоєнної відбудови й демократичної модернізації держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Валюшко І. О. Основні виклики і загрози в епоху інформаційних війн // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2016. № 12. С. 142–147.
2. Дубов Д. В. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації // Стратегічні пріоритети. 2016. № 2. С. 9–23.
3. Закон України. Про рішення РНБОУ від 2.09.2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України № 555/2015 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>
4. Закон України. Про затвердження Положення про МЗС України: Постанова КМУ № 281 від 30.03.2016 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-p>
5. Київський міжнародний інститут соціології. Динаміка довіри до суспільних інституцій в Україні, 2023–2024 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://kiis.com.ua>
6. Комунікаційна стратегія Верховної Ради України на 2017–2021 роки [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0486004-17>
7. Міністерство закордонних справ України. Офіційні заяви та комунікації 2022–2025 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mfa.gov.ua>
8. Науменко М. М. Стратегічні комунікації в інформаційній політиці України // Бізнес-адміністрування та публічне управління. Київ: КНТЕУ, 2019. С. 205–210.
9. Петров В. В. Щодо становлення системи стратегічних комунікацій органів державної влади у контексті розвитку відносин з НАТО // Збірник наукових праць НАДУ. 2016. С. 24–29.
10. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни: монографія. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 497 с.

11. Центр протидії дезінформації при РНБО України. Звіти 2022–2025 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cpd.gov.ua/category/reports/>

12. Center for Countering Disinformation at the NSDC of Ukraine. Reports 2022–2025 [Electronic resource]. Available at: <https://cpd.gov.ua/category/reports/>

13. Detector Media. Моніторинг телемарафону «Єдині новини» й ефіру «Першого каналу» за 13–14 жовтня 2025 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://detector.media/shchodenni-telenovini/article/243963/> (26.10.2025).

14. Dimitriu G. R. Winning the story war: Strategic narrative and conflict // *Public Relations Review*. 2012. № 38. P. 195–207. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0363811111001925>

15. EU External Action Service. Strategic Communication and Support to Ukraine. 2024 [Electronic resource]. Available at: <https://eeas.europa.eu>

16. FOI – Swedish Defence Research Agency. Ukraine Strategic Communications Assessment 2023–2024 [Electronic resource]. Available at: <https://www.foi.se>

17. Lawfare Media. The Russia–Ukraine war and historical memory in the Global South(s). 30.12.2024. Available at: <https://www.lawfaremedia.org>

18. Reporters Without Borders. Press Freedom in Ukraine during War: Analytical Review. 2024 [Electronic resource]. Available at: <https://rsf.org>

19. Szostek J., Orlova D. Free speech versus defence of the nation? The media as sources of national insecurity in Ukraine // *European Security*. 2024. P. 1–27. Available at: <https://doi.org/10.1080/09662839.2023.2231369>

20. The advantages of the connective strategic narrative during the Russian–Ukrainian war // *Frontiers in Political Science*. 2025. Article 1434240. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1434240>

21. UNITED24 – The initiative of the President of Ukraine [Electronic resource]. Available at: <https://u24.gov.ua> (Accessed 26 October 2025).

REFERENCES:

1. Valiushko, I. O. (2016). Osnovni vyklyky i zahrozy v epokhu informatsiinykh viin [Main challenges and threats in the era of information wars]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 12, 142–147 [in Ukrainian].

2. Dubov, D. V. (2016). Stratehichni komunikatsii: problemy kontseptualizatsii ta praktychnoi realizatsii [Strategic communications: conceptualization and practical implementation issues]. *Stratehichni priorytety*, 2, 9–23 [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy. (2015). Pro rishennia RNBOU “Pro novu redaktsiiu Voiennoi doktryny Ukrainy” [On the new edition of the Military Doctrine of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015> (Accessed: 26 October 2025).

4. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2016). Pro zatverdzhennia Polozhennia pro MZS Ukrainy [On approval of the Regulation on the MFA of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-p> (Accessed: 26 October 2025).

5. Kyiv International Institute of Sociology. (2023–2024). *Dynamika doviry do suspilnykh instytutstii v Ukraini* [Dynamics of public trust in institutions in Ukraine]. Retrieved from <https://kiis.com.ua> (Accessed: 26 October 2025).

6. Komunikatsiina stratehiia Verkhovnoi Rady Ukrainy na 2017–2021 roky. (2017). *Communication Strategy of the Verkhovna Rada of Ukraine for 2017–2021*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0486004-17> (Accessed: 26 October 2025).

7. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy. (2022–2025). Ofitsiini zaiavy ta komunikatsii [Official statements and communications]. Retrieved from <https://mfa.gov.ua> (Accessed: 26 October 2025).

8. Naumenko, M. M. (2019). Stratehichni komunikatsii v informatsiinii politytsi Ukrainy [Strategic communications in Ukraine’s information policy]. In *Biznes-administruvannia ta publichne upravlinnia*, pp. 205–210. Kyiv: KNTEU [in Ukrainian].

9. Petrov, V. V. (2016). Shchodo stanovlennia systemy stratehichnykh komunikatsii orhaniv derzhavnoi vlady u konteksti rozvytku vidnosyn z NATO [Formation of the system of strategic communications of public authorities in the context of NATO relations]. *Zbirnyk naukovykh prats NADU*, 24–29 [in Ukrainian].

10. Pocheptsov, H. (2015). *Suchasni informatsiini viiny* [Modern information wars]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].

11. Tsentri protydivi dezinformatsii pry RNBO Ukrainy. (2022–2025). Zvity [Reports]. Retrieved from <https://cpd.gov.ua/category/reports/> (Accessed: 26 October 2025).

12. Center for Countering Disinformation at the NSDC of Ukraine. (2022–2025). Reports 2022–2025. Retrieved from <https://cpd.gov.ua/category/reports/> (Accessed: 26 October 2025).

13. Detector Media. (2025). Monitorynh telemarafonu “Yedyni novyny” y efiru Pershoho kanalu Suspilnoho za 13–14 zhovtnia 2025 roku [Monitoring of the “United News” telethon and Suspilne First Channel broadcast, October 13–14, 2025]. Retrieved from <https://detector.media/shchodenni-telenovini> (Accessed: 26 October 2025).

14. Dimitriu, G. R. (2012). Winning the story war: Strategic narrative and conflict. *Public Relations Review*, 38, 195–207. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0363811111001925>

15. EU External Action Service. (2024). Strategic communication and support to Ukraine. Retrieved from <https://eeas.europa.eu> (Accessed: 26 October 2025).

16. FOI – Swedish Defence Research Agency. (2023–2024). *Ukraine strategic communications assessment*. Retrieved from <https://www.foi.se> (Accessed: 26 October 2025).

17. Lawfare Media. (2024, December 30). The Russia–Ukraine war and historical memory in the Global South(s). Retrieved from <https://www.lawfaremedia.org> (Accessed: 26 October 2025).

18. Reporters Without Borders. (2024). Press freedom in Ukraine during war: Analytical review. Retrieved from <https://rsf.org> (Accessed: 26 October 2025).

19. Szostek, J., & Orlova, D. (2024). Free speech versus defence of the nation? The media as sources of

national insecurity in Ukraine. *European Security*, 1–27. Available at: <https://doi.org/10.1080/09662839.2023.2231369>

20. The advantages of the connective strategic narrative during the Russian–Ukrainian war. (2025).

Frontiers in Political Science, Article 1434240. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1434240>.

21. UNITED24. (2025). The initiative of the President of Ukraine UNITED24. Retrieved from <https://u24.gov.ua> (Accessed: 26 October 2025).

The impact of strategic communications on Ukraine's national resilience Amid Russia's military aggression

Naumenko Maryna Mykhailivna

Postgraduate Student at the Department
of Political Sciences
Ukrainian State University
of Mykhailo Drahomanov
Pyrohova str., 9, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0005-1034-5197

The full-scale Russian aggression has turned the information domain into a decisive battlefield that determines Ukraine's ability to maintain unity, trust in state institutions, and stable international support. In this context, strategic communications have become a core element of national security and an instrument of societal resilience. The article aims to analyse the transformation of Ukraine's strategic communications system during 2022–2025 and to assess its influence on national resilience under wartime conditions. The research methodology combines systemic and institutional approaches, content and discourse analysis of legal acts, official statements, analytical materials, and sociological data interpretation.

The results demonstrate the evolution from a normatively regulated to an operationally adaptive communication model, capable of rapid response and coordination under the "one voice of the state" principle. The role of institutions countering disinformation, particularly the Centre for Countering Disinformation under the National Security and Defence Council, has significantly strengthened. Digital and visual channels became key instruments of public communication and trust-building. The strategic narrative based on freedom, dignity, and the European future of Ukraine proved crucial for societal consolidation, maintaining high confidence in the Armed Forces and legitimising state decisions. Ukraine's experience shows the efficiency of the whole-of-society model that unites government, media, volunteers, and civic actors.

The conclusions emphasise that strategic communications are a vital component of national resilience, ensuring information sovereignty, stability, and effective interaction between the state and society. Further development should focus on enhancing regional communication capacities, institutionalising analytical monitoring, and shifting toward a "recovery narrative" that supports democratic transformation and post-war reconstruction.

Key words: strategic communications; information policy; strategic narrative; disinformation; information security; public diplomacy; hybrid warfare; state resilience; national resilience; international support.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.11.2025

Дата публікації: 15.12.2025

Наумкіна Світлана Михайлівна
Гедікова Наталя Пилипівна

Трансформація національної ідентичності в умовах цифрової глобалізації та інформаційних війн

УДК 316.77:[323.1:004.738.5]

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.10>

Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Наумкіна Світлана Михайлівна

доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук
та права

ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

вул. Старопортофранківська, 26, Одеса,
Україна

ORCID: 0000-0002-1125-647X

Гедікова Наталя Пилипівна

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук
і права

ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

вул. Старопортофранківська, 26, Одеса,
Україна

ORCID ID: 0000-0001-9730-8527

У статті проаналізовано ключові виклики та трансформаційні процеси, що впливають на національну ідентичність у сучасному світі. Досліджено подвійну природу цифрової глобалізації, яка, з одного боку, сприяє ерозії традиційних культурних кордонів через діяльність глобальних цифрових платформ, а з іншого – створює нові можливості для консолідації національних спільнот у віртуальному просторі. Особливу увагу приділено аналізу механізмів використання ідентичності як мішені та інструменту в сучасних інформаційних війнах та інформаційно-психологічних спеціальних операціях (ІПСО).

Розглянуто основні технології маніпулювання масовою свідомістю, зокрема поширення дезінформації, конструювання образу ворога та штучне загострення суспільних розколів. На прикладі України досліджено феномен резильєнтності національної ідентичності – її здатності до зміцнення та мобілізації у відповідь на екзистенційні загрози.

Зазначено, що національна ідентичність у сучасному світі перебуває у стані глибокої трансформації. Вона одночасно є об'єктом ерозійного впливу цифрової глобалізації та цілеспрямованих атак в рамках інформаційних війн. Глобальні платформи створюють як ризики культурної уніфікації, так і можливості для розвитку національних онлайн-спільнот.

Водночас ідентичність перетворилася на ключову арену геополітичного протистояння, де використовуються складні технології маніпуляції масовою свідомістю. Руйнування ідентичності супротивника розглядається як необхідна умова для досягнення воєнно-політичних цілей. Український досвід демонструє феномен високої резильєнтності національної ідентичності. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні довгострокових наслідків інформаційних війн для психологічного стану суспільства, розробці ефективних моделей медіаосвіти для підвищення суспільної стійкості до дезінформації, а також у дослідженні ролі культури та мистецтва у формуванні позитивних національних наративів як інструменту «м'якої сили» на міжнародній арені.

Ключові слова: національна ідентичність, глобалізація, цифровізація, інформаційна війна, психологічні операції, дезінформація, стратегічні наративи, стійкість, політика ідентичності, комунікація, медіаграмотність, суспільство, держава, влада, політичний процес, політичний простір.

Вступ. У третє десятиліття XXI століття світ увійшов у стан «перманентної турбулентності», де глобалізаційні процеси тісно переплелися з новими формами геополітичного протистояння. Одним із центральних полів цього протистояння стала сфера ідентичності. Національна ідентичність, яка протягом століть була основою для формування держав та консолідації суспільств, сьогодні зазнає безпрецедентного тиску. Цей тиск має подвійну природу: з одного боку, це об'єктивний процес цифрової глобалізації, що розмиває кордони та уніфікує культурні коди, а з іншого – цілеспрямована діяльність державних і недержавних акторів, які використовують інформаційні технології для дестабілізації супротивників через маніпуляції з їхньою ідентичністю.

Актуальність цієї теми для України є беззаперечною. Агресія Російської Федерації стала не лише воєнним, а й екзистенційним викликом для української національної ідентичності. Вона супроводжується масштабними інформаційно-психологічними операціями (ІПСО), спрямованими на руйнування суспільної єдності, делегітимізацію державності та деконструкцію української історії та культури.

Водночас саме ця загроза стала потужним каталізатором для безпрецедентної консолідації українського суспільства та переосмислення основ власної ідентичності.

Мета статті – визначити механізми трансформації національної ідентичності під впливом факторів цифрової глобалізації та цілеспрямованих інформаційних атак, а також дослідити стратегії її збереження та зміцнення в сучасних умовах.

Наукові завдання: визначити ключові механізми трансформації національної ідентичності в сучасних умовах; обґрунтувати вплив факторів цифрової глобалізації та цілеспрямованих інформаційних атак на цей процес; дослідити стратегії збереження та зміцнення національної ідентичності в умовах глобалізації.

Методи дослідження. В основі дослідження лежать системний, міждисциплінарний і дискурсивний підходи, використання яких, значною мірою, дозволило досягти зазначеної мети. В процесі дослідження використовувалися загальнонаукові методи, серед яких індукція і дедукція, аналіз і синтез, порівняння й аналогія, узагальнення й абстрагування, а також спе-

ціально-наукові методи, зокрема дескриптивний і контент-аналіз.

Проблематика ідентичності в епоху глобалізації та інформаційного суспільства перебуває в центрі уваги багатьох закордонних та вітчизняних дослідників. Теоретичною основою для розуміння сучасної політики ідентичності є праці Ш. Айенгара, який досліджує механізми афективної поляризації та перетворення партійної приналежності на «суперідентичність» [6]. Подвійний вплив цифрових платформ на суспільне життя глибоко проаналізовано у працях Ж. ван Дейк, Т. Поелла та І. Де Вріса, які розглядають їх як нову інфраструктуру, що формує наше самосприйняття [9].

Дослідження феномену посилення національних спільнот в онлайн-просторі, всупереч тезам про «глобальне село», представлені в роботах О. Анта, Н. Джона та А. Леванона [5]. Вплив війни на ідентичність та роль цифрового спротиву на прикладі України стали предметом аналізу Ю. Забєліної та Д. Хуткого [10]. Вітчизняні науковці, такі як О. Гриценко та Г. Почепцов, у своїх працях розглядають інформаційні війни як боротьбу за смисли та наративи, де ідентичність є головною мішенню [1; 4]. Попри наявність значної кількості робіт, комплексний аналіз взаємозв'язку цифрової глобалізації та інформаційних війн як двох ключових факторів трансформації національної ідентичності потребує подальшого поглибленого вивчення.

Результати. Національна ідентичність у ХХІ столітті існує на перетині двох потужних векторів – глобалізації та фрагментації. Цифрові технології виступають каталізатором для обох процесів, створюючи складне та суперечливе середовище.

Глобальні цифрові платформи (Meta, Google, TikTok, X) створили унікальний транснаціональний простір, де інформація, культурні продукти та ідеології поширюються миттєво, долаючи державні кордони. Це явище має подвійний ефект. З одного боку, відбувається ерозія традиційних ідентичностей. Алгоритмічні стрічки формують глобалізовані тренди в музиці, моді, способі життя, часто пропонуючи уніфікований, переважно західний, культурний продукт. Це створює ризик поступового витіснення національного контенту та розмивання культурної унікальності, особливо серед молоді. Як зазначають Ж. ван Дейк та його співавтори, платформи не є нейтральними; вони активно конструюють соціальну реальність, просуваючи певні цінності та моделі поведінки [4].

З іншого боку, ці ж самі технології створюють нові можливості для консолідації та поширення національної ідентичності. Дослідження О. Анта та його колег показує, що в глобальному цифровому просторі спостерігається зростання національно орієнтованих онлайн-спільнот, наприклад, національних сабредітів [5]. Люди шукають вір-

туальні простори, де вони можуть спілкуватися рідною мовою, обговорювати локальні проблеми та відчувати приналежність до спільноти. Для України соціальні мережі стали потужним інструментом поширення власної культури, історії та точки зору на світові події, що є особливо важливим в умовах інформаційної блокади з боку агресора.

Можна стверджувати, що національна ідентичність – це мішень в інформаційних війнах. Якщо глобалізація є переважно об'єктивним процесом, то інформаційна війна – це цілеспрямована діяльність, спрямована на руйнування супротивника. У сучасних конфліктах ідентичність є мішенню номер один. Мета таких операцій – не просто поширити неправдиву інформацію, а посіяти сумніви в самих основах існування нації. Ключовими технологіями тут є: історичний ревізіонізм, створення образу ворога та дегуманізація, атака на ціннісні основи, штучно загострення внутрішніх розколів, резильєнтність та консолідація ідентичності у відповідь на загрозу.

Так, історичний ревізіонізм як одна з ключових технологій створює та поширює псевдоісторичні наративи, що заперечують історичну суб'єктність нації, її право на самовизначення та існування. Класичним прикладом є російський наратив про «один народ» та «штучність» української держави [4].

Друга ключова технологія – створення образу ворога та дегуманізація – активне використовує мови ворожнечі, навішування ярликів («нацисти», «терористи») з метою дегуманізації супротивника та виправдання агресії проти нього в очах власного населення та міжнародної спільноти.

Не менш поширеною технологією уявляється атака на ціннісні основи, а саме: дискредитація ключових цінностей, що лежать в основі ідентичності (наприклад, прагнення до свободи, демократії, європейського вибору), шляхом представлення їх як «нав'язаних ззовні» або «чужих» національному менталітету.

Давно створеною, но особливо поширеною у теперішній час є технологія використання штучного загострення внутрішніх розколів. Так, інформаційні операції часто спрямовані на посилення існуючих у суспільстві суперечностей – мовних, регіональних, релігійних, мета яких є зруйнування внутрішньої єдності та спровокувати внутрішній конфлікт, роблячи суспільство більш вразливим до зовнішнього тиску [6; 8]. Ці технології, посилені можливостями соціальних мереж та алгоритмами доставки контенту, дозволяють проводити масштабні та ефективні ІПСО, що ставлять під загрозу саму здатність суспільства до спротиву.

Зворотною за результатами є технологія резильєнтності, яка консолідує ідентичності у відповідь на загрозу. Парадоксально, але саме екзистенційна загроза часто стає найпотужнішим фактором

зміцнення та кристалізації національної ідентичності. Український досвід після 2022 року є яскравим підтвердженням цього феномену, який можна назвати резильєнтністю ідентичності. Її ключовими проявами стали: вибухова консолідація суспільства та нівелювання багатьох внутрішніх суперечностей в відповідь на зовнішню агресію. Спільна загроза та спільна боротьба сформували потужне почуття «Ми», яке виявилось сильнішим за будь-які регіональні чи мовні відмінності. Відбувся остаточний перехід від етноцентричної до сучасної, громадянської (політичної) моделі української нації [3; 7].

Громадянське суспільство продемонструвало надзвичайну здатність до самоорганізації й у цифровому просторі. Як показують Ю. Забеліна та Д. Хуткий, волонтерські рухи, проєкти з протидії дезінформації, так звані «мем-війська» стали ефективною асиметричною відповіддю на дорогі державні пропагандистські машини [10]. Це явище демонструє, що цифрові інструменти можуть бути не лише зброєю агресора, а й ефективним інструментом захисту.

Війна прискорила процеси деколонізації української культури та історії, очищення від імперських наративів. Зріс суспільний запит на власний культурний продукт, посилилася роль української мови як маркера ідентичності та інструменту національної безпеки [2]. Можна стверджувати, що відбудеться переосмислення культурного канону. Цей досвід свідчить, що ідентичність не є статичною конструкцією, яку можна легко зруйнувати. Вона є живою, динамічною системою, здатною до адаптації, мобілізації та зміцнення перед лицем викликів.

Висновки. Національна ідентичність у сучасному світі перебуває у стані глибокої трансформації. Вона одночасно є об'єктом ерозійного впливу цифрової глобалізації та цілеспрямованих атак в рамках інформаційних війн. Глобальні платформи створюють як ризики культурної уніфікації, так і можливості для розвитку національних онлайн-спільнот.

Водночас ідентичність перетворилася на ключову арену геополітичного протистояння, де використовуються складні технології маніпуляції масовою свідомістю. Руйнування ідентичності супротивника розглядається як необхідна умова для досягнення воєнно-політичних цілей.

Український досвід демонструє феномен високої резильєнтності національної ідентичності. Зовнішня агресія стала каталізатором для безпрецедентної суспільної консолідації, розвитку громадянської нації та ефективного цифрового спротиву.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні довгострокових наслідків інформаційних війн для психологічного стану суспільства, розробці ефективних моделей медіаосвіти для підвищення суспільної стійкості до дезінформації,

а також у дослідженні ролі культури та мистецтва у формуванні позитивних національних наративів як інструменту «м'якої сили» на міжнародній арені.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гриценко, О. (2022). *Деколонізація гуманітарного знання в Україні: контури та динаміка*. Київ: Інститут культурології НАМ України. 256 с.
2. Мельник, О. П. (2023). Стратегічні наративи як інструмент забезпечення національної стійкості. *Стратегічні пріоритети*, 2(15), 78–91.
3. Петренко, С. В. (2022). Громадянська ідентичність української молоді в умовах війни: стратегічний аналіз. *Соціологічні студії*, 1(10), 45–58.
4. Почепцов, Г. Г. (2023). *Інформаційні війни в епоху постправди*. Київ: ВД «Стилос». 384 с.
5. Ant, O., John, N., & Levanon, A. (2024). The rise of nation-based communities on social media: A study of national subreddits. *New Media & Society*. 22 с.
6. Iyengar, S. (2023). *Identity Politics and the U.S. Campaign*. Cambridge: Cambridge University Press. 88 с.
7. Kulyk, V. (2022). Identity and Foreign Policy in Ukraine after the Euromaidan. *Problems of Post-Communism*, 69(4-5), 326–338.
8. Ypi, L. (2022). *Free: Coming of Age at the End of History*. New York: W. W. Norton & Company. 336 с.
9. Van Dijck, J., Poell, T., & de Vries, I. (2023). *The Platform Society: Public Values in a Connective World (2nd Edition)*. Oxford: Oxford University Press. 288 с.
10. Zabyelina, Y., & Khutkyy, D. (2023). Wartime Digital Resistance: The Case of Ukraine. *Social Media + Society*, 9(3). 17 с.

REFERENCES:

1. Hrytsenko, O. (2022). *Dekolonizatsiia humanitarnoho znannia v Ukraini: kontury ta dynamika* [Decolonization of Humanitarian Knowledge in Ukraine: Contours and Dynamics]. Kyiv: Institute of Cultural Studies of the National Academy of Arts of Ukraine. 256 p. [in Ukrainian].
2. Melnyk, O. P. (2023). Stratehichni naratyvy yak instrument zabezpechennia natsionalnoi stiihosti [Strategic Narratives as a Tool for Ensuring National Resilience]. *Stratehichni priorytety* [Strategic Priorities], 2(15), 78–91. [in Ukrainian].
3. Petrenko, S. V. (2022). Hromadianska identychnist ukrainskoi molodi v umovakh viiny: sotsiologichnyi analiz [Civic Identity of Ukrainian Youth in Wartime: A Sociological Analysis]. *Sotsiologichni studii* [Sociological Studies], 1(10), 45–58. [in Ukrainian].
4. Pocheptsov, H. H. (2023). *Informatsiini viiny v epokhu postpravdy* [Information Wars in the Post-Truth Era]. Kyiv: Stylos Publishing House. 384 p. [in Ukrainian].
5. Ant, O., John, N., & Levanon, A. (2024). The rise of nation-based communities on social media: A study of national subreddits. *New Media & Society*. 22 p.
6. Iyengar, S. (2023). *Identity Politics and the U.S. Campaign*. Cambridge: Cambridge University Press. 88 p.
7. Kulyk, V. (2022). Identity and Foreign Policy in Ukraine after the Euromaidan. *Problems of Post-Communism*, 69(4-5), 326–338.

8. Ypi, L. (2022). *Free: Coming of Age at the End of History*. New York: W. W. Norton & Company. 336 p.
9. Van Dijck, J., Poell, T., & de Vries, I. (2023). *The Platform Society: Public Values in a Connective World (2nd Edition)*. Oxford: Oxford University Press. 288 p.
10. Zabyelina, Y., & Khutkyy, D. (2023). Wartime Digital Resistance: The Case of Ukraine. *Social Media + Society*, 9(3). 17 p.

Transformation of national identity in the context of digital globalization and information wars

Naumkina Svitlana Mykhailivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Department of Political
Science and Law

South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26, Odesa,
Ukraine

ORCID: 0000-0002-1125-647X

Hedikova Natalya Pylypivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor at the Department of Political
Sciences and Law

South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26, Odesa,
Ukraine

ORCID: 0000-0001-9730-8527

The article analyzes the key challenges and transformational processes affecting national identity in the modern world. The dual nature of digital globalization is explored, which, on the one hand, contributes to the erosion of traditional cultural borders through the activities of global digital platforms, and on the other hand, creates new opportunities for the consolidation of national communities in virtual space. Particular attention is paid to the analysis of the mechanisms of using identity as a target and tool in modern information wars and information and psychological special operations (IPSO).

The main technologies of manipulating mass consciousness are considered, in particular, the spread of disinformation, the construction of the image of the enemy and the artificial exacerbation of social divisions. Using the example of Ukraine, the phenomenon of resilience of national identity is studied – its ability to strengthen and mobilize in response to existential threats.

It is noted that national identity in the modern world is in a state of deep transformation. It is simultaneously the object of the erosive impact of digital globalization and targeted attacks within the framework of information wars. Global platforms create both risks of cultural unification and opportunities for the development of national online communities. At the same time, identity has become a key arena of geopolitical confrontation, where sophisticated technologies of mass consciousness manipulation are used. The destruction of the enemy's identity is considered a necessary condition for achieving military-political goals. The Ukrainian experience demonstrates the phenomenon of high resilience of national identity. Prospects for further research lie in studying the long-term consequences of information wars for the psychological state of society, developing effective models of media education to increase public resilience to disinformation, as well as in studying the role of culture and art in the formation of positive national narratives as a tool of "soft power" in the international arena.

Key words: national identity, globalization, digitalization, information warfare, PSYOPs, disinformation, strategic narratives, resilience, identity politics, communication, media literacy, society, state, power, political process, political space.

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.11.2025

Дата публікації: 15.12.2025

Ситник Олександр Іванович

Соціальна політика як інструмент забезпечення сталого розвитку держави

УДК 352.07:314.1

DOI [https://doi.org/10.24195/2414-](https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.11)

9616.2025-5.11

Стаття поширюється на умовах ліцензії

CC BY 4.0

Ситник Олександр Іванович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри соціогуманітарних
технологій
Луцького національного технічного
університету
вул. Львівська, 75, Луцьк, Україна
ORCID: 0000-0001-8106-7482

Актуальність дослідження обумовлена сучасними соціально-економічними викликами, зокрема трансформацією державних інститутів, цифровізацією суспільства, наслідками повномасштабної агресії та необхідністю забезпечення сталого розвитку України. Соціальна політика виступає ключовим інструментом державного управління, здатним впливати на соціальну згуртованість, розвиток людського капіталу та створення умов для рівноправного доступу населення до соціальних послуг. У післявоєнний період її роль особливо актуальна, оскільки державі необхідно не лише підтримувати існуючі соціальні гарантії, а й формувати проактивні механізми соціальної інтеграції, стимулювати розвиток людського потенціалу, модернізувати систему соціального захисту та забезпечувати взаємодію з громадянським суспільством і міжнародними партнерами.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі соціальної політики України як інструменту забезпечення сталого розвитку держави, визначенні її ефективних напрямів удосконалення та формулюванні науково обґрунтованих рекомендацій щодо інтеграції соціальної політики з принципами сталого розвитку.

Методологічну основу дослідження складає комплекс наукових підходів, серед яких системний, структурно-функціональний та інституційний підходи, що дозволяють розглядати соціальну політику як цілісну систему державного управління та оцінювати взаємозв'язок її елементів у забезпеченні соціальної стабільності та розвитку людського потенціалу. Для аналізу використано методи дослідження нормативно-правових документів, стратегічних програм та планів соціальної політики України, національних і міжнародних звітів, статистичних даних, а також практичний аналіз реалізації Цілей сталого розвитку ООН і Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року.

Результати дослідження показують, що соціальна політика України поступово переходить від реактивного підходу до моделі «соціальних інвестицій», коли підтримка спрямовується на підвищення людського потенціалу, освіти, перекваліфікацію та інтеграцію громадян у соціально-економічне життя. Виділено основні напрями удосконалення соціальної політики: модернізація системи соціального захисту, цифровізація соціальних послуг та активне залучення громадянського суспільства і міжнародних партнерів. Запропоновано інтеграційний підхід до соціального управління, у якому держава, громади та громадські ініціативи взаємодіють у синергії для забезпечення сталого соціального розвитку у післявоєнний період. На основі проведеного аналізу сформульовано науково-обґрунтовані рекомендації щодо підвищення ефективності соціальної політики, посилення соціальної згуртованості та реалізації принципів Цілей сталого розвитку у національній практиці.

Ключові слова: соціальна політика, сталий розвиток, людський капітал, цілі сталого розвитку, соціальна згуртованість.

Вступ. Соціальна політика виступає одним із провідних інструментів державного управління, спрямованих на забезпечення соціального благополуччя населення, соціальної згуртованості та формування умов для рівноправного доступу до ресурсів і послуг. У сучасних умовах глобалізаційних трансформацій, цифровізації суспільства та викликів післявоєнного відновлення, роль соціальної політики у забезпеченні сталого розвитку держави набуває особливої актуальності. Соціальна політика не обмежується лише механізмами соціальної підтримки або компенсації, а виступає комплексним інструментом, який поєднує соціальні гарантії, розвиток людського потенціалу та стимулювання соціальної інтеграції, забезпечуючи довгострокову соціальну стабільність.

В умовах України ця проблема є надзвичайно актуальною через масштабні наслідки повномасштабної агресії, руйнування інфраструктури, внутрішнього переміщення населення, демографічних та економічних викликів. Соціальна політика

в такому контексті повинна трансформуватися від моделі реактивного реагування на кризові явища до проактивної моделі «соціальних інвестицій», коли державна підтримка спрямовується на розвиток людського потенціалу, освіти, перекваліфікацію та інтеграцію громадян у соціально-економічне життя.

На сучасному етапі необхідно, щоб соціальна політика була інтегрована з економічними та екологічними напрямами державної стратегії, оскільки сталий розвиток передбачає збалансовану взаємодію всіх трьох вимірів: економічного, соціального та екологічного. Інтеграція національних пріоритетів з міжнародними зобов'язаннями, зокрема Цілями сталого розвитку (ЦСР) ООН та Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року, створює нормативно-правову та інституційну основу для модернізації соціальної політики та підвищення її ефективності у післявоєнний період.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі соціальної політики України як інстру-

менту забезпечення сталого розвитку держави, визначенні її ефективних напрямів удосконалення та формулюванні науково-обґрунтованих рекомендацій щодо інтеграції соціальної політики з принципами сталого розвитку.

Методи дослідження. У дослідженні соціальної політики України як інструменту забезпечення сталого розвитку держави застосовано комплекс наукових методів, що дозволяють здійснити всебічний аналіз теоретичних і практичних аспектів проблеми. Зокрема, системний підхід дав змогу розглядати соціальну політику як цілісну систему державного управління, у межах якої взаємодіють державні інститути, програми та нормативно-правові акти, спрямовані на забезпечення соціальної згуртованості, захисту вразливих груп населення та розвитку людського капіталу. Структурно-функціональний підхід дозволив проаналізувати елементи соціальної політики та їхні функції у формуванні соціального виміру сталого розвитку, зокрема забезпечення соціальної справедливості, доступу до освіти, охорони здоров'я та гідної праці. Крім того, застосовано інституційний підхід, який дозволив оцінити роль державних органів, місцевих громад та громадських організацій у реалізації соціальних програм, а також ефективність координації між ними в контексті досягнення Цілей сталого розвитку.

Результати. Соціальна політика виступає невід'ємним елементом системи державного управління та спрямована на забезпечення умов життєдіяльності населення, соціального захисту, рівноправного доступу до ресурсів та послуг. А. Солнишкіна [7] соціальну політику розглядає як сукупність політичних рішень, програм, заходів державних і недержавних інституцій, які мають на меті пом'якшення соціальних ризиків, сприяння соціальній інтеграції, захисту вразливих груп населення та підвищення якості людського капіталу.

З одного боку, соціальна політика є інструментом реалізації державних соціальних гарантій, соціальної справедливості та солідарності. З іншого – вона виступає механізмом регулювання соціальних відносин, соціальної складової економічного розвитку та підтримки суспільної стабільності. Наприклад, Т. Калашнікова, І. Герасименко [1] соціальну політику розглядають як елемент системи управління соціальними процесами, який безпосередньо впливає на стійкість українського суспільства.

Методологічно соціальна політика формується через поєднання наукових підходів: системний аналіз, інституційний підхід, структурно-функціональний підхід, підхід соціальної якості. Зокрема, Н. Спасів, Г. Кулина, Н. Лубкей [8] наголошують на тому, що соціальна політика повинна враховувати інституційні рамки, моделі соціальної держави, соціальні партнерства як інструменти реалізації.

Концепція сталого розвитку має кілька вимірів: економічний, екологічний та соціальний. Соціальний вимір сталого розвитку підкреслює цінність людського благополуччя, справедливості, соціальної інтеграції, доступу до освіти, охорони здоров'я, гідної праці, зменшення нерівності [14].

Згідно з документацією Департаменту економічних та соціальних справ ООН [12], політики реалізації Агенди 2030 вимагають цілісного підходу, що включає підсилення соціального виміру сталого розвитку – зокрема надання рівного доступу до якісної освіти, охорони здоров'я, забезпечення належних умов праці, соціального захисту та участі в суспільному житті.

Т. Кетшау [11] соціальний вимір сталого розвитку розглядається як нормативна база соціальної справедливості, де соціальна сталість або сталий соціальний розвиток, це «дві сторони однієї монети», де структурою виступає модель соціальної справедливості як нормативна основа. Соціальний вимір сталого розвитку означає, що економічне зростання і екологічна збалансованість не є достатніми самі по собі – лише коли забезпечено справедливий розподіл благ, включення всіх груп населення, соціальну згуртованість та створення умов для реалізації кожної особистості, можна говорити про дійсно сталий розвиток [10].

Соціальна політика і сталий розвиток мають тісний взаємозв'язок: соціальна політика виступає інструментом реалізації соціального виміру сталого розвитку, а сталий розвиток формує орієнтири, цілі й критерії, які соціальна політика має враховувати.

По-перше, соціальна політика спрямована на забезпечення людського капіталу, благополуччя та соціальної згуртованості, ключових елементів сталого розвитку. У своєму дослідженні І. Калашнікова, І. Герасименко зазначають, що провідним ресурсом держави є людина та соціальний капітал, а якісність людського потенціалу є ключем до конкурентоспроможності держави [1, с. 59–60].

По-друге, сталий розвиток встановлює межі й орієнтири для соціальної політики: наприклад, глобальна ціль (як Ціль 1: подолання бідності) – впровадження національно відповідних систем соціального захисту та поверховості покриття (SDG 1.3), прямо формує завдання соціальної політики [12].

Соціальну політику можна розглядати як інструмент забезпечення сталого розвитку держави: вона реалізує соціальний вимір сталого розвитку через конкретні державні рішення, встановлює соціальні гарантії, сприяє підвищенню людського та соціального капіталу, знижує соціальні ризики і невизначеність. У свою чергу, орієнтири сталого розвитку (економічні, екологічні, соціальні) задають рамки, в межах яких соціальна політика має діяти, зберігаючи баланс між розвитком, справедливістю та довговічністю.

В українських умовах роль соціальної політики як механізму сталого розвитку є особливо актуальною. За часів трансформації, війни та післявоєнного відновлення необхідно не просто підтримувати існуюче, а формувати такі соціальні інституції, які б були проактивними, а не лише компенсаторними. Соціальна політика повинна орієнтуватися на активізацію людського потенціалу, створення комфортного середовища для розвитку, а не тільки на захист від бідності. Також важливо, щоб вона була інтегрована з економічною і екологічною політиками, оскільки сталий розвиток вимагає системного підходу.

В контексті України також необхідно враховувати:

- модернізацію моделей соціальної політики, які адаптовані до воєнного та поствоєнного часу;
- підвищення інституційної спроможності держави та громади у сфері надання соціальних послуг;
- розвиток соціальної інфраструктури, людського капіталу та соціальної згуртованості як головних конкурентних переваг.

Соціальна політика й сталий розвиток мають бути невід’ємно пов’язані – лише тоді держава зможе не просто відновитися, а розвиватися з урахуванням майбутніх поколінь.

Україна формує національні орієнтири в сфері сталого розвитку через низку нормативно-стратегічних документів, які поєднують міжнародні зобов’язання із внутрішніми політичними пріоритетами. Зокрема, Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019 [5] затверджує Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року та визначає їх як орієнтир для розроблення прогнозних і програмних документів на національному рівні. Цей документ створив юридично-політичну рамку для інтеграції ЦСР у секторні стратегії та політики.

Провідним інструментом моніторингу та звітування став Добровільний національний огляд (VNR) [13], який представляє системну оцінку просування до ЦСР, виявляє «вузькі місця» та пріоритетні напрями політики. VNR і суміжні національні доповіді використовуються для корекції політик і підвищення координації між центральними органами влади, міжнародними партнерами та громадянським суспільством.

Інституційно відповідальність за реалізацію соціальних аспектів ЦСР розподілена між Кабінетом Міністрів, Міністерством соціальної політики, Мінфіном, МОЗ, МОН та іншими органами. Міністерство соціальної політики систематично затверджує стратегічні плани діяльності, які прив’язуються до бюджетного циклу та враховують цілі сталого розвитку (наприклад, Стратегічний план Міністерства соціальної політики на 2022–2024 роки [3]). Окремі розпорядчі акти Уряду 2024 р. посилили вимоги

до звітності й операційних планів щодо реалізації Стратегії сталого розвитку, що свідчить про прагнення держави забезпечити інституційну відповідальність та регулярний моніторинг.

За період імплементації національних стратегій та VNR-звітів Україна досягла помітних результатів у низці індикаторів (наприклад, покращення доступу до окремих соціальних послуг, просування реформ у сфері охорони здоров’я та освіти, створення нормативної бази для інтеграції ЦСР у національні документи) [13]. Однак масштабні виклики пов’язані з руйнівними наслідками повномасштабної агресії: значні руйнування інфраструктури, масові внутрішні переміщення, збільшення потреб у соціальній підтримці й одночасне зниження економічної бази для фінансування програм. Ці фактори істотно ускладнюють досягнення багатьох ЦСР у встановлені терміни та вимагають перегляду пріоритетів та посилення зовнішньої допомоги.

Основні виклики в післявоєнний період можна згрупувати так:

1. Фінансова стійкість і орієнтація бюджетів на пріоритети відновлення.
2. Реінтеграція населення (переселенці, ветерани) в економічне та соціальне життя.
3. Відновлення й модернізація інфраструктури освіти та охорони здоров’я.
4. Посилення інституційної спроможності для оперативного реагування й моніторингу результатів.
5. Координація з міжнародними партнерами і донорськими програмами для забезпечення ресурсів і експертизи при відновленні. Національні документи останніх років і постанови Уряду підкреслюють необхідність щорічного звітування і розроблення операційних планів реалізації Стратегії сталого розвитку, що демонструє прагнення підвищити керованість процесу відновлення.

Аналіз сучасної соціальної політики України в контексті досягнення Цілей сталого розвитку показує, що держава поступово переходить від реактивного до проактивного підходу в соціальному управлінні. Проте воєнні події, демографічна криза, внутрішнє переміщення населення та зростання рівня бідності створюють нові виклики для соціальної сфери. Відтак виникає потреба у модернізації системи соціального захисту, впровадженні цифрових інструментів управління та розширенні ролі громадянського суспільства в процесі соціальної підтримки та відбудови. У цьому контексті удосконалення соціальної політики має ґрунтуватися на поєднанні національних пріоритетів із принципами сталого розвитку, визначеними у Цілях сталого розвитку України на період до 2030 року [5] та оновлених соціальних стандартах Європейського Союзу, зокрема плану дій Європейського стовпа соціальних прав [9].

Модернізація соціальної політики України передбачає трансформацію системи соціального

забезпечення на засадах інноваційності, адресності та відкритості. У процесі післявоєнного відновлення держава має забезпечити не лише компенсаційні функції, але й стимулювати людський розвиток, інклюзію та рівність можливостей.

Основними напрямками виступають:

- структурна модернізація соціального захисту;
- цифровізація соціальних послуг;
- активізація участі громадянського суспільства та міжнародних партнерів.

Для комплексного розуміння цих напрямів наведено табл. 1.

Сучасна соціальна політика України має перейти від моделі «допомоги у кризі» до моделі «соціальних інвестицій», коли державна підтримка спрямовується на підвищення людського потенціалу, освіту, перекваліфікацію та працевлаштування. У цьому контексті цифровізація є не лише технічним інструментом, а й умовою прозорості, довіри та залучення громадян до процесу управління. Провідним елементом є розширення співпраці з громадськими організаціями, які під час війни довели здатність швидко реагувати на потреби населення. Створення гібридної системи соціального управління, де держава, громади та громадські ініціативи діють у синергії, може стати основою сталого соціального розвитку у післявоєнний період.

Висновки. Соціальна політика є невід'ємною складовою державного управління та виступає ключовим інструментом реалізації соціального виміру сталого розвитку. Вона забезпечує умови для формування людського капіталу, підвищення соціальної згуртованості та справедливого доступу населення до соціальних послуг, сприяє соціальній інтеграції вразливих груп та зміцненню соціальної стабільності держави.

Теоретико-методологічний аналіз показав, що соціальна політика і сталий розвиток перебувають у тісному взаємозв'язку: соціальна політика реалізує соціальні орієнтири сталого розвитку, а стратегічні цілі сталого розвитку формують рамки й критерії, яким має відповідати соціальна політика. Соціальний вимір сталого розвитку включає справедливий розподіл благ, доступ до освіти та охорони здоров'я, створення гідних умов праці та підвищення людського потенціалу.

Аналіз сучасного стану соціальної політики України показав, що держава поступово переходить від реактивного підходу до проактивної моделі соціального управління, інтегруючи національні пріоритети з міжнародними зобов'язаннями, зокрема Цілями сталого розвитку ООН та Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року. Впроваджено нормативно-правові й інституційні механізми моніторингу, координації та оцінки результатів соціальних програм, проте війна, демографічна криза та масові внутрішні переміщення населення створюють нові виклики для соціальної сфери.

Основними напрямками удосконалення соціальної політики є модернізація системи соціального захисту, цифровізація соціальних послуг та активне залучення громадянського суспільства і міжнародних партнерів. Впровадження цих напрямів дозволяє підвищити ефективність використання бюджетних коштів, забезпечити прозорість і доступність соціальних послуг, а також стимулювати розвиток людського потенціалу як основи сталого соціального розвитку. Для забезпечення довгострокової соціальної стабільності та сталого розвитку держави необхідно інтегрувати соціальну політику з економічними та екологічними напрямками державної стратегії, створювати гібридну систему соціального управління, у якій держава,

Таблиця 1

Основні напрями удосконалення соціальної політики України як інструменту сталого розвитку

Напрямок	Зміст і ключові заходи	Очікувані результати	Документи
Модернізація системи соціального захисту	Реформування механізмів надання допомоги; перехід від категоріального до адресного принципу; посилення ролі місцевих органів у соціальних програмах	Підвищення ефективності використання бюджетних коштів; зменшення рівня бідності; посилення соціальної справедливості	Постанова КМУ від 14 квітня 2021 р. № 404.
Цифровізація соціальних послуг	Впровадження е-послуг у сфері субсидій, пенсій, пільг; використання технологій ШІ та блокчейну для обліку соціальних виплат	Зменшення бюрократії, підвищення прозорості, зручності та доступності для громадян	Розпорядження КМУ від 31 грудня 2024 р. № 1351-р.
Залучення громадянського суспільства та міжнародних партнерів	Розвиток соціального партнерства; підтримка НУО, волонтерських та благодійних ініціатив; грантові програми ЄС та ПРООН	Розширення участі громадськості; підвищення соціальної згуртованості; посилення міжнародної інтеграції	Програма ПРООН із підвищення стійкості та відновлення

Джерело: сформовано автором на основі [2; 4; 6].

громади та громадські ініціативи діють у синергії, а також постійно адаптувати соціальні інструменти до нових викликів післявоєнного часу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Калашнікова Т., Герасименко І. Соціальна політика як чинник забезпечення життєстійкості держави. *Демографія та соціальна економіка*. 2024. Т. 57. № 3. С. 59–78. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2024.03.059> (дата звернення: 29.10.2025)
2. Про затвердження Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери: Постанова КМУ від 14 квітня 2021 р. № 404. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.10.2025)
3. Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства соціальної політики України на 2022 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2023–2024 роки): Наказ Міністерства соціальної політики України від 11.02.2022 № 90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0090739-22> (дата звернення: 29.10.2025)
4. Про схвалення Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках: Розпорядження КМУ від 31 грудня 2024 р. № 1351-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 29.10.2025)
5. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/722/2019> (дата звернення: 29.10.2025)
6. Програма ПРООН із підвищення стійкості та відновлення. UNDP. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/prohrama-proon-iz-pidvyshchennya-stiykosti-ta-vidnovlennya> (дата звернення: 29.10.2025)
7. Солнишкіна А. Соціальна політика: теорія, методологія та практичні аспекти викладання та впровадження в професійну діяльність соціальних працівників. *Social Work and Education*. 2024. №1 (11). С. 145–159. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.24.1.12> (дата звернення: 29.10.2025)
8. Спасів Н., Кулина Г., Лубкей Н. Соціальне партнерство як імператива соціально-економічного розвитку України. *Вісник економіки*. 2021. № 3. С. 8–19. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.03.008> (дата звернення: 29.10.2025)
9. European Pillar of Social Rights Action Plan. European Commission. 2021. URL: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/european-pillar-social-rights-building-fairer-and-more-inclusive-european-union/european-pillar-social-rights-action-plan_en (дата звернення: 29.10.2025)
10. Implications for Social Development. Department of Economic and Social Affairs United Nations. 2025. URL: <https://www.un.org/en/desa/implications-social-development> (дата звернення: 29.10.2025)
11. Ketschau T.J. Social sustainable development or sustainable social development – two sides of the same coin? The structure of social justice as a norma-

tive basis for the social dimension of sustainability. *International Journal of Design & Nature and Ecodynamics*. 2017, Vol. 12, Issue 3, pp. 338–347. DOI: 10.2495/DNE-V12-N3-338-347 (дата звернення: 29.10.2025)

12. Social Development for Sustainable Development. Department of Economic and Social Affairs United Nations. 2025. URL: <https://social.desa.un.org/2030agenda-sdgs> (дата звернення: 29.10.2025)

13. Voluntary National Review. The first Voluntary National Review of progress towards achievement of the Sustainable Development Goals in Ukraine. 2020. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/26295VNR_2020_Ukraine_Report.pdf (дата звернення: 29.10.2025)

14. What is Sustainable Development? Concept, Definition, and Importance. Socio.Health. 2024. URL: <https://socio.health/population-and-development-issues-challenges/sustainable-development-concept-definition-importance> (дата звернення: 29.10.2025)

REFERENCES:

1. Kalashnikova, T., Herasymenko, I. (2024). Sotsialna polityka yak chynnyk zabezpechennia zhyttiistykosti derzhavy [Social policy as a factor in ensuring the viability of the state]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, T. 57. № 3, pp. 59–78. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2024.03.059> (date of access: 29.10.2025) [In Ukrainian]
2. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Yedynu informatsiinu systemu sotsialnoi sfery [On approval of the Regulations on the Unified Information System of the Social Sphere]: Postanova KМУ vid 14 kvitnia 2021 r. № 404. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2021-%D0%BF#Text> (date of access: 29.10.2025) [In Ukrainian]
3. Pro zatverdzhennia Stratehichnoho planu diialnosti Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy na 2022 biudzhethnyi rik i dva biudzhethni periody, shcho nastaiut za planovym (2023–2024 roky) [On approval of the Strategic Plan of Activities of the Ministry of Social Policy of Ukraine for the 2022 budget year and the two budget periods following the planned one (2023–2024)]: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 11.02.2022 № 90. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0090739-22> (date of access: 29.10.2025) [In Ukrainian]
4. Pro skhvalennia Stratehii tsyfrovoho rozvytku innovatsiinoi diialnosti Ukrainy na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025–2027 rokakh [On approval of the Strategy for the Digital Development of Innovative Activity of Ukraine for the period until 2030 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2025–2027]: Rozporiadzhennia KМУ vid 31 hrudnia 2024 r. № 1351-r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-%D1%80#Text> (date of access: 29.10.2025) [In Ukrainian]
5. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku [About the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030]: Ukaz Prezydenta Ukrainy 30 veresnia 2019 roku № 722/2019. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/722/2019> (date of access: 29.10.2025) [In Ukrainian]

6. Prohrama PROON iz pidvyshchennia stiikosti ta vidnovlennia [UNDP Resilience and Recovery Programme]. UNDP. Retrieved from: <https://www.undp.org/uk/ukraine/prohrama-proon-iz-pidvyshchennia-stiikosti-ta-vidnovlennia> (date of access: 29.10.2025) [In Ukrainian]

7. Solnyshkina, A. (2024). Sotsialna polityka: teoriia, metodolohiia ta praktychni aspekty vykladannia ta vprovadzhennia v profesiinu diialnist sotsialnykh pratsivnykiv [Social policy: theory, methodology and practical aspects of teaching and implementation in the professional activities of social workers]. *Social Work and Education*, № 1 (11), pp. 145–159. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.24.1.12> (date of access: 29.10.2025) [In Ukrainian]

8. Spasiv, N., Kulyna, H., Lubkei, N. (2021). Sotsialne partnerstvo yak imperatyva sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [Social partnership as an imperative for the socio-economic development of Ukraine]. *Visnyk ekonomiky*, № 3, pp. 8–19. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.03.008> (date of access: 29.10.2025) [In Ukrainian]

9. European Pillar of Social Rights Action Plan (2021). European Commission. Retrieved from: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/european-pillar-social-rights-building-fairer-and-more-inclusive-european-union/european-pillar-social-rights-action-plan_en (date of access: 29.10.2025)

10. Implications for Social Development (2025). Department of Economic and Social Affairs United Nations. Retrieved from: <https://www.un.org/en/desa/implications-social-developmen> (date of access: 29.10.2025)

11. Ketschau, T.J. (2017). Social sustainable development or sustainable social development – two sides of the same coin? The structure of social justice as a normative basis for the social dimension of sustainability. *International Journal of Design & Nature and Ecodynamics*, Vol. 12, Issue 3, pp. 338–347. DOI: 10.2495/DNE-V12-N3-338-347 (date of access: 29.10.2025)

12. Social Development for Sustainable Development (2025). Department of Economic and Social Affairs United Nations. Retrieved from: <https://social.desa.un.org/2030agenda-sdgs> (date of access: 29.10.2025)

13. Voluntary National Review (2020). The first Voluntary National Review of progress towards achievement of the Sustainable Development Goals in Ukraine. Retrieved from: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/26295VNR_2020_Ukraine_Report.pdf (date of access: 29.10.2025)

14. What is Sustainable Development? Concept, Definition, and Importance (2024). Socio.Health. Retrieved from: <https://socio.health/population-and-development-issues-challenges/sustainable-development-concept-definition-importance> (date of access: 29.10.2025)

Social policy as a tool for ensuring sustainable development of the state

Sytnyk Oleksandr Ivanovych

PhD Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Socio-Humanitarian Technologies
Lytsk National Technical University
Lvivska str., 75, Lutsk, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8106-7482

The relevance of the study is due to modern socio-economic challenges, in particular the transformation of state institutions, the digitalization of society, the consequences of full-scale aggression and the need to ensure the sustainable development of Ukraine. Social policy is a key instrument of state administration, capable of influencing social cohesion, the development of human capital and the creation of conditions for equal access of the population to social services. In the post-war period, its role is especially relevant, since the state needs not only to support existing social guarantees, but also to form proactive mechanisms of social integration, stimulate the development of human potential, modernize the social protection system and ensure interaction with civil society and international partners.

The purpose of the study is to comprehensively analyze the social policy of Ukraine as a tool for ensuring the sustainable development of the state, identify its effective areas of improvement and formulate scientifically based recommendations for the integration of social policy with the principles of sustainable development.

The methodological basis of the study is a set of scientific approaches, including systemic, structural-functional and institutional approaches, which allow considering social policy as an integral system of public administration and assessing the relationship between its elements in ensuring social stability and the development of human potential. The analysis used methods of studying regulatory and legal documents, strategic programs and plans of social policy of Ukraine, national and international reports, statistical data, as well as a practical analysis of the implementation of the UN Sustainable Development Goals and the national Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030. The results of the study show that the social policy of Ukraine is gradually moving from a reactive approach to a model of "social investment", when support is aimed at increasing human potential, education, retraining and integration of citizens into socio-economic life. The main areas of improvement of social policy are identified: modernization of the social protection system, digitalization of social services and active involvement of civil society and international partners. An integrative approach to social governance is proposed, in which the state, communities and public initiatives interact in synergy to ensure sustainable social development in the post-war period. Based on the analysis, scientifically based recommendations are formulated to increase the effectiveness of social policy, strengthen social cohesion and implement the principles of the Sustainable Development Goals in national practice.

Key words: social policy, sustainable development, human capital, sustainable development goals, social cohesion.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

Скороход Олексій Петрович

Вплив технологій штучного інтелекту на трансформацію політичної участі в умовах цифрової демократії

УДК 321.7:004.8:316.772.5

DOI [https://doi.org/10.24195/2414-](https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.12)

9616.2025-5.12

Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0**Скороход Олексій Петрович**

аспірант

Донецького національного університету
імені Василя Стуса

вул. 600-річчя, 21, Вінниця, Україна

ORCID: 0009-0001-0001-2568

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема штучного інтелекту (ШІ), суттєво змінює механізми комунікації між суспільством і владою, спричиняє появу нових форматів участі громадян у політичних процесах та формує передумови трансформації цифрової демократії.

Метою статті є визначення особливостей впливу технологій штучного інтелекту на форми та механізми політичної участі громадян, а також оцінка потенційних можливостей і ризиків їх використання у політичній сфері.

Методи дослідження: застосовано аналіз і синтез для узагальнення теоретичних підходів; системний метод – для оцінки ШІ як елемента політичної системи; контент-аналіз цифрових платформ і соціальних мереж – для ідентифікації алгоритмізованих практик комунікації та впливу на громадську думку.

Результати. Визначено основні напрями інтеграції ШІ у політичні процеси: прогнозування електоральних настроїв, персоналізація політичних меседжів, забезпечення прозорості та інформаційної безпеки. Проаналізовано застосування ШІ як комунікаційного помічника та інструмента політичного контент-мейкінгу, а також перспективні напрями – підтримку процесів прийняття політичних рішень, прогнозування громадської думки й оптимізацію виборчих процедур. З'ясовано, що технології ШІ підвищують рівень залученості громадян, розширюють доступ до політичної інформації та стимулюють дискусії, але водночас породжують ризики маніпуляцій, дезінформації, порушення приватності й етичних викликів.

Наукова новизна полягає у визначенні системного характеру впливу ШІ на політичну участь як індикатора переходу від традиційної до цифрової моделі демократії.

Практичне значення результатів полягає у формуванні засад етичного та безпечного використання ШІ в політичній комунікації.

Ключові слова: штучний інтелект, дезінформація, deepfakes, маніпуляція, політична участь, політична комунікація, політичний меседж, інформаційний контент.

Вступ. Швидкий розвиток технологій штучного інтелекту та їхнє активне проникнення у різні сфери життєдіяльності людини, зокрема у політичну, зумовлюють суттєві зміни у структурі та змісті політичної комунікації. Використання інтелектуальних алгоритмів у процесах аналізу даних, формування інформаційних потоків і моделювання поведінки виборців трансформує способи взаємодії між владою та громадянами, сприяючи появі нових форматів участі у політичних процесах. Водночас штучний інтелект впливає і на процеси ухвалення політичних рішень, зокрема через автоматизацію аналітики, прогнозування суспільних настроїв і підвищення ефективності управлінських рішень. Проте поряд із цими позитивними зрушеннями зростають і ризики, пов'язані з маніпуляцією громадською думкою, порушенням приватності та етичними викликами використання технологій. Саме тому питання впливу штучного інтелекту на трансформацію політичної участі, виявлення як позитивних, так і негативних аспектів, набуває особливої наукової та практичної актуальності у сучасних умовах розвитку цифрової демократії.

Мета та завдання дослідження – з'ясувати особливості впливу технологій штучного інтелекту на трансформацію форм і механізмів політичної участі громадян у цифровому суспільстві, а також у визна-

ченні потенційних можливостей і ризиків використання ШІ.

Для досягнення поставленої мети передбачено розглянути визначення феномену штучного інтелекту, дослідити основні напрями інтеграції технологій штучного інтелекту у політичний процес та механізми громадської участі, виявити потенційні можливості та ризики, пов'язані з використанням ШІ у політичній сфері.

Методи дослідження. Автором використовувались методи аналізу та синтезу для узагальнення теоретичних положень та формування цілісного бачення впливу ШІ на політичну участь; метод системного аналізу дав змогу оцінити ШІ як елемент політичної системи, що впливає на динаміку суспільно-політичних процесів та громадянської активності в умовах цифрової демократії; метод контент-аналізу дозволив дослідити цифрові платформи та соціальні мережі для виявлення алгоритмізованих практик взаємодії, вивчення інформаційного наповнення, створеного ШІ, та результатів його поширення.

Результати. Розуміння «політичної участі» у процесі її теоретичного осмислення та практичного вивчення еволюціонувало від сприйняття її переважно як діяльності «обраних» (політичних еліт, державних управлінців, партійних лідерів) безпосередньо у процесі управління державою

та ухваленні політичних рішень до діяльності громадян, яка спрямована не лише на результат виборів, а призводить до формування політичного порядку денного, впливає на продукування політик та прийняття рішень. Тобто у процесі демократичних трансформацій відбулось зростання ролі громадянського суспільства, усвідомлення громадянами відповідальності та важливості співучасті кожного у формуванні політичного курсу держави, і політична участь набула ознак широкої суспільної практики, переставши бути привілеєм вузького кола політичних акторів [1, с. 128].

Процесу переходу до «інклюзивної» моделі політичної участі сприяв і розвиток та масове поширення інформаційно-комунікаційних технологій, який безумовно впливає та видозмінює політичні процеси, їх динаміку та природу взаємодії між владою та суспільством. Особливо це простежується у трансформації засобів та механізмів політичної комунікації – поява нових каналів доступу до інформації та широких можливостей для зворотнього зв'язку (мережеві медіа, цифрові платформи, соціальні мережі) робить політичну комунікацію більш горизонтальною, доступною та багатосуб'єктною. У свою чергу, нові цифрові інструменти комунікації відкривають нові можливості для появи та реалізації сучасних форм політичної участі, які значно розширюють традиційні межі взаємодії громадян із владою. Завдяки розвитку соціальних мереж, онлайн-платформ, мобільних застосунків, електронних сервісів та інструментів краудсорсингу громадяни отримують змогу брати безпосередню участь у процесах прийняття політичних рішень, формуванні громадської думки, контролі за діяльністю органів влади та ініціюванні суспільно значущих змін. Таким чином, у сучасному політичному полі ми знаходимо різноманітність форм політичної участі від класичних (вибори, мітинги, членство у партіях) до сучасних цифрових форматів (онлайн-петиції, онлайн-дискусії, е-консультації, соціальні медіа-кампанії тощо).

Нові перспективи у спрощенні доступу до політичного контенту, зміні моделі спілкування, навчання, споживання інформації та більш цілеспрямованій політичній участі відкриваються з проникненням у суспільно-політичне життя суспільства технологій штучного інтелекту (ШІ). Інтелектуальні чат-боти, зокрема моделі типу GPT від OpenAI, дедалі частіше виконують роль посередників у комунікації, консультантів та інструментів для освітньої підтримки. Персоналізовані системи навчання, побудовані на основі аналізу даних користувача, формують індивідуальні освітні траєкторії. Завдяки алгоритмам персоналізації та обробці великих даних, ШІ здатен формувати індивідуалізовані інформаційні потоки, підбираючи політичні новини та матеріали відповідно до інтересів, поведінкових моделей і соціальних характе-

ристик користувачів. Водночас перед суспільством постають нові виклики, пов'язані з розвиненням ефекту «інформаційних бульбашок», поляризацією суспільства, забезпеченням достовірності та прозорості інформаційних потоків, актуалізуються проблеми нерівності доступу до якісної інформації і маніпулювання громадською думкою, а отже все це може впливати на рівень громадянської залученості [5, р. 9].

В науковому полі не має єдиного визначення штучного інтелекту. Вперше термін «штучний інтелект» було використано на Дартмутському коледжі Дж. Маккартні у 1956 р., хоч сама концепція «мислячої машини» має глибоке історичне підґрунтя. Він визначає його як «науку і техніку, спрямовану на створення інтелектуальних машин і комп'ютерних програм, здатних розуміти і відтворювати розумові функції людини» [9].

У «Законі про Штучний інтелект», прийнятого Європейський союзом у 2024 р., він розглядається як «машинна система, призначена для роботи з різним рівнем автономії, яка може демонструвати адаптивність після розгортання та яка, для явних чи неявних цілей, робить висновки на основі отриманих вхідних даних, як генерувати результати, такі як прогнози, контент, рекомендації або рішення, які можуть впливати на фізичне чи віртуальне середовище» [16].

Спеціалісти американської корпорації IBM К. Страйкер та Е. Кавлаоглу надають штучному інтелекту визначення «технології, яка дозволяє комп'ютерам та машинам імітувати людське навчання, розуміння, вирішення проблем, прийняття рішень, креативність та автономію» [15].

С. Рассел та П. Норвік пропонують розуміти штучний інтелект як інтелектуального агента, здатного здійснювати раціональні дії, тобто обирати оптимальні рішення в певній ситуації на основі доступної інформації та заданих цілей [11].

Х. Шейх, К. Прінс, Е. Шрайверс надають доволі широке і відкрите визначення ШІ, характеризуючи його як «системну технологію», яка має системний вплив на суспільство [14, р. 15].

Отже, визначення ШІ є гнучким (що також пов'язано з постійним вдосконаленням даної технології та недостатнім вивченням його функціональних можливостей) і залежить від сфери його застосування, проте узагальнивши можна охарактеризувати його як комплексну технологію, що здійснює вплив на соціальні, економічні та політичні процеси, трансформуючи способи взаємодії людей, інституцій і держави.

Розглянемо більш детально напрями застосування технології штучного інтелекту у політичних процесах.

Прогнозування електоральних настроїв. Завдяки технології машинного та глибинного навчання системи аналізу даних здатні опрацю-

увати великі обсяги публічних/відкритих даних (соціальні мережі, державні реєстри, медіапростір) задля виявлення суспільних настроїв, тенденцій, конфліктних питань тощо. В подальшому результати такого аналізу можуть використовуватись для реагування влади на зміни у суспільній думці, формування порядку денного, оцінці ефективності державних програм. У виборчому процесі дана технологія застосовується для виявлення потенційних груп підтримки та аналізу електоральних вподобань [2, с. 132].

Інтелектуальні комунікаційні системи. Чат-боти та віртуальні помічники на основі штучного інтелекту здатні значно підвищити ефективність взаємодії державних структур, політичних акторів з громадянами. У дані інструменти вбудовані технології обробки природної мови та генеративного ШІ завдяки яким вони розпізнають запити громадян та надають оперативні відповіді. Такі інструменти надають можливість громадянам отримати швидкий, не прив'язаний до часу та простору, зворотній зв'язок. Варто відзначити, що до функцій чат-ботів належить не лише комунікація з користувачем, а й збір, систематизація та обробка даних щодо поведінки та вподобань користувачів [4, с. 98].

Персоналізація політичних меседжів. Завдяки алгоритмам штучного інтелекту (глибоке навчання та аналіз великих даних) стає можливим формування політичними акторами, державними інституціями індивідуальних стратегій, цільових політичних повідомлень, інформаційного контенту орієнтованих на конкретні соціальні групи чи навіть окремих громадян [2, с. 132]. Яскравим прикладом персоналізованого контенту є президентська кампанія в США у 2016 р. Команда Д. Трампа користувалась послугами кампанії Cambridge Analytica, яка використовуючи алгоритми на основі штучного інтелекту для аналізу вподобань, страхів та цінностей користувачів Facebook, вподальшому побудувала систему профілювання виборців, що і дозволило персоналізувати політичні меседжі для кожного сегменту електорального поля. Ці меседжі стосувалися питань, які найбільше хвилювали користувачів (потенційних виборців), забезпечуючи відповідність меседжів кампанії інтересам, демографічним показникам та політичним уподобанням виборців [8]. Персоніфікована комунікація з виборцями стала також одним з ключових інструментів під час президентської кампанії В. Зеленського в Україні у 2019 р. Активно використовуючи цифрові платформи, зокрема соціальні мережі та офіційний сайт, проводився збір та аналітика даних користувачів, яких дозволив виокремити 32 цільові групи й адаптувати політичні меседжі відповідно до їхніх потреб з урахуванням їхніх соціально-демографічних характеристик, ціннісних орієнтацій і запитів [3].

Забезпечення прозорості і безпеки. Алгоритми машинного та глибокого навчання мають можли-

вості виявляти аномалії, нетипові або потенційно маніпулятивні дії під час аналізу закономірностей поведінки користувачів у соціальних мережах, консультаційних платформах, системах збору підписів тощо. Хоча технології штучного інтелекту іноді використовуються в незаконних цілях і часто не контролюється, проте вони мають значний позитивний потенціал у сфері забезпечення інформаційної безпеки та захисту демократичного простору. Застосування ШІ у виявленні кіберзагроз, запобігання шахрайству та боротьбі з дезінформацією й маніпулятивними практиками демонструє його здатність виконувати роль інструменту цифрової безпеки. Інтеграція технологій на основі ШІ в інституційні процеси ухвалення рішень значно підвищує здатність державних і громадських структур реагувати на сучасні виклики інформаційної безпеки, сприяє зміцненню цілісності інформаційного простору та формує нові стандарти цифрової відповідальності. Д. Батіста відзначає такі інструменти, що пропонують автоматизовану верифікацію контенту та протидії фейкам: TruthBuzz, розроблений для створення переконливих наративів; Facterbot (чат-бот, інтегрований у Facebook Messenger), призначений для перевірки фактів; детектор фейкових новин Les Décodeurs, розділ вебсайту Le Monde, який використовує модель багатовимірної аналізу для вивчення історичних даних авторів та джерел для оцінки надійності інформації [5, р. 18–19].

Інструмент політичного контент-мейкінгу. Відмічається активне використання штучного інтелекту у процесі створення та поширення політичного контенту (текстів, зображень, аудіо- та відеоматеріалів) у виборчих кампаніях, громадських консультаціях чи інформаційних кампаніях державних інституцій. Ці технології роблять можливим оперативне продукування великої кількості комунікаційних матеріалів, в тому числі адаптованих до потреб різних аудиторій. Особливої уваги заслуговує популярна технологія deepfakes, яка маючи суттєві можливості для творчості, освіти та розваг, здебільшого використовується для маніпуляції громадською думкою чи дискредитації політичних опонентів.

Комунікаційний помічник. Завдяки використанню генеративних систем, політики можуть отримувати автоматизовану допомогу у створенні промов, повідомлень, тез для виступів або відповідей на потенційно гострі запитання. Алгоритми ШІ можуть моделювати можливі сценарії дебатів, прогнозувати реакції опонентів і навіть імітувати стиль їхнього мовлення, надаючи кандидатам змогу відпрацювати рольові ситуації політичної взаємодії [7].

М. Треттер у своїх дослідженнях вивчає потенціал штучного інтелекту як інструменту оптимізації процесу прийняття політичних рішень. Спираючись на такі характеристики ШІ як величезні обчис-

лювальні потужності, постійне вдосконалення, можливість виявлення взаємозв'язків між різними факторами, швидкість та точність, він зазначає, що пошук найкращого рішення для складних суспільних проблем буде ефективніше та набагато швидше. Зібрані та опрацьовані дані можуть бути безпосередньо передані політичним акторам для врахування у процесі обговорень або ж використані для моделювання різних сценаріїв політичних сценаріїв. Такий підхід дає змогу прогнозувати можливі наслідки прийняття певних законодавчих ініціатив чи управлінських стратегій, наочно демонструючи потенційний вплив рішень на суспільство, економіку, освіту чи інші сфери державного розвитку [17]. Д. Батіста також розмірковує про потенціал ШІ в автоматизації процесів прийняття рішень як інструменту підвищення ефективності та зменшення людських помилок [5, р. 11].

Н. Сандерс, А. Улініч і Б. Шнайер у своїх дослідженнях приходять до висновку, що ШІ має потенціал бути інструментом для прогнозування громадської думки, шляхом заміни традиційних соціологічних досліджень на опитування від ChatGPT, які імітуватимуть відповіді респондентів на політичне запитання на основі заданого набору демографічних та ідеологічних характеристик, формуючи одночасно порядкову числову оцінку відповіді та текстове обґрунтування. Результати проведеного науковцями експерименту демонструють, що ChatGPT має високу точність у прогнозуванні громадської думки щодо політичних тем, що вже добре досліджені (наприклад, питання абортів), тоді як його прогностична здатність знижується для нових або слабо вивчених політичних проблем (наприклад, ставлення громадян США до підтримки України під час повномасштабного вторгнення) [12].

Новеллі К. та Сандрі Д. досліджують потенціал технологій штучного інтелекту у виборчому процесі, відзначаючи здатність алгоритмів ШІ у режимі реального часу відстежувати процес голосування для виявлення потенційних порушень, несанкціонованого доступу, а також для перевірки особи виборця та підтвердження його права голосу. Окремо розглядається системи з інтегрованим ШІ для автоматичного розпізнавання бюлетенів, що забезпечить точний підрахунок голосів і оперативне відображення результатів виборів. Впровадження даних технологій спроможне мінімізувати шахрайство, а отже підвищити прозорість виборчого процесу і рівень довіри громадськості [10, р. 6].

Отже, враховуючи одну з головних характеристик ШІ – здатність до адаптації та постійного вдосконалення, можна прогнозувати суттєве розширення його застосування у політичних процесах в найближчому майбутньому і дедалі активніше інтегрування в процеси державного управління та прийняття рішень, аналізу громадської думки та видозміни комунікації.

Вплив технологій штучного інтелекту на форми та механізми політичної участі простежується насамперед через зміну характеру комунікації між громадянином і державою. Такі технології забезпечують підвищення ефективності, формування більш прозорої та відповідальної комунікації, з точки зору оперативності реагування органів влади на запити громадян та персоналізації політичної взаємодії (за рахунок використання даних аналізу суспільних настроїв, поведінки та вподобань). Також інтеграція технологій штучного інтелекту сприяє розширенню доступу до політичної участі, забезпечуючи інклюзивність та залучення груп, які традиційно залишалися поза політичним процесом. Технології ШІ розкривають більш широкі можливості у підвищенні цифрової грамотності користувачів, шляхом розвитку навичок критичного мислення та оцінювання споживаємої інформації, що може сприяти подоланню освітніх розривів, надаючи більш рівний доступ до освіти в умовах цифрового суспільства [10, р. 4].

Водночас, поряд із позитивними аспектами застосування технологій штучного інтелекту в політичній сфері, необхідно звернути особливу увагу на ризики, що супроводжують цифровізацію політичної участі.

По-перше, з'являється значний ризик видозміни самої природи політичної участі, коли взаємодія між суб'єктами політичного процесу дедалі частіше відбувається не безпосередньо, а через цифрові інтерфейси створюючи тим самим ефект «алгоритмічного посередництва» (бо використовуються автоматизовані системи зворотного зв'язку, засновані на технологіях ШІ). У цьому контексті існує ризик виникнення «формальної» політичної суб'єктності громадян, тобто людина зберігає право на участь, але її інформаційне поле, способи прийняття рішень і канали впливу опосередковуються технологічними алгоритмами (тобто інтелектуальні системи здійснюють непомітний вплив на сприйняття інформації та формування політичних уподобань). Це створює можливості спотворення реальності, викривлення суспільної думки та маніпуляції політичною поведінкою [13].

В подальшому це здатно призвести до утворення «інформаційних бульбашок» (своєрідних закритих просторів), у межах яких користувачі споживають лише ту інформацію, яка підтверджує їхні попередні переконання, досвід, стереотипи тощо. Перебування у такому закритому інформаційному просторі призводить до обмеження джерел інформації та доступу до інших точок зору. Як результат, відбувається зниження рівня критичного мислення, оскільки користувачі набагато рідше піддають сумніву отриману інформацію, сприймаючи її за об'єктивну істину, та поглиблюється суспільна поляризація, що ускладнює конструктивну взаємодію та діалог [6].

По-друге, значну небезпеку становить поширення дезінформації та маніпулятивних повідомлень з використання генеративних можливостей ШІ (реалістичних фейкових зображень, відео, текстів (deepfakes). Д. Батіста вказує на те, що технології deepfakes набагато загрозовіші ніж просто неправдиві новини, адже їх складніше виявити і розпізнати, а тому їх здатність до маніпуляції громадської думки, викривлення суспільної свідомості, конструювання певної реальності є значно ефективнішими. Deepfakes породжує проблему збільшення недовіри до інформаційного контенту загалом. Постійне отримання неправдивих, викривлених інформаційних повідомлень призводить до розмивання правди та втрати здатності адекватного сприйняття інформаційного потоку, а отже до хибних висновків та уявлень до певної події [5, р. 14]. Під час повномасштабного вторгнення саме технології deepfakes неодноразово ставали інструментом дезінформації, найбільш вірусними стали відео з промовою «В. Зеленського», в якій він закликав воїнів української армії скласти зброю та відео з закликом до військового перевороту генерала «В. Залужного». Відео були зроблені настільки якісно, що призвело до поширення панічних настроїв серед українського суспільства. Лише вчасна комунікація офіційних представників влади, активне включення громадських діячів допомогли спростувати дані інформаційні повідомлення.

До маніпулятивного контенту також можна віднести і емоційно насичені та поляризуючі інформаційні повідомлення. Такі повідомлення впливають на якість політичного діалогу, призводять до спрощення політичних наративів, зростання популізму та радикалізації суспільних дискурсів.

По-третє, етичні аспекти використання ШІ у політичному процесі. Ключовими етичними викликами є забезпечення прозорості, підзвітності, захисту персональних даних, боротьби з дезінформацією та гарантування недискримінації. Порушення приватності громадян через масовий збір та аналіз даних, непрозорість алгоритмів ухвалення рішень, а також невизначеність питань відповідальності за дії інтелектуальних систем створюють потенційні загрози для демократичних принципів і довіри до політичних інститутів. Для врегулювання даної проблеми необхідно запроваджувати чіткі регуляторні рамки, що передбачають моніторинг систем ШІ, контроль за використанням даних громадян, обмеження поширення дипфейків і фейкових новин, а також перевірку алгоритмів на відсутність упереджень [2, с. 133]. За останні роки, відповідаючи на виклики пов'язані в поширенні використання технологій штучного інтелекту, відбулось низька спроб регулювання його використання як на рівні Європейського Союзу (про що свідчить прийняття «Закону про ШІ» (AI Act)), так і на рівні національних держав (у США протягом

2023–2024 рр. прийнято низку законодавчих актів зобов'язуючих маркувати контент генерований ШІ, забороняючих його використання для формування громадської думки тощо). Такі компанії як Google, OpenAI та IBM також впроваджують власні етичні кодекси застосування ШІ, які ґрунтуються на принципах прозорості, справедливості та безпеки.

Отже, сучасна політична практика вимагає поєднання технологічних інновацій із нормативними, етичними та інституційними механізмами контролю. Існує необхідність розроблення політики забезпечення відповідального використання ШІ, одночасно з розвитком напрямків, спрямованих на навчання громадян щодо використання ШІ для сприяння інформованій та свідомій політичній участі. Це передбачає розробку прозорих алгоритмів, впровадження стандартів етичного використання ШІ, захист персональних даних та забезпечення громадського контролю за алгоритмічними системами.

Висновки. Політична участь у своєму розвитку пройшла від участі «обраних» до залученості більшості. Цьому процесу значно посприяв розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема й інтеграція у суспільно-політичне життя технологій штучного інтелекту. ШІ здійснює вплив на соціальні, економічні та політичні процеси, трансформуючи способи взаємодії людей, інституцій і держави. Сьогодні технології ШІ активно використовуються для прогнозування електоральних настроїв, персоналізації політичних меседжів, забезпечення прозорості і безпеки, як комунікаційний помічник та інструмент політичного контент-мейкінгу. Перспективне його застосування як інструменту оптимізації процесу прийняття політичних рішень; інструменту для прогнозування громадської думки; інструменту оптимізації виборчого процесу

Технології ШІ сприяють підвищенню рівня залученості, полегшують доступ до політичної інформації та стимулюють політичні дискусії. Проте водночас створюють ризики виникнення «формальної» політичної участі (алгоритмічне посередництво, «інформаційні бульбашки»), поширення дезінформації та маніпуляцій, порушують питання безпеки особистих даних та етичного використання даних технологій. Саме тому, особливої уваги потребує розроблення надійних, чітких та всеохоплюючих нормативних правил, здатних забезпечити прозорість та підзвітність цифрових платформ з інтегрованим ШІ, конфіденційність користувачів та їх захист від дезінформації і маніпуляції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Косілова О. І. (2021) Політична участь як форма реалізації політичних прав: теоретико-правовий дискурс. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право. Вип. 2 (50), С. 127–133 URL:

[https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.2\(50\).242896](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.2(50).242896)

2. Лазарович М. В., Гончарук-Чолач Т. В., Докаш О. Ю. (2025) Штучний інтелект у політичних маніпуляціях та трансформація виборчої куль *Науковий журнал «Політикус»*, вип. 1, С. 131–135 URL: http://politicus.od.ua/1_2025/22.pdf

3. Розділяй і таргетуй. СММник Зеленського розповів секрети перемоги на виборах (2019) URL: <https://novynarnia.com/2019/04/27/ze-smm/>

4. Худолій Ю. С., Косолапенко В. С. (2023). Особливості застосування чат-ботів на основі штучного інтелекту у фінансовій сфері. *Економіка і регіон*, (3(90), 97–103. URL: [https://doi.org/10.26906/EiR.2023.3\(90\).3036](https://doi.org/10.26906/EiR.2023.3(90).3036)

5. Battista D. (2024) Political communication in the age of artificial intelligence: an overview of deepfakes and their implications. *Society register*, vol. 8, no. 2. P. 7–23 URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/bf9e/c2dd750c6ffec71a29940784cdbff69b1a47.pdf>

6. Battista D., Mangone E. (2025) Technological Culture and Politics: Artificial Intelligence as the New Frontier of Political Communication Societies, 15(4), 75. URL: <https://doi.org/10.3390/soc15040075>

7. Harmon S. (October 31, 2024) Democracy in the Age of AI: New Tools for Political Campaigning. The Responsible AI Institute. URL: <https://www.responsible.ai/democracy-in-the-age-of-ai-new-tools-for-political-campaigning/>

8. Li J. (2024). Artificial Intelligence and its transformative impact on modern politics. *Applied and Computational Engineering*, 97(1), P. 163–169 URL: DOI:10.54254/2755-2721/97/20241361

9. McCarthy J. (2007). What is Artificial Intelligence? URL: <https://www-formal.stanford.edu/jmc/whatisai.pdf>

10. Novelli C., Sandri, G. (July 22, 2024) Digital Democracy in the Age of Artificial Intelligence. The Social Science Research Network, p. 1–27 URL: <https://ssrn.com/abstract=4901264>

11. Russell S. J., Norvig P. (2021) Artificial Intelligence. A Modern Approach. Fourth Edition. Global Edition. P. 19–23 URL: http://lib.ysu.am/disciplines_bk/efd4d1d4c2087fe1cbe03d9ced67f34.pdf

12. Sanders N. E., Ulinich A., Schneier B. (2023). Demonstrations of the Potential of AI-based Political Issue Polling. *Harvard Data Science Review*, 5(4). URL: <https://doi.org/10.1162/99608f92.1d3cf75d>

13. Savaget P, Chiarini T, Evans S. (2018). Empowering political participation through artificial intelligence. *Sci Public Policy*. Nov 5; 46(3), P. 369–380. URL: DOI: 10.1093/scipol/scy064

14. Sheikh H., Prins C., Schrijvers E. (2023) Mission AI. The New System Technology. 421 p. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-21448-6>

15. Stryker C., Kavlakogly E. (2024) What is artificial intelligence (AI)? URL: <https://www.ibm.com/think/topics/artificial-intelligence>

16. The EU Artificial Intelligence Act (2024). Chapter I: General Provisions. Article 3: Definitions URL: <https://artificialintelligenceact.eu/article/3/>

17. Tretter M. (2025) Opportunities and challenges of AI-systems in political decision-making contexts.

Front. Polit. Sci., Sec. Politics of Technology, Volume 7, 19 March URL: <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1504520>

REFERENCES:

1. Kosilova O. I. (2021) Politychna uchast yak forma realizatsii politychnykh prav: teoretyko-pravovyi dyskurs [Political participation as a form of implementation of political rights: theoretical and legal discourse]. *Visnyk NTUU «KPI»*. Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. Vyp. 2 (50), S. 127–133 URL: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.2\(50\).242896](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.2(50).242896)

2. Lazarovych M. V., Honcharuk-Cholach T. V., Dokash O. Yu. (2025) Shtuchnyi intelekt u politychnykh manipuliatsiakh ta transformatsiia vyborchoi kul [Artificial intelligence in political manipulation and transformation of the electoral ball] *Naukovyi zhurnal «Politykus»*, vyp. 1, S. 131–135 URL: http://politicus.od.ua/1_2025/22.pdf

3. Rozdilii i tarhetui. SMMnyk Zelenskoho rozpoviv sekrety peremohy na vyborakh [Divide and target. Zelensky's SMM Reporter Reveals Secrets of Election Victory] (2019) URL: <https://novynarnia.com/2019/04/27/ze-smm/>

4. Khudolii Yu. S., Kosolapenko V. S. (2023). Osoblyvosti zastosuvannia chat-botiv na osnovi shtuchnoho intelektu u finansovii sferi. [Peculiarities of Using Chatbots Based on Artificial Intelligence in the Financial Sector] *Ekonomika i rehion Economics and Region*, (3(90), 97–103. URL: [https://doi.org/10.26906/EiR.2023.3\(90\).3036](https://doi.org/10.26906/EiR.2023.3(90).3036)

5. Battista D. (2024) Political communication in the age of artificial intelligence: an overview of deepfakes and their implications. *Society register*, vol. 8, no. 2. P. 7–23 URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/bf9e/c2dd750c6ffec71a29940784cdbff69b1a47.pdf>

6. Battista D., Mangone E., 2025 Technological Culture and Politics: Artificial Intelligence as the New Frontier of Political Communication Societies, 15(4), 75. URL: <https://doi.org/10.3390/soc15040075>

7. Harmon S. (October 31, 2024) Democracy in the Age of AI: New Tools for Political Campaigning. The Responsible AI Institute. URL: <https://www.responsible.ai/democracy-in-the-age-of-ai-new-tools-for-political-campaigning/>

8. Li J. (2024). Artificial Intelligence and its transformative impact on modern politics. *Applied and Computational Engineering*, 97(1), P. 163–169 URL: DOI:10.54254/2755-2721/97/20241361

9. McCarthy J. (2007). What is Artificial Intelligence? URL: <https://www-formal.stanford.edu/jmc/whatisai.pdf>

10. Novelli C., Sandri, G. (July 22, 2024) Digital Democracy in the Age of Artificial Intelligence. The Social Science Research Network, p. 1–27 URL: <https://ssrn.com/abstract=4901264>

11. Russell S. J., Norvig P. (2021) Artificial Intelligence. A Modern Approach. Fourth Edition. Global Edition. P. 19–23 URL: http://lib.ysu.am/disciplines_bk/efd4d1d4c2087fe1cbe03d9ced67f34.pdf

12. Sanders N. E., Ulinich A., & Schneier B. (2023). Demonstrations of the Potential of AI-based Political Issue Polling. *Harvard Data Science Review*, 5(4). URL: <https://doi.org/10.1162/99608f92.1d3cf75d>

13. Savaget P, Chiarini T, Evans S. (2018). Empowering political participation through artificial

intelligence. *Sci Public Policy*. Nov 5; 46(3), P. 369–380. URL: DOI: 10.1093/scipol/scy064

14. Sheikh H., Prins C., Schrijvers E. (2023) Mission AI. *The New System Technology*. 421 p. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-21448-6>

15. Stryker C., Kavlakogly E. (2024) What is artificial intelligence (AI)? URL: <https://www.ibm.com/think/topics/artificial-intelligence>

16. The EU Artificial Intelligence Act (2024). Chapter I: General Provisions. Article 3: Definitions URL: <https://artificialintelligenceact.eu/article/3/>

17. Tretter M. (2025) Opportunities and challenges of AI-systems in political decision-making contexts. *Front. Polit. Sci., Sec. Politics of Technology*, Volume 7, 19 March URL: <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1504520>

The impact of artificial intelligence technologies on the transformation of political participation in the conditions of digital democracy

Skorokhod Oleksii Petrovych

Postgraduate Student

Vasyl' Stus Donetsk National University
600-richchia str., 21, Vinnytsia, Ukraine
ORCID: 0009-0001-0001-2568

The rapid development of information and communication technologies, particularly artificial intelligence (AI), has significantly transformed mechanisms of communication between society and government, leading to new formats of citizens' engagement in political processes and creating preconditions for the transformation of digital democracy.

The purpose of the article is to identify the specific features of the influence of artificial intelligence technologies on the forms and mechanisms of citizens' political participation, as well as to assess the potential opportunities and risks of their use in the political sphere.

Research methods. The study applies analysis and synthesis to generalize theoretical approaches; the system method – to evaluate AI as an element of the political system; and content analysis of digital platforms and social networks – to identify algorithmic communication practices and their impact on public opinion.

Results. The main directions of AI integration into political processes are identified: forecasting of electoral behaviour, personalization of political messages, and ensuring transparency and information security. The article analyses the use of AI as a communication assistant and as a tool for political content-making, as well as its prospective applications – supporting political decision-making, forecasting public opinion, and optimizing electoral procedures. It is found that AI technologies enhance citizens' engagement, broaden access to political information, and stimulate public discussions, while simultaneously generating risks of manipulation, disinformation, privacy violations, and ethical challenges.

Scientific novelty lies in defining the systemic nature of AI's influence on political participation as an indicator of the transition from the traditional to the digital model of democracy.

Practical significance of the results consists in formulating the foundations for ethical and secure use of AI in political communication.

Key words: artificial intelligence, disinformation, deepfakes, manipulation, political participation, political communication, political message, informational content.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 17.11.2025

Дата публікації: 15.12.2025

Хлівнюк Тетяна Петрівна

Концептуальні зміни моделі соціальної держави в Україні в умовах євроінтеграції та гібридних загроз (2021–2025 рр.)

УДК 323:351.84]:327.39(4-672ЄС)

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.13>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Хлівнюк Тетяна Петрівна
кандидат політичних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Всеволода Змієнка, 2, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0002-7636-9088

Стаття зумовлена глибокою трансформацією інституту соціальної держави в Україні, що відбувається під тиском двох потужних, але різноспрямованих факторів. З одного боку, євроінтеграція вимагає гармонізації законодавства з *acquis communautaire* ЄС, що передбачає впровадження стандартів інклюзивності, соціального інвестування та недискримінації. З іншого боку, повномасштабна гібридна війна (з 2022 р.) генерує безпрецедентні «шокові» виклики, які зміщують фокус політики з розвитку на виживання та соціальну стійкість (*resilience*). Відзначено, що цей дуалізм створює концептуальну напругу: держава змушена одночасно імплементувати довгострокові європейські реформи та реагувати на короткострокові кризи, спричинені війною. Мета статті – визначити концептуальні зміни в моделі соціальної держави України (2021–2025 рр.) та систематизувати ключові фактори (зовнішні та внутрішні), що детермінують її модернізацію в умовах євроінтеграції та гібридних загроз. У статті виявлено ключову концептуальну зміну – перехід від «соціальної держави» (*Welfare State*) до «соціально стійкої держави» (*Resilient State*). Якщо євроінтеграція штовхає Україну до моделі соціального інвестування, то війна змушує будувати модель соціального виживання. Проаналізовано систему факторів модернізації. Обґрунтовано, що зовнішні фактори включають нормативний тиск ЄС (вимоги до інклюзивності та прозорості) та безпековий шок (необхідність збереження людського капіталу як елемента національної безпеки). Внутрішні фактори включають катастрофічні демографічні зміни (масова міграція, мобілізація, втрати), що руйнують стару солідарну систему, та економіко-фіскальні шоки (руйнування ринку праці). Відповіддю на ці виклики стає розвиток соціального підприємництва та посилення ролі громадянського суспільства.

Зроблено висновок, що модернізація соціальної держави в Україні відбувається нелінійно. Вона вимушено поєднує елементи європейської моделі соціального інвестування з посиленням державної інтервенції для забезпечення стійкості. Успіх трансформації залежить від здатності держави інтегрувати ці два вектори, уникнувши фінансового колапсу патерналізму.

Ключові слова: соціальна держава, соціальна політика, євроінтеграція, гібридні загрози, модернізація, соціальна стійкість (*resilience*), фактори модернізації, апроксимація законодавства.

Вступ. Однією з найактуальніших проблем у зазначеному напрямку є дослідження ключової концептуальної зміни – перехід від «соціальної держави» (*Welfare State*) до «соціально стійкої держави» (*Resilient State*). Якщо євроінтеграція штовхає Україну до моделі соціального інвестування, то війна змушує будувати модель соціального виживання, намагаючись змінити систему факторів модернізації та їх взаємозв'язок. Модернізація соціальної держави в Україні – це необхідна об'єктивна відповідь на потужний тиск системи як зовнішніх, так внутрішніх факторів, що потребує ретельного аналізу та обґрунтування.

Мета та науково-дослідні завдання. Метою статті є визначення концептуальних змін в моделі соціальної держави України (2021–2025 рр.) та систематизація ключових факторів (зовнішніх та внутрішніх), що детермінують її модернізацію в умовах євроінтеграції та гібридних загроз. Відповідно до мети, дослідні завдання охоплюють коло головних позицій: обґрунтувати необхідність і значення переходу від «соціальної держави» (*Welfare State*) до «соціально стійкої держави» (*Resilient State*); визначити суперечності у моделях соціаль-

ного інвестування та соціального виживання, що викликано війною; проаналізовано систему факторів модернізації, як зовнішніх, так і внутрішніх; обґрунтувати відповідь на найважливіше політичологічне питання – чи здатна українська модель соціальної держави модернізуватися в умовах екзистенційних загроз, не скотившись у неефективний патерналізм?

Методологія статті базується на системному підході та неоінституціоналізмі для аналізу зовнішніх (норми ЄС, війна) та внутрішніх (демографія, економіка) факторів. Використано методи політико-правового аналізу для оцінки процесу апроксимації українського соціального законодавства до стандартів ЄС, а також метод кейс-стаді для аналізу політики стійкості (*resilience policies*) українського суспільства у відповідь на воєнні шоки.

Результати. Необхідність модернізації соціальної держави в умовах євроінтеграції та гібридних загроз зумовлена системою факторів, як зовнішніх, так і внутрішніх. Перший тип факторів включає нормативний тиск ЄС (вимоги до інклюзивності та прозорості) та безпековий шок (необхідність збереження людського капіталу як елемента наці-

ональної безпеки). Внутрішні фактори включають катастрофічні демографічні зміни (масова міграція, мобілізація, втрати), що руйнують стару солідарну систему, та економіко-фіскальні шоки (руйнування ринку праці). Відповіддю на ці виклики стає розвиток соціального підприємництва та посилення ролі громадянського суспільства. При чому, варто зазначити, що інститут соціальної держави в Україні переживає найглибшу трансформацію за всю історію незалежності. Класична модель, що базувалася на патерналістських засадах та компенсаційних виплатах, виявилася нежиттєздатною в умовах нових реалій. Період 2021–2025 років став точкою біфуркації, де на формування соціальної політики одночасно впливають два фундаментальні, але часто суперечливі вектори. Перший вектор – євроінтеграція. Отримання статусу кандидата в члени ЄС вимагає від України глибокої апроксимації соціального законодавства до європейських норм (*acquis communautaire*). Це передбачає перехід до принципів соціального інвестування, інклюзивності, недискримінації та забезпечення реальної гендерної рівності [2]. Це шлях довгострокових, структурних реформ.

Другий вектор – гібридна війна та повномасштабна агресія. Цей фактор діє як «шокова терапія», вимагаючи негайних та масштабних державних втручань для забезпечення виживання та соціальної стійкості (*resilience*) населення [3]. Це шлях короткострокових, кризових рішень, часто пов'язаних із посиленням патерналістської ролі держави (масові виплати ВПО, гуманітарна допомога).

Політологічна проблема полягає у конфлікті цих двох логік: чи зможе Україна, реагуючи на екзистенційні загрози, одночасно імплементувати європейські реформи, чи кризовий менеджмент «заморозить» модернізацію? Для об'єктивної відповіді на це питання, необхідно ґрунтовно проаналізувати система факторів модернізації інституту соціальної держави.

Модернізація соціальної держави в Україні (2021–2025) відбувається не завдяки планомірній еволюції, а внаслідок потужного тиску системи екзогенних (зовнішніх) та ендегенних (внутрішніх) факторів.

Зовнішні (екзогенні) фактори тиску – це, перш за все, зовнішнє середовище, що стало головним каталізатором змін, змушуючи політичну систему відмовлятися від застарілих практик. Нормативно-політичним фактором виступає в даному випадку євроінтеграція. Цей фактор носить системний, довгостроковий характер. Процес апроксимації соціального законодавства України до *acquis* ЄС є ключовою вимогою на шляху до членства. Це не просто копіювання директив, а зміна самої філософії соціальної політики.

Як зазначає О. Федотова, навіть в умовах війни Україна демонструє прогрес у гармонізації,

зокрема у сферах недискримінації, гендерної рівності та охорони праці. Проте війна створює значні виклики для цього процесу [5]. Європейські стандарти (наприклад, Директива про баланс між роботою та особистим життям) важко імплементувати повною мірою, коли ринок праці зруйнований, а мільйони людей переміщені.

Ключовий тиск ЄС спрямований на інклюзивність та недискримінацію: забезпечення рівних прав для всіх соціальних груп, включно з ВПО, ветеранами та особами з інвалідністю; прозорість та ефективність: перехід від непрозорих пільг до монетизованих, адресних виплат; соціальний діалог: посилення ролі профспілок та організацій роботодавців, що відповідає європейській соціальній моделі [1].

Таким чином, євроінтеграція виступає як «дорожня карта» модернізації, що змушує державу рухатися у бік соціального інвестування (вкладення в людину), а не простого соціального утримання (патерналізм).

У цьому контексті необхідно розглянути і безпековий фактор – гібридну війну та агресію. Якщо євроінтеграція – це «тихий» нормативний тиск, то війна – це «гучний» шоківий фактор. Він діє негайно і вимагає повної перебудови пріоритетів. Війна змінила сам концепт соціальної політики: з інструменту боротьби з бідністю вона перетворилася на інструмент національної безпеки. Забезпечення соціальної стійкості (*resilience*) стало ключовим завданням держави.

Як зазначають О. Резнікова та О. Корнієвський, стійкість українського суспільства в умовах війни базується на кількох компонентах: соціальній згуртованості, довірі до інститутів (особливо ЗСУ) та здатності до самоорганізації [8]. У цьому контексті соціальна держава виконує функцію «амортизатора», який не дає суспільству «зламатися» під тиском шоків.

Цей фактор змушує модернізувати соціальну державу у наступних напрямках:

- мобільність та швидкість: створення цифрових інструментів (як «Дія») для миттєвої реєстрації ВПО та нарахування виплат;
- фокус на критичних групах: пріоритезація підтримки ветеранів, їхніх сімей та осіб, що втратили житло.
- психосоціальна підтримка: Створення системи реабілітації та психологічної допомоги як нової, раніше нерозвиненої, державної соціальної послуги.

Війна, як не парадоксально, прискорила деякі реформи (наприклад, цифровізацію послуг), які в мирний час гальмувалися бюрократією.

Друга група факторів трансформації – це внутрішні (ендогенні) фактори. Внутрішні процеси, каталізовані війною, роблять повернення до старої моделі соціальної держави фізично

неможливим. Найбільш потужним внутрішнім фактором є соціально-демографічний. Так, академік Е. Лібанова підкреслює, що війна спричинила безпрецедентні демографічні шоки, які повністю руйнують основи старої солідарної пенсійної системи та ринку праці [1]. До ключових демографічних викликів відносяться: масова міграція: мільйони біженців (переважно жінки та діти) та ВПО. Це створює дисбаланс на регіональних ринках праці та величезне навантаження на соціальні служби, а саме: зміну структури населення через величезну кількість ветеранів, які повернуться з фронту, потребуватимуть унікальних програм інтеграції, перекваліфікації та реабілітації. Серйозну угрозу уявляє собою й демографічна криза – катастрофічне падіння народжуваності та зростання смертності. Це означає, що співвідношення працюючих до пенсіонерів буде критичним, що робить стару солідарну модель банкрутом [6]. Цей фактор змушує державу шукати нові моделі – накопичувальні системи, підвищення пенсійного віку (хоч і політично непопулярне) та стимулювання зайнятості.

Щодо економіко-фіскального фактору, то варто зазначити, що стара модель соціальної держави була можливою лише в умовах стабільної економіки. Війна зруйнувала цей фундамент. Державний бюджет є глибоко дефіцитним і на 100% залежить від зовнішньої фінансової допомоги у покритті невійськових видатків. У цих умовах держава більше не може собі дозволити неефективний патерналізм (наприклад, субсидії для всіх). Цей фіскальний тиск змушує до: адресності, тобто переходу виключно на адресні програми допомоги тим, хто її справді потребує; пошуку нових джерел зайнятості – стимулювання самозайнятості та малого бізнесу. Саме тут виникає відповідь у вигляді соціального підприємництва. Так, В. Гурочкіна та А. Браунагель зазначають, що в умовах війни соціальні підприємства (часто засновані ВПО або ветеранами) беруть на себе функції вирішення соціальних проблем (наприклад, працевлаштування осіб з інвалідністю), які раніше були виключною прерогативою держави [7]. Модернізація відбувається «знизу», коли нові економічні суб'єкти закривають прогалини, залишені державою.

Не менш важливим уявляється й інституційно-політичний фактор. Війна змінила суспільний договір. Феномен волонтерства та самоорганізації (про що пишуть Резнікова та Корнієвський [8]) продемонстрував, що громадянське суспільство стало потужним суб'єктом, який взяв на себе значну частину соціальних функцій.

Головне, на чому потрібно зробити наголос, – те, що держава змушена модернізуватися, щоб відповідати цьому новому рівню суспільної активності [2]. Виникає запит на партнерство (дер-

жава – громади – волонтери), а не на патерналізм (держава – пасивний реципієнт).

Відтак, концептуальні зміни моделі соціальної держави в Україні (2021–2025) носять характер вимушеної модернізації під тиском шоків факторів: відбувається вимушений відхід від патерналізму не через ідеологічний вибір, а через фізичну неможливість його фінансування (економічний та демографічний фактори); євроінтеграція та гібридна війна виступають двома головними зовнішніми драйверами. Перша дає «дорожню карту» (інклюзивність, соціальне інвестування). Друга – «прискорювач» (стійкість, виживання). На практиці формується дуалістична модель: елементи європейського соціального інвестування (наприклад, програми перекваліфікації, підтримка соціального бізнесу поєднуються з посиленням державним інтервенціонізмом для забезпечення соціальної стійкості. Подальша модернізація залежатиме від здатності політичної еліти інтегрувати довгострокові реформи (вимоги ЄС) у короткострокові кризові рішення, перетворивши соціальну політику з «тягаря» для бюджету на «інвестицію» у стійкість нації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лібанова, Е. (2024). Resilience of the socio-economic system of Ukraine to the shocks caused by the war: specifics of formation and response. *Demography and social economy*, 58(4), 3–23. URL: <https://doi.org/10.15407/dse.2024.58.003>
2. Манелюк, Ю., Чубур, Н. (2023). Вплив глобалізаційних процесів на трансформацію національної держави. *Актуальні проблеми політики*. Вип. 71, 197–204.
3. Наливайко, Л. (2022). Соціальна політика та соціальний захист в країнах ЄС: сучасний стан та тенденції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Спеціальний випуск № 1(120)*, 7–12. URL: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-6-7-12>
4. Crist   bal Rovira Kaltwasser & Lisa Zanotti (2021). Populism and the welfare state. Chapters, in: Bent Greve (ed.), *Handbook on Austerity, Populism and the Welfare State*, chapter 4, pages 41-53, Edward Elgar Publishing.
5. Fedotova, O. (2024). The approximation of the Ukrainian social legislation to the EU acquis in times of war: the key challenges for reforms. *Eastern Journal of European Studies*, 15(SI), 91–112. URL: <https://doi.org/10.47743/ejes-2024-SI05>
6. Hemerij, A., Ronchi, S., Plavgo, I. (2023). Socio-Economic Review. Oxford Academic. No 1, 470-500.
7. Hurochkina, V., & Braunagel, A. (2024). Social enterprises in the conditions of war vs. labor market and demographic situation of Ukraine. *Sustainable development of the economy*, 3(50), 271–282.
8. Reznikova, O., & Korniievskyi, O. (2024). Resilience of the Ukrainian society in wartime: components and influencing factors. *Eastern Journal of European Studies*, 15(1), 113–132. DOI: <https://doi.org/10.47743/ejes-2024-0105>

REFERENCES:

1. Libanova, E. (2024). Resilience of the socio-economic system of Ukraine to the shocks caused by the war: specifics of formation and response. *Demography and social economy*, 58(4), 3–23. URL: <https://doi.org/10.15407/dse.2024.58.003>
2. Maneliuk, Yu., Chubur, N. (2023). Vplyv hlobalizatsiynykh protsesiv na transformatsiiu natsionalnoi derzhavy. *Aktualni problemy polityky*. Vyp. 71, 197–204.
3. Nalyvaiko, L. (2022). Sotsialna polityka ta sotsialnyi zakhyt v krainakh YeS: suchasnyi stan ta tendentsii. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Spetsialnyi vypusk № 1(120)*, 7–12. URL: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-6-7-12>
4. Crist   bal Rovira Kaltwasser & Lisa Zanotti (2021). Populism and the welfare state. Chapters, in: Bent Greve (ed.), *Handbook on Austerity, Populism and the Welfare State*, chapter 4, pages 41–53, Edward Elgar Publishing.
5. Fedotova, O. (2024). The approximation of the Ukrainian social legislation to the EU acquis in times of war: the key challenges for reforms. *Eastern Journal of European Studies*, 15(SI), 91–112. URL: <https://doi.org/10.47743/ejes-2024-SI05>
6. Hemerij, A., Ronchi, S., Plavgo, I. (2023). Socio-Economic Review. *Oxford Academic*. No 1, 470–500.
7. Hurochkina, V., & Braunagel, A. (2024). Social enterprises in the conditions of war vs. labor market and demographic situation of Ukraine. *Sustainable development of the economy*, 3(50), 271–282.
8. Reznikova, O., & Korniievskyi, O. (2024). Resilience of the Ukrainian society in wartime: components and influencing factors. *Eastern Journal of European Studies*, 15(1), 113–132. DOI: <https://doi.org/10.47743/ejes-2024-0105>

Conceptual changes in the social state model in Ukraine in the context of European integration and hybrid threats (2021–2025)

Khlivnyuk Tetiana Petrivna

Candidate of Political Science, Associate Professor,
Head of the Department of Social Work
Odesa National University named after I. I. Mechnikov
Vsevoloda Zmienka str., 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7636-9088

The article is driven by the profound transformation of the welfare state institution in Ukraine, which is occurring under the pressure of two powerful yet divergent factors. On one hand, European integration requires the harmonization of legislation with the EU acquis communautaire, necessitating the implementation of standards for inclusiveness, social investment, and non-discrimination. On the other hand, the full-scale hybrid war (since 2022) generates unprecedented «shock» challenges, shifting the policy focus from development to survival and social resilience.

This dualism creates conceptual tension: the state is forced to simultaneously implement long-term European reforms and respond to the short-term crises caused by the war. The purpose of the article is to define the conceptual changes in Ukraine's welfare state model (2021–2025) and to systematize the key factors (external and internal) determining its modernization amidst European integration and hybrid threats.

The article identifies a key conceptual shift: a transition from the «Welfare State» to the «Resilient State». If European integration pushes Ukraine towards a social investment model, the war compels the construction of a social survival model. The system of modernization factors is analyzed. It is substantiated that external factors include the normative pressure of the EU (demands for inclusiveness and transparency) and the security shock (the need to preserve human capital as an element of national security). Internal factors include catastrophic demographic changes (mass migration, mobilization, losses) that are destroying the old solidarity system, and economic-fiscal shocks (destruction of the labor market). The response to these challenges is the development of social entrepreneurship and the strengthening of civil society's role.

It is concluded that the modernization of the welfare state in Ukraine is non-linear. It necessarily combines elements of the European social investment model with enhanced state intervention to ensure resilience. The success of this transformation depends on the state's ability to integrate these two vectors, avoiding the financial collapse of paternalism.

Key words: welfare state, social policy, European integration, hybrid threats, modernization, social resilience, modernization factors, approximation of legislation.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

Хома Наталія Михайлівна

Інструменти запобігання абсентеїзму в контексті підготовки до повоєнних виборів в Україні

УДК 324:316.647.5:159.9(477)»202»

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.14>

Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Хома Наталія Михайлівна
доктор політичних наук,
професор кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0000-0002-2507-5741

Актуальність вивчення інструментів запобігання абсентеїзму на повоєнних виборах в Україні зумовлена зацікавленістю держави у високій активності виборців для посилення легітимності влади. Важливо дати оцінку, як різні технології можуть вплинути на реалізацію українцями активного виборчого права в ході перших повоєнних виборів. Метою статті визначено вивчення ризиків абсентеїзму серед різних груп українських виборців, інструментів запобігання абсентеїзму в контексті підготовки до перших повоєнних виборів. Такими групами виборців визначено, найперше, внутрішньо переміщених осіб, молодь, а також громадян України, які проживають за кордоном. Дослідження опирається на неоінституційний аналіз. Аргументовано, що російська агресія матиме величезні наслідки різного типу для організації та проведення повоєнних виборів. Зауважено, що хоч вибори відбудуться після завершення воєнного стану, але події війни багато в чому визначатимуть персональне ставлення виборців до участі в голосуванні. Висловлено припущення, що в середовищі різних груп виборців можуть проявитися відмінності щодо участі у голосуванні – від активізації зацікавленості у голосуванні до посилення абсентеїзму. Відзначено, що безпекові, організаційні, фінансові, правові, соціальні, логістичні та ін. виклики будуть впливати на електоральну поведінку українців.

Наголошено, що наразі перспектива виборів лише обговорюється, але важливо виробити систему заходів запобігання тим чинникам, які можуть посилити абсентеїзм серед українських виборців. Відзначено, що російські дезінформаційні кампанії будуть спрямовані на зниження електоральної активності виборців, поширення настроїв страху і небезпеки у день голосування (замінування виборчих дільниць, потенційні терористичні акти і т. д.). Важливо, щоб виборці мали впевненість у безпеці в день голосування, бо страх через гіпотетичні загрози здатен спричинити відмову від участі в голосуванні. Очевидними будуть спроби знизити явку на голосування через: демотивацію виборців; дезінформацію; маніпуляції в коментарях у соціальних мережах, спрямовані на уразливі групи виборців і т. ін. Зауважено, що хоч такі тактики є очевидними і мали б бути критично оцінені виборцями, але вони здатні досягти певного деструктивного ефекту на частину електорату. Це вимагає додаткових зусиль з протидії деструктивним інструментам, які мають метою посилити абсентеїзм, особливо – на перших на повоєнних виборах.

Ключові слова: абсентеїзм, інструменти запобігання абсентеїзму, повоєнні вибори, електоральна участь, виборчий процес, мотивація виборців.

Вступ. У науковому дискурсі щораз активніше привертається увага до багатоаспектної теми перших повоєнних виборів в Україні. Ця кампанія відбуватиметься в нових реаліях, а її проведення буде супроводжуватися численними викликами різного характеру. Відтак очевидно є вимога завчасної підготовки задля мінімізації різного деструктивного впливу на процеси волевиявлення громадян, виборчий процес загалом. Низка державних та недержавних акторів в Україні, міжнародні партнери України уже працюють у цьому напрямку.

Активне виборче право для громадян України є добровільним волевиявленням; абсентеїзм не має якихось юридичних наслідків для виборців. При цьому Україна, як демократична держава, зацікавлена в високій явці виборців, бо це забезпечує легітимність влади, зміцнює демократичну систему, створює сильне підґрунтя для післявоєнної відбудови. Такі завдання вимагають системних заходів на різних рівнях для запобігання, протидії тим чинникам, які в умовах перших повоєнних виборів можуть посилити настрої певної частини виборців не голосувати.

Очевидним є те, що абсентеїзм має дуже широкий спектр мотивацій. Вони можуть лежати як

у площині характеристик політико-правової культури громадянина, так і у площині наслідків російської агресії для електорального процесу через безпекові, організаційні, фінансові, логістичні та ін. виклики. Власне для нас дослідницький інтерес становлять наслідки російської агресії для реалізації українцями активного виборчого права, а відтак – інструменти, які можуть запобігти відмові від голосування на повоєнних виборах з причин, що з'явилися внаслідок російсько-української війни.

Відзначимо, що велика увага широкому колу питань, пов'язаних з майбутніми післявоєнними виборами в Україні, приділяється в експертних оцінках, дорожніх картах [2; 3; 7] і под., підготовлених Громадянською мережею ОПОРА за результатами фахових дискусій з офіційними сторонами (Центральна виборча комісія України, Міністерство закордонних справ України та ін.). Також цінну інформацію дають результати соціологічних опитувань, які виявляють, що може стати перешкодою для участі у виборах і для яких груп громадян України. Увагу проведенню повоєнних виборів нині приділяють передусім вітчизняні дослідники-правники (М. Афанасьєва, Р. Гринюк, О. Гуцуляк, О. Діденко,

М. Монастирський, В. Юрах та ін.) і меншою мірою вона наразі вивчається політичною та іншими соціальними науками з фокусом уваги на активності виборців або ж абсентеїзмі.

Мета та завдання. Метою статті є вивчення ризиків абсентеїзму серед українських виборців, інструментів запобігання абсентеїзму в контексті підготовки до перших повоєнних виборів. Завданнями дослідження є з'ясувати загрози абсентеїзму та можливі інструменти запобігання йому серед українських виборців, які проживають за кордоном, внутрішньо переміщених осіб (ВПО), молоді та ін. груп виборців.

Методи дослідження. Дослідження опирається на неоінституційний аналіз. Вивчаються передусім нормотворчі ініціативи, рекомендації державних та недержавних акторів щодо організації перших повоєнних виборів з огляду на виклики, спричинені російською агресією. У фокусі уваги визначено інструменти, які мають потенціал сприяти реалізації виборцями їх активного виборчого права на повоєнних виборах, а відтак – запобігати муть абсентеїзму.

Результати. Українська дослідниця-правник М. Афанасьєва слушно вказала на ті «величезні інституційні, логістичні та законодавчі наслідки» [1, с. 75], які матиме російська агресія для проведення виборів. Спектр цих викликів розширюється різноманітними безпековими, організаційними, фінансовими, ціннісними та ін. причинами, що вимагає завчасного реагування для уможливлення проведення перших повоєнних виборів з яконайменшою кількістю проблемних аспектів, зокрема й в частині уможливлення реалізації громадянами України свого активного виборчого права, де б вони не проживали на час голосування. Вочевидь, урахувати усі проблемні питання й діяти на випередження їм не вдасться, однак мінімізувати очевидні проблеми важливо.

Питання часу, коли в Україні будуть проведені перші повоєнні вибори наразі є відкритим, адже для цього важливе, найперше, повне припинення вогню та скасування воєнного стану. Очевидно, що питання про уможливлення участі громадян у голосуванні активно обговорюється з огляду на потребу підготуватися до викликів, які постануть під час організації та проведення електорального процесу. Виникає питання, як уможливити участь у голосуванні, аби кожен, хто має активне виборче право, міг практично його реалізувати, а зростання відмов українських виборців від голосування не стало одним з результатів російської агресії. Не виключено, що можуть бути запроваджені нові процедури, як-от електронне голосування, голосування поштою, мобільні виборчі комісії і т. ін. Наявний досвід інших держав у частині проведенні виборчих кампаній під час надзвичайних ситуацій, який Україна зараз може критично вивчати, хоч

кейс нашої держави не має аналогів. Очевидно, організація виборів за особливих обставин і викликів вимагає значних зусиль, адаптації та інноваційних підходів, що здатне збільшити відсоток учасників голосування. Проведення перших повоєнних виборів в Україні, вочевидь, буде поєднувати цілу систему нових способів голосування, ефективність яких перевірятиметься в реальних умовах.

Наразі очевидно є складність проведення голосування зокрема, з огляду на замінування значних територій України; це унеможливорює безпечне проведення виборів на значній частині території держави. Зруйнованими є низка приміщень, які використовувалися раніше для роботи виборчих комісій, а також дороги та інша інфраструктура. Тривалий час зберігатимуться проблеми зі стабільним електропостачанням, інтернетом, що може ускладнити проведення голосування. Також кілька мільйонів виборців змінили за час війни місце реєстрації. Загалом відсутні точні дані про чисельність виборців з огляду на неможливість проведення давно запланованого перепису населення. Вочевидь виборці мають бути добре інформовані, що мають право після скасування воєнного стану змінити власну виборчу адресу, звернувшись зі заявою до органу ведення Державного реєстру виборців; для цього важливо належно донести цю інформацію до таких груп виборців.

Окрему групу виборців становлять кілька мільйонів осіб, які наразі проживають за межами України. Постає питання розширення мережі виборчих дільниць за кордоном (не лише в столицях), розглянути інші варіанти голосування (електронного, поштового), однак питання безпеки може стояти гостро. В цьому контексті зауважимо, що Центральна виборча комісія вже підписує меморандуми з центральними виборчими комісіями низки держав (Австралія, Албанія, Велика Британія, Іспанія, Молдова, Румунія, Швеція та ін.), завдяки чому надаватиметься підтримка Україні у підготовці та проведенні повоєнних виборів.

На теренах одних держав українці густо сконцентровані, на інших – географічно розосереджені. Є проблема відсутності чіткого обліку громадян України, можливі проблеми з виборчою інфраструктурою. Наразі за кордоном передбачена можливість відкриття лише 104 виборчих дільниць; їх не вистачить ні з погляду логістики, ні з погляду реальної можливості проголосувати. Лише в державах-членах ЄС, де проживає найчисельніша громада українців, потрібно було б відкрити 800–850 виборчих дільниць, найбільше з яких – у Німеччині. Наприклад, в Ірландії наразі передбачена одна виборча дільниця в приміщенні Посольства України у Дубліні, яка функціонувала й до війни. Однак за останніми даними (червень 2025 р.) у цій державі зареєстровано 114 тис. громадян України (включно з особами, які ще не мають

виборчого права) [9]. Наразі ситуація виглядала б так, що за масової активності 70–80 тис. виборців, що проживають по усій території Ірландії мали б проголосувати в день голосування у єдиній локації. Доволі сумнівною видається ймовірність кількох-динних переїздів до Дубліна з віддалених графств. Відтак великі відстані у сотні кілометрів до дільниці, витрати на транспорт в умовах економії бюджету, черги на дільниці і т. ін. можуть стати причинами відмови від голосування частини виборців. Такі сценарії важливо брати до уваги при розгляді проблеми абсентеїзму.

Якись з причин відмови від участі у голосуванні можуть бути більш поширені, якись – менше, однак увага їм має бути приділена завчасно. Якщо не запобігати очевидним проблемам, то вони ставатимуть причиною того, що певна кількість виборців не проголосують, хоч мали такий намір. Не виключаємо, що цінним інструментом розв'язання цієї проблеми може стати досвід держав-сусідів щодо відкриття значної кількості дільниць за кордоном. До прикладу для проведення у 2024–2025 рр. президентських виборів було відкрито Молдовою – 234 дільниці, Польщею – 508 дільниць, Румунією – 966 дільниць.

За межами України станом на середину 2025 р. перебували близько 8,9 млн українців (включно з тими, хто ще не досяг виборчого віку). Ці дані дуже динамічні, потребують уточнення; після дозволу на виїзд за кордон чоловіків 18–22 років кількість виборців за межами України продовжує зростати. Проблема вбачається у тому, що порівняно незначна кількість цих громадян стоїть на консульському обліку, а до списків виборців традиційно включали тільки тих, хто перебував на такому обліку.

Припускаємо, що механізмом розв'язання цієї проблеми могла б стати завчасна реєстрація самими ж виборцями. Доцільною видається активність самого ж виборця у заявленні наміру голосувати на певній закордонній дільниці, незалежно від перебування на консульському обліку. Втім очевидно, що частина громадян, особливо – чоловіки призовного віку, які вдалися до незаконних способів перетину Державного кордону України під час війни, будуть уникати офіційних взаємодій з українськими владними інституціями. Постає складне питання, як уможливити участь у голосуванні таких виборців.

М. Монастирський, розглядаючи проблему організації голосування українських виборців за кордоном, звернув увагу на т. зв. «розширене особисте голосування» – поширений у світі альтернативний (спеціальний) механізм видачі виборчих бюлетенів. Такі виборці «мають можливість скористатися виборчими дільницями не тільки в приміщеннях дипломатичних представництв, а також у інших місцях» [4, с. 192], тобто йдеться про додаткові

або тимчасові виборчі дільниці. Також дослідник звертає увагу на можливості облаштування зони машинного самообслуговування виборців на додаткових виборчих дільницях. Такий процес голосування не передбачатиме видачу паперового бюлетеня; голоси підраховуються за допомогою спеціального програмного забезпечення з швидкою обробкою результатів голосування.

Зауважимо, що в Україні політико-правові процеси відбуваються наскільки динамічно, що окремі пропозиції учених дуже швидко деактуалізуються. Прикладом можна назвати пропозиції [4, с. 187–189] щодо залучення до організації голосування за кордоном наразі уже реорганізованого Міністерства національної єдності України (приєднано до Міністерства соціальної політики України).

Загалом питання явки громадян України, які проживають за межами держави, на післявоєнні вибори є гострим. Важлива не лише продумана організація виборчого процесу, а й активізація виборців. Більшість українців, що проживають нині за кордоном, справді зберігають інтерес до соціально-політичного життя України, однак наразі відкритим залишається питання про те, чи цей інтерес буде виявлений в участі у голосуванні. Зусиллями України та за підтримки партнерів голосування може бути організоване для кількох мільйонів виборців, але є ризик, що на дільниці з різних причин може прийти й значно менше виборців. Результати голосування на виборах у довоєнний час завжди показували нижчу явку виборців на закордонних дільницях, аніж в Україні.

Також уваги вимагають виборці з числа внутрішньо переміщених осіб. В Україні уже була ситуація, коли ці виборці не могли проголосувати, хоч і мали виборче право, фактично були членами територіальних громад. Це спостерігалось у 2015–2020 рр., а особливо – під час місцевих виборів 2015 р. Звичайно, формально таких осіб не можна вважати абсентеїстами, адже абсентеїзм передбачає усвідомлену або пасивну відмову від участі у виборах. Тут же радше йдеться про зовнішні обставини, фактично дискримінативні практики з боку держави. Останнє, власне, було визнане Європейським Судом з прав людини у 2021 р. за результатами розгляду позову через порушення виборчих прав внутрішньо переміщених осіб під час місцевих виборів 2015 р. [8]. Відтак напередодні місцевих виборів 2020 року були внесені зміни до Закону України «Про Державний реєстр виборців» [6], що дозволило виборцям змінити свою виборчу адресу, подавши заяву до органу ведення Державного реєстру виборців. У 2020 р. правом змінити виборчу адресу скористалися 99,2 тис. виборців (за даними Державного реєстру виборців). Під час найближчих післявоєнних виборів дуже важливо, щоб відбулося належне інформування виборців з числа внутрішньо переміщених осіб про такі про-

цедури, адже у 2015 р. право на зміну виборчої адреси скористалися небагато з тих, хто його мав.

Важливо, що після початку повномасштабної війни держава відреагувала на різке зростання чисельності внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, ухвалено та набув чинності (з 08.01.2025 р.) Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування» [5]. Відтак внутрішньо переміщені особи за умови виконання визначених процедур є повноцінними членами територіальних громад, що є ще одним чинником запобігання абсентеїзму.

Водночас опитування громадської думки, проведені Київським міжнародним інститутом соціології (на замовлення Громадянської мережі ОПОРА), наприкінці 2024 року засвідчують, що респонденти вбачають найбільше перешкод для реалізації активного виборчого права для: жителів територій, які найбільше постраждали від війни; українці, які виїхали за кордон через війну; внутрішньо переміщені особи; військовослужбовці [3]. А серед шляхів уможливлення участі у голосуванні найчастіше називаються альтернативні способи голосування (електронні, поштові та ін.). Надзвичайно важливо, щоб виборці не мали побоювань щодо своєї безпеки у день голосування, оскільки страх через якісь гіпотетичні загрози здатен стати однією з причин відмови від участі в голосуванні.

На нашу думку, щодо внутрішньо переміщених осіб можуть в контексті участі у голосуванні доцільно враховувати певні аспекти. Так, на нормативно-правовому рівні законодавство створило умови для участі у виборах. Проблема вбачається, щонайменше, у двох аспектах: 1) наскільки ця група українських виборців знають про те, як змінити свою виборчу адресу (тобто, йдеться про рівень обізнаності як характеристики політико-правової культури); 2) наскільки вони бажатимуть голосувати з огляду на систему чинників (особистих, економічних, соціальних, психологічних і т. ін.); дуже багато чутливих чинників може знизити інтерес до участі у голосуванні. Громадяни, які є уразливими через втрату майна, доходів та житла, психологічний стан і т. ін., можуть вагатися щодо участі або змінювати її буквально перед голосуванням. Тут важливо, наскільки такі виборці мають мережу підтримки, яким є їх рівень довіри державі і т. ін. Тут важлива позиція як державних, так і недержавних акторів. Якщо не спілкуватися з такими групами українського електорату про важливість їх участі у виборах, то кількість тих, хто не проголосує, буде значною. Важливим є виважений та емпатичний підхід, адже уразливі групи не є наразі сфокусовані саме на реалізації своїх політичних прав. Від того як буде організований інформаційно-комунікаційний процес про важливість участі кожного у виборах для майбутнього держави, які канали комунікації будуть використані для звернення до

виборців, буде узалежнена явка на голосування та рівень абсентеїзму.

Також доволі складним завданням є активізувати молодіжний електорат. Наразі в Україні є доволі велика спільнота молодих виборців, 18-23 років, які ще жодного разу не голосували, не набували такого соціального досвіду. Вочевидь потрібні окремі інформаційно-комунікаційні кампанії як для тих, хто проживає в Україні, так і для тих, хто проживає за кордоном, через канали комунікації, які здатні активізувати цю групу електорату. Певні інструменти наявні, наприклад – «ЦВК: Просвіта» (<https://www.cvkpro.com/uk/>). Це просвітний портал про вибори з онлайн-курсами та просвітніми матеріалами, який було розроблено на запит ЦВК за підтримки проєкту Ради Європи «Підтримка прозорості, інклюзивності та чесності виборчої практики в Україні». Однак, на нашу думку, ефективніше спрямувати ресурси радше на ті платформи, де «живе» значна частина молоді (Instagram, TikTok, YouTube та ін.), залучити інфлюенсерів до кампаній на зразок «Я голосую, а ти?». Щоб не допустити високого рівня абсентеїзму молоді, особливо на перших післявоєнних виборах в Україні, потрібні мова, форма агітації, платформи тощо, які молодь розуміє і використовує.

Робота з українською молоддю за кордоном, особливо тією, яка ще жодного разу не голосувала, буде особливим викликом. Ця група виборців може не бути мотивованою розібратися в процедурі голосування за кордоном, а частина молоді може мати порівняно слабкий зв'язок з політичним життям в Україні. Звичайно, тут дуже важливо, яку позицію займає їх соціальне оточення (родина, друзі), однак очевидно, що потрібна робота за кількома напрямками одночасно, щоб зменшити ризики абсентеїзму та мотивувати українську молодь голосувати. За кордоном цю групу виборців можна активізувати, якщо: показати їм конкретний, простий шлях до участі у виборах; представити мотивацію, яка базується на особистій причетності до майбутнього України; зробити це на їхній мові, у їхньому форматі, через їхні найпопулярніші платформи – яскраві та водночас інформативні «каруселі» в Instagram, сторіс/reels, Telegram-гайди і под. Очевидно, що такі інформаційно-комунікаційні кампанії не будуть фінансуватися з державного бюджету, тому значною мірою протидія абсентеїзму молоді та інших груп виборців як в Україні, так і за кордоном, буде узалежнена від міжнародних донорів та фондів, організацій діаспори, українські неурядові організації, які зуміють отримати фінансування або ж вдаються до краудфандингу і под.

Післявоєнні вибори будуть стикатися з викликом масштабної російської дезінформації, яка зокрема буде спрямована на зниження електоральної активності українських виборців, сіяння настроїв страху, небезпеки. Така загроза потре-

бує належного реагування, до якого має завчасу проводитися підготовка. Держава-агресор, ймовірно, буде намагатися знизити явку та довіру до демократичних інституцій через такі механізми: 1) демотивація виборців з метою зниження їх явки на голосування. Тут потенційні наративи звучатимуть, найімовірніше, як «усе вже вирішено заздалегідь, твій голос нічого не змінить», «це не справжні вибори, а спектакль для Заходу», «результати сфальсифікують, як і завжди» і под.; 2) створення хаосу через дезінформацію. Методами можуть виступати поширення різних фейкових новин, наприклад, про скасування або перенесення дати виборів, напади на дільниці, перенесення локацій проведення голосування (особливо за кордоном) і под.; 3) таргетинг на емоційно вразливі, уразливі групи виборців. Відбуватимуться маніпуляції в коментарях; створюватиметься видимість як масової якоїсь деструктивної думки; використовуватимуться боти та фейкові акаунти для просування меседжів, спрямованих на фрагментацію спільноти виборців і зниження суспільної згоди, у Facebook, TikTok, Telegram. Ми вказали лише на кілька деструктивних інструментів, застосування яких здатне схилити певних виборців до абсентеїзму.

Відзначимо, що чи не найбільшу небезпеку для явки на голосування може створити російська тактика створення враження загроз в день виборів. Наприклад, можуть ширитися чутки про мінування дільниць; напередодні виборів проводитимуться інформаційні атаки, щоб посіяти паніку; поширюватимуться повідомлення про потенційні терористичні акти і т. д. Припускаємо, що низка чутливих наративів, можуть бути спрямовані на спонукування виборців не приходити на дільниці. Низька явка виборців може впливати на суспільне сприйняття їх легітимності та використовуватися ворожою пропагандою для делегітимізації результатів. Це гіпотетичні сценарії, які можна очікувати, з огляду на роками демонстровані російські технології.

Висновки. Російська агресія матиме величезні наслідки різного типу для повоєнного електорального процесу. Хоч вибори будуть проведені після завершення воєнного стану, минулі події багато в чому визначатимуть персональне ставлення до участі в голосуванні. В середовищі різних груп виборців спостерігатиметься як активізація зацікавленості, так і посилення абсентеїзму. Численні безпекові, організаційні, фінансові, правові, соціальні, логістичні та ін. виклики можуть визначати електоральну поведінку громадян.

Україна зацікавлена в високій явці виборців, бо це сприяє забезпеченню легітимності влади, зміцнює демократичну систему, створює сильне підґрунтя для післявоєнної відбудови. Відтак нині, поки перспектива виборів лише обговорюється, важливо виробити систему заходів запобігання,

протидії тим чинникам, які можуть посилити настрої абсентеїзму. Групами виборців, які потребують уваги в частині запобігання потенційному абсентеїзму, є передусім українці, які проживають за кордоном, внутрішньо переміщені особи, молодь та ін. Не виключаємо запровадження нових процедур голосування, щоб збільшити відсоток учасників голосування. Необхідні адресні інформаційні кампанії, спрямовані, наприклад, інформувати про право виборця змінити власну виборчу адресу. Потрібно розширити мережу виборчих дільниць за кордоном. Потребує уваги питання формування списків виборців на закордонних дільницях, оскільки їх чисельність значно більша, аніж ті, хто перебуває на консульському обліку.

Складним завданням буде дієва активізація молодіжного електорату з огляду на: 1) наявність достатньо великої кількості тих, хто ще жодного разу не мав можливості голосувати; 2) значну кількість молоді, яка наразі за межами України, і може доволі слабкий зв'язок з політичним життям в Україні; 3) потребу в особливих інструментах активізації такого електорату.

Післявоєнні вибори будуть стикатися з викликом масштабної російської дезінформації, яка зокрема буде спрямована на зниження електоральної активності виборців, сіяння настроїв страху, небезпеки. Очевидними будуть спроби знизити явку на голосування через: демотивацію виборців; дезінформацію; маніпуляції в коментарях у соціальних мережах, спрямовані на уразливі групи виборців і т. ін. Важливо, щоб виборці мали впевненість у безпеці в день голосування, бо страх через гіпотетичні загрози здатен спричинити відмову від участі в голосуванні. Це добре розуміють ті, хто зацікавлений зірвати перші повоєнні вибори або щонайменше знизити в очах спільноти їх легітимність через низьку явку громадян. Ворожі тактики неминуче будуть спрямовані на чутливі безпекові питання, як-от, поширення дезінформації про загрози в день виборів про замінування виборчих дільниць, потенційні терористичні акти і т. д. Хоч такі тактики уже є передбачувані, проте вони можуть досягати бажаного деструктивного ефекту і цьому важливо запобігти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Афанасьєва М. А. Повоєнні вибори в Україні: ключові питання та майбутні виклики. Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів: матеріали круглого столу (м. Одеса, 10 лютого 2023 р.) / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2023. С. 71-77.
2. Дорожня карта для забезпечення організації повоєнних виборів в Україні (доопрацьована і доповнена). *Громадянська мережа ОПОРА*. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/dorozhnyia-karta-dlya-zabezpechennya-organizaciyi-povoyennih-viboriv-v>

ukrayini-dooprac-ovana-i-dopovnena-25705 (дата звернення: 24.09.2025).

3. Експертний погляд на ключові ризики реалізації активного та пасивного виборчого права внутрішньо переміщених осіб як вразливої групи виборців. *Громадянська мережа ОПОРА*. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/ekspertniy-poglyad-na-klyuchovi-riziki-realizatsiyi-aktivnogo-ta-pasivnogo-viborchogo-prava-vnutrishn-o-peremishhenih-osib-yak-vrazlivoyi-grupi-viborciv-25613> (дата звернення: 20.09.2025).

4. Монастирський М. В. Перші повоєнні вибори в Україні: переваги машин самообслуговування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 184–193. DOI: 10.24144/2788-6018. 2025.02.25

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування: Закон України. *Голос України*. 2025. 7 січ. № 3.

6. Про Державний реєстр виборців: Закон України. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text> (дата звернення: 25.09.2025).

7. Савчук А. Вибори особливої складності: як забезпечити голосування українців за кордоном. *Громадянська мережа ОПОРА*. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/vibori-osoblivoyi-skladnosti-yak-zabezpechiti-golosuvannya-ukrayinciv-za-kordonom-25739> (дата звернення: 24.09.2025).

8. European Court of Human Rights. Case of Selygenenko and others v. Ukraine (App. No(s). 24919/16, 28658/16). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-216061> (дата звернення: 25.09.2025).

9. PPSN Registrations of Arrivals from Ukraine. *Central Statistics Office (Ireland)*. URL: <https://data.cso.ie/> (дата звернення: 24.09.2025).

REFERENCES:

1. Afanasieva, M. A. (2023). Povoienni vybory v Ukraini: kliuchovi pytannia ta maibutni vyklyky [Post-war elections in Ukraine: key issues and future prospects]. *Transformatsiia pravovykh system v umovakh zbroinykh konfliktiv: materialy kruhloho stolu* [Transformation of legal systems in armed conflicts: round table materials] (Odesa, 10 liutoho 2023 r.) / Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia», pp. 71–77. Odesa: Feniks. (in Ukrainian)

2. Dorozhnia karta dlia zabezpechennia orhanizatsii povoiennykh vyboriv v Ukraini (doopratsovana i dopovnena) [Roadmap for ensuring the organization of postwar elections in Ukraine (revised and supplemented)] (2025). *Hromadianska merezha OPORA* [Civil Network OPORA]. Retrieved from: <https://www.oporaua.org/vybory/dorozhnya-karta-dlya-zabezpechennya-organizatsiyi-povoyennykh-viboriv-v-ukrayini-dooprac-ovana-i-dopovnena-25705> (accessed 24 September 2025) (in Ukrainian)

3. Ekspertnyi pohliad na kliuchovi ryzyky realizatsii aktivnoho ta pasyvnoho vyborchoho prava vnutrishno peremishchenykh osib yak vrazlyvoi hrupy vybortsiv [Expert opinion on key risks in the implementation of active and passive suffrage of internally displaced persons as vulnerable voter group] (2025). *Hromadianska merezha OPORA* [Civil Network OPORA]. Retrieved from: <https://www.oporaua.org/en/vybory/expert-opinion-on-key-risks-in-the-implementation-of-active-and-passive-suffrage-of-internally-displaced-persons-as-vulnerable-voter-group-25613> (accessed 20 September 2025). (in Ukrainian)

4. Monastyrskyi, M.V. (2025). Pershi povoienni vybory v Ukraini: perevahy mashyn samoobsluhovuvannya [The first post-war elections in Ukraine: the advantages of self-service machines]. *Аналітично-порівняльне правознавство: електронне наукове видання* [Analytical and Comparative Jurisprudence], 2, 184–193. (in Ukrainian)

5. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo narodovladdia na rivni mistsevoho samovriadvannia: Zakon Ukrainy [On Amendments to Certain Laws of Ukraine Concerning People's Power at the Local Self-Government Level: Law of Ukraine] (2025). *Holos Ukrainy* [Voice of Ukraine]. 7 sichnia. № 3. (in Ukrainian)

6. Pro Derzhavnyi reiestr vybortsiv: Zakon Ukrainy [On the State Register of Voters: Law of Ukraine] (2023). *Verkhovna Rada Ukrainy* [Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text> (accessed 20 September 2025). (in Ukrainian)

7. Savchuk, A. (2025). Vybory osoblyvoi skladnosti: yak zabezpechyty holosuvannya ukraintsv za kordonom [Elections of particular complexity: how to ensure voting for Ukrainians abroad]. *Hromadianska merezha OPORA* [Civil Network OPORA]. Retrieved from: <https://www.oporaua.org/vybory/vibori-osoblivoyi-skladnosti-yak-zabezpechiti-golosuvannya-ukrayinciv-za-kordonom-25739> (accessed 24 September 2025). (in Ukrainian)

8. European Court of Human Rights. Case of Selygenenko and others v. Ukraine (App. No(s). 24919/16, 28658/16) (2021). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-216061> (accessed 24 September 2025). (in English)

9. PPSN Registrations of Arrivals from Ukraine (2025). *Central Statistics Office (Ireland)*. Retrieved from: <https://data.cso.ie/> (accessed 24 September 2025). (in English)

Tools for preventing absenteeism in the context of preparations for post-war elections in Ukraine

Khoma Nataliia Mykhailivna

Dr. Sc. (Political Science),
Professor at the Department of Political
Sciences and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2507-5741

The relevance of studying tools to prevent absenteeism in Ukraine's post-war elections is determined by the state's interest in achieving a high voter turnout to strengthen its legitimacy. It is important to assess how different technologies could influence how Ukrainians exercise their active voting rights during the first post-war elections. This article examines the risks of absenteeism among different Ukrainian voter groups, as well as the available tools to prevent it, in the context of preparations for the first post-war elections. The main groups of interest are internally displaced persons, young people, and Ukrainian citizens living abroad. The study is based on neo-institutional analysis. It is argued that Russian aggression will significantly impact the organization and conduct of post-war elections. Although the elections will take place after martial law ends, the events of the war will largely determine voters' personal attitudes towards participating in the vote. It is suggested that different groups of voters may have different attitudes towards voting, ranging from increased interest to increased absenteeism. Security, organizational, financial, legal, social, logistical and other challenges are suggested to influence electoral behaviour among Ukrainians. While the prospect of elections is currently under discussion, it is emphasised that it is important to develop a system of measures to prevent factors that could increase absenteeism among Ukrainian voters. It was noted that Russian disinformation campaigns would aim to reduce voter turnout by spreading rumours of danger on election day, such as polling stations being mined or terrorist attacks being carried out. Voters must feel confident about their safety on election day; fear of hypothetical threats could otherwise cause them to refuse to vote. There will be obvious attempts to reduce voter turnout, such as demotivating voters and spreading disinformation, as well as manipulating social media comments to target vulnerable groups. Although these tactics are easily recognisable, they can still be destructive due to their impact on certain voters. Additional efforts are therefore required to counter these destructive tools, particularly in the first post-war elections.

Key words: absenteeism, tools to prevent absenteeism, post-war elections, electoral participation, electoral process, voter motivation.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

Цебенко Олег Олександрович

Суть та основні підходи до розуміння абсентеїзму

УДК 324:342.844.2

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.15>Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0**Цебенко Олег Олександрович**кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-0024-0405

У статті досліджено актуальну проблематику сучасної політичної науки – суть та особливості абсентеїзму як атрибуту сучасних виборів. Розкрито суть та основні підходи до розуміння поняття «абсентеїзм». Акцентовано увагу на тому, що абсентеїзм як суспільно-політичне явище можна розглядати з різних позицій: з позиції політичної поведінки; з позиції принципу свободи виборів; з позиції ставлення громадян до політики та виборів; з позиції рівня стабільності суспільства; з позиції прав та свобод особи; з позиції політичної участі громадян; з позиції суспільно-політичної ідентифікації виборців; з позиції політичних можливостей; з позиції позиціонування особи тощо. Показано, що існують різні якісні оцінки абсентеїзму як виборчого феномену та його впливу на суспільство, державу та її демократичний розвиток. Підкреслено, що, з одного боку, науковці трактують абсентеїзм як типовий атрибут сучасного інституту демократичних виборів і наслідок реалізації свободи особи та принципу добровільної участі у виборах. Він також може бути результатом задоволеності виборця станом справ у державі. Водночас наголошено на тому, що більш домінуючим є трактування абсентеїзму як негативного явища, яке спричиняє проблему легітимності влади; свідчить про низький рівень розвитку держави та суспільства; часто є результатом низького рівня політичної свідомості та культури громадян; послаблює можливість контролю громадян за діяльністю влади; знижує демократичний потенціал інституту виборів; свідчить про недовіру громадян до політичної еліти та наявної моделі державного управління тощо.

Ключові слова: абсентеїзм, електоральна участь, вибори, демократія, виборча явка, чинники абсентеїзму, наслідки абсентеїзму, легітимність влади.

Вступ. Вибори та демократія є взаємопов'язаними поняттями. Без активної участі громадян у виборах демократія не може повною мірою бути реалізованою та розкрити свій потенціал. Водночас принцип свободи виборів та добровільної участі громадян у процесі голосування призводить до появи такого явища, як абсентеїзм. Відтак вітчизняна та зарубіжна електоральна практика демонструє тенденцію до поступового зниження рівня електоральної участі громадян. Відтак дослідження суті та особливостей абсентеїзму дасть змогу краще зрозуміти це явище, усвідомити його причини та сприяти активізації електоральної участі громадян.

Проблематика абсентеїзму є важливою та актуальною і для нашої держави. Адже вітчизняна практика проведення виборів засвідчує факт поступової відмови громадян брати участь у виборах. Актуалізує проблему і той факт, що після завершення російсько-української війни на українське суспільство очікують повоєнні вибори, які стануть значним викликом для нашої держави, і під час яких проблема забезпечення широкої електоральної участі українських громадян буде стояти вкрай гостро.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема абсентеїзму є об'єктом вивчення багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, експертів та аналітиків. Зокрема, серед українських дослідників абсентеїзму варто виокремити М. Бучина, Д. Гаврилюка, О. Грабара, О. Корнієвського, В. Крижанівську, О. Кулебу, Л. Нікітенко, Є. Перегуду, М. Росенко, С. Топалову, М. Фоломєєву, І. Щebetун та ін.

Незважаючи на значну увагу вчених до проблематики абсентеїзму, у сучасній політичній науці поки що не лише відсутнє уніфіковане розуміння цього поняття, але й висловлюються різні позиції щодо того, наскільки воно є шкідливим чи нешкідливим для розвитку держави, суспільства та демократії. Відтак серед науковців немає і єдиного бачення щодо доцільності та необхідності боротьби з абсентеїзмом. Відтак проблема електоральної участі потребує більш ґрунтовного політологічного аналізу.

Мета та завдання. Мета публікації – проаналізувати суть та особливості абсентеїзму. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: розкрити суть поняття «абсентеїзм»; дослідити основні підходи до розуміння абсентеїзму; здійснити якісну оцінку абсентеїзму щодо його наслідків для розвитку держави, суспільства та демократії.

Методи дослідження. У статті ми використали комплекс загальнонаукових та логічних методів дослідження. Зокрема, серед загальнонаукових методів ми використали такі дослідницькі методи: системний метод, який дає нам змогу розглянути абсентеїзм як цілісну систему; структурно-функціональний, що дав змогу проаналізувати внутрішню структуру абсентеїзму та функції її окремих складових; порівняльний, який дав змогу зіставити різні підходи до розуміння суті абсентеїзму; історичний, який дав змогу дослідити історичні особливості виникнення та розвитку абсентеїзму. Також ми використовували такі логічні методи, як аналіз і синтез, індукція та дедукція.

Результати. Ведучи мову про суть абсентеїзму, слід зазначити, що за етимологією цей термін

означає відсутність індивіда не певному місці. Відтак із сказаного вище можна припустити, що термін «абсентеїзм» може позначати доволі широке коло речей, бути застосовуваним не лише до політики, але й до суспільно-політичних процесів загалом.

На думку дослідників, абсентеїзм слід розглядати у широкому та вузькому розумінні. Згідно широкого підходу, під абсентеїзмом слід розуміти байдуже ставлення індивідів до реалізації своїх громадських та політичних прав і свобод, як політичну апатію та форму ухиляння від політичної участі. Згідно ж вузького підходу, абсентеїзм слід розглядати як форму відмови від участі у виборах або ж як цілеспрямоване бойкотування виборчого процесу [7].

На думку вітчизняних науковців Л. Нікітенко та О. Грабар, під абсентеїзмом слід розуміти свідоме ухиляння електорату від участі у референдумах та виборах [5, с. 52]. Хочемо зазначити, що у рамках такої інтерпретації абсентеїзму під дію цього поняття не підпадає неучасть у виборах через збіг обставин (хвороба, втрата документів тощо).

Українські науковці О. Кулеба та М. Бучин під абсентеїзмом розуміють байдуже ставлення виборців до реалізації власних політичних прав і обов'язків. Прояв цього ставлення, на їхню думку, спостерігається насамперед в ухилянні від участі у виборах [4, с. 98–99].

Український дослідник А. Дячук під політичним абсентеїзмом (саме такий термін вживає науковець) розуміє або ігнорування та незацікавленість у політиці, або ж небажання приходити на виборчу дільницю в день голосування на виборах загальнодержавного чи місцевого рівнів [2].

Українські дослідники О. Корнієвський, Є. Перегуда та Д. Гаврилюк акцентують увагу на тому, що у сучасній світовій політичній науці сформувалися три основні підходи до розуміння суті абсентеїзму як явища:

- трактування абсентеїзму з точки зору теорії раціональної дії (відмова від голосування як невідгідна дія для інтересів виборця);
- розгляд абсентеїзму з позиції поведінки (неучасть у виборах як тип поведінки, яка є відхиленням від норми);
- з точки зору стабільності суспільства (абсентеїзм як результат стабільності та задоволеності станом справ) [3, с. 102].
- На думку вітчизняних фахівців С. Топалової та М. Фоломєєва, термін «абсентеїзм» слід розглядати у таких значеннях:
 - як прояв загальної політичної апатії та громадянської пасивності;
 - як форму пасивного ставлення до виборів та своєї електоральної участі;
 - як бойкот виборів та форму протесту проти конкретної виборчої кампанії;

– як свідчення неготовності та небажання індивіда брати на себе відповідальність за обраних представників [7].

Вітчизняний науковець М. Бучин виділяє 2 види абсентеїзму:

1. Пасивний – є результатом відсутності зацікавленості політикою у виборців через несформовані політичні уподобання. 2. Активний – є демонстрацією політичної позиції виборців. На основі цього дослідник зазначає, що абсентеїзм може бути як формою конформізму, так і формою бойкоту. Остання, на його думку, при певному збігу обставин може трансформуватися в екстремістські форми політичної поведінки [1, с. 49].

Українські дослідники М. Фоломєєв та В. Крижанівська стверджують, що участь у виборах (і, відповідно, абсентеїзм) можна трактувати з різноманітних змістових позицій:

- з позиції політичних можливостей абсентеїзм можна розглядати як втрачену можливість вплинути на долю країни;
- з позиції залученості до політики абсентеїзм варто розглядати як відстороненість та відчуженість від політики загалом та від процесу прийняття політичних рішень, зокрема;
- з позиції громадянських обов'язків абсентеїзм слід розглядати як ухиляння від їхнього виконання;
- з позиції ставлення до політичних процесів абсентеїзм варто трактувати як прояв байдужості та втрату моральної відповідальності за процеси, які відбуваються в суспільстві;
- з позиції власного позиціонування у сфері політики абсентеїзм можна розглядати як пасивний протест та демонстрацію того, що політики піднімають неактуальні питання на виборах;
- з позиції ролі особи в політиці абсентеїзм слід трактувати як доказ знецінення значущості політики для індивіда та знецінення політики як сфери, де відбувається самореалізація індивідів;
- з позиції громадянської та політичної ідентифікації абсентеїзм варто розглядати як наслідок відсутності групової ідентифікації;
- з позиції прав людини абсентеїзм є реалізацією права брати або не брати участь у політичному житті;
- з позиції політичної поведінки абсентеїзм варто трактувати як неконформну поведінку та відмову йти на вибори разом з усіма іншими громадянами;
- з позиції принципу свободи абсентеїзм є результатом свободи вибору та свободи волі індивіда;
- з позиції політичного ритуалу абсентеїзм є процесом деритуалізації суспільства;
- з позиції сакралізації політики абсентеїзм можна розглядати як індикатор та процес десакралізації влади;
- з позиції теорії ігор абсентеїзм слід вважати відмовою від встановлених правил гри та участі в них;

- з позиції концепту довіри абсентеїзм є показником низького рівня довіри до політики;

- з позиції дихотомії колективних / індивідуальних соціальних дій абсентеїзм можна розглядати як порушення колективних дій та реалізація індивідуальних дій;

- з позиції концепту стереотипів абсентеїзм варто сприймати як результат дії різних стереотипів щодо політики та виборів;

- з позиції теорії глобалізації абсентеїзм трактують як результат втрати значущості інституту виборів як форми народовладдя в умовах сучасних глобалізаційних процесів та ін. [8, с. 76-79].

На думку вітчизняних дослідників С. Топалової та М. Фоломєєва, відповідь на питання про те, чи є (або ж наскільки є) абсентеїзм негативним явищем, доволі неоднозначне. Вони підкреслюють, що у контексті вирішення цього питання має відбуватися дотримання балансу між масовістю та ефективністю електоральної участі. Відтак, на думку вчених, слід враховувати не лише можливі негативні наслідки абсентеїзму, але й загрози, які можуть виникнути у випадку його подолання. Це пов'язано з тим, що ефективне вирішення проблеми абсентеїзму може мати руйнівні наслідки, особливо у державах з низькою політичною культурою громадян [7].

С. Топалова та М. Фоломєєв виокремлюють низку негативних наслідків як самого абсентеїзму, так і можливих наслідків боротьби з цим явищем. Відтак, до негативних наслідків низької електоральної участі дослідники відносять такі:

- сумнівна легітимність влади (вибори стають нерезультативним та сумнівними з позиції народовладдя);

- формування пасивної та аполітичної особистості;

- перетворення народу на об'єкт влади;

- поява радикальних форм політичної поведінки як результат розбещеності влади внаслідок байдужості суспільства [7].

Водночас, на думку дослідників, активна боротьба з абсентеїзмом несе в собі також низку потенційних негативних наслідків та загроз, а саме:

- перетворення виборів на інструмент встановлення диктатури через охлократію;

- порушення свободи вибору для громадян;

- формування квазіактивної особистості, яка орієнтується лише на поточний інтерес;

- поява радикальних форм політичної поведінки як результат некомпетентності суспільства [7].

На думку українських дослідників О. Корнієвського, Є. Перегуди та Д. Гаврилюка, негативним наслідком абсентеїзму є викривлення демократичного волевиявлення електорату та сумнів у легітимності влади. Відтак ситуація, на думку вчених, сприяє зростанню ризиків для розвитку демократії та демократичних перетворень в країні [3, с. 105].

На думку вітчизняних науковців І. Щебетуна та О. Грабара, абсентеїзм є негативним явищем. До головних негативних наслідків абсентеїзму варто віднести зниження легітимності влади, відсутність суспільного визнання пропонованої під час виборів політичної програми та політичного курсу, що має наслідком формування байдужості у громадян до політики та наявних у державі проблем [10, с. 67].

Вітчизняна дослідниця М. Росенко виокремлює 2 основні негативних наслідки високого рівня абсентеїзму:

- сумніви щодо легітимності обраного органу влади;

- нерезультативність виборчого процесу (за умови наявності порогу явки, який робить вибори недійсними за умови його неподолання) [6, с. 101].

Вітчизняні науковці Л. Нікітенко та О. Грабар вважають, що головна проблема та головний негативний наслідок високого рівня абсентеїзму полягає у зниженні демократичного потенціалу держави та суспільства. На їхню думку, лише активне залучення більшості членів суспільства до виборів дає змогу трансформувати формальну демократію в реальну [5, с. 52].

Натомість українські дослідники М. Фоломєєв та В. Крижанівська вважають, що у демократичних країнах право брати участь у політиці та виборах є невід'ємним атрибутом сучасного світу. Відтак абсентеїзм, на їхню думку, є невід'ємним елементом демократичної політичної системи. Крім того, абсентеїзм може бути сигналом про необхідність трансформації суспільства і стати перехідною ланкою, що веде до політичних інновацій [8, с. 73–74].

Вітчизняний дослідник О. Царенко теж вважає абсентеїзм природним історичним явищем, невід'ємним елементом будь-якої політичної системи, яка побудована на демократії та свободі. Водночас високий рівень абсентеїзму свідчить про те, що держава знаходиться на низхідній позиції свого розвитку, та є пов'язаний з посиленням дисфункціональності політичних інститутів, вичерпанням їх креативного потенціалу, а також є наслідком формування підданського типу політичної культури, який формується у більшості членів суспільства під впливом мас-медіа [9, с. 189].

На думку О. Царенка, з одного боку абсентеїзм має низку негативних наслідків: сповільнення розвитку громадянського суспільства; зниження ефективності функціонування обраної на виборах влади тощо. З іншого боку, наявність абсентеїзму є свідченням негативних явищ: недосконалість політичної системи; зростання недовіри до демократії та демократичних інститутів з боку громадян; посилення соціальної напруженості в суспільстві; відчуження громадян від політики і влади та ін. [9, с. 189–190].

Вітчизняний вчений М. Бучин зазначає, що абсентеїзм можна трактувати як із позитивної,

так і з негативної точки зору, а також сприймати як атрибут будь-якого сучасного демократичного суспільства. Це значною мірою залежить від причин та чинників, які лежать в основі абсентеїзму. Зокрема, позитивним, на його думку, може бути абсентеїзм як результат задоволеності виборців станом справ у державі; як свідчення ліберальної державної політики; як механізм вилучення з політики некомпетентних, маргінальних чи навіть ворожих до демократії груп населення [1, с. 50].

Загалом ж М. Бучин схильний трактувати абсентеїзм більшою мірою як негативне явище, з яким необхідно боротися. На думку дослідника, абсентеїзм спричиняє низку негативних наслідків для розвитку держави та суспільства, а саме: зниження виборів як механізму формування влади в рамках представницької демократії; послаблення можливостей контролю за обраними представниками з боку електорату; зниження рівня легітимності влади; констатація низького стану розвитку суспільства, демократії та рівня політичної культури громадян тощо [1, с. 50].

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що абсентеїзм є невід'ємним атрибутом сучасної демократії та демократичних виборів. Його якісна оцінка є неоднозначною, адже це явище може мати як позитивний чи нейтральний, так і негативний прояви. Водночас трактування абсентеїзму як більшою мірою негативного явища, яке знижує демократичний потенціал держави, ставить під сумнів легітимність влади та є проявом негативних тенденцій розвитку держави і суспільства, вбачається більш доцільним. Відтак актуальною проблемою сучасної політичної науки є дослідження та вироблення дієвих механізмів боротьби із абсентеїзмом. Що може стати перспективним напрямком для наших подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бучин М. Демократичні вибори в Україні: принципи, механізми та технології реалізації. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. 452 с.
2. Дячук А. Політичний абсентеїзм сучасної молоді: причини та шляхи подолання. *Контроль і управління у складних системах*: матеріали XLVI науково-технічної конференції. Вінниця: ВНТУ, 2017. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2017/paper/download/1974/1539>
3. Корнієвський О., Перегуда Є., Гаврилюк Д. Громадянська освіта як фактор подолання абсентеїзму в Україні. *Політичні дослідження*. 2022. № 1 (3). С. 99–120.
4. Кулеба О., Бучин М. Абсентеїзм як форма низької політичної участі. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2011. Вип. 23. С. 98–102.
5. Нікітенко Л., Грабар О. Причини абсентеїзму та шляхи його подолання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 51–53.

6. Росенко М. Абсентеїзм та його вплив на становлення парламентаризму. *Публічне управління: теорія та практика* : зб. наук. праць. 2011. № 3. С. 99–105.

7. Топалова С., Фоломєєв М. Абсентеїзм як проблема: між активністю та компетентністю. *Лівий берег*. 17 лютого 2020 р. URL: https://lb.ua/blog/svetlana_topalova/450092_absenteizm_yak_problema_mizh.html?fbclid=IwAR3-q1YRgHrYvuZvfZ82V6IVy2_rq9SDe-OnXRvFUm-s6h6GObSlcGwlass

8. Фоломєєв М., Крижанівська В. Абсентеїзм як соціальний феномен: особливості інтерпретації. *Габітус*. 2020. Вип. 12, Т. 1. С. 73–81.

9. Царенко О. Абсентеїзм: сутність визначення, причини та шляхи подолання. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2012. Вип. 4 (1). С. 187–191.

10. Щебетун І., Грабар О. Абсентеїзм як проблема сучасної демократії. *Вчені записки ТНУ ім. В. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70), Ч. 1, № 2. С. 63–68.

REFERENCES:

1. Buchyn M. Demokratichni vybory v Ukraini: pryntsypy, mekhanizmy ta tekhnolohii realizatsii. [Democratic elections in Ukraine: principles, mechanisms and technologies of implementation]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, 2016. 452 s.
2. Diachuk A. Politychnyi absenteizm suchasnoi molodi: prychyny ta shliakhy podolannia. [Political absenteeism of modern youth: causes and ways to overcome]. *Kontrol i upravlinnia u skladnykh systemakh: materialy XLVI naukovo-tekhnichnoi konferentsii*. Vinnytsia: VNTU, 2017. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2017/paper/download/1974/1539>
3. Korniiievskiy O., Perehuda Ye., Havryliuk D. Hromadianska osvita yak faktor podolannia absenteizmu v Ukraini. [Civic education as a factor in overcoming absenteeism in Ukraine]. *Politychni doslidzhennia*. 2022. № 1 (3). S. 99–120.
4. Kuleba O., Buchyn M. Absenteizm yak forma nyzkoi politychnoi uchasti. [Absenteeism as a form of low political participation]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*. 2011. Vyp. 23. S. 98–102.
5. Nikitenko L., Hrabar O. Prychyny absenteizmu ta shliakhy yoho podolannia. [Causes of absenteeism and ways to overcome it]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2020. № 7. S. 51–53.
6. Rosenko M. Absenteizm ta yoho vplyv na stanovlennia parlamentaryzmu. [Absenteeism and its impact on the formation of parliamentarism]. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka* : zb. nauk. prats. 2011. № 3. S. 99–105.
7. Topalova S., Folomieiev M. Absenteizm yak problema: mizh aktyvnistiu ta kompetentnistiu. [Absenteeism as a problem: between activity and competence]. *Livyi bereh*. 17 liutoho 2020 r. URL: https://lb.ua/blog/svetlana_topalova/450092_absenteizm_yak_problema_mizh.html?fbclid=IwAR3-q1YRgHrYvuZvfZ82V6IVy2_rq9SDe-OnXRvFUm-s6h6GObSlcGwlass

8. Folomieiev M., Kryzhanivska V. Absenteizm yak sotsialnyi fenomen: osoblyvosti interpretatsii. [Absenteeism as a social phenomenon: features of interpretation]. *Habitus*. 2020. Vyp. 12, T. 1. S. 73–81.

9. Tsarenko O. Absenteizm: sutnist vyznachennia, prychyny ta shliakhy podolannia. [Absenteeism: the essence of the definition, causes and ways to overcome

it]. *Filosofiiia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*. 2012. Vyp. 4 (1). S. 187–191.

10. Shchebetun I., Hrabar O. Absenteizm yak problema suchasnoi demokratii. [Absenteeism as a problem of modern democracy]. *Vcheni zapysky TNU im. V. Vernadskoho. Seriia: yurydychni nauky*. 2020. T. 31 (70), Ch. 1., № 2. S. 63–68.

The essence and main approaches to understanding absenteeism

Tsebenko Oleh Oleksandrovych

PhD in Political Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0024-0405

The article explores the current issues of modern political science – the essence and features of absenteeism as an attribute of modern elections. The essence and main approaches to understanding the concept of “absenteeism” are revealed. Attention is focused on the fact that absenteeism as a socio-political phenomenon can be considered from different positions: from the position of political behavior; from the position of the principle of freedom of elections; from the position of citizens’ attitude to politics and elections; from the position of the level of stability of society; from the position of the rights and freedoms of the individual; from the position of citizens’ political participation; from the position of the socio-political identification of voters; from the position of political opportunities; from the position of the positioning of the individual, etc. It is shown that there are different qualitative assessments of absenteeism as an electoral phenomenon and its impact on society, the state and its democratic development. It is emphasized that, on the one hand, scientists interpret absenteeism as a typical attribute of the modern institution of democratic elections and a consequence of the implementation of individual freedom and the principle of voluntary participation in elections. It can also be the result of a voter’s satisfaction of the state. At the same time, it is emphasized that the more dominant interpretation of absenteeism is as a negative phenomenon that causes the problem of the legitimacy of power; indicates a low level of development of the state and society; is often the result of a low level of political consciousness and culture of citizens; weakens the possibility of citizens’ control over the activities of the government; reduces the democratic potential of the institution of elections; indicates citizens’ distrust of the political elite and the existing model of public administration, etc.

Key words: absenteeism, electoral participation, elections, democracy, voter turnout, factors of absenteeism, consequences of absenteeism, legitimacy of government.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 13.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

Шляхтун Петро Панасович
Роїна Владислав Олександрович

Взаємодія держави та місцевого самоврядування під час воєнного стану

УДК 32-008
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.16>
Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Шляхтун Петро Панасович
доктор філософських наук, професор
завідувач кафедри політичних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64/13,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-7420-7325

Роїна Владислав Олександрович
аспірант кафедри політичних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64/13,
Київ, Україна
ORCID: 0009-0005-1330-2125

У статті розглянуто теоретичні та правові засади взаємодії держави й органів місцевого самоврядування в Україні в умовах запровадження правового режиму воєнного стану. Зазначено, що конституційна модель публічної влади в Україні ґрунтується на романо-германській традиції, у межах якої поєднуються органи виконавчої влади та місцевого самоврядування. Основою сучасної системи місцевої влади є громадянська концепція самоврядування, згідно з якою воно реалізується на рівні територіальних громад. У статті наголошено, що практичне функціонування цієї моделі супроводжується низкою суперечностей: відсутністю повноцінного самоврядування на районному та обласному рівнях, дублюванням компетенцій рад і державних адміністрацій, а також відсутністю механізмів взаємного контролю між ними. Особливу увагу приділено аналізу положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року та його застосуванню після повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році. Встановлено, що в умовах воєнного стану функції державних адміністрацій істотно розширюються, а частину повноважень органів місцевого самоврядування передано військовим адміністраціям, які утворюються Президентом України. Зокрема, до їх компетенції віднесено складання та затвердження місцевих бюджетів, управління комунальним майном і скасування актів виконавчих органів рад, що фактично обмежує конституційні права та автономію місцевого самоврядування навіть у разі його дієздатності. Зроблено висновок, що чинне законодавство про воєнний стан потребує вдосконалення, зокрема в частині чіткого розмежування повноважень військових адміністрацій і органів місцевого самоврядування, з метою забезпечення ефективності публічної влади, дотримання принципів конституціоналізму та зміцнення демократичних засад державного управління в умовах збройної агресії.
Ключові слова: держава, громадянське суспільство, органи місцевого самоврядування, воєнний стан, військові адміністрації.

Вступ. Проблематика співвідношення та взаємодії державної влади і місцевого самоврядування в Україні належить до числа ключових у системі конституційно-правових досліджень, оскільки безпосередньо пов'язана з ефективністю функціонування публічної влади на місцях і реалізацією принципів децентралізації. В умовах воєнного стану, запровадженого в Україні у зв'язку з повномасштабною військовою агресією Російської Федерації, зазначена проблематика набуває особливої актуальності. Відповідно до Конституції України, місцеве самоврядування є правом територіальних громад самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах закону, однак із введенням воєнного стану частина цих повноважень фактично делегується військовим адміністраціям. Це зумовлює необхідність наукового аналізу правових і політичних аспектів такої трансформації.

Теоретичні засади організації публічної влади на місцях в Україні сформувалися на основі романо-германської моделі, яка поєднує елементи державного управління і місцевого самоврядування. Її практична реалізація – у поєднанні з громадянською концепцією самоврядування – виявила низку суперечностей, що вимагають доктринального осмислення в контексті сучасних викликів державотворення. Воєнний стан як особливий правовий режим не лише змінює баланс владних

повноважень між центром і місцевими рівнями, а й виявляє недоліки чинної моделі співіснування виконавчої влади та самоврядних структур.

Отже, дослідження особливостей взаємодії держави та органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану є важливим для подальшого вдосконалення правової системи, забезпечення ефективності публічної влади та зміцнення демократичних засад українського державного устрою.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є з'ясування особливостей взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні в умовах дії правового режиму воєнного стану, визначення меж їхніх повноважень і виявлення проблем правового регулювання цієї сфери.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань: проаналізувати теоретичні засади організації публічної влади на місцях; розкрити еволюцію правового статусу органів місцевого самоврядування; дослідити зміни їх компетенції під час воєнного стану; визначити напрями удосконалення законодавства з метою забезпечення балансу між державною владою та місцевим самоврядуванням.

Методи дослідження. У статті використано порівняльний політико-правовий метод наукових досліджень. Порівнюється конституційно-право-

вий статус органів місцевого самоврядування в Україні у звичайних умовах і в умовах воєнного стану, з'ясовується вплив політичних чинників на таку зміну.

Результати. Взаємодія держави і громадянського суспільства як сфери недержавних суспільних інститутів і відносин здійснюється не тільки на загальнодержавному рівні – через політичні партії, громадські організації, засоби масової інформації, а й на місцевому рівні – в адміністративно-територіальних одиницях держави. Особливості взаємодії держави (органів виконавчої влади) і органів місцевого самоврядування в адміністративно-територіальних одиницях держави залежать передусім від запровадженої в країні моделі організації публічної влади на місцях (системи місцевої влади): англосаксонської, романо-германської чи радянської.

За англосаксонської моделі, яка склалась у Великобританії та її колишніх колоніях, в усіх адміністративно-територіальних одиницях держави створюються і діють тільки органи місцевого самоврядування (місцеві ради та їх виконавчі органи), а органи виконавчої влади відсутні. Взаємодія держави з органами місцевого самоврядування здійснюється у формі урядового контролю діяльності органів місцевого самоврядування шляхом фінансових ревізій і міністерських інспекцій. Законність актів органів місцевого самоврядування контролюється судовими органами, до яких з відповідними позовами можуть звертатися як приватні особи, так і спеціальні контролери – представники центрального уряду.

Для романо-германської моделі організації публічної влади на місцях, яка склалась в країнах континентальної Європи, характерним є поєднання місцевого самоврядування з місцевим управлінням, здійснюваним органами виконавчої влади. В адміністративно-територіальних одиницях держави одночасно діють представницький орган місцевого самоврядування (місцева рада), обраний ним виконавчий орган – одноособовий чи колегіальний, і місцевий орган виконавчої влади (місцева державна адміністрація, префектура, комісаріат тощо), очолюваний призначеною урядом або президентом посадовою особою (головою, префектом, комісаром тощо), яка здійснює адміністративний нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування. Представник виконавчої влади може оскаржити акт органу місцевого самоврядування на предмет його законності в судовому порядку.

Радянська модель організації публічної влади на місцях склалась в соціалістичних країнах. Вона характеризується тим, що сформовані в адміністративно-територіальних одиницях ради є державними органами і виконують водночас функції держави і місцевого самоврядування. Члени рад обираються безпосередньо населенням або

радами нижчого рівня. Ради обирають свої виконавчі колегіальні органи – виконавчі комітети, які здійснюють на місцях управління водночас загальнодержавними і місцевими справами.

Якщо за англосаксонської і романо-германської моделей організації публічної влади на місцях органи місцевого самоврядування є автономними щодо держави і органів місцевого самоврядування вищого рівня, то за радянської моделі ради нижчого рівня та їх виконавчі органи підпорядковуються радам і виконавчим органам вищого рівня.

Незалежна Україна успадкувала від СРСР радянську модель організації публічної влади на місцях. Згідно з Конституцією Української РСР 1978 року «Ради народних депутатів – Верховна Рада Української РСР, обласні, районні, міські, районні в містах, селищні та сільські Ради народних депутатів – становлять єдину систему органів державної влади» (ст. 78); «Виконавчі комітети місцевих Рад народних депутатів є безпосередньо підзвітними як Раді, що їх обрала, так і вищестоящому виконавчому і розпорядчому органу» (с. 133) [1].

Зі здобуттям незалежності в Україні постало завдання створення системи автономних щодо держави органів місцевого самоврядування. В основу створення такої системи було покладено так звану громадівську концепцію місцевого самоврядування, згідно з якою місцеве самоврядування є особливим і самостійним видом публічної влади, джерелом і первинним суб'єктом якої є територіальна громада – сукупність жителів окремих населених пунктів – сіл, селищ, міст як природних утворень та їх добровільних об'єднань. На інших рівнях адміністративно-територіального устрою – в районах та областях, що є штучними утвореннями, місцеве самоврядування можливе лише у формі добровільних об'єднань територіальних громад населених пунктів. Суб'єкти місцевого самоврядування – територіальні громади та утворювані ними органи – мають вирішувати лише питання місцевого значення, а функції держави в адміністративно-територіальних одиницях щодо вирішення питань загальнодержавного і місцевого значення мають покладатися на місцеві органи виконавчої влади (місцеві державні адміністрації).

Громадівська концепція місцевого самоврядування була втілена в Конституції України 1996 року. Згідно з Конституцією України «Місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України...

Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи.

Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради» (ч. 1, 3, 4 ст. 140) [2].

Голова районної та голова обласної ради обираються відповідною радою і очолюють виконавчий апарат ради» (ч. 5 ст. 141).

Конституція України також встановила, що «Виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації».

Склад місцевих державних адміністрацій формують голови місцевих державних адміністрацій.

Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України» (ч. 1, 3, 4 ст. 118).

Згідно з наведеними конституційними положеннями, взаємодія держави і органів місцевого самоврядування як інститутів громадянського суспільства здійснюється в районах і областях як взаємодія районних та обласних державних адміністрацій з районними і обласними радами. В аспекті проблематики даної статті особливо важливими є положення Конституції України про те, що «Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Президент України приймає рішення і дає обґрунтовану відповідь».

Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, Президент України приймає рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації» (ч.9,10 ст.118).

Встановивши таким чином вагомі правові засоби впливу районних і обласних рад як інститутів громадянського суспільства на районні і обласні державні адміністрації як органи виконавчої влади, Конституція України водночас не передбачає правових засобів зворотного впливу – районних і обласних державних адміністрацій на районні та обласні ради, як це мало б бути за романо-германської моделі організації публічної влади на місцях.

Досвід функціонування встановленої Конституцією України системи місцевої влади, заснованої на громадській концепції місцевого самоврядування, виявив її основні недоліки: відсутність повноцінного місцевого самоврядування на районному та обласному рівнях через відсутність у районних і обласних рад власних виконавчих органів; дублювання функцій і повноважень районних та обласних рад і районних та обласних державних адміністрацій; відсутність у районних та обласних державних адміністрацій конституційних засобів впливу на районні та обласні ради.

В Україні неодноразово робилися спроби реформування системи місцевої влади з метою усунення

цих недоліків. Президент України Петро Порошенко вніс до Верховної Ради України спершу законопроект «Про внесення змін до Конституції України (щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування)» від 26 червня 2014 року [3], а згодом відкликав його, натомість внісши до Верховної Ради України новий законопроект «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» від 1 липня 2015 року [4], який також не був прийнятий Верховною Радою України.

Новообраний Президент України Володимир Зеленський спершу вніс до Верховної Ради України законопроект «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» від 13 грудня 2019 року [5], а потім відкликав його, натомість внісши до Верховної Ради України нову редакцію законопроекту з такою само назвою від 27 грудня 2019 року [6].

Спільним для всіх законопроектів, зокрема, було те, що вони передбачали:

- скасування інституту місцевих державних адміністрацій:

- надання районним та обласним радам права формувати власний виконавчий орган;

- запровадження на обласному і районному рівнях інституту представника Президента України (префекта), головною функцією якого є нагляд за додержанням органами місцевого самоврядування Конституції і законів України; функція нагляду передбачає внесення префектом Президенту України подання про зупинення дії ухваленого органом місцевого самоврядування акта, що «не відповідає Конституції України та створює загрозу порушення державного суверенітету, територіальної цілісності чи загрозу національній безпеці» (законопроект від 13 грудня 2019 року), та подання «про тимчасове зупинення у зв'язку з цим повноважень» органу місцевого самоврядування (законопроект від 27 грудня 2019 року);

- підзвітність та підконтрольність представників Президента України (префектів) Президенту України, який призначає їх на посаду та звільняє з посади за поданням Кабінету Міністрів України.

Таким чином, усі чотири законопроекти передбачали значне розширення конституційних повноважень Президента України щодо впливу на органи місцевого самоврядування через інститут повністю підпорядкованого йому префекта. Проте жоден із законопроектів з різних причин не був прийнятий Верховною Радою України. Водночас Верховна Рада України прийняла Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 року № 157-VIII, який передбачив добровільне об'єднання суміжних територіальних громад сіл, селищ, міст в міській, селищній і сільській об'єднані територіальні громади [7].

Процес реформування системи місцевої влади був перерваний через політичний чинник – повно-

масштабне вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 року. З цього часу в Україні почав діяти правовий режим воєнного стану, введеного Президентом України Володимиром Зеленським Указом «Про введення воєнного стану в Україні» від 22 лютого 2022 року № 64/2022 [8], затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 22 лютого 2022 року № 2102-IX [9]. В умовах воєнного стану відбуваються значні зміни у повноваженнях органів державної влади і органів місцевого самоврядування та у правових відносинах між ними, які поки що не стали предметом наукових досліджень. Метою даної статті є з'ясування особливостей взаємодії держави і органів місцевого самоврядування в Україні в умовах воєнного стану.

Воєнний стан вводиться з метою створення умов для здійснення органами державної влади, військовим командуванням, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями наданих їм повноважень у разі воєнної загрози. Із введенням воєнного стану розширюються повноваження військового командування – йому передаються всі функції органів державної влади у сфері оборони, забезпечення державної безпеки і громадського порядку.

В Україні правовий режим воєнного стану визначається Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [10]. Після прийняття Закону до нього неодноразово вносились зміни, у тому числі пов'язані з прийняттям Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», особливо значні зміни до Закону було внесено вже під час дії в Україні правового режиму воєнного стану у зв'язку з повномасштабним вторгненням російських військ на територію України. У даній статті положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та інших законодавчих актів аналізуються тільки в тій частині, яка стосується взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Попередній Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 6 квітня 2000 року № 1647-III положень щодо такої взаємодії взагалі не містить [11].

В Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» встановлено:

«У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» постановляю:

1. Ввести в Україні воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб (у подальшому воєнний стан в Україні неодноразово продовжувався. – Авт.).

2. Військовому командуванню... разом із Міністерством внутрішніх справ України, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» заходи і повноваження, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави».

За умов воєнного стану призупиняється дія окремих положень конституції. В інтересах оборони обмежуються конституційні права і свободи громадян і юридичних осіб, на них покладаються додаткові обов'язки.

Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» у зв'язку з цим встановив:

«3. У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Це положення Указу Президента України відрізняється від відповідного положення Конституції України тим, що Конституція України встановлює, які саме конституційні права і свободи не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану: «В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції (ч. 2 ст. 64), тоді як в Указі конкретизовано, які саме конституційні права і свободи людини і громадянина можуть обмежуватися в період дії правового режиму воєнного стану.

Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні в умовах воєнного стану не є предметом даного дослідження, спрямованого на з'ясування особливостей взаємодії держави і органів місцевого самоврядування в Україні в умовах воєнного стану.

Аксіоматичним вважаємо положення про те, що встановлені Конституцією України функції і повноваження органів місцевого самоврядування, як і права і свободи громадян, не можуть бути обмежені понад те, як це передбачено Конституцією України або зумовлено непереборними об'єктивними обставинами.

Конституція України встановила, що «Територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місце-

вого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів: утворюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції.

Обласні та районні ради затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їх виконання; затверджують районні і обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними або для виконання спільних проектів та з коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів для реалізації спільних соціально-економічних і культурних програм, та контролюють їх виконання; вирішують інші питання, віднесені законом до їхньої компетенції» (ч. 1, 2 ст. 143).

Визначивши таким чином повноваження територіальних громад села, селища, міста, обласних та районних рад, Конституція України разом із тим не передбачає можливості їх обмеження, у тому числі в умовах воєнного стану, тоді як Закон України «Про правовий режим воєнного стану» обмеження повноважень органів місцевого самоврядування припускає. Згідно із Законом:

«1. На територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи – військові адміністрації.

2. Рішення про утворення військових адміністрацій приймається Президентом України за поданням обласних державних адміністрацій або військового командування.

3. Військові адміністрації населених пунктів утворюються в межах територій територіальних громад, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, а також в інших випадках, передбачених цим Законом.

Військову адміністрацію населеного пункту (населених пунктів) очолює начальник, який при-

значається на посаду та звільняється з посади Президентом України за пропозицією Генерального штабу Збройних Сил України або відповідної обласної державної адміністрації.

Начальником військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів) може бути призначений відповідний сільський, селищний, міський голова.

4. У районі, області військові адміністрації утворюються у разі нескликання сесії відповідно районної, обласної ради у встановлені Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» строки або припинення їх повноважень згідно із законом, або для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку. У разі прийняття рішення про утворення районних, обласних військових адміністрацій їх статусу набувають відповідно районні, обласні державні адміністрації, а голови районних, обласних державних адміністрацій набувають статусу начальників відповідних військових адміністрацій» (ч. 1–4 ст. 4).

Таким чином, запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, утворення військових адміністрацій не передбачає припинення повноважень (розпуску) органів місцевого самоврядування – сільських, селищних, міських рад та їх виконавчих органів – сільських, селищних міських голів (у межах територій територіальних громад). У населених пунктах військові адміністрації утворюються у разі, якщо сільські, селищні, міські, ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження. У районі, області військові адміністрації утворюються у разі нескликання сесії відповідно районної, обласної ради у встановлені законом строки або припинення їх повноважень згідно із законом, або для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, тобто і в разі, коли районні чи обласні ради є дієздатними. В усіх таких випадках статусу військових адміністрацій набувають районні та обласні державні адміністрації, а їх голови стають начальниками відповідних військових адміністрацій. В умовах воєнного стану військові адміністрації були утворені в усіх областях України.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» встановив, що в умовах воєнного стану «органи місцевого самоврядування здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України» (ч. 2 ст. 9). Однак згідно із Законом «У разі утворення військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів) Верховна Рада України за поданням Президента України може прийняти рішення про те, що у період дії воєнного стану та 30 днів після його припинення чи скасування:

1) начальник військової адміністрації: крім повноважень, віднесених до його компетенції цим Законом, здійснює повноваження сільської, селищної, міської ради, її виконавчого комітету, сільського, селищного, міського голови» (ч. 2 ст. 10).

Це положення не містить передбаченого частиною третьою статті 4 уточнення «в межах територій територіальних громад, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження», тобто начальник військової адміністрації здійснює повноваження сільської, селищної, міської ради, її виконавчого комітету, сільського, селищного, міського голови і в разі їх дієздатності, що є прямим обмеженням конституційних повноважень цих органів та посадових осіб органів місцевого самоврядування.

Низку обмежень конституційних повноважень органів місцевого самоврядування на користь органів державної влади містить передбачений Законом України «Про правовий режим воєнного стану» розподіл повноважень між ними. Так, Закон, зокрема, встановлює, що «Військові адміністрації населених пунктів на відповідній території здійснюють повноваження із: ...

5) складання та затвердження місцевого бюджету, внесення змін до нього, забезпечення виконання відповідного бюджету...

12) здійснення управління майном, яке перебуває у комунальній власності відповідної територіальної громади...» (ч. 2 ст. 15).

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає аналогічні обмеження повноважень районних і обласних рад на користь районних і обласних військових адміністрацій (ч. 3 ст. 15).

Такі конституційні повноваження органів місцевого самоврядування у разі їх дієздатності не повинні обмежуватися на користь органів державної влади (військових адміністрацій). Крім усього іншого, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» наділяє військові адміністрації населених пунктів правом «31) скасування актів виконавчих органів відповідної ради, які не відповідають Конституції, законам України, іншим актам законодавства, рішенням відповідної ради, прийнятим у межах її повноважень» (ч. 2 ст. 15), хоча відповідність чи невідповідність правових актів Конституції України може встановити тільки Конституційний Суд України, а законодавству України – суд загальної юрисдикції.

Виходить, що Закон України «Про правовий режим воєнного стану» істотно обмежує конституційні повноваження **дієздатних** органів місцевого самоврядування, можливість чого не передбачена Конституцією України. Таке обмеження, крім усього іншого, створює підґрунтя для виник-

нення суперечностей між конкретними органами місцевого самоврядування і військовими адміністраціями.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» заборонив проведення виборів органів місцевого самоврядування і місцевих референдумів в умовах воєнного стану (ч. 1 ст. 19), хоча така необхідна заборона мала б бути передбачена в розділі III «Вибори. Референдум» Конституції України.

Висновки. Функціонування запровадженої Конституцією України романо-германської моделі організації публічної влади на місцях у поєднанні з громадянською концепцією місцевого самоврядування з часом виявило недоліки такого поєднання: відсутність повноцінного місцевого самоврядування на районному та обласному рівнях через відсутність у районних і обласних рад власних виконавчих органів; дублювання функцій і повноважень районних та обласних рад і районних та обласних державних адміністрацій; відсутність у районних та обласних державних адміністрацій конституційних засобів впливу на районні та обласні ради. Неодноразові спроби удосконалення системи місцевої влади шляхом внесення відповідних змін до Конституції України поки що не увінчалися успіхом. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» ґрунтується на чинних положеннях Конституції України щодо системи місцевої влади. Відповідно до цього закону із введенням в Україні воєнного стану через повномасштабне вторгнення російських військ на територію України функціями і повноваженнями військових адміністрацій було наділено районні і обласні державні адміністрації, а в населених пунктах – сільських, селищних, міських голів. Функції і повноваження органів місцевого самоврядування військові адміністрації здійснюють у разі їх недієздатності, що обумовлено в законі (ст. 4). Однак при визначенні функцій і повноважень військових адміністрацій до них віднесено і важливі конституційні повноваження органів місцевого самоврядування (складання та затвердження місцевого бюджету; здійснення управління майном, яке перебуває у комунальній власності) безвідносно до дієздатності органів місцевого самоврядування (ст. 15), що можна розглядати як обмеження конституційних повноважень органів місцевого самоврядування. Обмеженням конституційних повноважень органів місцевого самоврядування є також наділення військових адміністрацій населених пунктів правом скасування актів виконавчих органів відповідної ради. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» потребує подальшого вдосконалення, передусім в частині розмежування функцій і повноважень органів місцевого самоврядування і військових адміністрацій в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. (1987). К.: Видавництво політичної літератури.
2. Конституція України. (1996). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>
3. Про внесення змін до Конституції України (щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування): Проект Закону України від 26 червня 2014 р. № 4178а. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51513
4. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади): Проект Закону України від 1 липня 2015 р. № 2217. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812
5. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади): Проект Закону України від 13 грудня 2019 р. № 2598. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644
6. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади): Проект Закону України від 27 грудня 2019 р. № 2598.
7. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
8. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://president.gov.ua/documents/642022-41397>
9. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 22 лютого 2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20>
10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
11. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 6 квітня 2000 р. № 1647-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1647-14>

REFERENCES:

1. Konstytutsiia (Osnovnyi Zakon) Ukrainskoi Radianskoi Sotsialistichnoi Respubliki [Constitution (Basic Law) of the Ukrainian Soviet Socialist Republic]. (1987). Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (1996). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> [in Ukrainian].
3. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo povnovazhen orhaniv derzhavnoi vlady ta mistsevoho samovriaduvannia): Proekt Zakonu Ukrainy vid 26 chervnia 2014 r. № 4178a [On Amendments to the Constitution of Ukraine (regarding the powers

of state and local authorities): Draft Law of June 26, 2014 No. 4178a]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51513 [in Ukrainian].

4. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo detsentralizatsii vlady): Proekt Zakonu Ukrainy vid 1 lypnia 2015 r. № 2217 [On Amendments to the Constitution of Ukraine (regarding decentralization of power): Draft Law of July 1, 2015 No. 2217]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812 [in Ukrainian].

5. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo detsentralizatsii vlady): Proekt Zakonu Ukrainy vid 13 hrudnia 2019 r. № 2598 [On Amendments to the Constitution of Ukraine (regarding decentralization of power): Draft Law of December 13, 2019 No. 2598]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644 [in Ukrainian].

6. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo detsentralizatsii vlady): Proekt Zakonu Ukrainy vid 27 hrudnia 2019 r. № 2598 [On Amendments to the Constitution of Ukraine (regarding decentralization of power): Draft Law of December 27, 2019 No. 2598] [in Ukrainian].

7. Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad: Zakon Ukrainy vid 5 liutoho 2015 r. № 157-VIII [On Voluntary Association of Territorial Communities: Law of Ukraine of February 5, 2015 No. 157-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19> [in Ukrainian].

8. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liutoho 2022 r. № 64/2022 [On the Introduction of Martial Law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine of February 24, 2022 No. 64/2022]. Retrieved from <https://president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini»: Zakon Ukrainy vid 22 liutoho 2022 r. № 2102-IX [On Approval of the Presidential Decree «On the Introduction of Martial Law in Ukraine»: Law of Ukraine of February 22, 2022 No. 2102-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20> [in Ukrainian].

10. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 r. № 389-VIII [On the Legal Regime of Martial Law: Law of Ukraine of May 12, 2015 No. 389-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> [in Ukrainian].

11. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 6 kvitnia 2000 r. № 1647-III [On the Legal Regime of Martial Law: Law of Ukraine of April 6, 2000 No. 1647-III]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1647-14> [in Ukrainian].

Interaction between the state and local self-government under martial law

Shliakhtun Petro Panasovych

Doctor of Philosophy, Professor,
Head of the Department of Political
Sciences
Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Volodymyrska str., 64/13, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7420-7325

Roina Vladyslav Oleksandrovych

Postgraduate Student at the Department
of Political Science
Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Volodymyrska str., 64/13, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0005-1330-2125

The article examines the theoretical and legal foundations of the interaction between the state and local self-government bodies in Ukraine under the legal regime of martial law. It is noted that the constitutional model of public authority in Ukraine is based on the Romano-Germanic tradition, which combines the institutions of executive power and local self-government. The current system of local government relies on the community-based concept, according to which self-government is exercised at the level of territorial communities. The article emphasizes that the practical implementation of this model is accompanied by a number of contradictions: the absence of full-fledged self-government at the district and regional levels, duplication of functions between councils and state administrations, and the lack of mechanisms for mutual control between them.

Special attention is given to the analysis of the Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law» of May 12, 2015, and its application after the full-scale invasion of the Russian Federation in 2022. It is established that under martial law, the powers of state administrations are significantly expanded, and part of the functions of local self-government bodies are transferred to military administrations established by the President of Ukraine. In particular, these administrations are authorized to prepare and approve local budgets, manage municipal property, and cancel acts of executive bodies of local councils, which in practice limits the constitutional rights and autonomy of local self-government, even when the respective bodies remain functional.

It is concluded that the current legislation on martial law requires improvement, primarily in terms of clearly delineating the competences of military administrations and local self-government bodies, to ensure the effectiveness of public authority, uphold the principles of constitutionalism, and strengthen democratic foundations of governance under conditions of armed aggression.

Key words: state, civil society, local governments, martial law, military administrations.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 17.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

Яцкова Каріна Володимирівна
Іванов Микола Семенович

Стратегічні вектори європеїзації України

УДК 321

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.17>

Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Яцкова Каріна Володимирівна
магістрант
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
вул. 68 Десантників, 10, Миколаїв,
Україна
ORCID: 0009-0001-0615-0347

Іванов Микола Семенович
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри журналістики
та політології
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
вул. 68 Десантників, 10, Миколаїв,
Україна
ORCID: 0000-0002-2742-7288

Статтю присвячено аналізу стратегічних векторів європеїзації України в сучасних умовах. Актуальність теми пов'язана з тим, що на сьогодні питання європеїзації є одним із ключових чинників у економічному, політичному та соціокультурному розвитку країн, розташованих на європейському континенті. Адекватне розуміння теоретичних характеристик процесу європеїзації формує основу для визначення стратегічних векторів розвитку України у європейському напрямку. Переймаючи досвід країн ЄС, які спроміглися «континент воєн» перетворили на простір стабільності, розвитку та поваги до прав людини, Україна отримує унікальний шанс не тільки відновитися у післявоєнний період, а й перетворитися на одну з найрозвинутіших країн Європи.

В статті окреслено, мету і завдання дослідження, які полягають у спробі здійснити теоретичний аналіз поняття «європеїзація» та систематизувати існуючі підходи до розуміння даного процесу, визначити стратегічні вектори європеїзації України. Застосовано наступні методи дослідження: загальнонаукові – аналіз і синтез (при характеристиці існуючих загальних уявлень про процес європеїзації), порівняння (для аналізу основних теоретичних підходів до розуміння суті поняття «європеїзація») та спеціальні, а саме: інтегративний підхід та вторинний аналіз результатів соціологічних досліджень та ін.

На основі аналізу зарубіжних та вітчизняних підходів до розуміння європеїзації узагальнено її значення як складного процесу, в якому країни, що прагнуть зближення з Європейським Союзом, цілеспрямовано адаптують свою політику, структури управління та суспільні засади до європейських стандартів.

Особлива увага у статті приділена процесу європеїзації, який для України визначається стратегічними векторами, які знаходять свій вираз у різних сферах та формують траєкторію руху країни в європейському контексті. Звернено увагу на стратегічні орієнтири у політичній сфері, які задля збереження та зміцнення незалежності країни повинні бути спрямованими на формування політичної асоціації з Європейським Союзом.

У статті, також, розкриті стратегічні вектори в економічній, геоekonomічній сферах, у контексті національної безпеки, у соціокультурному напрямку та в системі формування цінностей.

Ключові слова: європеїзація, Європейський Союз, Україна, стратегічні вектори, європейська інтеграція.

Вступ. На сьогодні питання європеїзації є одними із ключових у економічному, політичному та соціокультурному розвитку країн, які розташовані, як на європейському континенті, так і загалом в світовому просторі та постійно перебувають в стані геополітичних турбуленцій і постійних змін. Процеси подальшої інтеграції в Європейський Союз (далі – ЄС) суттєво впливають на формування національних інтересів та стратегічних мотивацій, визначаючи подальший курс держав, які йдуть по шляху європейської співпраці та ідентичності.

Аналіз прагматичних викликів для процесу подальшої європеїзації, з якими зіткнулися країни, що наразі входять до складу ЄС та ретельний аналіз їхніх досягнень і методології, може сприяти виокремленню потенційних можливостей і перешкод, що мають місце на цьому шляху в Україні та у її прагненні приєднатися до євроінтеграційного процесу.

Загальне розуміння теоретичних основ європеїзації не лише відкриває перед нами комплекс концепцій та теорій, що визначають цей процес, але й формує основу для розуміння стратегічних векторів розвитку України у європейському контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Слід відзначити значну увагу дослідників до питань європейської інтеграції та європеїзації загалом. Серед зарубіжних авторів слід відзначити публікації, які належать Т. А. Бьорзелю, П. Мюллеру, А. Ньюману, К. Джеффрі, Т. Банчоффу, В. В. Пауеллу, Д. Аллену, Ж. Делору, С. Дюку, Х. Дейкстра, Т. Ріссе та ін.

Серед вітчизняних науковців, які досліджують процеси європеїзації, європейської інтеграції в теорії політології, слід відзначити наукові праці Н. Колісніченко, В. Ломака, Б. Ференса, Є. Савельєва, Л. Демченко, О. Тулай, Ю. Семенюк, Д. Міхеля, М. Мілової, О. Димова та інші.

Мета та завдання. Метою та завданнями даної статті є спроба здійснити теоретичний аналіз поняття «європеїзація», систематизувати основні підходи до розуміння даного процесу та визначити можливі стратегічні вектори європеїзації України.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань були застосовані наступні методи дослідження: загальнонаукові – аналіз і синтез (для формування загального уявлення про процес європеїзації), порівняння (для аналізу основних теоретичних підходів до розуміння

суті поняття «європеїзація»), а також вторинний аналіз результатів соціологічних досліджень та ін.

Особливої уваги заслуговує інтегративний підхід, що використаний для аналізу стратегічних векторів європеїзації України. У даному підході поєднані елементи різних теоретичних парадигм та такі методологічні принципи, як багатовимірність, системність, контекстуальність, динамічність та практична орієнтованість, що дозволяє виявити складні взаємозв'язки між процесом європеїзації та національною безпекою, проаналізувати як виклики, так і можливості інтеграційних процесів.

Результати. Термінологічно європеїзація визначається як «посилення взаємозв'язку», «зближення», що передбачає процес інтенсифікації, ущільнення або посилення якостей певного зв'язку [6, с. 54]. Проте у розумінні самого процесу європеїзації ми виділяємо ряд різноманітних підходів.

Британський політолог Р. Ладреху (R. Ladrech) одним з перших дав визначення поняттю європеїзації на початку 1990-х років. (про це, зокрема, зазначає українська дослідниця О. Радишевська у своїй статті «Генезис поняття «європеїзація»: загальногуманітарний та правовий дискурс»). Так, на шпальтах «*Journal of Common Market Studies*» у 1994 році Р. Ладреху тлумачить сутність європеїзації як «процес трансформації форм творення національної політики, посилення якої відбувається внаслідок і відповідно до того, як економічний та політичний розвиток Європейського Співтовариства на національному рівні стає частиною процесу ухвалення рішень» [8, р. 167].

Р. Вонг (R. Wong), сингапурський професор, виокремлює п'ять основних шкіл, де феномен європеїзації є предметом аналізу. Зокрема, представники першої школи тлумачать європеїзацію як національну адаптацію (зміни «зверху вниз» – із наднаціонального на національний рівень); другої – як проєкцію національної політики (зміни «знизу вгору» і горизонтально, передача влади на наднаціональний рівень); третя школа інтерпретує європеїзацію як реконструкцію ідентичності (зміни «зверху вниз», соціалізація еліти); прихильники четвертої школи розглядають цей процес як модернізацію (зміни «зверху вниз», вестернізація, демократизація); і, нарешті, прибічники п'ятої школи – як політичний ізоморфізм (зміни «знизу вгору» і горизонтально, трансфер політики) [8, с. 166–167].

При цьому, варто зауважити, що загалом всі дослідники сфокусовані на двох рівнях – національному і наднаціональному, де на першому відбувається переорієнтація національної політики, а на другому – створюються, функціонують і розвиваються європейські структури управління.

Отже, європеїзацію можна представити як рамкову концепцію, яка на основі взаємності пов'язує і зовнішні, і внутрішні аспекти розвитку європейської інтеграції.

Вітчизняні дослідники, зокрема Д. Міхель (тотожну думку мають також І. Беца та Л. Шереметьєва [1, с. 36–39]), визначає «європеїзацію» як «побудову, інституціоналізацію і поширення офіційних та неофіційних процедур, правил, політичних стилів і спільних норм та вигод, які були вперше визначені, консолідовані в процесах ЄС та Ради Європи, а потім включені в логіку вітчизняних політичних внутрішніх структур і державної політики на шляху інтеграції країни до Європейського Союзу» [7, с. 25].

О. Рудік під європеїзацією пропонує розуміти зміни, що охоплюють усі сфери суспільного життя держав-кандидатів та держав-членів під впливом євроінтеграційних процесів. На його думку, динаміка європеїзації може бути усвідомленою на основі обмеженої групи звичайних процесів змін, які є взаємно доповнюють один одного й добре відомі в інших системах управління.

Водночас, О. Рудік звертає увагу на те, що приклад ЄС ілюструє те, як до неочікуваних результатів можуть привести звичайні процеси [9, с. 6; 11].

А. Семенович вважає європеїзацію процесом адаптації до інституційних реалій ЄС країн-кандидатів. Даний процес сприяє скороченню наявних розбіжностей з країнами-членами. А ключову мету європеїзації автор бачить у тому, щоб забезпечити інтеграцію країн, які претендують на вступ до ЄС, і гарантувати їх стабільне функціонування в нових умовах» [11, с. 237].

Таким чином, термін «європеїзація» розуміється як складний процес, в якому країни, що прагнуть зближення з ЄС, цілеспрямовано адаптують свою політику, структури управління та суспільні засади до європейських стандартів. Процес європеїзації для України визначається стратегічними векторами, які, виявляючись у різних сферах, формують траєкторію руху країни в європейському контексті.

У політичній сфері стратегічні вектори європеїзації України спрямовані на зміцнення демократії та демократичних інститутів, приведення у відповідність до норм ЄС законодавчої бази, удосконалення механізмів управління.

Проте, у сфері політики поєднання національного суверенітету і наднаціональної інтеграції вимагає делікатного балансу для забезпечення стабільності всередині країни і водночас сприяння зближенню з європейськими політичними цінностями.

Сьогодні, в умовах російської агресії, задля збереження та зміцнення незалежності України найважливішим стратегічним національним інтересом України у політичній сфері є формування політичної асоціації з ЄС.

Дипломатична підтримка незалежності та територіальної цілісності української держави, засудження РФ як агресора, введення економічних

санкцій проти Росії, є хоча й недостатніми, якщо спиратись на зобов'язання провідних західних держав, проте все ж сприяють стримуванню російської агресії і дозволяють відтягнути час для здійснення реформ всередині країни, посилення обороноздатності та зміцнення української армії.

Як зазначає В. Пасічник, нові геополітичні умови, в яких перебуває Україна, вимагають формування власних концептуальних підходів, критично оцінюючи та усвідомлюючи вади європейської зовнішньої політики і політики безпеки, враховувати новітні цивілізаційні загрози та виклики. Некритичне сприйняття концептуальних підходів європейських країн в умовах існуючих небезпек та сліпе копіювання західних моделей може згодом привести до втрати Україною державності [10, с. 142].

Стратегічні вектори у сфері економіки знаходять свій вираз у проведенні структурного реформування, укладенні торговельних угод та ініціатив з модернізації, спрямованих на наближення та приєднання економічного ландшафту України до економічного ландшафту ЄС. Стратегічні міркування, у цій сфері, мають враховувати такі виклики, як економічна вразливість, вплив динаміки світового ринку та необхідність сталого зростання, які в рамках європеїзації впливають на економічну орієнтацію країни.

У геоекономічній сфері в контексті зміцнення національної безпеки процес європеїзації відкриває для України наступні стратегічні можливості:

- інтеграція до європейських виробничих ланцюгів. Посилення тенденцій до reshoring та nearshoring внаслідок російської агресії та пандемії COVID-19 сприяють залученню України до виробничих ланцюгів Європи [14];
- географічна близькість, наявність кваліфікованої робочої сили та промислового потенціалу забезпечують Україні привабливість для перенесення виробництва з Китаю та інших країн;
- розвиток стратегічних секторів в економічній сфері, що передбачає розвиток оборонно-промислового комплексу (інтеграція до системи оборонних закупівель країн ЄС), енергетичного сектору (відновлювана енергетика, модернізація інфраструктури), IT-сектору (інтеграція до цифрової екосистеми ЄС), агро-продовольчого сектору (диверсифікація експорту, якість продукції) та ін.;
- доступ до фінансових ресурсів та інвестицій, що включає доступ країни до європейських інвестиційних та структурних фондів, програм Horizon та Europe InvestEU, кредитних ресурсів ЄБРР та Європейського інвестиційного банку [15];
- покращення інвестиційного клімату, що сприяє посиленню приватних інвестицій.
- підвищення стандартів та якості життя забезпечить гармонізацію законодавства з ЄС, впровадження європейських стандартів у всіх сферах, підвищення якості життя населення, та позитивно

вплине на національну безпеку та соціальну стабільність [5, с. 78].

У контексті європеїзації України у геоекономічній сфері мова йде не лише про економічні переваги від посилення співпраці з ЄС, але й стратегічні наслідки для національної безпеки, включаючи технологічний суверенітет, енергетичну незалежність та економічну резильєнтність [12, с. 8].

Нарешті, стратегічні вектори європеїзації України у соціокультурній сфері, зокрема у формуванні системи цінностей, через які після війни країна має унікальний шанс не тільки відновитися, а й змінитися. Україна, переймаючи досвід країн ЄС, які свій «континент воєн» перетворили на простір стабільності, розвитку та поваги до прав людини. Адже, відновлення це не лише фізика, це, передусім, справедливість, довіра, людяність, гідність, на яких і будується майбутнє.

Отже, стратегічними ціннісними векторами розвитку України є наступні:

1. Європейські цінності не є абстракцією, це конкретний орієнтир. У статті 2 Договору про Європейський Союз зафіксовані такі цінності, як свобода; рівність; повага до людської гідності; верховенство права; демократія; повага до прав людини, у тому числі й права меншин [2].

Ці цінності не вигадані десь у кабінетах, вони є відповіддю на трагічні процеси ХХ століття: війни, геноцид, тоталітаризм були умовою «нормального» функціонування держави. Саме розуміння ціни, яку заплатила Європа за зневагу до свободи й гідності, сприяло перетворенню даних цінностей на головний капітал ЄС. Україна, також, має всі шанси зробити свій вибір на користь європейських цінностей не декларативно, а через інститути, реформи та нову соціальну угоду [4, с. 68–69].

2. Відбудова України на основі європейських принципів. Сьогодні вже прийнято ряд рішень, які безпосередньо співвідносяться з європейськими цінностями, а саме: боротьба з корупцією; реформа судової влади; посилення прав людини; захист вразливих категорій (ветерани, ВПО, люди з інвалідністю) [19].

Постконфліктна трансформація постає також й викликом переосмислення. Ми повинні визначитись: у відновленні участь чоловіків і жінок є рівною? Чи зберігається культурна пам'ять громад? Чи враховані інтереси української молоді? Чи дотримана справедливість у компенсації втрат людей? Адже європейські цінності вимагають насамперед справедливого ставлення, не просто формування законодавчої бази.

3. Орієнтир на соціальну згуртованість, яку називають «українським бронежилетом на майбутнє» [4, с. 69]. Європейці давно зрозуміли, що найкращою профілактикою нових конфліктів є соціальна згуртованість [13].

Тому освіта має навчати повазі до інших та критичному мисленню; культура – не роз'єднувати, а підтримувати діалог; місцева влада – не лише керувати, а й слухати. У даному контексті в українській відбудові має бути враховане: справедливий перерозподіл ресурсів; залучення до прийняття рішень громад; підтримку тих, хто втратив віру у справедливість.

4. Довіра як основа реконструкції. Досвід повноцінної Європи свідчить, що після Другої світової війни, коли Західна Європа була зруйнована, плани на її відновлення, наприклад, план Маршалла, передбачали не тільки фінансову допомогу, а й включали співпрацю між країнами, створення правових механізмів, інституційну трансформацію. Важливою була ідея єдності через спільні цінності [18].

Адже жодна відбудова не є повною, якщо немає системного підходу до перегляду соціальних інститутів, якщо народ не довіряє державі і відсутня прозорість у державній політиці.

5. Відновлення на основі справедливості: перехідне правосуддя. Через механізми так званого перехідного правосуддя Європа має досвід подолання воєнних травм: інституційні реформи, встановлення історичної правди; визнання злочинів; компенсація жертвам тощо [17].

Спираючись на європейський досвід Україна має не просто покарати воєнних злочинців, а вести чесний діалог у суспільстві: про втрати, про колаборацію, про майбутнє. Довіри не буде без правди, а нової країни – без довіри.

6. ЄС як партнер у відновленні. Уже сьогодні Європейський Союз надає допомогу на мільярди євро; консультує уряд країни щодо проведення реформ; для українських студентів, громад, бізнесу відкриває програми [16].

Допомога ЄС вимірюється не тільки грошима, вона полягає також у формуванні структур, що базуються на відкритості, рівності, прозорості. І саме цим важливо скористатися Україні – не лише як реципієнтці допомоги, а як партнерці в побудові нової Європи.

До речі, Україні прогнозують вступ до ЄС у найближчі 3–5–10 років. Такою є думка експертів, а це – народні депутати, науковці, викладачі закладів вищої освіти, представники міністерств, державних і неурядових дослідницьких структур, регіональних органів влади, незалежні експерти (86 осіб), які брали участь в опитуванні, проведеному Центром Разумкова з 31 березня до 9 квітня 2025 року.

Згідно з результатами цього опитування, більшість опитаних експертів (83,7%) дає позитивну (позитивно – 24,4%; радше позитивно – 59,3%) оцінку діям української влади на шляху до європейської інтеграції. Проте вважають, що найбільшими перешкодами на цьому шляху постають такі

чинники, як: внутрішні проблеми в Україні (незадовільна боротьба з корупцією і недостатні темпи реформ) (80,2%); широкомасштабна агресія Росії, окупація окремих територій, людські та соціально-економічні втрати (67,4%); гальмування з боку Угорщини євроінтеграції України (34,9%); негативні геоекономічні та геополітичні тенденції у світі (33,7%); ускладнення в ЄС внутрішньої соціально-економічної ситуації (29,1%) [3].

Висновок. Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна дійти наступних висновків.

Перше. У зарубіжному та вітчизняному дискурсах існують різноманітні трактування процесу європеїзації, проте, узагальнюючи ці підходи, можна зазначити, що під європеїзацією розуміється складний процес, в якому країни, що прагнуть зближення з Європейським Союзом, цілеспрямовано адаптують свою політику, структури управління та суспільні засади до європейських стандартів.

Друге. Процес європеїзації для України визначається стратегічними векторами, які, виявляючись у різних сферах, формують траєкторію руху країни в європейському напрямку.

У політичній сфері стратегічні вектори європеїзації України спрямовані на зміцнення демократії та демократичних інститутів, приведення у відповідність до норм ЄС законодавчої бази, удосконалення механізмів управління. Найважливішим стратегічним національним інтересом України у політичній сфері є формування політичної асоціації з ЄС.

В економічній сфері стратегічні вектори виявляються у проведенні структурних реформ, для наближення економічного ландшафту України до економічного ландшафту ЄС. Щодо геоекономічної сфери в контексті зміцнення національної безпеки, то процес європеїзації відкриває для України інтеграційні стратегічні можливості, включаючи технологічний суверенітет, енергетичну незалежність та економічну резильєнтність.

У формуванні системи цінностей стратегічні вектори України спрямовані не тільки на післявоєнне відновлення країни, але й її перетворення. Отже, стратегічні ціннісні вектори України передбачають формування довіри, забезпечення справедливості та гідного життя в українському соціумі.

Третє. Шлях України до європеїзації – це складний і цілеспрямований процес, що охоплює політичний, економічний і соціокультурні виміри. Дотримання балансу між гармонізацією правових рамок, зміцненням демократичних інститутів та узгодженням з економічним ландшафтом ЄС відбиває складний багатоманітний підхід, який при одночасному прагненні до європейських цінностей та норм надає пріоритет національному суверенітету.

І, останнє. Для України шлях європеїзації є незворотнім. У відповідності до результатів згаданого вище опитування Центра Разумкова навесні

цього року, країна має неодмінно стати членом ЄС. Більшість опитаних позитивну оцінку діям української влади на шляху європеїзації, попри перешкоди, які Україна поступово долає.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беца І., Шереметьєва Л. Основи поняття «європеїзація» та його сенс у сучасному суспільстві. Європеїзація публічного адміністрування в Україні в контексті європейської інтеграції: матеріали наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 17 груд. 2009р. Дніпропетровськ, 2009. С. 36–39.
2. Договір про Європейський Союз (стаття 2). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX%3A12012M002>
3. Коли Україна вступить до ЄС та які основні перешкоди: результати опитування експертів. ZMINA. 2025. 7 травня. URL: <https://zmina.info/news/koly-ukrayina-vstupyt-do-yes-ta-yaki-osnovni-pereshkody-u-czentri-razumkova-prezentuvaly-rezultaty-opytuvannya-ekspertiv/>
4. Кулаківський Артем. Європейські цінності як основа постконфліктної трансформації: досвід ЄС для відновлення українського суспільства. Євроінтеграційний дизайн: стратегії відновлення України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 6 трав. 2025 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, М. С. Орлів. Київ: ННІ ПУДС КНУ, 2025. С. 68–70.
5. Логвиненко Сергій. Геоелектронічні аспекти євроінтеграційної стратегії України в контексті зміцнення національної безпеки. Євроінтеграційний дизайн: стратегії відновлення України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 6 трав. 2025 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, М. С. Орлів. Київ: ННІ ПУДС КНУ, 2025. С. 76–80.
6. Мілова М. І., Димова О. В. Європеїзація як процес: сучасні тенденції та виклики. *Науковий журнал «Політикус»*. 2024. Випуск 4. С. 53–56.
7. Міхель Д. О. Визначення поняття процесу «європеїзація» та його вплив на сучасне суспільство. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. П. Могили*. Сер.: Політологія. 2011. № 150, Т. 162. С. 22–25.
8. Радишевська О. Р. Генезис поняття «європеїзація»: загальногуманітарний та правовий дискурс. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 5, том 2.
9. Рудік О. Європеїзація як процес та предмет досліджень. Європеїзація публічного адміністрування в Україні в контексті європейської інтеграції: матеріали наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 17 груд. 2009 р. Дніпропетровськ, 2009. С. 6–10.
10. Пасічник Василь. Політична асоціація між Україною та Європейським Союзом: проблеми реалізації. Ідея Європи в суспільному дискурсі сучасної України: монографія / від. ред. Ігор Соляр, упоряд. Олег Муравський, Михайло Романюк; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. 312 с. С. 139–149.
11. Семенович А. Вступ у ЄС як чинник трансформації країн-кандидатів з Центральної і Східної

Європи. *Слов'янський вісник. Збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки»*. Рівне, 2011. Випуск 11. С. 235–238.

12. Чекаленко Л. Д. Євроінтеграційний процес України: новий контекст. Міжнародні відносини. 2023. № 2. С. 8–19.

13. Council of Europe: White Paper on Intercultural Dialogue (2008). https://www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/white%20paper_final_revised_en.pdf European Commission: Social Cohesion in the EU <https://culture.ec.europa.eu/policies/selected-themes/cohesion-andwell-being>

14. European Commission. Reshoring Monitor 2024: Manufacturing Trends in Europe. Brussels, 2024. 124 p. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/9f14e528-de10-41aa-8b4d-01c5848784c8_en?filename=SWD_2024_607_1_EN_Ireland.pdf

15. European Investment Bank. Ukraine Recovery Plan: Investment Framework. Luxembourg, 2024. 148 p. URL: <https://www.eib.org/en/projects/all/20190903>

16. International Center for Transitional Justice (ICTJ) URL: <https://www.ictj.org/>

17. OHCHR: Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States: Transitional Justice https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/NationalConsultationsTJ_EN.pdf International Center for Transitional Justice (ICTJ) URL: <https://www.ictj.org/>

18. The Marshall Plan (The U.S. Department of State). URL: <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/marshall-plan>

19. «Ukraine-EU: What Has Been Done in Reforms» https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/ip_19_6736 EU-Ukraine Association Agreement. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22014A0529(01)).

REFERENCES:

1. Betsa I., Sheremetieva L. Osnovy poniattia «ievropeizatsiia» ta yoho sens u suchasnomu suspilstvi (2009). [Fundamentals of the concept of «Europeanisation» and its meaning in modern society] Yevropeizatsiia publichnoho administruvannia v Ukraini v konteksti yevropeiskoi intehtatsii materialy nauk.-prakt. konf. Dnipropetrovsk, pp. 36–39 [in Ukrainian]
2. Consolidated version of the Treaty on European Union (Article 2) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX%3A12012M002>
3. When will Ukraine join the EU and what are the main obstacles: results of an expert survey. ZMINA. 2025. URL: <https://zmina.info/news/koly-ukrayina-vstupyt-do-yes-ta-yaki-osnovni-pereshkody-u-czentri-razumkova-prezentuvaly-rezultaty-opytuvannya-ekspertiv/> [in Ukrainian]
4. Artem Kulakivskyi. European values as the basis for post-conflict transformation: EU experience for rebuilding Ukrainian society. EUROPEAN INTEGRATION DESIGN: RECOVERY STRATEGIES OF UKRAINE. Materials of the international scientific and practical conference (Kyiv, 06 May 2025) General edition by Larysa Komakha, Mariana Orlov. pp. 68–70. [in Ukrainian]
5. Sergii Logvynenko. Geoeconomic aspects of Ukraine's European integration strategy in the context

of strengthening national security. EUROPEAN INTEGRATION DESIGN: RECOVERY STRATEGIES OF UKRAINE. Materials of the international scientific and practical conference (Kyiv, 06 May 2025) General edition by Larysa Komakha, Mariana Orliv. pp. 76–80. [in Ukrainian]

6. Milova Mariia Illivna, Dymova Olena Valentyniwna. Europeanisation as a process: current trends and challenges. Scientific journal «Politicus». 2024. Vol № 4. pp. 53–56. [in Ukrainian]

7. Mikhel D.O. Vyznachennia poniattia protsesu «ievropeizatsiia» ta yoho vplyv na suchasne suspilstvo. (2011). [Defining the concept of 'Europeanisation' and its impact on modern society] Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu im. P. Mohyly. Ser.: Politolohiia. Vol. 150, pp. 22–25. [in Ukrainian]

8. Radyshevska O.R. Henezys poniattia «ievropeizatsiia»: zahalnohumanitarnyi ta pravovyi diskurs. [The Genesis of the Concept of 'Europeanisation': General Humanitarian and Legal Discourse] Naukovi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava. 2019. Vol. 5. [in Ukrainian]

9. Rudik O. Yevropeizatsiia yak protses ta predmet doslidzhen (2009). [The Genesis of the Concept of «Europeanisation»: General Humanitarian and Legal Discourse] Yevropeizatsiia publichnoho administruvannia v Ukraini v konteksti yevropeiskoi intehratsii: materialy nauk.-prakt. konf. Dnipropetrovsk, pp. 6–10 [in Ukrainian]

10. Pasichnyk Vasyl. Politychna asotsiatsiia mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom: problemy realizatsii. Ideia Yevropy v suspilnomu diskursi suchasnoi Ukrainy: monohrafiia / vidp. red. Ihor Soliar; uporiad. Oleh Muravskiy, Mykhailo Romaniuk. Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. Lviv, 2019. 312 p. pp. 139–149. [in Ukrainian]

11. Semenovych A. Vstup u YeS yak chynnyk transformatsii krain-kandydativ z Tsentralnoi i Skhidnoi

Yevropy (2011). [EU accession as a factor in the transformation of Central and Eastern European candidate countries] Slovianskyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats. Seriia «Istorychni ta politychni nauky». Rivne, 2011. Vol. 11. pp. 235–238. [in Ukrainian]

12. Chekalenko, L. D. Yevrointehratsiyni protses Ukrainy: novyi kontekst. Mizhnarodni vidnosyny. 2023, No. 2, pp. 8–19.

13. Council of Europe: White Paper on Intercultural Dialogue (2008). https://www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/white%20paper_final_revised_en.pdf European Commission: Social Cohesion in the EU <https://culture.ec.europa.eu/policies/selected-themes/cohesion-andwell-being>

14. European Commission. Reshoring Monitor 2024: Manufacturing Trends in Europe. Brussels, 2024. 124 p. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/9f14e528-de10-41aa-8b4d-01c5848784c8_en?filename=SWD_2024_607_1_EN_Ireland.pdf

15. European Investment Bank. Ukraine Recovery Plan: Investment Framework. Luxembourg, 2024. 148 p. URL: <https://www.eib.org/en/projects/all/20190903>

16. International Center for Transitional Justice (ICTJ) URL: <https://www.ictj.org/>

17. OHCHR: Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States: Transitional Justice https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/NationalConsultationsTJ_EN.pdf International Center for Transitional Justice (ICTJ) URL: <https://www.ictj.org/>

18. The Marshall Plan (The U.S. Department of State). URL: <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/marshall-plan>

19. «Ukraine-EU: What Has Been Done in Reforms» https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/ip_19_6736 EU-Ukraine Association Agreement. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22014A0529(01)).

Strategic vectors of Ukraine's Europeanization

Yatskova Karina Volodymyrivna

Master's Student

Petro Mohyla Black Sea National University

68 Desantnykiv str., 10, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0009-0001-0615-0347

Ivanov Mykola Semenovych

Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor at the Department of Journalism
and Political Science

Petro Mohyla Black Sea National University
68 Desantnykiv str., 10, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2742-7288

The article is devoted to the analysis of strategic vectors of Ukraine's Europeanization in the current conditions. The relevance of the topic is related to the fact that today the issue of Europeanization is one of the key factors in the economic, political, and sociocultural development of countries located on the European continent. An adequate understanding of the theoretical characteristics of the Europeanization process forms the basis for determining the strategic vectors of Ukraine's development in the European direction. By adopting the experience of EU countries that have managed to transform the "continent of wars" into an area of stability, development, and respect for human rights, Ukraine has a unique opportunity not only to recover in the post-war period, but also to become one of the most developed countries in Europe.

The article outlines the purpose and objectives of the study, which are to attempt a theoretical analysis of the concept of "Europeanization" and to systematize existing approaches to understanding this process, as well as to determine the strategic vectors of Ukraine's Europeanization.

The following research methods were used: general scientific methods – analysis and synthesis (in characterising existing general ideas about the process of Europeanisation), comparison (for analysing the main theoretical approaches to understanding the essence of the concept of 'Europeanisation') and special methods, namely: an integrative approach and secondary analysis of the results of sociological research, etc.

Based on the analysis of foreign and domestic approaches to understanding Europeanisation, its meaning is summarised as a complex process in which countries seeking rapprochement with the European Union purposefully adapt their policies, management structures and social foundations to European standards.

The article pays particular attention to the process of Europeanisation, which for Ukraine is determined by strategic vectors that find expression in various spheres and shape the country's trajectory in the European context. Attention is drawn to strategic guidelines in the political sphere, which, in order to preserve and strengthen the country's independence, must be aimed at forming a political association with the European Union.

The article also reveals strategic vectors in the economic and geo-economic spheres, in the context of national security, in the socio-cultural direction and in the system of value formation.

Key words: *Europeanisation, European Union, Ukraine, strategic vectors, European integration.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 15.12.2025

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Бучин Микола Антонович

Суть та особливості рашизму як політичної ідеології

УДК 321.64

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.18>

9616.2025-5.18

Стаття поширюється на умовах ліцензії

CC BY 4.0

Бучин Микола Антонович
доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0001-9087-5123

У статті досліджено актуальну проблематику – особливості рашизму як політичної ідеології, яка притаманна для сучасної Російської Федерації. Акцентовано увагу на тому, що сучасний російський політичний режим та політична ідеологія, яка лежить в його основі, мають свою яскраво виражену специфіку, яка зумовлює потребу у концептуалізації окремого виду політичної ідеології – ідеології рашизму. Показано, що незважаючи на наявність різних підходів до розуміння ідеології рашизму, для неї притаманна низка характерних ознак. Йдеться про такі основні ідеї, які лежать в основі рашизму, як експансіонізм, псевдоісторизм, шовінізм, возвеличення російського народу, антидемократизм, месіанство та ін. Наголошено на тому, що в основі ідеології рашизму лежить ідея «русского міра», яка наголошує на антагонізмі Заходу та Росії; обґрунтовує необхідність примусового об'єднання під владою Москви всіх слов'янських народів; акцентує увагу на минулій величч Росії; пропагує ненависть до розвинутих та висококультурних цивілізацій тощо. Доведено, що політична ідеологія рашизму має також релігійний та культурний виміри. У першому випадку йдеться про те, що в рамках ідеології рашизму Російська православна церква та релігія розглядаються як інструмент для поширення ідей «русского міра» та сприяння російській експансійній зовнішній політиці. У другому випадку йдеться про те, що ідеї рашизму популяризуються через культуру (літературу, кінематограф, систему освіти та виховання тощо), нав'язуючи росіянам певні гасла, які потім використовуються у політичній практиці для обґрунтування експансіонізму та антидемократизму.

Ключові слова: рашизм, політична ідеологія, політичний режим, «русский мір», політичні цінності, експансіонізм, релігія, культура, Російська Федерація.

Вступ. Агресія Російської Федерації проти України у 2014 р. продемонструвала недемократичний характер сучасної російської політичної системи. А повномасштабне вторгнення російської армії на територію України у 2022 р. лише підтвердило той факт, що на території сучасної Росії функціонує недемократична влада, принципи діяльності якої різко десонують з сучасними процесами демократизації світу. Більше того, масштаб агресії та рівень жорстокості російської армії дають підстави стверджувати, що в сучасній Росії сформований та функціонує особливий ультранедемократичний режим, який має свою радикальну специфіку та потребує концептуального осмислення. Це спонукало вітчизняних та зарубіжних дослідників ввести в політологічний науковий обіг новий термін «рашизм» для позначення сучасного російського політичного режиму та політичної ідеології, яка лежить в його основі.

Враховуючи той факт, що російська гібридна агресія проти України та демократичного Заходу передбачає значний акцент на поширенні та нав'язуванні російських ідеологічних догм, вбачається актуальним питання вивчення ціннісних засад рашизму як політичної ідеології. Це дасть змогу краще зрозуміти, чого реально прагне російська влада, проводячи агресивну зовнішню політику. А також, ввівши ідеологію рашизму в науковий обіг, привернути увагу міжнародної спільноти

до російської агресії та мобілізувати міжнародних партнерів України на консолідовану протидію агресору.

Незважаючи на той факт, що проблема рашизму є новою, вона вже встигла стати об'єктом вивчення низки вітчизняних і зарубіжних науковців, експертів та аналітиків. Зокрема, серед українських дослідників рашизму варто виокремити О. Беккера, Б. Дем'яненка, В. Дем'яненко, І. Крупеню, С. Морфінова, А. Попова, Р. Стеблівського, М. Требіна та ін.

Незважаючи на значну увагу науковців до проблематики рашизму як політичної ідеології та політичної практики, у сучасній політичній науці поки що не лише відсутнє уніфіковане розуміння рашизму, але й висловлюються сумніви щодо доцільності використання цього терміну для позначення російської ідеології та політичного режиму. Відтак проблема рашизму як політичної ідеології, яка характерна для сучасної Російської Федерації, потребує більш ґрунтового політологічного аналізу.

Мета та завдання. Мета публікації – проаналізувати суть та особливості рашизму як політичної ідеології. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: розкрити суть поняття «рашизм»; дослідити особливості рашизму як політичної ідеології сучасної Російської Федерації; проаналізувати основні політичні цінності, які лежать в основі ідеології рашизму.

Методи дослідження. У статті ми використали загальнонаукові та логічні методи дослідження. Серед загальнонаукових методів нами були використані такі: системний, завдяки якому ми розглядали ідеологію рашизму як систему взаємопов'язаних політичних цінностей та ідей; структурно-функціональний, що дав змогу проаналізувати внутрішню структуру ідеології рашизму та функції її окремих складових; порівняльний, який дав змогу проаналізувати подібності та відмінності рашизму щодо інших політичних ідеологій; історичний, який дав змогу дослідити історичні особливості виникнення та розвитку ідеології рашизму. Також нами активно використовувались такі логічні методи, як аналіз і синтез, індукція та дедукція. Вибір вказаних вище методів дав можливість охарактеризувати об'єкт та предмет дослідження і досягнути сформульованої мети та завдань.

Результати. Рашизм можна трактувати і як тип політичного режиму, який сформувався у Російській Федерації у ХХІ столітті, і як тип політичної ідеології. В останньому випадку варто розглянути основні ідеї та цінності, які лежать в основі рашизму. Однак перед цим хочемо зазначити, що різні дослідники для позначення сучасного російського політичного режиму та політичної ідеології, яка лежить в його основі, вживають не лише термін «рашизм», але й низку інших термінів («путінізм», «російський радикальний націоналізм», «фашизм» тощо). Оскільки питання вибору терміну для позначення сучасного російського політичного режиму та політичної ідеології, яка лежить в його основі, не є предметом нашого дослідження, спробуємо проаналізувати сучасну російську політичну ідеологію незалежно від того, який терміном її позначатимуть дослідники.

На думку українських науковців Б. Дем'яненка та В. Дем'яненка, в основі путінізму (дослідники вживають слово «путінізм», а не рашизм, для характеристики політичного режиму та політичної ідеології Росії) як політичної ідеології лежить ідея «руського міра». Її елементами є твердження про необхідність об'єднання Росією всіх руських земель під своєю владою; піднесення російського православ'я; міфи про антагоністичну боротьбу Росії та Заходу; союз держави і церкви, яка є інструментом поширення вигідної владі релігійної пропаганди та ін. [2, с. 250–251].

Про ключове місце ідеї «руського міра» в ідеології рашизму наголошує і вітчизняний аналітик О. Беккер. Він наголошує на трьох основних складових «руського міра»:

1. Акцент на минулому. Це виражається у прагненні відновити велич СРСР, зібрати всі землі, якими володіла Московія до 1917 р., відродити Російську імперію тощо. Відтак експерт робить логічний висновок, що сьогодні Україна воює не лише за своє право бути вільною і суверенною

державою. Українці сьогодні воюють з примарою минулого.

2. Ненависть до вищої культури та цивілізації. Сучасна Росія, на думку О. Беккера, перебрала традицію Московії щодо ненависті до високорозвинених країн та прагнення їх знищити. Відтак одним із наріжних каменів ідеології рашизму, на думку аналітика, є консервування власної культурної відсталості та прагнення зруйнувати розвинені цивілізації інших держав.

3. Тваринність. На думку О. Беккера, «руській мір» перетворив росіян на тварин, які вбивають тому, що їм наказали. На відміну від людей, які можуть розрізняти добро і зло (і, відтак, ставити під сумнів відверто злочинні накази), тварини сліпо виконують те, що їм сказали зробити [1].

На думку вітчизняного дослідника О. Костенка, під рашизмом слід розуміти ідеологію, яка заснована на ілюзіях та допускає використання будь-якого свавілля задля реалізації російських інтересів, які хибно трактуються. На його думку, рашизм має певні прояви як у зовнішній (порушення міжнародного права та нав'язування своєї версії історії), так і у внутрішній (порушення прав людини, тиск на опозицію та поширення дезінформації) політиці [3].

Українська дослідниця І. Крупеня зазначає, що російська влада в рамках ідеології рашизму використовує низку тез (гасел), спрямованих на виправдання акту агресії проти України. Серед згаданих тез (гасел) варто виокремити такі основні:

- «Росія ніколи ні на кого не нападала»;
- «Проти Росії ведуть війну»;
- «Вина у розпаді СРСР лежить на Україні»;
- «Незалежність України – загроза для Росії»;
- «Росія без України не зможе претендувати на статус великої держави»;
- «Українці – жертви державного перевороту 2014 р. і злочинного режиму»;
- «України як держави не існує»;
- «Україна та Росія один народ»;
- «Захід планував напад на Росію»;
- «У російсько-українській війні винне НАТО»;
- «Росіяни – особливий народ, незрозумілий для іноземців»;
- «Росіяни більш духовна нація, ніж весь світ» та ін. [4, с. 137–138].

На думку українського науковця М. Требіна, ідеологія рашизму містить низку ідей (політичних цінностей):

- антилібералізм;
- експансіонізм;
- реваншизм;
- некрофілія;
- геноцид;
- тероризм;
- етатизм;
- ксенофобія;
- євразійство;

- вождизм;
- богообраність росіян;
- мобілізаційність для боротьби з ворогом;
- примат сили над правом [8, с. 148-151].

У свою чергу, вітчизняний аналітик А. Попов виділяє такі основні цінності ідеології рашизму:

- експансіонізм;
- комплекс неповноцінності;
- жорсткість та жорстокість;
- культ особистості;
- шовінізм;
- ксенофобія;
- нетерпимість до інакомислення;
- месіанство;
- колишня велич [6].

При цьому, на думку А. Попова, домінуючою рисою сучасного рашизму є експансіонізм. Відтак всі інші перелічені вище політичні цінності використовуються лише як ширма для експансіонізму та «збирання» всіх руських земель. Ще однією важливою рисою рашизму як політичної ідеології, на думку аналітика, є історично сформований комплекс неповноцінності, який всі володарі Кремля прагнуть компенсувати величиною. Це спонукає російських лідерів прагнути до домінування та жорсткого поводження з іншими народами [6].

На думку вітчизняного аналітика Р. Стеблівського, до основних ознак рашизму як політичної ідеології варто віднести такі:

- культ В. Путіна як месії-рятівника «руського міра»;
- віра у особливу цивілізаційну місію Росії;
- перманентне звернення до «золотого минулого»;
- домінування «бажань» над раціональністю;
- переслідування опозиції [7].

Фахівці наголошують, що ідеологія рашизму формувалася історично під впливом низки російських публіцистів та інтелектуалів. Йдеться насамперед про російського ультраконсервативного мислителя О. Дугіна. Його ідеї про антагоністичну боротьбу між «атлантистами» (Захід) та «євразійцями» (куди належить і Росія), а також про небезпеку з боку України як суверенної держави для імперської політики Росії лягли в основу сучасної ідеології рашизму. До ідеологів рашизму, на думку дослідників, також слід віднести російського літературного критика С. Переслєгіна, який стверджував, що Україна не є суверенною державою, а українська мова – це штучний конструкт [5].

Інші ж фахівці вважають, що прямого зв'язку між поглядами низки російських мислителів та ідеологією рашизму немає. На підтвердження своєї думки вони наводять аргумент про те, що В. Путін – продукт радянської системи та радянської ідеології, для яких антагонізм Сходу і Заходу та імперськість були звичною нормою. Як і контроль над Україною, який завжди розглядався як

ключ до російських геополітичних амбіцій. Відтак, стверджують фахівці, О. Дугін для російського диктатора не був потрібен, бо він як колишній кагебіст ненавидів українців навіть сильніше від російського філософа [5].

Дослідники відзначають, що ідеологія рашизму має також і релігійно-культурний вимір. У першому випадку, зазначають фахівці, варто розуміти, що ідея «руського міра» – це фактично офіційна доктрина Російської православної церкви. У другому випадку мова йде про те, що рашизм є певною формою російського постмодернізму, який протистоїть західному постмодернізму. Останній пропагує, на думку росіян, фемінізм, активний захист прав різноманітних меншин (особливо – сексуальних), тому демонструє деградацію сучасної культури і сучасного світу. І саме Росія, стверджують російські ідеологи, протистоїть (культурно та політично) цій аморальній західній цивілізації [5].

Експерти підкреслюють, що одним із головних культурних джерел рашизму став російський кінематограф, зокрема, фільми «Брат» та «Брат-2». У цих фільмах пропагується низка ідей, які згодом втілювалися у агресивну зовнішню політику Російської Федерації. Йдеться, зокрема, про такі ідеї чи гасла: «правда в силі», «росіяни своїх не кидають», «українці та американці – вороги» тощо. Відтак, цими ідеями виправдовували і російське вторгнення на територію України: визнання ДНР та ЛНР – тим, що росіяни своїх не кидають; агресію Росії проти України – тим, що українці є ворогами; впевненість у перемозі над Україною – тим, що за Росією правда, сила, а відтак і перемога [5].

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що в Російській Федерації на сучасному етапі сформувався особливий радикальний політичний режим, який базується на відповідній політичній ідеології. Відтак найбільш доречним для позначення цієї російської політичної теорії та практики вбачається термін «рашизм». В основі ідеології рашизму лежить ідея «руського міра». Крім того, для ідеології рашизму притаманні такі цінності, як експансіонізм, месіанство, власне возвеличення, шовінізм, псевдоісторизм, жорстокість та ін. Також рашизм як ідеологія має релігійний та культурний виміри. Наявні в ідеології рашизму ідеї та політичні цінності сучасна російська влада прагне активно застосовувати на практиці. Відтак перспективними напрямками для подальших наукових досліджень може стати вивчення рашизму як політичного режиму сучасної Російської Федерації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беккер О. Рашизм як прояв тваринності проти людства і людяності. *АрміяInform*. 9 березня 2022 р. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/03/09/rashyzm-yak-proyav-tvarynnosti-proti-lyudstva-i-lyudyannosti/>

2. Дем'яненко Б., Дем'яненко В. «Путінізм» як різновид авторитарного політичного режиму. *Наукові записки*. 2018. Вип. 2 (94). С. 241–257.

3. Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики закликає журналістів та медіаорганізації до повноцінного і частого вживання слова «рашизм» та похідних від нього. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. 12 травня 2022 р. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/222804.html>

4. Крупеня І. Ідеологія рашизму як політичний феномен режиму Путіна. *Політологічний вісник*. 2023. Вип. 90. С. 132–144.

5. Морфінов С. «Рашизм»: історія «російського фашизму» від теорій Дугіна до ідеології «Брата-2». *BBC News Україна*. 1 жовтня 2022 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63072100>

6. Попов А. Що таке рашизм і звідки він походить. *УНІАН*. 14 березня 2023 р. URL: <https://www.unian.ua/world/shcho-take-rashizm-i-zvidki-vin-pohodit-12178647.html>

7. Стеблівський Р. «Рашизм»: сучасний російський фашизм? *Школа політичної аналітики НаУКМА*. 4 серпня 2022 р. URL: <https://spa.ukma.edu.ua/analyt-ics/rashizm-suchasnyy-rosiysky-fashizm/>

8. Требін М. Звичайний рашизм: загальна характеристика. *Вісник Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого*. 2022. № 4 (55). С. 143–157.

REFERENCES:

1. Bekker O. Rashizm yak proiav tvarynnosti proty liudstva i liudianosti. [Rashism as a manifestation of animality against humanity and humanity]. *ArmiiaInform*. 9 bereznia 2022 r. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/03/09/rashizm-yak-proyav-tvarynnosti-proty-liudstva-i-lyudyannosti/>

2. Demianenko B., Demianenko V. «Putinizm» yak riznovyd avtorytarnoho politychnoho rezhymu. [“Putinism” as a type of authoritarian political regime]. *Naukovi zapysky*. 2018. Vyp. 2 (94). S. 241–257.

3. Komitet z pytan humanitarnoi ta informatsiinoi polityky zaklykaie zhurnalistiv ta mediaorhanizatsii do povnotsinnoho i chastoho vzhivannia slova «rashyizm» ta pokhidnykh vid noho. [The Committee on Humanitarian and Information Policy calls on journalists and media organizations to fully and frequently use the word “rashism” and its derivatives]. *Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 12 travnia 2022 r. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/222804.html>

4. Krupenia I. Ideolohiia rashyzmu yak politychnyi fenomen rezhymu Putina. [The ideology of rashism as a political phenomenon of the Putin regime]. *Politolohichnyi visnyk*. 2023. Vyp. 90. S. 132–144.

5. Morfinov S. «Rashyizm»: istoriia «rosiiskoho fashyzmu» vid teorii Duhina do ideolohii «Brata-2». [“Rashism”: the history of “Russian fascism” from Dugin's theories to the ideology of “Brother-2”]. *BBC News Ukraina*. 1 zhovtnia 2022 r. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63072100>

6. Popov A. Shcho take rashyizm i zvidky vin pokhodyt. [What is rashism and where does it come from]. *UNIAN*. 14 bereznia 2023 r. URL: <https://www.unian.ua/world/shcho-take-rashizm-i-zvidki-vin-pohodit-12178647.html>

7. Steblivskiy R. «Rashyizm»: suchasnyi rosiysky fashyizm? [«Rashism»: modern Russian fascism?]. *Shkola politychnoi analityky NaUKMA*. 4 serpnia 2022 r. URL: <https://spa.ukma.edu.ua/analyt-ics/rashyizm-suchasnyy-rosiysky-fashyizm/>

8. Trebin M. Zvychainyi rashyizm: zahalna kharakterystyka. [Ordinary rashism: general characteristics]. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu im. Yaroslava Mudroho*. 2022. № 4 (55). S. 143–157.

The essence and features of rashism as a political ideology

Buchyn Mykola Antonovych

Doctor of Political Sciences, Associate Professor,

Professor at the Department of Political Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9087-5123

The article explores the current issues – the features of rashism as a political ideology, which is inherent in the modern Russian Federation. Attention is focused on the fact that the modern Russian political regime and the political ideology that underlies it have their own clearly expressed specificity, which determines the need to conceptualize a separate type of political ideology – the ideology of rashism. It is shown that despite the presence of different approaches to understanding the ideology of rashism, it is characterized by a number of specific features. These are such basic ideas that underlie rashism as expansionism, pseudo-historicism, chauvinism, glorification of the Russian people, anti-democracy, messianism, etc. It is emphasized that the ideology of rashism is based on the idea of the “Russian world”, which emphasizes the antagonism of the West and Russia; justifies the need for the forced unification of all Slavic peoples under the rule of Moscow; emphasizes the past greatness of Russia; promotes hatred of developed and highly cultured civilizations, etc. It is proven that the political ideology of rashism also has a religious and cultural dimension. In the first case, it is said that within the framework of the ideology of rashism, the Russian Orthodox Church and religion are considered as a tool for spreading the ideas of the “Russian world” and promoting Russia's expansionist foreign policy. In the second case, it is said that the ideas of rashism are popularized through culture (literature, cinema, the education and upbringing system, etc.), imposing certain slogans on Russians, which are then used in political practice to justify expansionism and anti-democracy.

Key words: Keywords: rashism, political ideology, political regime, «Russian world», political values, expansionism, religion, culture, Russian Federation.

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

Коломієць Тарас Вікторович

Освітня політика перемоги

УДК 37.014.5:355.018

DOI [https://doi.org/10.24195/2414-](https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.19)

9616.2025-5.19

Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Коломієць Тарас Вікторович
аспірант кафедри політичних наук
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
ORCID: 0009-0006-2113-785X

У статті проаналізовано основні засади освітньої політики України в умовах війни, що ґрунтуються на принципах особистісно орієнтованої освіти, євроінтеграції та глобалізації, світоглядних орієнтирів, освіти впродовж життя, освіти для розвитку політичної нації та громадянського суспільства, безбар'єрної та інклюзивної освіти та інших.

Мета статті є обґрунтування провідних засад освітньої політики України в умовах війни, визначення її ціннісних орієнтирів та стратегічних пріоритетів, спрямованих на формування стійкої громадянської ідентичності, протидію неототалітарним викликам і розбудову нового гуманізму. Окремим завданням є доведення необхідності інтеграції освітньої політики перемоги в українську та міжнародну дипломатичну стратегію – зокрема у зміст Формули миру Президента України – як фундаментальної складової безпечної та справедливої майбутньої держави і суспільства. У процесі дослідження застосовано комплекс взаємодоповнюючих методів, що надало можливість обґрунтувати ідеї нового гуманізму, миролюбства та розвитку цивілізаційної суб'єктності України, що поєднує навчальну, виховну, культурну, політичну та безпекову функції.

Окреслені принципи, цінності та компетенції освітньої політики перемоги. Визначено, що провідним завданням системи освіти в умовах біполярного світу та глобальної політичної турбулентності постає протистояння неототалітаризму, формування світоглядного захисту від нього. Обґрунтовано утвердження нового гуманізму, в основі якого ідея вільної людини, відповідна політико-культурна інфраструктура та який ґрунтується на провідних цінностях філософії миру та миролюбства, таких як – свобода, безпека, справедливість, толерантність, людиноцентризм тощо.

Наголошується на необхідності включення освітньої політики перемоги до змісту ініціативи і дипломатичної платформи Формули миру Президента України Володимира Зеленського або Української Формули миру.

Доведено, що саме освіта як джерело формування світогляду, розвитку когнітивних здібностей, емоційного інтелекту та виховання моральних принципів, в умовах війни стала вагомим чинником опору військовому вторгненню росії в Україну та її посягань на українську ідентичність і націю.

Ключові слова: освіта, війна, глобалізація, мир, наука, гуманізм, світоглядні орієнтири, громадська ідентичність, військовий опір, політика, перемога, стратегічні пріоритети, неототалітарні виклики, інтеграції освітньої політики, міжнародна дипломатична стратегія, Формула миру.

Вступ. Освіта, з якою в усі часи пов'язується з формуванням світогляду, розвиток когнітивних здібностей, емоційного інтелекту та виховання моральних і етичних принципів підростаючого покоління, в умовах війни стала вагомим чинником опору військовому вторгненню росії в Україну та її посягань на українську ідентичність і націю. Відіграючи ключову роль в утвердженні індивідуальних цінностей, переконань та поглядів на світ підростаючої особистості, розвиваючи її критичне мислення, здатність оцінювати інформацію, емоційну стійкість та моральні принципи, освіта здатна зміцнити дух молоді, цілеспрямовано формуючи її почуття патріотизму і стійкості, налаштованість на боротьбу з ворогом та прагнення до перемоги.

Варто відзначити, що ще за часів царського та більшовицького режимів українські інтелектуали, прогресивні представники української науки, освіти та культури протестували проти підступних нападів імперії на українську духовність, освіту та культуру, не приймаючи та спростовуючи їх. З самого початку імперських витівок росії вони прагнули очистити українську освіту від шкідливих русифікаторських та радянських нашарувань, спрямовуючи її розвиток у цивілізаційно обґрунто-

ване русло. Тарас Шевченко, Михайло Драгоманов, Іван Франко, Леся Українка, Дмитро Донцов та багато інших діячів науки й культури викривали підступні дії царсько-імперської влади проти українського народу, його духовності та культури.

Мета статті – обґрунтувати провідні засади освітньої політики України в умовах війни, визначити її ціннісні орієнтири та стратегічні пріоритети, спрямованих на формування стійкої громадянської ідентичності, протидію неототалітарним викликам і розбудову нового гуманізму. Окремим завданням є доведення необхідності інтеграції освітньої політики перемоги в українську та міжнародну дипломатичну стратегію – зокрема у зміст Формули миру Президента України – як фундаментальної складової безпечної та справедливої майбутньої держави і суспільства.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовано комплекс взаємодоповнюючих методів: аналізу і синтезу – для опрацювання наукових джерел, нормативних документів та концептуальних підходів до освітньої політики в умовах війни; порівняльний метод – для зіставлення української освітньої політики з європейськими та глобальними тенденціями розвитку освіти; історико-гене-

тичний метод – для висвітлення історичних передумов формування національної освіти у протидії русифікації та тоталітарним практикам; філософсько-антропологічний метод – для обґрунтування ідей нового гуманізму, миролюбства та розвитку цивілізаційної суб'єктності України; прогностичний метод – для визначення перспектив розвитку освіти в умовах післявоєнного відновлення та інтеграції України у світовий освітній простір; системний підхід – для розгляду освіти як багатокомпонентної системи, що поєднує навчальну, виховну, культурну, політичну та безпекову функції.

Результати. За теперішніх умов вагомими чинниками опору військовому вторгненню росії в Україну виступають правдиві історичні знання, духовні джерела української історії та культури, критичне мислення, здатність протистояти маніпуляціям, взаємоповага й патріотичне виховання. Окреслені принципи, цінності та компетенції вочевидь стають провідними засадами освітньої політики перемоги.

Власне освітньої політики перемоги за нашим переконанням бракує у змісті ініціативи і дипломатичної платформи, що пропонується нашою країною для досягнення справедливого закінчення війни. Ця ініціатива відома як Формула миру Президента України Володимира Зеленського або Українська Формула миру й трактується як «єдиний ефективний та реалістичний план відновлення територіальної цілісності України та гарантування справедливості для всього міжнародного співтовариства. Вона спрямована не лише на відновлення всеохоплюючого, справедливого та сталого миру для України, але й на гарантування безпеки у світі в цілому» [7]. Про освітню політику не йшлося у жодному з 10 пунктів «формули миру», яку було презентовано Президентом України Володимиром Зеленським 15 листопада 2022 року під час Саміту лідерів G20 в Індонезії, та про неї не йшлося у межах попередніх та наступних міжнародних зустрічей з цього приводу.

Натомість основні засади освітньої політики України в умовах війни сформульовані у межах оприлюдненого 11 березня 2024 року документу Міністерства освіти і науки України під назвою «Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року». Цей документ визначає 9 стратегічних пріоритетів, що «охоплюють трансформацію змісту освіти, ролі педагогів і науковців, системи управління та освітнього простору, розбудову спроможності менеджменту» [6] та ґрунтується на наступних 10 принципах:

- принцип особистісно орієнтованої освіти передбачає, що освітній процес фокусується на потребах, інтересах і талантах особистості, сприяючи тому, щоб кожен учень відчував свою цінність і здатність досягати результатів;
- принцип євроінтеграції та глобалізації означає, що освіта готує громадян України до участі

у глобальному суспільстві, поширюючи принципи толерантності й міжкультурної комунікації;

- принцип Build back better («Відбудувати краще, ніж було») вимагає такої відбудови освітньої інфраструктури, що враховує потреби її розвитку й трансформації, щоб забезпечити сучасні умови навчання;

- принцип освіти для формування світоглядних орієнтирів вимагає спрямованості програми навчання на розширення світосприйняття та глибини мислення учнів;

- принцип освіти впродовж життя вимагає від освітньої системи створення умов для постійного розвитку та навчання громадян упродовж усього життя;

- принцип освіти для розвитку політичної нації та громадянського суспільства вимагає від системи освіти сприяння повазі до української мови й культури, формування громадянської свідомості, доброчесності, доброти, емпатії, а також поваги до спадщини української історії;

- принцип безбар'єрної та інклюзивної освіти передбачає, що кожен має право на якісну освіту незалежно від соціального статусу, етнічного походження, віку, особливих потреб, стану здоров'я чи статі;

- принцип співпраці з громадою вимагає від освітніх й наукових систем активної взаємодії із громадами, батьками, владними органами, бізнесом та неприбутковими організаціями, а від громад підтримки освіти та науки, бачення їх як інвестиції у власний добробут;

- принцип адаптивності до швидких змін у світі означає, що освіта має формувати навички, що дозволяють випускникам швидко адаптуватися, такі як критичне мислення, вміння вирішувати проблеми, гнучкість і креативність;

- принцип науково-орієнтованого навчання вимагає паралельного розвитку науки й освіти, врахування навчальними програмами найновіших наукових досягнень, щоб учні з ранніх років залучалися до природничих наук та дослідницької діяльності;

- принцип науки та інновації означає, що система освіти формує основу для високотехнологічного економічного розвитку й інтелектуальної творчості, а інноваційні й прикладні дослідження орієнтуються на реальні потреби громад і регіонів, збагачуючи національну та світову науку [6].

Умови воєнного часу, за яких розроблявся відповідний документ, зумовили появу одного принципово нового принципу розвитку освіти, що стосується відбудови знищеної чи пошкодженої освітньої інфраструктури під гаслом «краще, ніж було». Решта дев'ять принципів у тому чи іншому вигляді вже згадувались у контексті освітніх реформ й ще до початку війни сприймалися як підґрунтя для створення сучасної, відкритої

та справедливої системи освіти, яка сприяє розвитку суспільства та науковому прогресу. В умовах масованих збройних атак росії на українські міста і села та не менш деструктивних гібридних атак на українську духовність особливої значущості набувають освітні практики, що спрямовані на формування світоглядних орієнтирів, розширення світосприйняття та глибини мислення студентів та учнів, орієнтовані на виховання поваги до української мови й культури, формування патріотизму та громадянської свідомості, поваги до спадщини української історії. А з точки зору завдань повоєнного відновлення критичного значення набувають принципи співпраці з громадою, науки та інновації, які надають освіті інструменти для взаємодії з суспільством, формування сучасних компетенцій і сприяння науковому прогресу.

Окреслені у згадуваному вище документі принципи освітньої політики потребують подальшого осмислення в контексті філософії миру, що має глибокі гуманістичні корені та ґрунтується на людиноцентризмі, ідеї ненасильства, пріоритетності діалогу над конфронтацією, терпимості, пацифізму й суспільної злагоди. Усвідомлення важливості миру як антиподу війни та імперативної умови людського буття, зазначають Ю. Калиновський і С. Жданенко, «безпосередньо пов'язане з розвитком гуманізму та гуманістичної свідомості, яка передбачає використання ненасильницьких засобів під час вирішення будь-яких конфліктів і на міжособистісному, і на міждержавному, і на глобальному рівнях» [3, с. 36]. Навіть в умовах війни варто привертати суспільну увагу до аксіологічної значущості миру й пов'язаних з миром цінностей чи аксіологем людського буття – справедливості, людинолюбства, ненасильства, добра, свободи, безпеки, творчості й толерантності, демонструючи «можливі перспективи розбудови духовного життя українського народу у післявоєнний період» [3, с. 25].

Роль освіти у впровадженні ідеалів філософії миру та формуванні суспільної свідомості, орієнтованої на миролюбство, переконливо доводиться у концепції педагогіки миру В. П. Андрущенка. Вітчизняний філософ, апелюючи до ідеї І. Канта про «вічний мир» та концепції А. Швейцера «благоговіння перед життям», вірить у «можливості людства у своєму історичному розвитку дійти до стану миролюбної взаємодії між різними народами, націями та громадянськими спільнотами. Очевидно, ці установки, стверджує він, мають бути опорними й ключовими в процесі побудови педагогіки миру, людинолюбства і співробітництва, яка зможе протистояти педагогіці агресії, війни, ненависті і розбрату» [1, с. 6].

Власне освітній процес відповідно до концепції миру В. Андрущенка має доносити до кожної дитини й молодої людини важливе послання про безальтернативність миролюбного способу мис-

лення і поведінки. Саме завдяки зусиллям освітніх установ принцип миролюбства може бути не лише засвоєний усіма громадянами, але й закріплений як основний елемент самосвідомості, що впливатиме на соціальну поведінку кожної людини, нації та суспільства. Цей принцип має інтегруватися у зміст усіх навчальних дисциплін, систему взаємодії в освітніх установах, педагогічну практику та виховну діяльність. При цьому особливу роль у педагогіці миру В. П. Андрущенко відводить постаті вчителя, чий авторитет є найголовнішим підґрунтям гуманістичного виховання у підростаючого покоління орієнтаційно-ціннісних установок на миролюбство і толерантність, справедливість і солідарність. Відповідно підготовка вчителя, так само навчання і виховання дітей і молоді загалом, згідно з В. Андрущенко, має засновуватись на «на гуманістично-інноваційній, людиноцентричній, суб'єкт-суб'єктній педагогічній парадигмі» [1, с. 11], а провідну роль у цих процесах відіграють інтелект та характер. Відповідно головними перешкодами на шляху формування миролюбства в системі освіти постають традиції авторитарної та суб'єкт-об'єктної педагогіки.

У контексті розробки української формули миру варто згадати також філософські пошуки Н. Хамітова та С. Пирожкова консолідації України та її суб'єктності у світі. Спираючись на розроблену ними метаантропологію, що є теорією буденних, граничних і вищих, метаграничних, позамежних проявів людини й спільноти [4], а також методологію метаантропологічного потенціалізму згадувані автори обґрунтували цивілізаційну суб'єктність України у праці «Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини» (2020) [5]. Окрім того, вже за часів повномасштабної війни Н. Хамітов у Болгарії трьома мовами видає працю «Війна в Україні і новий гуманізм: Давід проти Голіафа. Метаантропологія історії XXI сторіччя» [10], а також бере активну участь у підготовці національної доповіді «Збереження і розвиток України в умовах війни та миру» (2024) [2]. У останній аргументовано, що «збереження і розвиток нашої країни в умовах війни і миру – це збереження і розвиток України як цивілізаційного суб'єкта в геополітичному, демографічному, економічному й духовно-культурному вимірах, а не лише відстоювання наших кордонів» [2, с. 18].

У цих працях в координатах метаантропології і метаантропологічного потенціалізму автори показують, що одним з основоположних критеріїв миру в нашій країні є збереження і розвиток цивілізаційної суб'єктності України. Вони доводять, що «глобальним критерієм перемоги, що є одночасно її глобальним смыслом та значенням і впливає на рішення країн Заходу про надання економічної й військової допомоги Україні, може бути лише перемога нового гуманізму над нео-

тоталітаризмом, який сьогодні загрожує не лише Україні, а й усьому світу». Автори стверджують, що «новий гуманізм, який зумовлює реальну перемогу України і підтримку світу, – це не лише гуманізм співчуття до Іншого, а й гуманізм консолідації і співтворчості з Іншим. Саме такий новий гуманізм ціннісно поєднує країни Європи та Євроатлантики, в цивілізаційний простір яких все більше входить Україна» [4].

Для розуміння сутності нового гуманізму та розробки його засобів та механізмів варто розкрити ознаки сучасного неототалітаризму. Маючи ознаки класичного тоталітаризму, неототалітаризм «маніпулює масовою свідомістю у соціальних мережах інтернету, створюючи видимість активних громадських обговорень значущих питань та подаючи себе гіпердемократичною системою» [8, с. 5]. Громадяни країн, де панує неототалітаризм, начебто активно і вільно дискутують у соціальних мережах, будучи впевненими в тому, що ця дискусія є результатом їхньої свободи думки і волі. У дійсності ця дискусія керована чисельними модераторами, завдання яких полягає саме у спрямуванні такого роду «вільних» дискусій в інтересах певних явних або прихованих суб'єктів політичної влади. Як наслідок таке кероване «повстання мас» у дійсності є результатом діяльності політичних технологів та психологів або пропагандистів і політтехнологів, «точніше, їхньою цинічною та «професійною» роботою в соціальних мережах на замовлення сильних світу цього» [2, с. 20]. Результативність такої діяльності забезпечується за рахунок монополізму створених неототалітаризмом соціальних мереж, що діють тільки в його країні або в групі країн, що об'єднані спільною ідеологією і пропагандою. Відповідно «недопущення вільної плюралістичної інформації, яка поступає від демократичного світу – ознака й умова існування неототалітаризму XXI століття (так само як і класичного тоталітаризму XX століття); за такої умови неототалітарна система робить все, щоб направити свої наративи за кордон і наповнити світ своєю ідеологією та пропагандою, більше того, своїм способом буття» [2, с. 20]. При цьому важливо усвідомлювати, що «головним ворогом тоталітарних режимів і систем є лібералізм. Не демократія – бо вони самі є хоч і перверсивними, але демократіями, а саме лібералізм. Глобально – ідея вільної (суб'єктної) Людини і всієї політично-культурної інфраструктури, що забезпечує змогу політичну суб'єктність людини реалізовувати» [9, с. 33].

Отже провідним завданням системи освіти в умовах біполярного світу та глобальної політичної турбулентності постає протистояння неототалітаризму, формування світоглядного захисту від нього й утвердження нового гуманізму, в основі якого ідея вільної людини та відповідна політико-культурна інфраструктура, що уможливорює реалі-

зацію людиною своєї суб'єктності. Він ґрунтується на провідних цінностях філософії миру та миролюбства, таких як – свобода, безпека, справедливість, толерантність, людиноцентризм тощо.

Власне освіта, що ґрунтується на засадах людиноцентризму, розвиваючи суб'єктність усіх учасників навчально-виховного процесу, є запорукою розвитку цивілізаційної суб'єктності нашої країни й відповідно головним критерієм перемоги у війні. Цивілізаційна суб'єктність країни, виходячи з засад метаантропологічного потенціалізму та здорового смислу, так саме як суб'єктність окремо взятого індивіда, що розвивається в системі освіти, постає як здатність до незалежності та свободи, спроможність бути собою, розвиватися, розгортати приховані потенції.

Новий гуманізм України, утвердження якого нині стійко пов'язано утвердженням української формули миру та визначенням провідних засад освітньої політики перемоги, це передусім гуманізм розуміння та світоглядного діалогу. Це передбачає як мінімум, дослухування промови опонента до кінця й прагнення пошуку в цій промові спільних інтересів, принципів та цінностей. Як максимум це означає діалог з опонентом, будучи відкритим до його інтересів, принципів та цінностей, усвідомлюючи, що вони не є спільними. Якщо не можна прийняти ці інтереси, принципи і цінності опонента, то варто принаймні їх визнати як факти іншої культури. При цьому останнє можливо лише за умови, що інші світоглядні принципи не заперечують власних інтересів, принципів та цінностей. Навіть «в протистоянні такому опоненту, який перетворює себе з іншого на Чужого, потім і на Ворога, теж необхідне розуміння – хоча б для того, щоб адекватно протистояти ворогу». Відповідно ідеалом у взаємодії з опонентом, зазначають автори Національної доповіді, «є перехід діалогу-розуміння на діалог-співтворчість. Такий діалог надзвичайно важливий для консолідації України з її міжнародними партнерами і всередині нашої держави. Кордоцентричний гуманізм України, який може бути названий світоглядним гуманізмом, є основою діалогу-співтворчості, який веде до тривалої й продуктивної консолідації» [2, с. 26–27].

Висновки. Війна, яку розв'язала російська федерація проти незалежної України, не лише наносить руйнівні удари по освітній інфраструктурі, знищуючи матеріально-технічну базу вітчизняної освіти та дестабілізуючи освітній процес. Вона наносить не менш агресивні удари українській духовності своєю гібридною зброєю. Саме освіта як джерело формування світогляду, розвитку когнітивних здібностей, емоційного інтелекту та виховання моральних принципів, в умовах війни стала вагомим чинником опору військовому вторгненню росії в Україну та її посягань на українську ідентичність і націю. В умовах війни особливої значущості у освітньо-вихов-

ному процесі набуває повага до історії українського народу, формування критичного мислення, здатності протистояти маніпуляційним впливам, взаємоповага й патріотичне виховання. Окреслені принципи, цінності та компетенції вочевидь стають провідними засадами освітньої політики перемоги. А українська формула миру має бути доповнена новим кордоцентричним гуманізмом розуміння та світоглядного діалогу, який має виховувати та підтримувати вітчизняна освіта, формуючи відповідні світоглядні орієнтири, виховуючи повагу до української історії, мови й культури, розвиваючи почуття патріотизму та громадянської гідності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрущенко В. П. Педагогіка миру: актуальність теорії і практики. *Вища освіта в Україні*. 2014. № 2. С. 5–12.
2. Збереження і розвиток України в умовах війни та миру: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, Е. М. Лібанова, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2024. 220 с.
3. Калиновський Ю. Ю. Жданенко С. Б. Філософія миру як культурно-ціннісне підґрунтя соціокультурного розвитку сучасної України. «Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2023. Том 1. № 56. С. 24–46. URL: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.56.274328> (дата звернення: 19.11.2024).
4. Пирожков С., Хамітов Н. Війна і мир в Україні: шляхи до реальної перемоги і розвитку. 2023. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/geopolitics/vijna-i-mir-v-ukraini-shlyaxi-do-realnoi-peremogi-i-rozvitku/>.
5. Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. К.: Наукова думка, 2020, 255 с.
6. Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року. Міністерство освіти і науки України, опубліковано 11 березня 2024 року URL: <https://mon.gov.ua/strategichniy-plan-diyalnosti-mon-do-2027-roku> (дата звернення: 13.11.2024).
7. Формула миру. Міністерство закордонних справ в Україні. Опубліковано 24 липня 2024 року. URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/formula-miru> (дата звернення: 13.11.2024).
8. Форсайт розвитку оборонно-промислового комплексу України на часовому горизонті 2021 – 2030 роки. Система асиметричних захисних заходів для України. Стримування зовнішньої агресії, забезпечення мирного, сталого розвитку країни / наук. керівник проекту акад. НАН України М. Згуровський. Київ: КПі ім. Ігоря Сікорського, 2021. 148 с.
9. Якубова Л. Рашизм: Звір з безодні. Інститут історії України НАН України. Київ: Академперіодика, 2023. 318 с.
10. Khamitov N. The War in Ukraine and the new Humanism: David versus Goliath. Meta-anthropology of history of the 21st century, Sofia: KIBEA Publishing, 2023. 123 p.

REFERENCES:

1. Andrushchenko, V. P. (2014). *Pedahohika myru: aktualnist teorii i praktyky* [Peace Pedagogy: Relevance of Theory and Practice]. *Vyshcha osvita v Ukraini*. № 2. S. 5–12.
2. Zberezhennia i rozvytok Ukrainy v umovakh viiny ta myru: natsionalna dopovid (2024) [Preservation and Development of Ukraine in Conditions of War and Peace: National Report] / red. kol. S. I. Pyrozhkov, N. V. Khamitov, Ye. I. Holovakha, S. S. Dem bitskyi, E. M. Libanova, O. V. Skrypniuk, S. V. Stoietskyi; Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv. 220 s.
3. Kalynovskyi, Yu. Yu. & Zhdanenko, S. B. (2023). *Filosofiiia myru yak kulturno-tsinnisne pidgruntia sotsio-kulturnoho rozvytku suchasnoi Ukrainy* [Philosophy of Peace as a Cultural and Value Basis of the Socio-Cultural Development of Modern Ukraine]. *Visnyk NluU imeni Yaroslava Mudroho*. Seriiia: Filosofiiia, filosofiiia prava, politolohiia, sotsiolohiia. Tom 1. № 56. S. 24–46. URL: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.56.274328> (data zvernennia: 19.11.2024)
4. Pyrozhkov, S. & Khamitov, N. (2023). *Viina i myr v Ukraini: shliakhy do realnoi peremohy i rozvytku* [War and peace in Ukraine: ways to real victory and development]. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/geopolitics/vijna-i-mir-v-ukraini-shlyaxi-do-realnoi-peremogi-i-rozvitku/>.
5. Pyrozhkov, S. I., & Khamitov, N. V. (2020). *Tsyvylizatsiina sub'iektnist Ukrainy: vid potentsii do novoho svitohliadu i buttia liudyny* [Civilizational subjectivity of Ukraine: from potentials to a new worldview and human existence]. K.: Naukova dumka, 255 s.
6. *Stratehichnyi plan diialnosti Ministerstva osvity i nauky Ukrainy do 2027 roku* (2024) [Strategic Plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine until 2027]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, opublikovano 11 bereznia 2024 roku URL: <https://mon.gov.ua/strategichniy-plan-diyalnosti-mon-do-2027-roku> (data zvernennia: 13.11.2024).
7. *Formula myru* (2024) [Formula of Peace]. Ministerstvo zakordonnykh sprav v Ukraini. Opublikovano 24 lypnia 2024 roku. URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/formula-miru> (data zvernennia: 13.11.2024).
8. *Forsait rozvytku oboronno-promyslovoho kompleksu Ukrainy na chasovomu horyzonti 2021–2030 roky*. Systema asymetrychnykh zakhysnykh zakhodiv dlia Ukrainy. Strymuвання zovnishnoi ahresii, zabezpechennia myrnoho, staloho rozvytku krainy (2021) [Foresight of the development of the defense-industrial complex of Ukraine in the time horizon of 2021–2030. System of asymmetric protective measures for Ukraine. Detering external aggression, ensuring peaceful, sustainable development of the country] / nauk. kerivnyk proektu akad. NAN Ukrainy M. Zghurovskyi. Kyiv: KPі im. Ihoria Sikorskoho, 2021. 148 s.
9. Yakubova, L. *Rashyzm: Zvir z bezodni* (2023) [Rashism: The Beast from the Abyss]. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv: Akademperiodyka. 318 s.
10. Khamitov, N. (2023). *The War in Ukraine and the new Humanism: David versus Goliath. Meta-anthropology of history of the 21st century*, Sofia: KIBEA Publishing. 123 p.

Educational policy of victory

Kolomiets Taras Viktorovich

Postgraduate Student at the Department
of Political Sciences
Dragomanov Ukrainian State University
Pyrogo str., 9, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0006-2113-785X

The article analyzes the main principles of Ukraine's educational policy in wartime, based on the principles of personally oriented education, European integration and globalization, worldview guidelines, lifelong education, education for the development of a political nation and civil society, barrier-free and inclusive education, and others.

The purpose of the article is to substantiate the leading principles of Ukraine's educational policy in wartime, to determine its value guidelines and strategic priorities aimed at forming a stable civic identity, countering neo-totalitarian challenges, and building a new humanism. A separate task is to prove the need to integrate the educational policy of victory into the Ukrainian and international diplomatic strategy – in particular, into the content of the Peace Formula of the President of Ukraine – as a fundamental component of a safe and just future for the state and society.

In the process of research, a set of complementary methods was applied, which made it possible to substantiate the ideas of new humanism, peacemaking and the development of the civilizational subjectivity of Ukraine, which combines educational, educational, cultural, political and security functions.

The principles, values and competencies of the educational policy of victory are outlined. It is determined that the leading task of the education system in the conditions of a bipolar world and global political turbulence is to confront neo-totalitarianism, to form a worldview defense against it. The establishment of a new humanism is substantiated, which is based on the idea of a free person, an appropriate political and cultural infrastructure and which is based on the leading values of the philosophy of peace and peacemaking, such as freedom, security, justice, tolerance, humanism, etc.

The need to include the educational policy of victory in the content of the initiative and diplomatic platform of the Peace Formula of the President of Ukraine Volodymyr Zelensky or the Ukrainian Peace Formula is emphasized.

It has been proven that education, as a source of worldview formation, development of cognitive abilities, emotional intelligence and upbringing of moral principles, in war conditions became a significant factor in resistance to Russia's military invasion of Ukraine and its encroachments on Ukrainian identity and nation.

Key words: education, war, globalization, peace, science, humanism, worldview orientations, public identity, military resistance, politics, victory, strategic priorities, neo-totalitarian challenges, educational policy integration, international diplomatic strategy, Peace Formula.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.11.2025

Дата публікації: 15.12.2025

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Agalar. N. Abbasbeyli
Zhang Jia

Contemporary green diplomacy of China

UDC 352

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.20>

Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Agalar. N. Abbasbeyli
Doctor of Historical Sciences,
Professor at the Department of History
and International Relations
Baku State University
Academic Zahid Khalilov str., 23,
Baku, Azerbaijan
ORCID: 0009-0009-8827-4332

Zhang Jia
Doctoral Student at the Department
of International Relations
Baku State University
Academic Zahid Khalilov str., 23,
Baku, Azerbaijan
ORCID: 0009-0006-2568-5546

With the continuous deepening of the global green transition, climate governance has become a core issue in the contemporary international relations system. Its impact goes beyond the environmental sphere, profoundly reshaping the global economic structure, energy policies, and the evolution of the international order. In this process, China is not only an active participant in climate governance but also a key force that proactively shapes its international image and enhances its discourse power in global climate governance through the concept and practice of green diplomacy. Existing studies often remain at the level of policy description, overlooking the role of green diplomacy in national identity construction, institutional competition, and the rebalancing of the global governance system.

Taking "green diplomacy" as the core of analysis, this paper systematically examines China's role transformation and strategic approach in global climate governance, exploring how the concept of green development is embodied and promoted through multilateral mechanisms, regional cooperation, and the Belt and Road Initiative. The study argues that by integrating the concept of ecological civilization into diplomatic practice, China has gradually formed a model of green diplomacy that combines the responsibility of a developing country with the commitment of a major power, thereby promoting global cooperation for sustainable development and offering Chinese approaches and institutional experiences for the green transformation of international relations.

At the same time, China's green diplomacy has also played a bridging role in promoting South-South cooperation, strengthening climate financing, and facilitating green technology transfer. Looking ahead, the deepening of China's green diplomacy is expected to contribute more actively to the fairness of the global climate governance system, enhance the collective bargaining power of developing countries, and advance the building of a community with a shared future for mankind.

Key words: climate, green diplomacy, globalization, environment, nature, ecology, development, community, national identity.

Introduction. Since the beginning of the 21st century, climate change has gradually transcended national borders, becoming an important factor influencing the global system. The "green transition" concerns not only environmental protection but also deeply affects the process of rethinking international political and economic structures. For China, "green diplomacy" serves both as a continuation of its domestic development strategy and as a logical extension of its great power diplomacy.

For a long time, research on China's foreign policy has mainly focused on geopolitics and economic cooperation, while the study of "green diplomacy" has remained secondary. Academic discussions have generally viewed China merely as a "participant" in climate governance, overlooking its efforts to shape national identity and international discourse through the environmental agenda. However, with the introduction of the "carbon peak–carbon neutrality" strategies and the concept of a "community with a shared future for mankind," China has gradually integrated ecological and developmental issues, using green diplomacy as a tool to expand its international influence.

The article considers "green diplomacy" as a starting point for analyzing the transformation of China's role in global climate governance. Special attention is given to how the environmental agenda becomes an important tool for shaping China's national image and strengthening its international discursive influence. From this perspective, the article aims to enrich the research dimensions of Chinese foreign policy and provide a new analytical framework for understanding the transformation of the global governance system.

The purpose and goals. This study aims to systematically analyze China's role and strategic practices in global climate governance and sustainable development, with a focus on green diplomacy, the Green Belt and Road Initiative, and key industries such as new energy vehicles in enhancing national image and promoting international cooperation. The research objectives are to reveal how China implements sustainable development principles through policy, technology, and industrial practice; to analyze the mechanisms and experiences of the Green Belt and Road Initiative in regional cooperation and capacity building; and to assess

the impact of China's green diplomacy and industrial practices on global climate governance. Through these objectives, the study seeks to illustrate China's transformation from a proponent of sustainable development concepts to an active practitioner, while providing reference experiences for other countries addressing climate change.

Research Methods. This paper employs a combined approach, including literature analysis, case study, and comprehensive analysis. By systematically reviewing domestic and international research on green diplomacy, climate governance, and sustainable development, a theoretical foundation is established; representative practical cases, such as green cooperation under the Belt and Road Initiative and the carbon neutrality initiative, are selected to analyze the policy logic of China's green diplomacy and its international impact. Ultimately, by integrating theory and practice, a comprehensive assessment is conducted on the general characteristics, strategic significance, and future prospects of China's green diplomacy, providing support for understanding its role in the global governance system.

Main Part. In the 21st century, modern society faces a range of global environmental challenges, which are the result of long-term accumulation throughout human development.

Since the beginning of the 21st century, the problem of climate change has become increasingly acute. Under the influence of climate change, the world has witnessed a rise in extreme weather events and natural disasters, causing significant damage to the economies of many countries and threatening the lives and property of their citizens. Climate change leads to a continuous rise in ocean and sea levels, creating a direct threat to the existence and development of many coastal countries, especially small island states. In addition to this, climate change will affect the supply and redistribution of strategic resources such as food and water, which in turn may cause social instability, including international conflicts [10].

Globalization has accelerated the movement of capital, technology, and the economy; however, it has also led to increased energy consumption and higher carbon dioxide emissions. The transfer of industrial production from developed to developing countries has intensified the environmental burden on the latter, giving the problem of climate change a distinctly transnational character.

It was precisely the processes of globalization and the formation of international legal policy in the environmental sphere that made possible the emergence of such a phenomenon as environmental or green diplomacy [1, p. 165].

"Greendiplomacy" is a continuation of environmental diplomacy and refers to diplomatic activities based on the idea of environmental protection. It implies

that states and other international actors, through bilateral and multilateral cooperation, seek to limit the negative impact of human activity, address global environmental challenges, and create effective mechanisms for the protection and improvement of the environment, as well as for achieving the goals of global sustainable development [11, p. 38].

At present, China's "green diplomacy" represents a continuous process of shaping its identity as a developing power within the system of global climate governance. China is not a passive recipient of external definitions of its role but actively constructs it through the promotion of the concept of ecological civilization, the development of the "Green Belt and Road" initiative, and active participation in international climate actions. These efforts contribute to the formation of Chinese green diplomacy based on the principles of cooperation and mutual benefit.

As early as 2005, Xi Jinping put forward the idea that "lucid waters and lush mountains are invaluable assets," emphasizing that a favorable ecological environment is itself the greatest wealth [7]. By advancing the concept of "green development," China has overcome the stereotype that developing countries focus solely on economic growth and has proposed a new model of development that integrates economic and environmental goals.

At the same time, China's green foreign policy, grounded in the idea of a "community with a shared future for mankind," has allowed the country to closely link environmental issues with global responsibility, forming the image of a responsible great power. This identity not only strengthens China's legitimacy in the field of climate cooperation but also creates a foundation for gaining broader support from the international community.

Based on deep and long-term reflection on humanity's perennial theme—the relationship between humans and nature—President Xi Jinping, drawing from historical perspective and contemporary demands, identified the main direction for a world undergoing the "greatest changes in a century" in addressing global challenges and strengthening global governance. The systematic introduction of the concept of a "community of life for humans and nature" reflects the urgent need to respond to climate change and harmonize human-nature relations, while aligning with current trends in building a global ecological civilization [6].

The concept of "humans and nature as one" reveals the inseparable, interdependent relationship between humanity and nature, reflecting a profound shift from anthropocentrism to ecocentrism. It emphasizes that in the process of development, humanity must respect the laws of nature and maintain ecological balance, as the destruction of nature ultimately turns against humans themselves. This idea originates in traditional Chinese philosophy, particularly the notion of the "unity of heaven and humanity" (tian ren he yi),

while simultaneously resonating with contemporary values of global sustainable development.

President Xi Jinping underscores that: “Lucid waters and lush mountains are invaluable assets.” Economic development and ecological protection are interdependent and mutually reinforcing, forming an organic unity. Pursuing one at the expense of the other is unacceptable. Economic development must be carried out on the basis of environmental protection: safeguarding the environment is equivalent to protecting productive forces, and improving the ecological environment promotes the development of productive forces [2, p. 5].

In a context where globalization creates challenges, many countries face issues of development imbalance and insufficient cooperation mechanisms. In response to these contemporary challenges, China proposed the “Belt and Road Initiative,” aimed at promoting development through mutually beneficial integration and cooperation. The significance of this initiative lies in advancing global interconnectedness and shared development. It fosters regional prosperity through infrastructure construction and economic collaboration, promoting more equitable and rational interactions. At the same time, by following the principle of “joint consultation, joint construction, and shared benefits,” the Belt and Road Initiative facilitates the exchange of civilizations and strengthens international connections, providing vital support for building a community with a shared future for mankind.

The “Green Belt and Road” is an important component of the “Belt and Road Initiative.” For the sustainable and long-term development of the Green Belt and Road, not only consensus and cooperation among governments are necessary, but also the trust, support, and participation of the people, civil society organizations, and subnational actors along the initiative’s route. Green development represents a systemic project that requires effective interaction, coordination, and joint governance at all levels and among all elements. In some countries along the Belt and Road route, issues of uneven and unsustainable development have persisted for a long time; advancing the joint construction of the Green Belt and Road in these countries requires coordination based on the concept of green development and mutual development interests, to ensure inclusive, ecologically sustainable, and high-quality development [12, pp.1–2].

In the practical implementation of the Green Belt and Road Initiative, cooperation in the transport and energy sectors is regarded as a key area for achieving sustainable development, with the rapid rise of the new energy vehicle (NEV) industry being particularly prominent. As the global energy structure transforms and the demand for emission reductions grows, NEVs have become not only a crucial component of China’s domestic green transition but also a new

hallmark of its international cooperation. In recent years, Chinese companies have actively participated in the electrification of transport and the construction of charging infrastructure in countries along the initiative’s routes, promoting the greening of local transportation systems through technology transfer, industrial investment, and standardization. According to data from the China Association of Automobile Manufacturers, from January to October 2024, China exported 1.058 million NEVs, showing significant year-on-year growth. In 2023, China exported 1.203 million NEVs, representing a 77.2% increase compared to the previous year [5].

On September 22, 2022, President Xi Jinping stated at the 75th session of the United Nations General Assembly that China intends to reach peak carbon emissions by 2030 and achieve carbon neutrality by 2060 [4]. These two targets provide a clear strategic direction for China’s green diplomacy. These domestic emission reduction commitments influence not only the country’s industrial and energy structure but also serve as an important lever for China in international negotiations. In diplomatic practice, the goals of peak emissions and carbon neutrality become a shared agenda for China’s cooperation with other countries and regions, making climate governance not merely a form of political interaction but also an important instrument for projecting the image of a responsible major power.

Zhou Tianjun, Deputy Director of the Institute of Atmospheric Physics at the Chinese Academy of Sciences, stated that the global warming trend has become increasingly evident: the summer of 2023 was the hottest in the past 2,000 years, the concentration of carbon dioxide has exceeded pre-industrial levels by 1.5 times, and fossil fuels account for 86% of total anthropogenic CO₂ emissions. Achieving carbon neutrality requires deep emission reductions, increasing global renewable energy production, and realizing net-zero emissions in a just, orderly, and equitable manner [13, p. 1].

The diplomatic advancement of carbon peaking and carbon neutrality is not limited to policy-level cooperation but also reflects China’s global contribution in terms of ideas, technology, and development models. By exporting renewable energy technologies, participating in green infrastructure construction, and supporting developing countries in enhancing their emission reduction capacity, China promotes the formation of a green cooperation network centered on mutual benefit and shared development. This model breaks the traditional dichotomy between “development” and “emission reduction,” offering Global South countries a new approach that balances economic growth with environmental protection.

Simon Stiell, Executive Secretary of the UN Framework Convention on Climate Change Secretariat, noted that China has a long-standing outstanding

record in achieving and surpassing climate goals and developing clean energy. The British Broadcasting Corporation (BBC) characterized China's emission reduction targets as a "milestone commitment," while The Economist observed that "China's moderate climate targets often lead to overachievement." Public opinion in developing countries has also generally viewed these targets positively [4, p. 1].

On the multilateral stage of climate governance, China has gradually moved from the early fulfillment of obligations to the role of an agenda-setter. By consistently proposing initiatives of universal significance, China strengthens its influence in the international arena and within discursive systems. For example, at UN climate change conferences in Baku and through relevant multilateral mechanisms, China has repeatedly promoted the principles of fair, cooperative, and mutually beneficial governance, bringing the ideas of "green development" and the principle of "common but differentiated responsibilities" to the global level. This not only enhances China's influence in international climate negotiations but also enables more active participation in the shaping of institutions and the formulation of rules.

At the regional level, China actively deepens cooperation in the fields of climate and environmental protection through platforms such as the Shanghai Cooperation Organization (SCO), the East Asia Cooperation Mechanism, and the Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC). These mechanisms provide essential support for China and its partners to carry out practical collaboration in clean energy, ecological conservation, and green infrastructure development. Unlike traditional one-way aid models, China places greater emphasis on policy dialogue, technological exchange, and capacity building, fostering endogenous momentum for sustainable development among its partners.

At the Leaders' Summit on Climate and Just Transition, President Xi Jinping emphasized that "we should transcend differences and conflicts through openness and inclusiveness, promote technological innovation and industrial transformation through cooperation, and ensure the free circulation of high-quality green technologies and products so that all countries, especially developing ones, can have access to them, afford them, and make good use of them." This important statement highlights China's sense of responsibility in promoting global green development [14, p. 78].

Through the promotion of the "Green Belt and Road," participation in climate negotiations, and fulfillment of emission reduction commitments, China demonstrates the responsibility of a major power while simultaneously integrating sustainable development into its diplomatic strategy, ensuring the coordinated advancement of economic

cooperation, environmental protection, and social progress.

Sustainable development can be intuitively understood as a form capable of achieving long-term, profound growth. The attainment of this goal is directly related to the relationship between the environment and society, particularly the vulnerability of society in the ecological sphere, which determines the principles and strategies for its realization. The field of sustainable development research encompasses both the foundational and resource environments of industrialized and non-industrialized societies, as well as more specific topics, including climate change, biodiversity, and terrestrial ecosystems.

The concept of sustainable development is not only a broad, overarching goal but also an important standard for countries to assess the quality of economic growth and social progress. China's efforts in this field demonstrate its determination and capacity to translate concepts into concrete actions. By improving policy frameworks, increasing investment in scientific and technological innovation, and promoting green transformation, China continuously integrates the principles of sustainable development into all aspects of economic construction and social governance. It is through this systematic approach that China has achieved significant results in key areas such as renewable energy development, public transportation, and disaster risk management, providing a practical example and a Chinese model for achieving the United Nations' 2030 Agenda for Sustainable Development.

China has achieved significant progress in reaching sustainable development goals. The country holds leading positions in areas such as the development of renewable energy and public transportation. As of 2024, China ranks first in the world in the number of installed wind power units, accounting for 39% of the global total. The share of newly commissioned capacity for the year amounts to 68.21% of the global increase. More than 90% of the urban population have convenient access to public transport, and 100% of provincial governments have implemented disaster risk reduction strategies, representing the early achievement of the targets set for 2030 [9, p. 1].

In key sectors, the development of a "green" economy continues to advance actively. In 2024, the area of new green buildings in urban areas reached 1.69 billion square meters, accounting for 97.9% of the total newly constructed urban building area for the year. A clean and low-carbon transportation system is taking shape: the share of environmentally friendly freight transport in key industries has reached approximately 70%, and the results of the green transformation in civil aviation have become particularly notable [8].

The concept of green development is deeply integrated into China's foreign policy system. In its

foreign economic policy, China actively promotes the “Green Belt and Road,” encouraging countries along the initiative’s route to use renewable energy, develop green finance, and build low-carbon infrastructure. In multilateral negotiations, China participates in shaping global rules, promoting the principles of “fair, rational, and mutually beneficial” green cooperation.

In the realm of shaping its international image, the concept of green development has become an important component of national soft power. This integration reflects not only the expansion of China’s foreign policy strategy but also its strategic ambition to strengthen its influence in global governance through the environmental agenda, making green diplomacy a key distinguishing feature of great power diplomacy with Chinese characteristics.

Conclusion. Domestically, the concept of green development promotes the coordination of economic, social, and environmental development, shaping policies of resource conservation, low-carbon growth, and sustainable development. This concept not only defines the internal development pathways of the state but also provides practical experience and an institutional basis for international actions. When a country successfully pursues a path of green transformation within its own development, it gains the ability to export the concept of green development to the international arena and promote environmental cooperation.

Thus, the concept of green development naturally transforms into green diplomacy: domestic achievements in environmental policy become a foundation for international cooperation and foreign policy initiatives, enabling the country to demonstrate responsibility while simultaneously enhancing its international influence and soft power in global climate governance, sustainable development, and environmental protection.

The evolution of China’s green diplomacy and the country’s increasing role in global climate governance are closely interconnected. On one hand, the improvement of domestic green strategies provides a political foundation and discursive resources for diplomacy; on the other hand, active participation in international climate governance promotes the institutionalization and normalization of China’s green diplomacy. This interconnection demonstrates an innovative path of great power foreign policy with Chinese characteristics while simultaneously injecting new momentum into global climate governance.

REFERENCES:

1. A.N. Abbasbeyli, [Modern International Relations and Globalization], Baku, 2012.

2. Chao Yijia. [The Ecological Philosophy and Contemporary Value in the ‘Community of Life between Man and Nature’]. Administrative Science Forum: 1-6 [2025-10-06]. URL: <http://kns.cnki.net/kcms/detail/41.1428.D.20250930.1534.002.html>

3. China Announces It Will Reach Peak Carbon Dioxide Emissions by 2030 and Achieve Carbon Neutrality by 2060. January 12, 2021. URL: <https://climatecooperation.cn/zh-hans/china-announces-co2-emission-peak-by-2030-and-carbon-neutrality-by-2060/>

4. [Climate Governance: Why Does the World Trust China So Much?] Global Times, September 28, 2025 (007), p. 1. DOI:10.28378/n.cnki.nhqsb.2025.007980.

5. “China’s New Energy Vehicles Confidently ‘Go Global’ and Win Fans Worldwide.” December 19, 2024. URL: <http://www.xinhuanet.com/world/20241219/cb52340dcf8a4d9682085c81c939732e/c.html>

6. Deep Understanding of the Great Significance of the Concept of a Community of Life for Man and Nature. December 28, 2021. URL: http://cn.chinadiplomacy.org.cn/2021-12/28/content_77957411.shtml

7. Happiness Lies in the Green Mountains and Clear Waters – The Story of General Secretary Xi Jinping and Yucun Village in Anji County. January 16, 2024. URL: https://www.ndrc.gov.cn/xwdt/ztzl/NEW_srxgjcjjpjsx/jjsxyjqk/sxzz/202401/t20240116_1364169.html

8. “Report Shows: China Has Achieved Significant Results in Addressing Climate Change and the ‘Dual Carbon’ Goals.” September 10, 2025. URL: https://www.gov.cn/yaowen/liebiao/202509/content_7040007.htm

9. “Sixty Percent of China’s Indicators Have Nearly Reached or Achieved the UN 2030 Sustainable Development Agenda Targets.” September 28, 2025. URL: http://aircas.ac.cn/dtxw/cmsm/202509/t20250928_7981398.html

10. The Major Global Issues Facing the World Today. September 27, 2015. URL: http://www.xinhuanet.com/world/2015-09/27/c_128271386.htm

11. Wu Zhicheng, Di Yingna. [The European Union’s Green Diplomacy and Its Decision-Making]. Foreign Social Sciences, no. 6 (2011): 38–44. doi:CNKI:SUN:GWSH.0.2011-06-009.

12. Wang Wanfa. [Public Diplomacy Boosts the Steady and Long-Term Progress of the Green ‘Belt and Road.’] China Environment News, November 12, 2019 (003), pp. 1–2.

13. Wen Ke. [Injecting New Momentum into Green Development]. China Meteorological News, September 15, 2025 (002). DOI:10.28122/n.cnki.ncqxb.2025.004030.

14. Zhang Nan, Li Panwen, Hao Xiaoran. [The Green Silk Road Guided by the ‘Two Mountains’ Concept: Practices and Prospects of International Cooperation.] World Environment, 2025, no. 04: 78–79. DOI: CNKI:SUN:SJHJ.0.2025-04-026.

Сучасна зелена дипломатія Китаю

Агалар. Н. Аббасбейлі

доктор історичних наук,
професор кафедри історії
та міжнародних відносин
Бакинського державного університету
вул. Академіка Західа Халілова, 23,
Баку, Азербайджан
ORCID: 0009-0009-8827-4332

Чжан Цзя

докторант кафедри міжнародних
відносин
Бакинського державного університету
вул. Академіка Західа Халілова, 23,
Баку, Азербайджан
ORCID: 0009-0006-2568-5546

Зі зростанням глобального зеленого переходу кліматичне врядування стало ключовим питанням у сучасній системі міжнародних відносин. Його вплив виходить далеко за межі екологічної сфери, глибоко трансформуючи світову економічну структуру, енергетичну політику та еволюцію міжнародного порядку. У цьому процесі Китай є не лише активним учасником кліматичного врядування, але й важливою силою, яка через концепцію та практику «зеленої дипломатії» активно формує свій міжнародний імідж і посилює свій дискурсивний вплив у глобальній кліматичній політиці. Наявні дослідження часто обмежуються описом політики, ігноруючи роль зеленої дипломатії у формуванні національної ідентичності, інституційної конкуренції та перебалансуванні системи глобального врядування. Зосереджуючи увагу на «зеленій дипломатії», у цій статті системно аналізується трансформація ролі Китаю та його стратегічний підхід у сфері глобального кліматичного врядування, досліджується, як концепція зеленого розвитку втілюється та просувається через багатосторонні механізми, регіональну співпрацю та ініціативу «Один пояс, один шлях». У дослідженні стверджується, що, інтегруючи концепцію екологічної цивілізації в дипломатичну практику, Китай поступово сформував модель зеленої дипломатії, яка поєднує відповідальність країни, що розвивається, із зобов'язаннями великої держави. Це сприяє глобальній співпраці задля сталого розвитку та пропонує китайські підходи й інституційний досвід для зеленої трансформації міжнародних відносин. Водночас зелена дипломатія Китаю відіграє роль мосту у просуванні співпраці Південь-Південь, зміцненні кліматичного фінансування та сприянні передачі зелених технологій. У майбутньому подальший розвиток китайської зеленої дипломатії, ймовірно, зробить більш активний внесок у забезпечення справедливості глобальної системи кліматичного врядування, посилить колективну переговорну силу країн, що розвиваються, та сприятиме побудові спільноти єдиної долі людства.

Ключові слова: клімат, зелена дипломатія, глобалізація, довкілля, природа, екологія, розвиток, спільнота, національна ідентичність.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

Asadov Etibar Muhammed oglu

Features of manifestation of global cultural integration

UDC 32.019.05

DOI [https://doi.org/10.24195/2414-](https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.21)

9616.2025-5.21

Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Asadov Etibar Muhammed oglu
Ph.D. in Political Sciences,
Leading Researcher
Institute of Philosophy and Sociology
of Azerbaijan National Academy
of Sciences
H. Cavid Ave., 115, Baku, Azerbaijan
ORCID: 0000-0002-8570-9144

The article is devoted to the investigation of the possibilities of the global integration processes on the universal cultural environment and the manifestations of the effects. During the study, the idea that culture, like other spheres of human activity, cannot be left out of the globalization process is mentioned. The global integration of the cultural environment is presented as a necessary process. The author analyzes the positive and negative consequences of the process of global cultural integration as an inevitable process from a theoretical point of view.

In general, in modern times, global cultural integration is of great importance. Because, at present, the globalization process has affected all spheres of human life, some experts have described this process as the greatest event in human history. The globalization process mainly covers technical, economic, political and cultural spheres. However, in the postmodern era, the most important area of this process is related to the role and position of culture in society. In the era of globalization, the process of cultural integration is realized gradually and in stages. It should be noted that globalization is associated with the gradual integration of the world, and cultural integration is also an important part of this process. The correct adaptation of cultural processes is an important factor for the comprehensive development of society. It should not be forgotten that new unique values emerge after different cultural values come together.

Intercultural integration and interaction are an important aspect and result of globalization. From a social point of view, globalization has had a great impact on the national life of countries in terms of lifestyle, attitude, personality, work culture, family structure and values, eating habits, etc. Cultural integration is the process of integrating people under common values, ideology and worldview. The appropriate process is very beneficial for both individuals and society. Over time, interaction and exchange of cultural processes between different cultures develop. As a result of the correct manifestation of the process of cultural integration in society, harmony and functional relations arise between different ethnic groups.

Key words: globalization, culture, homogenization, multiculturalism, integration, glocalization.

Introduction. Globalization, as a process of multi-vector integration, covers not only the economic sphere, but also the cultural sphere. The cultural aspects of global integration, first of all, imply such a contact of social groups with cultural differences existing in different regions of the planet, within the framework of this contact, different values. Synthesis of national characteristics, traditions, heritage manifestations take place [3]. Since the modern stage of globalization is accompanied by the process of transition to the information society, it is necessary to realize that ICT and digital communication tools have become the main realization mechanism of this synthesis. In such a situation, space and the thickening of time concepts means that the speed of the aforementioned cultural synthesis and integration has increased many times.

The degree of development of the problem. The problem of cultural integration in the context of globalization has been extensively studied by a number of local and foreign researchers. Foreign researchers such as D. Crane (2011) [3], A. Giddens (2002) [5], J. Tomlinson (2001) [8] and J.N. Pieterse (2003) [12] have introduced concepts such as the impact of globalization on cultural systems, cultural imperialism and trans culturalism into scientific circulation. Authors such as B. Glios̃ (2011) [4] and S. Huntington (1993) [6] have shown how cultural changes emerge during the globalization period and how these changes can cause tension between national identities and civili-

zations. Nye (2006) [11] has explained how cultural influence is transformed into political power through "soft power".

In modern times, a number of serious studies have been conducted in this field in Azerbaijan, and our local scientists have expressed their views on the relevant issue. In particular, I. Mammadzadeh (2014) [1] examined the role of multiculturalism and integration in social life, and S.A. Ahadova (2014) [2] examined the dynamics of intercultural relations in the modern world. The current issue was also touched upon in the study of K. Hagverdiyeva (2020) [16] on cultural hybridization and analytical language structures. M. Ibrahimov's (2023) [17] work analyzed the specific features and challenges of global integration processes in the Azerbaijani context.

In the framework of global integration processes, there is a process of circulation of cultures. The main difference of this process from other global integration vectors is the almost non-existence of regulatory entities.

In general, there are many different views on the cultural aspects of globalization in the scientific literature.

For example, according to the American culturologist Kongar, cultural globalization is a process of integration of civilizations towards the formation of a nominal culture, and is manifested in a simple form in the form of everyone wearing the same brand, eating the same foods, and listening to the same music [9].

Giddens calls the process of global cultural integration pan-Americanization. According to him, globalization is a process of cultural integration, where Coca-Cola, McDonald's and CNN become world brands and are accepted by everyone as a lifestyle [5].

According to Roland Robertson, global cultural integration is the end of the synthesis of cultures, it means the shrinking, unification of the world and having uniform cultural values [13, p. 184].

A number of approaches generally explain global integration as just the integration of cultures. For example, Waters notes that the first area in people's living environment that is affected by globalization is culture. "Culture, unlike politics and economics, is an environment of images and symbols that change according to time and space".

Relations between societies ensure the cyclical circulation of cultures. This circulation can easily cross national and regional borders. In this sense, the cultural aspects of globalization include the creation of common norms and values to which people relate their individual and collective cultural identity.

Most approaches to the process of global integration of cultures are combined in three main groups.

The first group is called hybridization. According to the representatives of this group, cultural globalization is a long-term historical process and should be evaluated as the interaction of cultures belonging to dominant societies. Jan Petrs notes that cultural globalization is a process of human integration and hybridization. So, if we examine the components of the centers of culture concentrated in modern continents, we can find traces of cultures existing in other continents. Today, there is no form of culture in which traces of hybridity are not found [12].

According to Josh Biswhite, who studies the history of global cultural integration, the passion of one or another numerous people played a major role in the process of integration of cultures at different stages of history. The expansionist policy of these nations should be specially mentioned. Thus, the ancient Greeks and Macedonians once brought the Hellenistic culture to the peoples of this geography with their invasions of the Near and Middle East. An example of this hybridization is the dominant status of Spanish and Portuguese in Latin America today as a result of European colonization in the 16th century [4, p. 155].

In our opinion, the presence of hybridization in this or that form in the national culture of this or that nation is also concrete evidence of the long-term development history of the nation. Azerbaijan can be cited as an example. So, in recent years, it is a proven fact all over the world that the tolerance formed as an ethnic characteristic of the Azerbaijani people is a unique indicator for the world and a value that needs to be exported. As the homeland of numerous ethnic groups, Azerbaijan ranks among the top five

nations in the world in terms of religious and ethnic tolerance.

This feature and value are a clear proof of the centuries-old historical past of the Azerbaijani people. So, from a geographical point of view, the region, distinguished by its transit characteristics, has always been a point of contact for the most diverse peoples. At such a point of contact, the national values of the ethnoses and religious views were constantly integrated, and a system of tolerance and multiculturalism was formed as a result of the synthesis process.

Purpose and objectives. The main purpose of writing the article is to explain the concept of global cultural integration and to explore the ways of integration of different cultures. Demonstrating the mutual relationship between world cultures and explaining the processes of cultural exchange between different peoples with examples is also one of the main purposes of the article.

The ideas of world-famous scientists and philosophers about global cultural integration, the historical-theoretical approach to the process of integration of cultures, and the characteristics of mass culture are also among the objectives of this article.

Methods. This article uses a categorical analysis approach to present the phenomenon of cultural convergence in various fields, and a conceptual analysis method to show how different cultures influence each other through interaction and the integration process. Cultural relations between different countries are highlighted with specific examples. The strengthening of cultural relations along with global development is explained with an analytical approach. The article also uses historical and contemporary contexts to reveal the development trajectory of cultural convergence. The critical analysis method is used to highlight different approaches to globalization and cultural integration.

1. Cultural hybridization and multicultural perspective

This is actually clear evidence of cultural hybridization and also shows that the history of the people living in the area spans thousands of years. On the contrary, this feature is practically absent among the Armenians who claim the territories of Azerbaijan today. Unable to accept the centuries-old inter-ethnic integration process at the level of national consciousness, Armenians are aggressive towards the diffusion of other cultures it proves that it has no historical background and unique development path. This gives Azerbaijan very serious arguments in the debates about settlement in geographical areas.

German philosopher W. Welsch suggests a more sensitive approach to hybridization. He notes that sometimes the process of integration of cultures can result in one or another culture assimilating another. This is not a natural way of cultural integration. Hybridity means that as a result of the contact of different

cultures, sodium's, which are carriers of two or more cultures, can take something from the other party's culture. This is how the natural course of cultural integration should be established [14].

One of the important approaches formed around the global integration of cultures is called homogenization. The mentioned approach starts from the position that one or another type of superior culture assimilates other cultures. It is commonly believed that homogenization is a derivative of Westernization, which is considered one of the leading globalization paradigms. The main idea at the heart of the matter is the export of Western and mostly American consumer culture to the world, and thereby the countries representing the Western world, including the United States, aspire to hegemony in the world, including transnational corporations. According to the main critics of the mentioned paradigm, homogenization can end the diversity of cultures in the world [7, p. 48]. Usually, this process is called cultural imperialism. As we have already mentioned, Americanization is above all the indoctrination of consumer culture. In this sense, it is possible to cite food companies like Coca-Cola, McDonald's, and Starbucks, which have gained international status, the sale of Hollywood films, hip-hop and rap as American music.

This process of cultural homogeneity is an integral part of the expansionist policy of the United States aimed at promoting unipolarity in the world. At the same time, the international rebranding of the country's reputation in the framework of homogeneity is also a well-known approach. The idea of consumer culture to be noted in the United States it is based on Jeffrey Nye's concept of "Soft power" [1, p. 11]. Nye believes that the "soft power" doctrine, which serves to increase the influence of the State in the world, relies on three main resources: foreign policy, political values and culture.

The third paradigm, formed around the process of global cultural integration along with homogenization, claims that the contact of cultures, which occurs differently from the two concepts before it, can lead to conflict and conflict between peoples. It would not be wrong to say that this concept originates from Huntington's "clash of civilizations" theory [6, p. 27]. According to Huntington, as the world shrinks and the relations between people and societies in general become more intense, the civilizational awareness of most nations begins to strengthen. This opens the way for cultural diversity. In this sense, instead of the formation of global culture, new sources of conflict begin to form.

In the process of integration of cultures, at the same time one objectivity and on the other hand artificiality can be felt. The objective side of cultural integration is that, in one way or another, the opportunities provided by modern digital communication tools make the connection of all local societies and their

members with each other a natural process, regardless of time and place, and inter-society relations in any case make the exchange of cultural elements a necessity. At the same time, it seems that today, at the global level, a specific set of values, a form of culture, a worldview, and a way of life are being artificially propagated to all mankind. It can be observed everywhere. In our opinion, it is necessary to look for the possibility of conflicts between cultural representatives in the nature of cultural integration.

In other words, cultural integration in a natural form, within the framework of objective laws, cannot cause clashes between peoples and civilizations. However, the mentioned trend of global integration is being observed. Today, a digital communication mechanism like the Internet exports the American image of mass culture to the whole world. This culture, which is called Pax Americana in scientific language, is presented as a new life culture, a way of life, a set of ideals, a form of political organization of society without an alternative for many peoples. is being This is one of the main manifestations of modern cultural globalization.

Global integration of the cultural environment is a very broad and comprehensive process. In order to analyze the negative and positive sides of this process, it is necessary to consider the integration process taking place on the organizational elements of culture. "The most important factor that causes globalization to target the cultural aspect is that national-social values remain in the background, while cosmopolitan values pervade people's lives and increase their practical importance" [17, p. 9].

When talking about the positive trends of global cultural integration processes, first of all, it is necessary to consider the problem of material cultural heritage. Globalization has really had a positive impact on the material cultural heritage of human civilization. If from time-to-time cultural heritage examples, folklore, historical architectural monuments, the most perfect literature, art examples, etc. belonging to the historical past of different peoples of the planet if it could only be of local and global importance, today they have already become globally important elements belonging to all mankind.

Manifestations of modern global cultural integration processes are systematically analyzed at several conceptual levels. One such popular concept is called "cultural imperialism". The fact that this term, brought to Science by F. Fanon with his work "The Cursed Lands", took the form of the concept of world hegemony through non-power mechanisms is connected with the name of E. Said. I. Mammadzade notes that "from the end of the 20th century until today, several stages of interest in cultural diversity can be distinguished: from the stage of attention to culture, characterized by the fact that many are convinced that assimilation and integration will soon take place (F. Fukuyama), a single, universal global culture will

be established to the priority of pluralism and diversity, to the unity of diversity (glocalization)" [1, p. 3].

C. Tomilton [8, p. 103], who studies the trend of "cultural imperialism", describes it as a general embodiment of several visible processes: media imperialism, cultural dependence and dominance, cultural synchronization, electronic colonialism. According to him, from time to time, there are countries that claim world leadership. Considered the acceptance of the culture as a part of the policy of expanding influence.

As we have already mentioned, cultural imperialism is a subject of discussion in terms of the manifestations of global cultural integration processes from the 70s of the 20th centuries until today.

In its most generalized form, "cultural imperialism" refers to the cultural integration vector of westernization. In other words, in the form of an attack of Western culture on the culture of other nations, especially "third world" countries manifests.

Communication mechanisms play a big role in this work. From Western clothing, food style, to Creative activities, every sphere is being transacted. The main feature of this culture is its mass. The main goals of cultural imperialism:

1. Propagation of the Western way of life.

Indoctrination of Western culture as an example, ensuring neglect of other cultures.

Implementation of political goals under the name of cultural relations.

The formation of Western-oriented socio-cultural classes and their use as a result.

Ensuring economic and political intervention after cultural values adapted to other societies.

2. Homogenization and global cultural imperialism

One of the manifestations of global cultural integration is the rapid spread of mass culture. This type of culture is characteristic of most modern societies. It is believed that mass culture is a product of the industrial revolution. Its formation is related to global processes such as industrialization, urbanization, democratization of society, and the increase in the literacy level of the population.

The expansion and spread of mass culture serves the hegemonic strategy of the world's power centers. Since this culture was first formed in the West, it is called the continuation of westernization. In fact, mass culture is a way of life. Here we are talking about sports, music, fashion, entertainment methods from all spheres of life, the subject line of written works, the script of watched films, celebrated holidays, forms of clothing, the identity of food products, world-branded products, Standard forms of activities even in the virtual environment.

In recent years, one of the main manifestations of the global cultural sphere formed as a result of the effects of globalization is the processes of cultural industrialization, which emerged as a type

of homogenization and spread widely. The first studies on the process of cultural industrialization can be found in the studies of Max Horkheimer and Theodor Adorno, representatives of the Frankfurt school in the 70s of the 20th centuries. For a clearer understanding of the process of industrialization of culture, its composition

Identification of parts is important. It is believed that the most correct classification of the elements of the process of industrialization of culture was carried out by the French sociologist B. Mieg [10, p. 300]: 1) objects that have cultural content and can be sold to individuals, books and physical objects: books, discs, souvenirs, etc.; 2) production process of radio and television products. This process allows people to advertise their product. Allows you to sell and earn income; 3) the emergence of cultural subjects whose sources of income depend only on the sale of cultural products.

The main idea at the heart of the idea of industrialization of culture is that, as a result of the influence of globalization, cultural samples and Creative samples acquire the status of consumed commodities and are reduced to the level of these commodities. One of the main elements of the culture industry is the means of communication and the virtual environment, that is, the Internet, which Controls the imagination of people, creates artificial needs in them, and uses cultural elements as a means of this manipulation. This idea mainly belongs to Marcuse [15, p. 25]. In the most general case, the process of industrialization of culture claims that the educational, enriching, civilizing functions of culture have disappeared and this element has become a tool in the hands of business. The most obvious example of this is the loss of characteristics such as individuality and uniqueness in individuals.

One of the trends of global cultural integration manifested in the framework of homogenization is the rapid expansion of media imperialism. The process manifests itself in the form of the attack of the media conglomerates of the world's leading countries on the mass media space of developing countries. As a result, the information environment of small States is captured, and as a result, it leads to cultural transformation. The mentioned trend started to manifest itself mainly in the 80s and 90s of the 20th centuries. N. Khomsky, E.S. Western philosophers such as Herman, A. Mateelart, R. McKhery studied this trend carefully and tried to explain its negative and positive aspects. It is believed that criticizing this or that information subject, especially TV channels, in one or another form of information transmission far from media standards, and punishing such channels by closing them are manifestations of media imperialism.

The United States has a major role in the spread of media imperialism. The media tycoons located in this country have significant influence on the mass

media of the world countries. If we take the CNN channel as an example, we can see that this media magnate, apart from various regional television projects, seems to have an international audience that watches the presidential elections in the United States with more interest than the elections held in their own country. Or Hollywood can be used as an example. America is the world leader in the field of feature film production. India is the second country to keep up with him in this field. However, calling the film production environment in India Bollywood and comparing it to Hollywood is media imperialism. The main goal of media imperialism is to promote the authority of the States they represent through the information network of transnational media companies.

3. Contradictions and alternative approaches in global cultural integration

The second set of characteristics, expanding in terms of manifestations of global cultural integration, is combined under the name of the concept of heterogenization. Unlike homogenization, heterogenization does not critically consider global cultural integration. This is not accidental. Thus, supporters of the heterogeneous approach do not accept that the processes of cultural integration are fully controlled. Spontaneous integration cannot have a specific purpose.

From the point of view of the mentioned approach, global cultural integration is a complex process without a center and includes the unification of all peoples. It eliminates their critical views of each other. In terms of heterogenization, global cultural integration processes have several forms of manifestation: formation of multicultural culture, hybridization and glocalization.

Multiculturalism as a concept appeared in Canada in the 60s of the 20th centuries, and spread to all American and Western European countries in the 70s. According to the sociological dictionary compiled by H. Collins in 1991, multiculturalism means an environment in which ethnic groups with different cultures living within a society have the same rights and opportunities and it is impossible to be loyal to their own cultural features. The main task of multiculturalism is the preservation of ethnic, racial and religious, including cultural diversity and the values that create this diversity.

The emergence of multiculturalism is related to differences, and its maintenance is primarily related to a democratic environment. Different ethnic, religious and racial characteristics

It is the embodiment of goodwill among people in a wealthy society. Ensuring multiculturalism depends on the management of marked differences within society. For this reason, when discussing multiculturalism, State policy is also examined.

The second trend considered within the framework of heterogenization is hybridization. Cultural hybridization is viewed as the mixing of elements belonging to different cultures and the emergence

of new cultural forms as a result. In recent years, experts who are against labeling globalization as westernization oppose this process to westernization. Cultural hybridization is actually a component of social hybridization. Thus, as globalization deepens, the chances of local cultures to declare themselves and introduce themselves to the world are getting stronger. The tendency of hybridization is related to the process of how the individual feels in the globalization environment. If an individual sees himself as a member of a different society, then there is no question of his hybridization.

This is especially evident in representatives of the good generation. The majority of people in contact with modern information technologies and their global information and communication environment consider themselves members of the global community. In this sense, it becomes the generative material for the hybridization process. Proponents of hybridization claim that the cultural history of human civilization is a history of hybridization. It shows itself in all spheres of life, starting from the normal way of life of a person. Hybridization is especially evident in the sphere of art, which is the main part of human culture. "The level of cultural hybridization is higher in large cities" [16, p. 193].

They show the spoken languages of the peoples as the most obvious example of universal hybridization. The truth is that 90% of the peoples on earth have a certain language the process of hybridization has passed and words have been borrowed from the languages of other peoples. J. Peters considers hybridization to be the core of the globalization process. He notes that the process of cultural hybridization should form the basis of globalization. So, it is the process of hybridization that takes place in values that serves to deepen global integration without conflict.

Glocalization is one of the trends considered within the process of heterogenization manifested against the background of global cultural integration. Sometimes they consider glocalization as a continuation of hybridization. The process of integration of cultures within the framework of globalization and cultural diversity

can lead to strengthening. At first glance, glocalization, which contradicts the process of globalization, is actually an objective trend. Glocalization carries features of both globalization and localization. If we talk about the necessity of integration leading to standardization and assimilation in economy, finance, and international law, maintaining the uniqueness, uniqueness, and color of national cultures becomes one of the main tasks in the conditions where the interaction of civilizations is expanding. The task of preserving my own cultural, national, confessional, ethnic locality becomes even more urgent as a natural reaction against the strong interference of examples of Western culture (which are not good examples) [2].

If globalization carried out according to the laws of the market implies standardization and unification, as mentioned, cultural globalization is understood as the formation of a universal culture that includes national, ethnic, confessional and other concerns of local cultures. These two aspects of cultural globalization are closely related to each other and reflect a two-way process (transition of local characteristics to the transnational level, and global characteristics include local trends). Currently, the term “global” is widely used to denote this inextricable interplay of globalization and localization.

Conclusion. The article is devoted to the study of opportunities and manifestations of the influence of global integration processes on the human cultural environment. In the study, it is noted that the cultural environment, as well as other spheres of human activity, cannot stay away from global processes. The global integration of the cultural environment is presented as a necessary process and the author analyzes both positive and negative sides of the global cultural integration.

REFERENCES:

1. Mammadzade I. (2014). Multiculturalism and integration in the life of society. People's newspaper., November 4. P.3.
2. Ahadova S.A. Intercultural relations in the modern world. Baku: "Science 2014, 348 p.
3. Crane, D. (2011) Cultural globalization: 2001-10, University of Pennsylvania. Available from: sociopedia. isa [6 November 2016].
4. Galosh. Biswajit (2011). Cultural changes in the era of globalization. Journal of Developing Societies. 27 (2): 153–175.

5. Giddens. Anthony. Run a Way World: How Globalization is Reshaping Our Lives. 2. Baskı Profile, 2002
6. Huntington. Samuel (1993). The Clash of Civilizations. Foreign Affairs. 72 (3): 22-3, 25–32.
7. Jaffe, Eugene D. (2006). Globalization and Development. Infobase Publishing. p. 48.
8. John Tomlinson. Cultural Imperialism: A Critical Introduction. A&C Black. 2001-01-01. 204 c
9. Kongar, Emre (1997). “National Culture in the Framework of Globalization and Cultural Differences” URL: www.kongar.org/articles/
10. Mieke B. The Cultural Commodity // Media, Culture and Society. 1979. Vol. P. 297-311
11. Nye, Jr., Joseph S. (2005) 2005. Soft Power: The Means to Success in World Politics. Public Affairs Books. URL: <http://www.publicaffairsbooks.com> p. 11.
12. Pieterse, Jan N. (2003). Globalization and Culture. Rowman & Littlefield.
13. R. Robertson. Globalization: Social Theory and Global Culture. London. 1992. P. 1-8: 182–189.
14. Welsch W. (1997). Transculturality. URL: <https://www.kultur-vermittlung.ch/zeit-fuer-vermittlung/download/materialpool/MFV0104.pdf>
15. Marcuse, Herbert (1991). “Introduction to the Second Edition”. One-dimensional Man: studies in ideology of advanced industrial society. London: Routledge. p. 3. ISBN 978-0-415-07429-2.
16. Haqverdiyeva K. Hibridləşmə və “hibrid” analitik struktura malik ingilis dili. “Vətəni sevməyən insan olmaz” mövzusunda Respublika elmi konfransının materialları. 191-194 s. Bakı: ADPU Şamaxı filialı. 432 s.
17. Ibrahimov, M. (2023). Global integration processes and Azerbaijan: Modern trends and problems. Tourism and Hospitality Studies (UOT590101). Institute of History named after A.A. Bakikhanov of the Academy of Sciences of Azerbaijan. URL: 12 p. https://www.researchgate.net/publication/371227732_

Особливості прояву глобальної культурної інтеграції

Асадов Етібар Мухаммед огли

доктор політичних наук,
провідний науковий співробітник
Інституту філософії та соціології
Національної академії наук
Азербайджану
пр. Х. Джавіда, 115, Баку, Азербайджан
ORCID: 0000-0002-8570-9144

Стаття присвячена дослідженню можливостей впливу процесів глобальної інтеграції на універсальне культурне середовище та проявам цих наслідків. Під час дослідження згадується ідея про те, що культура, як і інші сфери людської діяльності, не може бути осторонь процесу глобалізації. Глобальна інтеграція культурного середовища представлена як необхідний процес. Автор аналізує позитивні та негативні наслідки процесу глобальної культурної інтеграції як неминучого процесу з теоретичної точки зору.

Загалом, у сучасний час глобальна інтеграція має велике значення. Оскільки наразі процес глобалізації вплинув на всі сфери людського життя, деякі експерти називають цей процес найбільшою подією в історії людства. Процес глобалізації охоплює переважно технічну, економічну, політичну та культурну сфери. Однак, в епоху постмодерну найважливішою сферою цього процесу є роль і становище культури в суспільстві. В епоху глобалізації процес культурної інтеграції реалізується поступово та поетапно. Слід зазначити, що глобалізація пов'язана з поступовою інтеграцією світу, і культурна інтеграція також є важливою частиною цього процесу. Правильна адаптація культурних процесів є важливим фактором всебічного розвитку суспільства. Не слід забувати, що нові унікальні цінності виникають після об'єднання різних культурних цінностей.

Міжкультурна інтеграція та взаємодія є важливим аспектом і результатом глобалізації. З соціальної точки зору, глобалізація мала великий вплив на національне життя країн з точки зору способу життя, ставлення, особистості, культури праці, сімейної структури та цінностей, харчових звичок тощо. Культурна інтеграція – це процес об'єднання людей під спільними цінностями, ідеологією та світоглядом.

Відповідний процес дуже корисний як для окремих осіб, так і для суспільства. З часом розвивається взаємодія та обмін культурними процесами між різними культурами. В результаті правильного прояву процесу культурної інтеграції в суспільстві виникає гармонія та функціональні відносини між різними етнічними групами.

Ключові слова: глобалізація, культура, гомогенізація, мультикультуралізм, інтеграція, глокалізація.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.11.2025

Дата публікації: 15.12.2025

Войтович Олексій Іванович

Американо-британські «особливі відносини» в умовах згортання міжнародної розрядки (1977–1981 рр.)

УДК 94(73:410):327"1977/1981"

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.22>

Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Войтович Олексій Іванович
кандидат політичних наук, доцент
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Всеволода Змієнка, 2, Одеса,
Україна
ORCID: 0009-0000-1524-9915

Розглядаються американо-британські «особливі відносини» у період 1977–1981 рр. Метою статті є дослідження американо-британських «особливих відносин» в умовах згортання розрядки у другій половині 1970-х – на початку 1980-х років. При цьому автором за допомогою аналізу мемуарної літератури, як основного та унікального джерела дослідження, вирішувались завдання: порівняти думки політичних діячів про політиків, американо-британські відносини та їх розвиток у зазначений період; надати оцінку політиці двох країн в умовах згортання розрядки міжнародних відносин. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано методи: порівняльно-історичний та системний, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової розробки. Американо-британські відносини у період діяльності президента Дж. Картера і прем'єр-міністрів Дж. Каллагана і М. Тетчер були досить інтенсивними. Лідери обох країн намагались розв'язати важливі постколоніальні проблеми та усунути фінансово-економічні протиріччя, які були наслідком енергетичної кризи першої половини та кінця 1970-х років. Разом з тим, на двосторонні відносини впливав суперечливий характер міжнародної розрядки у зазначений період: її згортання чергувалось з певним потеплінням у відносинах «Схід–Захід». У свою чергу на розрядці, як і на американо-британських відносинах, позначились внутрішні процеси в обох країнах. Дискусія навколо ратифікації Договору ОСО-2 (як і його тривале вироблення) свідчила про консервативний зсув в політичному житті. Він, зрештою, привів до влади у Вашингтоні та Лондоні політиків-однотумців, які виступили за відкидання розрядки і відновлення світового лідерства США у союзі з Великобританією.

Ключові слова: американо-британські «особливі відносини», розрядка, обмеження стратегічних озброєнь, відносини «Схід–Захід», зовнішня політика, стратегічний інтерес, геополітичне протистояння, ратифікація.

Вступ. Дж. Каллаган очолив лейбористський уряд Великобританії у квітні 1976 р. Міністр фінансів в його уряді Д. Хілі писав, що попри фінансово-економічні та соціальні проблеми і загострення ситуації у Північній Ірландії, «Джим Каллаган більшу частину свого часу був кращим з післявоєнних прем'єр-міністрів Великобританії після Еттли» [7, р. 447]. Каллаган мав дружні відносини з президентом Фордом і був зацікавлений у його перемозі на президентських виборах [10, р. 609].

Президентська кампанія 1976 року в США з самого початку характеризувалась посиленням консервативних настроїв в правлячій Республіканській партії, що негативно позначилось на міжнародній розрядці. (Під кінець президентства Форда праві політичні сили Америки дуже різко критикували навіть саме слово «розрядка» [14, р. 337].) Вже у лютому Дж. Форд вирішив не продовжувати до кінця виборів переговори з Радянським Союзом щодо контролю над стратегічним озброєнням [10, р. 1059]. Кандидат в президенти від Демократичної партії Дж. Картер розглядав такий підхід республіканців як помилковий і вважав за потрібне докласти зусиль для продовження переговорів з обмеження стратегічних озброєнь (ОСО) [4, р. 221]. Разом з тим, він обіцяв припинити практику Ніксона і Форда, коли за рахунок стратегічних інтересів і «реальної політики» Кіссінджера, у зовнішній політиці ігнорувались інші цін-

ності, наприклад, права людини [12, р. 199]. Лідер Консервативної партії і опозиції М. Тетчер потім писала, що права людини в зовнішньополітичних планах Картера посіли провідне місце [21, р. 364]. В цілому погляди Дж. Картера щодо політики розрядки визначались формулою: співробітництво і суперництво. На президентських виборах 2 листопада він здобув перемогу.

У перехідний період адміністрацію Форда і команду Картера характеризували консервативний зсув і суперечливість. Міністр оборони Д. Рамсфельд, після зустрічі з Дж. Картером і У. Мондейлом у Пентагоні 10 грудня, був переконаний і водночас занепокоєний (Картер тоді висловився за переговори, а не конфронтацію з СРСР), що обраний президент «сповнений рішучості змінити багато чого (протилежно тому. – О.В.), що було зроблено в роки правління Ніксона і Форда» [18, р. 239–240]. А держсекретар Г. Кіссінджер, згадуючи 36. Бжезинського напередодні інаугурації президента, писав, що той своїм ставленням до зовнішньополітичних досягнень, демонстрував намір не розвивати їх, а суттєво змінити [10, р. 1063].

Метою статті є дослідження американо-британських «особливих відносин» в умовах згортання розрядки у другій половині 1970-х – на початку 1980-х років. При цьому автором за допомогою аналізу мемуарної літератури, як основного та унікального джерела дослідження, вирішували-

лись **завдання**: порівняти думки політичних діячів про політиків, американо-британські відносини та їх розвиток у зазначений період; надати оцінку політиці двох країн в умовах згорання розрядки міжнародних відносин.

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано **методи**: порівняльно-історичний та системний, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової роботи.

Результати. 20 січня 1977 року Дж. Картер склав присягу президента США. Нова адміністрація, на думку міністра закордонних справ Великобританії Д. Оуена, «швидко створила свій власний радикальний зовнішньополітичний порядок денний», який «був погано продуманий». Але, продовжував він, «бродіння у Вашингтоні» допомогло британцям мислити по-новому в питаннях прав людини, обмеження звичайних озброєнь та нерозповсюдження ядерної зброї [14, р. 260]. І тут варто звернути увагу на зовнішньополітичні погляди глави Білого дому, провідних членів його адміністрації та на боротьбу між ними за вплив на президента у прийнятті рішень.

Політичні погляди Дж. Картера сформувались у післявоєнні роки. Він захоплювався Г. Труменом, консервативне президентство якого було для нього, президента, взірцем. На думку Картера багато проблем із тієї епохи («Близький Схід, Китай, нафта і природний газ, Польща, ядерна зброя, радянський авантюризм, права людини, боротьба з ліберальним крилом Демократичної партії») залишались актуальними і мали великий вплив на його власну адміністрацію [4, р. 70]. Держсекретар С. Венс зазначав, що вони з президентом «вірили в необхідність продовження розрядки, але погодились, що вона повинна бути взаємною» з боку СРСР [22, р. 31]. Після травневої зустрічі 1977 року у Лондоні М. Тетчер писала, що Картер «був палко відданий ідеї роззброєння» і надав «нового імпульсу» американо-радянським переговорам з ОСО, які свого часу провів президент Форд [21, р. 365]. Але проблема полягала в тому, що переслідуючи ідеальну мету – радикальне скорочення ядерної зброї, Картер, по суті, відкинув досягнуті у листопаді 1974 р. владивостокські домовленості. І тим самим, як справедливо зазначив міністр-лейборист Д. Хілі, не дивлячись на дуже серйозне ставлення до роззброєння, «зірвав переговори з роззброєння на довгі місяці» [7, р. 436]. Разом з тим, віце-президент У. Мондейл і Д. Оуен виділяли такі якості Дж. Картера, як «фундаментальну порядність», «моральну впевненість», принциповість і «романтичну жилку», а держсекретар С. Венс – притаманний президенту демократизм і шанобливе ставлення до старших посадових осіб, як до рівних [12, р. 188], [14, р. 319], [22, р. 35].

Радником президента з національної безпеки був Зб. Бжезинський, який до переходу в Раду наці-

ональної безпеки (РНБ) працював професором Колумбійського університету. Він поділяв право-консервативні погляди і був максимально готовий зосередити свою енергію у Білому домі на досягнення трьох основних цілей: посиленні ідеологічного впливу Америки на весь світ; покращенні її стратегічного становища; відновленні політичної привабливості серед країн «третього світу» [1, р. 3]. Саме у стратегічних питаннях заступник держсекретаря У. Кристофер відзначав напруженість між Зб. Бжезинським і держсекретарем. «Венс був сповнений рішучості, – писав Кристофер, – побудувати американо-радянські відносини, які покращили б перспективи контролю над озброєнням. Збіг, з його польським походженням, був вороже налаштований щодо СРСР і шукав будь-яку можливість зашкодити їм» [6, р. 88]. (Так, Бжезинський розглядав громадянську війну в Анголі та ситуацію на Африканському Розі виключно в контексті геополітичного протистояння «Схід–Захід», а тому заявляв, що «розрядка померла в пустелі Огаден» у той час, як Венс порівнював такий підхід з «пострілом собі в ногу» і вважав ці проблеми регіональними [1, р. 139, 189], [22, р. 24, 87–88], [14, р. 335–336].) З оцінкою, даною Кристофером Бжезинському, був згодний і Г. Кіссінджер. Екс-держсекретар відстоював прагматизм щодо національної безпеки, і його турбувала зовнішня політика, сформована значною мірою ідеологами, оскільки вони були «схильні виводити суспільства і міжнародні системи за межі їх можливостей» [10, р. 1073, 1076]. Про свого давнього порядного друга Венса Кіссінджер писав, що він був дуже добре інформованим і з поглядами близькими до його власних, тому «був гарантом продуманої політики» [10, р. 1064].

Держсекретар зазначав, що перед прийняттям рішень президент Картер прагнув їх детального обговорення вищими посадовцями його адміністрації. «Я підтримував колегіальний підхід з одним критичним застереженням, – продовжував Венс. – Тільки президент і його державний секретар повинні були нести відповідальність за публічне визначення зовнішньої політики адміністрації» [22, р. 35]. Але, за словами Венса, практика Бжезинського, коли він «все більше намагався взяти на себе роль політичного оратора», призводила до розбіжностей в публічних заявах держсекретаря і радника президента, створювала враження ніби «адміністрація не знає своєї власної думки» і зрештою «стала серйозною перешкодою» для проведення зовнішньої політики [22, р. 35–36]. Можливо з цієї причини У. Мондейл писав, що не був упевнений в тому, що керівництво Конгресу США коли-небудь розуміло Картера [12, р. 188]. Відповідь на те, чому саме так відбувалось полягала у наступному.

Дж. Картер вважав радника з національної безпеки «концептуаліста» Зб. Бжезинського, з яким зустрічався щодня, «першокласним мислителем»

і «проникливим у своїх аналізах», хоча і «самим суперечливим членом» президентської команди. Президент знав, що Бжезинський вірив у «сильну оборону» Сполучених Штатів, був «агресивним та амбіційним» і у спірних питаннях міг бути схильним до надто різких висловлювань. Але Картер підтримував його, тому що хотів, щоб остаточні зовнішньополітичні рішення приймалися президентом, в Овальному кабінеті, а не Державним департаментом. Однак це не заважало йому заохочувати «природну конкуренцію» між Білим домом і Держдепартаментом, щоб мати більше точок зору на розв'язання міжнародних проблем [4, р. 53–57].

На початку березня 1977 р. президент Дж. Картер приймав прем'єр-міністра Великобританії Дж. Каллагана, який став першим європейським гостем Білого дому. Прем'єр-міністр, переконаний атлантист, хотів встановити свої власні особисті відносини з новим президентом. За словами Д. Оуена, баптисти і колишні фермери Картер та Каллаган швидко знайшли спільну мову і розглядали американо-британські відносини як «особливі» [14, р. 282, 285]. Прем'єр-міністр з теплотою згадував цей візит і був переповнений бажанням показати президенту свою країну («щось відмінне від стандартного туру по Лондону, Оксфорду та Стратфорду») [2, р. 481]. У переговорах брали участь С. Венс і Д. Оуен, якого Каллаган вважав «енергійним та готовим прийняти нові ідеї» [2, р. 448]. Британський міністр розглядав відносини з США, як «найбільш важливі для процвітання й безпеки» його країни [14, р. 283]. У ході зустрічі обговорювались питання про нерозповсюдження ядерної зброї, становище в Родезії (майбутня Зімбабве) і політика санкцій щодо Південноафриканської Республіки, де панував режим апартеїду [14, р. 282–286]. Д. Хілі згадував, що Д. Оуен «гарно ладив зі своїм американським колегою Саєм Венсом» [7, р. 458]. У свою чергу держсекретар вважав Оуена «самим ефективним та винахідливим міністром закордонних справ» і ставився до нього з повагою [22, р. 262]. І згодом у них склались дружні відносини. Під час зустрічі Венс і Оуен працювали над підготовкою нової мирної ініціативи щодо Родезії з метою врегулювання шляхом переговорів у 1978 р., якщо це буде можливо [22, р. 263]. У липні 1977 р. Оуен відвідав Вашингтон для обговорення американо-британської політики щодо Африки. Бжезинський тоді зробив для себе висновок, що у Сполучених Штатів немає базової концепції того, «чого ми хочемо досягти в Африці» [1, р. 140]. Восени того ж року Венс і Оуен розбирали у Лондоні врегулювання в Набії, ситуацію в Родезії і можливість застосування ембарго на постачання нафти режиму в Преторії [14, р. 299].

Слід зауважити, що США, Великобританія та інші західноєвропейські країни, Канада і Японія продовжували потерпати від наслідків енергетичної

та економічної кризи 1973–1975 рр. Представник лівого крила Лейбористської партії К. Лівінгстон писав: «Тривала економічна депресія, вразивши економіку країн Західної Європи після нафтової кризи 1973 року, не має ознак закінчення» [11, р. 253]. Екс-глава уряду консерваторів Е. Хіт зазначав, що британська промисловість знаходилась в анархічному стані. «У ті часи взагалі не було ясно, чи має капіталізм майбутнє», – писав він [8, р. 598]. Розв'язання енергетичних, фінансово-економічних і соціальних проблем вимагало об'єднання зусиль, тому у листопаді 1975 р. лідери вищезазначених промислово розвинених країн зібрались на свою першу зустріч у Рамбуйє. Згодом вони стали регулярними. «Велика сімка» (вперше у такому форматі) зібралась у червні 1976 р. (Пуерто-Рико), у травні 1977 р. відбувся лондонський саміт, а у липні 1978 р. – боннський.

Лондонська та боннська зустрічі, разом з тим, оголили тривалі фінансові і торговельно-економічні протиріччя між країнами «сімки». Так, британський міністр фінансів Д. Хілі зазначав, що Сполучені Штати споживали нафти більше ніж будь-яка інша західна країна (до того ж за ціною нижчою від світової) і не бажали скорочувати об'єми її імпорту, а «зростаюча слабкість долара загрожувала стабільності західної фінансової системи» [7, р. 452]. На «плаваючий курс долара», як «причину тертя між країнами „великої сімки“» вказував і Дж. Каллаган [2, р. 486]. Канцлер ФРН Г. Шмідт, занепокоєний (як і багато інших керівників) майбутнім світової економіки, дратувався тим, що американський президент проводив економічну політику лише в інтересах своєї країни [2, р. 487–488]. На зустрічі у Бонні (Картер з самого початку президентства з підозрою ставився до Шмідта, тому спершу відмовився їхати до Західної Німеччини [13, с. 176]) Каллаган запропонував скоротити споживання Америкою енергоносіїв з чим президент погодився і зобов'язався до кінця 1980 р. підвищити ціни в США на нафту до рівня світових [7, р. 452]. Г. Шмідт задля цього пообіцяв простимулювати економічне зростання ФРН на 13 млрд. марок [13, с. 192]. Після Бонну Дж. Каллаган зробив висновок, що в умовах взаємозалежності, такі саміти «сприяють усвідомленню політичного і економічного шляхів розв'язання світових проблем» [2, р. 497].

Напередодні лондонського саміту відбулась друга зустріч президента Картера та прем'єр-міністра Каллагана, яка мала на меті закріпити особисті відносини між двома лідерами. Зб. Бжезинський згадував, що він «був вражений тим, як швидко Каллагану вдалось зарекомендувати себе улюбленцем Картера» [1, р. 291]. Вони разом відвідали родовий дім Джорджа Вашингтона у Ньюкасл-апон-Тайні (там президент виступив з промовою перед тридцятьма тисячами британців), Вестмінстерське абатство та інші місця. Була зустріч

з королевою Єлизаветою II та королевою-матір'ю. Перед початком саміту, згадував Дж. Картер, «я вже був знайомий з багатьма внутрішніми проблемами Британії» [3, р. 145–147]. І він міг розраховувати на підтримку прем'єр-міністра [1, р. 291], як і прем'єр-міністр міг покластись на американського президента [3, р. 128].

Саміт «великої сімки» у Лондоні проходив 7–8 травня 1977 р. і виявив ще одну рису характеру Дж. Картера. Д. Оуен писав: «Він був дуже одержимий дрібницями, щоб буди здатним достатньо відсторонитись від складнощів міжнародних відносин, і це, ймовірно, згубило його як президента» [14, р. 319]. А 10 і 11 травня, там само відбулась зустріч глав держав і урядів країн-членів НАТО. Дискусії, окрім фінансово-економічних, точились ще навколо декількох важливих питань. Одним з них було про наслідки розповсюдження ядерної зброї, отриманої з цивільних програм ядерної енергетики. Картер натякнув, що не слід довіряти ФРН у ядерному питанні, і тим самим зіпсував відносини зі Шмідтом, відомим своїм виступом у Бундестазі за часів Аденауера проти реваншистів із ХДС/ХСС [14, р. 320–321], [13, с. 76–79]. У подальшому в цьому питанні спостерігалось протистояння Картера–Каллагена, з одного боку і Жискар д'Естена–Шмідта, з іншого [14, р. 329]. Другим обговорюваним питанням була ініціатива, рішуче висунута саме американським президентом, про 3-процентне збільшення витрат країнами НАТО на оборону у відповідь на зростання, як вважалося, радянської військової могутності. І Дж. Каллаген, який рік назад переконав лейбористів в необхідності обмеження державних витрат, підтримав Дж. Картера [14, р. 321]. Таким чином президент задовольнив «яструбів», які критикували його за те, що він ототожнював себе з розрядкою [14, р. 337]. Як зазначалось вище, погляди Дж. Картера щодо політики розрядки, а тепер і практичного втілення її, залишались суперечливими. Такими ж вони були і у Дж. Каллагена, який разом з Г. Шмідтом упродовж весни–літа 1977 р. намагався переконати президента (і його радника з національної безпеки) в необхідності продовження американо-радянських переговорів з ОСО [1, р. 165].

У вересні 1977 р. М. Тетчер, перебуваючи у США як лідер опозиції, зустрілась вдруге з президентом Картером. Він висунув нову «ініціативу всебічного ядерного мораторію», з якою вона не погодилась, як і не підтримала його політику ядерного роззброєння. «Я вірила в життєву необхідність надійних засобів ядерного стримування, – писала вона, – і знала, що ядерна зброя повинна досліджуватись, щоб бути надійною» [21, р. 367]. Колега Тетчер П. Каррінгтон вважав її «людиною дивовижної твердості мети і цілісності характеру» [17, р. 274]. Все це разом пояснює чому Тетчер з 1975 р. залишалась прихильницею правого рес-

публиканця Р. Рейгана: вона поділяла його погляди щодо необхідності зміцнення оборони за рахунок політики розрядки. «У листопаді 1978 р., – згадувала вона, – ми знову зустрілись у моєму кабінеті у Палаті громад» [21, р. 372]. Не всі будуть у захваті від її союзу з Рейганом. К. Лівінгстон потім писав, викриваючи зловживання владою з боку американців: «США використовували Великобританію у якості своєї першої лінії оборони упродовж сорока років і зроблять все можливе, що в їх силах, щоб зберегти таку перевагу» [11, р. 88–89]. А прем'єр-міністр Тетчер у роки президентства Рейгана, за його словами, «займала найбільш по-рабськи про-американську позицію» [11, р. 230]. У Палаті громад Тетчер назвуть «пуделем Рональда Рейгана» [19, р. 340]. Великобританія «не може поводити себе як придаток Сполучених Штатів», – так вважатиме колишній прем'єр-міністр і палкий прихильник ЄЕС консерватор Е. Хіт [8, р. 618].

Близькосхідне врегулювання, економічне зростання і валютна стабільність (а точніше нестабільність долара як світової резервної валюти при відсутності у американців якої-небудь політики щодо його стабілізації [14, р. 367]) розглядались президентом Картером і прем'єр-міністром Каллагеном під час візиту останнього до Вашингтону наприкінці березня 1978 р. Крім того прем'єр-міністр пропонував президенту призупинити, скоротити і не продовжувати виробництво нейтронної зброї та не розгортати її на території Великобританії. Невдовзі Дж. Картер прийняв рішення взагалі відмовитись від такого озброєння [4, р. 232–234]. Ця зустріч була покликана підготувати липневий саміт «великої сімки» у Бонні. Не без труднощів була досягнута домовленість про необхідність узгоджених дій «сімки» у ключових фінансово-економічних питаннях. «Я був задоволений результатом цього 24-годинного візиту», – згадував Дж. Каллаген [2, р. 491].

Зустріч глав держав і урядів країн НАТО у Вашингтоні у травні–червні 1978 р. була прикладом успішного співробітництва Дж. Картера і Дж. Каллагена при обговоренні ситуації в Африці. Їм вдалось протистояти силам, що виступали за конфронтацію у відносинах «Схід–Захід». Радник Зб. Бжезинський намагався переконати Дж. Картера обрати жорстку лінію поведінки щодо ситуації в Заїрі, яку він розглядав як протистояння між «Сходом» і «Заходом». Дж. Каллаген закликав президента бути обережним і не розглядати проблему в такому контексті. В ході приватної зустрічі у Білому домі прем'єр-міністру вдалось переконати Дж. Картера «не підтримувати лінію Бжезинського», яка могла б стати повторенням помилки Г. Кіссінджера щодо Анголи у 1975 р. [14, р. 372–374]. Після цієї зустрічі у Вашингтоні міністр закордонних справ Д. Оуен зробив красномовний висновок, який відповідав силам розрядки: «В інтересах Британії

і Заходу, щоб Сай Венс, а не Збіг Бжезинський, домінував у консультуванні президента з зовнішньої політики» [14, р. 374].

Наприкінці літа 1978 р. Зб. Бжезинський відбув до Європи з метою з'ясувати чи будуть згодні Дж. Каллаген, Г. Шмідт і В. Жискар д'Естен зустрітись з президентом Дж. Картером на початку 1979 р. для конфіденційного обговорення ядерних питань [14, р. 380]. В самих же американсько-британських відносинах восени того року на перший план вийшло обговорення проблем відносин «Схід–Захід» і перспектив переговорів з обмеження стратегічних озброєнь (ОСО-2). Крім того актуальними залишались взаємодія двох країн проти расистського режиму Я. Сміта в Родезії [2, р. 529–531] і формулювання послідовної стратегії щодо шахського Ірану [14, р. 399].

На зустрічі лідерів США, Великобританії, Франції і ФРН у Гваделупі 5–6 січня 1979 р. (вона мала швидше характер консультації) обговорювалось питання, яке вперше офіційно підняв перед Дж. Картером Дж. Каллаген, про заміну застарілих балістичних ракет «Поларіс» новим класом балістичних ракет «Трайдент» для ефективного британського ядерного стримування, і чи може у такому разі Британія розраховувати на допомогу Сполучених Штатів [2, р. 554], [14, р. 403]. Окрім того американський президент хотів, щоб союзники підтримали його у майбутньому, коли Сенат займеться ратифікацією Договору ОСО-2 [2, р. 543]. Картер також хотів, щоб союзники дали дозвіл на розгортання на своїй території нових американських ракет середньої дальності у відповідь на нові радянські ракети такої ж дальності СС-20 [4, р. 240–241].

Варто зазначити, що напередодні зустрічі у Гваделупі С. Венс поділився з Дж. Картером своїм «великим занепокоєнням» тим, що американська політика та інших країн НАТО щодо КНР не зовсім «зберігала відчуття міри та реалізму» і у радянського керівництва виникло занепокоєння ймовірним «мовчазним оточенням» його країни Північноатлантичним альянсом та Китаєм [22, р. 120]. Не дивлячись на такий зовнішньополітичний результат, критика президента з боку «правих» не припинялась. Конгресмен-республіканець «яструб» Р. Чейні (у майбутньому один з впливових діячів республіканських адміністрацій) писав, що після двох років перебування Картера у Білому домі його адміністрація абсолютно не справила на нього враження. На думку Чейні Картер-президент для Демократичної партії став скоріше «недоліком», і він не надав допомоги іранському шаху під час революції [5, р. 123, 136].

З початком нового року не стало менше труднощів і для уряду Дж. Каллагена. Консерватори критикували його і експлуатували в своїх політичних інтересах «зиму незадоволення» 1979 року. Як виявилось лише з однією метою: виграти парламент-

ські вибори. (Діяльність консервативного уряду М. Тетчер призведе до глибокої рецесії: випуск промислової продукції в країні у 1979–1981 рр. впаде на 17%, а кількість безробітних зросте до 2 мільйонів [11, р. 20, 290]. Міністр оборони в її уряді Ф. Пім пояснив економічний спад «вибухом цін на нафту», який посилився «завищенням курсом фунта – ще одним ефектом „монетаризму“», якого Тетчер дотримувалась і не планувала відступатись [15, р. 7–8].) На виборах 3 травня у Палату громад лейбористи програли. На думку Д. Хілі уряд Дж. Каллагена зазнав поразки через фінансово-економічні причини та відсутність надійної більшості у парламенті, а самовпевненість прем'єр-міністра, викликана його успіхом, разом з фізичним виснаженням «затуманили його розсудливість» [7, р. 447–448].

Прем'єр-міністр М. Тетчер сформувала уряд на початку травня 1979 р., а наприкінці червня взяла участь в економічному саміті «великої сімки» у Токіо. Там вона вперше з'явилась на світовій сцені у якості прем'єр-міністра. Прибувши до японської столиці, М. Тетчер одразу зустрілась з американським президентом до якого, як і раніше, ставилась критично. «Джиммі Картер не міг не подобатись, – писала прем'єр-міністр. – ...Але він прийшов до влади як бенефіціар „уотергейту“, а не тому, що переконав американців в правильності свого аналізу навіколишнього світу» [20, р. 68]. Тетчер хотіла довести Картеру, що, підписавши Договір ОСО-2, він помиляється щодо «доброї волі Радянського Союзу», який разом зі своїми союзниками «протягом декількох років проводив політику прихованої агресії, у той час як Захід ослабив свою оборону» [20, р. 65]. Для прем'єр-міністра оборона і озброєння йшли пліч-о-пліч. Втім, в її уряді були й ті, хто думав інакше. Міністр оборони Ф. Пім писав, що «роззброєння й оборона повинні йти поруч» і, що «в ядерну епоху ні перше, ні друге не може забезпечити безпеку саме по собі», тому потрібен «діалог і взаєморозуміння» зі «Сходом» [15, р. 55, 62]. Згодом Ф. Пім був відправлений у відставку, оскільки М. Тетчер була переконана в тому, що в її уряді повинні бути виключно ті, хто мислить як вона і бажає підтримувати свого прем'єр-міністра [7, р. 488–489].

На саміті розглядались політичні і економічні проблеми від яких залежало економічне виживання «сімки», зокрема обмеження імпорту, стабілізація світових цін (країни ОПЕК стрімко підняли ціни на нафту на 60%), економія енергоносіїв (в першу чергу Сполученими Штатами і Канадою) та інші проблеми [4, р. 118]. За словами британського міністра фінансів Дж. Хау, Тетчер на саміті була «справжньою зіркою» [9, р. 138]. А Дж. Картер зробив такий запис у щоденнику 29 червня 1979 р.: «Маргарет Тетчер – жорстка жінка, дуже самовпевнена, вольова, не може визнати, що вона

чогоось не знає. Однак я думаю, що вона буде гарним прем'єр-міністром Великобританії» [4, р. 119].

Напередодні токійського саміту, 18 червня у Відні був підписаний американо-радянський Договір ОСО-2. Вважалось, що договір буде кроком уперед на шляху обмеження ядерних озброєнь і роззброєння в цілому. Віце-президент У. Мондейл виступав з промовами на користь ОСО-2, справедливо рахуючи, що договір встановить контроль над озброєннями [12, р. 214]. Держсекретар С. Венс підкреслив у Сенаті, що нератифікація Договору ОСО-2 викличе недовіру до США з боку союзників, які рішуче підтримали договір [22, р. 356]. Але, на відміну від радянської сторони, американці не ратифікували договір, хоча дотримувались його [3, р. 150]. Як стверджував Дж. Картер перешкодою для його ратифікації Сенатом США стала «бригада радянських військ на Кубі» [4, р. 267]. Про те, що на Кубі може бути радянська військова частина президента попередив 24 липня його радник з національної безпеки Зб. Бжезинський. А 14 серпня він вже проінформував Картера, що на Кубі «зараз знаходиться справжня радянська бригада» і, за його словами, «президент виглядав дуже схвильованим» [1, р. 346–347]. Звіти про її виявлення американською розвідкою, писав Картер, були оприлюднені на початку вересня 1979 р., під час святкування Дня праці [4, р. 267]. У зв'язку з виявленням радянської військової частини на Кубі Бжезинський зазначив, що «це зірвало ОСО, імпульс ОСО був втрачений» [1, р. 189]. Варто підкреслити, що до введення радянських військ в Афганістан наприкінці грудня, що, за словами Бжезинського, «зробило ратифікацію немислимою» [1, р. 193] було ще далеко.

Однак правда полягала в тому, що радянська сухопутна військова частина не представляла ніякої загрози Сполученим Штатам і знаходилась на Кубі, як зазначав С. Венс (у 1962–1964 рр. він був міністром армії США і заступником міністра оборони до 1967 р.), ще з Карибської кризи у жовтні 1962 р. [22, р. 359]. Про це знали всі американські президенти у тому числі Картер, про що він і писав на сторінках спогадів [4, р. 268]. З точки зору С. Венса питання про бригаду було важливим і його потрібно було розв'язати, але, писав держсекретар, «воно не було достатньо серйозним, щоб виправдати атмосферу „кризи“, і безумовно не було причиною для втручання в ратифікацію Договору ОСО» [22, р. 361]. Е. Хіт розцінив нератифікацію договору Сенатом США, як «руйнівну» [8, р. 617]. Політична атмосфера, що склалась у Сполучених Штатах, свідчила про натиск правих сил, які не бажали розрядки. Дж. Картер відносив до таких політичних діячів Р. Рейгана [4, р. 270]. (В свою чергу Рейган вважав адміністрацію Картера «катастрофою в сфері національної безпеки» [16, р. 205].) В оточенні Картера представником таких сил, «яструбом» був його радник з національної безпеки, який

розглядав будь-які регіональні конфлікти (у тому числі на Африканському Розі) виключно крізь призму протистояння «Схід–Захід» і вважав, що Сполучені Штати повинні були реагувати на них тільки жорстко. «Коротко кажучи, – продовжував Зб. Бжезинський, – недостатня реакція породила надмірну реакцію. Ось чому я час від часу вживаю фразу „ОСО похований в пісках Огадену“» [1, р. 189]. Підводячи підсумок, Дж. Картер написав: «Наша нездатність ратифікувати Договір ОСО-2 і забезпечити ще більш далекосяжні угоди з контролю над ядерним озброєнням стала самим великим розчаруванням мого президентства» [4, р. 271]. А 12 грудня 1979 р. за ініціативою Г. Шмідта Рада НАТО прийняла «подвійне рішення» про доозброєння країн НАТО [13, с. 102, 223].

16 грудня 1979 р. прем'єр-міністр М. Тетчер відвідала США. Це був короткостроковий візит на запрошення президента Дж. Картера і перший у якості глави уряду. У своїй промові в Білому домі Тетчер «підтримала провідні позиції США на Заході» [20, р. 86]. Міністр закордонних справ П. Каррінгтон згадував, що це був гарно організований теплий і дружній прийом [17, р. 331]. С. Венс з повагою писав про британського колегу, вважаючи П. Каррінгтона «мудрою і досвідченою людиною» [22, р. 295]. Однак двосторонні відносини мали проблеми. У М. Тетчер і П. Каррінгтона була інша концепція американо-британських відносин щодо Родезії, в якій провідну роль повинна була грати Британія [22, р. 297]. (На думку Зб. Бжезинського проблема Південної Африки не обмежувалась Родезією і була куди більш складною, фундаментальні контури якої адміністрація Картера почала усвідомлювати під кінець перебування у Білому домі [1, р. 143].) Тетчер вбачала у загостренні ситуації в Північній Ірландії у другій половині 1979 р. антибританську діяльність ірландського республіканського лобі в Конгресі США [20, р. 58]. Сам візит проходив в умовах різкого загострення американо-іранських відносин, викликаного взяттям іранцями в заручники співробітників американського посольства в Тегерані 4 листопада. «Останній рік мого перебування на посаді, – згадував Дж. Картер, – був самим напруженим і неприємним у моєму житті» [3, р. 171]. Р. Чейні також писав, що криза з заручниками в Ірані переслідувала Картера в останній рік президентства [5, р. 136].

Отже, для президента розв'язання кризи мало першорядне значення, і тому він був розчарований позицією Лондона, який відмовився заморозити (відповідно до указу президента) іранські депозити в американських банках за кордоном. Британський міністр фінансів Дж. Хау писав, що вони, звичайно, хотіли перемогти терористів, «але у той же час були сповнені рішучості зберегти репутацію Лондона як центра, де інвестиції не можуть бути обмежені за політичними мотивами» [9, р. 178]. Про

своє розчарування союзниками згадували У. Мондейл і С. Венс [22, р. 381]. Віце-президент писав, що «союзники пропонували риторику підтримки», але коли виникала загроза постачанню нафти з Ірану, одразу відступали; не підтримали Сполучені Штати в ООН у питанні санкцій щодо Тегерану [12, р. 254]. «Резолюція 461 (Ради Безпеки ООН від 31 грудня 1979 р. – *О.В.*), – зазначав С. Венс, – підкреслила розбіжності між союзниками і нами» [22, р. 383]. У березні 1980 р. Дж. Картер написав листи М. Тетчер та іншим союзникам, в яких розраховував на підтримку політичних і економічних санкцій щодо Ірану і зрештою ввів їх в односторонньому порядку [22, р. 407].

В середині квітня 1980 р. заступник держсекретаря У. Кристофер прибув у Лондон з метою проінформувати М. Тетчер і П. Каррінгтона про підготовку спеціальної операції з метою звільнення заручників у Тегерані [4, р. 522–523]. За словами Кристофера, Каррінгтон одразу підтримав план Картера зі звільнення заручників, а от Тетчер була більш стриманою. Проти плану виступив і Венс, який погрожував своєю відставкою, а 21 квітня здійснив її. Зрештою спецоперація, ледь розпочавшись, провалилась [6, р. 101–104]. М. Тетчер згадувала, що вона відчувала цю рану Америки так, ніби це була рана Британії. «В певному сенсі, – писала вона, – так воно і було, оскільки будь-хто, хто викривав слабкість Америки, збільшував нашу власну слабкість» [20, р. 88–89].

Разом Тетчер і Картер виступили проти політики СРСР щодо Афганістану. Прем'єр-міністр розцінила її як «фатальний прорахунок», що «підготував шлях для відродження Америки за часів Рональда Рейгана» [20, р. 88]. У серпні 1980 р. 36. Бжезинський закликав Дж. Картера підкреслити інтерес Сполучених Штатів до подій у Польщі «за допомогою президентських листів прем'єр-міністру Тетчер» [1, р. 464].

1980-й у Сполучених Штатах був роком президентських виборів. У ході президентської кампанії колишній губернатор Каліфорнії Р. Рейган, який виступав за подолання поств'єтнамського синдрому, повернення американської самовпевненості та відродження американської могутності через зміцнення оборони, став фаворитом Республіканської партії. Занепокоєний тим, що «Америка втратила віру у себе», Рейган заявив, що «хотів би зробити все можливе, щоб сприяти духовному відродженню Америки» [16, р. 219]. «Духовне відродження» стало головною темою його виборчої кампанії і мало неабиякий вплив на виборців. Р. Чейні потім згадував, що «майже кожний республіканський чиновник тепер був прихильником Рейгана» [5, р. 138].

Обрання Р. Рейгана президентом США у листопаді, як і свою перемогу на виборах у травні 1979 р., М. Тетчер розцінила як переломний момент

у внутрішній і особливо зовнішній політиці обох країн [20, р. 156]. М. Тетчер і Р. Рейган поділяли консервативні погляди на внутрішню та зовнішню політику, симпатизували один одному і, за словами останнього, були «близькими за духом» [16, р. 204]. Тетчер з радістю прийняла запрошення від обраного президента першою відвідати США з візитом після його інаугурації [20, р. 158]. Держсекретар у 1982–1989 рр. Дж. Шульц напише, що на «особливі відносини» США і Великобританії вплинули і зробили їх такими міцними особисті відносини між Рейганом і Тетчер, «які були настільки близькими, наскільки це взагалі можливо між двома провідними лідерами» [19, р. 154].

Висновки. Відносини Сполучених Штатів і Великобританії у другій половині 1970-х – на початку 1980-х років залишались «особливими». Лідери обох країн намагались розв'язати важливі постколоніальні проблеми та усунути фінансово-економічні протиріччя, які були наслідком енергетичної кризи першої половини та кінця 1970-х років. Разом з тим, на двосторонні відносини впливав суперечливий характер міжнародної розрядки у зазначений період: її згортання чергувалось з певним потеплінням у відносинах «Схід – Захід». У свою чергу на розрядці, як і на американо-британських відносинах, позначились внутрішні процеси в обох країнах. Дискусія навколо ратифікації Договору ОСО-2 (як і його тривале вироблення) свідчила про консервативний зсув в політичному житті. Він, зрештою, привів до влади у Вашингтоні і Лондоні політиків-однотумців, які виступили за відкидання розрядки і відновлення світового лідерства США у союзі з Великобританією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Brzezinski Zb.K. Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser 1977–1981. London: Weidenfeld and Nicolson, 1983. xvii, 587 p.
2. Callaghan J. Time and Chance. Glasgow: Collins/Fontana, 1988. 584 p.
3. Carter J. A Full Life: Reflections at Ninety. New York: Simon & Schuster, 2016. 257 p.
4. Carter J. Keeping Faith: Memoirs of a President. Fayetteville: The University of Arkansas Press, 1995. xiv, 633 p.
5. Cheney D. with L. Cheney. In my Time. A Personal and Political Memoir. New York: Threshold Editions, Simon & Schuster, 2012. 565 p.
6. Christopher W. Chances of a Lifetime. New York: Scribners, 2001. 320 p.
7. Healey D. The Time of My Life. London: Michael Joseph, 1989. xiv, 607 p.
8. Heath E. The Course of my Life. My Autobiography. London: Hodder and Stoughton, 1999. xiv, 767 p.
9. Howe G. Conflict of Loyalty. London: Macmillan, 1994. xiii, 736 p.
10. Kissinger H. Years of Renewal. New York: Simon & Schuster, 1999. 1151 p.

11. Livingstone K. Livingstone's Labour. A Programme for the Nineties. London: Unwin Hyman Limited, 1989. ix, 310 p.

12. Mondale W.F. with D. Hage. The Good Fight: A Life in Liberal Politics. New York: Scribner, 2010. vii, 375 p.

13. Noack H.-J. Helmut Schmidt. Die Biographie. Berlin: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2016. 318 s.

14. Owen D. Time to Declare. London: Michael Joseph, 1991. viii, 822 p.

15. Pym F. The Politics of Consent. London: Hamish Hamilton, 1984. xi, 196 p.

16. Reagan R. An American Life. London: Hutchinson, 1990. 748 p.

17. Reflect on Things Past: The Memoirs of Lord Carrington. London: Collins, 1988. x, 406 p.

18. Rumsfeld D. Known and Unknown. A Memoir. New York: Penguin Group, 2012. xviii, 813 p.

19. Shultz G.P. Turmoil and Triumph: My Years at Secretary of State. New York: Scribners, 1993. xiii, 1184 p.

20. Thatcher M. The Downing Street Years. London: HarperCollins Publishers, 1993. xiv, 914 p.

21. Thatcher M. The Path to Power. London: HarperCollins Publishers, 1995. xiv, 656 p.

22. Vance C. Hard Choices: Critical Years in America's Foreign Policy. New York: Simon & Schuster, 1983. 541 p.

REFERENCES:

1. Brzezinski, Zb.K. (1983). Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser 1977–1981. London: Weidenfeld and Nicolson, xvii, 587 p.

2. Callaghan, J. (1988). Time and Chance. Glasgow: Collins/ Fontana, 584 p.

3. Carter, J. (2016). A Full Life: Reflections at Ninety. New York: Simon & Schuster, 257 p.

4. Carter, J. (1995). Keeping Faith: Memoirs of a President. Fayetteville: The University of Arkansas Press, xiv, 633 p.

5. Cheney, D. with L. Cheney. (2012). In my Time. A Personal and Political Memoir. New York: Threshold Editions, Simon & Schuster, 565 p.

6. Christopher, W. (2001). Chances of a Lifetime. New York: Scribners, 320 p.

7. Healey, D. (1989). The Time of My Life. London: Michael Joseph, xiv, 607 p.

8. Heath, E. (1999). The Course of my Life. My Autobiography. London: Hodder and Stoughton, xiv, 767 p.

9. Howe, G. (1994). Conflict of Loyalty. London: Macmillan, xiii, 736 p.

10. Kissinger, H. (1999). Years of Renewal. New York: Simon & Schuster, 1151 p.

11. Livingstone, K. (1989). Livingstone's Labour. A Programme for the Nineties. London: Unwin Hyman Limited, ix, 310 p.

12. Mondale, W.F. with D. Hage. (2010). The Good Fight: A Life in Liberal Politics. New York: Scribner, vii, 375 p.

13. Noack, H.-J. (2016). Helmut Schmidt. Die Biographie. Berlin: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 318 s.

14. Owen, D. (1991). Time to Declare. London: Michael Joseph, viii, 822 p.

15. Pym, F. (1984). The Politics of Consent. London: Hamish Hamilton, xi, 196 p.

16. Reagan, R. (1990). An American Life. London: Hutchinson, 748 p.

17. Reflect on Things Past: The Memoirs of Lord Carrington. (1988). London: Collins, x, 406 p.

18. Rumsfeld, D. (2012). Known and Unknown. A Memoir. New York: Penguin Group, xviii, 813 p.

19. Shultz, G.P. (1993). Turmoil and Triumph: My Years at Secretary of State. New York: Scribners, xiii, 1184 p.

20. Thatcher, M. (1993). The Downing Street Years. London: HarperCollins Publishers, xiv, 914 p.

21. Thatcher, M. (1995). The Path to Power. London: HarperCollins Publishers, xiv, 656 p.

22. Vance, C. (1983). Hard Choices: Critical Years in America's Foreign Policy. New York: Simon & Schuster, 541 p.

The American-British «special Relationship» in the context of the collapse of international détente (1977–1981)

Voytovych Oleksiy Ivanovych

Candidate of Political Sciences, Associate Professor

I. I. Mechnikov Odesa National University
Vsevoloda Zmienka str., 2, Odesa,
Ukraine

ORCID: 0009-0000-1524-9915

The American-British «special relations» in the period 1977–1981 are considered. The purpose of the article is to study the American-British «special relations» in the conditions of the winding down of détente in the second half of the 1970s – early 1980s. At the same time, the author, using the analysis of memoir literature as the main and unique source of research, solved the following tasks: to compare the opinions of political figures about politicians, American-British relations and their development in the specified period; to provide an assessment of the policy of the two countries in the conditions of winding down of international relations. To achieve the set goal and solve the tasks, the following methods were used: comparative-historical and systemic, which allow for objective coverage of the subject of scientific development. American-British relations during the period of activity of President J. Carter and Prime Ministers J. Callaghan and M. Thatcher were quite intense. The leaders of both countries tried to resolve important post-colonial problems and eliminate financial and economic contradictions that were a consequence of the energy crisis of the first half and the end of the 1970s. At the same time, bilateral relations were influenced by the contradictory nature of international détente during the specified period: its winding down alternated with a certain warming in East-West relations. In turn,

détente, as well as American-British relations, were affected by internal processes in both countries. The discussion around the ratification of the SALT II Treaty (as well as its long elaboration) testified to a conservative shift in political life. It, ultimately, brought to power in Washington and London like-minded politicians who advocated the rejection of détente and the restoration of US global leadership in alliance with Great Britain.

Key words: American-British «special relations», détente, strategic arms limitation, East–West relations, foreign policy, strategic interest, geopolitical confrontation, ratification.

Дата першого надходження рукопису до видання: 31.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 27.11.2025

Дата публікації: 15.12.2025

Zazuliak Zoriana Mykolaivna
Kalashnyk Sofiia Tymurivna

Features of the U.S. migration policy in 2017–2025 and its global impact

UDC 325

DOI [https://doi.org/10.24195/2414-](https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.23)

9616.2025-5.23

Стаття поширюється на умовах ліцензії

CC BY 4.0

Zazuliak Zoriana Mykolaivna

PhD in Political Science, Associate

Professor,

Associate Professor at the Department

of Political Science and International

Relations

Lviv Polytechnic National University

Mytropolyta Andriy str., 5, Lviv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-0098-9424

Kalashnyk Sofiia Tymurivna

Student of the 291 "International

Relations, Social Communications,

and Regional Studies" Specialty

Lviv Polytechnic National University

Mytropolyta Andriy str., 5, Lviv, Ukraine

ORCID: 0009-0000-4838-008X

U.S. migration policy is one of the key factors shaping contemporary global migration processes, as the United States remains a primary destination for migrants and a state that significantly influences international standards and approaches to regulating population mobility. Between 2017 and 2025, U.S. migration policy underwent profound transformations closely linked to the alternating administrations of Donald Trump and Joe Biden, whose ideological frameworks and policy instruments varied considerably. The Trump administration (2017–2021) focused on a hardline approach that included strengthening border control, militarizing the U.S.–Mexico border, significantly reducing refugee admission quotas, restricting humanitarian protection programs, and withdrawing from the UN Global Compact for Migration. Conversely, the Biden administration (2021–2024) reinstated several humanitarian mechanisms, expanded refugee quotas, revived programs protecting migrant children, and initiated reforms in asylum procedures, emphasizing human rights and international cooperation. However, systemic overload, rising irregular border crossings, and deep political polarization limited the effectiveness of these reforms. Trump's return to power in 2025 triggered another shift toward a restrictive model and highlighted the cyclical nature of U.S. migration policy. The purpose of this article is to analyze the evolution of U.S. migration policy during 2017–2025 and assess its global political, economic, and humanitarian implications. The findings demonstrate a combination of securitization, humanitarian protection, and institutional crisis, which collectively influence global migration governance. The study concludes that the sustainable reform of U.S. migration policy requires a strategic, long-term approach grounded in digitalization of administrative procedures, strengthening international cooperation, and adherence to human rights standards, rather than relying solely on situational security-driven measures.

Key words: United States, migration policy, refugees, international organizations, globalization, national security.

Introduction. U.S. migration policy has been the subject of extensive research in both international and Ukrainian scholarly literature over recent decades. The United States remains the largest recipient country for migrants: according to UN data, by 2020, over 50 million people born outside the country reside in the U.S. Scholars note the ambivalent nature of American policy, balancing control measures with humanitarian obligations.

In the Ukrainian context, studying U.S. migration policy is practically significant, as Ukraine faces similar challenges in labor migration, refugee integration, and aligning legislation with EU standards (Malynovska, 2018; Semenets-Orlova, 2020). The shift from D.Trump's restrictive policies (2017–2021) to J. Biden's moderate approach (2021–2024), and subsequently D. Trump's return in 2025, reflects the cyclical and unstable nature of U.S. policy. This pendulum effect creates both domestic and international consequences requiring comprehensive analysis.

Objective of the study: To analyze the transformation of U.S. migration policy in 2017–2025 and determine its impact on global processes.

Tasks:

- Characterize the migration-related political decisions of the Trump and Biden administrations.
- Identify the economic, humanitarian, and security consequences of U.S. policy.

- Examine the influence of U.S. migration policy on international organizations and the global migration governance system.

- Outline key challenges as of 2025.

Research Methods. The article employs a systemic approach to analyze migration policy as an interconnected set of decisions; a historical method to trace changes during 2017–2025; a comparative method to examine differences between the Trump and Biden administrations; and content analysis of documents, reports of international organizations (IOM, UNHCR, Pew Research, MPI), and media materials.

Results. U.S. migration policy has historically developed under the influence of economic needs, political interests, and ideological priorities, combining the aspiration for humanism with the requirements of national security. Since the beginning of the 21st century, this sphere has been characterized by contradictory tendencies: on the one hand – strengthening control over migration flows, and on the other – maintaining the image of the country as a «nation of immigrants» [1].

The administration of Donald Trump (2017–2021) initiated a hardline approach by implementing the «Zero Tolerance» strategy aimed at tightening border control and reducing the number of asylum seekers. The construction of a wall between the United States and Mexico was initiated, refugee admission

quotas were reduced from 110,000 to 18,000 [2], and the «Remain in Mexico» policy was introduced, forcing migrants to wait for their case reviews on Mexican territory. This led to the creation of temporary camps where human rights were systematically violated [3].

In 2017, the Trump administration announced the U.S. withdrawal from the UN Global Compact for Migration, arguing this by the need to protect sovereignty. The continuation of this policy during the second term (2025) was accompanied by statements about plans for a complete withdrawal from the UN and 48 of its agencies, including the WHO, which testified to isolationist tendencies in the field of international cooperation.

Despite the harsh rhetoric, the U.S. maintained cooperation with UNHCR and IOM, implementing resettlement programs for refugees and support for Latin American countries. At the same time, Washington demanded more active engagement from countries of origin in the repatriation of their citizens, emphasizing the supremacy of U.S. law [4].

After Joe Biden was elected in 2021, there was a partial return to the humanitarian paradigm. The administration canceled the «Remain in Mexico» policy, increased the refugee admission quota to 125,000, reinstated the DACA (Deferred Action for Childhood Arrivals) program, and launched Operation Allies Welcome for the resettlement of Afghans after the withdrawal of troops from Afghanistan. At the same time, humanitarian openness led to an overload of the judicial system – as of 2023, the number of pending cases in immigration courts exceeded 3.6 million. This provoked sharp political criticism even among Biden's allies [5].

Donald Trump's return to power in 2025 marked a new round of restrictive policy: large-scale deportations were announced, humanitarian programs were reduced, new migrant security screening requirements were introduced, and the National Guard was involved in border protection.

Trump also declared his intention to withdraw completely from the UN and stop funding a number of international organizations, including the World Health Organization. Such actions were justified by the «ineffectiveness» of international institutions and indicate strengthening isolationist tendencies in U.S. foreign policy, particularly in the field of international migration regulation [6].

In the economic dimension, the U.S. policy of attracting highly qualified specialists creates an ambivalent effect: on the one hand, it promotes innovation and increases the competitiveness of the American economy, while on the other hand, it exacerbates the «brain drain» problem from donor countries. The loss of human capital in the countries of origin of such migrants slows their technological and scientific development, while

the United States gains additional resources for economic growth [7].

Immigrants play a key role in the functioning of the American economy, filling the labor shortage in various sectors – from agriculture to high-tech industries. Their activity contributes to economic growth, innovation, and productivity. Moreover, remittances sent by migrants to their countries of origin constitute an important source of external financing for those economies and contribute to poverty reduction and the improvement of socio-economic well-being [8].

The deportation policy, especially concerning Latin American countries, has pronounced humanitarian consequences. The return of a large number of individuals without adequate resources, employment, or social support creates a serious burden on the economies of origin countries and increases the risk of repeated migration. Such trends may contribute to the redistribution of refugee flows, complicate international coordination, and aggravate humanitarian crises [9]. At the same time, the lack of a systemic approach to granting asylum or resolving the status of deported persons deepens global problems in protecting migrants' rights.

From a security standpoint, the strengthening of border control, particularly through advanced technological monitoring tools, has allowed the U.S. to increase the effectiveness of combating illegal migration flows and countering the activities of transnational criminal groups engaged in human trafficking, drug trafficking, and smuggling. [12] However, excessively harsh border control approaches – such as the «Zero tolerance» policy or the reinstatement of the «Remain in Mexico» program – contribute to the growth of shadow migration channels and the risk of human exploitation [10].

The policy of tightened control reduces the scale of illegal migration, yet simultaneously stimulates the development of illegal routes and smuggling networks. Conversely, periods of liberalization aimed at humanizing approaches to migrants often lead to overloading the immigration system, which subsequently causes a return to restrictive measures. As a result, constant oscillation between these two poles casts doubt on the consistency and strategic nature of U.S. migration policy, as well as its leadership role in the global regulation of migration processes [11].

The migration policy of the United States of America traditionally occupies a key place in the system of public administration since the country remains one of the main centers of migrant attraction in the world. As of early 2025, the United States remains one of the leading destinations for both legal and illegal migration, which determines the need for an in-depth analysis of current problems and challenges in this field. U.S. policy is characterized by a combination of humanitarian principles, economic expediency,

and national security requirements, but the balance between these components is increasingly disrupted under the influence of domestic political changes and global crisis processes [12].

One of the most acute problems is the strengthening of deportation policy and the militarization of the border. The resumption by the Trump administration in 2025 of mass deportations using military aircraft became the subject of sharp criticism from international partners and human rights organizations. This practice, in addition to humanitarian consequences, created significant diplomatic difficulties, particularly in relations with Latin American countries. Colombia, Haiti, and Venezuela repeatedly refused to accept deported citizens, citing the lack of reintegration and social support programs for returnees in the United States [14]. As a result, a vicious circle is formed: deported individuals try to re-enter the U.S. illegally, which increases the burden on the border system.

The second significant challenge is the growing militarization of the border area. The Pentagon deployed an additional 1,500 military personnel to support operations on the Mexican border, increasing the presence of armed forces by 60% [16]. Such measures, although aimed at strengthening control, simultaneously raise questions about compliance with human rights, particularly the right to asylum. The de facto substitution of civilian structures by the military indicates a shift in emphasis in migration policy from a humanitarian approach to a force-based one.

Another problem remains the suspension of accepting new asylum seekers, which became the result of a presidential decree allowing migrants to be returned without judicial review. This contradicts the U.S. international obligations under the 1951 Refugee Convention and the 1967 Protocol. The curtailment of humanitarian parole programs for citizens of Cuba, Haiti, Nicaragua, and Venezuela also led to an increase in illegal flows and humanitarian tension on the southern border [17].

Equally controversial is the reinstatement of the «Remain in Mexico» policy, according to which asylum seekers must await court decisions on Mexican territory. This approach creates critical pressure on border cities that lack infrastructure to accommodate tens of thousands of people. According to human rights organizations, 4 out of 5 migrants in these camps faced violence, abductions, or extortion. This turns the border zone into a space with a high level of crime and social instability.

Another example of inconsistency is the cancellation of the CBP One mobile application, which allowed migrants to pre-register for border crossing. Its abolition caused chaos, as thousands of people were left without the opportunity to legally apply for asylum. Despite the temporary reduction in crossings, the problem merely took a latent form, since

a significant part of migrants shifted to the «shadow» sector.

Additionally, the U.S. migration system is experiencing a deep institutional crisis. At the beginning of 2025, more than 3.6 million cases were pending in immigration courts, and the average review period exceeded three years. The dismissal of judges and reduction of immigration agency personnel further complicated the situation, undermining public trust in the effectiveness of the system.

Another major problem is the exploitation of labor migrants and the lack of flexible mechanisms for legal employment. Temporary work visa programs (H-2A, H-2B) do not meet the needs of the American labor market, which stimulates shadow employment and labor rights violations [18]. On the one hand, the government seeks to reduce dependence on foreign labor, while on the other, labor migrants sustain a number of key economic sectors, especially agriculture, construction, and elderly care.

It is also important to emphasize the growing political polarization. Republicans advocate for strict control and deportation mechanisms, while Democrats support liberalization, legalization of certain migrants, and protection of asylum seekers' rights. The lack of consensus in Congress blocks the adoption of comprehensive immigration reform, which has been proposed repeatedly since the Obama administration.

Overall, as of 2025, U.S. migration policy is characterized by a combination of institutional overload, social tension, and international pressure. Despite the official decrease in illegal crossings, the humanitarian situation at the border remains critical, and federal actions often contradict international law principles. This indicates a systemic crisis that requires a strategic rethinking of approaches to migration management.

In the current conditions, reforming U.S. migration policy requires new tools of forecasting and strategic planning. Scholars increasingly turn to futurological analysis methods, in particular Jim Dator's scenario forecasting method, which envisions four possible models of future development [19]. This approach allows for assessing how the migration system may change under the influence of political, economic, and technological factors.

1. Scenario «Business as usual». Within this scenario, U.S. migration policy development continues without significant reforms. Main characteristics: maintaining the current level of deportations, partial functioning of visa programs, technological innovations in border control (use of biometrics, artificial intelligence) [20]. The advantages of this approach are stability and predictability, but it does not solve key problems – judicial system overload, illegal labor, and humanitarian crises.

2. Scenario «Collapse». This envisions a deep political and social crisis. Polarization between parties

reaches a critical level, reforms become impossible, and social conflicts between migrants and local communities intensify [21]. The consequence may be labor market degradation, growth of xenophobia, and international isolation of the U.S. This scenario is likely in the case of prolonged political instability and economic decline.

3. Scenario «Discipline». This option envisions the creation of a strict system of migration control. It includes the introduction of quotas, a point-based system, enhanced dual citizenship monitoring, and digital registration of all migrants [22]. Advantages include reduced illegal migration and improved security. However, such measures pose risks of human rights violations and may lead to the loss of the U.S. international image as a state that protects freedom and human dignity.

4. Scenario «Transformation». The most promising scenario, which envisions a deep renewal of the migration system. Its main features: creation of digital platforms for migrant registration, development of global cooperation with the UN and the International Organization for Migration, simplification of procedures for obtaining work and study visas, stimulation of integration through education and civic participation. Such a policy will ensure adaptability and competitiveness of the U.S. in globalization conditions, although it will require significant financial and political resources.

Conclusions. U.S. migration policy in 2017–2025 demonstrates cyclicity and instability caused by changes in political elites. It stands at a crossroads between security and humanism, between economic expediency and compliance with international norms. In the short term, the Trump administration is implementing a course close to the «discipline» scenario, which combines strict control measures with elements of crisis management. However, long-term stability requires a transition to the «transformation» scenario – building a flexible, digitally managed, human rights-based model of migration management.

Harsh measures reduce legal migration flows but stimulate shadow routes, whereas humanization overloads the system and provokes new waves of illegal migration. The isolationist stance of the U.S. has weakened its role in global migration governance, though international cooperation remains vital for maintaining global security and stability.

Reforming U.S. migration policy must be based on a complex of interrelated principles. Above all, it is important to ensure a balance between national security and respect for human rights, since excessive securitization may lead to discriminatory practices and undermine trust in state institutions. Equally significant is the institutional modernization of immigration services and the judicial system, which would allow reducing bureaucratic procedures

and ensuring prompt and fair case reviews. Among the key directions of reform, it is also worth highlighting the digitalization of migration control systems with mandatory guarantees of personal data protection, the development of international partnerships – primarily with Latin American countries, which remain the main source of migration flows – as well as the formation of an effective integration policy aimed at education, employment, and migrant participation in public life.

Thus, the prospects for reforming U.S. migration policy will be determined by the state's ability to combine technological innovation, humanitarian standards, and effective governance. Only a comprehensive, strategically oriented policy can ensure balanced development of the migration system in the 21st century.

BIBLIOGRAPHY:

1. Ahuja, N. Trump touts “record-low” illegal immigration numbers. *India Today*, 2025. Retrieved from: <https://www.indiatoday.in/world/usnews/story/trump-touts-record-low-illegal-immigration-numbers-2687666-2025-03-02> (Accessed: 03.05.2025).
2. Alemany, J. U.S. House Impeaches Homeland Security Secretary. *The Texas Tribune*, 2024. Retrieved from: <https://www.texastribune.org/2024/02/13/us-house-alejandro-mayorkas-impeachment/> (Accessed: 05.04.2025).
3. Arthur, A. R. Trump Must Assess Damage Done by Biden's “CBP One” Scheme. *Center for Immigration Studies*, 2025. Retrieved from: <https://cis.org/Arthur/Trump-Must-Assess-Damage-Done-Bidens-CBP-One-Scheme-Security-Border-Ports> (Accessed: 22.05.2025).
4. Biden Administration Reshapes H-1B Visa Rules: What Employers Need to Know. *Fisher Phillips*, 2025. Retrieved from: <https://www.fisherphillips.com/en/news-insights/biden-administration-reshapes-h-1b-visa-rules.html> (Accessed: 09.04.2025).
5. Border Brief: The “Trump Effect” Is Here. *Committee on Homeland Security – Congressional website*, 2025. Retrieved from: <https://homeland.house.gov/2025/02/19/border-brief-the-trump-effect-is-here/> (Accessed: 02.05.2025).
6. Castles, S., de Haas, H., & Miller, M. J. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. New York: Guilford Press, 2021.
7. Черномаз К., Овсяк Є., & Коваленко Є. Тенденції міжнародної трудової міграції та її вплив на соціально-економічний розвиток. *Економіка і суспільство*, 2018, № 18, pp. 86–92.
8. Chishti, M., & Bolter, J. Border challenges dominate, but Biden's first 100 days mark notable under-the-radar immigration accomplishments. *Migration Policy Institute*, 2021. Retrieved from: <https://reliefweb.int/report/united-states-america/border-challenges-dominate-biden-s-first-100-days-mark-notable-under> (Accessed: 06.05.2025).
9. Dator, J. *Alternative Futures at the Manoa School*. *Journal of Futures Studies*, 2009, 14(2), pp. 1–18.

10. Gamlen, A. *Human Geopolitics: States, Emigrants, and the Rise of Diaspora Institutions*. Oxford: Oxford University Press, 2019.
11. Hernández, D. Undocumented Migration and Border Politics in the U.S. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2022, 48(7), pp. 1421–1439.
12. Human Rights Watch. *In the Freezer: Abusive Conditions for Women and Children in U.S. Immigration Detention*. New York, 2021. Retrieved from: <https://www.hrw.org/report/2018/02/28/freezer/abusive-conditions-women-and-children-us-immigration-holding-cells> (Accessed: 22.04.2025).
13. U.S. Immigration and Customs Enforcement (ICE). Delegation of Immigration Authority Section 287(g) of the Immigration and Nationality Act, 2025. Retrieved from: <https://www.ice.gov/identify-and-arrest/287g> (Accessed: 03.04.2025).
14. Костенко В. Intellectual Migration: Essence, Forms, and Consequences. *Economic and Legal Discussions: Conference Proceedings*, 2024. Retrieved from: <https://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4714/> (Accessed: 06.05.2025).
15. Massey, D. S. The Perils of Restrictionism: U.S. Immigration Policy in the Trump Era. *Daedalus*, 2020, 149(1), pp. 37–48.
16. Menjivar, C., Ruiz, M., & Ness, I. (Eds.). *The Oxford Handbook of Migration Crises*. Oxford University Press, 2019.
17. Orrenius, P. M., & Zavodny, M. Tied to the Business Cycle: How Immigrants Fare in Good and Bad Economic Times. *Migration Policy Institute*, 2020.
18. Pew Research Center. What the data says about immigrants in the U.S., 2022. Retrieved from: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2025/08/21/key-findings-about-us-immigrants/> (Accessed: 04.04.2025).
19. Радіо Свобода. США оголосили про вихід зі всесвітнього договору про міграцію, 2025. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28892941.html> (Accessed: 22.04.2025).
20. UN DESA. *International Migration 2020 Highlights*. United Nations, 2020. Retrieved from: <https://www.un.org/en/desa/international-migration-2020-highlights>
21. Wasem, R. E. U.S. Immigration Policy on Asylum Seekers. *Congressional Research Service (CRS)*, 2021. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/235168349_US_Immigration_Policy_on_Asylum_Seekers
22. Ярмиський М. Наукові підходи до визначення поняття «міграція» та «міграційна політика». *Гілея*, 2015, № 94, pp. 387–391.
3. Arthur, A. R. (2025). Trump Must Assess Damage Done by Biden's "CBP One" Scheme. *Center for Immigration Studies*. Retrieved from <https://cis.org/Arthur/Trump-Must-Assess-Damage-Done-Bidens-CBP-One-Scheme-Security-Border-Ports> (Accessed: 22.05.2025).
4. Biden Administration Reshapes H-1B Visa Rules: What Employers Need to Know. (2025). *Fisher Phillips*. Retrieved from <https://www.fisherphillips.com/en/news-insights/biden-administration-reshapes-h-1b-visa-rules.html> (Accessed: 09.04.2025).
5. Border Brief: The "Trump Effect" Is Here. (2025). *Committee on Homeland Security – Congressional Website*. Retrieved from <https://homeland.house.gov/2025/02/19/border-brief-the-trump-effect-is-here/> (Accessed: 02.05.2025).
6. Castles, S., de Haas, H., & Miller, M. J. (2021). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. New York: Guilford Press.
7. Chernomaz, K., Ovsiak, Ye., & Kovalenko, Ye. (2018). Trends in international labor migration and its impact on socioeconomic development [in Ukrainian]. *Ekonomika i suspilstvo*, (18), 86–92.
8. Chishti, M., & Bolter, J. (2021). Border challenges dominate, but Biden's first 100 days mark notable under-the-radar immigration accomplishments. *Migration Policy Institute*. Retrieved from <https://reliefweb.int/report/united-states-america/border-challenges-dominate-biden-s-first-100-days-mark-notable-under> (Accessed: 06.05.2025).
9. Dator, J. (2009). Alternative Futures at the Manoa School. *Journal of Futures Studies*, 14(2), 1–18.
10. Gamlen, A. (2019). *Human Geopolitics: States, Emigrants, and the Rise of Diaspora Institutions*. Oxford: Oxford University Press.
11. Hernández, D. (2022). Undocumented migration and border politics in the U.S. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(7), 1421–1439.
12. Human Rights Watch. (2021). *In the Freezer: Abusive Conditions for Women and Children in U.S. Immigration Detention*. New York. Retrieved from <https://www.hrw.org/report/2018/02/28/freezer/abusive-conditions-women-and-children-us-immigration-holding-cells> (Accessed: 22.04.2025).
13. U.S. Immigration and Customs Enforcement (ICE). (2025). Delegation of Immigration Authority Section 287(g) of the Immigration and Nationality Act. Retrieved from <https://www.ice.gov/identify-and-arrest/287g> (Accessed: 03.04.2025).
14. Kostenko, V. (2024). Intellectual migration: Essence, forms, and consequences [in Ukrainian]. *Economic and Legal Discussions: Conference Proceedings*. Retrieved from <https://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4714/> (Accessed: 06.05.2025).
15. Massey, D. S. (2020). The perils of restrictionism: U.S. immigration policy in the Trump era. *Daedalus*, 149(1), 37–48.
16. Menjivar, C., Ruiz, M., & Ness, I. (Eds.). (2019). *The Oxford Handbook of Migration Crises*. Oxford: Oxford University Press.
17. Orrenius, P. M., & Zavodny, M. (2020). Tied to the business cycle: How immigrants fare in good and bad economic times. *Migration Policy Institute*.

REFERENCES:

18. Pew Research Center. (2022). What the data says about immigrants in the U.S. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/short-reads/2025/08/21/key-findings-about-us-immigrants> (Accessed: 04.04.2025).

19. Radio Svoboda. (2025). SSHA oholosyly pro vykhid zi vsesvitnoho dohovoru pro mihratsiiu [U.S. announced withdrawal from the Global Compact for Migration] [in Ukrainian]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28892941.html> (Accessed: 22.04.2025).

20. UN DESA. (2020). *International Migration 2020 Highlights*. United Nations. Retrieved from <https://www.un.org/en/desa/international-migration-2020-highlights>

21. Wasem, R. E. (2021). U.S. immigration policy on asylum seekers. *Congressional Research Service*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/235168349_US_Immigration_Policy_on_Asylum_Seekers

22. Yarmyskyi, M. (2015). Naukovi pidkhody do vyznachennia poniattia "mihratsiia" ta "mihratsiina polityka" [Scientific approaches to defining "migration" and "migration policy"] [in Ukrainian]. *Hileia*, (94), 387–391.

Особливості міграційної політики США у 2017–2025 роках та її глобальний вплив

Зазуляк Зоряна Миколаївна

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Митрополита Андрея, 5,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-0098-9424

Калашник Софія Тимурівна

студентка спеціальності
291 «Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії»
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Митрополита Андрея, 5,
Львів, Україна
ORCID: 0009-0000-4838-008X

Міграційна політика США є одним із ключових чинників формування сучасних глобальних міграційних процесів, оскільки Сполучені Штати виступають одним із головних центрів тяжіння мігрантів та країною, що найбільше впливає на міжнародні норми та підходи до регулювання мобільності населення. У 2017–2025 роках вона зазнала глибоких трансформацій, безпосередньо пов'язаних зі зміною адміністрацій Дональда Трампа та Джо Байдена, чії концепції та інструменти реалізації міграційної політики істотно різнилися. Адміністрація Д. Трампа (2017–2021) орієнтувалася на політику жорсткого контролю, що включала посилення прикордонного режиму, мілітаризацію кордону з Мексикою, значне скорочення квот на прийом біженців, обмеження програм тимчасового захисту та вихід США з Глобального договору про міграцію ООН. Натомість Дж. Байден (2021–2024) відновив низку гуманітарних програм, зокрема захист дітей-мігрантів, збільшив квоти на біженців та ініціював реформу процедур надання притулку, наголошуючи на необхідності дотримання прав людини. Однак надмірне навантаження на судову та адміністративну системи, зростання кількості нелегальних перетинів кордону та внутрішньополітична поляризація обмежили ефективність реформ. Повернення Д. Трампа до влади у 2025 р. спричинило черговий розворот до рестриктивної моделі та підкреслило циклічність американської міграційної політики. Мета статті – проаналізувати еволюцію міграційної політики США у 2017–2025 рр. та оцінити її глобальні політичні, економічні й гуманітарні наслідки. Результати дослідження демонструють поєднання тенденцій сек'юритизації, гуманізації та інституційної кризи, що впливає на міжнародні механізми управління міграцією. Висновки свідчать, що реформування американської міграційної політики потребує стратегічного підходу, заснованого на цифровізації процедур, зміцненні міжнародної співпраці та дотриманні стандартів прав людини.

Ключові слова: США, міграційна політика, біженці, міжнародні організації, глобалізація, національна безпека.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 14.11.2025

Дата публікації: 15.12.2025

Ільницька Уляна Вікторівна

Інституціоналізація гуманітарної політики ЄС щодо захисту прав дітей України в умовах російсько-української війни (2014–2025)

УДК 341.231.14:327:355.01

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.24>

Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Ільницька Уляна Вікторівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-9103-3144

У статті обґрунтовано актуальність проблеми захисту й гарантування прав і свобод дітей у контексті сучасних викликів, безпекових загроз, збройних конфліктів. Російсько-українська війна спричинила масштабну суспільну гуманітарну кризу, яка особливо гостро позначилася на найбільш вразливій категорії населення – дітях. У цьому контексті гуманітарна політика ЄС набула нових форм і змісту, трансформуючись із реактивної допомоги у системну інституційну діяльність, спрямовану на захист прав і свобод українських дітей.

Здійснено комплексне дослідження процесу інституціоналізації гуманітарної політики Європейського Союзу щодо захисту прав дітей України в умовах російсько-української війни (2014–2025рр). Проаналізовано вектори трансформації гуманітарної політики ЄС у відповідь на російську збройну агресію. Увага зосереджена на формуванні та функціонуванні інституційних механізмів, спрямованих на захист прав і свобод українських дітей. Розглянуто роль ключових інститутів ЄС: Європейської Комісії, Європейського парламенту, Європейського суду з прав людини, а також спеціалізованих агентств і місій у реалізації гуманітарних проєктів, програм та ініціатив з підтримки дітей, постраждалих від війни. Увагу приділено аналізу нормативно-правових актів, стратегічних документів та механізмів фінансування, які стали основою для інституціоналізації гуманітарної політики ЄС у сфері захисту прав і свобод українських дітей.

У статті досліджується взаємодія між владними інститутами України та ЄС, зокрема в контексті розробки спільних програм, угод, меморандумів та механізмів моніторингу дотримання прав дитини. Розглянуто діяльність українських органів влади: Міністерства соціальної політики, Уповноваженого з прав дитини, Офісу Президента України, парламентських комітетів – як суб'єктів реалізації гуманітарної політики, що активно співпрацюють з європейськими партнерами. Окреслено виклики та загрози, що постають перед інституціями ЄС та України. Наголошено на важливості інституційної синергії, яка дозволяє забезпечити ефективний захист прав дітей в умовах російсько-української війни та сприяє інтеграції України до європейського гуманітарного простору.

Обґрунтовано, що інституціоналізація гуманітарної політики ЄС щодо захисту прав дітей України є не лише реакцією на російську агресію, а й проявом стратегічного лідерства ЄС у сфері прав людини й дитини, зокрема.

Ключові слова: гуманітарна політика ЄС; інститути ЄС у захисті прав і свобод українських дітей; інституціоналізація гуманітарної політики Європейського союзу; російсько-українська війна; гуманітарна політика владних інститутів України у захисті і гарантуванні прав дітей; інститути влади як суб'єкти реалізації гуманітарної політики України та ЄС щодо захисту прав дітей; інституційні механізми співпраці ЄС і України у захисті прав дітей.

Вступ та актуальність теми. Захист прав дітей у сучасному світі є однією з ключових складових гуманітарної політики, спрямованої на забезпечення гідності, безпеки та розвитку людини. Права і свободи дитини належать до визначальних засад сучасної системи міжнародного права й міжнародних відносин. Проте в умовах геополітичної конфронтації, збройних конфліктів, криз, політичних протистоянь, напруженості, конфліктів, війн, економічних криз, права і свободи дітей все частіше порушуються та піддаються різноманітним загрозам.

У системі міжнародних відносин Європейський Союз (ЄС) посідає провідне місце як суб'єкт, що формує та реалізує комплексну гуманітарну політику, в якій питання захисту дітей набувають особливого, пріоритетного значення. В контексті глобальних й регіональних викликів, збройних конфліктів, міграційних криз, порушень прав людини,

цифрових ризиків, – ЄС здійснює системні заходи щодо підтримки дітей, які перебувають у складних умовах.

Російська агресія зумовила масштабну правову та гуманітарну кризу, в центрі якої опинилися діти – найуразливіша соціальна категорія. Дитинство мільйонів українських дітей було зруйноване. Війна спричинила масові порушення їхніх базових прав, гарантованих міжнародними конвенціями, Конституцією України та національним законодавством. Діти України, як найбільш уразлива категорія цивільного населення, зазнала емоційно-психологічних травм і прямих порушень основоположних прав людини. Масштабні порушення прав українських дітей через російську агресію (право на життя, безпеку, освіту, сім'ю, медичну допомогу) вимагають глибокого наукового аналізу та дослідження з метою формування ефективної політики захисту.

З 2014 року, з початку російської агресії проти України, а, особливо, після повномасштабного вторгнення у 2022 році, питання захисту прав українських дітей стало центральним у гуманітарному вимірі європейської політики. Європейський Союз, як глобальний актор у сфері прав людини, реалізує комплексну систему гуманітарних, фінансових, правових і політичних інструментів, спрямованих на підтримку дітей України. Активно розвивається стратегічне партнерство Європейського союзу з органами державної влади та владними інституціями України.

Мета та завдання дослідження. Актуальність проблематики та необхідність наукового осмислення теми зумовлює формування мети та завдань дослідження. *Мета дослідження:* розкриття концептуальних засад, інституційного механізму, практичних форм реалізації гуманітарної політики ЄС у сфері захисту прав дітей; визначення особливостей інституціоналізації гуманітарної політики Європейського Союзу щодо захисту прав і свобод дітей України в умовах російсько-української війни (2014–2025), а також аналіз інституційних механізмів співпраці між ЄС та Україною у сфері гарантування прав і свобод дітей, з урахуванням ролі владних інститутів обох сторін.

Методи дослідження. Для дослідження проблематики використано такі методи: *інституційний метод* (для дослідження структури, функцій та повноважень інститутів ЄС та українських владних органів як суб'єктів реалізації гуманітарної політики); *системний метод* (для комплексного аналізу гуманітарної політики як системи, що включає інститути, нормативну базу, механізми реалізації та цільові групи); а також *структурно-функціональний, історичний, метод аналізу нормативно-правових документів, аналіз статистичних даних*. Джерельна база – міжнародні договори, офіційні документи ЄС, звіти органів державної влади України, міжнародних організацій, наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців, аналітичні звіти та емпіричні дослідження.

Результати дослідження. Збройна агресія Російської федерації проти України, що розпочалася у 2014 році з окупації Криму та частини Донбасу, призвела до найсерйознішої гуманітарної кризи у Європі з часів Другої світової війни. Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року загострило цю кризу, зробивши дітей однією з найбільш уразливих груп, чиї права і свободи були порушені. Масові депортації, збройні атаки на школи та лікарні, насильницьке розлучення дітей із сім'ями, інформаційно-психологічні впливи та асиміляційна політика в окупованих регіонах – це форми порушення міжнародного гуманітарного права щодо українських дітей, які мають ознаки злочинів проти людяності.

Права дитини охоплюють такі базові, фундаментальні правові засади: право на життя; захист

від примусу та тілесних покарань; захист від вербування та використання у військових діях; захист від сексуального рабства, викрадення, вербування тощо. Особливості прав дитини визначаються їхньою унікальною природою, потребами та особливостями розвитку. Базові засади прав дитини: кожна дитина має невід'ємне право на життя, а держави повинні забезпечити, наскільки це можливо, високий рівень життя та розвиток дитини; захист дітей під час збройних конфліктів – пріоритет у міжнародному праві; діти мають право на свободу висловлювання своїх думок та участь у справах, що стосуються їхнього життя. Їхні голоси повинні бути враховані при прийнятті рішень, які стосуються їхнього добробуту; на дітей поширюються основні гарантії, передбачені міжнародними договорами, включаючи право на життя та заборону примусу та тілесних покарань; факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах спрямований на захист дітей від вербування та використання у військових діях; державам заборонено вербувати дітей віком до 18 років для відправлення їх на поле бою, а озброєні групи, відмінні від збройних сил країни, за жодних обставин не повинні вербувати або використовувати у бойових діях осіб молодше 18 років [30].

Міжнародно-правову основу захисту прав дитини становить низка нормативних документів: 1. Конвенція ООН про права дитини (1989) – основоположний документ, що встановлює цивільні, політичні, економічні, соціальні та культурні права дітей, визначає принципи найвищої цінності дитини, незворотності прав, недискримінації, утверджує право на життя й розвиток, участь в суспільних справах. 2. Факультативні протоколи до Конвенції – протоколи що забороняють залучення дітей до збройних конфліктів, торгівлю дітьми, дитячу проституцію та дитячу порнографію. 3. Регіональні правові документи: Європейська соціальна хартія, Європейська конвенція з прав людини, Африканська хартія прав і добробуту дітей тощо. 4. Міжнародне гуманітарне право (МГП) та міжнародне кримінальне право – захищають дітей у збройних конфліктах, визначають і окреслюють воєнні злочини проти дітей, що можуть включати напади на школи, вивезення дітей тощо. 5. Інші міжнародні стандарти: документи Міжнародної організації праці (ILO) щодо заборони найгірших форм дитячої праці, рекомендації ВООЗ, ЮНЕСКО щодо освіти та охорони здоров'я [19].

Національні гарантії захисту прав дитини сформульовані і окреслені у законодавстві України: Конституція України (ст. 52); Закон України «Про охорону дитинства»; Закони «Про соціальний захист дітей війни», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» тощо. здоров'я [1; 25]. У контексті війни ці норми доповнюються

надзвичайними актами, постановами уряду й міжвідомчими програмами гуманітарної допомоги.

Порушення прав і свобод дітей є серйозною суспільно-гуманітарною проблемою в умовах російської агресії проти України. Діти стали беззахисними жертвами війни, яка розпочалась в 2014 році. Бойові дії, що тривають на території України, призвели до переміщення тисяч дітей, їх експлуатації, жорстокого поводження та насилля. Діти ризикують бути завербованими озброєними групами, стати жертвами сексуального насильства, торгівлі, бути примушеними до складної праці. Проблемою для дітей, в умовах російсько-української війни є досуп до освіти і освітніх послуг. Багато шкіл пошкоджені, зруйновані обстрілами. В результаті анексії Криму школи з українською мовою були ліквідовані, а російська мова стала єдиною офіційною. Тривала російсько-українська війна вплинула на стан емоційно-психічного здоров'я дітей. Багато дітей відчувають тривогу, страх, депресію, панічні атаки, стресові розлади. Проблемою на окупованих територіях є доступ до медичної та гуманітарної допомоги для дітей з хронічними захворюваннями або інвалідністю, а також руйнування медичної інфраструктури, скорочення доступу до медичних закладів і послуг. Активні бойові дії призвели до збільшення кількості дітей, які живуть у злиднях, багатьом сім'ям важко отримати доступ до базових потреб, таких як їжа, житло та чиста вода, особливо на окупованих росіянами територіях.

Порушення прав дітей України у російсько-українській війні мають масштабний, системний та умисний характер, що свідчить про сплановану політику держави-агресора, спрямовану не лише на фізичне знищення українських дітей, а й на руйнування їхньої національної ідентичності.

Масові депортації, збройні атаки на школи та лікарні, насильницьке розлучення дітей із сім'ями, інформаційно-психологічні впливи та асиміляційна політика в окупованих регіонах – це форми системного порушення міжнародного гуманітарного права, які мають ознаки злочинів проти людяності. Згідно з даними Офісу Генерального прокурора України, станом на осінь 2025 року офіційно підтверджено понад 1900 випадків загибелі та понад 4000 поранень дітей, однак ці цифри не відображають об'єктивно реального масштабу трагедії через неможливість фіксації даних і інформації на тимчасово окупованих територіях [13]. Міжнародна спільнота визнає ці дії воєнними злочинами та злочинами проти людяності. Україна документує кожен факт, формує механізми репатріації та реінтеграції, активізує гуманітарну дипломатію та захищає майбутнє своїх дітей як фундамент національного відродження.

Інститути міжнародного права фіксують такі поширені форми порушення прав і свобод українських дітей в російсько-українській війні: *фізичне*

насильство та вбивства (діти стають жертвами обстрілів житлових кварталів, шкіл, лікарень; зазнають поранень від мінних вибухів, вибухів касетних боєприпасів; стають жертвами катувань і вбивств у зонах окупації). *Насильницькі депортації та переміщення*. Згідно з оцінками UNICEF, понад 700 000 українських дітей було незаконно переміщено на територію РФ або окупованих територій [23]. Механізми депортацій включають: «евакуацію» без згоди батьків; примусове усиновлення в РФ; створення «реабілітаційних таборів» у Белгородській, Ростовській, Краснодарській областях РФ; зміну громадянства дітей без їхньої згоди. Такі дії агресора мають ознаки геноциду, відповідно до ст. II Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду (1948 р.). *Порушення права на освіту*. За даними Міністерства освіти України та ЮНЕСКО, станом на 2025 р. пошкоджено або зруйновано понад три тисячі закладів освіти, частина з яких використовувалася окупаційними військами як бази або склади [13]. Діти втратили доступ до якісної безперервної освіти, а в окупованих регіонах нав'язується російський навчальний стандарт, що має ідеологічно-пропагандистський характер. *Психологічне та інформаційне насильство*. Поширеними фактами є: примусове переглядання пропагандистських матеріалів; «виховні програми» в окупованих школах із культовим возвеличенням «руського мира»; психологічний тиск, насильство, розлучення з батьками. Близько 1,5 млн дітей перебувають у стані посттравматичного стресу [8; 23]. *Порушення права на здоров'я*. Руйнування медичних закладів (понад 1500 зруйнованих або пошкоджених лікарень), відсутність вакцинації, дефіцит ліків і медичного персоналу в окупованих регіонах призводять до системного порушення права на охорону здоров'я. *Порушення права на сім'ю та ідентичність*. Окупаційна влада РФ здійснює насильницькі усиновлення українських дітей, змінюючи їхні персональні дані, громадянство, мову та культурну самоідентифікацію. Це – прагнення знищення української ідентичності [10; 13; 15; 18].

Як протидію порушення прав і свобод українських дітей російськими агресорами та окупантами запроваджено ефективні форми та механізми міжнародного реагування: створення Національного реєстру викрадених і депортованих дітей з відкритим міжвідомчим доступом; посилення міжнародного тиску на РФ через МКС, Раду Безпеки ООН, ЄС, міжнародну спільноту для повернення депортованих дітей; психологічна реабілітація дітей – створення центрів підтримки у співпраці з UNICEF, ВООЗ, ЮНЕСКО, МОЗ України; документування злочинів (налагодження системного збору доказів злочинів РФ для подання в міжнародні судові інстанції; освітні й культурні програми реінтеграції дітей, які повернулися з окупованих територій). У процесах документування та фік-

сації злочинів порушення прав українських дітей широко використовуються спеціалізовані інструменти та моніторинг: звіти Верховного комісара ООН з прав людини; звіти ЮНІСЕФ, механізми ООН з розслідування злочинів, робота МКС та звітування національних інституцій зі збору доказів [2; 10; 15; 17; 24]. Однак, ефективність цих інструментів залежить від можливостей доступу на місця, політичної волі та ресурсів.

Російсько-українська війна, що триває з 2022 року, активізувала гуманітарну діяльність *Європейського Союзу*, який активно впроваджує гуманітарні стратегії захисту прав дітей, що охоплює правові, соціальні, освітні та медичні аспекти.

Гуманітарна політика Європейського Союзу щодо захисту і гарантування прав і свобод дітей – це багатовимірна, багатоаспектна концепція, яка поєднує правові, соціальні, інституційні та етичні підходи до забезпечення добробуту дитини в межах європейського простору [9; 35]. Її теоретичне осмислення базується на принципах гуманізму, прав людини, соціальної справедливості та інклюзивності. Структурно-функціональним виміром гуманітарної політики ЄС є: 1. Система заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я, забезпечення освіти та добробуту дітей. 2. Інституційні механізми, які забезпечують реалізацію гуманітарної політики ЄС через програми, проєкти, фонди, формати партнерства. 3. Нормативно-правова база (Хартія основних прав ЄС, Конвенція ООН про права дитини, Європейська соціальна хартія тощо).

Правовою основою реалізації гуманітарної політики ЄС щодо захисту й гарантування прав і свобод дітей є «*Європейська стратегія з прав дитини (2021–2027 рр.)*» – головний політичний документ ЄС, який визначає основні пріоритети, засади діяльності Європейського Союзу із захисту прав та свобод дитини [6].

Концептуально гуманітарна політика Європейського Союзу у сфері захисту дітей спрямована на створення середовища, де дитина може розвиватися в безпеці, користуючись рівними можливостями незалежно від соціального чи етнічного походження, гендеру або місця проживання та передбачає реагування на кризи, підтримку вразливих груп та забезпечення сталого розвитку [11; 19]. Гуманітарна політика Європейського Союзу у сфері захисту прав дітей є комплексною, системою і поєднує нормативно-правові механізми, інституційну взаємодію та практичні ініціативи. Гуманітарна політика ЄС щодо гарантування й захисту дитячих прав і свобод базується на фундаментальних принципах прав людини, гуманізму, солідарності та поваги до гідності кожної дитини.

Ефективність гуманітарної політики ЄС зумовлена сталими теоретико-правовими засадами і принципами у сфері захисту прав і свобод дітей. Зокрема: 1. Гуманітарна політика ЄС базується на

нормах Хартії основних прав ЄС (2000). Конвенції ООН про права дитини (1989), а також принципах Міжнародного гуманітарного права (Женевські конвенції 1949 р.). 2. Захист дітей у конфліктах є ключовим елементом Європейського консенсусу щодо гуманітарної допомоги (2007), який передбачає пріоритетність захисту вразливих груп, зокрема дітей, у зонах воєнних дій. 3. Із 2014 року гуманітарна політика ЄС щодо України еволюціонувала від короткострокових програм екстреної допомоги до системних і довготривалих проєктів відновлення дитинства, психосоціальної реабілітації та гарантування освітніх прав [1; 9; 10; 16; 24].

Європейський Союз розробив *багаторівневу систему реалізації гуманітарної політики захисту прав дітей*, що передбачає узгодженість та координацію між інституціями ЄС, державами-членами та міжнародними організаціями. Ключовими інститутами ЄС у реалізації гуманітарної політики та гуманітарних правозахисних стратегій є: *Європейська Комісія (DG JUST, DG ECHO)* (координує політику у сфері прав дитини, гуманітарну допомогу та міжнародну співпрацю. *Європейський Парламент* (ухвалює резолюції щодо захисту дітей у кризових регіонах (наприклад, у контексті воєн в Україні, Сирії, Секторі Газа). *Рада ЄС* (ухвалює стратегії та директиви, спрямовані на боротьбу з насильством над дітьми, торгівлею людьми, експлуатацією).

У формуванні та реалізації гуманітарної політики ЄС щодо захисту прав і свобод українських дітей в умовах російсько-української війни, можна виокремити такі етапи: 1. Перший етап (2014–2021 рр.). Реакція ЄС на гуманітарну кризу після анексії Криму та війни на Донбасі. Європейський Союз через Європейську комісію (DG ECHO) і партнерів (UNICEF, Save the Children, UNHCR) реалізовує програму *EU Children of Peace Initiative*, що забезпечувала доступ до освіти для дітей у зоні конфлікту; забезпечує фінансування гуманітарних таборів для ВПО; сприяє створенню центрів психосоціальної допомоги дітям, постраждалим від обстрілів. До 2021 року ЄС виділив понад 200 млн євро на гуманітарні проєкти в Україні, з яких значна частина була спрямована саме на потреби дітей. 2. Другий етап (2022–2025 рр.). Реакція ЄС на повномасштабну війну і активна реалізація гуманітарної політики. Після 24 лютого 2022 р. ЄС активізував *Механізм цивільного захисту ЄС (EU Civil Protection Mechanism)* та надав значне фінансування проведення гуманітарних операцій із захисту прав дітей та підтримки постраждалих внаслідок російської агресії.

В умовах безпекових викликів ЄС виступає не лише донором гуманітарної допомоги, але й глобальним лідером у формуванні стандартів захисту дитинства. Ефективність гуманітарної політики ЄС зумовлена здатністю Європейських інституцій

адаптуватися до нових викликів, зокрема, воєнних, міграційних і цифрових та зберігати пріоритет захисту прав дитини у порядку денному гуманітарних стратегій ЄС.

Під час російсько-української війни Європейський Союз відіграє ключову роль у захисті прав дітей України, реалізуючи гуманітарну політику через фінансову підтримку, правові механізми та інституційне партнерство. Особливу підтримку ЄС надає дітям-біженцям, постраждалим від бойових дій, та тим, хто залишився на окупованих територіях. Під час повномасштабної війни гуманітарна політика ЄС щодо захисту прав дітей в Україні реалізується за такими векторами: забезпечення безпеки; психологічна та емоційно-психологічна підтримки дітей; надання допомоги дітям-біженцям; інтеграція українських дітей у освітні системи та програми країн ЄС; підтримка українських родин з дітьми, постраждалих через російську агресію; реалізація спільних європейсько-українських програм і проєктів.

У контексті безпекових викликів, в умовах російсько-української війни, ЄС реалізує гуманітарні стратегії через ініціативу *Європейська гарантія для дітей* (European Child Guarantee) [6]. Як протидію російській агресії, Європейський Союз ініціював такі гуманітарні проєкти і програми по захисту прав і свобод українських дітей, а також, для підтримки родин, постраждалих під час агресії РФ: проєкт *EU War Crimes Accountability Mechanism for Children*, що фіксує злочини РФ проти дітей; спільна платформа *ЄС-Україна-UNICEF*, яка стала ефективним механізмом реінтеграції незаконно вивезених дітей.

Гуманітарна політика ЄС у захисті прав дітей передбачає надання фінансової та технічної допомоги, реалізації різноманітних проєктів у сфері освіти, охорони здоров'я та соціального захисту дітей. Через систему інститутів ЄС забезпечує спеціальний захист дітей, безпосередньо, у зонах конфлікту і бойових дій. Гуманітарні стратегії ЄС реалізуються через політичну адвокацію прав дітей, документування злочинів РФ щодо порушення прав і свобод дітей, поширення об'єктивної інформації та консолідацію міжнародної спільноти на підтримку українських дітей та протидію агресії РФ.

Основними векторами та напрямками гуманітарної політики ЄС щодо підтримки українських дітей, постраждалих внаслідок російської агресії та захисту їх прав і свобод є: евакуація, тимчасове розміщення, підтримка і опіка над дітьми-біженцями у державах-членах ЄС; медична, психологічна, емоційна та соціальна підтримка (проєкти UNICEF та WHO за фінансуванням ЄС); освітня інтеграція українських дітей у школах європейських держав (ініціатива *School for Ukraine*); реалізація освітніх програм; цифрові освітні програми (*EU4Digital Education for Ukrainian Children*). Значну підтримку у реалізації гуманітарних стратегій ЄС

в Україні надають держави ЄС, зокрема Польща, Великобританія, Німеччина, Франція, Чехія, які прийняли тисячі українських дітей-біженців, забезпечивши їм пітримку, притулок, соціальний захист, медичне страхування та доступ до навчальних програм.

Ефективними стали такі гуманітарні ініціативи та проєкти ЄС у сфері захисту прав дітей України, постраждалих внаслідок збройної російської агресії: 1. *Захист дітей у збройних конфліктах*. У контексті збройної агресії РФ та порушення прав українських дітей в російсько-українській війні, Європейський Союз активно реалізує гуманітарні програми через *ECHO (European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations)*, забезпечуючи фінансування для відновлення доступу до освіти дітей у зонах окупації, у кризових зонах (*Education in Emergencies*), через надання психологічної допомоги дітям-біженцям; запобігання вербуванню неповнолітніх дітей у збройні формування. В рамках *EU4Children Ukraine Initiative (2022–2025)* ЄС підтримує дітей, постраждалих від війни в Україні, через освітні, медичні та соціальні програми [6; 10; 35]. 2. *Протидія насильству, експлуатації та торгівлі дітьми*. ЄС впроваджує Директиву 2011/36/ЄС щодо запобігання торгівлі людьми та захисту жертв, а також *Європейську стратегію щодо боротьби з насильством над дітьми (2020)*. Особливу увагу приділено протидії онлайн-експлуатації дітей у межах ініціативи *EU Digital Services Act (2022)* та спеціальної *Європейської платформи протидії сексуальному насильству в Інтернеті* [6; 10; 35].

Попри значні досягнення, гуманітарна політика ЄС стикається з низкою викликів: недостатня узгодженість та координація між національними політиками держав-членів; нерівномірне фінансування та розподіл ресурсів для підтримки дітей-біженців; складність правового захисту дітей у цифровому середовищі; брак єдиної системи статистики про порушення прав дітей у зонах конфліктів. Перспективним напрямом реалізації гуманітарних стратегій захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів є цифровізація моніторингу прав дитини, посилення партнерства з неурядовими та молодіжними організаціями.

Проблема захисту прав і свобод дітей в умовах російсько-української війни зумовила активізацію стратегічного партнерства Європейського Союзу з органами державної влади України, урядовими та неурядовими правозахисними українськими інститутами. Проблема порушення прав українських дітей в умовах російсько-української війни (2014–2025 рр) зумовила формування потужної нормативно-правової та інституційної бази.

Нормативно-правовим актом, що регулює статус дітей під час воєнного стану в Україні, є *Закон України «Про охорону дитинства» (2001 р.)* [25].

Закон визначає дитину, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, як особу, якій було завдано шкоди, поранення, фізичні або психічні травми, яка зазнала різних форм насильства (у тому числі фізичного, сексуального та психологічного), яка була викрадена, незаконно вивезена за межі України, примушена до вступу у військові формування або незаконно утримується, у тому числі в полоні, внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту [25]. Складовою національного українського законодавства з захисту й гарантування прав і свобод дітей є міжнародно-правові документи ратифіковані Верховною Радою України, яка дала згоду на їх обов'язковість. Окремі гарантії, встановлені міжнародно-правовими документами, стали звичаєвим правом. У 1991р Верховна Рада України ухвалила Закон «Про захист прав дитини», який визначає правові, соціальні та економічні гарантії для захисту прав та інтересів дітей в Україні, основні принципи державної політики у сфері захисту прав дитини, а також встановлює механізми їх реалізації та захисту [18]. У лютому 2016 р. було внесено зміни до Закону України «Про охорону дитинства» (2001) [25]. Зокрема, було введено термін «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів». У 2022 р. Закон було доповнено статтею 30-1, яка присвячена захисту дітей, які перебувають у зонах конфлікту та постраждали від наслідків воєнних дій і збройних конфліктів [25].

Стратегічне партнерство і взаємодія України з ЄС у реалізації захисту прав і свобод українських дітей під час українсько-російської війни (2014–2025 рр.) здійснюється на інституційному рівні, через консолідовану співпрацю інститутів ЄС та України. В Україні, у сфері захисту прав дітей та повернення біженців, функціонує низка державних органів, таких як Міністерство внутрішніх справ України, Генеральна прокуратура України, Національна поліція України, Уповноважений Президента України з питань дотримання прав дитини та оздоровлення дітей, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та інші структури, органи влади та інститути [20].

Важливим інститутом України у сфері захисту й гарантування прав дитини є український парламентський омбудсмен або Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, обов'язками якого є моніторинг дотримання прав дітей та відновлення порушених прав дитини. До повноважень парламентського омбудсмена /Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини належить: здійснення моніторингу ситуації з правами дітей в Україні; реакція на порушення цих прав; проведення розслідувань випадків порушення прав дітей; надання рекомендацій з метою відновлення прав дитини тощо. Омбудсмен співпрацює з урядовими та неурядовими організаціями (зокрема

ЄС), міжнародними інституціями, правозахисними організаціями з метою забезпечення захисту прав дітей на рівні України та на міжнародному рівні. Ефективною інституцією України у сфері захисту прав дітей є *Уповноважений Президента України з прав дитини*, який забезпечує здійснення главою держави повноважень щодо дотримання конституційних прав і свобод дитини та реалізації Україною міжнародно-правових зобов'язань у сфері захисту та гарантування прав дитини. Ключову роль у забезпеченні прав дитини в Україні відіграє *Кабінет Міністрів України (Уряд)* та низка неурядових правозахисних організацій [20, 28].

Висновки. Отже, актуальність проблеми порушення прав українських дітей в умовах російсько-української війни (2014–2025 рр) зумовила активізацію діяльності міжнародних, регіональних та національних інститутів щодо реалізації гуманітарних стратегій із захисту прав і свобод дітей. В умовах збройної агресії РФ, порушення прав і свобод дітей України, Європейський союз активно втілює свою гуманітарну політику та реалізує гуманітарні стратегії, проекти та програми, спрямовані на гарантування, захист прав і свобод українських дітей, надання максимальної підтримки і допомоги постраждалим. Гуманітарна політика ЄС щодо захисту прав дітей України в умовах війни є багатовекторною, гнучкою та стратегічно важливою. Вона поєднує правові механізми і норми, фінансову підтримку, освітні рішення та безпекові ініціативи. У період повномасштабної війни 2022–2025 рр. Європейський Союз не лише надає допомогу, реалізуючи гуманітарні стратегії, а й формує нову модель гуманітарного реагування та консолідації міжнародної спільноти. Ефективність реалізації гуманітарних стратегій щодо захисту прав і свобод українських дітей, значною мірою, зумовлюється і налагодженою взаємодією між владними інститутами України та ЄС, зокрема, в контексті розробки спільних програм, проектів, механізмів моніторингу дотримання прав і свобод дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белєвцева В.В. Правові засади міжнародного захисту прав дитини під час збройного конфлікту. Захист прав дітей в умовах війни. *Збірник матеріалів круглого столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2022. Вінниця. 17 травня 2022. С. 10–17.
2. Воєнні злочини в Україні. Офіційний сайт Amnesty International в Україні. 2025. URL: <https://www.amnesty.org.ua/>
3. Дакал А. Державна політика у сфері захисту прав дітей: принципи, завдання та засоби реалізації. *Державне управління та місцеве самоврядування*. Вип. 3 (30). С. 59–65. 2016. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=

20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=dums_2016_3_10

4. Дитячий Фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ). URL: <https://www.unaids.org/en/aboutunaids/unaidscosponsors/unicef>

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

6. Європейська гарантія для дітей – частина євроінтеграційного поступу України. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/evropejska-garantiya-dlya-ditej-chastyna-yevrointegratsijnogo-postupu-ukrayiny/>

7. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

8. Заворотько І., Кориневич А., Короткий А. Діти під російським прицілом. URL: <https://zn.ua/ukr/LAW/diti-pid-rosijskim-pritsilom.html>

9. Захист прав дітей в умовах війни. *Збірник матеріалів круглого столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2022. Вінниця 17 травня. 90 с.

10. Захист прав дитини в умовах військової агресії. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. 2024. Одеса. 31 травня. ОДУВС. 2024. 162 с.

11. Захист прав дітей в умовах воєнного стану : зб. нормат.-прав. актів / укладачі: д.ю.н., проф., засл. юрист України Л. Р. Наливайко; д.ю.н., проф. І. О. Грицай; к.ю.н., доц. Ц. В. Оганісян. Дніпро. Дніпров. держ. ун-т внутр. справ. 2025. 452 с.

12. Захист прав дітей в умовах війни. *Збірник матеріалів круглого столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2022. Вінниця. 17 травня. 90 с.

13. Інформаційна довідка щодо захисту прав дітей в умовах воєнних дій в Україні. Дослідницька служба Верховної Ради України. 11 серпня 2025 р. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33673.pdf>

14. Керівний комітет обговорив досягнення та плани проекту Ради Європи щодо захисту прав дітей. Офіс Ради Європи в Україні. 21 листопада 2024 р. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/steering-committee-discussed-achievements-and-plans-of-the-council-of-europe-project-on-protecting-the-rights-of-ukrainian-children>

15. Коваль І. Захист прав та законних інтересів дітей під час війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. Т. 10. № 2 (38). С. 70.

16. Конвенції про права дитини від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021

17. Корж І.Ф. Право дитини на безпечне життя в умовах воєнного конфлікту. / *Захист прав дітей в умовах війни. Збірник матеріалів круглого столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2022. Вінниця. 17 травня. С. 5–10

18. Кривов'яз О. Захист прав дитини в умовах збройного конфлікту. *Правничий вісник Університету*.

Kuib: «KPOK». С. 80–85. 2017. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Pvuk_2017_27_11

19. Мануїлова К.В. Міжнародні стандарти захисту прав та свобод дітей під час збройних конфліктів, як найбільш вразливої категорії осіб. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/287/7887/16465-1?inline=1>

20. Мельник Л. А. Суб'єкти державної політики у сфері захисту прав дітей. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 1. С. 1–8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1551> URL: DOI: 10.32702/2307-2156-2020.1.32

21. Нова Стратегія з прав дитини (2022–2027) тепер доступна українською мовою URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/the-new-strategy-for-the-rights-of-the-child-2022-2027-is-now-available-in-ukrainian>

22. Офіційний сайт ООН. URL: <https://ukraine.un.org/uk/>

23. Офіційний сайт ЮНІСЕФ. URL: <http://surl.li/chkqe>

24. Позігун І. Міжнародні стандарти захисту прав дітей. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 3. С. 158–163.

25. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. No 2402-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

26. Стратегія Ради Європи щодо прав дитини на 2022–2027 рр.: «Права дитини на практиці: від стабільної реалізації до спільного новаторства». 23.02.2022. URL: <https://rm.coe.int/coe-strategy-for-the-rights-uk/1680a774c4>

27. Турченко О. Право дитини на безпеку під час збройного конфлікту. *Політичне життя*. 2019. № 2. С. 6–14. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.2.1.3>

28. Турченко О., Пилипишина І. Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. С. 64–69. URL: DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.11>

29. Чернобук В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 3. С. 437–440 URL: DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.79>

30. Alcalá R., Szymanski S. Legal Status of Ukraine's Resistance Forces. URL: <https://lieber.westpoint.edu/legal-status-ukraines-resistance-forces/>

31. Amann D. M., International child law and the settlement of Ukraine-Russia and other conflicts. *International Law Studies*. Vol. 99, 2022. URL: <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3022&context=ils>

32. Amnesty International. URL: <https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/ukraine/report-ukraine/>

33. Babin B. Russian Aggression against Ukraine and Challenges for Children's Rights to Development. URL: https://24tv.ua/boris-babin_tag8296/

34. Bisset A. The UN Committee on the Rights of the Child and Russia's Deportation of Children from Ukraine. 2024. URL: <https://opiniojuris.org/2024/04/12/the-un-committee-on-the-rights-of-the-child-and-russias-deportation-of-children-from-ukraine/>

35. European Council of the European Union. Council adopts conclusions on the rights of the child. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/09/council-adopts-conclusions-rights-child/>

36. Moroz O., Bondar V. Protection of children's rights as a component of Ukraine's national security. *Social & Legal Studies*. 6(3), 2023. P. 104–110. URL: DOI: 10.32518/sals3.2023.104.

37. Remarks to Security Council Briefing on Children in Armed Conflict: Introducing Practical Guidance on the Integration of Child Protection Issues in Peace Processes 12/02/2020. URL: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2020-02-12/remarks-security-council-briefing-children-armed-conflict>

REFERENCES:

1. Belevtseva, V. V. (2022). Pravovi zasady mizhnarodnoho zakhystu prav dytyny pid chas zbroinoho konfliktu. In *Zakhyst prav ditei v umovakh viiny*. [Legal principles of international protection of children's rights during armed conflict. Protection of children's rights in wartime]. *Zbirnyk materialiv kruhloho stolu do 110-richchia Vinnitskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho* (pp. 10–17). Vinnytsia. [in Ukrainian].

2. Voienni zlochyny v Ukraini. (2025). [War crimes in Ukraine]. Amnesty International v Ukraini. Retrieved from: <https://www.amnesty.org.ua/>. in Ukrainian [in Ukrainian].

3. Dakal, A. (2016). Derzhavna polityka u sferi zakhystu prav ditei: pryntsyipy, zavdannia ta zasoby realizatsii. [State policy in the field of protection of children's rights: principles, objectives and means of implementation. State administration and local self-government]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, (3)30, 59–65. Retrieved from: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=dums_2016_3_10. [in Ukrainian].

4. Dytiachyi Fond Orhanizatsii Obiednanykh Natsii. [United Nations Children's Fund (UNICEF)]. UNICEF. Retrieved from: <https://www.unaids.org/en/aboutunaids/unaidscosponsors/unicef>. [in Ukrainian].

5. Dodatkovyi protokol do Zhenevskykh konventsii. (1977). [Additional Protocol to the Geneva Conventions, relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts of June 8, 1977]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text. [in Ukrainian].

6. Yevropeiska harantiia dlia ditei. [The European Guarantee for Children is part of Ukraine's European integration progress]. Kabinet Ministriv Ukrainy. Retrieved from: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/yevropejska-garantiya-dlya-ditei-chastyna-yevrointegratsijnogo-postupu-ukrainy/>. [in Ukrainian].

7. Zhenevska konventsiiia pro zakhyst tsyvilnoho naselennia. (1949). [The Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, of August 12, 1949]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text [in Ukrainian].

8. Zavorotko, I., Korynevych, A., & Korotkyi, A. (2023). [Children under Russian Sight]. Dity pid rosiiskym pritsylom. Retrieved from: <https://zn.ua/ukr/LAW/diti-pid-rosiiskim-pritsilom.html>. [in Ukrainian].

9. Vinnitskyi DPU. (2022). [Protection of children's rights in wartime]. *Zakhyst prav ditei v umovakh viiny: Zbirnyk materialiv kruhloho stolu*. Vinnytsia. [in Ukrainian].

10. *Zakhyst prav dytyny v umovakh viiskovoi ahresii*: (2024). [Protection of children's rights in wartime]. Materialy konferentsii. Odessa. [in Ukrainian].

11. Nalyvaiko, L. R., Hrytsai, I. O., & Ohanisian, T. V. (2025). [Protection of children's rights in martial law: collection of normative and legal acts]. *Zakhyst prav ditei v umovakh voiennoho stanu: Zbirnyk normatyvno-pravovykh aktiv*. Dnipro: DDUVS. [in Ukrainian].

12. *Zakhyst prav ditei v umovakh viiny*. (2022). [Protection of children's rights in wartime]. *Zakhyst prav ditei v umovakh viiny: Zbirnyk materialiv kruhloho stolu*. Vinnytsia. Vinnitskyi DPU. [in Ukrainian].

13. Informatsiina dovidka shchodo zakhystu prav ditei Ukrainy. (2025). [Information note on the protection of children's rights in wartime in Ukraine]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33673.pdf>. [in Ukrainian].

14. Kerivnyi komitet obhovoryv dosiahnennia proiektu. (2024). [The Steering Committee discussed the achievements and plans of the Council of Europe project on the protection of children's rights. Council of Europe Office in Ukraine]. Rada Yevropy v Ukraini. Retrieved from: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/steering-committee-discussed-achievements-and-plans-of-the-council-of-europe-project-on-protecting-the-rights-of-ukrainian-children>. [in Ukrainian].

15. Koval, I. (2023). [Protection of the rights and legitimate interests of children during the war in Ukraine]. *Zakhyst prav ta zakonnykh interesiv ditei*. *Visnyk NULP*. Seriya: Yurydychni nauky, 10(2), 70. [in Ukrainian].

16. Konventsiiia pro prava dytyny. (1989). [Convention on the Rights of the Child of 11/20/1989]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021. [in Ukrainian].

17. Korzh, I. F. (2022). [The right of the child to a safe life in conditions of military conflict]. *Pravo dytyny na bezpechne zhyttia*. In *Zakhyst prav ditei v umovakh viiny* (pp. 5–10). Vinnytsia. [in Ukrainian].

18. Kryvoviaz, O. (2017). [Protection of children's rights in armed conflict]. *Zakhyst prav dytyny v umovakh zbroinoho konfliktu*. Pravnychiy visnyk Universytetu, 27, 80–85. Retrieved from: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Pvuk_2017_27_11. [in Ukrainian].

19. Manuilova, K. V. (2023). [International standards for the protection of the rights and freedoms of children

during armed conflicts, as the most vulnerable category of persons]. *Mizhnarodni standarty zakhystu prav ditei*. Retrieved from: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/287/7887/16465-1?inline=1> . [in Ukrainian].

20. Melnyk, L. A. (2020). [Subjects of state policy in the sphere of protection of children's rights]. *Subiekty derzhavnoi polityky u sferi zakhystu prav ditei. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, (1), 1–8. Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1551>

21. Nova stratehiia z prav dytyny. (2022). [The New Strategy for the Rights of the Child (2022–2027) is now available in Ukrainian]. Nova stratehiia z prav dytyny. Rada Yevropy. Retrieved from: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/the-new-strategy-for-the-rights-of-the-child-2022-2027-is-now-available-in-ukrainian> [in Ukrainian].

22. Ofitsiynyi sait OON. [Official UN website]. Retrieved from: <https://ukraine.un.org/uk> . [in Ukrainian].

23. Ofitsiynyi sait. [Official UNICEF website]. Retrieved from: <http://surl.li/chkqe>. [in Ukrainian].

24. Pozhyun, I. (2022). [International standards for the protection of children's rights]. *Mizhnarodni standarty zakhystu prav ditei. Pivdenoukrainskyi pravnychy chasopys*, (4)3, 158–163. [in Ukrainian].

25. Pro okhoronu dytynstva: Zakon Ukrainy No 2402-III. (2001). [On the Protection of Childhood: Law of Ukraine of April 26, 2001]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> . [in Ukrainian].

26. Stratehiia z prav dytyny 2022–2027. (2022). [Council of Europe Strategy on the Rights of the Child 2022–2027: “Children's Rights in Practice: From Sustainable Implementation to Shared Innovation”]. Rada Yevropy. Retrieved from: <https://rm.coe.int/coe-strategy-forthe-rights-uk/1680a774c4> . [in Ukrainian].

27. Turchenko, O. (2019). [The Right of the Child to Safety during Armed Conflict]. *Pravo dytyny na bezpeku. Politychne zhyttia*, (2), 6–14. Retrieved from: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.2.1.3> . [in Ukrainian].

28. Turchenko, O., & Pylypyshyna, I. (2022). [Ensuring Children's Rights in Armed Conflict in Ukraine]. *Zabezpechennia prav ditei. Analitychno-porivnialne*

pravoznavstvo, (2), 64–69. Retrieved from: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.11> [in Ukrainian].

29. Chernobuk, V. (2022). [International legal standards for the protection of children's rights in armed conflicts]. *Mizhnarodno-pravovi standarty zakhystu prav dytyny. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*, (3), 437–440. Retrieved from: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.79> . [in Ukrainian].

30. Alcala, R., & Szymanski, S. (2022). Legal Status of Ukraine's Resistance Forces. <https://lieber.westpoint.edu/legal-status-ukraines-resistance-forces/>

31. Amann, D. M. (2022). International child law and the settlement of Ukraine-Russia and other conflicts. *International Law Studies*, 99. Retrieved from: <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3022&context=ils>.

32. Amnesty International. Ukraine report. <https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/ukraine/report-ukraine/>.

33. Babin, B. (2023). *Russian aggression against Ukraine and challenges for children's rights to development*. Retrieved from https://24tv.ua/boris-babin_tag8296/.

34. Bisset, A. (2024, April 12). *The UN Committee on the Rights of the Child and Russia's deportation of children from Ukraine*. *Opinio Juris*. Retrieved from <https://opiniojuris.org/2024/04/12/the-un-committee-on-the-rights-of-the-child-and-russias-deportation-of-children-from-ukraine/>

35. European Council of the European Union. (2022, June 9). *Council adopts conclusions on the rights of the child*. Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/09/council-adopts-conclusions-rights-child/>

36. Moroz, O., & Bondar, V. (2023). Protection of children's rights as a component of Ukraine's national security. *Social & Legal Studies*, 6(3), 104–110. Retrieved from: <https://doi.org/10.32518/sals3.2023.104>

37. United Nations. (2020, February 12). *Remarks to Security Council briefing on children in armed conflict: Introducing practical guidance on the integration of child protection issues in peace processes*. Retrieved from <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2020-02-12/remarks-security-council-briefing-children-armed-conflict>

Institutionalization of the EU humanitarian policy on the protection of the rights of children of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war (2014–2025)

Ilnytska Uliana Viktorivna

PhD (Political Science), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9103-3144

The article substantiates the relevance of the problem of protecting and guaranteeing the rights and freedoms of children in the context of modern challenges, security threats, and armed conflicts. The Russian-Ukrainian war caused a large-scale social humanitarian crisis, which had a particularly acute impact on the most vulnerable category of the population – children. In this context, the EU humanitarian policy has acquired new forms and content, transforming from reactive assistance into systemic institutional activity aimed at protecting the rights and freedoms of Ukrainian children.

A comprehensive study of the process of institutionalizing the European Union's humanitarian policy to protect the rights of children of Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian war (2014–2025) has been carried out. The vectors of transformation of the EU humanitarian policy in response to Russian armed aggression have been analyzed. Attention is focused on the formation and functioning of institutional mechanisms aimed at protecting the rights and freedoms of Ukrainian children. The role of key EU institutions is considered: the European Commission, the European Parliament, the European Court of Human Rights, as well as specialized agencies and missions in the implementation of humanitarian projects, programs and initiatives to support children affected by war. Attention is paid to the analysis of regulatory legal acts, strategic documents and funding mechanisms that have become the basis for the institutionalization of the EU humanitarian policy in the field of protecting the rights and freedoms of Ukrainian children.

The article examines the interaction between the government institutions of Ukraine and the EU, in particular in the context of developing joint programs, agreements, memoranda and mechanisms for monitoring compliance with the rights of the child. The activities of Ukrainian authorities are considered: the Ministry of Social Policy, the Commissioner for Children's Rights, the Office of the President of Ukraine, parliamentary committees – as subjects of humanitarian policy implementation that actively cooperate with European partners. The challenges and threats facing the institutions of the EU and Ukraine are outlined. The importance of institutional synergy is emphasized, which allows ensuring effective protection of children's rights in the conditions of the Russian-Ukrainian war and contributes to the integration of Ukraine into the European humanitarian space. It is substantiated that the institutionalization of the EU humanitarian policy on the protection of the rights of children of Ukraine is not only a reaction to Russian aggression, but also a manifestation of the EU's strategic leadership in the field of human and child rights, in particular.

Key words: EU humanitarian policy; EU institutions in the protection of the rights and freedoms of Ukrainian children; institutionalization of the humanitarian policy of the European Union; Russian-Ukrainian war; humanitarian policy of the government institutions of Ukraine in the protection and guarantee of children's rights; government institutions as subjects of the implementation of the humanitarian policy of Ukraine and the EU on the protection of children's rights; institutional mechanisms of cooperation between the EU and Ukraine in the protection of children's rights.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

Ільченко Ігор Олександрович

Школи регіоналізму: основні питання досліджень та особливості національних підходів

УДК 323.174:303.4(477+497-15)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.25>

Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Ільченко Ігор Олександрович
аспірант кафедри міжнародних
відносин
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Всеволода Змієнка, 2, Одеса,
Україна
ORCID: 0009-0009-6571-7583

Метою дослідження є виявлення основних сучасних підходів до вивчення регіонів в умовах, коли окремі регіони набувають більшої самостійності у визначенні своїх інтересів та порядку денного в системі міжнародних відносин. У підсумку дослідження виявлено, що в області сучасних безпекових досліджень акцент робиться на тому, що домінування глобальних загроз, характерних для періоду «холодної війни», поступилося сьогодні місцем локальним загрозам. Цю трансформацію відображено у літературі про «нові війни», де аналізуються сучасні проблеми безпеки, що виникають у зв'язку з конкретними регіонами, державами або навіть недержавними та транснаціональними групами, які стають джерелами конфліктів. Інший тип досліджень визначається тим, що соціальний потенціал тісно пов'язаний із демографічними показниками. Основною метою держави є створення комфортних умов життя для громадян та забезпечення доступу до таких сфер, як освіта, медицина, культура і розвиток особистості, що сприяють покращенню якості життя. Третій підхід – економічний регіоналізм – є особливо актуальним для дослідження країн Західних Балкан, оскільки економічна сфера тут представляє комплексну проблему, адже правляча комуністична партія раніше використовувала специфічний метод управління економікою: основним інструментом були п'ятирічні плани, виробництво перебувало під повним державним контролем, промисловість націоналізували, а приватне підприємництво, іноземна допомога та інвестиції були заборонені. Останній тип регіоналізму, який іноді називають екологічним або зеленим регіоналізмом, базується на аналізі кліматичних проблем. Сьогодні численні міжнародні організації, транснаціональні корпорації, банки розвитку, громадські рухи та окремі особи активно просувають ідею сталого розвитку, спрямовану на протидію зміні клімату. Швидкі кліматичні зміни, глобальне потепління, масове забруднення довкілля та заходи протидії цим явищам стали одними з найважливіших тенденцій сучасності, поряд із новими економічними ініціативами, правами людини та технічним прогресом.

Ключові слова: регіоналізм, наукова думка, посткомуністичні країни, Україна, Західні Балкани.

Вступ. Під регіоном зазвичай розуміють об'єднання двох чи більше держав, що мають спільні кордони та тісні внутрішньорегіональні зв'язки. Особливістю регіонального підходу є те, що дослідники аналізують як існуючі інституції та організації, так і можливість їх появи. Традиційними об'єктами дослідження стають регіональні установи, проте неможливо однозначно стверджувати, що створення регіональної організації є остаточним результатом ефективної регіональної політики. З одного боку, між процесом формування регіону та створенням інституцій не спостерігається прямий зв'язок, а з іншого – виникнення або наявність регіональної інтеграційної організації може свідчити про один із етапів розвитку регіоналізму. Формування регіону майже завжди супроводжується вирішенням практичних завдань, що можуть включати цілі економічної інтеграції (АСЕАН), питання економічної та безпекової співпраці (ШОС), завдання щодо врегулювання конфліктів (Схема сертифікації Кімберлійського процесу) або багатофункціональні цілі (МЕРКОСУР, ЄС).

Теорії регіоналізму в європейській та американській політології можна розподілити за секторами, які отримують найбільшу увагу. Не дивно, що багато дослідників ставлять безпекові питання на перше місце. Після «холодної війни» напруженість між наддержавами в міжнародній системі посту-

пово замінилася локальними конфліктами, що охопили весь світ. Саме тому все частіше з'являється поняття «безпековий регіоналізм».

Після краху «світової соціалістичної системи» регіональні проблеми набули значно більшої ваги, оскільки централізовані політичні системи комуністичних режимів Східної Європи та СРСР, побудовані за суворою ієрархічною структурою, свідомо ігнорували питання внутрішніх регіональних відмінностей та ідентичностей. Сьогодні ж такі регіони, як Чорноморський або Західні Балкани, вносять новизну у сучасні міжнародні процеси, створюючи нові форми співпраці як на місцевому, так і на державному рівнях.

Мета та завдання. Метою статті є виявлення основних сучасних підходів до вивчення регіонів в умовах, коли окремі регіони набувають більшої самостійності у визначенні своїх інтересів та порядку денного в системі міжнародних відносин. У завдання входить визначення найбільш важливих теоретиків регіоналізму, дослідження їх вкладу в еволюції теорії регіоналізму, пошуки місця української школи регіоналізму в світовій науці про регіоналізм.

Методи дослідження. Теоретичною основою нашого дослідження є окремі напрацювання зарубіжних авторів, відомих саме як теоретики регіоналізму (Agrawala, & Klasen, 2014 [1]; Ayooob,

1995 [2]; Buzan, 2003 [3]; Fawcett, 2005 [4]; Lake, & Morgan, 1997 [5]; Obydenkova, 2022 [6]; Söderbaum, 2002 [7]; Söderbaum, & Hettne, 2009 [8]; Tavares, 2009 [9]; Tödting, Tripp, & Frangenheim, 2020 [10]; Wendt, 2000 [11]; Yadav, 2008 [12]), а також роботи Одеської школи міжнародних відносин (Брусилівська, 2023 [13]). Це дає можливість визначити не тільки світові тенденції у розвитку регіоналізму, але й поговорити про вклад українських науковців у світову науку.

Результати. З початку 1990-х рр. розвиток міждержавних відносин характеризується трансформацією колишніх об'єднань і союзів держав у нові регіональні та субрегіональні блоки. Цей процес відбувається в умовах поступового «спускання» ряду спільних політико-економічних зобов'язань з глобального на регіональний рівень, що є частиною глобальної регіоналізації геополітичного простору, з кінцевою метою формування нового, територіально обмеженого політичного регіону [8, с. 2].

Регіоналізм, як комплекс різних форм міждержавного співробітництва та інтеграції, тісно пов'язаний як у теоретичному, так і у практичному плані з поняттям міжнародного порядку, безпеки та тривалого миру. За своєю суттю, він ґрунтується на класичних теоріях європейської інтеграції, які виходять з ідеї поступового об'єднання суверенних держав, роздрібнених конфліктами, в єдину спільноту, здатну розвиватися без значних внутрішніх суперечок та військових протистоянь [7, с. 2].

Хоча після Другої світової війни регіоналізм посилювався у глобальному масштабі, окремі регіони значно відрізняються за рівнем інституціоналізації – високим у Західній Європі та меншим у Східній Європі. Незважаючи на створення багатьох регіональних інституцій із чіткою економічною орієнтацією, багато з них розвинули додатковий компонент безпеки, який є наслідком функціонального розширення та відображає як регіональні потреби, так і глобальні пріоритети [4, с. 28].

Поняття безпеки в контексті регіональних установ можна трактувати двома взаємопов'язаними способами. З одного боку, воно може означати сприяння встановленню мирних та передбачуваних відносин серед членів організації, будівництво безпеки та спільноти через співпрацю – широке розуміння, властиве будь-якій регіональній організації. З іншого боку, більш вузьке тлумачення полягає у тому, що регіональна інституція безпеки є організацією, у статуті якої чітко прописані завдання з забезпечення безпеки, що включають протидію загрозам через координацію оборонних або зовнішньополітичних заходів на певному рівні [4, с. 35].

З часом регіональні об'єднання стали розглядатися як ефективні партнери ООН у її зусиллях щодо підтримки та зміцнення миру у зонах конфліктів. Це бачення базується на ряді логічних міркувань: регіональні організації здатні зіграти

визначну роль у забезпеченні безпеки завдяки своїй зацікавленості у збереженні миру у «своїх» регіонах і глибшому розумінні причин, обставин та можливих шляхів вирішення локальних конфліктів. Регіоналізація безпеки не заперечує, що окремі питання мають глобальний характер і можуть найкраще вирішуватися за допомогою багатосторонніх інституцій, таких як ООН, але також підкреслює, що регіональні механізми можуть ефективніше відповідати специфічним потребам і інтересам окремих регіонів [8, с. 6].

Ряд відомих регіональних організацій зафіксував вагомі успіхи у забезпеченні миру або відновленні країн, постраждалих від війни в пост-югославському просторі. Проте чіткої, універсальної схеми чи процесу для розвитку регіоналізму безпеки немає. З'являються нові загрози, які ставлять під сумнів роль держави як основного суб'єкта у сфері безпеки. У деяких випадках держави більше не здатні ефективно протидіяти загрозам, оскільки максимізація власних інтересів стає їх пріоритетом. Вони не бажають брати на себе повну відповідальність за глобальні загрози, віддаючи перевагу розподілу витрат; там, де витрати перевищують потенційні вигоди, держави стають ще більш байдужими до цього питання. Хоча глобальні проблеми потребують загальносвітової реакції, на практиці такі відповіді не завжди доступні, і саме тут регіональний рівень безпеки може забезпечити можливості для ефективної протидії новим загрозам [9].

Однак особливості взаємодії в межах конкретного регіонального простору зумовлені специфікою зовнішньополітичних стратегій країн цього регіону. Тому внутрішні відносини можна розглядати як невід'ємне продовження зовнішньополітичної діяльності двох або кількох держав, що мають військово-стратегічний характер і ґрунтуються на чіткому уявленні про безпеку регіону. Взаємовідносини між державами регіону можуть мати як ситуативний, так і системний характер, спрямовані на встановлення співпраці в окреслених сферах, з обміном інформацією для формування бачення подальшого розвитку регіону та пошуку шляхів вирішення як реальних, так і потенційних загроз для реалізації регіональних проєктів у політичній, економічній, енергетичній, військовій та гуманітарній сферах, що сприяє покращенню мирної ситуації [9].

Зовнішньополітична стратегія країн регіону може бути скоординована з метою підвищення ефективності реагування на можливі зміни у системі взаємодії, які виникли внаслідок деструктивних дій окремого гравця, і які загрожують майже всім державам регіонального простору. Присутність суб'єктів у чітко визначеному регіональному середовищі впливає на їхні зовнішньополітичні дії, адже суб'єкти раціонально аналізують характеристики середовища, що трансформується, і реагують на

них. Варто зазначити, що орієнтації та установки суб'єктів є непостійними та змінюються під впливом інституцій, що самі зазнають трансформації.

Основним інстинктом людини є прагнення до виживання, а для держави – забезпечення власного існування та максимізація її інтересів. Держави прагнуть захистити себе від будь-яких загроз, гарантуючи свою безпеку. Оскільки кожна держава має власне сприйняття загроз і концепцію безпеки, вона формує власну політику безпеки. Отже, безпековий регіоналізм відображає здатність держав регіону ефективно протидіяти агресії та забезпечувати стабільність системи регіональних відносин.

За словами Баррі Бузана, головним критерієм для виділення регіонів є високий рівень взаємозалежності у сфері безпеки, який визнають сусідні держави. У рамках теорії регіонального комплексу безпеки (RSCT) Копенгагенської школи Бузан визначив такі основні параметри: наявність чітких кордонів, що розмежовують регіони; анархічну структуру, тобто регіон має складатися з двох або більше автономних одиниць (держав); полярність, яка характеризує розподіл влади між головними акторами регіону; соціальну складову, що визначає, як держави сприймають своїх сусідів за шкалою «друг-ворог» [3].

Бузан також пропонує типологію регіональних комплексів безпеки. Він виділяє стандартний тип, де полярність визначається виключно регіональними державами, та центральний тип, який поділяється на три основні форми (з можливістю існування четвертої). При цьому перші дві форми характеризуються однополярністю, проте розрізняються тим, чи переважає в регіоні наддержава чи регіональна держава. Наддержава виступає як лідер не лише на регіональному, але й на глобальному рівні, що ускладнює формування балансу сил серед інших суб'єктів регіонального об'єднання. Третій тип – це світова держава, що являє собою біполярний або багатополярний центр сили, а четвертий тип, суперкомплекс, характеризується потужним міжрегіональним рівнем безпеки, у якому слабкі держави можуть заручитися підтримкою супердержави чи світової держави проти центрального актора регіону. Теорія RSCT акцентує увагу на наявності більше двох суб'єктів у регіоні, їхній полярності та діалозі «дружба-ворожнеча», при цьому полярність може варіювати від однополярної до багатополярної, а відносини – від дружніх до ворожих [3].

Міжнародна система є одним із ключових чинників, що впливають на рівень загроз та безпеки держав. Розуміння її структури дозволяє визначити вплив на безпекову політику конкретної держави, адже саме сприйняття безпеки нацією впливає на її підхід до формування регіонального комплексу безпеки. За Бузаном, організації регіональної безпеки можна класифікувати на два типи: стандартні

організації співпраці, що складаються виключно з регіональних сил, де зберігається баланс сил, хоча лідер може виділятися; регіональні організації безпеки, орієнтовані на центрального актора, до складу яких, крім регіональних держав, входить одна або декілька світових сил. У другому випадку найсильніша світова держава виступає центром організації, а розуміння безпеки переходить із регіонального на глобальний рівень. Такий тип співпраці, як правило, є більш стабільним, оскільки домінуюча держава встановлює «відкриту гегемонію», передаючи частину своїх прав іншим суб'єктам для забезпечення стабільності та безпеки [3].

Ефективність застосування теорії Бузана підтверджено на прикладі регіону Південної Азії, де безпековий фактор має вирішальне значення, проте її можна застосувати і до країн РЗБ. Для дослідження цього явища, поряд із теорією регіонального комплексу безпеки Бузана, доцільно застосувати конструктивістський підхід, що перетинається з постколоніальними теоріями регіоналізму у контексті поняття «ідентичність».

Наприклад, Мухаммад Аюб визначає основні засади безпеки в країнах «третього світу»: нелегітимність державних кордонів, інститутів і режимів; соціальну дезінтеграцію населення; відсутність консенсусу щодо фундаментальних питань. Він підсумовує: внутрішній і світовий порядок взаємопов'язані, особливо у сфері конфліктів; першочергово необхідно розглядати побутовий порядок у державі, адже він є джерелом конфліктів; внутрішні та міждержавні конфлікти взаємопов'язані і безпосередньо впливають на регіональне середовище. Таким чином, за Аюбом, без внутрішньої стабільності та певної ідентичності неможливо об'єктивно аналізувати систему регіональної безпеки та згуртованість регіону [2].

Конструктивіст Александер Вендт визначає держави як суб'єктів міжнародної політики, що діють, спираючись на значення, яке об'єкти мають для них. Держави формують різні відносини до «друзів» та «ворогів», оскільки перші для них менш загрозливі, а другі – більш. Вони визначають свої інтереси, світогляд і «соціальну поведінку», що проявляється через ідентичність як атрибут регіону. Таким чином, регіоналізм виступає як спільна ідентичність групи держав із спільним соціальним, історичним і політичним досвідом [11].

Девід Лейк та Патрік Морган пропонують альтернативне визначення системи регіональної безпеки як «стан відносин всередині окремого регіону, що може негативно впливати на інші держави» [5].

Зовнішні ефекти – це наслідки діяльності однієї держави, що впливають на інші країни регіону, і вони є однією з основних причин питань регіональної безпеки, адже заходи, спрямовані на захист власних інтересів, часто негативно відбиваються на політиці інших. Держави об'єднуються для спільної

роботи з метою обмеження або повної зміни дій інших суб'єктів. Географічна близькість, за Лейком, є важливою, оскільки чим менша відстань, тим легше і швидше можуть поширюватися загрози, що робить її вирішальним чинником для співпраці у протидії регіональним загрозам. Крім того, Лейк із Морганом (1997) зазначають, що регіони можна визначати за режимом управління безпекою або «регіональним порядком», який може варіювати від простих систем балансу сил або угод до складніших інтегрованих спільнот. Вони також пропонують альтернативне визначення регіонального комплексу безпеки як «держави, на які впливає хоча б один транскордонний, але місцевий зовнішній фактор безпеки» [5].

Проте регіон виступає насамперед як рівень аналізу. Держава, беручи участь у розробці міжнародного регіонального проекту, повинна відмовитися від виключного акценту на власних національних інтересах, зокрема, на захисті національної безпеки, і врахувати потреби економічної інтеграції (зміцнення глобального та регіонального поділу праці, збільшення доходів і покращення соціально-економічного розвитку) [8, с. 2].

Отже, домінування глобальних загроз, характерних для періоду «холодної війни», поступилося місцем локальним загрозам. Цю трансформацію відображено у літературі про «нові війни», де аналізуються сучасні проблеми безпеки, що виникають у зв'язку з конкретними регіонами, державами або навіть недержавними та транснаціональними групами, які стають джерелами конфліктів.

Ще один підхід до регіонів пов'язаний із так званим демографічним регіоналізмом. Будь-яка держава функціонує завдяки населенню. Поняття «демографічний потенціал» охоплює численні складові – вік, чисельність, рівень народжуваності та смертності, міграційні процеси – що є критично важливими для подальшого розвитку країни. Важливість цього потенціалу підкреслюється його зв'язком із соціально-економічним розвитком: кількість і якість населення безпосередньо впливають на рівень трудових ресурсів, що визначають виробництво та економіку в цілому. Крім того, населеність територій має значення для їх економічного освоєння, адже облагороджені людською діяльністю простори сприяють розвитку економіки. Нарешті, у країнах, де громадяни заможні, здорові та мають доступ до освіти, соціальна сфера функціонує значно ефективніше.

Соціальний потенціал тісно пов'язаний із демографічними показниками. Основною метою держави є створення комфортних умов життя для громадян та забезпечення доступу до таких сфер, як освіта, медицина, культура і розвиток особистості, що сприяють покращенню якості життя.

Третій підхід – економічний регіоналізм – є особливо актуальним для дослідження країн РЗБ,

оскільки економічна сфера тут представляє комплексну проблему. Це логічно, адже правляча комуністична партія раніше використовувала специфічний метод управління економікою: основним інструментом були п'ятирічні плани, виробництво перебувало під повним державним контролем, промисловість націоналізували, а приватне підприємство, іноземна допомога та інвестиції були заборонені.

Останній тип регіоналізму, який іноді називають екологічним або зеленим регіоналізмом, базується на аналізі кліматичних проблем. Сьогодні численні міжнародні організації, транснаціональні корпорації, банки розвитку, громадські рухи та окремі особи активно просувають ідею сталого розвитку, спрямовану на протидію зміні клімату. Швидкі кліматичні зміни, глобальне потепління, танення льодовиків, масове забруднення довкілля та заходи протидії цим явищам стали одними з найважливіших тенденцій сучасності, поряд із новими економічними ініціативами, правами людини та технічним прогресом. Для зменшення негативних наслідків змін клімату створено численні організації та укладено багато міжнародних договорів, серед яких особливо виділяються Кіотський протокол (1997) та Паризька угода (2015). Проте жодна глобальна ініціатива не змогла досягти значних успіхів: тоді як деякі країни активно впроваджують нові екологічні принципи, інші, переважно індустриально розвинені суб'єкти, або ігнорують ці постулати, або демонструють умовну прихильність до боротьби зі змінами клімату. Така ситуація спричинила формування регіонів, які чітко демонструють успішність певних суб'єктів у боротьбі зі змінами клімату, тоді як інші країни та регіони з найгіршими екологічними показниками потребують радикального перегляду своєї зеленої політики або міжнародної підтримки для ефективного фінансування заходів [12, с. 128]. Саме так виникає концепція екологічного регіоналізму – аналіз кліматичної політики країн з урахуванням їх приналежності до групи провідних або відстаючих суб'єктів у сфері клімату.

Дослідження міжнародної координації через регіональний, а не глобальний підхід, активно розвивалися в науковій літературі, хоча дебати щодо життєздатності переговорів і впровадження глобальних екологічних угод тривають. Регіональні екологічні угоди, які складають близько 60% усіх міжнародних екологічних договорів, можуть стати цінним джерелом для формування регіональних кліматичних ініціатив, проте потребують подальшого вивчення [6, с. 2].

До прикладів регіонального співробітництва належать впровадження директив ЄС і країн ЗБ у сфері відновлюваних джерел енергії згідно з Договором про Енергетичне Співтовариство, а також спільне використання енергетичних ресурсів через регіональні енергетичні пули та гідроенергетичне

співробітництво. Країни-члени ЄС та Європейський парламент ухвалили ряд директив Європейської комісії, спрямованих на створення правової та нормативної бази для відновлюваної енергії в ЄС [1, с. 1114–1115]. Ці директиви є прикладом ефективного регуляторного інструменту, який увійшов до складу кліматичного та енергетичного пакету ЄС. Незважаючи на відмінності в інституційній спроможності, ноу-хау, типах інструментів національної політики та рівнях їх впровадження серед країн-членів, спільна прихильність екологічним принципам робить ЄС одним із найуспішніших гравців у сфері кліматичних ініціатив у світі [10].

Серед вагомих теоретичних здобутків української школи регіоналістики варто відзначити статтю О. Брусиловської «Дослідження регіоналізму: чи чекати подальшої еволюції?» (2023) [13]. За її словами, «сьогодні планетарну архітектуру дедалі частіше можна сприймати як регіональну систему з власними підсистемами та характерною ієрархією політичних акторів» [13, с. 30]. Таким чином, регіон виступає не лише як один із ключових суб'єктів цієї системи, а й як структурна одиниця глобального простору. Сучасний регіоналізм сприймається не тільки як стратегія регіональних еліт, але, перш за все, як потужний інструмент створення багатоплярної та поліцентричної конфігурації міжнародних відносин і важливий важіль інтеграційних процесів. Регіони набувають дедалі більшої ваги у функціонуванні різних сфер світових процесів, що дозволяє розглядати їх як ключовий чинник формування світового порядку [13, с. 30].

Як зазначає Брусиловська, «регіоналізація як процес формування регіональної згуртованості виникає переважно у відповідь на необхідність вирішення практичних завдань. Деякі експерти, що досліджують АСЕАН, вказують на ідентичність цієї організації як особливу нормативну культуру, де прийняття певного набору норм регіональними акторами сприяє формуванню регіональної ідентичності. В сучасних регіональних процесах ідеї часто займають провідне місце, випереджаючи економічні та політичні можливості» [13, с. 37].

Отже, регіоналізм як концепція може набувати різних інституційних форм і видів регіональної консолідації, а також різноманітно позиціонувати себе на міжнародній арені. Наприклад, Європейський Союз, як регіональний проект, пройшов декілька стадій регіонального будівництва – від економічного співтовариства до політико-економічного союзу. Інші регіональні об'єднання характеризуються різними ступенями інтеграції та згуртованості.

Важливим напрямом сучасних регіональних досліджень є аналіз взаємозв'язку між регіоналізмом (на макрорівні) та регіоналізацією (на мікрорівні). Поряд із формуванням масштабних мега-процесів спостерігається створення макро-регіонів, а також фрагментація та регіоналіза-

ція всередині окремих регіонів. Субнаціональні (мікрорегіони) та наднаціональні (макрорегіони) утворення зазвичай досліджуються окремими академічними колами. Мікрорегіоналізм традиційно розглядається в контексті федералізму, сепаратизму та трансрегіонального співробітництва. За словами Брусиловської, «зв'язки між мікрорегіоналізмом і макрорегіоналізмом не лише недооцінені з емпіричної точки зору, але їхнє складне співіснування практично не піддається поясненню за допомогою традиційних теорій, які домінують у сучасних міжнародних відносинах. Збільшення числа мікрорегіонів, що виникають у різних формах – субнаціональних, транскордонних, офіційних чи неформальних, економічних, політичних, адміністративних, культурних та ін. – очевидне і вимагає окремого дослідницького підходу» [13, с. 40].

Висновки. Підсумовуючи, можна стверджувати, що застосування регіонального підходу в аналізі міжнародної політики дозволяє об'єктивно відбрати держави за певними критеріями. У сфері екології це дає можливість оцінити практичні зусилля окремих груп держав на основі їх реальних результатів у боротьбі зі змінами клімату, а також адекватно класифікувати країни на більш просунуті та ті, які демонструють скромні результати, що дає підстави для використання різних теоретичних концепцій для аналізу регіонів з різними потенціалами. З точки зору зеленого регіоналізму необхідно виокремити групи держав, що формують регіони або субрегіони, які демонструють найуспішніші результати у боротьбі із забрудненням довкілля та переході на альтернативні джерела енергії. Водночас не всі регіони Європи однаково орієнтовані на екологічні ідеали: більшість посткомуністичних країн мають негативні зелені показники, а деякі самі стають джерелом забруднення. Отже, здобутки регіоналістів дозволяють на сучасному етапі окреслити ключові проблеми, що дозволяють розглядати певну групу держав як регіон, і застосовувати теорію регіоналізму для дослідження посткомуністичного світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Agrawala S., Klasen S. Regional Development and Cooperation. *Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change, Contribution of Working Group III to the Fifth Assessment, Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. 2014. p. 1083–1140.
2. Ayooob M. *The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict, and the International System*. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1995. 213 p.
3. Buzan B. Regional Security Complex Theory in the Post-Cold War World. *Theories of New Regionalism*. A Palgrave reader. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003.
4. Fawcett L. The Origins and Development of Regional Ideas in the Americas. *Regionalism and Governance in the Americas*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005. P. 25–51.

5. Lake D. A., Morgan P. *Regional Orders. Building Security in a New World*. Pennsylvania State University Press, 1997.

6. Obydenkova A. Environmental Regionalism and International Organizations: Implications for Post-Communism. *Problems of Post-Communism*. 2022. DOI: 10.1080/10758216.2022.2044353.

7. Söderbaum F. The International Political Economy of Regionalism. *The Globalisation of International Political Economy*. Basingstoke: Palgrave, 2002.

8. Söderbaum F., Hettne B. Regional Security in a Global Perspective. *Africa's New Peace and Security Architecture. Promoting norms and institutionalising solutions*. Ashgate, 2009.

9. Tavares R. *Regional Security: The Capacity of International Organisations*. London and New York: Routledge, 2009.

10. Tödtling F., Tripp M., Frangenheim A. Policy Options for Green Regional Development: Adopting a Production and Application Perspective. *Science and Public Policy*. 2020. Vol. 47, No 6. P. 865–875.

11. Wendt A. Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International relations: critical concepts in political science*. New York: Routledge, 2000.

12. Yadav M. A. Defining Ecological Regionalism – A Theoretical Perspective. *WIT Transactions on Ecology and the Environment*. 2008. Vol. 113. P. 127–136.

13. Брусиловська О. Дослідження регіоналізму: чи чекати подальшої еволюції? *Міжнародні та політичні дослідження*. 2023. Вип. 36. с. 30–42.

REFERENCES:

1. Agrawala, S., & Klasen, S. (2014). Regional development and cooperation. In *Climate change 2014: Mitigation of climate change, contribution of working group III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, pp. 1083–1140.

2. Ayoob, M. (1995). *The third world security predicament: State making, regional conflict, and the international system*. Lynne Rienner.

3. Buzan, B. (2003). Regional security complex theory in the post-Cold War world. In F. Söderbaum & T. M. Shaw (Eds.), *Theories of new regionalism: A Palgrave reader*. Palgrave Macmillan.

4. Fawcett, L. (2005). The origins and development of regional ideas in the Americas. In L. Fawcett & M. Serrano (Eds.), *Regionalism and governance in the Americas*, pp. 25–51. Palgrave Macmillan.

5. Lake, D. A., & Morgan, P. (1997). *Regional orders: Building security in a new world*. Pennsylvania State University Press.

6. Obydenkova, A. (2022). Environmental regionalism and international organizations: Implications for post-communism. *Problems of Post-Communism*. DOI: 10.1080/10758216.2022.2044353

7. Söderbaum, F. (2002). The international political economy of regionalism. In N. Philips (Ed.), *The globalisation of international political economy*. Palgrave.

8. Söderbaum, F., & Hettne, B. (2009). Regional security in a global perspective. In U. Engel, J. G. Porto, & D. Bond (Eds.), *Africa's new peace and security architecture: Promoting norms and institutionalising solutions*. Ashgate.

9. Tavares, R. (2009). *Regional security: The capacity of international organisations*. Routledge.

10. Tödtling, F., Tripp, M., & Frangenheim, A. (2020). Policy options for green regional development: Adopting a production and application perspective. *Science and Public Policy*, vol. 47, no. 6, pp. 865–875.

11. Wendt, A. (2000). Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics. In A. Linklater (Ed.), *International relations: Critical concepts in political science*. Routledge.

12. Yadav, M. A. (2008). Defining ecological regionalism – A theoretical perspective. *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, vol. 113, pp. 127–136.

13. Brusylovs'ka, O. (2023). Doslidzhennia rehionalizmu: chy chekaty podal'shoi evoliutsii? [Research of regionalism: Should we expect further evolution?]. *Mizhnarodni ta politychni doslidzhennia*, vol. 36, pp. 30–42.

Schools of regionalism: main research questions and features of national approaches

Ilchenko Ihor Oleksandrovych

Postgraduate Student at the Department
of International Relations
Odesa I. I. Mechnikov National University
Vsevoloda Zmienka str., 2, Odesa,
Ukraine
ORCID: 0009-0009-6571-7583

The aim of the study is to identify the main modern approaches to the study of regions in conditions when individual regions are gaining greater independence in determining their interests and agenda in the system of international relations. As a result of the study, it was found that in the field of modern security studies, the emphasis is on the fact that the dominance of global threats characteristic of the Cold War period has given way to local threats today. This transformation is reflected in the literature on "new wars", which analyses modern security problems arising in connection with specific regions, states, or even non-state and transnational groups that become sources of conflicts. Another type of research is determined by the fact that social potential is closely related to demographic indicators. The main goal of the state is to create comfortable living conditions for citizens and ensure access to such areas as education, medicine, culture and personal development, which contribute to improving the quality of life. The third approach – economic regionalism – is particularly relevant for the study of the Western Balkan countries, since the economic sphere here represents a complex problem, since the ruling communist party previously used a specific method of managing the economy: the main tool was five-year plans, production was under full state control, industry was nationalized, and private entrepreneurship, foreign aid and investment were prohibited. The last type of regionalism, sometimes called ecological or green regionalism, is based on the analysis of climate problems. Today, numerous international organizations, transnational corporations, development banks, public movements and individuals are actively promoting the idea of sustainable development aimed at combating climate change. Rapid climate change, global warming, massive environmental pollution and measures to counteract these phenomena have become one of the most important trends of our time, along with new economic initiatives, human rights and technical progress.

Key words: regionalism, scientific thought, post-communist countries, Ukraine, Western Balkans.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 17.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

Логвиненко Володимир Вікторович

Трансформація європейської системи безпеки в умовах російсько-української війни

УДК 327(4-67:477)»2022/2025»:355/359
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.26>
Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Логвиненко Володимир Вікторович
аспірант кафедри журналістики
та політології
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
вул. 68 Десантників, 10,
Миколаїв, Україна
ORCID: 0009-0008-8513-1144

У статті досліджується еволюція європейської системи безпеки та її трансформація внаслідок російсько-української війни. Простежено основні етапи розвитку європейської безпеки – від післявоєнного порядку та «холодної війни» до постбіполярного періоду, коли Європейський Союз почав формувати власну оборонну ідентичність. Зазначено, що протягом десятиліть європейська система безпеки залишалася залежною від НАТО та трансатлантичного партнерства, тоді як спроби ЄС здобути стратегічну автономію натикалися на політичні, інституційні та військові обмеження. Аналіз етапів розвитку європейської системи безпеки продемонстрував, що політика умиротворення агресора та залежність від зовнішніх гарантій безпеки є стратегічно небезпечними. Повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році стало переломним моментом, який виявив уразливість існуючих безпекових механізмів і водночас активізував переосмислення ролі Європи у глобальній архітектурі безпеки.

Підкреслено, що зміна зовнішньополітичних пріоритетів Вашингтона, зокрема переорієнтація на азійський напрям, стимулювала Європейський Союз до посилення стратегічної автономії та розвитку власного військово-промислового потенціалу. З'ясовані структурні виклики, які стоять на шляху до європейської стратегічної автономії – фрагментарність військово-промислового комплексу, неузгодженість стратегічного планування та недостатня автономність ухвалення рішень. Особливу увагу приділено ролі України, яка з реципієнта допомоги перетворюється на активного суб'єкта колективної безпеки, інтегрованого у європейський оборонно-промисловий простір. Розкрито значення ключових ініціатив і програм ЄС – Європейського фонду миру, EUMAM, SAFE, PURL, – що демонструють перехід Європи від реактивної до проактивної моделі безпеки. Визначено, що співпраця України та ЄС у сфері виробництва, інновацій і технологій оборони формує підґрунтя для нової оборонної парадигми. Зроблено висновок, що війна в Україні започаткувала процес глибокої трансформації європейської системи безпеки, у якій Україна поступово стає технологічним, стратегічним і моральним центром нового європейського безпекового порядку.

Ключові слова: європейська безпека, НАТО, ЄС, стратегічна автономія, російсько-українська війна, виклики, Україна.

Вступ. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну стало логічним продовженням імперських амбіцій Росії. Москва, демонструючи відверту зневагу до суверенітету сусідніх держав, стала головним чинником дестабілізації континенту. Європа опинилася перед необхідністю пошуку нової архітектури безпеки, обриси якої будуть визначені не лише результатами російсько-української війни, а і зусиллями по укріпленню стримування від Росії сьогодні. Перемога чи поразка України у цій війні визначатиме геополітичне майбутнє регіону – залежно від того, до якого цивілізаційного простору вона приєднається.

Мета та завдання. Метою дослідження є всесторонній аналіз трансформації європейської системи безпеки під впливом російсько-української війни. Автор визначає наступні завдання цього дослідження: 1) характеристика викликів, які, попри трансформації геополітичного середовища, продовжують визначати сучасний стан європейської системи безпеки; 2) аналіз проблем, що перешкоджають Європі сформувати власну автономію у сфері безпеки в контексті внутрішніх та зовнішніх детермінантів; 3) оцінка можливостей України у формуванні нової безпекової архітектури континенту.

Методи дослідження. Дослідження ґрунтується на структурно-функціональному підході до аналізу

міжнародних відносин, зокрема, впливу окремих елементів багаторівневої структури системи європейської безпеки – НАТО, ЄС, ОБСЄ та Росії на її функціонування і трансформацію. Історико-порівняльний метод дозволив виявити динаміку змін у різні періоди розвитку архітектури європейської безпеки. Застосування системного методу дозволило виділити регіональні та глобальні фактори впливу на можливість досягнення стратегічної автономії ЄС.

Результати. Процес творення системи європейської безпеки продовжує формуватися вже понад сім десятиліть, у ході чого континент неодноразово переживав війни, кризи та спроби створення стабільного порядку. Її становлення після Другої світової війни відбувалося навколо інституцій, покликаних забезпечити колективну оборону, політичний діалог і співробітництво. Вивчення історії цієї еволюції є необхідним для розуміння сучасних викликів, адже кожен етап – від архітектури «холодної війни» до новітніх ініціатив ЄС і НАТО – визначав баланс сил, характер взаємодії акторів і межі автономності Європи у сфері безпеки.

Поняття «архітектура безпеки» не має єдиного визначення, а дослідники О. Дитріх і М. Лариш зазначають, що воно за своєю суттю є чимось сконструйованим, проте у науковому дискурсі його

розглядають як інституційну конструкцію, що забезпечує функціонування системи безпеки [8, с. 45]. Архітектура є формою організації безпекових відносин між державами та міжнародними структурами, тоді як система безпеки охоплює їх зміст – сукупність акторів, норм і механізмів, спрямованих на підтримання миру та стабільності. Вони співіснують у взаємозалежності: архітектура структурує систему, а система наповнює її конкретними практиками та політичними цілями. Ефективна система безпеки характеризується стабільністю, інклюзивністю та всеохопністю. Стабільність передбачає передбачуваність і здатність реагувати на кризи, інклюзивність – залучення всіх ключових акторів, а всеохопність – охоплення політичних, військових і гуманітарних вимірів безпеки. У сучасній Європі архітектура безпеки спирається на чотири основні компоненти: НАТО як військовий стрижень системи, ЄС як центр політичної та оборонної координації, ОБСЄ як інклюзивний, але ослаблений майданчик діалогу, та Росію як суперечливий, проте невід’ємний елемент європейського безпекового простору. Така багаторівнева структура залишається фрагментованою, а її стабільність нині значною мірою визначається здатністю Заходу ефективно реагувати на виклики, породжені російсько-українською війною.

Передусім, еволюція європейської системи безпеки після Другої світової війни характеризується тяглістю викликів, які, попри трансформації геополітичного середовища, продовжують визначати її сучасний стан. Аналіз доцільно структурувати за хронологічними етапами, що відображають ключові зрушення в інституційній архітектурі, стратегічних пріоритетах та розподілі ролей між ключовими акторами.

Загалом етап з 1950-х по 1991 рік відзначився відносною стабільністю. Європейська інтеграція від початку мала не лише економічний, але й безпековий вимір. Ідея «європейського миру через інтеграцію» постала як реакція на руйнівні наслідки двох світових воєн і як механізм запобігання конфліктам між державами Західної Європи. Водночас, розвиток інтеграції відбувався в умовах «холодної війни» та радянської військової загрози. Спроба створення Європейського оборонного співтовариства (ЄОС) у 1954 році зазнала поразки, що зумовило тривале відсторонення безпекових питань від інтеграційного порядку денного [5, с. 116]. Основна увага була спрямована на економічну співпрацю – через створення Європейського об’єднання вугілля і сталі та Європейського економічного співтовариства в 1950-х роках. Безпека залишалася у компетенції національних урядів та НАТО, який став ключовим елементом європейського оборонного балансу.

Архітектура НАТО інституціоналізувала асиметричний розподіл ролей: європейські держави забезпечували територіальну оборону та вну-

трішню готовність, тоді як США відповідали за стратегічну глибину, проєкцію сил і ядерне стримування [15]. Ця конструкція, зумовлена радянською загрозою, призвела до структурної залежності Європи від американського високотехнологічного потенціалу у багатьох ключових галузях: стратегічна транспортна авіація, супутниковий зв’язок, промислові закупівлі тощо.

Сформована європейська оборонна архітектура періоду «холодної війни» з метою стримування радянської агресії, похитнулася паралельно з падінням Берлінського муру, ознаменувавши наступний етап свого розвитку, який тривав два десятиліття. Розпад Радянського Союзу, Югославії та Організації Варшавського договору відкрив еру «мирних дивідендів» для європейських союзників. Багато західних країн скористалися можливістю розширити торгівлю на нові ринки посткомуністичного світу. Витрати на оборону різко скоротилися, військовий обов’язок був значною мірою скасований, армії, флоти та військово-повітряні сили зменшилися, а оборонна промислова інфраструктура майже атрофувалася [1].

Маастрихтський договір 1992 року інституціоналізував нову архітектуру Європейського Союзу, визначивши три «опори», серед яких чільне місце посіла Спільна зовнішня та безпекова політика (СЗБП). Амстердамський договір 1997 року посилив цей напрям, запровадивши посаду Високого представника з питань СЗБП та закріпив концепцію конструктивного утримання, яка забезпечувала більшу гнучкість ухвалення рішень у сфері зовнішньої політики. Проте Спільна зовнішня політика і політика безпеки відставала від інших складових європейської інтеграції, оскільки кожна держава захищала свій суверенітет.

Югославські війни 1990-х років виявили неспроможність ЄС діяти як ефективний кризовий актор, оскільки механізми реагування залишалися у зародковому стані. Саме ці події спонукали європейських лідерів ініціювати інтеграцію європейської оборони, порушивши табу на тіснішу співпрацю в галузі оборони, що склалося після провалу ЄОС у 1954 році. Важливою віхою в цьому напрямку стала Декларація Сен-Мало, підписана Францією та Великою Британією у 1998 році, яка вперше офіційно закріпила необхідність розвитку автономної європейської оборонної спроможності [2, с. 187]. Вже у 1999 році Європейська рада започаткувала процес створення Європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО), що стала складовою майбутньої Спільної політики безпеки та оборони (СПБО). Інституційно цей напрям зміцнився створенням нових структур Ради ЄС – Політичного і безпекового комітету, Військового комітету, Військового штабу, Цивільного комітету з кризового реагування тощо. З початку 2000-х років ЄС розпочав перші місії та операції

за межами Європи, а у 2003 році ухвалив першу Європейську стратегію безпеки.

Попри формування власної системи управління кризами, Європа залишалася структурно залежною від США у сфері стратегічних, технологічних та промислових компонентів безпеки. Баланс, що сформувався в часи «холодної війни», не лише зберігся, але й посилювався після її завершення. Європейські країни, скоротивши оборонні бюджети, зосередили ресурси на соціальних програмах і внутрішньополітичній стабільності, фактично делегувавши стратегічні гарантії Вашингтону. Це породило ситуацію, у якій присутність американських військ у Європі стала не просто елементом стримування, а запорукою збереження статус-кво, що забезпечував домінування США у питаннях зовнішньої політики континенту. Так, наприклад, з 1995 року загальна чисельність військових у арміях країн ЄС скоротилася з 3,557 млн. осіб до 2,412 млн. осіб у 2005 році [5, с. 117]. Така залежність мала не лише військовий, але й політичний та економічний вимір – від закупівель оборонної техніки до рішень у сфері розвідки, комунікацій та логістики. Тому комплекс перелічених кризових моментів в ряді вимірів архітектури європейської безпеки лише підкреслював вразливість успадкованої системи.

Наступний етап розвитку європейської системи безпеки розпочався з середини 2010-х років, коли бажання Вашингтону здійснити «азійський поворот», тобто переорієнтувати стратегічну лінію оборони з Росії на Китай, роблячи вихід військ США з Європи питанням часу, стало більш промовистим. У самому ЄС утвердилася модель Союзу як нормативної сили, могутність якої ґрунтується на економічній і ціннісній привабливості, в той час як інвестиції в оборонну промисловість розглядалися як другорядні. Ця установка виявилася стратегічною помилкою, коли Росія, поступово відходячи від співпраці із Заходом, почала реалізовувати ревізійніську політику. Так, кібератака Росії проти Естонії 2007 року була майже непомічена. Ні вторгнення Росії в Грузію 2008 року і Україну 2014 року не змогли відвернути увагу Заходу від викликів на Близькому Сході та в Центральній Азії. Історично пасивний підхід ЄС до Москви проклав шлях для агресивної стратегії Кремля.

У 2008 та 2014 роках Союз не зміг дати рішучої відповіді, продемонструвавши небажання протистояти Росії. Доктринальна переорієнтація на «нові безпекові загрози» (контртероризм, боротьба з повстанцями, зміна клімату) замінила широкомасштабні збройні дії як рушійну силу планування. Внутрішні проблеми – ігнорування матеріального виміру воєнного потенціалу, різні підходи до ролі США – ускладнювали ситуацію. Європа процвітала завдяки стабільному глобальному середовищу, купуючи дешеві товари з Китаю, енергію з Росії та перекладаючи витрати на безпеку на США.

ЄС проявив легковажність, ігноруючи факт поступового розходження безпекових пріоритетів зі США. Погоджуємося з думкою професора Григорія Перепелиці, директора Інституту стратегічних досліджень, який зазначає, що нерішучість і непослідовність дій західних лідерів засвідчили відсутність політичної волі для належної відповіді на порушення Росією світового порядку [3, с. 18]. Така позиція лише зміцнила переконання В. Путіна у слабкості Заходу, сприяла втраті ним поваги до західних партнерів і впевненості, що США і Європа поступляться Україною заради збереження стратегічних відносин із Росією. Проекція сприйняття США, як знесиленого гіганта екстраполювалась і на НАТО. Усвідомлюючи слабкість та геополітичний параліч Заходу, Росія наважилася розв'язати війну проти України, порушивши тим самим регіональний та глобальний баланс сили [3, с. 19].

Непровоковане вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року стало переломним моментом для європейської та глобальної системи безпеки. Через 75 років після завершення Другої світової війни континент знову зіткнувся з масштабним військовим конфліктом. Європейські держави виявилися неготовими до такого розвитку подій: політика умиротворення провалилася, а Європейський Союз продемонстрував відсутність стратегічної готовності до війни. Як слушно зауважив один із депутатів Європейського парламенту, «ми були настільки зайняті збереженням миру, що забули готуватися до війни» [10].

Корені цієї неготовності пов'язані з традиційним небажанням держав-членів делегувати Брюсселю суттєві функції у сфері «жорсткої сили», але російська агресія в Україні стала суворим попередженням, що підкреслило актуальність реалістичних підходів у міжнародній політиці.

Війна в Україні актуалізувала потребу у переосмисленні засад європейської безпеки, зокрема, у розрізі трансформації ролі провідних інституційних акторів, які займаються її підтриманням: ОБСЄ, НАТО та ЄС. Що стосується Організації з безпеки та співробітництва в Європі, що впродовж десятиліть виступала ключовим майданчиком для діалогу, то вона виявилася неспроможною забезпечити дотримання основоположних принципів, закріплених у Гельсінському заключному акті. Неефективність її механізмів, зокрема провал Мінських домовленостей, засвідчила необхідність глибокого реформування організації або пошуку альтернативних інституційних рішень.

На цьому тлі, попри шок, який спричинила війна серед європейських громадян та політичних лідерів, реакція ЄС і НАТО була швидкою та консолідованою. Після початку повномасштабної війни Росії проти України держави-члени НАТО істотно посилили свої оборонні зобов'язання. Багато союзників не лише досягли, а й перевищили встанов-

лену норму у 2 % ВВП на оборону, що засвідчило відновлення трансатлантичної єдності та провідної ролі США у виробленні стратегії й тактики стримування росії. У цей період зросла й залежність Європейського Союзу від американського військового потенціалу, зокрема через активізацію закупівель американських озброєнь.

Альянс відреагував на загрозу, зміцнивши свою присутність на східному фланзі, подвоївши кількість багатонаціональних бойових груп, модернізувавши оборонне планування та прийнявши нових членів – Швецію й Фінляндію. Російська агресія докорінно змінила формат відносин між Україною та НАТО. У 2023 році створено Раду Україна – НАТО, а також скасовано вимогу виконання Плану дій щодо членства, що відкрило новий рівень політичної взаємодії. На Вільнюському саміті 2023 року було ухвалено рішення трансформувати Комплексний пакет допомоги (КПД) у багаторічну програму підтримки реформ сектору безпеки й оборони України. У 2024 році, на Вашингтонському саміті, союзники підтвердили довгострокові зобов'язання з безпекової допомоги, надавши Україні понад 50 млрд євро, з яких близько 60 % забезпечили європейські члени Альянсу та Канада. Тоді ж Альянс запровадив Ініціативу з безпекової допомоги і навчання для України (NSATU), спрямовану на координацію постачання озброєння та підготовку українських військовослужбовців.

Важливою складовою підтримки України трансатлантичним блоком стала нова програма «Prioritized Ukraine Requirements List» (PURL), погоджена у липні 2025 року на зустрічі Генерального секретаря НАТО Марка Рютте з президентом США Дональдом Трампом [16]. Ініціатива дозволила закуповувати готове американське озброєння для України за рахунок фінансування інших союзників. До серпня 2025 року в ній брали участь вісім держав НАТО, які сукупно виділили 1,9 млрд євро.

Після формування нової адміністрації США у 2025 році НАТО перебрало лідерство у діяльності Контактної групи з питань оборони України («формат Рамштайн») [4, с. 138]. Відтоді засідання цього формату проходять під головуванням Німеччини та Великої Британії у штаб-квартирі Альянсу, що засвідчує зростання ролі європейських союзників у координації військової допомоги Україні.

Попри зростання обсягів підтримки, як у США, так і в Європі переважала думка, що конфлікт завершиться компромісом або «заморожуванням» лінії фронту. Це зумовило проведення політики «керованої ескалації», спрямованої на одночасне стримування російського наступу та запобігання ядерній ескалації [1].

Що стосується ЄС, то провідним інструментом підтримки України з боку цього об'єднання після початку повномасштабного вторгнення Росії у лютому 2022 року стала санкційна політика,

витоки якої сягають 2014 року. Після 2022 року санкційна політика стала безпрецедентною за масштабом – до листопада 2025 року ухвалено 19 пакетів санкцій, що включають енергетичне ембарго, обмеження на експорт технологій подвійного призначення, фінансові заборони та заходи проти «тіньового флоту» [7]. Її мета полягає не лише в покаранні агресора, а й у довгостроковому зниженні його спроможності вести війну та здійснювати дестабілізуючі дії в регіоні.

Особливого значення санкційна політика набуває завдяки високій суспільній підтримці. Згідно з опитуванням Євробарометра 2025 року, 72% громадян ЄС підтримують продовження санкцій проти Росії, навіть попри економічні труднощі [17]. Такий рівень схвалення створює для європейських лідерів демократичний мандат на продовження твердої лінії щодо Кремля та обмежує вплив політичних сил, які закликають до передчасної нормалізації відносин із Москвою. Цей показник соціальної консолідації посилює позиції ЄС на міжнародній арені та легітимізує його зовнішньополітичні дії.

Крім санкцій, Європейський Союз активізував механізми безпекової допомоги Україні. Європейський фонд миру (EPF) став ключовим інструментом фінансування військової підтримки – через нього було мобілізовано 6,1 млрд євро. Загалом країни ЄС та їхні партнери спрямували понад 63 млрд євро на оборонні потреби України. Місія ЄС EUMAM забезпечила підготовку понад 80 тисяч українських військових, а Європейська оборонна промисловість збільшила виробництво боєприпасів на 40%. Прийняття Акта ASAP (Act in Support of Ammunition Production) дозволило наростити обсяги виробництва ракет і снарядів, що стало відповіддю на критичну потребу у швидкому постачанні Україні засобів оборони [9].

Зміна зовнішньополітичних пріоритетів США у 2025 році, зокрема політика адміністрації Дональда Трампа, стала каталізатором процесу переосмислення європейської оборонної автономії. Фактично Вашингтон поступово передає відповідальність за стримування Росії європейським партнерам, концентруючи ресурси на стримуванні Китаю в Азії. Це спонукало ЄС активізувати власну оборонну політику та перейти до формування самостійних інституційних механізмів. У Білій книзі оборони ЄС 2025 року «Підготовка до 2030» зафіксовано курс на формування Європейської стратегічної автономії. Документ визначає Україну як незамінного партнера у безпековій архітектурі континенту та закладає основу для її інтеграції у спільний оборонно-промисловий простір [18]. З доктринальної точки зору, Біла книга стверджує, що війна в Україні призвела до переосмислення традиційних параметрів стримування та територіальної оборони. Це перший випадок в епоху після «холодної війни», коли країна, яка не є членом ЄС та НАТО,

виступає першою лінією оборони європейського порядку. Варто зазначити, що дебати щодо здатності Європи діяти автономно не є новими, вони тривають щонайменше з 1990-х років, після Балканських воєн, проте перші кроки в цьому напрямку були здійснені лише зараз, коли європейські країни підтвердили прагнення до формування спільних планів розвитку безпекових спроможностей і сформували пріоритети майбутніх реформ.

Важливою інновацією Білої книги стала «стратегія дикобраза», спрямована на інтеграцію українських оборонних підприємств до Європейського оборонного фонду. Цей підхід передбачає спільну розробку платформ, безпілотних систем, технологій РЕБ та штучного інтелекту. Відповідно до Дорожньої карти оборонної готовності ЄС – 2030, ухваленої 16 жовтня 2025 року, Україна інтегрується до Європейської оборонно-промислової бази (EDTIB), що перетворює її з реципієнта допомоги на стратегічного партнера виробництва та стримування. За словами президентки Єврокомісії Урсули фон дер Ляєн, «якщо Європа хоче уникнути війни – вона має бути готовою до війни» [12]. Цей принцип став основою нової Дорожньої карти, покликаної зробити ЄС спроможним самостійно реагувати на загрози, передусім російську. Варто зазначити, що наразі цього мало щоб говорити про повноцінну європейську оборону, але перші кроки у відповідному напрямку беззаперечні, адже передбачається докорінне переосмислення ролі Європи як суб'єкта безпеки.

Попри значний прогрес, перехід до змін у системі європейської безпеки супроводжується наявністю низки структурних та стратегічних викликів, які гальмують її якісну трансформацію. Одним із таких викликів є відсутність цілісної стратегії підтримки України серед країн ЄС, що відображає неспроможність подолати класичну економічну дихотомію «гармати чи масло» [15]. Підхід, який розглядає оборонні витрати як антагоністичні щодо соціальних програм, є застарілим. Натомість необхідне політичне бачення, яке інтегрує інвестиції в оборону у ширшу стратегію соціальної та економічної стійкості, посилюючи інфраструктуру безпеки європейських суспільств, поки відсутнє. Так, результати опитувань у 22 країнах ЄС у 2025 році засвідчують чіткі регіональні розбіжності у ставленні до питань безпеки. Країни Східної Європи, безпосередньо наближені до Росії, демонструють найвищий рівень занепокоєння з приводу безпекових загроз і підтримують активізацію оборонних заходів. Держави Південної Європи, ослаблені економічними кризами, надають перевагу політиці солідарності та спільного використання ресурсів. Країни Північної Європи зберігають стабільну підтримку України, тоді як у Західній Європі спостерігається розкол у сприйнятті українського питання, зумовлений впливом проросійських сил [11].

Ситуацію погіршує російська стратегія гібридної війни, спрямована на дестабілізацію європейської єдності. Постійні провокації, порушення повітряного простору країн Балтії та Польщі, атаки на інфраструктуру й поширення дезінформації свідчать про цілеспрямовані спроби Російської Федерації підважити довіру між союзниками. Так, наприклад, Росія пошкодила підводні кабелі в Балтійському морі, у жовтні 2025 року Литва повідомила про вторгнення двох російських військових літаків у свій повітряний простір [6]. Порушення повітряного простору в країнах Балтії вже мало місце у вересні 2025 року: російські винищувачі входили в повітряний простір Естонії. Два російські винищувачі також наблизилися до польської нафтової платформи в Балтійському морі, порушивши зону безпеки над платформою тощо.

Серед системних проблем варто виокремити відсутність скоординованого військового бачення в межах ЄС. Так, незважаючи на значний оборонний бюджет у 326 млрд. євро на 2024 рік (для порівняння у 2021 році бюджет передбачав 214 млрд. євро), розподіл коштів залишається прерогативою національних урядів, що призводить до неузгоджених інвестиційних рішень [9].

Додатковим бар'єром до формування ефективної спільної оборонної політики є структурні дисфункції європейського військово-промислового комплексу. Виробництво озброєння характеризується надмірною фрагментацією: в Європі функціонує понад 170 систем озброєння проти 30 у США. Така різноманітність знижує ефективність технічного обслуговування, ускладнює логістику та призводить до несумісності між зразками техніки, що яскраво продемонстрував досвід застосування такої техніки в Україні. Обмежені виробничі потужності, висока собівартість продукції та дефіцит кваліфікованих кадрів – зокрема у цифровому секторі, суттєво стримують відновлення оборонного потенціалу. Консалтингова компанія з управління «Kearney» оцінює дефіцит у Європі до 760 000 кваліфікованих працівників. За словами політолога Андреаса Зайферта з некомерційної організації «Тюрингійський інформаційний центр мілітаризації», виробництво зброї в Німеччині становить щонайбільше чверть від того, що вважалося середньостатистичним у 1980-х і 1990-х роках [13].

Крім того, відсутність узгодженості між урядовими структурами та оборонною промисловістю, нестабільність бюджетів і фрагментарність стратегічного планування призводять до того, що європейські держави не мають спільного бачення довгострокового розвитку військових спроможностей. Деякі країни, користуючись фінансовою гнучкістю, збільшують власні національні витрати на оборону без узгодження з партнерами, що посилює фрагментацію та дублювання зусиль. Суперечності між прагненням до стратегічної автономії ЄС і необхід-

ністю тісної координації з НАТО також створюють політичну напругу, особливо серед східноєвропейських членів, для яких трансатлантична співпраця залишається ключовою гарантією безпеки. В зв'язку з цим Європейська Комісія неодноразово робила заяви про те, що «відбудова європейської оборони вимагає дій у кількох вимірах у тісній координації з НАТО» [18].

Слабка міждержавна координація в межах Європи ускладнюється наявністю понад 80 різноспрямованих альянсів та угод у сфері оборони, що перешкоджає формуванню єдиного стратегічного підходу. 39% оборонних закупівель ЄС здійснюються поза межами континенту, що свідчить про недостатній рівень внутрішньої інтеграції оборонного ринку. Для порівняння для США цей показник становить 22%, для Китаю – 2%, а для росії – 0% [6].

Окрему загрозу становить розбіжність у стратегічних і ціннісних орієнтирах між адміністрацією Дональда Трампа та європейськими партнерами. Тривалий час США були головним гарантом безпеки Європи, однак риторика американського президента щодо зменшення військової присутності на континенті та критика союзників за «недостатні внески» породили сумніви у надійності трансатлантичного партнерства. Опитування Європейського університетського інституту (EUI) у вересні 2025 році вперше засвідчило, що значна частина європейців сприймає США як потенційну загрозу безпеці [10]. Це зміщення сприйняття підживлює стратегічну невизначеність і розділяє держави-члени між прибічниками збереження американського домінування та прихильниками більшої європейської автономії.

Відсутність спільного стратегічного бачення, обмежені виробничі ресурси, загроза гібридних атак і невизначеність трансатлантичних відносин формують складне середовище, у якому Європейський Союз змушений переосмислити підходи до оборонної інтеграції. У цьому контексті особливого значення набуває Україна як ключовий оборонний елемент європейського безпекового простору. Завдяки високому рівню інноваційності у сфері військових технологій Україна поступово перетворюється на стратегічний центр переозброєння Європи та її практичний оборонний хребет.

Процес інтенсивної інтеграції українського оборонно-промислового комплексу до Європейського оборонно-технологічного та промислового об'єднання не є символічним жестом політичної солідарності. Йдеться про формування глибокої структурної взаємодії, спрямованої на посилення обопільної стійкості та розширення стратегічної автономії ЄС. На відміну від традиційних моделей допомоги, нинішня співпраця базується на принципі взаємності: Україна здобуває технологічну самодостатність, а Європа – доступ до інноваційних

рішень, перевірених у реальних бойових умовах. Такий підхід створює взаємовигідну синергію, що забезпечує обом сторонам нові можливості для розвитку.

Війна в Україні стала безпрецедентним каталізатором військових інновацій у Європі XXI століття. Прагнення до виживання, адаптації та технологічної переваги спричинило інтенсивну розробку складних тактичних і технічних рішень, які нині активно інтегруються в європейський оборонний сектор через прямі партнерства. Це означає перехід від моделі залучення України до європейських структур до моделі, у якій Україна стає генератором змін, формуючи нові підходи до оборонного планування, виробництва та операційної взаємодії.

Відкриття у вересні 2024 року в Києві Офісу оборонних інновацій ЄС стало важливим етапом у консолідації цієї динаміки [14]. Новостворена структура виконує функцію стратегічного координаційного вузла для обміну інформацією, узгодження можливостей і просування спільних проєктів у сфері досліджень, розробок і впровадження оборонних технологій. Подальшим кроком стала ініціатива «BraveTech EU», оголошена в липні 2025 року, яка об'єднала Європейський оборонний фонд, Європейську схему оборонних інновацій і українську платформу BRAVE. Ця програма створює інтегроване середовище для спільного проєктування, тестування та впровадження технологічних рішень нового покоління.

Важливою складовою фінансової підтримки стала програма SAFE (Security Measures for Europe), що передбачає довгострокові позики на суму 150 мільярдів євро для спільних закупівель і проєктів між державами-членами ЄС, Україною та країнами ЄЗ-ЄАВТ. Програма має на меті подолати фрагментацію оборонних закупівель і сформувати єдиний європейський оборонний ринок [14].

Україна робить безпосередній внесок у зміцнення європейської безпеки, виступаючи випробувальним полігоном для військової техніки, яку згодом використовують армії НАТО. Активна участь українських стартапів, інженерних центрів та збройних сил у процесах обміну знаннями формує мережу транскордонної співпраці з довгостроковим впливом на систему управління європейською обороною. Водночас великі промислові компанії Європи, такі як Rheinmetall (Німеччина) та Thales (Франція), у партнерстві з українськими підприємствами створюють спільні виробничі майданчики, зокрема на території України. Це свідчить про прагнення до децентралізації виробництва та підвищення його стійкості навіть у зонах активного конфлікту. Україна наразі виробляє більше артилерійських снарядів, ніж усі 32 держави-члени НАТО разом, що демонструє її унікальну спроможність швидкої мобілізації ресурсів і технологій.

Важливою ознакою російсько-української війни стала технологічна гонка озброєнь, яка не лише впливає на перебіг війни, а й формує основи європейської стратегічної автономії. Бойові технології, моделі виробництва та тактичні концепції, відпрацьовані в Україні, можуть бути безпосередньо застосовані для зміцнення оборони Європи у випадку широкомасштабного конфлікту. Україна вже є світовим лідером у виробництві тактичних і далекобійних безпілотників, а після завершення війни має всі передумови стати глобальним центром розвитку безпілотних технологій.

Північні та Балтійські країни Європи – Норвегія, Ісландія, Данія, Швеція, Фінляндія, Естонія, Латвія й Литва – відіграють провідну роль у підтримці українського оборонного сектору, створивши у 2024 році коаліцію безпілотників для України, що об'єднала дев'ять країн НАТО [14]. Така співпраця посилює технологічну взаємодію та забезпечує стратегічну глибину для оборонного простору ЄС.

Тому співпраця між Україною та Європейським Союзом виходить за межі короткострокової політичної необхідності. Вона є фундаментальною інвестицією в трансформацію європейської оборонної парадигми, може зіграти вирішальну роль у спроможності ЄС протистояти загрозі РФ, і ґрунтується на практичному досвіді, технологічних інноваціях і спільній меті забезпечення стійкої безпеки на континенті.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане можна стверджувати наступне. По-перше, російсько-українська війна стала каталізатором переосмислення ролі Європи у глобальній безпековій системі. Вона продемонструвала, що політика умиротворення агресора та залежність від зовнішніх гарантій безпеки є стратегічно небезпечними. По-друге, укріплення трансатлантичної єдності в перші три роки війни похитнулося внаслідок стратегічної зміни політики адміністрації Трампа, що ініціювало імпульс до європейської стратегічної автономії, шлях до якої передбачає подолання комплексу структурних викликів – фрагментарності військово-промислового комплексу, неузгодженості стратегічного планування та недостатньої автономності ухвалення рішень. Тому, в нових геополітичних умовах ключового значення набуває партнерство між Україною та Європейським Союзом. Україна поступово інтегрується в європейський оборонно-промисловий простір, перетворюючись із реципієнта допомоги на активного суб'єкта колективної безпеки. Цей процес не завершено, однак він закладає передумови для формування нової безпекової архітектури, у центрі якої – Україна як практичний і технологічний стрижень європейської оборонної системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гомза І. Формування нової архітектури європейської безпеки в умовах зміни політики США. Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні. 2025. URL: https://www.kas.de/documents/d/ukraine/gomza_european_security_architecture_ukr
2. Кудряченко А. І., Чекаленко Л. Д. Європейська система безпеки: концептуальне наповнення і практичне втілення. *Norwegian Journal of Development of the International Science*. 2025. № 161. С. 185–199. <https://doi.org/10.5281/zenodo.16539257>
3. Перепелиця Г. Вплив російсько-української війни на майбутнє регіональної безпеки в Центральній Європі. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. 2024. Т. 15. С. 11–41. <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.15.11-41>
4. Тихоненко І. В. Допомога Україні як інструмент позиціонування США на міжнародній арені. *Політикус: науковий журнал*. 2024. Вип. 1. С. 136–141.
5. Шишкін І., Баран А., Березовська-Чміль О. Нова безпекова програма Європи: виклики, пов'язані з російсько-українською війною. *Збірник наукових праць*. 2024. Вип. 1 (32). С. 116–133. [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.1\(32\).116-133](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.1(32).116-133)
6. Building European Defense Capabilities for a More Uncertain World. Boston Consulting Group. 2025. March 4. URL: <https://www.bcg.com/publications/2025/building-european-defense-capabilities>
7. Council of the EU. 19th package of sanctions against Russia: EU targets Russian energy, third-country banks and crypto providers. Press release. 2025. October 23. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/10/23/19th-package-of-sanctions-against-russia-eu-targets-russian-energy-third-country-banks-and-crypto-providers/>
8. Ditych O., Laryš M. What can European security architecture look like in the wake of Russia's war on Ukraine? *European Security*. 2024. Vol. 34, № 1. P. 44–64. <https://doi.org/10.1080/09662839.2024.2347221>
9. EU Military Support for Ukraine. Council of the EU. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/military-support-ukraine/>
10. Europeans Stand Together Despite Crises, but View US as Growing Security Concern. Robert Schuman Centre for Advanced Studies. 2025. September 29. URL: <https://www.eui.eu/news-hub?id=europeans-stand-together-despite-crises-but-view-us-as-growing-security-concern-1>
11. Improving the Quality of European Defence Spending – Cost of Non-Europe Report. European Parliament Think Tank. 2024. November 28. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2024\)762855](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2024)762855)
12. Joint Communication – Defence Readiness Roadmap 2030. European Commission. 2025. October 16. URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/readiness-roadmap-2030_en
13. Kahn M., Steitz C., Patton D. Help Wanted: Europe's Defence Companies Scramble for Workers as

Business Booms. Reuters. 2025. May 27. URL: <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/europes-defence-companies-scramble-workers-business-booms-2025-05-27/>

14. Kuzio T. Russia's War Transforms Ukraine into a World-Leading Military Producer – Analysis. Eurasia Review. 2025. October 7. URL: <https://www.eurasiareview.com/07102025-russias-war-transforms-ukraine-into-a-world-leading-military-producer-analysis>

15. Márquez y de la Rubia F. Ukraine's integration into the European strategic and industrial defence architecture. IEEE Analysis Document. 2025. № 48. URL: https://www.defensa.gob.es/documents/2073105/2726226/la_integracion_de_ucrania_2025_dieeee48_eng.pdf

16. Secretary General welcomes first package of U.S. equipment for Ukraine funded by the Netherlands under new NATO initiative. NATO. 2025. August 4. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_237128.htm

17. Standard Eurobarometer 103 – Spring 2025. European Union. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3372>

18. White Paper for European Defence – Readiness 2030. European Commission. 2025. March 12. URL: https://commission.europa.eu/document/download/e6d5db69-e0ab-4bec-9dc0-3867b4373019_en

REFERENCES:

1. Homza, I. (2025). *Formuvannia novoi arkhitektury yevropeiskoi bezpeky v umovakh zminy polityky SShA [Formation of a new architecture of European security under the changing U.S. policy]*. Predstavnytstvo Fondu Konrada Adenauera v Ukraini. https://www.kas.de/documents/d/ukraine/gomza_european_security_architecture_ukr [in Ukrainian].

2. Kudriachenko, A. I., & Chekalenko, L. D. (2025). *Yevropeiska systema bezpeky: kontseptualne napovnnennia i praktychne vtilennia [European security system: conceptual framework and practical implementation]*. Norwegian Journal of Development of the International Science, no. 161, pp. 185–199. [in Ukrainian].

3. Perepelytsia, H. (2024). *Vplyv rosiisko-ukrainskoi viiny na maibutnie rehionalnoi bezpeky v Tsentralno-Skhidnii Yevropi [Impact of the Russian-Ukrainian war on the future of regional security in Central and Eastern Europe]*. Mediaforum: analityka, prohnozy, informatsiinyi menedzhment, vol. 15, pp. 11–41. [in Ukrainian].

4. Tykhonenko, I.V. (2024). *Dopomoha Ukraini yak instrument pozytsionuvannia SShA na mizhnarodnii areni [Aid to Ukraine as an instrument of U.S. positioning in the international arena]*. Politykus: naukovyi zhurnal, iss. 1, pp. 136–141. [in Ukrainian].

5. Shyshkin, I., Baran, A., & Berezovska-Chmil, O. (2024). *Nova bezpekova prohrama Yevropy: vyklyky, pov'iazani z rosiisko-ukrainskoiu viinoiu [Europe's new security program: challenges related to the Russian-Ukrainian war]*. Zbirnyk naukovykh prats, iss. 1(32), pp. 116–133. [in Ukrainian].

6. Boston Consulting Group *Building European Defense Capabilities for a More Uncertain World*. (2025,

March 4). <https://www.bcg.com/publications/2025/building-european-defense-capabilities> [in English].

7. Council of the EU. (2025, October 23). *19th package of sanctions against Russia: EU targets Russian energy, third-country banks and crypto providers*. Press release. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/10/23/19th-package-of-sanctions-against-russia-eu-targets-russian-energy-third-country-banks-and-crypto-providers/> [in English].

8. Ditrych, O., & Laryš, M. (2024). *What can European security architecture look like in the wake of Russia's war on Ukraine?* European Security, vol. 34, no. 1, pp. 44–64. [in English].

9. Council of the EU. (n.d.). *EU Military Support for Ukraine*. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/military-support-ukraine/> [in English].

10. Robert Schuman Centre for Advanced Studies. (2025, September 29). *Europeans Stand Together Despite Crises, but View US as Growing Security Concern*. <https://www.eui.eu/news-hub?id=europeans-stand-together-despite-crises-but-view-us-as-growing-security-concern-1> [in English].

11. European Parliament Think Tank. (2024) *Improving the Quality of European Defence Spending – Cost of Non-Europe Report*. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2024\)762855](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2024)762855)

12. European Commission. (2025, October 16). *Joint Communication – Defence Readiness Roadmap 2030*. https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/readiness-roadmap-2030_en [in English].

13. Kahn, M., Steitz, C., & Patton, D. (2025, May 27). *Help Wanted: Europe's Defence Companies Scramble for Workers as Business Booms*. Reuters. <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/europes-defence-companies-scramble-workers-business-booms-2025-05-27/> [in English].

14. Kuzio, T. (2025, October 7). Russia's War Transforms Ukraine into a World-Leading Military Producer – Analysis. Eurasia Review. <https://www.eurasiareview.com/07102025-russias-war-transforms-ukraine-into-a-world-leading-military-producer-analysis> [in English].

15. Márquez y de la Rubia, F. (2025). *Ukraine's integration into the European strategic and industrial defence architecture*. IEEE Analysis Document, no. 48. https://www.defensa.gob.es/documents/2073105/2726226/la_integracion_de_ucrania_2025_dieeee48_eng.pdf [in English].

16. NATO. (2025, August 4). *Secretary General welcomes first package of U.S. equipment for Ukraine funded by the Netherlands under new NATO initiative*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_237128.htm [in English].

17. European Union. (2025). *Standard Eurobarometer 103 – Spring 2025*. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3372> [in English].

18. European Commission. (2025, March 12). *White Paper for European Defence – Readiness 2030*. https://commission.europa.eu/document/download/e6d5db69-e0ab-4bec-9dc0-3867b4373019_en [in English].

Transformation of the European security system in the context of the Russian-Ukrainian war

Lohvynenko Volodymyr Viktorovych

Postgraduate Student
at the Department of Journalism
and Political Science
Petro Mohyla Black Sea
National University
68 Desantnykyv str., 10,
Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0009-0008-8513-1144

The article examines the evolution of the European security system and its transformation as a result of the Russian-Ukrainian war. It traces the main stages of the development of European security – from the post-war order and the Cold War to the post-bipolar period, when the European Union began to shape its own defense identity. It is noted that for decades the European security system remained dependent on NATO and transatlantic partnership, while the EU's attempts to achieve strategic autonomy faced political, institutional, and military constraints. The analysis of the stages of development of the European security system has demonstrated that the policy of appeasing the aggressor and reliance on external security guarantees are strategically dangerous. Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022 became a turning point that exposed the vulnerability of existing security mechanisms and, at the same time, stimulated a rethinking of Europe's role in the global security architecture.

The article emphasizes that the shift in U.S. foreign policy priorities, particularly the reorientation toward the Asian region, encouraged the European Union to strengthen its strategic autonomy and develop its own defense-industrial potential. The study identifies structural challenges to achieving such autonomy – the fragmentation of the defense-industrial complex, the inconsistency of strategic planning, and the limited independence of decision-making.

Special attention is devoted to Ukraine's role, which is transforming from an aid recipient into an active subject of collective security integrated into the European defense-industrial space. The article highlights key EU initiatives and programs – the European Peace Facility, EUMAM, SAFE, and PURL – that demonstrate Europe's transition from a reactive to a proactive model of security. It concludes that the war in Ukraine has launched a profound transformation of the European security system, with Ukraine emerging as the technological, strategic, and moral core of the new European security order.

Key words: European security, NATO, EU, strategic autonomy, Russian-Ukrainian war, Ukraine.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.11.2025

Дата публікації: 15.12.2025

Майстренко Юлія Іванівна

Політика Японії в регіоні Західні Балкани наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття

УДК 327(520:497.1)»19/20»

DOI [https://doi.org/10.24195/2414-](https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.27)

9616.2025-5.27

Стаття поширюється на умовах ліцензії

CC BY 4.0

Майстренко Юлія Іванівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Всеволода Змієнка, 2, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0002-7306-756X

Метою статті є дослідження особливостей політики Японії в регіоні Західні Балкани. У зв'язку з особливістю ведення зовнішньої політики, країна активно залучає інструменти «м'якої сили». Японія протягом всього післявоєнного періоду прагнула змінити свій імідж на позитивний й, разом з тим, поширювати свій вплив в різних регіонах світу. В регіоні Західні Балкани країна почала поширювати свій вплив через миротворчі ініціативи, гуманітарну й фінансову підтримку та, звісно, культуру.

Дослідження розпочинається з періоду дезінтеграції Югославії, яка супроводжувалась рядом конфліктів та завершується сучасним етапом розвитку відносин. Японія є однією з домінуючих економічних центрів в Азії, що сприяє її іміджу як вагомого гравця на міжнародній арені. Країна базує свій вплив передусім на економічній успішності.

Для покращення двосторонніх зв'язків та поглиблення співпраці з країнами регіону Японія використовує неурядові організації, які покликані, перш за все, популяризувати основні національні підходи до ведення бізнесу, особливо середнього та дрібного. Такий підхід зміцнює зв'язки країн в бізнес сфері середнього та дрібного рівнів.

Результати дослідження полягають у виявленні значення політики Японії в регіоні Західних Балкан, як самої Японської Держави, так і Албанії, Боснії та Герцеговини, Сербії, Хорватії, Чорногорії, Республіки Північна Македонія, відповідно. Для країн регіону така співпраця, перш за все, сприяє підтриманню миру та стабільності, демократичним перетворенням, економічним досягненням. Японія ж отримує розширення впливу на Балканах, а разом з тим і зміцнення зв'язків з країнами Європейського Союзу. Токіо активно взаємодіє з ЄС у вирішенні гуманітарних та безпекових питань у регіоні. Крім того, Японія підтримує проекти, які спрямовані на вирішення екологічних проблем та на захист навколишнього середовища. Поширення японської культури в регіоні Західні Балкани також відбувається, але, слід зауважити, що культурні особливості країни не сприяють масовому її поширенню.

Ключові слова: Японія, зовнішня політика, регіон Західні Балкани, «м'яка сила», миротворча політика, економічна політика, культурна політика, міжнародні відносини.

Вступ. Японія позиціонує себе як важливого гравця на міжнародній арені. Після розпаду Югославії, Токіо розпочав формувати відносини з незалежними країнами регіону Західні Балкани.

Мета і завдання. Основною метою дослідження є вивчення політики Японії в регіоні Західні Балкани, виявити її особливості та інструменти провадження, а також визначити сфери взаємодії з країнами регіону.

Методи дослідження. Для проведення даного дослідження було залучено ряд загальнонаукових та спеціальних методів. Контент-аналіз використовувався для вивчення офіційних документів, які відображають політику Японії в регіоні. Метод аналізу та синтезу застосовується для узагальнення зібраних фактів та формулювання висновків щодо політики Японії на Балканах. Історичний метод дозволяє відстежити хронологію подій та еволюцію підходів до політики у зазначеному регіоні. Крім вже зазначених методів також було залучено і ряд додаткових.

Результати дослідження. Після Другої світової війни на міжнародній арені Японія мала виконати надскладне завдання: позбутися образу ворога. Задля виконання даного завдання було залучено культурну дипломатію, але про повномасштабну реалізацію «м'якої сили» у сучасному розумінні мова тоді ще не йшла, оскільки образ країни зали-

шався ще досить не привабливим. «М'яка сила» Японії включає культуру, національні традиції й тісно пов'язана з публічною дипломатією, яка спрямована передусім на пересічних громадян інших країн [1]. З цією метою було створено Японський фонд у 1972 році, в рамках якого у 1991 році ініційовано Центр глобального партнерства. Починаючи з 2000-х років одним із ресурсів зростання впливу Японії почали вважати просування привабливості країни у світі, була прийнята ініціатива Cool Japan, метою якої було подальше зміцнення зв'язків Японії з іншими країнами в таких сферах, як економіка, культура і дипломатія. Японія має значний потенціал у використанні «м'якої сили», але реалізувати його не може через закритість держави, своєрідний менталітет та відданість національним традиціям. Сеїчі Кондо, японський дипломат у відставці, зазначив, що Японія досі використовувала мовчазну форму передачі повідомлень світу, яку він назвав «презентацією». Хоча спосіб є тихим і повільним, він вважає його ефективним для створення позитивного глобального іміджу країни. Намагаючись створити привабливий образ Японії, чиновники використовують всесвітньо відомі зразки таких явищ молодіжної культури, як аніме або ігри, які з кожним роком втрачають свою актуальність унаслідок стрімкого розвитку технологій та явища високого японського мистецтва, для

розуміння яких необхідно дуже глибоко зануритись у вивчення історії і традицій держави [1].

У своєму виступі прем'єр-міністр Тосікі Кайфу відзначив, що міжнародна спільнота почала шукати нового міжнародного порядку внаслідок змін у Європі та закінчення холодної війни, пояснив, що міжнародний порядок, якого прагне Японія, має бути спрямований на «по-перше, гарантування миру та безпеки; по-друге, повагу до свободи та демократії; по-третє, забезпечення процвітання світу в рамках системи відкритої ринкової економіки; по-четверте, захист середовища, в якому гарантовано гуманітарний рівень життя; по-п'яте, встановлення стабільних міжнародних відносин, заснованих на діалозі та співпраці». Це мислення узгоджується з сучасним потоком думок у міжнародній спільноті, в якому важливе значення надається забезпеченню демократії та зміцненню міжнародного порядку.

Таке мислення також відповідає «ініціативі міжнародної співпраці», яку уряд Японії просуває з часів Кабінету Такешіті та яка базується на трьох стовпах: «співпраця заради миру», «посилення офіційної допомоги розвитку (ОДР)» та «зміцнення міжнародного культурного обміну». Більше того, спектр «ініціативи міжнародної співпраці» був розширений та вдосконалений з моменту її запуску Кабінетом Такешіті, щоб реагувати на вимоги міжнародної спільноти, що змінюється. Наприклад, «співпраця заради миру» стала включати фінансову допомогу та технічну співпрацю для підтримки процесу демократизації та впровадження ринкової економіки в таких країнах, як країни Східної Європи. Другим важливим моментом є чітка демонстрація її позиції щодо участі та співпраці з міжнародними силами захисту таких універсальних цінностей, як демократія та основні права людини. Як зазначалося раніше, Японія, яка зараз має значний вплив на міжнародний порядок, повинна не лише продовжувати дотримуватися універсальних цінностей свободи та демократії, верховенства права та основних прав людини, але й усвідомлювати важливість захисту цих цінностей шляхом дій. Третій важливий момент, пов'язаний з метою зовнішньої політики Японії, полягає в тому, щоб пріоритетно поставитися до питань, що стосуються людства в цілому. Ці питання є важливими з гуманітарної точки зору та вимагають співпраці за межами національних кордонів. До таких питань належать глобальне довкілля, біженці, розповсюдження наркотиків, допомога у разі стихійних лих. Вирішення цих питань певним чином збігається із захистом універсальних цінностей. Ще один момент, який слід згадати стосовно мети зовнішньої політики, полягає в тому, що відповідальність та роль Японії в міжнародній економіці будуть і надалі розширюватися [10].

Японія активно залучала і продовжує залучати інструменти «м'якої сили» у процесі реалізації своєї

політика в регіоні Західні Балкани [2, с. 65]. Японська зовнішня політика на початку 1990-х років характеризувалась невійськовою участю на трьох-сторонній або багатосторонній основі.

Процес розпаду Югославії не був мирним, війни точились протягом багатьох років, несли з собою руйнування, економічні та політичні кризи. Японія стала частиною міжнародної присутності в регіоні для урегулювання конфліктів, підтримання стабільності, проведення післявоєнного відновлення та трансформації регіону. Японська держава приєдналась до міжнародних зусиль з врегулювання конфліктів, що проводилися країнами «Великої вісімки», Організацією Об'єднаних Націй та іншими організаціями, надавши фінансову підтримку понад 100 мільярдів єн протягом 1992–2000 фінансових років [9, р. 33].

Частиною стратегії Токіо щодо легітимізації своєї участі в європейській безпеці було просування його іміджу «м'якої сили» в Європі та за її межами шляхом налагодження контактів між японськими та європейськими неурядовими організаціями в зонах конфліктів [6, р. 11]. Колишня міністр закордонних справ Йоріко Кавагучі на конференції 2004 року, заявила, що політику Японії на Балканах слід розуміти в контексті її «тристовпової політики»: «зміцнення миру» (наприклад, підтримка Міжнародного кримінального трибуналу з колишньої Югославії); економічний розвиток (наприклад, підтримка структурних реформ, технічна допомога, нарощування потенціалу та сприяння внутрішнім інвестиціям); регіональна співпраця (наприклад, надання фінансових позик, інфраструктурна та транспортна підтримка) [6, р. 11].

Згідно офіційних документів політика Японії в конфліктах на Балканах відповідає ряду принципів: сприяє участі Японії у формуванні нових механізмів у міжнародній спільноті; зміцнення відносин у довгостроковій перспективі з балканськими країнами як потенційними членами Європейського Союзу, що, в свою чергу, сприятиме подальшому зміцненню відносин між Японією та Європою [6, р. 33]. Конкретні ініціативи Японії у процесі мирного урегулювання передбачали: розгортання миротворців у Косово й Боснії та Герцеговині; розгортання спеціалізованого персоналу для навчання місцевої поліції; направлення спостерігачів за виборами під егідою Місії Ради Європи зі спостереження за виборами в Косово (серпень 2004 року); підтримка у створенні міжнародного трибуналу з розслідування воєнних злочинів у Боснії та Герцеговині; внесок понад 200 мільйонів доларів на відбудову Косова; участь у Керівному комітеті Ради з впровадження мирних угод для Боснії та Герцеговини; надання Балканам значних виплат за програмою Офіційна допомога у розвитку та фінансовий внесок до «Цільового фонду безпеки людини»; спільне проведення Міністерської конференції

з питань зміцнення миру та економічного розвитку Західних Балкан у Токіо у квітні 2004 року [6, р. 11].

Криза в Косові дала Японії можливість розвинути політичні відносини з Європейським Союзом. Японія провадила свою політику в Косово та Македонії на існуючій тристоронній основі США-Японія-ЄС, демонструючи єдність із Заходом. Залучення Японії до забезпечення європейської безпеки сприяло розвитку політичної та економічної співпраці з ЄС [11, р. 33]. Головним чином завдяки своєму внеску у розвиток стабільності в регіоні Західні Балкани, Японія отримала статус спостерігача в Раді Європи в 1996 році [6, р. 11].

Японія також погодилася під час зустрічі Паризького клубу в листопаді на скорочення боргу СРЮ на 66 %, щоб полегшити економічний тягар країни, яка прагне до реформ. Також були докладені двосторонні зусилля на високому рівні, включаючи люневий візит до Японії міністра закордонних справ СРЮ Горана Свілановича та липневий візит до СРЮ міністра закордонних справ Макіко Танаки, під час яких обговорювалися такі питання, як реформи СРЮ та питання Косова й Чорногорії [9, р. 33].

Японська сторона досить часто залучала для розширення свого впливу неурядові організації, які переважно, направлені на формування бізнес зв'язків. З точки зору Японії, країни Західних Балкан – це віддалені країни, де японські компанії раніше не були присутні. Однак японські компанії високо оцінюють людські ресурси та географічне розташування країн регіону Західні Балкани, доступ до значних ринків, таких як ринки ЄС та Росії [12].

Як незалежні, так і спонсоровані урядом японські неурядові організації працюють на місцях в країнах Західних Балканах, надаючи фінансову, технічну допомогу та підтримку розвитку. Японське агентство міжнародного співробітництва (JICA), неурядова організація, яка реалізує проекти розвитку та реконструкції в регіоні. JICA в процесі своєї діяльності вивчає бізнес потенціал країн. Зокрема, у випадку запиту від японської компанії щодо збору базової інформації в певній галузі або дослідження бізнес-моделей для просування своїх продуктів чи послуг, також JICA може надати грантову допомогу. Існує можливість фінансової підтримки приватних підприємств, які реалізують перспективні проекти. Також JICA надає технічну та фінансову допомогу балканським країнам у їхніх зусиллях щодо проведення реформ, спрямованих на вступ до ЄС [12].

Коли Японія розпочала реалізацію урядової програми «Офіційна допомога розвитку» (ODA) в країнах регіону Західні Балкани, основна увага була зосереджена на допомозі в проведенні ринково-орієнтованих економічних реформ.

У 2018 році прем'єр-міністр Японії Сіндзо Абе відвідав Сербію та запропонував «Західнобалканську ініціативу», чітко давши зрозуміти, що Японія продовжуватиме співпрацю з країнами Західних

Балкан. Ґрунтуючись на цій ініціативі уряду Японії [12]. Ця ініціатива підтримує економічні та соціальні реформи, що проводяться шістьма країнами Західних Балкан на шляху до вступу до ЄС, а також сприяє примиренню та співпраці в регіоні [5]. JICA продовжуватиме надавати технічну та фінансову допомогу Сербії та іншим балканським країнам у їхніх зусиллях щодо проведення реформ, спрямованих на вступ до ЄС.

Більше того, співпраця в сфері охорони навколишнього середовища була ще одним із основних секторів допомоги країнам регіону [12]. Внаслідок багаторічного видобутку корисних копалин на шахті «Бор» потоки нижче за течією були забруднені, але, оскільки, забруднена територія є величезною, було дуже важко визначити навантаження, яке це створює для навколишнього середовища, та запропонувати заходи щодо екологічної рекультивації. В результаті п'ятирічного проекту сербським дослідникам – разом з японськими дослідниками з Університету Акіта – вдалося визначити джерело забруднення та визначити забруднену зону в межах гірничодобувного комплексу. Ще один подібний екологічний проект планується відкрити у місті Панчево, де знаходиться старе сміттєзвалище закритого підприємства «Петрохемия», яке становить загрозу для навколишнього середовища. Діяльність Японії у цьому напрямі включає взаємодію з промисловими суб'єктами, урядом, науковцями, місцевими громадами, для створення системи моніторингу та підвищення обізнаності про охорону навколишнього середовища. Крім того, в муніципалітеті Шид продовжується підтримка екологічно чистого міського розвитку, шляхом розробки та впровадження системи переробки відходів. За підтримки Японії розпочалося будівництво установок для десульфуризації димових газів на найбільшій електростанції, ТЕЦ Нікола Тесла, що зніме навантаження на навколишнє середовище, спричинене забрудненням, що викидається теплоелектростанцією.

У балканському офісі JICA, окрім розвитку приватного сектору та охорони навколишнього середовища, також докладаються зусилля для підтримки людей з інвалідністю. JICA підтримує людей з інвалідністю через заходи, пов'язані зі спортом та виробництвом, щоб допомогти їм у їхній соціальній активності [12].

Близько 200 наставників пройшли навчання в рамках Проекту зі створення та просування наставницьких послуг у малих та середніх підприємствах Західних Балкан, який спочатку було реалізовано в Сербії, а потім поширено на інші балканські країни. Після набуття навичок та методів, пов'язаних з японським «кайдзен» та бізнес-консалтингом, ці ментори пропонують менторські послуги відповідно до потреб малих та середніх підприємств.

Крім того, в рамках «Ініціативи співробітництва Західних Балкан», яку Японія очолює з 2018 року, Японія сприяє підтримці економічних реформ країн Західних Балкан, спрямованих на членство в ЄС, та примирення і співпраці між різними етнічними групами регіону шляхом сприяння двосторонньому діалогу з кожною країною Західних Балкан у рамках двосторонньої співпраці; співробітництва в галузі розвитку через офіційну допомогу розвитку (ОДР); програм, що сприяють розширенню діяльності японських компаній, а також обміну знаннями та запрошення персоналу до Японії для вирішення спільних регіональних проблем у рамках сприяння регіональній співпраці та співпраці з третіми країнами. В рамках обмінів, фахівців із Західних Балкан та Греції запросили до Японії на тему туризму. В рамках програми MIRAI, програми обміну з Європою, молодь була запрошена до Японії на захід на тему розбудови миру (у співпраці з Регіональним офісом молодіжної співпраці Західних Балкан). У лютому 2025 року відбувся вже третій семінар Болгарія-Японія-Західні Балкани «Покращення розуміння управління ризиками стихійних лих» [7, р. 145].

Незважаючи на те, що збройні конфлікти на Балканах завершилися, країни регіону імплементують реформи в різних сферах суспільно-політичного життя, Японія продовжує зберігати присутність на Балках. Протягом останніх кількох років відбулось ряд двосторонніх зустрічей, які сприяють зміцненню японської позицій в регіоні.

В лютому 2023 року відбулась зустріч прем'єр-міністра Японії Кішіда Фуміо та прем'єр-міністром Республіки Албанія Еді Рамою. Прем'єр-міністр Кішіда відзначив стабільний розвиток економічних зв'язків між двома країнами протягом останніх років, включаючи початок експорту вирощеного тунця з Албанії та створення Албансько-Японської торгово-промислової палати (Japan-Albania Summit Meeting, 2023). У вересні 2025 року уряди Японії та Республіки Сербія досягли принципової згоди щодо Інвестиційної угоди між Японією та Сербією. Угода спрямована на покращення правової стабільності інвестицій, і очікується, що вона сприятиме взаємним інвестиціям між Японією та Сербією та подальшому зміцненню економічних відносин між двома країнами. Обидві сторони продовжуватимуть роботу над необхідними процедурами з метою якнайшвидшого підписання та укладення угоди.

Японська культура вважається однією з найцікавіших у світі, але зрозуміти і відчувати її може не кожен. У 2002 році Японія затвердила стратегію розвитку Cool Japan («Крута Японія»). За допомогою поп-культури, економіки та престижності бренду "made in Japan", манги (художніх коміксів), дипломатії та анімації (частка Японії у виробництві світової анімаційної продукції становить понад 65%) Японія стала країною з позитивним іміджем [3, с. 118].

Висновки. Японія є вагомим актором в міжнародних відносинах та провадить свою політику не лише у географічно близьких регіонах, але й таких далеких, як Західні Балкани. Загалом, країна співпрацює з державами регіону у різних сферах. Протягом 1990-х років важливою була політика Японії направлена на припинення вогню у регіоні Західні Балкани, а також на післявоєнне відновлення. Японія також активно сприяє демократичним перетворенням в країнах регіону, Токіо активно «фінансує» реформи. Крім того, навчає веденню бізнесу за японськими принципами, що в майбутньому може створити надійних бізнес-партнерів.

Таким чином, слід відзначити, що взаємини між країнами складаються достатньо успішно, враховуючи той факт, що Японія залучає лише «інструмент м'якої сили».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Деркач Н. (2020). Публічна дипломатія Японії: потреба перезавантаження. Аналітичний центр ADAstra. URL: <https://adastra.org.ua/blog/publicna-diplomatiya-yaponiyi-potreba-perezavantazhennya>
2. Манжолла В. А., Малоіван О. О. (2024). Актуальні проблеми міжнародних відносин. № 160. С. 64–69.
3. Савон К. В. (2020) Вплив політики «м'якої сили» на імідж держави. Актуальні проблеми політики. Вип.66. С. 12–22
4. Agreement in Principle on the Japan-Serbia Investment Agreement (2025). Ministry of Foreign Affairs of Japan. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/pressite_000001_01675.html
5. Ambassador Kato: Japan supports ongoing reforms (2025). Western Balkans Fund. URL: <https://westernbalkansfund.org/ambassador-kato-japan-supports-ongoing-reforms/>
6. Berkofsky A. (2007) The EU and Japan: a partnership in the making. EPC. Issue 52. 29 p. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/30653/EPC%20Issue%20Paper%20No%2052.pdf>
7. Europe (2002). Japan's Foreign Policy by Region. Diplomatic Bluebook. Ministry of Foreign Affairs of Japan. P. 125–147.
8. Japan-Albania Summit Meeting. Ministry of Foreign Affairs of Japan (2023). URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/al/page1e_000576.html
9. Notable Development in the International Community (2002). Diplomatic Bluebook. Ministry of Foreign Affairs of Japan. 2002. P.27-43.
10. Objectives and Priorities of Japan's Foreign Policy. Ministry of Foreign Affairs of Japan. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1991/1991-1-2.htm>
11. Peric M. (2020). Japanese foreign policy towards the Western Balkans: Kosovo crisis, instability in Macedonia, and European integration between 1998-2013. Australian and New Zealand Journal of European Studies. № 12 (2). P. 32–44.
12. Takeichi J. (2020) Japanese Knowhow for Serbian Businesses. Cord. URL: <https://cordmagazine.com/>

country-in-focus/japan/jiro-takeichi-jica-balkan-office-japanese-knowhow-for-serbian-businesses/

REFERENCES:

13. Derkach, N. (2020). Publichna dyplomatiia Yaponii: potreba perezavantazhennia [Public Diplomacy of Japan: The Need for a Reset]. Analitichnyi tsentr ADASTRA. Retrieved from <https://adastra.org.ua/blog/publiczna-diplomatiya-yaponiyi-potreba-perezavantazhennia> [in Ukrainian]
14. Manzhola, V. A., & Maloivan, O. O. (2024). Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn [Current Issues of International Relations], (160), 64–69. [in Ukrainian]
15. Savon, K. V. (2020). Vplyv polityky "miakoi syly" na imidzh derzhavy [The Influence of "Soft Power" Policy on the State's Image]. Aktualni problemy polityky, (66), 12–22. [in Ukrainian]
16. Agreement in Principle on the Japan-Serbia Investment Agreement (2025). Ministry of Foreign Affairs of Japan. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/pressite_000001_01675.html [in Ukrainian]
17. Ambassador Kato: Japan supports ongoing reforms (2025). Western Balkans Fund. URL: <https://westernbalkansfund.org/ambassador-kato-japan-supports-ongoing-reforms/>
18. Berkofsky A. (2007) The EU and Japan: a partnership in the making. EPC. Issue 52. 29 p. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/30653/EPC%20Issue%20Paper%20No%2052.pdf>
19. Europe (2002). Japan's Foreign Policy by Region. Diplomatic Bluebook. Ministry of Foreign Affairs of Japan. P. 125–147.
20. Japan-Albania Summit Meeting. Ministry of Foreign Affairs of Japan (2023). URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/al/page1e_000576.html
21. Notable Development in the International Community (2002). Diplomatic Bluebook. Ministry of Foreign Affairs of Japan. 2002. P. 27–43.
22. Objectives and Priorities of Japan's Foreign Policy. Ministry of Foreign Affairs of Japan. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1991/1991-1-2.htm>
23. Peric M. (2020). Japanese foreign policy towards the Western Balkans: Kosovo crisis, instability in Macedonia, and European integration between 1998-2013. Australian and New Zealand Journal of European Studies. № 12 (2). P. 32–44.
24. Takeichi J. (2020) Japanese Knowhow for Serbian Businesses. Cord. URL: <https://cordmagazine.com/country-in-focus/japan/jiro-takeichi-jica-balkan-office-japanese-knowhow-for-serbian-businesses/>

Japan's Policy in the Western Balkans at the end of the 20th and beginning of the 21st century

Maistrenko Yuliia Ivanivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of International Relations
Odesa I. I. Mechnikova
National University
Vsevoloda Zmiiienka str., 2,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7306-756X

The aim of the article is to study the specifics of Japan's policy in the Western Balkans region. Due to the peculiarities of conducting foreign policy, the country actively involves the instruments of "soft power". Throughout the post-war period, Japan sought to change its image to a positive one and, at the same time, to spread its influence in different regions of the world. In the Western Balkans region, the country began to spread its influence through peacekeeping initiatives, humanitarian and financial support and, of course, culture. The study begins with the period of disintegration of Yugoslavia, which was accompanied by a number of conflicts, and ends with the modern stage of development of relations. Japan is one of the dominant economic centers in Asia, which contributes to its image as a significant player in the international arena. The country bases its influence primarily on economic success.

To improve bilateral relations and deepen cooperation with the countries of the region, Japan uses non-governmental organizations, which are designed, first of all, to popularize the main national approaches to doing business, especially medium and small. This approach strengthens the ties of the countries in the business sphere of medium and small levels.

The results of the study are the revealed significance of Japan's policy in the Western Balkans region, both for the Japanese State itself and for Albania, Bosnia and Herzegovina, Serbia, Croatia, Montenegro, and the Republic of North Macedonia, respectively. For the countries of the region, such cooperation, first of all, contributes to maintaining peace and stability, democratic transformation, and economic achievements. Japan also gains an expanded influence in the Balkans, and at the same time strengthens ties with the countries of the European Union. Tokyo actively cooperates with the EU in resolving humanitarian and security issues in the region. In addition, Japan supports projects aimed at solving environmental problems and protecting the environment. The spread of Japanese culture in the Western Balkans region is also occurring, but it should be noted that the cultural characteristics of the country do not contribute to its mass spread.

Key words: Japan, foreign policy, Western Balkans region, «soft power», peacekeeping policy, economic policy, cultural policy, international relations.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 18.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

Рослонь Домініка Томашівна

Державна регіональна політика України: основні напрямки, проблеми та виклики

УДК 323:[332.14.02:316.422](477)»20»

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.28>

Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Рослонь Домініка Томашівна
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0000-0002-8805-3099

Стаття досліджує сучасний стан та перспективи державної регіональної політики України в умовах соціально-економічних трансформацій і воєнної агресії Російської Федерації. Регіональна політика розглядається не лише як інструмент економічного та соціального розвитку територій, але й як механізм забезпечення територіальної цілісності, безпеки та зменшення диспропорцій між регіонами. Мета дослідження полягає у комплексному аналізі стану та перспектив державної регіональної політики України в умовах воєнного конфлікту та соціально-економічних трансформацій, а також визначенні ефективних механізмів відновлення та розвитку регіонів. У ході дослідження використано класичні наукові методи пізнання, зокрема аналіз, синтез та узагальнення, що дозволяють комплексно дослідити стан та розвиток державної регіональної політики України. Метод аналізу забезпечив детальне вивчення нормативно-правової бази, стратегічних документів, законодавчих змін та практичних кейсів, пов'язаних із децентралізацією та відновленням територій. Синтез дозволив об'єднати різноманітні дані щодо економічних, соціальних, безпекових та інституційних аспектів регіональної політики в цілісну систему висновків. Завдяки узагальненню було виявлено ключові проблеми та виклики, сформульовано стратегічні орієнтири та рекомендації щодо підвищення ефективності реалізації політики, координації центральних та місцевих органів влади.

Аналізуються ключові напрями реалізації політики: децентралізація та розвиток об'єднаних територіальних громад, стратегічне планування та відновлення постраждалих від війни територій, модернізація інституційного механізму. Особлива увага приділена викликам, які виявила війна, зокрема суперечностям між центральними і місцевими органами влади, колабораціонізму окремих посадовців та загрози соціально-економічної кризи у прифронтових регіонах. Пропонуються підходи до відбудови та розвитку територій за принципом «building back better», інтегруючи економічні, соціальні, енергетичні та екологічні пріоритети, активізуючи інноваційні форми просторової організації економіки. Стаття наголошує на необхідності посилення інституційної спроможності місцевих органів влади, узгодження законодавчих актів та активного міжнародного співробітництва для забезпечення сталого та безпечного розвитку українських регіонів.

Ключові слова: державна регіональна політика, децентралізація, відновлення територій, building back better, територіальні диспропорції, інституційна спроможність, безпека.

Вступ. У сучасному світі регіональна політика є ключовим інструментом державного управління, який забезпечує гармонізацію інтересів центру та територій, мінімізацію соціально-економічних диспропорцій та підтримання територіальної цілісності країни. Для України, що перебуває в умовах глибоких соціально-економічних трансформацій і воєнної агресії, регіональна політика набуває особливого значення як засіб забезпечення сталого розвитку, безпеки та відновлення постраждалих регіонів.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі стану та перспектив державної регіональної політики України в умовах воєнного конфлікту та соціально-економічних трансформацій, а також визначенні ефективних механізмів відновлення та розвитку регіонів.

Для досягнення вказаної мети сформульовані наступні **завдання**: проаналізувати еволюцію та сучасний стан державної регіональної політики України; виявити ключові проблеми та виклики, що впливають на ефективність реалізації політики; дослідити роль принципу «building back better» у відбудові та розвитку регіонів після воєнних руйнувань.

Методи дослідження. У ході дослідження використано класичні наукові методи пізнання, зокрема аналіз, синтез та узагальнення, що дозволяють комплексно дослідити стан та розвиток державної регіональної політики України. Метод аналізу забезпечив детальне вивчення нормативно-правової бази, стратегічних документів, законодавчих змін та практичних кейсів, пов'язаних із децентралізацією та відновленням територій. Синтез дозволив об'єднати різноманітні дані щодо економічних, соціальних, безпекових та інституційних аспектів регіональної політики в цілісну систему висновків. Завдяки узагальненню було виявлено ключові проблеми та виклики, сформульовано стратегічні орієнтири та рекомендації щодо підвищення ефективності реалізації політики, координації центральних та місцевих органів влади.

У сучасному світі регіональна політика виступає невід'ємною складовою державного управління в усіх без винятку країнах. Вона формує систему взаємовідносин між центральною владою та регіонами, забезпечуючи просторову організацію держави відповідно до стратегічних пріоритетів її розвитку.

Сутність державної регіональної політики полягає у підтриманні територіальної цілісності

та єдності країни, гармонізації загальнонаціональних і місцевих інтересів, мінімізації соціально-економічних диспропорцій між регіонами, а також у створенні рівних можливостей для всіх громадян незалежно від їхнього місця проживання. У розвинутих державах акценти регіональної політики здебільшого зміщено в економічну площину. Йдеться насамперед про подолання дисбалансів у рівнях зайнятості та доходів населення, активізацію підприємницької діяльності у депресивних або кризових територіях, стимулювання інвестиційної привабливості регіонів і підвищення ефективності використання їхнього ресурсного потенціалу [10, с. 195].

Сучасна Україна перебуває у стані глибоких соціально-економічних трансформацій, зумовлених як внутрішніми процесами – децентралізацією, структурними змінами в економіці, посиленням територіальних диспропорцій та демографічними викликами, – так і зовнішніми чинниками, серед яких домінують воєнна агресія та необхідність зміцнення національної безпеки. У цих умовах традиційне бачення стратегічних орієнтирів регіональної політики потребує переосмислення й розширення за рахунок безпекового виміру. Включення питань безпеки до регіональних стратегій розвитку стало невід’ємною складовою їх оновлення в умовах повномасштабної війни.

Як зазначає З. Варналій, регіональна політика являє собою цілеспрямовану діяльність держави, спрямовану на управління економічними, соціальними, екологічними та політичними процесами в межах окремих територій з урахуванням національних стратегічних пріоритетів. Її зміст полягає у формуванні умов для сталого й збалансованого розвитку регіонів, підвищення конкурентоспроможності територій, поліпшення якості життя населення та гарантування дотримання єдиних соціальних стандартів, визначених державою. Головна мета регіональної політики – забезпечити гармонійний розвиток територій, сприяти соціально-економічній інтеграції країни, зменшенню диспропорцій між регіонами та підвищенню ефективності використання їхнього ресурсного потенціалу. Своєю чергою, до ключових завдань цієї політики належать: утвердження цілісного економічного простору держави; створення рівних можливостей для регіонів у соціально-економічному розвитку; зміцнення правових, організаційних і фінансових засад державності; забезпечення раціонального використання природних і трудових ресурсів; а також гарантування екологічної безпеки територій [1, с. 19].

Визначальним чинником ефективності реалізації регіональної політики в Україні виступає наявність дієвого інституційно-правового механізму, який забезпечує узгодженість дій центральних і місцевих органів влади та їхню спроможність формувати цілісну систему управління розвитком

регіонів. У цьому контексті потрібно зауважити, що Україна, обравши курс європейської інтеграції, закріпила його Угодою про партнерство та співробітництво з ЄС 1994 р. [8], що стало основою для розбудови сучасної державної регіональної політики. Попри окремі успіхи у впровадженні європейських стандартів, ця політика тривалий час залишалася фрагментарною та несистемною. У цьому контексті важливим кроком стало затвердження Концепції державної регіональної політики 2001 р. [5], спрямованої на подолання територіальних диспропорцій, а також ухвалення Закону «Про засади державної регіональної політики» 2015 р. [6], який визначив принципи, цілі, інструменти та механізми реалізації політики регіонального розвитку.

Після 2014 року ключовим напрямом стала децентралізація влади, результатом якої стало формування об’єднаних територіальних громад (ОТГ), що отримали реальні фінансові й управлінські повноваження. Цей процес дав поштовх розвитку місцевої демократії та підвищенню спроможності громад самостійно визначати пріоритети розвитку. Вже у 2022 році ухвалено зміни до Закону №156-VIII (Закон №2389-IX), які запровадили трирівневу систему стратегічного планування, нові типи територій розвитку та механізми відновлення постраждалих від війни регіонів. Завершальним кроком у посиленні регіональної політики став Закон «Про міжнародне територіальне співробітництво громад» 2024 р., що розширив можливості транскордонної взаємодії та сприяв наближенню України до європейських практик багаторівневого врегулювання [12].

Упродовж останнього десятиліття Україна зіштовхнулася з безпрецедентними викликами, спричиненими збройною агресією Російської Федерації. Тимчасова окупація частини територій призвела до поглиблення соціально-економічних диспропорцій між регіонами, масового відтоку трудових ресурсів і капіталу, а також до зростання міграційного навантаження через внутрішнє переміщення населення. Водночас суттєво зросли підприємницькі та інвестиційні ризики навіть у регіонах, віддалених від зони бойових дій. Найбільш відчутних втрат зазнали території, де велися бойові дії або які розташовані поблизу лінії фронту. Тут спостерігається глибока соціально-економічна та екологічна криза, що набула ознак гуманітарної катастрофи [4, с. 46]. Подолання її наслідків – стратегічне завдання держави на тривалий період.

Потрібно зазначити, що повномасштабна війна виявила низку системних проблем у реалізації державної регіональної політики та процесі децентралізації. Зокрема, загострилися суперечності між центральними та місцевими органами влади, що частково стало наслідком проявів колабораціонізму серед окремих представників місцевого самоврядування (депутати окремих місцевих рад переходять

на сторону агресора та співпрацюють із ними, мер Куп'янська здав місто, депутатка Мелітополя оголосила себе мером) [7, с. 106]. Подібні випадки, такі як співпраця посадовців з окупаційними адміністраціями, засвідчили вразливість місцевих владних інститутів у кризових умовах.

Варто підтримати твердження М. Антонюка та Д. Цвока стосовно того, що у найближчій перспективі ключовим завданням держави стає збереження та відбудова територій, що зазнали значних руйнувань унаслідок збройної агресії. Це, своєю чергою, вимагає модернізації управлінських механізмів, удосконалення міжвідомчої координації та налагодження ефективної взаємодії з міжнародними партнерами у сфері реалізації регіональної політики. Результативність державної регіональної політики сьогодні визначається не лише ефективністю центральних інституцій, а й спроможністю місцевої влади оперативно реагувати на безпекові виклики та впроваджувати проєкти, спрямовані на розвиток регіонів і територіальних громад [9]. Тому особливої актуальності набуває розроблення цілісної концепції державної регіональної політики, що інтегрує економічні, соціальні та безпекові пріоритети, забезпечуючи узгоджену взаємодію між центром, регіонами та громадами.

Відтак, у період воєнного стану перед Україною постають три ключові виклики: повернення та інтеграція окупованих територій, відновлення людського капіталу та реконструкція інфраструктури. Хоча центральні органи влади вже сформуливали нормативно-правову базу для відбудови, деякі питання потребують уточнення. Так, існує колізія між Законом «Про державну регіональну політику», що передбачає розробку стратегій розвитку територіальних громад, та Законом «Про регулювання містобудівної діяльності», який оперує концепцією інтегрованого розвитку територій [3, с. 317]. Для ефективного відновлення необхідно узгодити ці акти та створити єдину систему планування, що запобігатиме фрагментації процесів. Своєю чергою, за реалізацію державної регіональної політики відповідає Міністерство розвитку громад та територій України (Мінрозвитку). До його ключових функцій належить розробка стратегій та планів розвитку, підвищення конкурентоспроможності регіонів і територіальних громад, відновлення постраждалих регіонів, а також формування спроможності громад та механізмів реалізації регіональної політики.

Своєю чергою, варто погодитися із думою В. Захарченка стосовно того, що Міністерство розвитку громад та територій виконує надмірний обсяг функцій, що знижує його ефективність. Тому доцільним є створення окремого Міністерства територій для координації державної, регіональної та місцевої політики. Важливу роль у цьому процесі відіграють агенції регіонального розвитку, які під

час війни зосередилися на логістиці гуманітарної допомоги, підтримці ВПО, релокації бізнесу та відновленні інфраструктури [2].

Реформа децентралізації в умовах війни зберігає своє значення. Мінрозвитком розроблено дорожню карту відбудови, що охоплює три етапи:

1. Термінове відновлення критичної інфраструктури.

2. Відбудова у воєнний час (компенсація за пошкоджене житло, житлові сертифікати, поточні та капітальні ремонти).

3. Повоєнна реконструкція за принципом «відбудувати краще, ніж було».

Фінансування забезпечує Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР) із державного бюджету, спеціальних фондів та міжнародної допомоги, зокрема від ЄС, урядів інших держав та міжнародних організацій.

Зміни у сфері державної регіональної політики мають бути безпосередньо синхронізованими та відповідати викликам воєнного часу і потребам післявоєнного відновлення. У цьому контексті В. Захарченко зазначає, що попри період повномасштабної війни, Україна все ще перебуває на етапі формування дієвих механізмів відновлення територій. Не визначено остаточно ні інституційні рамки управління цим процесом, ні систему координації між рівнями влади [2]. Очевидно, що органи місцевого самоврядування, які стали базовими суб'єктами після децентралізаційної реформи, мають відігравати провідну роль у реалізації проєктів реконструкції та розвитку громад.

В основі таких механізмів мають бути стратегії розвитку, плани відновлення і просторового планування, що поєднують економічні, соціальні та екологічні цілі. Вони мають передбачати розміщення нових підприємств, зокрема оборонно-промислового комплексу, логістичних центрів, житла для внутрішньо переміщених осіб і нових робочих місць. У цьому контексті важливою стає роль геоінформаційних систем (ГІС), які дають змогу акумулювати й аналізувати достовірні дані для прийняття ефективних управлінських рішень.

Основою стратегій відновлення має бути принцип сталого розвитку, узгоджений з Європейським зеленим курсом. Відбудова повинна здійснюватися за моделлю *building back better* – «відбудувати краще, ніж було». Застосування принципу «*building back better*» в Україні, як зазначають автори звіту RDNA2, передбачає врахування урядом не лише відновлення пошкоджених активів, а й підвищення їхньої функціональності, енергоефективності та стійкості до стихійних лих і змін клімату. У різних секторах економіки застосовуються специфічні параметри [11]. Використання відходів руйнації як будівельного матеріалу (згідно з постановою КМУ №1073) уже практикується у Київській

та Харківській областях, демонструючи приклади циркулярної економіки.

Дійсно, в умовах обмежених ресурсів надзвичайно важливо пріоритезувати проекти відновлення. Насамперед слід спрямовувати зусилля на забезпечення житлом переселенців, відновлення критичної інфраструктури, енергетичної системи, транспортних зв'язків та логістичних мереж. Навіть у воєнних умовах громади можуть розвивати малі підприємства з виробництва біопалива, біогазу, біоетанолу, сприяючи енергетичній автономії регіонів [2]. Для прискорення відновлення та розвитку територій важливо використовувати потенціал інноваційних форм просторової організації економіки: інноваційних парків, полюсів зростання, смарт-громад, муніципальних кластерів та корпорацій.

Висновки. Державна регіональна політика України перебуває на перехідному етапі, зумовленому одночасними процесами децентралізації, воєнної агресії та необхідністю післявоєнного відновлення. Ефективність цієї політики визначається здатністю держави та місцевих громад узгоджено реагувати на безпекові, соціально-економічні та екологічні виклики, забезпечувати баланс між централізованим управлінням і автономією ОТГ. Пріоритетним завданням залишається відновлення критичної інфраструктури, житла для внутрішньо переміщених осіб, енергетичної та логістичної систем, а також стимулювання малих і середніх підприємств, що підвищує економічну стійкість регіонів. Рекомендується системно впроваджувати принцип «building back better», інтегруючи економічні, соціальні та безпекові пріоритети, посилити інституційну спроможність місцевих органів влади, координувати діяльність центральних та регіональних інституцій, а також активно залучати міжнародних партнерів і інноваційні механізми просторового розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Варналій З. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за ред. З.С. Варналія. К.: НІСД, 2007. 820 с.
2. Захарченко В. Зміни в регіональній політиці України як відповідь на виклики війни та потреби відновлення від її наслідків. *Economic journal Odessa polytechnic university*. 2025. № 1(31). С. 17–31.
3. Кононенко В., Кушко І. Державна регіональна політика та децентралізація в Україні в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Наукові перспективи*. 2025. № 2(56). С. 310–322. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2\(56\)-310-322](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2(56)-310-322).
4. Кравець А., Астахов І. Регіональна політика України: проблеми та перспективи. *«Політичне життя»*. 2023. № 4. С. 44–51.
5. Про Концепцію державної регіональної політики : Указ Президента України від 25.05.2001 № 341/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2001#Text> (дата звернення: 23.10.2025).

6. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 23.10.2025).

7. Стешенко Т. Місцеве самоврядування та реформа децентралізації під час воєнного стану. *Юридичний електронний журнал*. 2024. №3. С. 104-107.

8. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : Угода Україна від 14.06.1994 : станом на 1 верес. 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text (дата звернення: 23.10.2025).

9. Цвок Д., Антонюк М. Державна регіональна політика України: порівняльне дослідження суміжних понять та концептуальних положень її реалізації. *Економіка та суспільство*. 2025. № 77. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-52> (дата звернення: 24.10.2025).

10. Izha M., Maiev A. Formation of state regional policy in Ukraine subject to european experience. *Journal of public administration, finance and law*. 2015. No. 2. P. 195–208.

11. Second Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA2): February 2022. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099184503212328877> (date of access: 25.10.2025).

12. State regional policy: key agreements, concepts and laws. *UCORD*. URL: <https://ucord.in.ua/en/news-and-event/derzhavna-regionalna-polityka-klyuchovi-ugody-konczepczyi-ta-zakony-chastyna-1-korotkai-storiya/> (date of access: 24.10.2025).

REFERENCES:

1. Varnaliy, Z. (2007). *Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorytety*. [State Regional Policy of Ukraine: Features and Strategic Priorities]. Kyiv: NISD. [in Ukrainian].
2. Zakharchenko, V. (2025). *Zminy v rehionalniy politytsi Ukrainy yak vidpovid na vyklyky viyny ta potreby vidnovlennya vid yii naslidkiv*. [Changes in Regional Policy of Ukraine as a Response to the Challenges of War and the Needs for Recovery from Its Consequences]. *Economic Journal of Odessa Polytechnic University*, 1(31) V. 17–31. [in Ukrainian].
3. Kononenko, V., Kushko, I. (2025). *Derzhavna rehionalna polityka ta detsentralizatsiya v Ukrayini v umovakh diy pravovoho rezhymu voyennoho stanu*. [State Regional Policy and Decentralization in Ukraine under the Legal Regime of Martial Law]. *Naukovi perspektyvy*, 2(56) V. 310–322. [in Ukrainian].
4. Kravets, A., Astakhov, I. (2023). *Rehionalna polityka Ukrainy: problemy ta perspektyvy*. [Regional Policy of Ukraine: Problems and Prospects]. *Political Life*, 4 V. 44–51. [in Ukrainian].
5. On the Concept of State Regional Policy: Decree of the President of Ukraine dated 25 May 2001 No. 341/2001. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2001#Text> [in Ukrainian].
6. On the Principles of State Regional Policy: Law of Ukraine dated 5 February 2015 No. 156-VIII, as of

1 January 2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> [in Ukrainian].

7. Steshenko, T. (2024). Mistseve samovriaduvannya ta reforma detsentralizatsiyi pid chas voyennoho stanu. [Local Self-Government and the Decentralization Reform during Martial Law]. Legal Electronic Journal, 3 V. 104–107. [in Ukrainian].

8. Agreement on Partnership and Cooperation between Ukraine and the European Communities and their Member States: Agreement of Ukraine dated 14 June 1994, as of 1 September 2017. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text [in Ukrainian].

9. Tsvok, D., Antonyuk, M. Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: porivnyalne doslidzhennya sumizhnykh ponyat ta kontseptualnykh polozhen yii realizatsiyi. [State Regional Policy of Ukraine: A Comparative

Study of Related Concepts and Conceptual Provisions of Its Implementation]. Economy and Society, 77 V. [in Ukrainian].

10. Izha M., Maiev A. (2015). Formation of state regional policy in Ukraine subject to european experience. Journal of public administration, finance and law, 2 V. 195–208.

11. Second Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA2): February 2022. Retrieved from: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099184503212328877>

12. State regional policy: key agreements, concepts and laws. UCORD. Retrieved from: <https://ucord.in.ua/en/news-and-event/derzhavna-regionalna-polityka-klyuchovi-ugody-konceptczii-ta-zakony-chastyna-1-korotka-istoriya/> (date of access: 24.10.2025).

State regional policy of Ukraine: main directions, problems and challenges

Roslon Dominika Tomashivna

Associate Professor at the Department of Political Science and International Relations

Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8805-3099

The article examines the current state and prospects of the state regional policy of Ukraine in the context of socio-economic transformations and military aggression of the Russian Federation. Regional policy is considered not only as a tool for the economic and social development of territories, but also as a mechanism for ensuring territorial integrity, security and reducing disparities between regions. The purpose of the study is to comprehensively analyze the state and prospects of the state regional policy of Ukraine in the context of military conflict and socio-economic transformations, as well as to identify effective mechanisms for the restoration and development of regions. The study used classical scientific methods of cognition, in particular analysis, synthesis and generalization, which allow for a comprehensive study of the state and development of the state regional policy of Ukraine. The analysis method provided a detailed study of the regulatory framework, strategic documents, legislative changes and practical cases related to the decentralization and restoration of territories. The synthesis allowed combining multi-level data on economic, social, security and institutional aspects of regional policy into a coherent system of conclusions. Thanks to the generalization, key problems and challenges were identified, strategic guidelines and recommendations were formulated to increase the effectiveness of policy implementation, coordination of central and local authorities.

The key areas of policy implementation are analyzed: decentralization and development of united territorial communities, strategic planning and restoration of war-affected territories, modernization of the institutional mechanism. Particular attention is paid to the challenges revealed by the war, in particular, contradictions between central and local authorities, collaborationism of individual officials and the threat of a socio-economic crisis in front-line regions. Approaches to the reconstruction and development of territories according to the principle of «building back better», integrating economic, social, energy and environmental priorities, activating innovative forms of spatial organization of the economy. The article emphasizes the need to strengthen the institutional capacity of local authorities, harmonization of legislative acts and active international cooperation to ensure sustainable and safe development of Ukrainian regions.

Key words: state regional policy, decentralization, restoration of territories, building back better, territorial disparities, institutional capacity, security.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

Рослонь Домініка Томашівна
Пехник Олег Володимирович

Вплив кредитно-фінансової експансії Китаю в Африці: економічні виклики та геополітичні аспекти

УДК [339.7.02:338.121:327.2](510:6)

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.29>

Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Рослонь Домініка Томашівна
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0000-0002-8805-3099

Пехник Олег Володимирович
студент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0009-0009-0700-4833

Актуальність теми зумовлена зростанням ролі Китаю у світовій економіці та міжнародних відносинах. Протягом останніх двох десятиліть Китай перетворився на одного з головних інвесторів і кредиторів африканських держав, що суттєво змінює економічний та політичний баланс сил на континенті. Африка, маючи значні природні ресурси та потенціал економічного зростання, стала стратегічним напрямом зовнішньоекономічної політики КНР. Під приводом підтримки розвитку Китай активно фінансує інфраструктурні проєкти, енергетичні програми та видобуток корисних копалин, водночас посилюючи власний вплив. Така політика створює для африканських країн як можливості, так і загрози, зокрема, ризики потрапляння у «боргову пастку».

У сучасних умовах глобальної конкуренції за ресурси та ринки збуту кредитно-фінансова експансія Китаю має виразне геополітичне забарвлення. Вона дозволяє Пекіну не лише зміцнювати економічні позиції, а й формувати нову архітектуру міжнародних відносин, альтернативну західним моделям співпраці. З іншого боку, присутність Китаю часто ставить під сумнів економічний суверенітет африканських держав, оскільки великі кредити супроводжуються політичними умовами та контролем над стратегічними активами. Це породжує суперечливу оцінку його ролі, як партнера розвитку чи нового економічного гегемона.

Крім того, китайська експансія в Африці відображає ширші процеси глобального перерозподілу впливу між традиційними західними силами та новими центрами економічної потуги. Вивчення цього явища дозволяє краще зрозуміти механізми сучасного неоколоніалізму у фінансовій формі. Тема є актуальною також через те, що Китай стає ключовим гравцем у системі міжнародного кредитування, впливаючи на рішення Світового банку, МВФ та інших фінансових інституцій. Аналіз китайсько-африканських економічних зв'язків відкриває можливість оцінити наслідки цієї експансії для регіональної стабільності, соціально-економічного розвитку та глобальної економічної безпеки. Таким чином, дослідження даної проблематики має важливе значення для розуміння сучасних трансформацій у світовій економіці та міжнародній політиці.

Ключові слова: Китай, Африка, економічна експансія, боргова пастка, геополітичний вплив, міжнародне кредитування.

Вступ. У сучасному світі Китай посідає провідне місце серед глобальних економічних гравців, демонструючи стабільне зростання, технологічний прорив і розширення зовнішньоекономічних зв'язків. Одним із найпомітніших напрямів його зовнішньої політики стала активна кредитно-фінансова експансія на Африканський континент. Саме Африка, з її величезними природними ресурсами, демографічним потенціалом та потребою в інфраструктурному розвитку, перетворилася на ключову арену економічного впливу Китаю. Починаючи з початку 2000-х років, Пекін став головним інвестором у низку стратегічних галузей африканських країн, а саме транспорт, енергетику, видобуток корисних копалин, телекомунікації та сільське господарство.

Китай пропонує африканським партнерам кредити на вигідних, на перший погляд, умовах, а також фінансує будівництво доріг, портів, залізниць і лікарень. Такі ініціативи, зокрема в межах глобальної стратегії «Один пояс, один шлях», подаються як взаємовигідне партнерство [3, с. 355-360]. Проте за зовнішньою привабливістю цих проєктів

нерідко криються глибші економічні й політичні розрахунки. Зростання заборгованості африканських держав перед Китаєм стає серйозним викликом для їх фінансової стабільності. Нерідко уряди змушені віддавати контроль над важливими об'єктами інфраструктури чи природними ресурсами в рахунок погашення боргів.

Такий підхід викликає численні дискусії серед науковців, економістів і політичних аналітиків щодо того, чи є китайська політика справді партнерською, чи радше формою нового фінансового неоколоніалізму. Геополітична складова цієї експансії також не менш важлива: посилюючи свою присутність у Африці, Китай зміцнює вплив на міжнародній арені, розширюючи коло союзників і партнерів у протистоянні західним державам. Це сприяє формуванню нового світового порядку, де економічна міць стає основним інструментом політичного домінування.

Для африканських країн така співпраця має подвійний характер: з одного боку, вона відкриває можливості для розвитку інфраструктури, створення робочих місць і модернізації економіки;

з іншого – підвищує ризики залежності від зовнішнього фінансування. У цьому контексті питання про межі вигоди та шкоди від китайського впливу набуває особливої актуальності. Аналіз кредитно-фінансової експансії Китаю в Африці дозволяє краще зрозуміти не лише економічні наслідки, а й стратегічні цілі Пекіна.

А тому, вивчення цього явища є важливим для оцінки сучасних тенденцій світової економіки, політики розвитку та механізмів глобальної конкуренції. З'ясування сутності китайської присутності в Африці допоможе визначити її вплив на регіональну стабільність, соціально-економічні перспективи континенту та загальний баланс сил у світі. Саме тому дана тема є не лише актуальною, але й стратегічно значущою для розуміння трансформацій сучасного міжнародного порядку.

Мета дослідження полягає у всебічному аналізі кредитно-фінансової експансії Китаю в Африці, її економічних наслідків та геополітичних аспектів.

Основними завданнями є виявлення особливостей китайської кредитної політики, оцінка її впливу на розвиток африканських країн та визначення потенційних ризиків і переваг такої співпраці.

Методи дослідження. У дослідженні використано методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та системного підходу для вивчення економічних і геополітичних аспектів кредитно-фінансової експансії Китаю в Африці.

Результати. Китайська присутність в Африці сьогодні є одним із найпомітніших прикладів економічної експансії у світі. З початку XXI століття Китай послідовно нарощує свій вплив на африканському континенті, поєднуючи фінансову підтримку, торговельну співпрацю, інвестиції та дипломатичну активність. Якщо раніше відносини між Китаєм і країнами Африки мали здебільшого символічний характер, то сьогодні вони перетворилися на один із ключових елементів глобальної економічної стратегії Пекіна. За два десятиліття Африка стала не лише джерелом сировини для китайської промисловості, але й важливим ринком збуту для китайських товарів, техніки, будівельних послуг та технологій.

Одним із головних інструментів розширення впливу Китаю в Африці стала його масштабна кредитно-фінансова політика, яка перетворилася на ключовий елемент стратегії «економічної дипломатії» Пекіна [6]. Через державні фінансові установи, передусім Експортно-імпорتنний банк Китаю (Exim Bank of China) та Банк розвитку Китаю (China Development Bank), африканські країни отримують багатомільярдні кредити, спрямовані на реалізацію інфраструктурних, енергетичних, транспортних, комунальних і промислових проєктів. Ці кошти використовуються для будівництва доріг, залізниць, портів, аеропортів, електростанцій, лікарень

та інших об'єктів, що мають стратегічне значення для національної економіки.

Особливістю китайського фінансування є його комплексний характер: кредитування майже завжди поєднується з обов'язковою участю китайських підприємців, постачанням китайських матеріалів, техніки та залученням робочої сили з КНР. У результаті значна частина виділених коштів фактично повертається до Китаю через оплату послуг його ж компаній. Це дозволяє Пекіну не лише отримувати прибутки, але й формувати стабільну економічну присутність у країнах-реципієнтах. Крім того, такі проєкти нерідко передбачають передачу управління об'єктами китайським компаніям або довгострокову оренду інфраструктурних потужностей, що забезпечує Китаю контроль над стратегічно важливими активами.

За даними міжнародних аналітичних центрів, сумарний обсяг китайських кредитів африканським державам уже перевищив 150 мільярдів доларів США, і ця цифра продовжує зростати. Китай став найбільшим двостороннім кредитором Африки, випередивши Світовий банк та традиційних донорів із країн Заходу [8]. Такий фінансовий потік не є випадковим, він є частиною глобальної ініціативи «Один пояс, один шлях», спрямованої на створення мережі економічних зв'язків і транспортних коридорів, що об'єднують Китай з рештою світу. Через фінансові важелі Китай здобуває не лише економічну вигоду, але й стратегічний вплив, зміцнюючи політичні позиції та закріплюючи свою роль як головного архітектора нової системи міжнародних відносин [3, с. 355–360].

Однак така активність має неоднозначні наслідки. З одного боку, китайські кредити сприяють будівництву доріг, мостів, електростанцій, портів і лікарень – об'єктів, без яких неможливий розвиток економіки. З іншого, вони створюють боргову залежність, коли країни-одержувачі позик змушені витратити значну частину бюджету на їх обслуговування. Підвищення боргового навантаження стає причиною занепокоєння не лише африканських урядів, а й міжнародних організацій, таких як МВФ і Світовий банк. Деякі держави, як-от Замбія чи Джибуті, вже опинилися у ситуації, коли борги перед Китаєм перевищили 70% їх зовнішнього зобов'язання, що фактично поставило під загрозу їх фінансовий суверенітет.

Проблема так званої «боргової пастки» є одним із найгостріших і найконтроверсійніших аспектів кредитно-фінансової політики Китаю в Африці. Саме вона стала центральним елементом критики з боку західних країн, міжнародних фінансових організацій та частини африканських аналітиків, які розглядають китайську допомогу не як безкорисливу підтримку розвитку, а як приховану форму економічного підкорення [3, с. 393–345]. Суть цього феномену полягає в тому, що країни,

які масово залучають китайські кредити на вигідних, на перший погляд, умовах, згодом опиняються неспроможними обслуговувати величезні боргові зобов'язання. Коли ж виникають труднощі з виплатами, Китай отримує можливість встановлювати контроль над стратегічними об'єктами інфраструктури, природними ресурсами чи портами в рахунок погашення боргу.

Китайська сторона офіційно відкидає будь-які звинувачення у неоколоніалізмі та наголошує, що її стратегія базується на принципах «взаємовигідного розвитку» й «нерозривного партнерства». За заявами китайських дипломатів, кредити мають на меті стимулювати економічне зростання Африки, покращити інфраструктуру та створити нові робочі місця. Однак, попри такі аргументи, численні приклади свідчать про протилежне. Коли африканські уряди стикаються з дефіцитом бюджету або валютною нестабільністю, вони змушені переглядати умови співпраці з китайськими кредиторами, часто втрачаючи контроль над стратегічно важливими галузями.

Подібна практика вже неодноразово проявлялася у різних регіонах світу. Найвідомішим прецедентом стала ситуація у Шрі-Ланці, де через неможливість погашення боргу китайській стороні був переданий у довгострокову оренду порт Хамбантота на 99 років. Цей випадок став символом політики «боргової дипломатії» Китаю, коли фінансова допомога перетворюється на інструмент отримання контролю над територією чи ресурсами. Для багатьох африканських країн цей приклад став серйозним застереженням: ризик повторити подібний сценарій зростає в умовах, коли частка китайських кредитів у загальному борговому портфелі держав перевищує критичні межі.

У деяких африканських країнах, таких як Джибуті, Ефіопія, Ангола чи Замбія, рівень заборгованості перед Китаєм уже досяг небезпечних показників [4]. Це ставить уряди в складне становище: з одного боку, відмова від китайських інвестицій означала б гальмування розвитку, а з іншого подальше нарощення боргів може призвести до втрати економічного суверенітету. У результаті формується нова форма залежності, фінансова, менш помітна, ніж колоніальна, але не менш впливова.

Не менш важливим аспектом є геополітичний. Активна фінансова та інвестиційна присутність Китаю в Африці стає не лише економічним, а й стратегічно-політичним інструментом впливу. Через масштабні інфраструктурні проекти, кредити та гуманітарні програми Пекін поступово формує систему лояльності серед африканських урядів, які натомість дедалі частіше підтримують його позицію на міжнародній арені. Так, під час голосувань в ООН більшість держав, що отримують китайську допомогу, виступають синхронно з Пекіном, підтримують його зовнішньополітичні ініціативи, а також

уникають будь-яких дій, які могли б суперечити його інтересам, зокрема, не визнають незалежності Тайваню. Така політична взаємозалежність забезпечує Китаю широку підтримку у глобальних інституціях, дозволяючи йому створювати нові альянси та поступово формувати альтернативний центр сили у світовій системі координат. Водночас цей процес кидає виклик традиційному домінуванню Заходу, особливо США та Європейського Союзу, які протягом десятиліть контролювали більшість політичних і економічних процесів на африканському континенті.

Серед африканських держав позиція щодо китайської експансії залишається вкрай суперечливою і неоднорідною, адже країни континенту по-різному оцінюють потенційні переваги та ризики такої співпраці. Частина лідерів та урядів розглядає присутність Китаю як унікальну можливість для економічного розвитку та модернізації національної інфраструктури, адже Пекін надає кредити та інвестиції без жорстких політичних умов, характерних для західних донорів або міжнародних фінансових інституцій. Китай не втручається у внутрішні політичні процеси, не нав'язує реформи, пов'язані з демократичними стандартами, та не вимагає прозорості бюджету чи зміни внутрішньої структури влади, що робить його партнерство привабливим для урядів, які прагнуть швидких результатів без політичного тиску [2, с. 30–36].

Водночас інші країни та аналітики висловлюють серйозні застереження щодо прихованих мотивів китайської політики. Так званий «нейтралітет» Пекіна часто розглядається як маскування довгострокової стратегії економічного та політичного контролю над ключовими ресурсами, важливими ринками збуту та стратегічними транспортними шляхами. Надмірна залежність від китайських кредитів, технологій, будівельних послуг і товарів поступово обмежує економічну автономію африканських держав, знижує їхню спроможність самостійно приймати стратегічні рішення та формувати власну економічну політику. Така ситуація може створити ефект економічної периферії, коли країни континенту стають залежними від зовнішніх інвесторів та інтегруються не на власних умовах, а в рамках глобальної китайської економічної системи, де домінуючу роль відіграє Пекін.

Варто детально підкреслити, що китайська політика в Африці виходить за рамки суто економічних або фінансових інтересів і є частиною ширшої стратегії формування так званої «м'якої сили». Пекін активно використовує інструменти культурної та гуманітарної дипломатії, спрямовані на створення позитивного іміджу Китаю серед африканського населення та урядових структур. Це включає будівництво шкіл, лікарень, спортивних та культурних центрів, організацію освітніх програм і обмінів студентами, проведення тренінгів і навчальних

курсів для місцевих фахівців. Через такі заходи Китай демонструє образ надійного партнера, що піклується про розвиток освіти, охорони здоров'я та соціальної інфраструктури, одночасно формуючи довготривалі соціальні та політичні зв'язки.

Однак за зовнішньою привабливістю цього підходу часто криється прагнення до більш стратегічного та довгострокового геоекономічного домінування. Інвестиції в соціальні та культурні проєкти слугують не лише поліпшенню життя населення, а й інструментом створення лояльності до Китаю, зміцнення його впливу на місцеву політику та економіку. Через такі механізми Пекін забезпечує собі доступ до стратегічно важливих природних ресурсів, таких як нафта, газ, мінерали та рідкоземельні елементи, які є критично необхідними для китайської промисловості та технологічного сектору [3, с. 445–450].

Крім того, контроль над ключовими транспортними маршрутами, портами, залізницями та логістичними коридорами, який посилюється через фінансові та культурні інструменти, дозволяє Китаю зміцнювати свій політичний вплив у регіоні. Цей вплив може бути використаний у глобальному протистоянні з Заходом, створюючи широку мережу підтримки серед африканських країн і водночас підриваючи позиції США та Європейського Союзу на континенті. Таким чином, китайська «м'яка сила» в Африці є багаторівневим інструментом, що поєднує гуманітарні ініціативи, економічні вигоди та стратегічний політичний контроль, забезпечуючи Пекіну комплексний і стійкий вплив на континент [1].

Інвестиційна політика Пекіна також має глибокий і багатовимірний вплив на внутрішні соціально-економічні процеси в африканських державах. З одного боку, китайські інфраструктурні проєкти, такі як будівництво доріг, мостів, залізниць, енергетичних об'єктів та промислових зон, створюють тисячі робочих місць і стимулюють економічну активність на місцях. У результаті зростає рівень зайнятості, розвивається торгівля, з'являються нові можливості для малого та середнього бізнесу, що позитивно впливає на добробут місцевого населення. Для багатьох країн Африки саме китайські інвестиції стали рушієм модернізації, яку Захід ігнорував десятиліттями.

Водночас така співпраця має й тіньовий бік. Більшість високотехнологічних або управлінських позицій у спільних проєктах займають китайські спеціалісти, що суттєво обмежує процес передачі знань, професійних навичок і технологічних інновацій місцевим працівникам. Часто компанії привозять навіть робітників із Китаю, залишаючи місцевим населенню лише низькооплачувані або допоміжні роботи. Це породжує соціальне невдоволення і створює враження «економічної колонізації» під виглядом партнерства.

Крім того, зростає конкуренція між місцевими підприємцями та китайськими компаніями, які мають суттєві фінансові переваги, доступ до дешевих кредитів і потужну державну підтримку. Такі умови часто витісняють місцеві фірми з ринку, знижують їх прибутковість і посилюють залежність африканських економік від зовнішніх інвесторів. У підсумку, хоча китайська інвестиційна експансія приносить короткострокові вигоди, вона водночас формує довгострокову залежність, що може ускладнити країнам Африки шлях до справжньої економічної самостійності.

У стратегічному вимірі експансія Китаю в Африці є важливою складовою глобальної боротьби за вплив і перерозподіл сил у сучасному світі [7]. Африка сьогодні – не лише континент з величезними природними ресурсами – корисними копалинами, нафтою, газом, металами та сільськогосподарськими угіддями, але й політичний та економічний простір, де формуються ключові тенденції майбутньої глобальної архітектури. Континент стає майданчиком, на якому відбувається конкуренція між різними моделями розвитку та підходами до управління державами. Китай розглядає Африку як зону для просування власної моделі економічного та політичного розвитку, яка поєднує сильну централізовану владу, стратегічне державне планування та активне залучення ринкових механізмів, що суттєво контрастує з ліберальними, демократичними та прозахідними моделями, які пропонують США, Європейський Союз та міжнародні фінансові організації [5].

Ця модель приваблює уряди африканських країн, які прагнуть швидкого економічного зростання, модернізації інфраструктури та розвитку промисловості без необхідності дотримання складних демократичних процедур або політичних обмежень. Для багатьох урядів вона здається ефективною альтернативою традиційним західним програмам допомоги, які часто супроводжуються жорсткими умовами щодо реформ, прозорості бюджету та демократичних стандартів. Китайська стратегія дозволяє африканським державам швидко реалізовувати масштабні проєкти, що забезпечує видимі економічні результати в короткі терміни, одночасно посилюючи політичний вплив Пекіна на регіональному та глобальному рівні.

Важливо зазначити, що китайська експансія в Африці не обмежується економічним та фінансовим впливом, вона є частиною ширшої геополітичної стратегії, спрямованої на створення альтернативного центру сили, який здатен кинути виклик домінуванню Заходу. Через свою присутність Китай формує мережу союзників, впливає на зовнішньополітичні рішення африканських країн і забезпечує собі стратегічний доступ до ресурсів, транспортних маршрутів та ринків збуту. У підсумку Африка стає не лише економічним плацдармом, а й політичним

полем, на якому визначаються контури нового глобального порядку, де китайська модель розвитку та авторитет Пекіна набувають дедалі більшого значення.

Висновки. Кредитно-фінансова експансія Китаю в Африці є складним і багатогранним явищем, що поєднує економічні, політичні та соціальні виміри. Вона створює умови для розвитку інфраструктури й промисловості, але водночас породжує залежність, посилює боргові ризики й змінює баланс сил у міжнародній системі. Аналіз цієї політики дозволяє глибше зрозуміти логіку сучасного глобального розвитку, де економіка дедалі частіше стає інструментом геополітичного впливу.

Отже, майбутнє відносин між Китаєм і Африкою залежатиме від здатності обох сторін знаходити баланс між партнерством і самостійністю. Якщо африканські країни зможуть ефективно використовувати китайські ресурси для власного розвитку, а не потрапляти у боргову залежність, це стане прикладом нової моделі співпраці у світовій економіці. Водночас, якщо фінансова експансія Китаю продовжуватиме супроводжуватися політичним тиском і контролем над ресурсами, вона перетвориться на форму неоколоніалізму, замаскованого під взаємовигідне партнерство. Саме тому дослідження цього процесу має не лише академічне, а й практичне значення для формування стратегії глобальної економічної безпеки у XXI столітті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Полігонавт. (2024). Китайська експансія Африки: як китайські «приватні» охоронні фірми модернізують досвід «Вагнера». Полігонавт, (27). <https://deepstateua.com/kytayska-ekspansiya/amp/>
2. Савченко, М. В., Порохняв, В. А., & Атаманенко, П. О. (2023). Інтеграція Китаю в африканський ринок та її вплив на західний світ. *Бізнесінформ*, (8), 30–36. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2023-8_0-pages-30_36.pdf
3. Українець, Л. А. (2019). Економічна експансія Китаю в країни, що розвиваються [Монографія]. Львів: ПАС. https://shron1.chtyvo.org.ua/Ukrainets_Lillia/Ekonomichna_ekspansiia_Kytaiskoi_Narodnoi_Respubliky_u_krainy_scho_rozvyvaiutsia.pdf?PHPSES SID=atv1mdkg74jq6c2qijslp4614
4. Africa Defense Forum. (2024, September 3). As China buys less oil, Angola struggles to repay debt. <https://adf-magazine.com/2024/09/as-china-buys-less-oil-angola-struggles-to-repay-debt/>
5. Brautigam, D. (2019). Chinese loans and African structural transformation. In *China–Africa and an economic transformation* (pp. 129–146). https://www.researchgate.net/publication/333899888_Chinese_Loans_and_African_Structural_Transformation

economic transformation (pp. 129–146). https://www.researchgate.net/publication/333899888_Chinese_Loans_and_African_Structural_Transformation

6. South China Morning Post. (2024, February 1). China–Africa trade hit US\$282 billion in 2023 but Africa's trade deficit widens. <https://amp.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3250552/china-africa-trade-hit-282-billion-2023-africas-trade-deficit-widens-commodity-prices-key-factor>

7. Oped Column Syndication. (2019, September 26). China, the neo-colonial power in Africa. <https://opedcolumnsyndication.news.blog/2019/09/26/china-the-neo-colonial-power-in-africa/>

8. China Africa Research Initiative. (n.d.). Chinese FDI in Africa data overview. <https://www.sais-cari.org/chinese-investment-in-africa>

REFERENCES:

1. Polihonavt. (2024). Chinese expansion in Africa: How Chinese “private” security firms modernize Wagner’s experience. Polihonavt, (27). <https://deepstateua.com/kytayska-ekspansiya-afriky/amp/>
2. Savchenko, M. V., Porokhnyav, V. A., & Atamanenko, P. O. (2023). Integration of China into the African market and its impact on the Western world. *Biznesinform*, (8), 30–36. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2023-8_0-pages-30_36.pdf
3. Ukrainets, L. A. (2019). The economic expansion of China into developing countries [Monograph]. Lviv: PAS. https://shron1.chtyvo.org.ua/Ukrainets_Lillia/Ekonomichna_ekspansiia_Kytaiskoi_Narodnoi_Respubliky_u_krainy_scho_rozvyvaiutsia.pdf
4. Africa Defense Forum. (2024, September 3). As China buys less oil, Angola struggles to repay debt. <https://adf-magazine.com/2024/09/as-china-buys-less-oil-angola-struggles-to-repay-debt/>
5. Brautigam, D. (2019). Chinese loans and African structural transformation. In *China–Africa and an economic transformation* (pp. 129–146). https://www.researchgate.net/publication/333899888_Chinese_Loans_and_African_Structural_Transformation
6. South China Morning Post. (2024, February 1). China–Africa trade hit US\$282 billion in 2023 but Africa's trade deficit widens. <https://amp.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3250552/china-africa-trade-hit-282-billion-2023-africas-trade-deficit-widens-commodity-prices-key-factor>
7. Oped Column Syndication. (2019, September 26). China, the neo-colonial power in Africa. <https://opedcolumnsyndication.news.blog/2019/09/26/china-the-neo-colonial-power-in-africa/>
8. China Africa Research Initiative. (n.d.). Chinese FDI in Africa: Data overview. <https://www.sais-cari.org/chinese-investment-in-africa>

The impact of China's credit and financial expansion in Africa: economic challenges and geopolitical aspects

Roslon Dominika Tomashivna

Associate Professor at the Department
of Political Science
and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8805-3099

Pekhnnyk Oleh Volodymyrovych

Student at the Department of Political
Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0009-0700-4833

The relevance of the topic is determined by the growing role of China in the global economy and international relations. Over the past two decades, China has become one of the main investors and creditors of African states, significantly altering the economic and political balance of power on the continent. Africa, with its vast natural resources and economic growth potential, has become a strategic direction of China's foreign economic policy. Under the pretext of supporting development, China actively finances infrastructure projects, energy programs, and mineral extraction, while simultaneously strengthening its own influence. This policy creates both opportunities and threats for African countries, including the risk of falling into a "debt trap."

In the current conditions of global competition for resources and markets, China's credit-financial expansion carries a distinct geopolitical dimension. It allows Beijing not only to strengthen its economic positions but also to shape a new architecture of international relations, alternative to Western models of cooperation. At the same time, China's presence often raises concerns about the economic sovereignty of African states, since large loans are frequently accompanied by political conditions and control over strategic assets. This generates a controversial assessment of China's role, as a development partner or a new economic hegemon.

Moreover, Chinese expansion in Africa reflects broader processes of global redistribution of influence between traditional Western powers and emerging centers of economic strength. Studying this phenomenon makes it possible to better understand the mechanisms of modern financial neocolonialism. The topic is also relevant because China is becoming a key player in the international lending system, influencing the decisions of the World Bank, the IMF, and other financial institutions. Analyzing China-Africa economic relations provides an opportunity to assess the consequences of this expansion for regional stability, socio-economic development, and global economic security. Thus, research on this issue is of great importance for understanding contemporary transformations in the global economy and international politics.

Key words: China, Africa, economic expansion, debt trap, geopolitical influence, international lending.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 17.11.2025

Дата публікації: 15.12.2025

Саць Анжела Русланівна
Сухорольський Петро Михайлович

Зовнішня політика Індії в контексті російсько-української війни

УДК 327.8(540): 355.48(470+571:477)

DOI [https://doi.org/10.24195/2414-](https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.30)

9616.2025-5.30

Стаття поширюється на умовах ліцензії

CC BY 4.0

Саць Анжела Русланівна
магістрантка кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0009-0000-3318-2814

Сухорольський Петро Михайлович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0000-0002-1689-3283

Стаття присвячена дослідженню особливостей зовнішньої політики Індії в умовах трансформації системи міжнародних відносин після початку російсько-української війни. Для досягнення цієї мети визначено засади і принципи, якими керується Індія у формуванні своєї зовнішньої політики; проаналізовано чинники, що впливають на її зовнішньополітичну позицію щодо російсько-української війни; оцінено ефективність сучасної зовнішньої політики Індії та її вплив на статус цієї держави на міжнародній арені. Встановлено, що Індія дотримується політики нейтралітету й балансування між різними сторонами протистояння, прагнучи захищати передусім власні національні інтереси і посилювати свою роль у міжнародній політиці. Досліджено ключові чинники, що визначають позицію Індії: геополітичні (суперництво з Китаєм і Пакистаном, роль у Південній Азії), історичні (політика неприєднання, дружба з СРСР), економічні (вигода від торгівлі з Росією, економічні зв'язки зі США та ЄС), військово-технічні (імпорт озброєнь) та ідеологічні (орієнтація на багатополлярність та мирне вирішення спорів). У роботі доведено, що нейтральна позиція Індії пов'язана з її прагненням зберегти стратегічну автономію й водночас отримувати економічні вигоди від співпраці з Росією й Китаєм, з одного боку, та із Заходом – з іншого. Втім, така політика обмежує можливості Індії посилювати свій авторитет як глобального лідера. У висновках відзначено необхідність диверсифікації постачань військової продукції для зниження ризиків, а також активізації миротворчих ініціатив і зміцнення дипломатичного іміджу задля підвищення статусу цієї держави на міжнародній арені. Підкреслено, що від теперішніх рішень, які стосуються економічних вигод, сталих закордонних партнерств і міжнародної відповідальності, залежатиме те, яку роль в системі міжнародних відносин відіграватиме Індія у майбутньому.

Ключові слова: Індія, російсько-українська війна, зовнішня політика, нейтралітет, балансування, міжнародні відносини, Глобальний Південь.

Вступ. Російсько-українська війна, що триває з 2014 р. і набула форми повномасштабного конфлікту після російського вторгнення на територію України у 2022 р., має неабиякий вплив на всю систему міжнародних відносин. Російська агресія кинула виклик міжнародній безпеці й стабільності, на що світова спільнота відреагувала по-різному. Позиція Індії щодо цього конфлікту привертає особливу увагу, оскільки вона має статус однієї з провідних держав Глобального Півдня, зростаючу вагу у світовій економіці та бере активну участь в двосторонніх і багатосторонніх форматах співпраці з різними акторами міжнародних відносин. Індія займає неоднозначну позицію щодо російсько-української війни, успішно дотримуючись політики балансування й одночасно орієнтуючись на власні національні інтереси. Тому дослідження позиції Індії щодо російсько-української війни є актуальним і потрібним не лише для кращого розуміння її двосторонніх відносин із Росією та Заходом, а й для визначення загальних тенденцій глобальної політики у XXI ст.

Теоретичну основу статті становлять вітчизняні та зарубіжні джерела, що дає змогу зробити детальний аналіз зовнішньополітичної позиції Індії щодо російсько-української війни. Українські науковці, такі як Лукаш О., Тихоненко І. [10], Борділовська О. [1], Гриценко А. [2] та Лоссовський І. [4], розглядають проблему в локальному кон-

тексті й фокусуються на значенні позиції Індії для України. Наукові праці іноземних авторів, таких як Verma R. [16], Javed R., Javed A. [9], Chakraborty D., Chakraborty A. [7], Sharma B., Bhola V. [15], Capur S. [6] та інших, розкривають ключові аспекти індійської зовнішньої політики, вплив війни на її рішення й стратегічні пріоритети, а також економічні й безпекові інтереси та перспективи подальшого розвитку країни. Вказані джерела дозволили проаналізувати історичну основу зовнішньої політики Індії й продемонструвати прагнення цієї країни зберегти статус нейтрального, але впливового актора Глобального Півдня. У роботі також використані публікації періодичних видань і ЗМІ, що фіксують приклади практичних дій Індії у сферах дипломатії, економіки та торгівлі енергоресурсами.

Мета та завдання. Мета статті – визначити і схарактеризувати особливості зовнішньої політики Індії в контексті російсько-української війни. Задля досягнення мети необхідно реалізувати такі завдання: 1) встановити засади і принципи, якими керується Індія у формуванні своєї зовнішньої політики; 2) визначити чинники, що впливають на її зовнішньополітичну позицію; 3) оцінити перспективність сучасної позиції Індії в умовах російсько-української війни та її вплив на роль і статус цієї держави на міжнародній арені.

Методи дослідження. В роботі використано загальнонаукові методи дослідження, передусім

аналіз – для визначення чинників, що впливають на зовнішньополітичну позицію Індії, та синтез – для формулювання висновків щодо результативності зовнішньої політики Індії з огляду на тактичні і стратегічні цілі. Історичний метод застосовано для дослідження становлення принципів і засад зовнішньої політики Індії з часу здобуття нею незалежності.

Результати. Позиція Індії щодо російсько-української війни залишалася практично незмінною ще з 2014 р. Вона прямо не засуджувала Росію за її дії, проте й не підтримувати агресію проти України. Навіть після повномасштабного вторгнення у 2022 р. позиція Індії не стала жорсткішою. Хоча вона й наголошує на тому, що зараз не час для війни й потрібно вирішувати суперечки виключно мирним шляхом, проте відмовляється підтримувати резолюції ООН, пов'язані з війною й критикою Росії. Так, із 21 резолюції ООН Індія підтримала лише одну, що стосувалася можливості президента України Володимира Зеленського брати участь в онлайн-режимі у засіданнях Ради Безпеки ООН та Генеральної Асамблеї ООН [16, с. 585-586]. У лютому 2025 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила ще дві резолюції щодо війни в Україні. Було подано дві версії: українську та американську. Українська резолюція засуджувала російську агресію та вимагала виведення російських військ зі своєї території. Натомість американська резолюція закликала якнайшвидше припинити конфлікт та встановити мир між Україною та Росією. Індія утрималася від голосування за обидві з цих резолюцій, не підтримуючи ініціативи України й Заходу та не голосуючи проти [5].

Водночас Індія надає Україні гуманітарну допомогу. Крім того, привертає увагу факт, що Індія скасувала щорічну зустріч з Росією на найвищому рівні на початку грудня 2022 р. після того, як остання вдалася до шантажу ядерною зброєю. Варто зазначити, що такі зустрічі відбувалися на постійній основі з 2000 р., за винятком періоду загострення пандемії COVID-19. За даними іноземних джерел, Нарендра Моді вирішив відмінити візит після саміту ШОС в Узбекистані, на якому прем'єр-міністр ще раз висловив свою позицію, що потрібно зупинити цю війну і вдатися до дипломатії й переговорів [10, с. 143].

Незважаючи на нейтральність Індії, прем'єр-міністр країни висловлював прагнення стати посередником в цій війні. Він навіть висунув свій мирний план врегулювання конфлікту, який передбачав використання виключно дипломатичних засобів, зокрема саме переговорів, для завершення війни. Одним із пунктів плану було те, що Росія повинна бути присутня за столом переговорів. Індійську кандидатуру підтримали дві ворогуючі сторони, оскільки обидві мають з Індією стабільні й неконфліктні відносини. У 2024 р. Моді відвідав Україну

та Росію. Візит очільника Індії в Москву в Україні сприйняли негативно, оскільки він відбувся за кілька годин після російського обстрілу України, руйнування дитячої лікарні в Києві та вбивства 41 людини. Можливо, прагнення зберегти свій імідж стало однією із причин того, що вже через місяць, в серпні, Моді відвідав Київ в День Державного прапора України. Також Індія брала участь у Швейцарській мирній конференції, проте не підписала комюніке.

Таким чином можна зробити висновок, що Індія прагне відігравати важливу роль у врегулюванні російсько-української війни, хоча й дотримується політики балансування й нейтралітету [1]. Ймовірно, Моді прагне бути посередником в конфлікті через бажання підвищити позицію своєї держави на міжнародній арені й посилити її роль у справі вирішення глобальних конфліктів. Отже, в здійсненні зовнішньої політики ця держава керується передусім власними національними інтересами й прагне зберігати баланс сил в системі міжнародних відносин.

У цьому контексті важливо проаналізувати чинники, які впливають на позицію Індії щодо російсько-української війни. Їх умовно можна поділити на геополітичні, історичні, економічні, військово-технічні та ідеологічні. Перша група стосується розташування Індії та політичних викликів і перспектив, які з цим пов'язані. Йдеться про її відносини з сусідами, а також про прагнення здобути роль лідера в регіоні Південної Азії.

Індія намагається стати одним із центрів сили у світі, а в основі її бачення сучасної системи міжнародних відносин лежить мультиполярний світовий порядок [10, с. 143–144]. Найбільшим конкурентом для Індії в регіоні є Китай. Здавна між цими країнами існували прикордонні конфлікти, які й досі не є до кінця вирішеними. У війні Росії проти України Індія не може повністю стати на сторону Заходу, оскільки не готова вступати в конфлікт інтересів з Китаєм. З іншого боку, Індія боїться зближення Росії з Китаєм й втрати давнього союзника. Вона вбачає загрозу для себе в повному ослабленні РФ, оскільки остання може перетворитися на молодшого партнера Китаю, що повністю змінить баланс сил в регіоні, чого Індія допустити не може. Ідеальним станом для неї видається баланс сил, за якого жодна з держав, особливо Китай, не стає потужнішою за інших. Таким чином, Індія намагається балансувати між Заходом і Росією, одночасно підтримуючи гарні відносини з обома сторонами. Індійський нейтралітет в російсько-українській війні базується та уявленнях про те, що Росія не лише допоможе врівноважити Китай, а й стримати Пакистан – ще одного ворога-сусіда Індії [4, с. 193-194].

Протистояння Індії з Пакистаном тісно пов'язане з наступним чинником, який впливає на позицію Індії – історичним. З часу здобуття незалеж-

ності й виходу з Британської колоніальної імперії у 1947 р. Індія дотримувалася політики неприєднання. Проте вже з 1955 р., після візиту лідера СРСР до Індії, остання побудувала тісні відносини з Союзом. Він підтримував Індію у війні з Пакистаном 1971 р. за Кашмір – територію постійної конфронтації. Пакистан підтримували впливові держави, такі як США, Велика Британія і Китай, тому для Індії заручення радянською підтримкою було надзвичайно важливим. Зокрема, Радянський Союз накладав вето на всі резолюції в Раді Безпеки ООН, які мали негативний вплив на Індію в цьому конфлікті. Такі дії стали основою для формування дружби й взаємодовіри між державами, які збереглися й після розпаду СРСР, але вже з Росією [15, с. 11.3–11.4].

Історичний чинник також пов'язаний з колоніальним минулим країни. Довгий час Індія перебувала під контролем Великої Британії. Тому після здобуття незалежності вона відкинула можливість приєднатися до одного з протиборчих блоків під час холодної війни: США чи СРСР. Натомість Індія стала лідером Руху неприєднання, просуваючи ідеї антиколоніалізму, поваги до суверенітету й територіальної цілісності та невтручання у внутрішні справи держав. Цей світогляд сформував засади зовнішньої політики Індії, чинні і на теперішньому етапі. Саме тому вона не бажає приєднуватися до будь-якої сторони в сучасних конфліктах та наголошує на дотриманні нею нейтралітету [11, с. 46-48].

Цінності, покладені в основу Руху неприєднання, формують основу ідеології, що впливає на позицію Індії щодо російсько-української війни. Ця держава розглядає війну крізь призму протистояння Заходу та Сходу і тому вважає доречним дотримуватися нейтральної позиції і провадити обережну зовнішню політику з цього питання, яка покликана забезпечити її незалежність від політики великих держав та рівноправний статус [9, с. 166-167]. У цьому контексті Індія позиціонує себе як миролюбна держава, яка вирішує конфлікти виключно мирним шляхом, високо цінує міжнародне право та ще з часів Джавахарлала Неру протистоїть імперіалізму й військовим союзам, закликаючи до мирного вирішення конфліктів і вибудовуючи дружні відносини з усіма народами [13, с. 3]. Таким чином її інтерпретації сучасних подій ігнорують колоніальний характер російсько-української війни та грубі порушення принципів міжнародного права з боку Росії.

Економіка відіграє надзвичайно важливу роль для Індії, оскільки держава активно розвивається та претендує на роль глобального економічного лідера. У близькому майбутньому ця країна може стати третьою економікою світу, а за кількістю населення вже займає першу позицію. Саме тому і в контексті російсько-української війни Індія передусім враховує свої економічні інтереси. З почат-

ком повномасштабного вторгнення багато держав ввели санкції проти Росії, а також відмовилися від закупівлі російських нафти і газу. Індія скористалася цією ситуацією, налагодивши постачання російських енергоресурсів за значно зниженими цінами. Під час візиту в Москву в листопаді 2022 р., міністр закордонних справ Індії С. Джайшанкар на спільній прес-конференції з міністром закордонних справ Росії С. Лавровим зазначив, що вважає РФ надійним партнером, який пройшов перевірку часом, та наголосив на прагненні Індії продовжувати закупівлю російської нафти. Ба більше, у 2024 р. Індія почала переговори щодо прийняття договору про вільну торгівлю з Євразійським економічним союзом, в якому домінантною силою є Росія [13, с. 4-6]. Ще однією перевагою для Індії є можливість використання для розрахунку з Росією своєї національної валюти рупії, що значно полегшує торгівлю в енергетичній сфері й убезпечує її від негативного впливу коливань курсу валют [7, с. 1–2].

У 2025 р. питання масштабної закупівлі Індією російської нафти привернуло увагу міжнародного співтовариства і персонально президента США Д. Трампа, який неодноразово публічно пов'язував з цим чинником накладення великих додаткових мит на індійські товари. Упродовж осені 2025 р. обидві сторони озвучили багато різних заяв щодо можливості скорочення закупівлі Індією російських енергоресурсів [14]. Проте станом на жовтень 2025 р. важко спрогнозувати, чи дійсно Індія відмовиться від російської нафти, адже ситуація постійно змінюється. У будь-якому разі, Індія зважуватиме всі економічні вигоди і втрати від кожного варіанту, включаючи перспективу зниження тарифної ставки і укладання торговельної угоди зі США, та ухвалюватиме прагматичне рішення. Відзначимо, що відносини з ЄС також важливі для індійської економіки, адже Союз є великим ринком для експорту індійських товарів, джерелом інвестицій та партнером у сфері відновлювальних джерел енергії. Наприклад, Індія разом з Францією були засновниками Міжнародного сонячного альянсу, спрямованого на розвиток сонячної енергетики [10, с. 144; 7, с. 3–4].

Що стосується співпраці з РФ, то ще одним важливим напрямком є імпорт Індією алмазів. Ще у 2023 р. країнам вдавалося обходити санкції й успішно розвивати торгівлю в цій сфері, проте внаслідок запровадження нового пакету санкцій G7 щодо російської алмазної продукції ситуація значно ускладнилась. Після цього Індія не може вільно закуповувати російську сировину й обробляти алмази на своїй території, тому імпорт російських алмазів у 2024 р. скоротився на 23%, порівняно з 2023 р. [2, с. 3; 3].

Таким чином, можна зробити висновок, що дотримання нейтральної позиції є оптимальним варіантом для Індії з огляду на розвиток її еконо-

міки, оскільки вона вдало балансує між різними таборами і отримує значну вигоду від співпраці з кожним із них. Проте тиск американської адміністрації і санкції Заходу значно ускладнюють процес балансування. Тому теперішню ситуацію аж ніяк не можна вважати стабільною, адже у майбутньому Індії, ймовірно, доведеться робити вибір на користь однієї зі сторін протистояння.

Військово-технічні чинники пов'язані з економічними, адже вони стосуються закупівлі зброї та військового обладнання. Індія не може відкрито протистояти Росії, оскільки майже половина її військового імпорту надходить саме з РФ. Це показник був ще більшим раніше, проте з кожним роком Індія прагне зменшити військову залежність від Росії шляхом диверсифікації джерел постачання зброї. Тому вона нарощує співпрацю в цій галузі зі США, Ізраїлем, Францією тощо [15, с. 11.4].

Позиція Індії має велике значення як для ворогуючих сторін в російсько-українській війні, так і для глобальної системи загалом. З одного боку, Індія заявляє про себе як про миролюбну державу, яка прагне виступати посередником у врегулюванні конфліктів, хоча реальних дієвих ініціатив із мирного врегулювання вона поки що не запропонувала. Держави ЄС та США очікували від Індії жорсткішої позиції щодо Росії, натомість остання утримувалася під час важливих голосувань в органах ООН та не засудила російську агресію. Така політика підриває стратегічне партнерство Індії з Заходом. Балансування між різними полюсами впливу також може послаблювати Індію на міжнародній арені і підривати її авторитет, оскільки відсутність чіткої позиції нехарактерна для глобального лідера, яким Індія прагне стати. Якщо б політика цієї держави щодо війни була активніша, однозначніша і принциповіша, а її ініціативи щодо посередництва і дипломатичного врегулювання – помітнішими і реальнішими, то Індія могла б значно покращити свій міжнародний імідж. Це особливо важливо для держави, яка надає своїй політиці в ООН великого значення та прагне реформувати Раду Безпеки на свою користь. З іншого боку, позиція Індії сприяє утвердженню багатополарності, за якої немає єдиного центру впливу, а існує багато сильних акторів. Вона співпрацює і з Росією, і зі США, зокрема й для того, щоб різними способами стримувати Китай [2, с. 3–4].

Висновки. Підсумовуючи позицію Індії в контексті російсько-української війни варто зазначити, що до цього часу вона досить вдало балансує між різними полюсами впливу в міжнародних відносинах і підтримує імідж миролюбної та нейтральної держави. Індії вдалося зберегти співпрацю з РФ, особливо в економічній та військовій сферах, і навіть наростити імпорту товарів за низькими цінами задля забезпечення зростання своєї економіки максимально швидкими темпами. Її зовнішня політика

прагматична та спрямована на максимізацію вигод від співпраці не лише зі США та Росією, але й з Китаєм, якого вона одночасно прагне стримувати і розвивати з ним співробітництво в сферах економіки, фінансів і технологій. Ще одним важливим партнером Індії є ЄС, зокрема в галузях зеленої енергетики та інвестицій. Значне погіршення відносин з будь-ким із них принесе збитки для індійської економіки та послабить її на міжнародній арені. Водночас глобальна ситуація може поставити її перед вибором, за якого подальше балансування між різними центрами сили стане неможливим.

З огляду на безпекові інтереси Індії важливо продовжувати диверсифікувати джерела постачання озброєння, оскільки залежність від однієї країни-постачальника пов'язана з істотними загрозами. Одним із варіантів розв'язання цієї проблеми є розвиток національного оборонного потенціалу, зокрема власного виробництва зброї та військових технологій. Це дасть змогу зменшити залежність від інших держав та, за потреби, самостійно забезпечувати себе всім необхідним.

У довгостроковій перспективі Індія прагне балансувати між економічною вигодою та іміджем відповідального глобального актора, що сприяє миру і стабільності у світі. Вона позиціонує себе як миролюбна держава, прихильник міжнародного права та противник всіх форм імперіалізму. З цих принципів вона й виводить свою нейтральну позицію в російсько-українській війні, яку ця держава розглядає крізь призму тривалої історії протистояння Росії і Заходу, одночасно ігноруючи колоніальний та імперський характер російської політики та численні грубі порушення Росією засадничих норм міжнародного права. Така політика Індії, попри тактичні вигоди, може зашкодити в досягненні стратегічних цілей. Її можуть сприймати за кордоном як намагання «всидіти на двох стільцях» та вихолостити зміст принципів заради економічної вигоди. Сучасна індійська політика балансування не дозволяє цій державі активніше долучатися до миротворчих процесів і зміцнювати свій статус як глобального лідера. Ймовірне загострення глобального протистояння у майбутньому матиме наслідком підвищення невдоволення позицією Індії у різних таборах, що загрожує значним погіршенням відносин з важливими для неї державами-партнерами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борділовська О. Посередницькі зусилля Індії: чи зможуть вони зупинити війну в Україні? Аналіт. зап. Київ: НІСД, 2024. 7 с. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/poserednytski-zusylyya-indiyi-chy-mozhut-vony-zupynyty-viynu-v>
2. Гриценко А. Особливості відносин Індії з РФ і КНР в умовах російської агресії проти України. Аналіт.

звіт. Київ: Центр міжнародної безпеки, 2023. 8 с. URL: <https://analytics.intsecurity.org/india-relations-russia-china/>

3. Іванов О. Символ імперської розкоші. Росія втратила половину доходів від продажів одного з найдорожчих ресурсів. NV. 2025. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/dohodi-rosiji-vid-prodazhu-almaziv-na-naybilshiy-rinok-vpali-mayzhe-vidvichi-50497627.html>

4. Лоссовський І., Крупеня І. Причини азійського нейтралітету щодо російсько-української війни. *Україна дипломатична*. 2023. Вип. 24. С. 187–203.

5. Ульяновська М. Генасамблея ООН ухвалила дві версії резолюцій щодо війни в Україні – українську та американську. *Голос Америки*. 24.02.2025. URL: <https://www.holosameryky.com/a/oon-golosue-za-resolucii-po-ukraini/7986239.html>

6. Capur S. P. Diverging US and Indian Approaches to Europe: The Problem of Ukraine. *ORF*. 2022. № 546. 12 p.

7. Chakraborty D., Chakraborty A. Russia-Ukraine War and Trade in Energy Products: Strategic Gains for India. *Politico magazine*. 2023. Vol. 15, №1-2. P. 1–14.

8. Ciorciari J. D. India's continuing quest for great-power status. *The Fletcher Forum of World Affairs*. 2025. Vol. 49, Is. 2. P. 233–254.

9. Javed R., Javed A. The transition in the foreign policy of India and its choices in the Russia-Ukraine war. *Migration Letters*. 2024. Vol. 21, №11. P. 164–174.

10. Lukash O. I., Tykhonenko I. V. India in the context of the Russian-Ukrainian war and the prospects of Indo-Ukrainian cooperation. *Political Life*. 2023. № 4. P. 141–148.

11. Miholjic N. The non-aligned movement: In pursuit of validity and relevance in the contemporary global order. *Caucasus Strategic Perspectives*. 2020. Vol. 1, Is. 1. P. 45–58.

12. Panda J. Can India advance peace in Ukraine? United States Institute of Peace. 14.01.2025. URL: <https://www.usip.org/publications/2025/01/can-india-advance-peace-ukraine>

13. Park Y.S. India's diplomatic strategy in great power rivalry. *International Journal of Social Sciences Perspectives*. 2025. Vol. 16, №1. P. 1–12.

14. Renshaw J., Verma N. US says India halves Russian oil imports, sources say no cuts seen. Reuters. 17.10.2025. URL: <https://www.reuters.com/business/energy/india-already-cutting-russian-oil-imports-by-50-after-us-talks-white-house-2025-10-16/>

15. Sharma B., Bhola V. Russia Ukraine War; Implications for India's Interest: An Analysis. *Ascent International Journal for Research Analysis*. 2023. Vol. VIII, Is. IV. P. 11.1–11.10.

16. Verma R. Interests trump principles and values: India's neutrality in the Russian-Ukraine war. *Contemporary Security Policy*. 2024. Vol. 45, Is. 4. P. 585–598.

nya/mizhnarodni-vidnosyny/poserednytski-zusylyia-indiyi-chy-mozhut-vony-zupynyty-viynu-v [in Ukrainian].

2. Hrytsenko, A. (2023). Osoblyvosti vidnosyn Indii z RF i KNR v umovakh rosiiskoi ahresii proty Ukrainy [The peculiarities of India's relations with Russia and China in the context of Russian aggression against Ukraine]. Kyiv: Tsentr mizhnarodnoi bezpeky. 8 p. Retrieved from: <https://analytics.intsecurity.org/india-relations-russia-china/> [in Ukrainian].

3. Ivanov, O. (2025). Symvol imperskoi rozkoshi. Rosiia vtratyla polovynu dokhodiv vid prodazhiv odnogo z naidorozhchychk resursiv [A symbol of imperial luxury. Russia has lost half of its revenue from sales of one of its most expensive resources]. NV. Retrieved from: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/dohodi-rosiji-vid-prodazhu-almaziv-na-naybilshiy-rinok-vpali-mayzhe-vidvichi-50497627.html> [in Ukrainian].

4. Lossovskiy, I., & Krupenia, I. (2023). Prychyny aziiskoho neitralitetu shchodo rosiisko-ukrainskoi viiny [Reasons for Asian neutrality regarding the Russian-Ukrainian war]. *Ukraina dyplomatychna*, 24, pp. 187-203 [in Ukrainian].

5. Ulianova, M. (2025). Henasambleia OON ukhvalyla dvi versii rezoliutsii shchodo viiny v Ukraini – ukrainsku ta amerykansku [The UN General Assembly has adopted two versions of resolutions on the war in Ukraine – Ukrainian and American]. *Holos Ameryky*. Retrieved from: <https://www.holosameryky.com/a/oon-golosue-za-resolucii-po-ukraini/7986239.html> [in Ukrainian].

6. Capur, S. P. (2022). Diverging US and Indian Approaches to Europe: The Problem of Ukraine. *ORF*, 546, 12 p.

7. Chakraborty, D., & Chakraborty, A. (2023). Russia-Ukraine War and Trade in Energy Products: Strategic Gains for India. *Politico magazine*, 15(1-2), pp. 1–14.

8. Ciorciari, J. D. (2025). India's continuing quest for great-power status. *The Fletcher Forum of World Affairs*, 49(2), pp. 233-254.

9. Javed, R., & Javed, A. (2024). The transition in the foreign policy of India and its choices in the Russia-Ukraine war. *Migration Letters*, 21(11), p. 164–174.

10. Lukash, O., & Tykhonenko, I. (2023). India in the context of the Russian-Ukrainian war and the prospects of Indo-Ukrainian cooperation. *Political Life*, 4, pp. 141–148.

11. Miholjic, N. (2020). The non-aligned movement: In pursuit of validity and relevance in the contemporary global order. *Caucasus Strategic Perspectives*, 1(1), pp. 45-58.

12. Panda, J. (2025). Can India advance peace in Ukraine? United States Institute of Peace. Retrieved from: <https://www.usip.org/publications/2025/01/can-india-advance-peace-ukraine>

13. Park, Y.S. (2025). India's diplomatic strategy in great power rivalry. *International Journal of Social Sciences Perspectives*, 16(1), pp. 1-12.

14. Renshaw, J., & Verma, N. (2025). US says India halves Russian oil imports, sources say no cuts seen. Reuters. Retrieved from: <https://www.reuters.com/business/energy/india-already-cutting-russian-oil-imports-by-50-after-us-talks-white-house-2025-10-16/>

REFERENCES:

1. Bordilovska, O. (2024). Poserednytski zusylia Indii: chy zmozhut vony zupynyty viynu v Ukraini? [India's mediation efforts: can they stop the war in Ukraine?]. Kyiv: NISD. 7 p. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/doslidzhen->

15. Sharma, B., & Bhola, V. (2023). Russia Ukraine War; Implications for India's Interest: An Analysis. *Ascent International Journal for Research Analysis*, VIII(IV), pp. 11.1–11.10.

16. Verma, R. (2024). Interests trump principles and values: India's neutrality in the Russian-Ukraine war. *Contemporary Security Policy*, 45(4), pp. 585–598.

India's foreign policy in the context of the Russian-Ukrainian war

Sats Angela Ruslanivna

Master's Student at the Department
of Political Science and International
Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0000-3318-2814

Sukhorolskyi Petro Mykhailovych

PhD, Associate Professor
at the Department of Political Science
and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1689-3283

The article is devoted to the study of the peculiarities of India's foreign policy in the context of the transformation of the system of international relations after the beginning of the Russian-Ukrainian war. To achieve this goal, the ideas and principles that guide India in shaping its foreign policy are identified; the factors influencing its foreign policy position on the Russian-Ukrainian war are analysed; and the effectiveness of India's current foreign policy and its impact on the status of this state in the international arena are assessed. It is determined that India adheres to a policy of neutrality and balancing between the opposing sides, seeking first and foremost to protect its own national interests and strengthen its role in international politics. The study identifies the key factors shaping India's position: geopolitical (rivalry with China and Pakistan, role in South Asia), historical (non-alignment policy, friendship with the USSR), economic (benefit from trade with Russia, economic ties with the US and EU), military (arms imports), and ideological (orientation towards multipolarity and peaceful resolution of international disputes). The paper shows that India's neutral stance is linked to its desire to maintain strategic autonomy while reaping economic benefits from cooperation with Russia and China on the one hand, and with the West on the other. However, such a policy limits the country's ability to strengthen its authority as a global leader. The conclusions highlight the need to diversify military supplies in order to reduce risks, as well as to intensify peacekeeping initiatives and strengthen diplomatic image in order to raise the status of this country in the international arena. It is emphasised that decisions concerning economic benefits, stable foreign partnerships and international responsibility will be crucial for India's future role in the system of international relations.

Key words: India, Russian-Ukrainian war, foreign policy, neutrality, balancing, international relations, Global South.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

Сікора Ігор Іванович
Віннічук Ольга Василівна

Виборчі принципи в контексті цифровізації демократичних процедур: політологічний аналіз

УДК 324+316.654:004.738.5(100)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.31>

Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Сікора Ігор Іванович
аспірант кафедри політології
та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61,
Кам'янець-Подільський,
Хмельницька область, Україна
ORCID: 0009-0006-0295-5275

Віннічук Ольга Василівна
кандидат політичних наук, доцент,
завідувач кафедри політології
та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61,
Кам'янець-Подільський,
Хмельницька область, Україна
ORCID: 0000-0002-8758-5798

Актуальність дослідження зумовлена глобальним трендом цифровізації суспільно-політичних процесів, що докорінно змінює традиційні електоральні процедури. Впровадження технологій електронного голосування та інших цифрових інструментів ставить під сумнів усталені механізми забезпечення фундаментальних принципів виборчого права, що створює як нові можливості для демократизації, так і значні ризики для легітимності виборів. Це вимагає глибокого політологічного аналізу трансформації принципів загальності, рівності, прямого волевиявлення, таємності та вільності голосування в умовах нової технологічної реальності.

Метою статті є здійснення комплексного політологічного аналізу впливу цифровізації на реалізацію та зміст класичних принципів виборчого права.

Для досягнення мети були використані такі методи: системний підхід для аналізу виборчого процесу як цілісної системи, що трансформується; порівняльний аналіз для зіставлення традиційних та електронних моделей голосування; контент-аналіз міжнародних стандартів та звітів моніторингових місій (ОБСЄ/БДІПЛ, Центр Картера); інституційний метод для дослідження змін у правових нормах, що регулюють вибори.

Результати. Дослідження показало, що цифровізація неоднозначно впливає на виборчі принципи. З одного боку, вона сприяє реалізації принципу загальності, залучаючи громадян з обмеженими можливостями та тих, хто перебуває за кордоном. З іншого – створює ризик «цифрового розриву», що порушує принцип рівності. Принцип прямого волевиявлення зазнає викликів через можливе втручання третіх сторін у процес онлайн-голосування. Найбільших загроз зазнає принцип таємності, оскільки забезпечення анонімності та захисту даних у цифровому середовищі є складним технічним завданням. Водночас принцип вільного волевиявлення стикається з новими формами тиску та маніпуляцій через кібератаки та дезінформаційні кампанії. Зроблено висновок, що успішна інтеграція цифрових технологій вимагає розробки нових правових та технічних стандартів, здатних адаптувати класичні виборчі принципи до сучасних умов.

Ключові слова: виборчі принципи, цифровізація виборів, електронне голосування, кібербезпека виборів, міжнародні виборчі стандарти, виборче право.

Вступ. Цифрова трансформація електоральних процесів стала глобальним трендом, що змінює природу демократичної участі громадян. Якщо на початку XXI століття електронне голосування розглядалося як технічна інновація для підвищення ефективності виборів, то сьогодні воно перетворилося на системний виклик для класичних принципів виборчого права. Пандемія COVID-19 прискорила цифровізацію державних послуг, включаючи виборчі процедури, та актуалізувала питання щодо сумісності технологічних рішень з демократичними процедурами.

Проблема полягає у наявності структурної суперечності між технологічними можливостями цифрових виборчих систем та політико-правовими вимогами демократичної легітимності. З одного боку, цифровізація обіцяє підвищення доступності, швидкості підрахунку та зниження адміністративних витрат. З іншого – породжує нові форми виключення (digital divide), загрози кібербезпеці та проблеми довіри до «чорної скриньки» алгоритмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжнародна доктрина кодифікувала «стандарти добрих виборчих практик», системно їх уточнюють керівні принципи та звіти ОБСЄ/БДІПЛ; Рада Європи останніми роками розвиває підходи до

впливу цифрових технологій та ШІ на вибори. Політологічні дослідження (від Р. Дала, Л. Норріс, А. Лейпхарта до сучасних досліджень цифрового розриву, мікротаргетингу, бот-мереж і deepfakes) показали, що технології трансформують умови свободи волевиявлення і фактичної рівності участі. Інформатики та криптографи розробили парадигму E2E-verifiability і звернули увагу на парадокс верифікованості без створення умов для підкупу/примусу.

Окремі аспекти досліджуваної теми на достатньому рівні проаналізовані згаданими вище вченими. Проте, сутність принципів виборів суттєво змінюється в умовах застосування електронних технологій в контексті цифровізації суспільства. Це ставить під загрозу демократичні процедури.

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного політологічного аналізу трансформації класичних принципів виборчого права (загальності, рівності, прямого виборчого права, таємності, свободи волевиявлення) під впливом цифровізації виборчих процедур та визначити виклики для демократичної легітимності в цифрову епоху.

Методи дослідження становлять комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, що дозволило забезпечити комплексність

та об'єктивність аналізу. Системний підхід був застосований для розгляду виборчих процедур як цілісної системи, елементи якої (принципи, технології, правові норми) зазнають взаємного впливу в процесі цифровізації. Завдяки порівняльному аналізу було здійснено зіставлення переваг та недоліків традиційних (паперових) та інноваційних (електронних) форм голосування. Інституційний метод дозволив проаналізувати нормативно-правову базу, що регулює електоральні процеси, зокрема Виборчий кодекс України, рекомендації Ради Європи та ОБСЄ/БДПЛ. Було проведено контент-аналіз ключових міжнародних звітів, присвячених практиці застосування електронного голосування, що дало змогу виявити основні ризики та виклики. Прогностичний метод використовувався для моделювання потенційних наслідків поглиблення цифровізації для демократичних інститутів.

Виклад основного матеріалу. У політологічному дискурсі поняття “принцип” розглядається як фундаментальна категорія, що означає базові ідеї, норми чи правила, які лежать в основі політичної організації суспільства, функціонування політичних інститутів та процесів.

Г. Алмонд у своїй роботі “Порівняльна політологія” визначає політичні принципи як “структурні елементи політичної культури, що формують нормативні орієнтири для політичної поведінки та інституційного дизайну” [1, с. 45]. За Г. Алмондом, принципи виконують функцію зв'язку між абстрактними політичними теоріями та конкретними практиками управління. Р. Даль у фундаментальній праці “Демократія та її критики” розглядає принципи як “критерії, за якими оцінюється легітимність політичних процедур та інститутів” [2, с. 108].

Е. Гейвуд зазначає, що “політичні принципи – це базові норми й приписи, що визначають межі можливого в політиці та слугують мірилом легітимності дій держави” [3 с. 17].

У сучасній політичній науці існує чимало підходів до визначення поняття “вибори”, які розглядаються одночасно як: механізм легітимації політичної влади [4], форма політичної участі громадян [5], інструмент політичної конкуренції [6, с. 267], соціальний ритуал [7, с. 9] або комунікативний процес [8, с. 129; 9, с. 176; 10, с. 14].

Отже, вибори є регулярним, конкурентним, юридично регламентованим процесом колективного прийняття рішень щодо формування органів публічної влади та здійснюється шляхом прямого, рівного, загального та таємного голосування громадян з метою забезпечення демократичної легітимації влади, політичної репрезентації суспільних інтересів та реалізації принципу народного суверенітету.

У політологічному дискурсі фокус зміщується на виборчі принципи, як на політичні концепти, що транслиують суспільне уявлення про справедливість, рівність та легітимність влади [11, с. 92.], а їх

реалізація повинна виражатися як процес адаптації до соціальних трансформацій та технологічних інновацій, а не як статичне дотримання правових норм [12, с. 147].

Кодекс Доброї Практики у виборчих питаннях містить найважливіші принципи демократичних виборів, такі як загальність, рівність, пряме виборче право, таємність голосування, свобода волевиявлення, а також забезпечення стабільності виборчого законодавства [13].

Вважаємо за необхідне охарактеризувати кожен з принципів виборів з метою аналізу особливостей його трансформації під час впровадження електронних технологій у виборчий процес.

Принцип загальності виборчого права є фундаментальною гарантією демократії, що передбачає право кожного громадянина брати участь у виборах. У політичній науці загальність розглядається як інституційне втілення концепції народного суверенітету. Обмеження загальності знижує рівень політичної інклюзії та підриває легітимність політичної системи [14].

Запровадження електронного голосування формує новий спектр викликів, які можуть фактично підривати принцип загальності. Як зазначає П. Норріс, “цифрова трансформація виборів не є нейтральною, оскільки вона здатна відтворювати і навіть посилювати існуючі соціальні нерівності” [15, р. 54]. Якщо у XX столітті загальність обмежували юридичні цензи, то у XXI столітті з'явилися технологічні, інфраструктурні та інформаційні бар'єри.

Ідентифікаційні та автентифікаційні бар'єри створюють перешкоди для людей без належних документів або цифрових навичок. Електронне голосування вимагає безпечної автентифікації через електронний підпис, біометрію чи токени. У Норвегії відмовилися від національного e-voting через низьку довіру до ідентифікаційних процедур попри технічний успіх – 36.4% участі в пілотних муніципалітетах [16, с.13].

Принцип рівності виборчого права, відображений у формулі “one person – one vote” та визначений ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, є фундаментом демократичної легітимності виборів [17].

Політологічна практика свідчить, що рівність виборчого права не повинна зводитися виключно до арифметичної рівності голосів. А. Лейпхарт наголошує, що виборча формула (мажоритарна чи пропорційна) суттєво впливає на визначення політичної рівності: пропорційні системи краще репрезентують соціальний плюралізм, забезпечуючи меншині шанс на представництво (18, р. 159).

У цифрову епоху забезпечення виборчої рівності стикається з новими викликами. Автоматизоване формування округів із використанням відкритих алгоритмів розглядається як протидія gerrymandering [19], однак виникає феномен

e-gerrymandering, коли цифрові карти формуються з урахуванням поведінкових даних виборців, що ускладнює юридичний контроль.

Особливу загрозу становить цифровий розрив, який навіть посилює соціально-економічні нерівності. Емпіричні дані Rutgers University [20, с.16] підтверджують, що понад 7,5 млн виборців з інвалідністю у США не мають доступу до інтернету, що системно обмежує їхню участь у цифрових виборах. в зоні ризику знаходяться також сільські мешканці та громадяни з низьким рівнем доходів, які залишаються некомпетентними у використанні електронних сервісів голосування, що може призводити до фактичного “цифрового позбавлення їх виборчих прав” [21; 22].

Додатковими бар’єрами виступають географічні відмінності, мовні бар’єри, соціальний статус населення. Зокрема, за прикладом США чисельність виборців із обмеженим знанням англійської мови (LEP) зросла на 80 % між 1990 та 2010 роками, сягнувши 25,2 млн осіб. Такі виборці зіткнулися зі складнощами у розумінні інструкцій для електронного голосування та доступі до виборчої інформації. Дослідження показують, що низька грамотність та недостатнє володіння мовою призводять до аполітичності [23, с. 18].

Міжнародний досвід показує неоднозначність впливу цифровізації на виборчу рівність. У Швейцарії e-voting сприяло мобілізації частини пасивних виборців, але його вплив на рівність участі залишився змішаним [24]. Натомість в Естонії, де інтернет-голосування використовується з 2005 року, цифровий розрив фактично зник як фактор, що визначає участь [25].

Окремої уваги заслуговує взаємозв’язок рівності виборчого права та кібербезпеки. Дослідження показують, що навіть повідомлення про кібератаки можуть знижувати довіру виборців до систем електронного голосування, причому рівень довіри варіює залежно від віку, політичних уподобань і досвіду використання технологій [26].

Таким чином, у цифрову епоху принцип рівності виборчого права потребує комплексного підходу, що враховує не лише юридичні стандарти, але й технологічні, соціальні, мовні та психологічні аспекти виборчої участі.

Принцип прямого виборчого права у “Кодексі доброї практики у виборчих питаннях”, затвердженому Венеційською комісією, передбачає безпосередню участь виборця у голосуванні.

У цифрову епоху принцип прямого голосування змінюється від фізичної присутності до необхідності участі у технологічній ланці “виборець – бюлетень – підрахунок”. На відміну від класичних моделей XIX ст., де пряма участь протиставляється системам електоральних посередників, сучасні е-процедури передбачають складну ІТ-інфраструктуру, у якій програмний код, мережеві протоколи та криптогра-

фічні алгоритми виступають “цифровим посередником” між виборцем і фінальним результатом [27].

Експертна місія Carter Center задокументувала, що брак публічної довіри та можливість “проксі-голосування” стали вагомими підставами для згортання інтернет-голосування у Норвегії після парламентських виборів 2013 року [28]. Саме тому, за п’ятнадцять виборчих кампаній (2005–2023) в Естонії поступово запровадили модуль Individual Verifiability, що дозволяє виборцеві перевірити свій голос.

Цей приклад показує, що без контрольованого, безпечного середовища навіть досконала криптографія не в змозі гарантувати реалізації принципу прямого виборчого права.

Федеральне відомство безпеки інформації Німеччини (BSI) запропонувало три обов’язкові критерії для підтримки прямого виборчого права під час онлайн-виборів: cast-as-intended, recorded-as-cast, публічний доказ tallied-as-recorded. Відсутність будь-якого з елементів ставить під загрозу принцип прямого виборчого права [29, с. 32].

Принцип таємності голосування є фундаментом демократії та покликаний гарантувати свободу волевиявлення виборців без зовнішнього тиску чи залякування. Таємність та приватність виборів забезпечують від примусу та є ключовими для цілісності виборчого процесу.

Аналіз міжнародного досвіду, академічних досліджень та експертних оцінок виявляє, що сучасні технології не можуть гарантувати той самий рівень захисту таємності голосування, який забезпечують традиційні паперові бюлетені у контрольованому середовищі дільниць. Криптографічні системи голосування обіцяють математичну точність у захисті таємності голосування, але створюють нові фундаментальні проблеми. Наприклад, блокчейн-технології представляють найбільш очевидний приклад конфлікту між прозорістю та приватністю.

Отже, кібербезпекові загрози проти цифрового голосування, включаючи весь спектр від локальних атак до складних операцій національних держав.

Поточний стан криптографічних підходів у електоральному процесі залишає все ще не вирішеним парадокс “приватність проти верифікованості”. Системи повинні надавати виборцям докази того, що їхні голоси були зараховані (для верифікованості), одночасно запобігаючи можливості довести іншим, як вони голосували (для приватності).

“Керівні принципи щодо виборів” затверджені Венеційською комісією визначають свободу волевиявлення як вибір, що має здійснюватися без примусу та тиску, а також у відкритій, конкурентній атмосфері.

П. Норріс аналізуючи принцип свободи волевиявлення, акцентує увагу на принципі інформаційної рівноваги: вибір вільний тоді, коли виборець має доступ до конкурентних наративів і джерел [12, р. 147].

В умовах сьогодення технологічні тенденції радикально змінюють контекст, у якому реалізовується принцип свободи волевиявлення. Це пов'язано із поширенням у соціальних мережах бот-кампаній, мікротаргетингу та маніпулятивного контенту (deepfakes), які формально не порушують закон, але деформують інформаційний ринок.

Міжнародні спостережні місії (ОБСЄ/БДІПЛ, Венеційська комісія) фіксують загрози свободі волевиявлення: 1) системна дезінформація та цільовий мікротаргетинг; 2) генерований ШІ маніпулятивний контент (deepfakes); 3) кібертиск і онлайн-насилення, що підривають здатність виборця формувати власну позицію [30, с. 1–4; 31, 18–22; 32, с. 4].

Іспанська дослідниця електронного врядування докторка Джуді Баррат-і-Естеве підкреслює, що «онлайн-голосування нівелює фізичний бар'єр кабінки (для голосування), ускладнюючи виявлення домашнього тиску з боку роботодавців, родичів чи опікунів» [33, с. 17]. Для вразливих груп населення це може означати фактичне позбавлення свободи вибору.

Отже, виклик digital divide, багатогранний та з розвитком технологій набуває нових форм, які нині трансформувалися у політичний розрив між тими, хто здатен критично осмислювати цифровий контент, і тими, хто потрапляє у пастку маніпуляції.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У процесі дослідження було доведено, що цифровізація виборчих процедур не скасовує класичні принципи загальності, рівності, прямого виборчого права, таємності та свободи волевиявлення, але переводить їх у площину комплексних соціотехнічних вимог, вимагаючи адаптації їх до політичних прав громадян. Вибори слід розуміти як складну систему на перетині права та політичної науки; відтак оцінка легітимності результатів у цифрову добу залежить не лише від норм, а й від технологічних і комунікаційних умов їх реалізації. Цифрова трансформація не лише відкриває нові можливості для підвищення доступності та ефективності виборів, але й породжує якісно нові виклики, які загрожують сутності демократичних стандартів.

Подальші дослідження мають зосередитися на пошуку оптимального балансу між технологічною інновацією та збереженням демократичних цінностей, враховуючи, що майбутнє демократії залежатиме від здатності адаптувати класичні принципи до нових технологічних реалій без втрати їх сутнісного змісту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Almond, G. A., & Verba, S. (1963). *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton University Press, 574 pp.
2. Dahl, R. A. (1989). *Democracy and its critics*. Yale University Press.

3. Heywood, A. (2013). *Politics* (4th ed.). Palgrave Macmillan.
4. Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper & Row, 1942, 381 pp.
5. Uhlaner, Carole. (2012). *Potentiality and Representation: The Link between Descriptive Representation and Participation in the United States*. *Politics & Gender*. URL: DOI: 8. 10.1017/S1743923X12000566.
6. Huntington, S. P. (1991). *The third wave: Democratization in the late twentieth century*. University of Oklahoma Press.
7. Kertzer, D. I. (1988). *Ritual, politics, and power*. Yale University Press.
8. Easton, D. (1953). *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*. New York: Alfred A. Knopf.
9. Habermas, J. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge, MA: MIT Press.
10. Almond, G. A. (1960). «Introduction: A Functional Approach to Comparative Politics» // *The Politics of the Developing Areas*, ed. G. A. Almond & J. S. Coleman. Princeton: Princeton University Press.
11. Beetham, D. (2013). *The legitimation of power* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.
12. Norris, Pippa. *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior* (Cambridge University Press, 2004).
13. Venice Commission. (2002). *Code of good practice in electoral matters* (CDL-AD(2002)023rev). Council of Europe. «Vybory ta Demokratiya» («Elections and Democracy»), 2006, No. 4(10). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023rev2-cor-ukr)
14. Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy: Participation and opposition*. Yale University Press.
15. Norris, P., & Grömping, M. (2019). *Electoral integrity worldwide*. Electoral Integrity Project.
16. OSCE/ODIHR. (2014). *Norway parliamentary elections 2013: Election assessment mission final report*. OSCE/ODIHR.
17. *International Covenant on Civil and Political Rights*. (1966). United Nations Treaty Series, 999, 171.
18. Lijphart, A. (2012). *Patterns of democracy: Government forms and performance in thirty-six countries* (2nd ed.). Yale University Press.
19. Alvarez, R. M., & Hall, T. E. (2008). *Electronic elections: The perils and promises of digital democracy*. Princeton University Press.
20. Schur, L., Kruse, D., & Ameri, M. (2022). *Disability, voter turnout, and voting difficulties in the 2020 elections*. Rutgers University School of Management and Labor Relations.
21. Bélanger, F., & Carter, L. (2010). *The digital divide and e-government services*. *Information Systems Journal*, 20(4), S. 343–364.
22. Helbig, N., Gil-García, J. R., & Ferro, E. (2009). *Understanding the complexity of electronic government: Implications from the digital divide literature*. *Government Information Quarterly*, 26(1), S. 89–97.
23. National Center for Education Statistics. (2003). *National assessment of adult literacy*. U.S. Department

of Education. URL: <https://nces.ed.gov/naal/pdf/2007464.pdf>

24. Germann, M., & Serdült, U. (2017). Internet voting and turnout: Evidence from Switzerland. *Electoral Studies*, 47, S. 1–12.

25. Ehin, P., Solvak, M., Willemson, J., & Vinkel, P. (2021). Internet voting in Estonia 2005–2019: Evidence from eleven elections. *Government Information Quarterly*. URL: <https://doi.org/10.1016/j.giq.2022.101718>

26. Pew Research Center. (2022). Americans' views of government: Low trust, but some positive performance ratings. Pew Research Center. URL: <https://www.pewresearch.org/politics/2020/09/14/americans-views-of-government-low-trust-but-some-positive-performance-ratings/>

27. Mitrou, Lilian & Gritzalis, Dimitris & Katsikas, Sokratis & Quirchmayr, Gerald. (2003). Electronic Voting: Constitutional and Legal Requirements, and Their Technical Implications. URL: https://www.researchgate.net/publication/226590438_Electronic_Voting_Constitutional_and_Legal_Requirements_and_Their_Technical_Implications

28. Carter Center. (2014). Internet voting pilot: Norway's 2013 parliamentary elections. Carter Center Report. URL: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/krd/kampanjer/valgportal/valgobservatorer/2013/rapport_cartersenteret2013.pdf

29. Bundesamt für Sicherheit in der Informationstechnik (BSI). (2024). CC Protection Profile for E-Voting Systems for Non-Political Elections (BSI-CC-PP-0121-2024). BSI. URL: https://commoncriteriaportal.org/nfs/ccpfiles/files/ppfiles/pp0121b_pdf.pdf

30. OSCE/ODIHR. (2025, April 11). United States of America: General Elections, 5 November 2024 – Final Report. URL: <https://www.osce.org/odihr/elections/usa/588772>

31. OSCE/ODIHR. (2024, December 20). Georgia: Parliamentary Elections, 26 October 2024 – Final Report (paras. X & XIX). URL: <https://www.osce.org/odihr/elections/georgia/584029>

32. Venice Commission. (2024, December 10). Interpretative Declaration of the Code of Good Practice in Electoral Matters as concerns Digital Technologies and Artificial Intelligence (CDL-AD(2024)044) URL: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282024%29044-e>

33. Barrat i Esteve, J., Goldsmith, B., & Turner, J. (2012). International experience with e-voting. International Foundation for Electoral Systems. URL: <https://kudos.dfo.no/documents/9657/files/9554.pdf>

REFERENCES:

1. Almond, G. A., & Verba, S. (1963). *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton University Press, 574 pp.

2. Dahl, R. A. (1989). *Democracy and its critics*. Yale University Press.

3. Heywood, A. (2013). *Politics* (4th ed.). Palgrave Macmillan.

4. Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper & Row, 1942, 381 pp.

5. Uhlaner, Carole. (2012). *Potentiality and Representation: The Link between Descriptive Representation and Participation in the United States*. Politics & Gender. URL: DOI: 8. 10.1017/S1743923X12000566.

6. Huntington, S. P. (1991). *The third wave: Democratization in the late twentieth century*. University of Oklahoma Press.

7. Kertzer, D. I. (1988). *Ritual, politics, and power*. Yale University Press.

8. Easton, D. (1953). *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*. New York: Alfred A. Knopf.

9. Habermas, J. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge, MA: MIT Press.

10. Almond, G. A. (1960). «Introduction: A Functional Approach to Comparative Politics» // *The Politics of the Developing Areas*, ed. G. A. Almond & J. S. Coleman. Princeton: Princeton University Press.

11. Beetham, D. (2013). *The legitimization of power* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.

12. Norris, Pippa. *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior* (Cambridge University Press, 2004)

13. Venice Commission. (2002). *Code of good practice in electoral matters* (CDL-AD(2002)023rev). Council of Europe. «Vybory ta Demokratiya» (“Elections and Democracy”), 2006, No. 4(10). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf=CDL-AD(2002)023rev2-cor-ukr)

14. Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy: Participation and opposition*. Yale University Press.

15. Norris, P., & Grömping, M. (2019). *Electoral integrity worldwide*. Electoral Integrity Project.

16. OSCE/ODIHR. (2014). *Norway parliamentary elections 2013: Election assessment mission final report*. OSCE/ODIHR.

17. *International Covenant on Civil and Political Rights*. (1966). United Nations Treaty Series, 999, 171.

18. Lijphart, A. (2012). *Patterns of democracy: Government forms and performance in thirty-six countries* (2nd ed.). Yale University Press.

19. Alvarez, R. M., & Hall, T. E. (2008). *Electronic elections: The perils and promises of digital democracy*. Princeton University Press.

20. Schur, L., Kruse, D., & Ameri, M. (2022). *Disability, voter turnout, and voting difficulties in the 2020 elections*. Rutgers University School of Management and Labor Relations.

21. Bélanger, F., & Carter, L. (2010). The digital divide and e-government services. *Information Systems Journal*, 20(4), S. 343–364.

22. Helbig, N., Gil-García, J. R., & Ferro, E. (2009). Understanding the complexity of electronic government: Implications from the digital divide literature. *Government Information Quarterly*, 26(1), S. 89–97.

23. National Center for Education Statistics. (2003). *National assessment of adult literacy*. U.S. Department of Education. URL: <https://nces.ed.gov/naal/pdf/2007464.pdf>

24. Germann, M., & Serdült, U. (2017). Internet voting and turnout: Evidence from Switzerland. *Electoral Studies*, 47, S.1–12.
25. Ehin, P., Solvak, M., Willemson, J., & Vinkel, P. (2021). Internet voting in Estonia 2005–2019: Evidence from eleven elections. *Government Information Quarterly*. URL: <https://doi.org/10.1016/j.giq.2022.101718>
26. Pew Research Center. (2022). Americans' views of government: Low trust, but some positive performance ratings. Pew Research Center. URL: <https://www.pewresearch.org/politics/2020/09/14/americans-views-of-government-low-trust-but-some-positive-performance-ratings/>
27. Mitrou, Lilian & Gritzalis, Dimitris & Katsikas, Sokratis & Quirchmayr, Gerald. (2003). Electronic Voting: Constitutional and Legal Requirements, and Their Technical Implications. URL: https://www.researchgate.net/publication/226590438_Electronic_Voting_Constitutional_and_Legal_Requirements_and_Their_Technical_Implications
28. Carter Center. (2014). Internet voting pilot: Norway's 2013 parliamentary elections. Carter Center Report. URL: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/krd/kampanjer/valgportal/valgobservatorer/2013/rapport_cartersenteret2013.pdf
29. Bundesamt für Sicherheit in der Informationstechnik (BSI). (2024). CC Protection Profile for E-Voting Systems for Non-Political Elections (BSI-CC-PP-0121-2024). BSI. URL: https://commoncriteriaportal.org/nfs/ccpfiles/files/ppfiles/pp0121b_pdf.pdf
30. OSCE/ODIHR. (2025, April 11). United States of America: General Elections, 5 November 2024 – Final Report. URL: <https://www.osce.org/odihr/elections/usa/588772>
31. OSCE/ODIHR. (2024, December 20). Georgia: Parliamentary Elections, 26 October 2024 – Final Report (paras. X & XIX). URL: <https://www.osce.org/odihr/elections/georgia/584029>
32. Venice Commission. (2024, December 10). Interpretative Declaration of the Code of Good Practice in Electoral Matters as concerns Digital Technologies and Artificial Intelligence (CDL-AD(2024)044) URL: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282024%29044-e>
33. Barrat i Esteve, J., Goldsmith, B., & Turner, J. (2012). International experience with e-voting. International Foundation for Electoral Systems. URL: <https://kudos.dfo.no/documents/9657/files/9554.pdf>

Electoral principles in the context of digitalization of democratic procedures: a political science analysis

Sikora Ihor Ivanovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Philosophy
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University
Ohienka str., 61, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine
ORCID: 0009-0006-0295-5275

Vinnichuk Olha Vasylivna
PhD in Political Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Political Science and Philosophy
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University
Ohienka str., 61, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8758-5798

The relevance of the study is driven by the global trend of digitalization of socio-political processes, which is fundamentally changing traditional electoral procedures. The introduction of e-voting technologies and other digital tools challenges the established mechanisms for ensuring the fundamental principles of suffrage, creating both new opportunities for democratization and significant risks to the legitimacy of elections. This requires a thorough political science analysis of the transformation of the principles of universality, equality, direct suffrage, secret ballot, and free voting in the new technological reality.

The purpose of the article is to conduct a comprehensive political science analysis of the impact of digitalization on the implementation and substance of the classic principles of suffrage.

The following methods were used to achieve this purpose: a systemic approach to analyze the electoral process as an integral, transforming system; a comparative analysis to contrast traditional and electronic voting models; a content analysis of international standards and reports from monitoring missions (OSCE/ODIHR, The Carter Center); and an institutional method to study changes in the legal norms governing elections.

Results. The study has shown that digitalization has a mixed impact on electoral principles. On one hand, it promotes the principle of universality by engaging citizens with disabilities and those residing abroad. On the other hand, it creates a risk of a "digital divide," which violates the principle of equality. The principle of direct suffrage is challenged by the potential for third-party interference in the online voting process. The principle of secrecy faces the greatest threats, as ensuring anonymity and data protection in a digital environment is a complex technical task. Meanwhile, the principle of free suffrage is confronted with new forms of pressure and manipulation through cyberattacks and disinformation campaigns. It is concluded that the successful integration of digital technologies requires the development of new legal and technical standards capable of adapting classic electoral principles to modern conditions.

Key words: electoral principles, digitalization of elections, electronic voting, election cybersecurity, international electoral standards, electoral law.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 13.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

Чжан Ботун
Ван Чень

Роль Китаю у післявоєнному відновленні України: можливості та виклики

УДК 327(510+477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.32>
Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Чжан Ботун
бакалавр, асистент, викладач кафедри
української мови
Тяньцзіньського університету іноземних
мов (нині магістрант Львівського
національного університету
імені Івана Франка)
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
ORCID: 0009-0003-4893-5294

Ван Чень
кандидат філологічних наук,
старший викладач,
завідувач кафедри української мови
Тяньцзіньського університету
іноземних мов
вул. Мачан Дао, 117, Тяньцзінь, Китай
ORCID: 0009-0003-3436-8145

Післявоєнне відновлення України є одним із найважливіших викликів сучасності, що потребує не лише внутрішньої мобілізації ресурсів, а й залучення потужних міжнародних партнерів. У цьому контексті Китай постає як один із потенційно ключових учасників процесу реконструкції, здатний забезпечити інвестиційну, технологічну та інфраструктурну підтримку. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибшого розуміння можливостей і ризиків стратегічного партнерства між Україною та Китаєм у нових геополітичних умовах, що формуються після завершення війни. Метою статті є аналіз потенціалу, напрямів і викликів українсько-китайської співпраці у сфері післявоєнного відновлення, а також визначення основних передумов ефективної взаємодії між двома державами. Для досягнення поставленої мети застосовано системний, порівняльний і структурно-функціональний методи, що дозволили комплексно розглянути політичні, економічні та соціокультурні чинники співпраці, а також оцінити її перспективи у контексті глобальних трансформацій. Результати дослідження свідчать, що Китай може відіграти важливу роль у відновленні критичної інфраструктури, енергетики, транспорту, промисловості та цифрової економіки України, сприяючи її технологічній модернізації та інтеграції у світові виробничі ланцюги. Водночас наголошується, що така взаємодія супроводжується низкою ризиків – від можливих проявів економічної залежності до геополітичних суперечностей. Для забезпечення сталого ефекту необхідно зберігати баланс інтересів, інституційну прозорість і відповідність європейським стандартам розвитку.

Таким чином, стратегічне партнерство між Україною та Китаєм може стати каталізатором модернізаційних процесів та формування нової архітектури міжнародного співробітництва, якщо воно ґрунтуватиметься на принципах взаємної вигоди, політичної довіри й довгострокового бачення розвитку.

Ключові слова: післявоєнне відновлення, Китай, Україна, стратегічне партнерство, інвестиції, міжнародна співпраця, економічна модернізація, глобальні трансформації, інфраструктурні проекти, сталий розвиток.

Вступ. Повномасштабна війна, розв'язана Російською Федерацією проти України у 2022 році, спричинила колосальні руйнування інфраструктури, промисловості, житлового фонду та соціальної сфери. За оцінками Світового банку, Європейської комісії та уряду України, потреби на відновлення держави перевищують 520 мільярдів доларів США [16]. У цих умовах післявоєнне відновлення України є не лише національним, а й глобальним завданням, що потребує широкої міжнародної кооперації. Як зазначають Вівчар, Постельжук і Крет (2025), ефективне відновлення України після війни неможливе без глибокої інтеграції у систему міжнародних економічних відносин, які виступають ключовим інструментом мобілізації зовнішніх ресурсів [3].

Серед потенційних партнерів України у процесі післявоєнної відбудови особливе місце посідає Китайська Народна Республіка – друга за величиною економіка світу, що має значний досвід реалізації масштабних інфраструктурних, промислових та технологічних проектів. Китай послідовно позиціонує себе як держава, яка підтримує мирне врегулювання конфліктів і готова робити внесок у відновлення посткризових регіонів. У цьому контексті його ініціатива «Один пояс, один шлях» (Belt and Road Initiative, BRI) може стати важливою платформою для розширення економічної співпраці у повоєн-

ний період. Як зазначає Кіктенко (2017), стратегія «Один пояс, один шлях» є не лише інструментом економічного розвитку, а й глобальним геоекономічним проектом, спрямованим на формування нових ланцюгів взаємозалежності між країнами Євразійського простору [17].

Разом із тим, участь Китаю у відбудові України супроводжується низкою викликів: політичних, економічних та геополітичних. Важливо дослідити, якою може бути реальна роль КНР у цьому процесі, якими є її стратегічні інтереси, а також наскільки така співпраця може бути взаємовигідною та безпечною для України.

Актуальність теми визначається тим, що саме зараз формується нова архітектура міжнародних відносин, у якій Китай дедалі активніше виступає як глобальний актор, а Україна – як ключовий партнер у процесі відбудови Європи.

Мета дослідження полягає в аналізі потенційної ролі Китайської Народної Республіки у післявоєнному відновленні України, визначенні можливих напрямів співпраці, а також основних ризиків і викликів, що можуть супроводжувати цей процес.

Для досягнення цієї мети передбачено кілька ключових **завдань**. По-перше, необхідно проаналізувати сучасний стан українсько-китайських політичних та економічних відносин,

виявити тенденції їх розвитку та чинники, що впливають на інтенсивність взаємодії [4]. По-друге, слід визначити основні напрями, у яких Китай може брати участь у відбудові України – насамперед у сферах інфраструктури, енергетики, високих технологій та аграрного сектору [15]. По-третє, важливо оцінити потенційні переваги такого партнерства для української економіки та соціальної сфери, а також визначити можливі загрози та ризики, пов'язані зі співпрацею з КНР у контексті сучасної геополітичної ситуації та міжнародних санкцій. Нарешті, завданням дослідження є розроблення рекомендацій, спрямованих на забезпечення оптимального балансу між залученням китайських інвестицій та збереженням національних інтересів України.

Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс **наукових методів**, що забезпечують системність і об'єктивність аналізу. Метод системного аналізу дозволив розглядати українсько-китайські відносини як складову глобальної політичної та економічної системи, визначаючи їхню взаємозалежність із процесами світового розвитку. Метод порівняльного аналізу дав змогу вивчити досвід участі Китаю у відбудові інших країн – зокрема держав Африки та Азії – і порівняти цей досвід із можливостями реалізації подібних проєктів в Україні.

Метод аналізу документів та контент-аналізу застосовано для вивчення офіційних заяв урядів України й КНР, матеріалів міжнародних організацій (ООН, Світового банку, ЄС), аналітичних звітів, а також сучасних наукових публікацій. Крім того, використано метод прогнозування, який дозволив оцінити перспективи розвитку українсько-китайської співпраці у середньостроковій перспективі, з урахуванням актуальних тенденцій світової політики та економіки.

Результати дослідження

1. Потенціал і передумови співпраці між Україною та Китаєм

Україна та Китай мають понад тридцятирічну історію двосторонніх відносин, яка бере початок із моменту встановлення дипломатичних контактів у 1992 році. За цей час було сформовано міцну політичну та економічну основу, що дозволяє говорити про стратегічний характер партнерства між двома державами. Китай сьогодні виступає одним із ключових торговельних партнерів України, а за обсягами двостороннього товарообігу – одним із перших серед усіх країн світу.

Економічна взаємодія між Україною та КНР має взаємодоповнювальний характер: Україна володіє потужним аграрним, енергетичним і промисловим потенціалом, тоді як Китай забезпечує доступ до інвестиційних ресурсів, технологій і досвіду в реалізації масштабних інфраструктурних проєктів [1]. До 2022 року обсяг торгівлі між

двома країнами перевищував 15 млрд доларів США на рік, при цьому Україна експортувала до Китаю переважно зернові культури, залізну руду та соняшникову олію, тоді як імпортував з Китаю електроніку, машинобудівну продукцію та будівельних матеріалів.

Після завершення війни потенціал такого партнерства може зрости в рази. Китайські компанії вже мають досвід роботи на українському ринку – зокрема у сферах будівництва мостів, транспортних коридорів, енергетичних об'єктів та портової інфраструктури. Значну роль відіграє також можливість інтеграції України до транспортно-логістичних ініціатив КНР, зокрема в межах стратегії «Один пояс, один шлях», що відкриває перспективи для залучення інвестицій у відновлення критичної інфраструктури [19].

Політичні передумови українсько-китайського діалогу базуються на принципах взаємної поваги, невтручання у внутрішні справи та рівноправного партнерства. Укладення у 2011 році Договору про дружбу і співробітництво закріпило прагнення сторін до довгострокової взаємодії, а подальші галузеві угоди створили правову базу для спільних проєктів у транспортній, енергетичній, сільськогосподарській і науково-освітній сферах.

Китай має унікальний досвід у сфері швидкого відновлення інфраструктури, розвитку «зелених» технологій і високотехнологічного виробництва. Для України цей досвід може стати основою ефективної модернізації післявоєнної економіки. Розвиток відновлюваної енергетики, цифрових технологій та сучасної логістики є напрямками, де співпраця з Китаєм може принести відчутні результати [7].

Не менш важливим аспектом є гуманітарна взаємодія: академічні обміни, наукове співробітництво та культурна дипломатія. Китай пропонує українським студентам стипендіальні програми, а в Україні активно діють Інститути Конфуція, що сприяють популяризації китайської мови та культури. Такий гуманітарний вимір формує довгострокову довіру й створює соціальну основу для подальшої співпраці.

Разом із тим, реалізація цього потенціалу значною мірою залежатиме від зовнішньополітичного контексту, ставлення західних партнерів до китайської участі у відновленні України, а також від здатності української держави забезпечити прозорі та безпечні умови для інвесторів.

2. Можливості участі Китаю у післявоєнній відбудові України

Відбудова України після війни стане одним із наймасштабніших економічних і гуманітарних проєктів у Європі XXI століття. Враховуючи глобальні економічні тенденції, участь Китайської Народної Республіки у цьому процесі може стати одним із ключових чинників прискорення відновлення української економіки.

Китай має значні фінансові ресурси та досвід реалізації масштабних проектів у країнах, що пережили конфлікти або економічні кризи. Потенційна співпраця може розгортатися у кількох стратегічних напрямках – передусім в інфраструктурному, енергетичному, аграрному, технологічному та гуманітарному. Зокрема, у сфері інфраструктури китайські компанії, такі як China Road and Bridge Corporation чи PowerChina, уже мають досвід реалізації великих проектів у Європі та Азії, що робить їх перспективними партнерами у реконструкції транспортних коридорів, морських портів і міської інфраструктури України. Включення України до нових ланцюгів ініціативи «Один пояс, один шлях» здатне надати новий імпульс інтеграції української економіки до глобальної логістичної системи [18].

У галузі енергетики Китай може відіграти провідну роль у відновленні пошкоджених енергетичних об'єктів і розбудові «зеленої» енергетики [12]. КНР є світовим лідером у виробництві сонячних панелей, вітрових турбін і систем енергоефективності, тому її участь може сприяти створенню сучасної, вуглецево-нейтральної енергетичної архітектури України. Спільні дослідницькі програми у сфері відновлюваних технологій та енергоощадності можуть стати частиною більш широкої стратегії сталого розвитку, узгодженої з європейськими екологічними стандартами.

Аграрний сектор є ще одним напрямом взаємовигідної співпраці. Україна має величезний потенціал як виробник продовольства, а Китай – як найбільший світовий імпортер сільськогосподарської продукції. Поглиблення партнерства може включати інвестиції у переробну промисловість, розвиток іригаційних систем, інноваційні агротехнології та логістичну інфраструктуру. Це дозволить Україні підвищити ефективність агропромислового комплексу, а Китаю – зміцнити продовольчу безпеку.

Окрему увагу заслуговує співпраця у сфері високих технологій, цифровізації та освіти. Китай має значний досвід у впровадженні цифрових рішень, штучного інтелекту та телекомунікацій, тоді як Україна володіє потужним ІТ-потенціалом [8]. Об'єднання цих ресурсів може сприяти створенню інноваційних технопарків, цифрових платформ державного управління та розвитку кібербезпеки. Паралельно з цим розвиток академічних обмінів, програм подвійних дипломів та культурних проєктів сприятиме формуванню глибшого гуманітарного зв'язку між народами двох країн.

Таким чином, участь Китаю у післявоєнній відбудові України має потенціал вийти за межі економічного виміру – вона може стати елементом нового формату стратегічного партнерства, заснованого на інвестиціях, інноваціях і взаємній

вигоді [5]. Реалізація цього потенціалу вимагатиме політичної стабільності, прозорості інвестиційних механізмів і гармонізації співпраці з європейськими стандартами. За таких умов Китай може відіграти одну з провідних ролей у формуванні нової економічної архітектури України.

3. Виклики та ризики співпраці з Китаєм у післявоєнний період

Попри значний економічний потенціал, участь Китаю у післявоєнному відновленні України супроводжується низкою стратегічних ризиків, що охоплюють політичну, економічну, інституційну та безпекову площини. Для України критично важливо забезпечити баланс між прагненням до залучення зовнішніх ресурсів і необхідністю збереження політичної незалежності та європейського курсу розвитку.

Найбільш складним аспектом є геополітична неоднозначність позиції Китаю щодо війни. З одного боку, Пекін декларує нейтралітет і підтримує мирні ініціативи, як зазначено в аналізі «China's Discursive Strategic Neutrality Position in the Russo-Ukrainian War» [14], але з іншого – зберігає стратегічне партнерство з Росією, що породжує дипломатичний ризик. Така подвійність викликає недовіру західних союзників і ставить під загрозу узгодженість української зовнішньої політики з євроатлантичним курсом. Тому будь-яка взаємодія з КНР має бути частиною ширшої стратегічної рамки співпраці України з ЄС та США.

Іншим ризиком є можливість виникнення фінансової або інфраструктурної залежності від китайського капіталу. Приклади окремих країн Азії та Африки демонструють, що надмірне використання китайських кредитів може призводити до формування «боргової пастки» [10]. У контексті масштабної реконструкції України важливо уникнути передачі контролю над стратегічними об'єктами – портами, енергетичними чи транспортними мережами – іноземним компаніям. Для цього держава має впровадити чіткі механізми прозорості, незалежного моніторингу та дотримання стандартів корпоративного управління.

Суттєвим викликом є також різниця між економічними моделями України та Китаю. Україна орієнтується на європейські принципи ринкової конкуренції, правової держави та антикорупційного контролю, тоді як китайська система ґрунтується на централізованому регулюванні та провідній ролі державного сектору [2]. Така асиметрія може створювати труднощі у сфері державно-приватного партнерства, концесій і технологічного обміну. Оптимальним рішенням є створення гібридної нормативної моделі, яка забезпечить сумісність китайських інвестицій з українськими та європейськими стандартами.

Окрему загрозу становить питання кібербезпеки. Участь китайських компаній, зокрема Huawei чи

ZTE, у розвитку цифрової інфраструктури потребує суворого контролю за захистом даних і критичних систем. З огляду на плани цифрової відбудови України – створення «розумних міст», автоматизованих енергетичних мереж і систем електронного урядування – необхідно дотримуватися стандартів кіберзахисту, визначених ЄС та НАТО.

Не менш важливим є ризик культурно-інформаційного впливу. Через освітні програми, культурні проєкти та медіаініціативи Китай активно просуває власну модель «м'якої сили» [11]. Така політика може мати позитивний потенціал для міжкультурного діалогу, але водночас становить виклик для збереження інформаційного суверенітету та демократичних цінностей. Україна має розвивати гуманітарну співпрацю з КНР, чітко розмежовуючи академічний обмін і політичну пропаганду.

Загалом головним завданням України у відносинах з Китаєм після війни є формування збалансованої стратегії: поєднати економічну доцільність із політичною обережністю [13]. Співпраця з Китаєм може значно прискорити відбудову, проте її успіх залежатиме від здатності української держави зберегти стратегічну автономію, забезпечити прозорість інвестиційних процесів і не допустити трансформації економічної взаємодії у форму політичної залежності.

Висновки. Післявоєнне відновлення України стане не лише економічним, а й цивілізаційним викликом, який визначить місце держави у новій глобальній системі [6]. У цьому процесі Китай може відіграти помітну роль як потужний інвестор, технологічний партнер і учасник багатосторонніх проєктів з реконструкції. Взаємодія з КНР відкриває для України значні можливості у сферах інфраструктури, енергетики, аграрного виробництва, цифровізації та освіти, сприяючи диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків і залученню сучасних технологій.

Разом з тим, потенціал цієї співпраці не можна розглядати без урахування її політичних і безпекових вимірів. Китайська участь у відбудові повинна здійснюватися на засадах прозорості, рівноправності та взаємної вигоди, із суворим дотриманням українського законодавства та європейських стандартів. Для України принципово важливо зберігати баланс між економічною доцільністю та стратегічною незалежністю, уникаючи надмірної залежності від будь-якого зовнішнього партнера.

Ефективна модель українсько-китайського партнерства має спиратися на прагматичний підхід – вибіркоче залучення китайського капіталу у ті галузі, що відповідають національним пріоритетам відновлення, модернізації та інтеграції до європейського простору. Такий підхід дозволить максимально використати переваги співпраці,

водночас мінімізуючи геополітичні ризики та зберігаючи стратегічну автономію держави [9].

У підсумку, роль Китаю у післявоєнному відновленні України визначатиметься не лише масштабами інвестицій, а передусім якістю партнерства. За умови прозорого діалогу, узгодження інтересів і відповідності демократичним цінностям, українсько-китайська співпраця може стати одним із чинників сталого розвитку України та її повноцінного повернення до світової економічної системи.

ЛІТЕРАТУРА:

- Бондаренко, В., та Цзехуао, Л. І. (2024). Проблеми та пріоритетні напрями розвитку економічних відносин між Україною та КНР. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, 332(4), 90–95. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-332-12>
- Ван Ісюань. (2024). Особливості наукової співпраці та обмінів між Україною та Китайською Народною Республікою. *Comparative Professional Pedagogy*, 14(1), 155–161. DOI: [https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14\(1\)-18](https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14(1)-18)
- Вівчар, І. В., Постельжук, О. П., та Крет, О. В. (2025). Міжнародні економічні відносини як інструмент відновлення України в післявоєнний період: виклики та перспективи. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v054.2025.22>
- Відбулася телефонна розмова Президента України з Головою КНР. (2023, 26 квітня). Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vidbulasysatelefonna-rozmova-prezidenta-ukrayini-z-golovoyu-82489>
- Грищенко, А. А. (2025). Іноземні інвестиції як чинник післявоєнної відбудови економіки України. Електронний репозитарій УжНУ. URI: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/76259>
- Губа, М. І., Злепко, Н. І., та Тацій, О. В. (2023). Післявоєнна відбудова економіки України: задачі і виклики. *Академічні візії*, 23. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8320770>
- Давидова, І. О., Артьомова, А. В., та Уварова, І. С. (2023). Українсько-китайські економічні відносини в контексті відносин ЄС–Китай: перспективи післявоєнного розвитку. *Статистика України*, 101(2), 21–30. DOI: [https://doi.org/10.31767/su.2\(101\)2023.02.03](https://doi.org/10.31767/su.2(101)2023.02.03)
- Олійник, О. М. (2023). Перспективи співпраці між Україною та Китаєм в умовах активізації двосторонніх відносин. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність: матеріали XVII міжнародної наукової конференції*, 14 грудня 2023 р., 184–189. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-48>
- Орлова, О. С. (2024). Післявоєнна відбудова України: аналіз окремих програмних засад. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 3, 189–194. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.31>
- Чорний, Я. В. (2024). Трансформація інвестиційних стратегій Китаю на міжнародній арені в контексті воєнних дій в Україні. Електронний архів ХНУ. URI: <https://elar.khmn.edu.ua/handle/123456789/18695>

11. Чу Чу. (2024). Культурна м'яка сила: культурний обмін у рамках стратегії «Один пояс, один шлях». DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.27>
12. Яструбський, М. Я., та Ван, Чжунцзюнь. (2023). Особливості та тенденції розвитку економічно-торгівельної співпраці України та Китаю в умовах ініціативи «Один пояс, один шлях». Київський економічний науковий журнал, 1, 93–102. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2023-1-12>
13. Kravchenko, K. O., et al. (2020). Ukraine–China: strategic partnership, problems and prospects. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Geology. Geography. Ecology"*, 53, 104–118. DOI: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2020-53-08>
14. China's Discursive Strategic Neutrality Position in the Russo-Ukrainian War: Insights from China's Strategic Narratives. DOI: <https://doi.org/10.1080/10670564.2025.2479019>
15. Ukrainets, L., & Horin, N. (2021). Determinants and effects of Chinese direct investments in Ukraine's economy. *Journal of Geography, Politics and Society*, 11(2), 9–19. DOI: <https://doi.org/10.26881/jpgs.2021.2.02>
16. World Bank, Government of Ukraine, EC, UN. (2025). Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment. URL: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2025/02/25/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released?utm_source=chatgpt.com
17. 杜德斌, 马亚华 (Du, Debin, & Ma, Yahua). 中国崛起的国际地缘战略研究 (Дослідження з міжнародної геостратегії піднесення Китаю). *世界地理研究(Світові географічні дослідження)*, 2012, 21(1): 1–16. DOI: <https://qikan.cqvip.com/Qikan/Article/Detail?id=433766>
18. 王烁, 李迎迎(Ван Шуо, Лі Ін'їн). “一帶一路”戰略下开展人文交流的逻辑起点与实现路径 (Логічна відправна точка і шлях реалізації гуманістичних обмінів в рамках стратегії «Один пояс, один шлях»). *天津行政学院学报 (Журнал Тяньцзіньського адміністративного коледжу)*, 2017, 19(03): 49–55. DOI:10.16326/j.cnki.1008-7168.2017.03.008
19. 周平 (Чжоу Пін). “一帶一路”面临的地缘政治风险及其管控 (Геополітичні ризики «Одного поясу, одного шляху» та їх контроль). *探索与争鸣 (Дослідження і суперечки)*, 2016(01): 83–86. DOI: <https://tra.oversea.cnki.net/kns/defaultresult/index>
4. Telephone conversation took place between the President of Ukraine and the President of the PRC. (April 26, 2023). Official Internet Representation of the President of Ukraine. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vidbulasyatelefonna-rozmova-prezidenta-ukrayini-z-golovoyu-82489>
5. Hryshchenko, A. A. (2025). Foreign investments as a factor of post-war reconstruction of Ukraine's economy. *Electronic Repository of UzhNU*. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/76259>
6. Huba, M. I., Zlepko, N. I., & Tatsii, O. V. (2023). Post-war reconstruction of Ukraine's economy: tasks and challenges. *Academic Visions*, 23. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8320770>
7. Davydova, I. O., Artyomova, A. V., & Uvarova, I. S. (2023). Ukrainian–Chinese economic relations in the context of EU–China relations: prospects for post-war development. *Statistics of Ukraine*, 101(2), 21–30. DOI: [https://doi.org/10.31767/su.2\(101\)2023.02.03](https://doi.org/10.31767/su.2(101)2023.02.03)
8. Oliinyk, O. M. (2023). Prospects for cooperation between Ukraine and China under the conditions of intensification of bilateral relations. In *Chinese Civilization: Traditions and Modernity: Proceedings of the 17th International Scientific Conference* (December 14, 2023), 184–189. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-48>
9. Orlova, O. S. (2024). Post-war reconstruction of Ukraine: analysis of selected programmatic foundations. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 3, 189–194. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.31>
10. Chornyi, Ya. V. (2024). Transformation of China's investment strategies in the international arena in the context of the war in Ukraine. *Electronic Archive of Khmelnytskyi National University*. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/18695>
11. Chu Chu. (2024). Cultural soft power: cultural exchange within the framework of the “Belt and Road” strategy. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.27>
12. Yastrubskiy, M. Ya., & Wang, Zhongjun. (2023). Features and trends in the development of Ukraine–China economic and trade cooperation under the “Belt and Road” initiative. *Kyiv Economic Scientific Journal*, 1, 93–102. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2023-1-12>
13. Kravchenko, K. O., et al. (2020). Ukraine–China: strategic partnership, problems and prospects. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Geology. Geography. Ecology"*, 53, 104–118. DOI: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2020-53-08>
14. China's Discursive Strategic Neutrality Position in the Russo-Ukrainian War: Insights from China's Strategic Narratives. (2025). *Journal of Contemporary China*. DOI: <https://doi.org/10.1080/10670564.2025.2479019>
15. Ukrainets, L., & Horin, N. (2021). Determinants and effects of Chinese direct investments in Ukraine's economy. *Journal of Geography, Politics and Society*, 11(2), 9–19. DOI: <https://doi.org/10.26881/jpgs.2021.2.02>
16. World Bank, Government of Ukraine, European Commission, and United Nations. (2025). Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/>

REFERENCES:

1. Bondarenko, V., & Li, Zhehao. (2024). Problems and priority directions of the development of economic relations between Ukraine and the PRC. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 332(4), 90–95. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-332-12>
2. Van Yixuan. (2024). Features of scientific cooperation and exchanges between Ukraine and the People's Republic of China. *Comparative Professional Pedagogy*, 14(1), 155–161. DOI: [https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14\(1\)-18](https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14(1)-18)
3. Vivchar, I. V., Postelzhuk, O. P., & Kret, O. V. (2025). International economic relations as a tool for Ukraine's post-war recovery: challenges and prospects. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v054.2025.22>

press-release/2025/02/25/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released

17. Du Debin, & Ma Yahua. (2012). China's rise and its international geostrategic implications. *World Geographical Studies*, 21(1), 1–16. DOI: <https://qikan.cqvip.com/Qikan/Article/Detail?id=43376696>

18. Wang Shuo, & Li Yingying. (2017). The logical starting point and realization path of cultural

exchanges under the “Belt and Road” strategy. *Journal of Tianjin Administrative Institute*, 19(3), 49–55. DOI: 10.16326/j.cnki.1008-7168.2017.03.008

19. Zhou Ping. (2016). Geopolitical risks faced by the “Belt and Road” and their management. *Exploration and Free Views*, 1, 83–86. DOI: <https://tra.oversea.cnki.net/kns/defaultresult/index>

The role of China in Ukraine's post-war reconstruction: opportunities and challenges

Zhang Botong

Bachelor, Assistant, Lecturer
at the Department
of the Ukrainian Language
Tianjin Foreign Studies University
(Currently Master's Student at Ivan
Franko National University of Lviv)
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0003-4893-5294

Wang Chen

PhD in Philology, Senior Lecturer,
Head of the Department
of the Ukrainian Language
Tianjin Foreign Studies University
Machang Dao, 117, Tianjin, China
ORCID: 0009-0003-3436-8145

Post-war reconstruction of Ukraine represents one of the most significant challenges of the modern era, requiring not only internal mobilization of resources but also the engagement of strong international partners. In this context, China emerges as one of the potentially key participants in the reconstruction process, capable of providing investment, technological, and infrastructural support. The relevance of this research lies in the need for a deeper understanding of the opportunities and risks of strategic partnership between Ukraine and China under the new geopolitical conditions shaped by the post-war global order.

The purpose of this article is to analyze the potential, directions, and challenges of Ukrainian-Chinese cooperation in the sphere of post-war recovery, as well as to identify the main prerequisites for effective interaction between the two states. To achieve this goal, the study employs systemic, comparative, and structural-functional methods, which allow for a comprehensive examination of the political, economic, and sociocultural factors of cooperation, as well as an assessment of its prospects in the context of global transformations.

The findings indicate that China may play an essential role in rebuilding Ukraine's critical infrastructure, energy sector, transport system, industry, and digital economy, thereby contributing to technological modernization and integration into global production networks. At the same time, such interaction entails a number of risks—from potential economic dependence to geopolitical contradictions. To ensure a sustainable effect, it is necessary to maintain a balance of interests, institutional transparency, and compliance with European standards of development.

Thus, the strategic partnership between Ukraine and China could become a catalyst for modernization processes and the formation of a new architecture of international cooperation, provided it is based on principles of mutual benefit, political trust, and a long-term vision of development.

Key words: post-war reconstruction; China; Ukraine; strategic partnership; investment; international cooperation; economic modernization; global transformations; infrastructure projects; sustainable development.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.11.2025

Дата публікації: 15.12.2025

Shahhuseynbayova Leyla

Strategic formulation of Azerbaijan's national security paradigm

UDC 327(479.24):355.45:338.27

DOI [https://doi.org/10.24195/2414-](https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.33)

9616.2025-5.33

Стаття поширюється на умовах ліцензії

CC BY 4.0

Shahhuseynbayova Leyla

PhD Candidate, Senior Lecturer

at the Department

of International Relations

Azerbaijan University of Languages

Rashid Behbudov str., Baku, Azerbaijan

ORCID: 0000-0001-7406-446x

*This study explores the evolution and consolidation of Azerbaijan's National Security Concept, emphasizing the interplay of geopolitical, economic, and sociocultural factors in shaping the country's security policy framework. Drawing upon theoretical insights from international relations, strategic studies, and state-building literature, the research examines how Azerbaijan, as a newly independent state in the post-Soviet era, formulated and institutionalized a comprehensive national security doctrine to safeguard its sovereignty, territorial integrity, and socio-political stability. **The primary objective** is to analyze the strategic, political, and economic mechanisms deployed by the Azerbaijani state to address both internal and external security challenges, including territorial conflicts, regional instability, and global security dynamics. Through a historical-comparative approach, the study investigates the roles of key state actors—such as the Presidency, National Security Council, Ministry of Defense, and executive authorities—in designing, implementing, and adapting security strategies. **Methodologically**, the research integrates qualitative document analysis with policy and historical analysis, assessing primary sources including presidential decrees, national security programs, strategic energy agreements, and legislative acts, alongside secondary scholarly literature. The analysis identifies how Azerbaijan's security strategy encompasses military modernization, energy security, territorial defense, regional partnerships, and the harmonization of domestic and foreign policy measures to reinforce national resilience. Furthermore, it highlights the critical influence of President Heydar Aliyev's pragmatic foreign policy, geostrategic diplomacy, and economic initiatives—particularly the 1994 "Contract of the Century" and subsequent energy projects—in consolidating national security and positioning Azerbaijan as a regional actor of strategic importance. The study also emphasizes the adaptive nature of national security policy, noting that evolving regional dynamics, global energy markets, and socio-political transformations necessitate continuous recalibration of security priorities. The findings suggest that Azerbaijan's national security concept is not merely a static framework of defense and policy but a dynamic construct, integrating historical experience, strategic foresight, and geopolitical realities to ensure sustainable statehood and regional influence.*

Key words: National Security, Strategic Policy, Geopolitics, State-Building, Energy Security, Azerbaijan.

Introduction. The creation and development of national security policies in post-Soviet Azerbaijan is an important topic in modern security and strategic studies. This is due to the country's unique geopolitical position, historical background, and changing regional and global security situations. As Azerbaijan manages complicated relationships with neighboring countries, international organizations, and global powers, it is crucial to understand how authority, strategic vision, and institutional mechanisms shape national security. This understanding helps assess the state's resilience and regional stability prospects. In the 21st century, Azerbaijan's security landscape has been affected not just by traditional military and territorial issues but also by energy geopolitics, economic ties, technological progress, and international cooperation. Together, these factors define modern state security. Azerbaijan's experience shows that national security is not fixed; it continually changes in response to new internal and external challenges, including territorial disputes, regional conflicts, and global strategic changes. Additionally, the role of international players in supporting or limiting Azerbaijan's security policies—through diplomatic efforts, strategic partnerships, or economic tools—adds complexity to the development and execution of national security strategies. In a time of shifting regional alliances, competition for energy resources, and chan-

ging global power dynamics, examining how authority and strategic decision-making shape national security policies is vital for understanding the state's survival strategies and its long-term development path. In this respect, the main purpose of the current research is to explore the formation, evolution, and consolidation of the National Security Concept of Azerbaijan, underlining the interplay of geopolitical, economic, and socio-political factors, as well as the institutional mechanisms that sustain sovereignty, territorial integrity, and socio-economic stability.

Methodologically, this research applies a historical-comparative method by analyzing primary sources such as presidential decrees, national security programs, strategic energy agreements, and legislative acts, supported by secondary scholarly literature. Qualitative analysis of the documents and historical processes investigates the strategies, policies, and institutional practices applied to address internal and external security challenges in the spheres of restoring territorial integrity and energy security, or the development of regional partnerships. The current analysis underlines the key role of strategic vision, pragmatic foreign policy, and corresponding energy projects by President Heydar Aliyev, among which the «Contract of the Century» in 1994 and the following infrastructure projects feature as the most outstanding,

in consolidating national security and positioning Azerbaijan as a key regional actor. These findings contribute to academic debates by giving nuanced insight into how national security policy has been formulated, institutionalized, and adjusted in post-Soviet states facing complex geopolitical pressures. By underlining the dynamic nature of national security, shaped by institutional authority, strategic foresight, and external engagement, the research provides insights into the conditions under which state resilience and regional stability can be achieved, therefore making theoretical and empirical contributions to security studies, geopolitics, and state-building research. Drawing on a theoretical framework based on international relations, strategic studies, and state-building theory, this study integrates geopolitics, energy security, and institutional governance to show how Azerbaijan's national security both structures and adapts itself dynamically to changing regional and global realities. After the Republic of Azerbaijan gained independence in 1991, discussions began at various levels of government institutions, academic circles, and socio-political institutes regarding the main goals of national security, the identification and safeguarding of national interests, and the determination of the functions, mechanisms, methods, and tools of national security policy. Naturally, defining the foundations of national development strategy, the scope of national interests, the security of the country, and ensuring its proper organization, creating its security framework and geopolitical code, and implementing national security policy were not easy tasks for a newly independent state whose national security system had not yet been sufficiently strengthened. Only from 1993 did a special nationwide focus on a unified national development and security policy based on common principles begin. The theoretical and practical issues of Azerbaijan's national development and security were brought into broad socio-political and scientific discussion, and their conceptual foundations were established. From that period onwards, this policy began to cover all areas of the independent state-building process and became one of the main tools of national development and state governance. It took considerable time for the Azerbaijani government to fully establish the National Security Concept of the Republic of Azerbaijan and to fully develop its security policy. The main purpose of the state's security policy is to protect and ensure, at the highest level, the country's vital national interests in interactions with the external world. The state's national interests, national security, and global influence are recognized both as subjects of international law and protected by international institutions, while also being ensured through the state's internal and external resources [1]. Strengthening the country's national security refers to the protection of Azerbaijan's unified and independent

territory from internal and external threats, ensuring sovereignty, neutralizing internal and external dangers, and countering various types of threats, ranging from military-political to informational security. All of this is closely linked to the country's internal and external security policies. The foundation of Azerbaijan's national security is the protection and safeguarding of the state's independence, sovereignty, territorial integrity, constitutional order, national interests, and the rights and interests of its citizens from internal and external threats. National security policy should be based on international legal norms, the country's constitution, domestic laws and principles, a balance between the interests of individuals, society, and the state, and the mutual responsibility of these parties [2]. Positioned in a complex geopolitical area, Azerbaijan, from the moment it gained independence, declared itself a secular and legal state, a democratic society, and a political pluralism path as the foundation of its development and constitutional order. The country pursues cooperation on an equal footing with neighboring states in peace and friendly relations, and with the world's leading political, economic, and security systems, aiming to integrate into these structures. These objectives required Azerbaijan to ensure both its internal security and a specially considered, consistent implementation of the National Security Concept in its relations with regional and global power centers, geopolitical actors, and transnational structures. The creation of this concept and addressing the issues arising from it constitute one of the main goals and tasks of the country's national security policy. National security policy should not only protect the country's specific interests but also contribute to improving the security environment in its region and the world. In this sense, the goals and directions of Azerbaijan's security policy include positively influencing international processes for a stable, just, and democratic world, contributing to equal and mutually beneficial cooperation between states, identifying common interests with other states and international unions to ensure national interests, and establishing bilateral and multilateral partnership relations based on these common interests[3]. The provision of the Republic of Azerbaijan's national security involves the purposeful activity of state bodies to detect and warn about threats to the security of the state, society, and individuals, and to take necessary and urgent countermeasures to protect the country's national security and interests. This activity is determined by the policy for ensuring the national security of the Republic of Azerbaijan.

Thus, national security consists of three main levels:

1. Individual security.
2. Societal security.
3. State security [4].

Azerbaijan, now experiencing the third decade of its state independence, prioritizes the protection of its statehood through the preparation and implementation of appropriate strategic concepts, drafting relevant laws, and developing mechanisms for their enforcement. The Law of the Republic of Azerbaijan «On National Security,» consisting of 4 chapters and 28 articles, was specifically designed to address gaps in this area. This law aimed to establish the legal foundations of national security policy for the development of Azerbaijan as an independent, sovereign, and democratic state [5]. Ensuring the national security of the Republic of Azerbaijan is a set of activities aimed at protecting national interests and practically implementing them. It pertains not only to the state but also to society as a whole and, individually, to each citizen. The policy of ensuring national security involves the political leadership of the country setting principal objectives for the protection of national interests, determining goals, and developing forms, methods, and means for achieving these goals. The main directions of Azerbaijan's national security policy are determined by the need to develop and use effective mechanisms to protect the vital interests of the state and to act against internal and external threats to national interests. The primary objective of ensuring the national security of Azerbaijan is to establish and maintain the necessary level of protection for all security objects that create favorable conditions for the development of the state, society, and individuals. These security objects prevent any reduction of Azerbaijan's role and significance as a subject of international law and ensure that the state's capabilities to realize national interests are not undermined [6].

This goal is achieved by addressing a series of key tasks in the field of national security, including:

- Identifying internal and external threats to the national security of Azerbaijan;
- Issuing warnings about internal and external threats and implementing operational measures to neutralize them;
- Ensuring the sovereignty and territorial integrity of Azerbaijan and the security of its border areas;
- Maintaining and supporting the state's military potential at an adequately high level;
- Detecting, warning against, and taking effective measures to prevent intelligence and subversive activities directed against Azerbaijan by foreign states;
- Strengthening the role of the state as a guarantor of society's and individuals' security, establishing the necessary legal basis, and developing mechanisms for its implementation;
- Expanding mutually beneficial international cooperation in the field of security;
- Efficiently using and developing intelligence and counterintelligence capabilities to detect threats in a timely manner and identify their sources [7].

The main principles of ensuring national security in Azerbaijan are: legality; adherence to the interests of the state; state responsibility for ensuring security; integration into international security systems; and the unity, interconnection, and balance of all types of security. The legislative basis for ensuring security consists of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, laws, presidential decrees, other normative acts of Azerbaijan, and international treaties and agreements concluded and ratified by Azerbaijan. Except for cases directly provided for by law, the restriction of citizens' rights and freedoms is not permitted in the process of ensuring security [8]. National security in Azerbaijan is ensured through the implementation of a unified state policy across all spheres of life, with a system of economic, political, and organizational measures adequate to threats to the vital interests of the state, society, and individuals. To establish and maintain the necessary level of protection for security objects and vital interests, a system of legal norms regulating relations in the field of national security has been developed. The main directions of the activities of state authorities and relevant leadership in this area are defined. Mechanisms for controlling and supervising national security agencies and their activities are either created or restructured. Key legislative acts include: the 1991 Law on the Ministry of National Security, the 1997 Law on Defense, the 1996 Law on State Secrets, the 2004 Law on Intelligence and Counterintelligence, and the establishment of the Academy under the Ministry of National Security in 1999 [9]. Presidential decrees and other relevant legal documents reflect the principles of ensuring Azerbaijan's national security. The system of ensuring national security by the state, according to the law, includes the state authorities of Azerbaijan involved in security provision, as well as legislation regulating relations in the field of security. The state system for ensuring national security comprises legislative, executive, and judicial authorities, state organizations, and the legislation regulating relations in the field of security [10]. To implement short-term and long-term state programs for ensuring national security, measures are formed and developed in accordance with the decisions of the President and the Government of Azerbaijan. The forces responsible for ensuring national security include the military forces provided for by Azerbaijani legislation, other troops, and military institutions and departments. Azerbaijan's national security is ensured through the consistent implementation of its national security policy using all means at the state's disposal. Participants in the formation and implementation of Azerbaijan's national security policy include: the President of Azerbaijan, the National Assembly (Milli Majlis), the Government of Azerbaijan, the Security Council of Azerbaijan, the Ministry of National Security of Azerbaijan,

executive authorities, and judicial bodies. The National Security Concept of the Republic of Azerbaijan was approved by the Presidential Decree dated May 23, 2007, and adopted as a basis for action. The National Security Concept of Azerbaijan reflects all elements of contemporary realities and incorporates the most advanced aspects of international experience. This document was developed taking into account extensive scientific, political, and public discussions, as well as the scientific and practical experiences of modern democracies and the long-term fundamental interests of Azerbaijan. In doing so, it considers Azerbaijan's complex and sensitive geopolitical, geostrategic, geoeconomic, and geocultural environment, which is both advantageous and potentially dangerous due to several features. Ensuring Azerbaijan's national security primarily involves identifying long-term fundamental national interests and the external and internal risks, threats, and dangers directed toward them, and developing an effective national security strategy and concept based on modern global experience. According to the Law of the Republic of Azerbaijan "On National Security," the main principles for ensuring the country's national security are:

- Compliance with the Constitution and laws of the Republic of Azerbaijan;
- Basing national security on a unified state policy and balancing and coordinating its implementation;
- Precise definition of the powers of the bodies ensuring national security, coordinating their activities, and ensuring mutual, operational information exchange between them;
- Supervising the activities related to ensuring national security;
- Integration into international security systems; and
- Maintaining a balance between the interests of individuals, society, and the state, and ensuring their mutual responsibility [11].

National security is not limited to the creation of security institutions; it also requires preserving and protecting the country's economic system, political and cultural traditions, historical and psychological memory. The main directions of Azerbaijan's national security policy are:

- Ensuring security through foreign policy instruments;
- Restoring the territorial integrity of the Republic of Azerbaijan;
- Integration into European and Euro-Atlantic structures;
- Contributing to international security;
- Cooperation with international organizations;
- Regional cooperation and bilateral relations;
- Cooperation with neighboring countries;
- Strengthening defense capabilities;
- Ensuring security through domestic policy instruments;

- Strengthening democracy;
- Preserving an environment of national and religious tolerance;
- Protecting science, education, culture, and morality.
- Strengthening internal security;
- Strengthening border security;
- Migration policy;
- Energy security policy;
- Transport security;
- Emergency management, environmental protection, and public health;
- Information security policy [12].

Azerbaijan's national security concept is divided into two directions:

1. Political strategy – defines the main goals, interests, and objectives of national security.
2. Political tactics – determines the methods and means for achieving national security.

The National Security Concept reflects the national interests of the Republic of Azerbaijan. National interests are fundamental values necessary for the existence and life of the people, as well as for their formation and protection. The content and priority of Azerbaijan's national interests depend on the internal and external conditions of the country. The strategic formulation of the national security paradigm of Azerbaijan reflects a conscious and multi-dimensional approach in the direction of safeguarding the state's sovereignty, territorial integrity, and national interests in an increasingly complex regional and global context. This paradigm represents the culmination of a coherent integration of political, military, economic, and socio-cultural instruments, orchestrated to ensure resilience against internal instability, external threats, and transnational challenges. The visionary policies and pragmatic foresight of President Heydar Aliyev provided the foundational framework for a modern, adaptive security apparatus with the capability for balancing immediate exigencies with long-term strategic objectives. It is through active diplomatic engagement, participation in international security frameworks, and leveraging energy and infrastructure projects such as the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline that Azerbaijan has managed to strengthen its geopolitical leverage while fostering economic stability and regional cooperation. The experience of Azerbaijan, meanwhile, underlines the point that institutional capacity-building, ideological cohesion, and societal resilience are complementary elements of national security and that security is not purely a matter of military capability but also of political legitimacy, socio-economic development, and strategic international partnerships. By keeping domestic policy priorities in line with regional and global security imperatives, Azerbaijan has managed to get out of complex geopolitical rivalries and was able to assert its agency while mitigating risks due to historical conflicts as in the protracted challenges over Nagorno-Karabakh. Ultimately, the national security

paradigm of Azerbaijan exemplifies a model of proactive, adaptive, and integrative statecraft where strategic foresight, resource management, and diplomatic acumen intersect in an endeavor to safeguard and advance national interests. This comprehensive approach offers a broader lesson for states that are confronted with multidimensional security challenges: enduring stability ensues from strong institutions, visionary leadership, strategic alliances, and the sustained harmonization of domestic and international imperatives.

REFERENCES:

1. Həsənov Ə. (2010) Heydər Əliyev və Azərbaycanın milli təhlükəsizlik siyasəti. Azərbaycan, 4 may, s. 2, 3 [in Azerbaijanian].
2. Həsənov Ə. (2011) Azərbaycan Respublikasının milli inkişaf və təhlükəsizlik siyasəti. Bakı, Letterpress nəşriyyat evi, s.54 [in Azerbaijanian].
3. Həsənov Ə. (2016) Azərbaycan Respublikasının milli inkişaf və təhlükəsizlik siyasətinin əsasları. Bakı, Zərdabi LTD, s. 86 [in Azerbaijanian].
4. V.M.Məmmədşadə, X.İ.İskəndərov. Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizliyinin Regional Aspektləri (2020) Bakı, "UNICOPY", 15 s. [in Azerbaijanian].

5. Milli təhlükəsizlik haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 29 iyun, 2004, s. 12, Azərbaycan qəzeti, 6 avqust [in Azerbaijanian].
6. Milli təhlükəsizlik haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 29 iyun, 2004, s. 12, Azərbaycan qəzeti, 6 avqust [in Azerbaijanian].
7. Milli təhlükəsizlik haqqında Azərbaycan Respublikası qanunun tətbiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı (2004) Bakı, 3 avqust 2004-cü il, // Azərbaycan qəzeti, 6 avqust [in Azerbaijanian].
8. Mehdiyev R. (2005) Azərbaycan: qloballaşma dövrünün tələbləri. Bakı, XXI-Yeni nəşrlər evi, s. 66 [in Azerbaijanian].
9. Piriye A. (2005) Siyasi strategiya və milli təhlükəsizlik. Bakı, BDU nəşriyyatı, 2005, 54 s. 10. Şükürov M.A. Qloballaşma: mahiyyəti və perspektivləri. Bakı, Elm, s. 77 [in Azerbaijanian].
11. Babaoğlu H. (2009) Azərbaycan Respublikasının müasir dünya siyasətində yeri və rolu. Bakı, s. 257–258 [in Azerbaijanian].
12. Həsənov Ə. (2011) Azərbaycan Respublikasının milli inkişaf və təhlükəsizlik siyasəti. Bakı, Letterpress nəşriyyat evi, s. 59 [in Azerbaijanian].

Стратегічне формулювання парадигми національної безпеки Азербайджану

Шаххусейнбаєва Лейла

докторант, старший викладач кафедри міжнародних відносин
Азербайджанського університету мов
вул. Рашида Бейбутова, 134,
Баку, Азербайджан
ORCID: 0000-0001-7406-446x

Це дослідження досліджує еволюцію та консолідацію Концепції національної безпеки Азербайджану, підкреслюючи взаємодію геополітичних, економічних та соціальнокультурних факторів у формуванні рамок політики безпеки країни. Спираючись на теоретичні висновки з міжнародних відносин, стратегічних досліджень та літератури з державотворення, дослідження розглядає, як Азербайджан, як нова незалежна держава в пострадянську епоху, сформулював та інституціоналізував комплексну доктрину національної безпеки для захисту свого суверенітету, територіальної цілісності та соціально-політичної стабільності. Головною метою є аналіз стратегічних, політичних та економічних механізмів, що використовуються Азербайджанською державою для вирішення як внутрішніх, так і зовнішніх проблем безпеки, включаючи територіальні конфлікти, регіональну нестабільність та динаміку глобальної безпеки. За допомогою історико-порівняльного підходу дослідження досліджує роль ключових державних суб'єктів, таких як Президент, Рада національної безпеки, Міністерство оборони та виконавча влада, у розробці, впровадженні та адаптації стратегій безпеки. Методологічно дослідження інтегрує якісний аналіз документів з політичним та історичним аналізом, оцінюючи первинні джерела, включаючи президентські укази, програми національної безпеки, стратегічні енергетичні угоди та законодавчі акти, а також вторинну наукову літературу. Аналіз визначає, як стратегія безпеки Азербайджану охоплює військову модернізацію, енергетичну безпеку, територіальну оборону, регіональні партнерства та гармонізацію заходів внутрішньої та зовнішньої політики для зміцнення національної стійкості. Крім того, він підкреслює вирішальний вплив прагматичної зовнішньої політики, геостратегічної дипломатії та економічних ініціатив Президента Гейдара Алієва, зокрема «Контракту століття» 1994 року та наступних енергетичних проєктів, на зміцнення національної безпеки та позиціонування Азербайджану як регіонального суб'єкта стратегічного значення. У дослідженні також наголошується на адаптивному характері політики національної безпеки, зазначаючи, що розвиток регіональної динаміки, світові енергетичні ринки та соціально-політичні трансформації вимагають постійного перекалібрування пріоритетів безпеки. Результати дослідження свідчать про те, що концепція національної безпеки Азербайджану – це не просто статична структура оборони та політики, а динамічна конструкція, що інтегрує історичний досвід, стратегічне передбачення та геополітичні реалії для забезпечення сталої державності та регіонального впливу.
Ключові слова: національна безпека, стратегічна політика, геополітика, державотворення, енергетична безпека, Азербайджан.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

РОЗДІЛ 5. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Ботіка Тетяна Степанівна

Історичні концепти діалогу культур у контексті викликів сучасності: ідеї української державності

УДК 94:316.7

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.34>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Ботіка Тетяна Степанівна
кандидат історичних наук,
доцент кафедри української
та іноземної філології
Одеського національного
технологічного університету
вул. Канатна, 112, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0003-1861-453X

У запропонованій статті розкриті основні тенденції сучасного суспільно-політичного розвитку, пов'язані з таким явищем, як взаємодія культур. Проблематика діалогу культур є вкрай актуальною з точки зору багатьох викликів сьогодення. Обґрунтовується важливість питань міжкультурного діалогу для сучасного світоустрою. Характерні особливості діалогу культур вбачаються у взаємодії і впливі різних історичних, соціально-економічних, політичних та інших пріоритетів. Зокрема, аналізуються теоретичні аспекти поняття «діалогу культур», визначається їх роль та подальший вплив на ідеї державотворчих перспектив. Розглянуто українські реалії та ідейні покликання діалогу, а також форми його розмаїття в умовах глобалізаційного простору. Доведено, що діалог культур є ключовим для розвитку ідей державності, оскільки дозволяє формувати спільні цінності, зміцнювати національну ідентичність та сприяє самопізнанню суспільства шляхом взаємодії з іншими культурами. Наразі зазначена специфічність допомагає українцям зрозуміти власні культурні особливості, дає можливість формувати відкрите прозоре суспільство, а також впливає на розуміння європейських цінностей та орієнтирів, що є фундаментом для відновлення та розвитку країни. Стаття також присвячена загальнотеоретичним та прикладним похідним плюральності діалогу культур. Виявлені концепти понятійної ідентифікації діалогу культур. Визначено проблемне поле діалогу культур шляхом поєднання наступних параметрів, а саме: ідеї про культурну залученість людей, неминучість та бажаність культурного різноманіття, а також внутрішню множинність та багатовекторність кожної культури. Показано, що дане явище може існувати у різних вимірах. Крім того, у статті відзначено, що діалог культур є складним, багатогранним явищем, яке потребує подальших наукових досліджень.

Ключові слова: Україна, діалог культур, глобалізація, державність, політика, ідентичність, трансформація.

Вступ. Кінець ХХ – перші десятиліття ХХІ ст. позначені кардинальними змінами у житті світової спільноти. Аналіз сучасного етапу розвитку цивілізації свідчить про невідворотну потребу глобальних і локальних змін, зумовлену істотною стагнацією між зростанням ефективності культурогенних утворень. Розвиток інформаційних технологій, інтенсивний обмін у сферах освіти, науки, бізнесу, дозвілля, мобільність населення посилюють інтенсифікацію процесу глобалізації. У цьому контексті є важливим діалог культур, співробітництво та взаємодія на міжнародному рівні. Його основним базисом є своєрідна «експансія інформації», що в свою чергу спричиняє формування глобального простору, який значною мірою впливає на ідеї державності. Важливим є те, що діалог культур не лише визначає, але й формує обличчя світу.

У сучасному культурному просторі піддаються випробуванням, здавалося б, стійкі явища, такі, як ідентичність та культури модерних європейських націй. Глобалізація, демографічне зростання, технологічний прогрес прискорюють процеси міграції, залучають до єдиної системи як окремі господарства, так і різні культури, по-новому ставлять питання щодо значення

культурних цінностей у житті людей, про те, як їм жити далі в світі, який стає все далі контрастнішим. Новий рівень полікультурності – виклик для традиційних спільнот. Зокрема, в європейських країнах раціоналістична цивілізація Заходу зіткнулася з традиціоналізмом і патерналізмом країн Сходу. А масові міграції другої половини ХХ та початку ХХІ ст. до країн Європейського Союзу, з одного боку, вплинули на соціальну, політичну та економічну сфери у приймаючих державах, а з іншого – призвели до конфліктів, джерелом яких стала різниця у культурних формах представників різних суспільств.

Мета та завдання. Поняття діалогу використовується в сучасних онтологічних теоріях на позначення особливого рівня комунікативного процесу. Діалогічність є імпульсом, органічно властивим природі будь-якого суспільства і втіленим у специфічних кодах етнічної самоідентифікації суб'єктів культури на межі різних традицій.

Наразі перед вченими постала важлива наукова проблема: дослідження діалогу культур у світовому просторі, а також вивчення проблеми самоорганізації суспільства в умовах політичних, економічних, релігійних, культурних ризиків.

Пошук власної концепції діалогу культур є актуальним і необхідним для нашої держави також. Адже Україна як поліетнічна країна, яка об'єднала в собі віковий досвід багатьох культур, у нинішній геополітичній і культурній вектральності потребує вироблення оптимальної моделі міжетнічної взаємодії.

Актуальність зазначеної проблеми підтверджується значною кількістю досліджень окремих її аспектів. Ідея діалогу культур знайшла своє відображення у працях багатьох науковців, які не тільки продовжували, але й розвивали її в історичному, культурологічному та філософському аспектах. Проте, за межами пізнавальних координат такого роду досліджень залишаються розвідки щодо діалогу культур у сучасному світовому просторі та процесів самоорганізації, а також й ризиків в контексті глобальних викликів сучасності [2, с. 7–9]. Дослідити цю багатомірну реальність, її практики, прояви й трансформації, враховуючи ідеї українських перспектив, стало головною метою статті.

Результати. Світова цивілізація формувалася століттями, а процес її розвитку з давніх-давен супроводжувався взаємодією між різними культурами. Досвід підтверджує, що в більшості випадків основу розвитку діалогу між культурами складають такі чинники, як: історична спільність з іншими народами та культурами (наприклад, слов'янські народи), спільність господарчих інтересів, політичні стратегії, релігія тощо.

Сама ідея діалогу має глибоке минуле. Діалог культур є невід'ємною складовою еволюції світового суспільства протягом всієї історії. Фактично, вся історія людства – це діалог. Проблема діалогу займалися давньогрецькі філософи: Сократ, Платон, Аристотель. Показово, що історія діалогу в їх працях ґрунтувалася на духовних засадах. При цьому плюралізм та рівноправ'я думок, загальнолюдські цінності, свободи й суспільні інтереси визначалися найголовнішими.

Хоча діалог, як форма міжлюдського спілкування, існує з давніх часів, але по-справжньому проблемами діалогічних реалій зайнялися німецькі філософи І. Кант, І. Фіхте, Ф. Шеллінг. Л. Фейєрбах започаткував дослідження діалогу початку ХХ ст. І. Гердер вважав взаємодію культур способом збереження культурного різноманіття.

Діалог культур – термін, що виник у ХІХ ст. для позначення процесу зближення країн, народів, континентів, насамперед у культурній сфері. Спершу цей термін відображав взаємозбагачення, взаємовплив і взаємозалежність матеріальних і духовних надбань людства в культурно-географічному розрізі, передусім, як взаємодію культур Заходу і Сходу, Європи й Азії, Півдня та Півночі. Згодом його почали використовувати для означення складних процесів порозуміння між окремими, зазвичай, сусідніми народами. Проте, і в окремого народу

нерідко постає проблема порозуміння між окремими його частинами.

Найповніше діалог реалізується у новітню добу, коли наявна така велика різноманітність культур як рівноправних суб'єктів, чому відповідає поняття мультикультуралізму. Значною мірою на цьому ґрунтується і акультурація, що в широкому значенні розуміється як взаємодія культур різного типу; у вузькому – як процес переймання повністю чи частково культурою одного народу культури іншого, найчастіше розвиненішої [6, с. 180].

Як суспільне явище, діалог був безпосередньо викликаний потребами післявоєнного світу. Така необхідність постала внаслідок бурхливого соціально-економічного розвитку багатьох країн та регіонів, революційних змін у технологіях та процесах виробництва. Практичні потреби були продиктовані змінами у громадській свідомості людей. Визнання цінності світових культур, відмова від колонізаторської політики, усвідомлення загрози знищення значної кількості традиційних культур і мов призвели до активного розвитку відповідних дисциплін та наукових розвідок. У результаті світ став менший за розмірами, а інтенсивність тривалих контактів між представниками різних культур, навпаки, зросла та отримала тенденцію до збільшення. Становлення міжкультурних парадигм спочатку було обумовлене лише корисливими інтересами американських бізнесменів і політиків. Після Другої світової війни у світі активно поширилася сфера впливу американських інтересів. Співпраця представників різних культур інколи призводила до конфліктів. Навіть досконалі знання іноземних мов не допомагали у вирішенні суперечливих питань та непорозуміння за кордоном. Поступово виникла необхідність вивчення не лише іноземної мови, а й іноземної культури, звичаїв, традицій, норм поведінки, тощо.

Активне вивчення життя етнічних спільнот і проблем їх взаємодії в межах однієї держави призвело до появи в західній науці наприкінці 60-х рр. ХХ ст. поняття «культурний плюралізм». В його основі лежить ідея співіснування в суспільстві різноманітних соціокультурних об'єднань, що конституційно закріплено правом для етнічних спільнот на реалізацію своєї культурної самобутності. На практиці це означає культурне взаємозбагачення при збереженні прикметних рис свого етносу: історії, мови, традицій, індивідуальної та групової самоідентифікації. Така інтеграція культурних систем етнічних груп у межах однієї держави стає можливою завдяки комунікативним ресурсам. Водночас комунікація як така здатна бути основою і взаємодії, і диференціації соціальних груп. Тобто, як і будь-яка створена людиною конструкція, комунікація виконує одну із двох основних функцій: сприяє чи забезпечує можливість подальшої діяльності або ж перешкоджає, обмежує її [3, с. 176].

В Україні одним із перших до питань міжкультурних парадигм, звернувся Інститут етнічних, регіональних та діаспорознавчих студій, який за підтримки ЮНЕСКО у 2001 р. скликав міжнародну конференцію «Міжрегіональний діалог у Європі: 2001 рік і на перспективу», на якій дискутувалися питання міжкультурної взаємодії. Такий підхід видається перспективним і продуктивним на теренах України, оскільки дає можливість розглядати в інтегративному полі характерні явища соціальних процесів, які спостерігаємо в українському суспільстві. Стосовно України, безперечно, мультикультурність має стати одним із новітніх викликів, які визначатимуть якісно нові принципи державотворення у площині національного, європейського та глобального досвіду [1, с. 92–96].

Варте уваги з'ясувати значення терміну «культура». В сучасному науковому дискурсі існує велика кількість визначень поняття «культура». Ще у 1952 р. американські історики А. Крюбер і С. Клакхон запропонували більше 150 визначень цього терміну. Через декілька десятиліть французький вчений А. Моль нарахував більше 250 визначень культури.

На думку українського історика В. Євтуха [4, с. 6], найбільш адекватним є поняття «культура», сформульоване Е. Тейлором у 1871 р. у книзі «Примітивна культура», де зазначалося, що культура – це комплекс, який включає знання, вірування, мистецтво, мораль, закон, звичаї та інші маркери, набуті людиною як членом суспільства. Як стверджує вчений, це визначення охоплює широкий спектр факторів суспільного життя та детермінує різноплановість взаємодії носіїв різних культур, що надзвичайно важливо для окреслення поля дії міжкультурного діалогу, його змісту, перебігу та очікуваних результатів.

Датою народження питання діалогу культур можна вважати 1954 р., коли світ побачила робота Е. Хола та Д. Грагера «Культура як комунікація». Пізніше основні положення та ідеї діалогу культур були обґрунтовані та досліджені у роботі Е. Хола «Німа мова», де науковець довів тісний взаємозв'язок історії, мови, комунікації та культури. Розвиваючи свої ідеї, автор дійшов висновку щодо необхідності вивчення культури. Е. Холл стверджував, що міра складності тієї чи іншої культури обмежена обсягом інформації, яка необхідна для оцінки окремої ситуації. З огляду на це, дослідник здійснив поділ культур на дві частини: висококонтекстуальні культури та низькоконтекстуальні культури. Так, представники висококонтекстуальних культур завдяки споконвічному історичному досвіду та традиціям послуговуються щільною інформаційною мережею, а міжособистісні стосунки в таких суспільствах характеризуються високою мірою стабільності та наявністю широкої ланки прихованих правил і вимог. Потреба в додатковому роз'ясненні

тієї чи іншої ситуації в таких типах культур мінімальна, адже, спираючись на мережу контексту, індивіди самостійно інтерпретують ситуацію, послуговуючись мінімальним набором вербальних символів [5].

Для подальшого розкриття проблеми постає необхідність визначення самого терміну «діалог культур». Найбільш вдалим є визначення, яке закріпила Рада Європи: міжкультурний діалог – відкритий і шанобливий обмін думками між людьми, групами з різним етнічним, культурним, релігійним і лінгвістичним підґрунтям на підставі взаєморозуміння та поваги. Український фахівець з менеджменту культури В. Шейко, підкреслюючи цю думку, пояснює що «в основі діалогу, зазвичай, є потреба в налагодженні взаємозв'язків між народами, необхідність у взаємодопомозі та взаємозбагаченні. Діалог культур, у свою чергу, є об'єктивною необхідністю та умовою розвитку... Лише діалог, який базується на толерантності та взаєморозумінні, надає можливість збереження ідентифікаційних національних особливостей кожної із культур» [7, с. 25].

Більшість дослідників стверджують, що в основі діалогу лежить потреба в налагодженні історичних взаємозв'язків між народами. Отже, діалог культур – об'єктивна необхідність та умова розвитку. Історія підтверджує, що результати процесу взаємодії можуть бути різними. Одні культури запозичують найкраще в інших, і збагачуючись, досягають висот свого розвитку, інші культури при взаємодії синтезуються в нову форму, а деякі асимілюються та зникають. Таке різноманіття пояснюється тим, що в міжкультурному діалозі можуть брати участь як багато, так і малочисельні культури, як з власною державністю, так і без неї.

В процесі діалогу відбувається інтенсивний обмін інформацією, переважно культурницькою, і ця інформація значно впливає на формування уявлень про його учасників. У такому разі віддзеркалюється концепція мозаїчної ідентичності. Сучасний індивід, будучи заручником соціальної структури, має багато ідентичностей, які часто взаємоперетинаються, – історичну, корпоративну, соціальну, релігійну, етнічну, національну та ін.

У широкому сенсі діалог є одним із найважливіших наслідків економічних, політичних і комунікативних змін, що сьогодні охопили весь світ. Зона перетину інтересів представників культур перетворюється на рефлексивне комунікаційне поле. Все ж таки, діалог культур апіорі має своїм пріоритетом саме співробітництво, а не протистояння. У разі успішності світове суспільство матиме можливість вийти на новий рівень співпраці, коли різноманіття сприймається не як джерело протиріч, а як умова мирного співіснування та стійкого розвитку. Діалог культур є могутнім інструментом посередництва, єдності, соціальної згуртованості та взаєморозуміння. При цьому свобода вибору, свобода вислов-

лювання, рівність, толерантність та взаємоповага є провідними властивостями діалогу культур.

Висновки. Таким чином, у сучасному світі все більшої значущості набуває діалог культур. Історичний досвід, засоби масової інформації та міграційні потоки призвели до бурхливого розвитку культурних обмінів. Це виражається не лише у подоланні певних стереотипів, але й у зростаючій кількості прямих контактів між державними інститутами, соціальними групами та індивідами різних країн і культур. У ході таких контактів зникає безліч традиційних способів мислення. Діалог культур у всіх його вимірах розглядається як головна парадигма забезпечення культурного розмаїття сьогодишнього світу та ефективний інструмент побудови конструктивних міжнародних відносин.

Діалог культур у контексті державності – це не просто обмін інформацією, а складний процес. Тому дана проблематика набуває особливої актуальності в сучасних умовах розвитку українського суспільства, де пріоритетним напрямом виступають ідеї державності. Проблема розгортання діалогу культур є однією з визначальних для українського суспільства та для подальшого розвитку його як консолідованої демократичної нації. Дослідження особливостей і факторів, які обумовлюють ведення діалогу культур в Україні, сприятиме розумінню процесів в етнонаціональній сфері, виробленню ефективної державної етнополітики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ботіка Т., Соловей А. Мультикультуралізм як основа збереження національно-державної ідентичності. *Науковий журнал «Politicus»*. 2024. Вип. 6. С. 92–96.
2. Діалог культур у процесі гармонізації постсучасного світу: Зб. тез і повідомлень за матеріалами дистанційного круглого столу «Діалог культур у процесі гармонізації постсучасного світу». Київ, 28 квітня 2020 р. 112 с.
3. Динікова Л. Діалог культур у поліетнічному суспільстві. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2023. Том 34 (73). № 1. Ч. 2. 175–180.
4. Євтух В. Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3 (36). 2009. С. 3–13.

5. Максимович О. Міжкультурна комунікація як предмет міждисциплінарного теоретизування. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2017. Вип. 39. С. 85–89.

6. Саковська Т. Сутність діалогу культур у процесі міжкультурного виховання. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2014. Вип. 49. С. 179–184.

7. Шейко В. Генеза та еволюція діалогу культур у цивілізаційному глобалізаційному світі. *Культура України*. 2011. Вип. 33. С. 20–31.

REFERENCES:

1. Botika, T., Solovey, A. (2024) Multykulturalizm yak osnova zberezhenia natsionalno-derzhavnoi identychnosti [Multiculturalism as a basis for preserving of national-state identity]. *Naukovyi zhurnal «Politicus»*, no. 6, pp. 92–96.
2. Dialoh kultur u protsesi harmonizatsii postsuchasnoho svitu (2020) [Dialogue of cultures in the process of harmonization of the postmodern world]: Zb. tez i povidomlen za materialamy dystantsiinoho kruhloho stolu «Dialoh kultur u protsesi harmonizatsii postsuchasnoho svitu». (Kyiv, April 28, 2020), 112 p.
3. Dynikova, L. (2023) Dialoh kultur u polietnichnomu suspilstvi [Dialogue of cultures in a multiethnic society]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho*, no. 34 (73), № 1, ch. 2, pp. 175–180.
4. Ievtukh, V. (2009) Mizhkulturnyi dialoh: efektyvnyi konstrukt intehratyvnoho rozvytku polietnichnykh suspilstv [Intercultural dialogue: an effective construct of integrative development of multiethnic societies]. *Politychnyi menedzhment*, no. 3 (36), pp. 3–13.
5. Maksymovych, O. (2017) Mizhkulturna komunikatsiia yak predmet mizhdystsyplinarnoho teoretyzuvannia [Intercultural communication as a subject of interdisciplinary theorizing]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina*, no. 39, pp. 85–89.
6. Sakovska, T. (2014) Sutnist dialohu kultur u protsesi mizhkulturnoho vykhovannia [The essence of the dialogue of cultures in the process of intercultural education]. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly*, no. 49, pp. 179–184.
7. Sheiko, V. (2011) Heneza ta evoliutsiia dialohu kultur u tsyvilizatsiinomu hlobalizatsiinomu sviti [The genesis and evolution of the dialogue of cultures in the civilizational globalizing world]. *Kultura Ukrainy*, no. 33, pp. 20–31.

Historical concepts of the dialogue of cultures in the context of modern challenge: the ideas of Ukrainian sovereignty

Botika Tetiana Stepanivna

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Ukrainian and Foreign Philology
Odesa National University of Technology
Kanatna str., 112, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1861-453X

The main tendencies of the modern social-political development are depicted in the proposed article, connected with such phenomenon as interaction of cultures. The issue of the dialogue of cultures is extremely actual from the point of view of many challenges of the day. The importance of questions of intercultural dialogue for the modern world system is substantiated. The typical features of the dialogue of cultures can be seen in the interaction and influence of different historical, socio-economic, political and other priorities. Besides, the theoretical aspects of the concept of «dialogue of cultures» are defined, their role and further influence on the ideas of state-building perspectives is determined. The Ukrainian realities and ideological vocations of the dialogue, as well as the forms of its variety in the conditions of the globalization space are considered. It has been proved that the dialogue of cultures is key to the development of the ideas of sovereignty, as it allows to form the common values, strength national identity and promotes self-knowledge of society through interaction with other cultures currently, the defined specificity helps Ukrainians to understand their own cultural features, gives an opportunity to form an open and transparent society, and also affects the understanding of European values and landmarks, which are the foundation for the recovery and development of the country. The article is also devoted to the general theoretical and applied derivatives of the pluralism of the dialogue of cultures. The concepts of conceptual identification of the dialogue of cultures are revealed. The problematic field of the dialogue of cultures is determined by combining of the following arguments, namely: ideas about the cultural involvement of people, the inevitability and desirability, as well the internal multiplicity and multivector of each culture. It is shown that this phenomenon can exist in different measuring. In addition, it is mentioned in the article, that the dialogue of cultures is a complex, many-sided phenomenon which requires further scientific investigations.

Key words: Ukraine, dialogue of cultures, globalization, sovereignty, politics, identity, transformation.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025

Нотатки

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 5

Коректура • С. Корзун

Комп'ютерна верстка • В. Гайдабрус

Формат 60×84/8. Гарнітура Arimo.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 28,17. Ум. друк. арк. 25,81.
Підписано до друку 15.12.2025. Наклад 150 прим. Замовлення № 1225/952

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.